# HISTORISK ARKIV.

## Et Maanedsskrift

for populære Skildringer af historiske Personer og Begivenheder.

Ny Række.

Udgivet af

F. C. Granzow og S. B. Thrige.

Andet Bind.

Kjøbenhavn.

P. G. Philipsens Forlag.

1879.

I. COHENS BOGTRYKKERI.

# INDHOLD.

# De assyrisk-babyloniske Kile-Indskrifter og det gamle Testament*).

Blandt alle de Riger i Oldtiden, med hvilke Israeliterne kom i Berøring, øvede ingen større Indflydelse paa dem end Assyrien og Babylon, af hvilke det første gjorde Ende paa det nord-israelitiske, det sidste paa det sydlige judæiske Rige. Flere Tidsrum i den israelitiske Historie og mange, i Profeternes Taler kun antydede, politiske Forhold kunne derfor ikke blive rigtig forstaaede uden Kjendskab til disse Folk; men denne var indtil de nyeste Tider kun meget ringe: Kæmpestaden Nineve, om hvilken Profeten Nahum siger, at den havde flere Kræmmere end Stjærner paa Himlen, den Stad, fra hvilken en Asurbanipal, Grækernes Sardanapal, havde hersket over For-Asien, var helt forsvunden fra Jordens Overflade, og Babylon, som allerede havde spillet saa stor en Rolle i Menneskehedens Barndomshistorie, og ved hvis Vande senere Jøderne sad og græd, naar de tænkte paa Zion, betegnedes kun af umaadelige Murstensdynger, som intet Menneskeøje havde gjennemforsket. Da begyndte endelig i vort Aarhundrede Mørket at opklares. Det var i Aaret 1820, at Englænderen Rich. det ostindiske Kompagnis Resident i Bagdad, besøgte Mosul. De to lige

*) Nowack: Die assyrisch-babylonischen Keil-Inschriften und das alte Testament. Berlin 1878.

over for Staden paa den anden Tigris-Bred liggende Høje, Kujundshik og Nebi Junus, som vare forbundne med hinanden ved en til Dels ødelagt Mur, tildroge sig hans Opmærksomhed, saa meget mere som han hørte om en kort før der ovre udgravet Skulptur af Menneske- og Dyreskikkelser, der paa Ulemaernes Raad var bleven fuldstændig tilintetgjort som et Afgudsbillede. En nærmere Undersøgelse af disse Høje gjorde det utvivlsomt, at de vare Levninger af det gamle Nineve; men det positive Udbytte var meget ringe: en Kasse paa 3 Kvadratfod omsluttede alt, hvad man den Gang besad af Assur og Babylon. Først over 20 Aar senere lykkedes det den derværende franske Konsul, Botta, at gjøre større Fremskridt; en Bonde fortalte, at der var nok af den Slags Stene i den et Par Mile nord for Mosul liggende Høj, paa hvilken hans Landsby Khorsobad laa, og da Botta lod foretage Udgravninger i den, fandt man snart Samarias Erobrer, Sargons, Kongeborg. I 1847 optog den nuværende engelske Sendemand i Konstantinopel, Layard, igjen Undersøgelsen, og hans Møje blev rigelig lønnet; henved 4 Mile syd for Mosul fandt han i Levningerne af den ninevitiske Sydstad Kalah ikke mindre end 4 store Paladser, og i Højen Kujundshik opdagede han endelig i det saa kaldte »Sanheribs Sydvestpalads«, som hans Sønnesøn Asurbanipal senere havde ombygget, det efter den sidste opkaldte Bibliothek. Dette, som nu opbevares i det britiske Museum i London, bestaar af mere end 10,000 Lertavler, bedækkede med Indskrifter. Disses Skrifttegn, som Assyrerne havde modtaget af Babylonierne, bestaa af horizontale, vertikale og skraa Kiler saa vel som af Vinkler, der ere sammenføjede paa mangfoldige Maader, og kaldes derfor Kileskrift. Allerede før end disse Mindesmærker af assyrisk-babylonisk Litteratur bleve bekjendte, havde vi et Middel til deres Forstaaelse i de persiske Kile-Indskrifter. Ligesom endnu den Dag i Dag en Pasha i Bagdad udsteder sine Edikter i det tyrkiske, arabiske og persiske Sprog,

saaledes havde ogsaa de gamle Perserkonger anset det for nødvendigt at bekjendtgjøre alt, hvad de offentliggjorde, i tre Sprog. Den første Række af deres Indskrifter indeholdt de achæmenidiske Kongers eget Sprog, det gammelpersiske, den anden det gammelmediske, det tredje det assyrisk-babyloniske. Efter at nu den første Række var forklaret, havde man i den en Nøgle til den sidste, og saaledes naaede man efterhaanden til Forstaaelse af denne, hvis Sprog, det assyrisk-babyloniske, hører til den semitiske Sprogæt.

Udbyttet er overordentligt: det er saaledes blevet tydeligt, at den græske Kultur i flere Henseender her har sine Forudsætninger, og det gamle Testaments Efterretninger ere ofte paa en slaaende Maade blevne bekræftede og udfyldte. Det er kun dette sidste Forhold, som vi her nærmere skulle betragte. — Den ældste hidtil bekjendte assyriske Indskrift, som omtaler Israeliterne, er fra Aaret 854 f. Kr. og nævner blandt de af Kong Salmanassar den 2den overvundne Fyrster ogsaa Ahab af Israel, der som den syriske Konge Benhadads Forbundsfælle havde sendt 2000 Stridsvogne og 10,000 Mand i Krig mod Assyrien. Det gamle Testament omtaler ikke denne Krig, men vel Ahabs Forbund med Benhadad (1ste Konge-Bog 20, 34). Efter en Indskrift fra Aaret 842 var dernæst Kong Jehu af Israel skatskyldig til den samme Salmanassar. Paa en Obelisk se vi denne Fyrste og bag ved ham to Gildinger, af hvilke den ene holder en Solskjærm over ham, medens den anden fører Jehus Sendemænd frem for ham. Den første Israelit kysser Jorden for Kongens Fødder, medens 7 andre bringe ham alle Slags Gaver, og Billedet bærer Underskriften: »Jehus, Omris Søns Tribut«. Jehu var nu rigtig nok ikke en Søn af Omri, men en Usurpator, der styrtede Omris Hus; men at Assyrerne kunde være mindre nøjagtig underrettede herom, er let forstaaeligt.

I 2den Konge-Bog 15, 19 hedder det: »Assyriens Konge Phul drog ned mod Landet; men Menahem (Israels

Konge) gav Phul 1000 Centner Sølv, for at han skulde holde med ham til at bekræfte Riget i hans Haand«. I en assyrisk Indskrift fra Aaret 738 bliver virkelig ogsaa Menahem opført blandt de skatskyldige Fyrster; men den assyriske Konge hedder dér Tiglat Pileser den 2den; »Phul« har altsaa maaske været et andet Navn paa den samme Konge. Snart skulde denne Tiglat Pileser ogsaa faa Lejlighed til at gribe ind i det sydlige Riges Skæbne. Menahems anden Efterfølger, Pekah, havde nemlig forbundet sig med Kong Rezin af Syrien mod Juda; saa længe Jotham herskede her, kunde de ikke udrette noget; men da den svage Ahas kom paa Tronen, gjorde de store Fremskridt. Rezin trængte frem til det røde Hav, Israeliterne ødelagde Juda, og til sidst droge de fjendtlige Hære mod Jerusalem selv, hvor der opstod den største Skræk. »Kongens og hans Folks Hjærte bævede, som naar Træerne ryste i Skoven for Storm« (Jesaja 7, 2). Forgjæves formanede Jesaja Kong Ahas: »Frygt ikke, og dit Hjærte forsage ikke for disse to rygende Brandstumper«; den fejge Konge vidste intet andet Raad end at kaste sig i Armene paa den mægtige Assyrer; han sendte Bud til Tiglat Pileser og fik Hjælp mod sine Fjender, men mistede sin Uafhængighed. Det gik, som Jesaja sagde (8, 5 ff.): »Fordi dette Folk foragter Siloas sagte rislende Vande, se! derfor skal Herren føre over dem Flodens stærke og vældige Vande (Kongen af Assyrien og al hans Magt), og den svulmer op over alle sine Lejer, stiger over alle sine Bredder og bryder ind i Juda, skyller bort og svømmer over, stiger op til Halsen«. Om dette assyriske Tog fortæller nu ogsaa Tiglat Pilesers Indskrift: »Huset Omris Land, det fjærne, indtog jeg, og dets fornemste Indbyggere med alt deres Gods førte jeg bort til Assyrien. Deres Konge Pekah dræbte de, Hosea satte jeg over dem; 10 Talenter Guld og 1000 Talenter Sølv modtog jeg i Skat af dem«. Vi se heraf, at Hosea ikke blot var skatskyldig til Tiglat Pilesers Efterfølger, Salmanassar den 4de, som det gamle

Testament fortæller (2den Konge-Bog 17, 3), men ogsaa til Tiglat Pileser selv, ja at det aabenbart kun lykkedes ham at komme paa Tronen ved at erkjende Assyriens Overherredømme.

Ligeledes bekræfte og udfylde Indskrifterne det gamle Testaments Efterretninger om Samarias Fald (722). Hosea søgte, støttet paa Ægypten, at befri sig fra Assurs Herredømme; men Salmanassar drog mod Samaria, og efter hans Død blev Staden indtagen af hans Efterfølger Sargon. Denne Konge kjendte man hidtil kun af Jesaja 20, 1: nu er denne enestaaende Efterretning bleven fuldkommen stadfæstet; ikke blot det her omtalte Felttog af Sargon omtales i de assyriske Indskrifter, men ligeledes Samarias Erobring. »Staden Samaria«, skriver Sargon, »belejrede og indtog jeg; 27,280 af dens Indbyggere bortførte jeg«, og paa andre Steder omtales det, at han bosatte forskjellige af sine andre Undersaatter i Israel. Anden Konge-Bog 17, 29 ff. omtaler, at disse gjorde sig Guder; bl. a. hedder det: »Folkene fra Kuth gjorde sig Nergal«. Hidtil vidste man ikke, hvad det var for en Gud; men nu kjende vi den assyriske Løvegud Nirgal, og Kileskrifterne sige ogsaa, at han var Kuth-Folkenes Gud. Vistnok er der den Uoverensstemmelse, at Bibelen lader Salmanassar indtage Samaria i Steden for Sargon; men det kan let forklares af, at Salmanassar havde belejret Staden i to Aar og kun ved Døden hindredes fra at fuldende sit Værk.

Det sydlige Rige havde faa Aar efter nær faaet den samme Skæbne som det nordlige. Her var den tapre og gudfrygtige Hiskia fulgt efter Ahas. Han havde i al Stilhed truffet Forberedelser til ved given Lejlighed at bryde med Assyrien og havde knyttet Forbindelser med Kong Tirhaka i Ægypten og de omliggende mindre Riger, som Sidon, Askalon og Ekron. Den belejlige Tid syntes at være kommen, da Sanherib i Aaret 705 kom paa Tronen i Assyrien. Jesaja, som altid agtede paa Tidens Tegn, havde

ogsaa lagt Mærke til disse Planer, og han, som med hele sin Person og Virksomhed vilde være en levende Prædiken til Juda om, at Frelsen kun var at finde hos Jahve, kunde ikke andet end fordømme denne Politik, som forlod sig paa Mennesker. Han siger (30, 1 ff.): »Ve, trodsige Børn, varsler Herren, der lægge Raad op uden mig og uden min Aand slutte Forbund for at dynge Synd paa Synd, der, uden at spørge mig, bryde op for at gaa til Ægypten, søgende Ly under Faraos Værn og Læ i Ægyptens Skygge! Men Faraos Værn skal blive eder en Beskæmmelse, og Læet i Ægyptens Skygge en Skændsel«. Videre siger han (31, 3): »Ægypteren er et Menneske og ej en Gud; Kjød ere hans Heste og ikke Aand; Herren rækker ud sin Haand, og Hjælperen snubler, den hjulpne falder, til Hobe gaa de alle til Grunde«. Tydelig forudsaa Jesaja i Aanden Jerusalems Belejring: »Jeg lejrer mig om dig i en Kreds og ængster dig med Skanser og rejser Blider mod dig«. (29, 3). Dog Politikens Magt var stærkere end det profetiske Ords Indflydelse. Sanherib fik Efterretning om det mod ham dannede Forbund, da drog han ilsomt frem for at hindre Judas Forening med Ægypten og indtog den ene judæiske Stad efter den anden. Hiskia blev forfærdet og sendte rige Gaver til Assyrer-Kongen. Denne modtog Guldet, men vedblev at besætte Juda, ja sendte til sidst en Hærafdeling mod Jerusalem og fordrede Stadens Overgivelse. Hiskia blev nu ved Nøden ført tilbage til Gud og nægtede standhaftig at overgive sig, især understøttet af Jesaja, som ikke blev træt af stadig at henvise til Jahve. »Naar Herren,« sagde Profeten, »har fuldbyrdet hele sin Gjerning paa Zions Bjærg og i Jerusalem, da hjemsøger jeg (siger Herren) Assurs Konge-Hjærtes Hovmods-Frugt, hans højtflyvende Blikkes pralende Trods; thi han har sagt: Ved Styrken i min Haand gjorde jeg det og ved min Visdom; thi jeg er klog« (10, 12). »Frygt ikke, du mit Folk, som bor paa Zion, for Assur! Med Svøbe slaar han dig, sin Stav løfter han mod

dig som fordum Ægypterne; men kun endnu en stakket Stund, saa er min Harme mod dig svunden, saa stunder min Vrede til deres Fordærv, saa svinger Hærskarernes Herre Svøben over dem. Og det skal ske paa denne Dag, at fra din Skulder glider hans Byrde og fra din Nakke hans Aag, det sprænges af svulmende Kraft«. (10, 24 ff.). Som Jesaja havde forkyndt, saaledes skete det: Sanherib maatte hæve Belejringen og vende tilbage til Assyrien; thi den Sejr over Ægypterne, som han roser sig af, maa have været en Pyrrhus-Sejr, og dernæst maa virkelig en stor Ulykke have ramt hans Hær for Jerusalem. I sine Indskrifter omtaler han rigtig nok ikke sit Uheld, men søger at skjule det med diplomatisk Kunst. Han skriver saaledes: »Det skete, at Hiskia af Juda ikke vilde lyde mit Bud, da indtog jeg 46 af hans faste Stæder og førte deres Indbyggere bort som Krigsbytte. Ham selv indesluttede jeg i hans Kongestad Jerusalem som en Fugl i et Bur og opførte Skanser imod ham. Da blev han greben af en forfærdelig Skræk, han og hans Folk, og saaledes bekvemmede han sig til at yde Skat, nemlig 30 Talenter Guld og 800 Talenter Sølv«. Sanherib lader altsaa, som om han havde hævet Belejringen, fordi han modtog en Tribut, medens denne i Virkeligheden var ydet paa et tidligere Standpunkt.

Naar vi gaa længere ned i Tiden, finde vi i Indskrifterne Oplysning om den Belzasar, som Daniel spaaede Undergang. Før vidste man ikke, hvor man skulde føre ham hen, da der ingen Steds hos de gamle omtaltes en babylonisk Konge af dette Navn; men nu kjende vi ham som Naboneds ældste Søn, der omtales tre Gange i Indskrifterne. I Daniels Bog kaldes han rigtig nok en Søn af Nebukadnezar; men Efterkommere betegnes oftere som Sønner af deres Forfædre. Det er sandsynligt, at Belzasar har været sin Faders Medregent og er bleven sat til Kommandant i Babylon, da Cyrus drog mod Staden, medens Naboned selv efter et tabt Slag har kastet sig ind i

Borsippa; var Belzasar Medregent, forstaar man hans Løfte til Daniel, at han vilde gjøre ham til den tredje i Riget; selv var han jo den anden.

Dog ikke blot for den historiske Tid yde Indskrifterne rigt Stof til at stadfæste, udfylde eller berigtige det gamle Testaments Angivelser, navnlig med Hensyn til Tidsregningen; ogsaa for den forhistoriske Tid have de mange Berøringspunkter med Bibelen. Efter 1. Moseb. 10 grundede Nimrod, en Søn af Kus, et Rige, hvis Middelpunkter vare Babel, Erek, Akkad og Kalne i Sinears Land, og denne Israeliternes Erindring, at Babels Grundlæggelse ikke er udgaaet fra Semiter, se vi nu fuldstændig bekræftet: det er nu hævet over al Tvivl, at de senere Babyloniere af semitisk Stamme ikke vare Landets oprindelige Indbyggere, men at der før dem boede et andet Folk, som sædvanlig kaldes Akkadiere og har været den oprindelige Opfinder af Kileskriften og andre Ting, som derefter gik over til de semitiske Babyloniere. Fra Sinear drog Nimrod dernæst efter 1 Moseb. 10 ud til Assur og grundede Stæderne Nineve, Rehoboth, Kalah og Resen. Grækerne lode omvendt Babels Grundlæggelse udgaa fra Nineve ved Ninus og Semiramis; men nu vide vi, at disse kun ere mythiske Figurer, og Bibelen har uden Tvivl Ret, naar den lader Nineve være den yngre Stad. Hebræerne stammede jo ogsaa selv fra disse Egne; thi efter 1. Moseb. 11 drog Abraham ud fra Ur i Chaldæa. Ogsaa dette Steds hidtil omstridte Beliggenhed er nu bleven sikret; thi det bibelske Ur er uden Tvivl identisk med det Uru, som endnu betegnes ved Ruinerne af Byen Mugheir paa Evfrats højre Bred syd for Babylon. Ligeledes ere andre Stæder gjenfundne, som det oven for omtalte Erek, der er identisk med Arku, det nuværende Varka paa den venstre Bred af Evfrats nedre Løb, det gamle Chaldæas store Gravplads; ligeledes falder Kalah sammen med Kalhu, det Sted, som nu betegnes ved Landsbyen og Ruinerne af Nimrud, medens Akkad gjenfindes i

Babyloniernes Land af samme Navn, der vel havde sit Navn af en Stad ligesom Assur. Nu først forstaa vi 1. Moseb. 10, 12, hvor det hedder: »Han byggede Nineve, Rehoboth, Kalah og Resen,˙ d. e. den store Stad«; dette Tillæg gaar aabenbart ikke blot paa Resen, men paa alle 4 Stæder og viser, at Forfatteren vidste Besked om, hvorledes Stor-Nineve efterhaanden voxede sammen. Fra denne ældste Tid, da Hebræerne boede i Evfrat-Landet i nær Berøring med andre Folk af semitisk Stamme, har der i Israel holdt sig en Række Fortællinger om Menneskeslægtens ældste Tid i Live; thi kun under den Forudsætning, at allerede den Gang de fleste af disse Fortællinger, f. Ex. den om Syndfloden, i det væsentlige indeholdt de samme Grundtræk, i hvilke de senere træde os i Møde, kan man forklare sig den mærkelige Overensstemmelse imellem det gamle Testaments og de assyrisk-babyloniske Beretninger.

Babyloniernes Anskuelser om Verdens Skabelse kjendte vi hidtil kun fra Berosus (en chaldæisk Præst, der levede i det 3dje Aarh. f. Kr.), og hans Fortælling derom har kun ringe Lighed med den bibelske Opfattelse; men nu har man fundet en Række Tavler, som give en Beretning om Skabelsen, der rigtig nok er ufuldstændig og ikke sikkert forstaaet, men dog viser en langt større Lighed. Ogsaa her omtales først et øde Kaos og Vandenes Afgrunde, ogsaa her skabes Verden i 6 Dage, ogsaa her sættes Stjærnerne paa Himlen for at give »Tegn, Tider, Dage og Aar«; men netop ved deres Berøringspunkter fremhæve disse Fragmenter desto tydeligere den bibelske Beretnings uforlignelige Fortrin. Kun Israel kjendte den almægtige, over alt jordisk ophøjede Gud; kun her hedder det: »Gud sagde: der blive Lys, og der blev Lys«; kun her er Gud fra Begyndelsen det fuldkomne Væsen, der kalder alt til Live efter sit vise Raad, medens det i den babyloniske Beretning hedder: »Da Guderne endnu ikke vare opstaaede, ingen af dem, da

der endnu ikke var fremvoxet nogen Plante og ikke gaves nogen Orden, da skabtes de store Guder«.

Ligesom om Skabelsen have vi ogsaa Brudstykker af babyloniske Beretninger om Syndefaldet. Ogsaa i disse synes Stræben efter Kundskab at have foraarsaget Faldet, og Slangen maa have spillet en lignende Rolle som i Bibelen; paa et babylonisk Segl finde vi nemlig to Personer, en Mand og en Kvinde, siddende paa hver sin Side af et Træ og udstrækkende Haanden efter dets Frugt, medens bag ved Kvinden en Slange rejser sig op fra Jorden. Ogsaa Livets Træ fra Paradis gjenfinde vi her. Paa assyriske Mindesmærker se vi nemlig oftere et helligt Træ, som det synes, en Cypres, som Præster bringe deres Hyldest. Den stedsegrønne Cypres som Symbol paa Livet og Udødeligheden er ogsaa det eneste Billede paa de i Varka, det bibelske Erek, fundne Ler-Ligkister. Og ligesom Gud efter 1. Moseb. 3, 24 østen for Edens Have satte Keruber med lynende Flamme-Sværd, saaledes bliver ogsaa undertiden det guddommelige Træ vogtet af to vingede Keruber.

Hvad Taarnbygningen i Babylon angaar, saa have vi rigtig nok nogle Efterretninger hos senere Forfattere, i Følge hvilke Babylonierne skulle have haft en Fortælling om, at Menneskene paa den Tid, da de endnu talte ét Sprog, byggede et kæmpehojt Taarn for at stige op til Himlen, men at Guderne ødelagde dette og tillige gave Menneskene forskjellige Sprog; ja man antager nu almindelig, at denne Fortælling gjælder om de 1¼ Mil syd for Hilla paa Evfrats vestlige Side fundne mægtige Ruiner af et Taarn, der kaldes Birs Nimrud; men hvor vidt hine Efterretninger stamme fra ægte babyloniske Kilder, er tvivlsomt, da der endnu ikke er fundet saadanne, som tydelig meddele noget om Taarnbygningen. Kun saa meget fremgaar med Sikkerhed af en af Nebukadnezars Indskrifter, at der tæt ved Babylon fandtes en gammel hellig Bygning, formodentlig det omtalte

Birs Nimrud, som laa ufuldendt indtil den nævnte Konge, der først satte en Spids af 84 Fod paa den.

Anderledes forholder det sig med Syndflods-Historien, som vi ogsaa finde hos Babylonierne og endnu besidde temmelig fuldstændig. Man har oftere sammenlignet det gamle Testaments Fortælling om Syndfloden med græske og indiske Sagn, navnlig med Devkalions-Sagnet. Dette omtales første Gang af Digteren Pindar (c. 500 f. K.); men han siger blot, at Devkalion med sin Hustru Pyrrha steg ned fra Parnas, og at den sorte Jord den Gang dækkedes af Havets Bølger, men at Zevs ved pludselig Ebbe lod Vandet svinde (Olymp. 9). Om Oversvømmelsens Oprindelse eller en Ark, hvori Devkalion havde reddet sig, melder Pindar intet, disse Træk findes først hos Apollodor (c. 100 f. K.), og som egentlig Syndflod i det gamle Testaments Betydning fremtræder Oversvømmelsen først hos Lukian, henved 300 Aar senere, paa en Tid, da aabenbart et syrisk Sagn havde blandet sig med det helleniske. Vi se altsaa, at de helleniske Sagn om en Oversvømmelse have desto mindre Lighed med den bibelske Fortælling, jo ældre de ere; de bero altsaa oprindelig paa Erindringer om lokale Oversvømmelser i Grækenland, som efterhaanden ere blevne udsmykkede med Træk af den semitiske Fortælling, da denne blev bekjendt ved Folkeslagenes nærmere Berøring. Ligeledes forholder det sig med Inderne og Iranierne; i deres ældre Skrifter findes ingen Oversvømmelses-Sagn, og de senere have ingen synderlig Lighed med den bibelske Fortælling. Derimod er der en mærkelig Lighed mellem denne og den babyloniske. Rigtig nok er der ogsaa Uoverensstemmelser: medens hele Fremstillingen i 1. Moseb. 6—7 viser, at den tilhører et Folk, som lever inde i Landet og ikke kjender til Skibsfart, forraader derimod ethvert Træk i den babyloniske Fortælling, at den er opstaaet hos et søfarende Folk, der bor ved store sejlbare Vande. Her bliver Skibet først

prøvet og, da der viser sig Revner, tjæret og beslaaet med Planker; her er der ogsaa Tale om en Baadsmand og Matroser. Dertil kommer en Række andre Forskjelligheder, som hidrøre fra Babyloniernes Polytheisme; saaledes lade nogle af Guderne med Bel i Spidsen Vandfloden bryde ind over Landet, men andre Guder klage derover, og Gudinden Istar (Astarte) siger grædende: »Jeg har født mit Folk, og som Fisk fylde de nu Havet«; ja, Hea, Skæbnens Herre, redder Xisuthrus (saaledes hedder den babyloniske Noah hos Berosus, medens hans Navn endnu ikke er sikkert læst i Kileskrifterne) imod Bels Vilje; thi denne havde sagt: »Ingen skal undkomme levende, intet Menneske skal reddes fra Dybet«, og da Xisuthrus efter sin Redning ofrer til Guderne, beder han: »Bel komme ikke til mit Altar; thi uforstandig har han voldet Vandfloden og prisgivet mit Folk«. Vi se heraf, at det gamle Testaments dybe religiøse Opfattelse mangler hos Babylonierne; men ellers er Ligheden stor: Xisuthrus faar ganske lignende Forskrifter som Noah om Arkens Bygning og Optagelsen af alle Slags Dyr; han udsender en Due, som vender tilbage, fordi den ikke finder Hvile for sin Fod; derpaa udsender han en Svale, som ligeledes vender tilbage, og endelig en Ravn, som ikke vender tilbage; ogsaa Xisuthrus bygger, efter at have forladt Arken, ligesom Noah et Altar og ofrer til Guderne. Grundtrækkene af denne chaldæiske Fortælling har man længe kjendt fra Berosus, og da den paafaldende Lighed ikke kunde være tilfældig, har man ment, at den er bleven paavirket af den bibelske Fremstilling; men nu vide vi, at den chaldæiske Fortælling stammer fra Tiden kort efter 2000, da der endnu ikke kunde være Tale om en israelitisk Litteratur, ja ikke engang om et israelitisk Folk. Der bliver da kun den Mulighed tilovers, at Fortællingen om Vandfloden allerede var til i sine Grundtræk paa den Tid, da Hebræerne boede ved Evfrat sammen med andre semi-

tiske Folk. Til disse østlige Lande som Syndflodens Skueplads henviser ogsaa Beretningen i 1. Moseb. 8, at Arken standsede paa Ararats Bjærge; i den chaldæiske Fortælling foregaar det noget sydligere, paa Bjærget Nisir, d. e. de karduchiske Bjærge.

S. B. Thrige.

---

## Moritz og Oldenbarneveld.

(Partistridighederne i Holland ved Begyndelsen af det 17de Aarhundrede.)

(Slutning).

---

III.

Statholderne, Prins Moritz og Grev Ludvig, vilde altsaa skille den verdslige og kirkelige Myndighed fra hinanden; men Udførelsen af denne Plan var forbunden med store Farer, det gjaldt derfor først og fremmest om at give Forehavendet et vist Lovlighedens Præg, og hertil var Grev Ludvig netop Manden. Omstændighederne kom ham til Hjælp. I Generalstaterne, som dannedes af Udsendinge fra de 7 forenede Provinser: Holland, Zeeland, Utrecht, Geldern, Overijsel, Frisland og Groningen, havde det kalvinistiske Parti Overvægten, og Greven haabede ved Hjælp af Majoriteten i denne Forsamling at kunne tvinge de trodsige hollandske Optimater. Der er ført megen Strid om, hvor vidt Generalstaterne virkelig havde Ret til at blande sig i den enkelte Provinses indre Anliggender; dette Spørgsmaal har existeret lige saa længe som den forenede Republik og var, saaledes som Landets hele Historie viser, Statslegemets Achilles-Hæl. Til Oplysning herom skulle vi hensætte følgende:

Generalstaterne bleve første Gang sammenkaldte i 1465, da de burgundiske Fyrster søgte at omdanne de 17

nederlandske Provinser til ét Statslegeme. Under den absolute Fyrste havde Generalstaterne ingen lovgivende Magt, de havde end ikke Retten til i Provinsernes Navn at protestere mod Fyrstens Beslutninger; denne Ret forblev hos de provinsielle Stænder. Da Forviklingerne med Spanien opstode, blev Generalstaternes Betydning vistnok større, men medens de 15 Provinser vedbleve at anerkjende Philip II's Suverænitet, overdroge Holland og Zeeland i 1572 Suveræniteten til Vilhelm af Oranien. Disse tvende Provinser indtoge derfor allerede ved Pacifikationen i Gent 1576, hvorved alle Provinser paa ny sluttede sig sammen, en særegen Stilling: de erhvervede den Gang bestemt provinsiel Autonomi, navnlig i Religionssager, hvad der i hin Tid var en af Suverænitetens vigtigste Attributer. Unionen i Utrecht 1579 maa derfor egentlig betragtes som et Forbund imellem to suveræne Magter, Provinserne Holland-Zeeland og den nederlandske Stat. Vilhelm af Oranien repræsenterede den første, Anjou den anden. Ved begge Fyrsters samtidige Død i 1584 overdroges den dobbelte Suverænitet til en og samme Person, Greven af Leicester; i det ydre saae det altsaa ud, som om Dobbeltstaten var forsvunden, og heri have de Forfattere søgt en Støtte, som senere paastode, at Generalstaterne vare Landets egentlige Suveræn, hvad dog næppe stemmede med Virkeligheden. Efter Leicesters Bortgang opnaaede Holland og Zeeland under deres geniale Fører Barneveld fuldkommen Suverænitetsret, hvorimod Generalstaterne ikke vare saa heldige, hvad der navnlig maa tilskrives den Omstændighed, at Krigen efter 1588 ikke krævede saa stor Samvirken mellem Provinserne, saaledes at ogsaa de 5 øvrige Stater søgte at opnaa den samme selvstændige Stilling som Holland og Zeeland.

For Barneveld, den egentlige Grundlægger af Hollands Storhed, stod det altsaa utvivlsomt fast, at den enkelte Provins var Suveræn paa sit Omraade; Generalstaterne havde endogsaa selv oftere erklæret (1579, 1590, 1595, 1602), at

Magten i Religionssager *de facto* var hos hver enkelt Provins, og aldrig indtil 1617 ytret mindste Tvivl om, at den ikke ogsaa var det *de jure*.

Denne korte Udvikling var nødvendig for til fulde at kunne forstaa den følgende Strid og navnlig Barnevelds urokkelige Fasthed; thi han havde utvivlsomt juridisk Ret. Derimod har Motley Uret, naar han formener, at Moritz ved at paakalde Generalstaternes Indblanding vilde give dette Statslegeme større Magt og ved deres Hjælp opnaa Suveræniteten. Barneveld nærede selv en anden Anskuelse; han har saaledes udtalt, at Generalstaternes Angreb paa Hollands Autonomi udelukkende skete i Kalvinisternes Interesse, og heri give Begivenhederne ham Ret. Hvad Generalstaterne og Moritz angaar, vare de under hele Konflikten lige ivrige i at forsikre, at deres Indblanding i Hollands Forhold var *exceptionel*, blev paatvungen af Omstændighederne, og at denne Provinses Suverænitet i øvrigt aldeles ikke vilde blive berørt deraf; den 9de Juli 1618 udstedte Generalstaterne udtrykkelig en »Acte de non prejudicie« derom, og Moritz erklærede stedse, da han saae sig nødsagen til at handle imod Lovene og Privilegierne, at dette aldrig kunde blive et Præcedens for kommende Tider.

Generalstaterne vare derfor i den forestaaende Konflikt kun det Statslegeme, bag hvilket de revolutionære skjulte sig, noget, der synes at være undgaaet Motley, men ikke dalevende fremmede Diplomater i Haag. Den franske Sendemands Søn, du Maurier, skriver saaledes om Revolutionen: »Tout cela se fit sous le nom des Etats-Generaux et en effet par le seul pouvoir du prince armé et suivi de la plupart du commun peuple«.

Vi ville nu optage Begivenhedernes Traad og da navnlig mønstre Partiernes Styrke. I Zeeland, Geldern, Frisland og Groningen havde Statholderens Magt altid været betydelig, og disse Provinser vare altsaa strax rede til at staa ved hans Side, saa meget mere, som der i disse næsten slet

ingen Remonstranter fandtes; derimod var Utrecht paa det nøjeste knyttet til Holland, og Overijsel havde Sympathi for Hollands Politik. Selv inden for Generalstaterne var altsaa Kalvinisternes Overvægt kun ringe; men derimod fandt Moritz Understøttelse hos Overretterne, hos flere høje Kollegier, hos det menige Folk og fremfor alt hos en Hær paa 30,000 Mand. Disse Tropper, som han havde ført fra Sejr til Sejr, som vare vante til fra ham alene at modtage Befalinger, vare ham ubetinget hengivne og rede til at lystre ham i alt. Denne Indflydelse benyttede Moritz efter Staternes Resolution af 23de Marts, i det han i Fortrolighed gav sine Underbefalingsmænd til Kjende, at de under de udbrudte Religionsstridigheder havde at forholde sig nevtrale, Magistraterne maatte se at hjælpe sig selv. En saadan Befaling kunde umulig forblive en Hemmelighed, og da Byernes Regeringer heller ingensteds kunde stole paa Nationalgarden, som dannedes af den kalvinistiske Befolkning, syntes Oligarchiet at være vaabenløst og at maatte give efter.

Dette var dog ikke ganske Tilfældet; Provinserne havde en gammel Ret til at hverve en tredje Slags Tropper, saa kaldte »Waardgelders«, der af Byerne kunde antages til at haandhæve Ordenen og derfor vare særdeles upopulære. Barneveld besluttede at benytte sig af denne Ret, dels for at sikre Libertinerne imod Folkeoprør, dels for at kunne indtage et fast Standpunkt lige over for Statholderen. Strax efter at dennes fortrolige Skrivelse var bleven bekjendt, fremsattes derfor i Hollands Stater Forslag om at bemyndige Regeringen til at antage indtil 4000 Waardgelders; havde Forsamlingen nu været enig, vilde Libertinerne ved denne energiske Foranstaltning maaske kunnet afparere det truende Uvejr; men, som allerede tidligere berørt, ønskede Amsterdam at benytte Lejligheden til at styrte Barneveld. Alle dennes Forsøg, dels ved direkte Advarsler, dels ved Afsendelsen af en Deputation med Hugo Grotius i Spidsen, paa at bevæge Verdensbyen til ikke at svigte Partiets Sag, forbleve

frugtesløse, Amsterdam fastholdt sit Standpunkt ikke at ville resolvere det mindste angaaende Kirkestridighederne, førend Spørgsmaalene vare blevne behandlede paa en lovlig Synode, og 5 andre Byer (Purmerend, Edam, Enkhuizen, Dortrecht og Schiedam, hvilke to sidste hidtil ikke havde víst nogen Interesse for Kalvinisternes Sag) sluttede sig til Hovedstaden. Forinden en endelig Beslutning om Waardgelders Antagelse var tagen, traadte Generalstaterne sammen i Begyndelsen af Maj, og de fire kalvinistiske Provinser stillede ufortøvet et Forlangende om, at en national Synode skulde afholdes. Forslaget oversendtes Hollands Stater til Behandling, og her sluttede Minoriteten sig strax om samme, medens Majoriteten efter mange Debatter indskrænkede sig til at svare, at man takkede Generalstaterne for deres Omhu, men saa længe man selv var i Stand til at ordne Religionsstridighederne, fandt man ingen Anledning til at gaa ind paa deres Forslag. En stor Del af Sommeren hengik nu med fornyede Forsøg paa at samle det libertinske Parti om en fælles Udtalelse, og navnlig var Hugo Grotius ivrig i saa Henseende; han foreslog saaledes Afholdelsen af en provinciel Synode; men i det alle saadanne Forsøg atter mislykkedes, syntes Partiet en Tid lang at være blevet modløst. En ydre Anledning fremkaldte imidlertid et stærkt Omslag. Den Kirke, som Kontraremonstranterne i Haag havde erholdt til deres Gudstjeneste, var alt for lille til at kunne rumme alle Tilhørerne, og de bemægtigede sig derfor Søndag den 9de Juli den rummelige Klosterkirke. Magistraten havde hverken Mod til at straffe denne Voldshandling eller til at forjage Kalvinisterne derfra; endogsaa Barneveld, hvis første Tanke havde været at lade fire af Hovedmændene gribe og dømme til Døden, turde ikke gjennemføre sin Beslutning, da Statholderen Søndagen den 23de Juli i stort Optog og med hele sit Hof drog til Klosterkirken for at overvære Gudstjenesten og saaledes godkjendte Kontraremonstranternes Handlemaade. Det var denne Udfordring

fra Statholderens Side, som gjorde Hollands Stater krigerske, og inden de adskiltes, vedtoge de den 4de Avgust til Trods for Amsterdams og Enkhuizens Protest samt mod en betydelig Minoritet en af de mærkeligste Resolutioner, som Republikens Historie kan opvise. Man forkastede absolut Forslaget til en national eller en provinciel Synode som værende i Strid med alle Landets Privilegier, alle tidligere Resolutioner angaaende Kirkestridighederne bleve indskærpede, Magistraten bemyndigedes til at antage Waardgelders overalt, hvor det var nødvendigt, Højesteret og Overretterne blev det paa ny forment at dømme i politiske Sager, og endelig skulde alle civile og militære Embedsmænd atter opfordres til at yde Staternes permanente Udvalg og Magistraterne Hjælp, uden Hensyn til anden Befaling (nemlig Prinsens). I Vægringstilfælde vilde de blive afskedigede.

Resolutionen af 4de Avgust, der har faaet Navn af »den skarpe«, var skæbnesvanger for Libertinerne; de havde vistnok fremdeles Retten paa deres Side, men ikke Klogskaben. Da Prins Moritz ved sine Venner havde faaet Underretning om, hvad der var besluttet, begav han sig Dagen efter hen til Staternes Raadsforsamling og besvor dem endnu en Gang ikke at drive Sagen til det yderste; han kunde umulig tro, at Resolutionens Ordlyd var gjengiven ham rigtig; i hvert Fald ønskede han, at man paa ny skulde overveje, hvad der var besluttet. De Herrer Stater vare imidlertid ikke til Sinds at agte paa hans Modforestillinger; de vare saa ophidsede, at enhver Diskussion var umulig, og under høj Larm bekræftedes Gaardsdagens Resolution paa ny, hvorefter Forsamlingen hjemsendtes.

Barneveld og Staternes permanente Udvalg skulde altsaa nu bringe den tagne Resolution til Udførelse, hvad der havde saa meget større Hast, som Kontraremonstranterne allerede i mange Byer vare blevne mægtige og i enkelte havde forjaget de libertinske Magistratspersoner.

Antagelsen af Waardgelders blev derfor dreven med stor Iver navnlig i Byerne Leijden, Utrecht, Haarlem, Rotterdam, Gouda og flere, i alt 2800 Mand. Disse kunde naturligvis ikke optage Kampen med Prinsens 30,000; men Minoriteten i Hollands Stater forsikrede, at Barneveld havde til Hensigt efterhaanden at afskedige de bedste af de regulære Tropper, navnlig nogle franske Regimenter, og at danne en ny Hær af Waardgelderne, for hvilken Moritz's Broder, den remonstrantisk sindede Frederik Hendrik, skulde stilles i Spidsen. Denne Sigtelse er aldrig bleven bevist, men tjente i høj Grad til at gjøre Barneveld forhadt, og Rygtet er maaske kun blevet udspredt af Forbitrelse over, at hele Holland, altsaa ogsaa de i Minoritet værende Byer, skulde deltage i Waardgeldernes Underhold.

Advokaten fandt det imidlertid rigtigst at forlægge Skuepladsen for sin Virksomhed til Utrecht. Forinden han forlod Haag (den 23de Avgust), havde han endnu et Møde med Statholderen; han bad denne om at vise Imødekommenhed; hvis det var nødvendigt, vilde han selv gjærne nedlægge sit Embede. Moritz synes dog endnu ikke den Gang at have opgivet alt Haab om atter at kunne arbejde sammen med den gamle Statsmand, thi denne, der sikkert kjendte Mennesker, har udtalt, at de skiltes ad uden Bitterhed. Efter Foregivende rejste Barneveld af Helbredshensyn til Utrecht, men i Virkeligheden var det for her, hvor han hørte hjemme og nød endnu større Anseelse end i Holland, at kunne handle med større Frihed. Generalstaterne havde imidlertid uden at agte paa Hollands Protest vedtaget, at en national Synode skulde afholdes; med stor Frækhed henholdt man sig til det Faktum, at Provinserne alt i 1606 havde givet deres Samtykke dertil. Heller ikke Prins Moritz var uvirksom, da det kom ham for Øre, at den vigtige Fæstning Brielle vilde antage Waardgelders, begav han sig en Dag før Solopgang der hen, sammenkaldte Magistraten og bevægede denne til i Steden for disse at antage

regulære Tropper til Ordenens Haandhævelse. Paa denne Maade var Holland i militær Henseende fuldstændig bragt i Statholderens Magt, og Efterretningen om Brielles Besættelse var derfor en slem Jobstidende for Staternes permanente Udvalg. Det modtog end videre fra samtlige Retter Protester imod Resolutionen af 4de Avgust; Domstolene nægtede simpelt hen at adlyde denne Befaling, da de ansaa det for deres Pligt at yde alle Landets Indbyggere Ret. Endelig indløb saa mange andre ubehagelige Sager, hvis Afgjørelse Udvalget ikke turde paatage sig, at det ved Ilbud anmodede den fraværende Fører om at vende tilbage. Barneveld ansaa dog ikke Øjeblikket hertil for kommet, han raadede Udvalget til blot at trække alle Sager i Langdrag og til navnlig at lægge Generalstaternes Beslutning om Synoden alle mulige Hindringer i Vejen. Saaledes løb Aaret 1617 til Ende, det libertinske Parti var blevet betydelig svækket, men dets Modstand var endnu ikke overvunden. Dog Kalvinisterne havde det bedste Haab om, at det kommende Aar vilde bringe en Afgjørelse.

## IV.

Den 12te Januar kom Hollands Stater atter sammen, og det var nu navnlig Spørgsmaalet om Synoden, som bevægede Sindene. Uijtenbogaert, der havde maattet opgive sin Stilling som Hofpræst, søgte endnu engang at bevæge sin Ven Barneveld til at give efter i dette Punkt; han gjorde med rette opmærksom paa, at Kalvinisterne derved vilde miste ethvert Paaskud til at gaa angrebsvis til Værks mod selve Regeringen. Denne vilde, saa længe den var udgaaet af det libertinske Parti, altid kunne beskytte Arminianerne, hvad end Synoden besluttede; en Revolution truede derimod baade Libertinere og Remonstranter med Undergang. Barneveld var imidlertid for stor en Karakter til at gaa paa Akkord med sin Samvittighed; han kæmpede

for, hvad han ansaa for Ret, selv om han skulde gaa til Grunde derved, og at dette maatte blive Enden, begyndte efterhaanden at gaa op for flere af hans Tilhængere. Skjønt Barneveld saaledes var Ridderskabets Ordfører, svigtede dette ham den 17de Februar, da det udtalte, at man under de vanskelige Omstændigheder skulde opgive noget af den strænge Ret. Iblandt Byerne var der ogsaa fire, som sluttede sig til Oppositionen, saaledes at det voldsomme Parti, der nu kun raadede over 8 Stemmer, var kommet i afgjort Minoritet. Disse 8 intransigente Byer skyede imidlertid ikke noget Middel til atter at bringe de utro blevne Medlemmer over paa deres Side, og da Overtalelse ikke kunde hjælpe, vilde de tvinge dem ved at stemme imod Budgettet, hvorved Forstyrrelsen blev endnu større. Det vilde dog føre os for vidt her at følge alle de politiske Skaktræk, Forhandlinger, Debatter m. m., hvortil Hollands ærværdige Stænderforsamling var Vidne. Resultatet blev, at om end de 8 intrasigente Byer til Dels maatte opgive deres voldsomme Politik, blev Majoriteten dog enig om ikke at give efter for Generalstaterne i Spørgsmaalet om Synoden og Waardgelders; den opfordrede desuden Barneveld til fremdeles at staa i Spidsen for Regeringen og stillede ham under deres specielle Beskyttelse. Hollands Stater gjorde derpaa den 28de Juni et sidste Forsøg paa at bevæge Generalstaterne til at vise Imødekommenhed; Forsamlingen begav sig en corps og i højtideligt Optog til Raadssalen, hvor begge Statholdere og Provinsernes Repræsentanter vare tilstede. Barneveld, som var Ordfører, udtalte for disse, at Holland ikke kunde anerkjende Generalstaternes Ret til uden dets Samtykke at tage Beslutning i kirkelige Sager; det afviste derfor en national Synode, men vilde til Bevis paa sit forsonlige Sindelag være villig til at sammenkalde en provinsiel. Virkningen af denne Tale blev dog i høj Grad forringet derved, at en Repræsentant for en af de sex kalvinistisk sindede Byer strax protesterede derimod; han

hævdede, at Advokatens Anskuelse kun deltes af faa Stænderdeputerede, Folket i Holland forlangte en almindelig Synode som eneste Middel til at bringe Ro til Veje, og han stemte ubetinget for Afholdelsen af en saadan. Næppe vare Hollands Stater dragne bort, førend Generalstaterne, som ønskede fuldstændig at knuse den barneveldske Fraktion, umiddelbart gik over til at udskrive den nationale Kirkeforsamling. Denne Haan havde til Følge, at de moderate i Hollands Stænderforsamling atter sluttede sig til de uforsonlige og i Forening besluttede at stemme imod det nationale Budget, Bidraget til Krigsvæsenet; men samtidig søgte dog Hollands Regering at berolige Sindene ved vidtgaaende Indrømmelser, ved at sammenkalde Provinsens Synode og ved atter at indføre kirkelig Censur. Disse Indrømmelser kom imidlertid nu for sent; Folkets Lidenskab var engang sat i Bevægelse, det forlangte mere, og Generalstaterne vare fremdeles Kalvinisternes villige Redskaber. I denne Forsamling var ved Moritz's personlige Indflydelse Overijssel bragt over paa Kalvinisternes Parti, og Utrecht og Holland stode altsaa ene, men saa længe de endnu havde »Waardgelders« i Tjeneste, vare Kalvinisterne i disse Provinser lige meget udsatte for at blive undertrykte af det der herskende Parti. Generalstaterne forlangte derfor, at disse Tropper skulde opløses, en aldeles uberettiget Fordring, men man vidste jo, at de to Provinser kunde tvinges ved Statholderens store Krigsstyrke og agtede derfor aldeles ikke paa Hollands Protester og Advokatens glimrende Tale, da han som Ordfører for en Deputation fra Staterne (den 11te Juli) atter søgte at bringe Generalstaterne paa andre Tanker. Disse vare og forbleve fast besluttede paa at sætte deres Fordring igjennem med Magt og vedtoge den 23de Juli, at Statholderen i Spidsen for en Statskommission paa 8 Medlemmer skulde begive sig til Utrecht, for ved saadanne Midler, som de maatte anse for passende, at gjennemføre Waardgeldernes Opløsning, Nationalgardens Anerkjendelse og Provinsens

Samtykke til det nationale Budget. Denne Beslutning toges, medens Provinsens Afsendinge vare fraværende, hvorfor kun Hollands Deputerede protesterede. Denne sidste Provinses kalvinistiske Stænderdeputerede, som vare indviede i den paatænkte Sammensværgelse mod Utrecht, havde for at vanskeliggjøre Afsendelsen af nogen Understøttelse til den truede By, stillet Forslag om, at Hollands Stater skulde tage ti Dages Ferie; dette Forslag blev nu vistnok forkastet; men Minoriteten havde alligevel under Protest mod Forsamlingens Beslutningsdygtighed forladt Salen og formaaet andre til at følge deres Exempel, saaledes at da Hollands Forsamling erholdt Underretning om, hvilken skæbnesvanger Beslutning Generalstaterne havde taget, vare kun Ridderskabet og tre Byer repræsenterede. Dog disse Repræsentanter vare derfor ikke raadvilde og besluttede strax ligeledes at sende en Kommission under Grotius og Hoogerbeets til Utrecht for at hjælpe denne betrængte Provins med Raad og Daad, med andre Ord en Borgerkrig syntes uundgaaelig. Kommissionen ankom til Utrecht; men nu viste det sig, at de regulære Tropper til Trods for alle Paamindelser om at være Staterne lydige, ikke vare til at stole paa, ja selv en Kaptejn af Waardgelderne erklærede ikke at ville kæmpe imod Moritz. Prinsen kom saaledes uden at møde den ringeste Modstand den 25de Juli inden for Byens Volde og overraskede den bestyrtede Magistrat med de Ord: »I havde nok ikke ventet mig som Gjæst til eders Marked«. Den aarlige Kermesse var nemlig lige begyndt, og Byen var fuld af fremmede. Motley giver i »Life and Death of Barneveld«, Vol. II en fortræffelig Skildring af, hvad der nu tildrog sig i det gamle ærværdige Bispesæde; man mærker, at Forfatteren, alt som Dramaet nærmer sig sin Slutning, bliver mere og mere varm, og hans Farver ere saa meget mere levende, som de Omgivelser, han skildrer, endnu i mange Henseender ere uforandrede. Vi kunne dog ikke dvæle ved disse Enkeltheder, men skulle blot anføre, at Moritz ved sin bestemte Optræden

hindrede al Blodsudgydelse. Den 31te Juli rykkede en stor Mængde regulære Tropper ind i Byen; efter at de havde bemægtiget sig Hovedtorvet, bleve 1000 Waardgelders afskedigede, og alle de libertinske Magistratspersoner afsatte, hvorpaa 40 nye, alle Kalvinister, bleve antagne. Saaledes var Utrecht aldeles bragt til Tavshed, og Hollands Oligarchi, ledet af Barneveld, stod nu ene lige over for den revolutionære, kalvinistiske Bevægelse, som daglig voxede i Styrke og omsider maatte knuse det.

I Begyndelsen af Avgust kom Hollands Stater atter sammen, og Spørgsmaalet var nu, om Libertinerne efter alt, hvad der var sket i de sidste Dage, skulde opgive deres Forlangende: den verdslige Magts Supremati over Kirken. Vistnok protesterede ogsaa de kalvinistiske Byer imod Moritz's Fremgangsmaade i Utrecht; men det var forgjæves, at Barneveld søgte at bevæge dem til at slutte sig til de 8 intransigente Byer, som nemlig i Religionsspørgsmaalet vedblivende hævdede det Standpunkt, at den nationale Synodes Beslutninger i hvert Fald maatte godkjendes af Staterne for at blive til Lov. Fra Libertinernes Side var altsaa ingen Imodekommenhed at vente, og Generalstaterne ønskede derfor snarest at bringe den begyndte Revolution til en Ende. Den 16de Avgust blev Holland for sidste Gang anmodet om at give sit Samtykke til Synodens Afholdelse og om at afskedige alle Waardgelders, fem Dage senere befalede Generalstaterne disse Tropper at nedlægge deres Vaaben, saafremt de ikke vilde straffes som Rebeller, og de forsvandt fuldstændig fra Skuepladsen, da Holland lige saa lidt som Utrecht kunde tænke paa at sætte sig til Modværge. Barneveld og hans Tilhængere vare altsaa fuldstændig afvæbnede; men derfor tænkte den gamle Statsmand endnu intet Øjeblik paa at svigte sin Overbevisning; derom vidner f. Ex. hans personlige Underholdning med begge Statholdere, hvorom Motley meddeler en Beretning. Prins Moritz og Generalstaterne indsaa derfor, at Kalvinisterne

stedse vilde blive de undertrykte, saa længe Advokaten forblev i sin Stilling, og de vigtigste Embeder tilhørte det libertinske Parti, og man besluttede nu dettes fuldstændige Undergang. Efter at Waardgelderne selv vare blevne afsatte, kom nu Turen til deres »Øverster«, de Herrer Stater. Den 28de Avgust erholdt Statholderen og hans 8 Ledsagere Fuldmagt til at foretage de Skridt, som de maatte anse for nødvendige til Landets Ro, Sikkerhed og Vel, med andre Ord, de skulde bemægtige sig Lederne for det libertinske Parti og dets Forbundsfæller Arminianerne.

Endnu samme Dag fik Barneveld af sine Venner en Advarsel om, at han svævede i Fare; men han, som havde helliget hele sit Liv til Republikens Grundlæggelse og Magtudvikling, der betragtede de sidste Aars Kampe som en parlamentær Debat, i hvilken han var berettiget til at hævde sin Anskuelse til det yderste og til at tage sin Tilflugt til alle lovlige Midler, viste Tanken om Flugt med Værdighed fra sig. »Gjærne lider jeg for Fædrelandets Skyld, hvad Gud i sin Visdom tilskikker mig«, var hans Svar. Det var den samme Retsfølelse og Tillid til Forsynet, som ogsaa tidligere havde afholdt ham fra at følge sine Venners Raad om at forlade Haag og at søge et sikkert Tilflugtssted i en af de trofaste Byer.

Den 29de Avgust Kl. 7 om Morgenen kom Uijtenbogaert for at raadføre sig med sin gamle Ven, der, som om intet var paa Færde, sad i travl Virksomhed ved sit Skrivebord. De to Mænd følte dog Situationens Alvor, Advokaten var endogsaa lidt mismodig, og forgjæves søgte Uijtenbogaert at trøste ham, kort efter skiltes de med et varmt Haandtryk for aldrig at ses mere; thi da Barneveld to Timer senere til Vogns begav sig til Staternes Raadssal paa »Binnenhof«, hvor ogsaa Statholderen havde sin Bolig, kom en af dennes Kammerherrer ham i Møde ved Porten og bad ham stige ud, da hans Excellence ønskede at tale med ham; han blev strax tagen til Fange og foreløbig indsat i et af Prinsens

Værelser; noget senere bleve Grotius og Hoogerbeets behandlede paa lignende Maade, medens Ilbud sendtes til Utrecht for at faa fat paa de daværende Partichefer, Ledenberg o. fl. Uijtenbogaert skulde fængsles i sit Hjem, men han blev advaret og undkom endnu i rette Tid.

Medens dette foregik, ventede Hollands Deputerede forgjæves uden for Raadssalen paa deres Ledere, medens Generalstaterne, der vare bedre underrettede om Forholdene, vedtoge en Takadresse til Prinsen og hans 8 Hjælpere, fordi de havde bragt Sagen til en lykkelig Ende. Kun lidet brøde de sig derefter om de hollandske Stænderdeputeredes magtesløse Vrede.

Ved Moritz's og Generalstaternes dristige Optræden var det libertinske Parti med ét Slag kastet til Jorden, Statholderen kunde uforstyrret berejse alle uvillige Byer og erstatte de libertinske Magistratspersoner med Kalvinister. Disse sejrede altsaa fuldkommen, Stat og Kirke vare helt i deres Magt. At denne Magt, til Trods for Grev Ludvigs Raad om at vise Maadehold, blev misbrugt, er en Selvfølge; dette er enhver Revolutions Forbandelse. De nye Regeringsmænd savnede ogsaa som oftest alt Begreb om Statsstyrelse; thi deres Religionsiver, hvad enten den var virkelig eller hyklet, havde været deres eneste Adkomst til de nye Stillinger. Til alt Held for Republiken varede dog Kalvinisternes Herredømme ikke længe, Libertinerne vare vel kuede, men ikke tilintetgjorte, de dannede snart atter en mægtig Opposition, saaledes at en fornyet Strid opstod, den første Betingelse for en livskraftig Stat, naar blot Lidenskaberne kunne holdes i Tømme.

Vi skulle dog ikke følge disse Partistridigheder til Ende, thi vi kunde da lige saa godt give en Fremstilling af Hollands Historie indtil vore Dage; derimod vende vi os sluttelig atter til Hovedpersonerne i denne Skildring, Statholderen og Advokaten.

Da Moritz ved de trufne Foranstaltninger var sikker

paa, at Synoden vilde komme i Stand, at den kalvinistiske Tro atter kom til Ære og Værdighed, og at Oligarchiet var kuet, var hans Kraft dermed udtømt; han manglede aldeles Blik for, at den begyndte Revolution paalagde ham Forpligtelser, at det nu var ham og det kalvinistiske Parti, der skulde tage Regeringens Tøjler i Hænderne, men ansaa det for tilstrækkeligt at have indsat nye Personer. Dette synes at være et afgjort Bevis for, at Moritz, om han end var stor som Soldat, ikke var Statsmand; havde han virkelig næret ærgjerrige Planer, saaledes som Motley antager, er det mærkværdigt, at han efter den 29de Avg. 1618 intet gjorde for at gjennemføre dem. Det nye Oligarchi, som først og fremmest tænkte paa at forblive i de gode Embeder, beherskedes derved aldeles af Fanatikerne iblandt Kalvinisterne, Præsterne Bogermann og Swoutius, og under saadanne Omstændigheder var det ikke vanskeligt at forudse, hvilken Skæbne der maatte ramme Libertinernes ansete Anfører, den gamle Advokat. Hvor ofte havde Kalvinisterne ikke nedbedet Himmelens Hævn over ham! Nu, da han var i deres Magt, kunde de derfor ikke vise Mildhed, deres Had maatte kølnes i hans Blod, saa meget mere som man ikke havde glemt den Strænghed, hvormed han havde straffet Kalvinisternes Opstandsforsøg under Leicester. Vanskeligheden bestod imidlertid i at faa ham dømt; trods alle sine Fejl, sin Magtlyst og Halsstarrighed havde Barneveld altid staaet paa Rettens Grund, og dernæst maatte man være forberedt paa, at mægtige Kræfter vilde blive satte i Bevægelse for at frelse den mere end 70aarige Olding. Frankrig sendte strax et extraordinært Gesandtskab til Generalstaterne for at bevæge dem til Mildhed; Enkestatholderinden, Advokatens personlige Veninde, gjorde al sin Indflydelse gjældende til hans Gunst, Grev Ludvig vilde gjærne beskytte ham, og endogsaa Moritz veg en Tid tilbage for at sætte en Blodplet paa sit hæderlige Navn ved at laane sin Arm til et juridisk Mord. Medens de andre

fangne Partiforere strax bleve forhorte og truede med Tortur, hvorfor Ledenberg af Skræk aflivede sig, blev Barneveld ikke stillet for nogen Dommer, men ført til et Sted, hvor han kunde holdes fuldstændig ude af Forbindelsen med Omverdenen. Loven forlangte rigtig nok, at ingen maatte holdes fængslet i mere end 6 Uger uden at blive forhørt; men hvad betyder Loven i revolutionære Tider. Saaledes forlob Vinteren, uden at der med Hensyn til Fangen blev truffet nogen Bestemmelse; men nu bleve alle hans mange Fjender og navnlig Pøbelen utaalmodige, og omsider nedsattes da den 7de Marts 1619 en overordentlig Domstol paa 24 Medlemmer, næsten alle Advokatens erklærede Modstandere, for at undersøge hans Sag. Man nægtede ham strax en Defensor, ja endogsaa Brugen af Pen og Papir, saaledes at han kun ex tempore kunde svare paa de imod ham fremsatte Beskyldninger; at fremdrage disse ligger uden for vor Opgave, en hel Litteratur foreligger derom. Resultatet af Forhoret var desuden i Forvejen givet; hvad skulde Advokaten svare paa? at han havde tilladt Arminius at prædike sin Vranglære, modsat sig Nationalsynoden, forfattet den skarpe Resolution, antaget Waardgelders, søgt at gjøre Modstand imod Statholderen i Utrecht, modsat sig Oprettelsen af et vestindisk Kompagni; det var jo hele hans Politik, som regnedes ham til Brøde, og hvad Beskyldningen om at have modtaget spansk Guld angik, kunde han afvise den med Foragt. Saaledes forløb atter Uger, uden at Retten kom til noget Resultat; Barnevelds Venner fattede atter Mod, de vare endogsaa uforsigtige nok til paa Valborgsdagen at plante Majtræer med Flag foran hans Hus, ligesom for at fejre hans snarlige Frigivelse. Grev Ludvig indsaa derimod, at en anden Afgjørelse forestod, med mindre man kunde bevæge enten Advokaten selv eller hans Hustru og Børn til at indgive et Andragende til Statholderen om at udvise Naade; thi ved en saadan Bøn vilde Barneveld stiltiende have

anerkjendt sin Skyld og derved tilintetgjort al sin fremtidige politiske Indflydelse, hvilket var Kalvinisternes Hovedformaal. Grev Ludvig anvendte imidlertid forgjæves sin Overtalelseskunst. Advokatens Familie erklærede bestemt, at, om det end skulde koste hans Hoved, vilde den aldrig bede om Naade, men stole paa hans Sags Retfærdighed. Det samme gjorde hans Venner og Partifæller; efter det haarde Slag, som var blevet dem tilføjet, begyndte de atter at rejse sig. Paa alle Maader, ved Ord og Handling, begyndte de at udfordre deres Overvindere; det viste sig jo, at de ikke kunde overbevise den store Fange om nogen Brøde og altsaa heller ikke kunde dræbe ham; men netop denne ukloge Holdning maatte volde Barnevelds Undergang, Kalvinisterne havde ingen anden Udvej end at modtage Udfordringen, og Advokaten dømtes enstemmig til Døden. Efter at han den 12te Maj 1619 var bleven forberedt paa dette Udfald og skriftlig havde taget Afsked med sin Familie, thi en personlig Sammenkomst blev ham paa en underfundig Maade foreholdt, førtes den 72aarige Statsmand den næste Morgen tidlig sidste Gang for sine Dommere. Strax efter at Dødsdommen var bleven oplæst, førtes han til det paa »Binnenhof« oprejste Skafot, som var omringet af 1200 Soldater og Tusender af Tilskuere. Da han havde besteget det, Klokken var omtrent halv ti, tiltalte Barneveld Mængden saaledes: »Tro ikke, at jeg er en Forræder mod mit Land; jeg har altid handlet aabent og ærlig som en god Patriot, og som saadan vil jeg dø«. Han tog derpaa Kappen over Hovedet, og i det han førtes til Blokken, udbrød han: »Kristus er min Ledsager, o, Gud, himmelske Fader! modtag min Aand!«

Dramaet var foreløbig til Ende; men Moritz's Minde var besudlet med Blod. Faa Dage efter, den 29de Maj, blev Synoden sluttet; den fordømte paa det strængeste den arminianske Lære, hvis Forkyndere bleve forfulgte,

og opretholdt den heidelbergske Konfession. I den nydannede Republik herskede der tilsyneladende atter Enighed, og den kunde atter med Kraft optage Kampen med Spanien, som forgjæves havde sat sin Lid til, at de politiske Stridigheder vilde bringe Holland tilbage under dets Indflydelse.

P. N. Nieuwenhuis.

# Nero.

(Slutning).

IX.

Vi have oven for fortalt, hvorledes den kjække Corbulo havde bragt den parthiske Krig til en Afslutning*); man havde lovet at forlene Partherkongens Broder Tiridates med Kongeriget Armenien, hvis han vilde modtage sin nye Værdighed af Neros Hænder. Tvende Aar (64 og 65) havde den parthiske Prins tilbragt hos sine Brødre og Moder; først i Efteraaret indfandt han sig hos Corbulo ved Evfrat for at tiltræde Rejsen til Rom; et prægtigt Følge ledsagede ham, hans Hustru, Børn og Slægtninge, mange armeniske og parthiske Adelsmænd, Soldater og Slaver, tilsammen 3000 Mand. Efter at han af Corbulo havde modtaget et lige saa talrigt Æresfølge, satte det glimrende og statelige Følge sig i Bevægelse gjennem For-Asien; overalt gjæstevenlig, ja festlig modtaget foraarsagede det Asiens Byer store Bekostninger; Svetonius beretter, at en Dagsrejses Omkostninger alene beløb sig til 800,000 Sestertier. Den kejserlige Regering syntes at ville fremkalde hos Armeniens fremtidige Konge et blivende Indtryk af det romerske Riges Magt og Storhed; Tiridates, som tillige var Magier, skal først have vægret sig ved at gjøre en Sørejse,

*) Se I, 355—56.

da i Følge hans Religion Havets salte Vand var urent; sluttelig gik han dog over Hellesponten og senere paa sin Tilbagerejse over Adriaterhavet. I Neapel kom Nero sin Vasal i Møde, som knælende aflagde ham Hyldingseden, og denne første Modtagelse fejredes med glimrende Festlege i Puteoli. Den officielle Højtidelighed, som bestod i Indtoget i Hovedstaden og Forleningsceremonien, maatte opsættes paa Grund af det ugunstige Vejrlig, Befolkningens Nysgjerrighed blev derved endnu mere øget, og da endelig Dagen til denne sjældne Højtidelighed var bleven fastslaaet, havde allerede om Natten mange Tusender i deres Festtogaer samlet sig i den prægtig smykkede Stad. Forum og de omliggende Templer og Basilikaer vare bedækkede med Mennesker, medens Prætorianerne i Paradeuniform holdt Pladsen aaben for Kejserens Triumftog. Ved Dagens Frembrud viste Nero sig, fulgt af Senatet og en Del af sin Garde, og indtog sit Sæde paa den kuruliske Stol, der var opstillet paa Talerstolen. Tiridates skred derpaa med sit Følge gjennem Prætorianernes Rækker og knælede paa Rostraens Trin for den romerske Imperator; Partherfyrsten fremsagde sin Bøn om Forlening, og Nero tilstod ham den, i det han i Steden for Turbanen satte Diademet paa hans Hoved; den smigrede Pøbel brød ved denne Akt ud i en uendelig Jubel, Kejseren hilstes som Imperator, bragte en Lavrbærgren paa Capitolium og lukkede Janustemplet. Nu fulgte en storartet Fest i Pompejus's Theater, som lige til Stolene prangede med rig Forgyldning, medens Amfitheatret var overspændt med et himmelblaat, stjærnebesaaet Tæppe. Nero gav den fremmede Fyrste en Prøve paa sin Kunstnerfærdighed og traadte op i Theatret som Citharspiller og i Cirkus som Vognstyrer, iført en grøn Klædning og med den brugelige hjælmformige Hat; Tiridates, som vilde besvare denne Høflighed, viste sig paa Arenaen og gjennemborede ved en Dyrekamp to Tyre med ét Kastevaaben. I det hele synes den armeniske Konge

ved mange glimrende Egenskaber i høj Grad at have vundet Kejserens Gunst, thi foruden betydelige Foræringer modtog han Tilladelse til at gjenopbygge sin Hovedstad Artaxata, som laa i Ruiner, og at medtage Bygningsfolk fra Rom; muligvis skete dette dog ogsaa af en klog Politik for at bringe Vestens Kunst i stadigt Minde hos Østens fjærne Folkeslag. Tiridates besvarede denne Naade ved at opkalde sin gjenopbyggede Hovedstad efter Kejseren (Neronia). Kongens Hjemrejse gik over Adriaterhavet til Dyrrhachium og derfra til Lands til Asien, hvor Corbulo tillod ham at medtage de Bygningsfolk, som Nero havde bevilget ham; derimod maatte han ved Grænsen af sit Rige hjemsende alle dem, som han paa egen Haand havde antaget; Aarsagen til denne smaalige Forholdsregel er desto vanskeligere at fatte, som den nye Fyrstes Forhold til Rom bestandig blev godt.

Denne Fest, som paa én Gang bar en krigerisk og fredelig Karakter, gjenopvakte Neros Drømme om Krigeræere og Erobring. Han vaklede mellem et Tog til Æthiopien, hvor han vilde finde Nilens Kilder, en Krig mod Partherne for at rivalisere med Alexander den store, eller mod Albanerne for at aabne Adgangen til Kaukasus, som endnu ingen romersk Feltherre havde overskredet. Han higede efter det uopnaaelige, utrolige, æventyrlige*); han studerede Magien med Lidenskab og udspurgte alle Tiridates's Magere om deres Hemmeligheder; men da han fandt denne hul og tom, vendte han sig til de Værker, som Haanden kan udføre og Øjet skue; han vilde se sine sejrrige Legioner under Sirius's Ild og Bjørnens Is, og lod Kaukasus undersøge, medens tvende Centurioner allerede vare trængte frem til de utilgængelige Klipper, hvorfra Nilen styrter sig ned i umaadelige Sumpe. Han udrustede Armeer fra Illyrien, Germanien og Britannien, ja, fra selve Italien udskrev han

---

*) Tacitus kalder ham „incredibilium cupitor".

en Legion af 3 Alen høje Soldater, som han kaldte Alexander den stores Phalanx!

Kejseren rejste, men den Hær, som fulgte ham, bar hverken Kastespyd eller Skjold; Lyren traadte i Steden for Kaarden, og Hjælmene vare Theatermasker. Denne Gang (i Aaret 66) iværksatte han virkelig det alt længe paatænkte Besøg i Grækenland. alle de Stater, som afholdt musiske Væddekampe, skyndte sig med paa Forhaand at sende ham deres Æresbelønninger, og Nero modtog deres Sendebud med stor Pomp og indbød dem til sit Bord. Da en af disse anmodede ham om at give en Prøve paa sin Færdighed i Sang, og efter Debuten henrykt gav sit Bifald til Kjende, erklærede Kejseren, at kun Grækerne havde Øren, og de alene fortjente den Ære at høre ham. Hans Følge bestod, foruden af de 5000 Augustaner (Claqueurs), af en broget Skare Hofmænd og et talrigt Tjenerskab. Kejseren, som betraadte en Mummius's, en Flamininus's, en Agrippas Spor, higede efter de Lavrbær, som tilkom en Periodonicus eller Sejrherre i den hele Cyklus af græske Lege; thi han nøjedes ikke med at optræde som Musiker, Sanger og Skuespiller, men lod sig ogsaa se som Vognstyrer, skjønt han faldt af Vognen og nær havde taget Skade. Grækernes Smigreri fortjente en Belønning, og Nero proklamerede i Korinth med stor Højtidelighed Grækenlands Frihed og belønnede sine Dommere med store Pengesummer. I denne By begyndte han ogsaa et Foretagende, som skulde gjøre hans Navn berømt for Efterverdenen, et Værk, ofte paatænkt, men aldrig fuldendt, den korinthiske Landtanges Gjennemskæring. Kejseren gjorde det første Spadestik, og Prætorianere, ja domfældte Forbrydere deltoge i Arbejdet, blandt disse den lærde Stoiker Musonius Rufus, der var bleven forvist som medskyldig i den pisoniske Sammensværgelse; en anden Filosof saae ham her haandtere Spade og Hakke; dog da ægyptiske lærde forsikrede Kejseren, at hvis Arbejdet fuldførtes, vilde Vandet i den korinthiske Bugt, som

staar højere end den saroniske, overskylle Øen Ægina, blev Planen hurtig opgiven efter hans Afrejse. Som et karakteristisk Tegn paa Neros Had til Senatet kan anføres, at han i Indledningsofret til det store Foretagende opsendte en Bøn om, at det maatte blive til Held for »Kejseren og Romerfolket«, uden at nævne Senatet, som ellers altid indesluttedes i officielle Bønner.

Det er ikke umuligt, at der har ligget et hemmeligt politisk Motiv til Grund for Neros Grækerrejse; Statholderen, Gessius Florus's Grusomheder i Judæa havde fremkaldt en heftig Opstand, Jøderne, der gik sejrrig frem, hoverede over deres Held, og da de mistvivlede om deres Tilgivelse, gjorde de en desto mere haardnakket Modstand. Det var tydeligt, at den store Krig, som skulde afgjøre Jødelandets Skæbne og saa længe var bleven opsat, nu var begyndt; men Corbulo var næsten paa Stedet, hans Navn alene indgød Ærefrygt, og han stod i Spidsen for en sejrrig Armé. Kunde Kejseren ikke med fuld Tillid overgive det forestaaende, vanskelige Krigsarbejde til en saadan Fører og saadan en Mandsstyrke? Dog den onde Fyrstes Misundelse paa den krigsdygtige Prokonsul sejrede over enhver Bekymring for sit Riges Interesser; Nero skjælvede for en Forøgelse af den farlige Undersaats Magt. Havde ikke Tiridates allerede i Rom ladet de Ord falde til ham: »Hvilken god Slave har du ikke i Corbulo?« Nu troede han, at Øjeblikket var kommet, da han stod ved Dørtærskelen til Corbulos Provins. Pludselig blev den frygtede Feltherre stævnet for Kejserens Øjne til Grækenland, og samtidig udgik den Befaling til Vespasian, en prøvet Kriger, som allerede havde lagt sin Dygtighed for Dagen under den britiske Krig, at modtage Kommandoen over de mod Palæstina bestemte Tropper. Corbulo maa have følt, at han var overflødig, at den sælsomme Befaling røbede Kejserens Unaade, at han gik personlig Fare i Møde. Dog, om endskjønt han vidste, at hans Dom var fældet, var hans Soldatertroskab saa fast, at

han adlød uden Tøven; aldrig saa snart var han kommen til Cenchreæ, Korinths Havn, førend Sendebud fra Nero bragte ham den Befaling at dræbe sig selv. Uden Knurren eller Modstand stødte den modige Kriger Sværdet i sit Bryst med de Ord: »Fortjent med rette!«

Kejserens dybe Nedværdigelse paa Scenen, paa Rendebanen og Arenaen kunde ikke forekomme Grækerne saa anstødelig som Romerne paa Grund af deres forskjellige Opfattelse af den sceniske Kunst. Den Vanære, som han tilføjede Fortidens hellige Sejrherrer, da han lod hines Statuer nedrive og beskæmme, for at blive i Erindringen som den eneste Sejrherre, mødte heller ikke hos de letsindige Grækere den Forbitrelse, den fortjente. Det føleligste for Provinsen var hans overdrevne Kunstbegejstring og den dermed forbundne umaadelige Ødselhed. For at gjenvinde de forødede Summer ikke blot udplyndrede han Grækenland, men gjorde ogsaa Landet til Skueplads for blodige Voldsgjerninger; mange Mennesker bleve kun myrdede for deres Rigdommes Skyld, og deres Arvinger fordrevne. Templerne mistede deres Gudebilleder af Guld og Sølv, og medens Nero med sin Yndling Tigellinus plyndrede det helleniske Fastland, lod han ved sine Sendebud Røverierne udstrækkes over For-Asien og tilgrænsende Lande. Skjønt Kejseren under sit Ophold gjennemkrydsede Provinsen i enhver Retning, afholdt han sig fra at besøge Sparta og Athen, den første Stad af den naive Grund, at Lykurgs Love ikke passede med hans Grundsætninger, den anden af bange Sky for Mythen om Erinnyerne, som sagdes at straffe Modermordere. I Delphi raadspurgte han Oraklet om sin fremtidige Skæbne og blev, som det fortælles, advaret for det 73de Aar, et Svar, der syntes den unge Mand paa 30 at bebude et langt Liv, men som kort efter blev fundet at have en ganske anden skæbnesvanger Betydning.

Nero havde under sin Fraværelse i Grækenland nedlagt Regeringen i den frigivne Helius's Hænder. Denne rasede

i Hovedstaden mod alle Stænder med Mord, Forvísning og Godsinddragelse; da der til sidst gav sig en betænkelig Gjæring til Kjende, opfordrede han gjentagne Gange Fyrsten til en hurtig Tilbagekomst; men Kejseren, der var lysten efter nye Sejrstegn, opsatte Tilbagerejsen i flere Maaneder. »Du paaminder mig,« skrev han tilbage til Helius, »du beder mig indtrængende om at vise mig igjen personlig i Rom; men du skulde snarere fraraade mig at vende tilbage, førend jeg har høstet min fulde Lavbærhøst«. Imidlertid begyndte Sagerne først paa Aaret 68 at antage et endnu alvorligere Udseende; Komplotter til Omstyrtelse af den bestaaende Regering syntes at modnes i de vestlige Provinser, Regeringsraaderne i Rom vidste ikke, hvilke af deres Officerer i Gallien og Spanien de kunde stole paa, dyb Utilfredshed gjærede i Hovedstadens højere Klasser, og Folkets Stemning var vaklende og usikker. Helius drev igjen paa Kejseren, at han hurtig skulde vende tilbage, ja satte selv over til Grækenland for at holde en personlig Raadslagning med ham. Endelig indskibede Kejseren sig, skjønt Aarstiden endnu var ugunstig for Sejlads, og naaede efter en stormfuld Overfart lykkelig Havnen ved Puteoli.

## X.

Nero vendte tilbage til Italien uden nogen Ængstelse, i stolt Selvtillid til sin Lykke; dette indlyser af hans Svar, da nogle Kostbarheder vare gaaede tabte under Sejladsen, »Fiskene ville nok skaffe mig dem igjen«. Efter Britanniens og Armeniens Tab og Gjenerobring var hans Tro til sin Lykkestjærne bleven endnu fastere. I Neapel begyndte han sit lange Løb af Kunstnertriumfer og holdt sit Indtog i Campaniens Hovedstad med et Spand mælkehvide Heste; Murene bleve nedbrudte for den kejserlige Hieronicus's Vogn. Paa samme Maade holdt han sit Indtog i Antium, i Albanum og endelig i Hovedstaden. Endnu førend hans

Ankomst havde Senatet dekreteret ham en Mængde ærefulde Udmærkelser. Saa snart han viste sig, lagde Utilfredsheden sig, og alt traadte tilbage i det underdanigste Smigreris Skranker; han holdt sit Indtog i Rom paa en Vogn, som Augustus havde brugt ved sine Triumfer, med Citharspilleren Apollodor ved sin Side. Kejseren var iført en Purpurklædning og en stjærnebesaaet Kappe, bar paa sit Hoved den olympiske Sejrskrans og i sin højre den pythiske. Foran ham bares alle de øvrige Kranse (1808 i Tallet), han havde vundet, tillige med Indskrifter, som angave de forskjellige Væddekampe. Riddere, Senatorer og Soldater ledsagede ham gjennem Byen, der var smykket med Kranse og duftede af vellugtende Ofre. Fra Circus Maximus, hvis Buer ligeledes vare nedrevne for Triumftoget, gik dette over Velabrum, Forum til Palatinus og det derværende Apollotempel. Der syntes ingen Ende paa Folkets Jubel; man hilste Fyrsten som Nero-Herakles, Nero-Apollo og den største Sejrherre siden evige Tider, og der blev slaaet Medaljer, paa hvilke Kejseren til alle romerske Patrioters Skam og Harme fremstilledes i en Citharspillers Dragt. Denne glimrende Modtagelse, Nero fandt, udfriede ham snart fra enhver Bekymring, som Helius havde vakt hos ham; han overgav sig paa ny til sine vante Forlystelser i Cirkus og i Theatret, snart i Rom, snart i Campaniens Byer; men midt imellem Triumfer og Takkefester, mellem Smiger og Æreskranse, nærmede Gjengjældelsens Time sig. Hævnen kom fra Vesten, fra Gallien. Dette Landskab blev paa denne Tid bestyret af Propprætoren Cajus Julius Vindex; han var født i Gallien og nedstammede fra gammel aqvitansk Kongeslægt, men hans Fader havde siddet i det romerske Senat. Lige saa begejstret for Ære og Frihed som energisk og krigsdygtig havde han med Foragt og Afsky, som saa mange af sine Landsmænd, været et personligt Vidne til Kejser Neros dybe Beskæmmelse. »Jeg har set eders Kejser,« saaledes lød hans Tale til hans Landsmænd, »i Theatret, paa Scenen,

midt iblandt Skuespillere med Lyre, Kothurne og Maske; jeg har set ham bagbunden og belæsset med Kjæder; jeg har set ham spille Modermorderen, den rasende Orestes, og som Canace udstøde Fødselsmerternes Veraab«.

Disse Ord havde en desto kraftigere Virkning, som Gallien paa denne Tid befandt sig i stor Ophidselse paa Grund af Kejserens trykkende Udpresninger. Vindex's Opfordring til Frafald fandt derfor en almindelig Tilslutning i hans Fædreland. Om den galliske Statholders Foretagende var frit for alle egenkjærlige Bevæggrunde, da han indledede Underhandling med Sulpicius Galba, Spaniens daværende Statholder, og foreslog ham til Hersker, er dunkelt; at hæve sig selv paa den romerske Kejsertrone maatte for ham som en Galler synes et voveligt, ja umuligt Foretagende; men det synes, at han tænkte paa at stifte et nationalt, uafhængigt Rige og i denne Hensigt spillede under Dække med Galba ved snu Underhandlinger. Galba, som paa denne Tid stod i sit 73de Aar, var en af Kejserrigets dygtigste Officerer, en aarvaagen og stræng Soldat, der efter en med Ære tilbagelagt Embedsbane nu som Statholder styrede Spanien paa ottende Aar. Han var af høj og anset Byrd og beslægtet med Roms første Familier; da han engang i sin Ungdom tillige med andre Adelsmænd gjorde den aldrende Kejser Augustus sin Opvartning, tog denne ham spøgende ved Hagen og sagde: »Ogsaa du, Barn, skal engang smage vor Herskermagt«. Tiberius, siger man, havde ogsaa af Spaamænd erfaret den glimrende Fremtid, som ventede Galbas gamle Alder, men havde beroliget sig med den Bemærkning, at det ikke vedkom ham. Galba havde beroliget Neros voxende Skinsyge ved en paatagen Maske af Indolence eller Slovhed, han undgik saaledes Corbulos Skæbne og oplevede at hævne denne.

Da Vindex i Vinteren 68, medens Nero endnu var i Grækenland, opfordrede Galba til Frafald, havde denne endnu god Grund til at tøve. Ved Efterretningen om den galliske

Statholders oprørske Planer havde Kejseren sat en Pris paa Vindex's Hoved, og vel vare Galliens Tropper tilbøjelige til at følge deres Høvding, men Nedre-Germaniens kraftige Legioner under Virginius Rufus's Kommando stode rede til at marchere mod dem. De to Hære mødtes ved Vesontio, og de to Hærførere, der havde en privat Sammenkomst, besluttede, som det synes, i Fællesskab en Rejsning mod Nero. Deres Tropper kunde imidlertid ikke komme til den samme Enighed, og Virginius's Legioner angrebe Vindex's Soldater og huggede dem næsten ned; Plutarch lader begge Hærene tvinge deres Feltherrer til Slag og angiver de faldnes Tal til 20,000. Vindex skal i Fortvivlelse over Slagets ulykkelige Udfald med sin Races Fyrighed og Letsindighed have styrtet sig i sit Sværd; en anden Beretning lader ham falde i Slaget. Saaledes syntes Oprøret et Øjeblik at være slaaet til Jorden; men den forsigtige Galba var bleven forskrækket for sin Sikkerhed; han havde staaet i Forbindelse med en Oprører, hvis Færd var vel bekjendt for Regeringen; han havde opsnappet — eller lod sig i det mindste forlyde med det — en Befaling fra Kejseren til at tage ham af Dage, og han greb i rette Tid Snigmordere blandt sine Slaver, som vare lejede af Kejseren. Saaledes dreven af Nødvendigheden til at sørge for sin egen Sikkerhed, forsamlede han sine Tropper og fremstillede for dem Billederne af Tyrannens ædleste Ofre; ved hans Side stod en adelig Yngling, som han med Forsæt havde hentet fra hans Forvísning paa de baleariske Øer. Da han havde givet sine Soldater en Skildring af Statens beklagelige Tilstand, vilde de hilse ham som Imperator, men han afslog den farlige Titel og antog kun Navn af Senatets og Romerfolkets Legat. Tillige proklamerede han en Retstilstand i Provinsen, udskrev nye Legioner, dannede et Slags Senat og Ryttergarde omkring sig og lod udgaa Edikter over Romerriget om at sammensværge sig med ham og hjælpe ham mod den fælles Fjende. Otho, Statholder i Lusitanien,

som nu i 10 Aar havde ventet paa det gunstige Øjeblik til at hævne sig, skjænkede Galba hele sin Guldservice til at slaa Mønt for. De galliske og germaniske Legioner, som efter Vindex's Død sluttede sig sammen, tilbøde Virginius Purpuret, ja, besvore ham at antage Titel af Imperator og indskreve paa hans Buster Ordene: Cæsar og Augustus. Han afslog imidlertid med Fasthed dette lokkende Tilbud, men traadte dog i Forbindelse med Galba, som havde vovet det farlige Forsøg. Snart rygtedes det fjærn og nær, at Gallien og Spanien vare i Oprør, og det stod klart, at Rigets Tøjler uigjenkaldelig vare gledne af den grumme Neros Hænder.

Den skæbnesvangre Hemmelighed, at en Kejser kunde udgaa fra et andet Sted end Rom*), saa længe skjult, saa fremmed for Tidsalderen, var paa engang røbet. Ikke alene i Gallien og Spanien, ogsaa i Afrika og Nedre-Germanien vare Legionerne beredte til at vælge en ny Kejser; i Afrika havde Clodius Macer, i Germanien Tontejus Capito løftet Oprørsfanen. Maaske ventede ogsaa Otho, Neros fordums fortrolige, ved Atlanterhavets Kyster paa den gunstige Lejlighed. Riget fandt sig i en hemmelig Opløsningstilstand, og Borgerkrigene havde igjen taget deres Begyndelse. Efterretningen om Vindex's Frafald indtraf i Rom den 19de Marts, Agrippinas Dødsdag (i Aaret 68), da Nero opholdt sig i Neapel, dels for at fejre nye Triumfer, dels for at bivaane de græske Lege. Han modtog det betydningsfulde Budskab med Ligegyldighed, ja med Foragt, fornøjet over, at der tilbød sig en bekvem Lejlighed til nye Konfiskationer og Udsugelser. Skjønt forstyrret af nye og endnu mere foruroligende Efterretninger, udstedte han ingen Ordre i 8 Dage og forbigik Sagen i Tavshed. Endelig kom der Manifester fra Vindex selv, som bevægede ham til at sende den Befaling til Senatet at erklære Vindex i Rigets

---

*) posse principem alibi qvam Romæ fieri.

Akt og sætte en Pris paa hans Hoved, en Erklæring, som Vindex besvarede med at love den sit eget Hoved, der bragte ham Neros. Kejseren undskyldte sig hos Senatet, fordi han ikke kom personlig, med en Forkølelse, som maatte behandles med den største Forsigtighed for at skaane hans Stemme. Intet opbragte ham saa meget i Vindex's Opraab, som at han dér kaldtes Ahenobarbus i Steden for Nero og en daarlig Citharspiller. Han spurgte endogsaa gjentagne Gange sine Omgivelser, om de havde hørt nogen bedre; men da det ene truende Budskab afløste det andet, ilte han ængstelig til Rom. Da han paa Vejen fik Øje paa et Billede, som forestillede en gallisk Soldat, besejret og trukken ved Haarene af en romersk Ridder, sprang han op i letsindig Glæde over dette Varsel og tilbad Himlen, og i Steden for at holde en alvorlig Raadslagning med det forsamlede Senat angaaende Sagernes farlige Stilling kaldte han nogle faa romerske Stormænd til Kejserpaladset, holdt et kort Statsraad og tilbragte Resten af Dagen med at forevise dem et nyt Vandorgel og forklare dem dets Behandling og Vanskeligheder. Han tilkjendegav endogsaa sin Hensigt at spille offentlig paa det i Theatret, »saafremt Vindex tillader det«, lagde han ironisk til.

Dog da Efterretningen naaede Rom, at ogsaa den ansete spanske Statholder Galba og Spanien var i Oprør, faldt han i Afmagt; da han igjen kom til sig selv, sønderrev han sin Klædning, slog sit Hoved i Fortvivlelse og erklærede, at det var ude med ham. Hans Amme trøstede ham med de Ord, at sligt ogsaa havde rammet andre Herskere, hvortil han svarede: »Min Ulykke er større end nogen andens, da jeg mister Herredømmet endnu levende«. Alligevel fulgte han sin vante Levevis, deklamerede under Maaltidet Smædedigte mod de frafaldne Feltherrer og lod sig endogsaa hemmelig bære til Theatret. Han lod Galba erklære i Rigets Akt, hans Godser inddrage, hans Slaver og frigivne fængsle og truede dem med Døden, hvis de vovede i Italien

at understøtte deres Herres Planer. Han overtog selv Konsulatet, maaske i Følge en Spaadom, at Gallien ikke kunde bekriges uden af en Konsul, eller fordi den Anseelse, dette Embede gav, ikke skulde være i nogen andens Hænder end Fyrstens. Han vaklede mellem alle mulige Beslutninger; snart vilde han selv overtage Kommandoen mod Galba, snart bleve Forberedelserne til Felttoget trufne med den største Langsomhed, i det han kun tænkte paa saa bekvemt som muligt at føre sine Concubiner og Musikinstrumenter med sig. Han organiserede en Flaadelegion, drog Marinetropperne i stort Antal til Rom, ja tænkte endogsaa paa at bevæbne Almuen og Slaverne. Snart vilde han lade alle Officerer og Statholdere myrde som sammensvorne imod sig, end videre alle landsforviste og hele den galliske Befolkning i Rom; snart tænkte han paa at forgive hele Senatet, stikke Byen i Brand, løslade de vilde Dyr og sejle til Alexandria og ernære sig der ved sin Kunst. Til sidst erklærer han, at han vil træde ubevæbnet frem for de oprørske Armeer og græde (!), og naar han har kaldt de frafaldne tilbage til deres Pligt, vil han som den glade mellem de glade (lætus inter lætos) synge Sejrssange, som han allerede nu maa forfatte.

## XI.

Stemningen i Hovedstaden havde efterhaanden antaget en truende Karakter. Senatet og Ridderstanden var i stor Bevægelse ved Tanken om den nær forestaaende Befrielse fra Tyrannen, fornemmelig synes Senatet med Kraft, men i Stilhed at have arbejdet paa Tyrannens Fald. Ogsaa i Befolkningens lavere Klasser ulmede en hemmelig Uvilje mod ham. Kornmangel forøgede den endnu mere, og et Tilfælde bragte den til Udbrud. Medens Hungeren trykker, melder man, at et alexandrinsk Lastskib nærmer sig; glad ser man en snarlig Lindring af Nøden ved en ægyptisk Korntransport,

Fartøjet kaster Anker, og det udløser — Nilsand for den kejserlige Cirkus. Skuffet i sin Forventning udstøder man Forbandelser mod Kejseren og vanærer hans Statuer. Om Prætorianergardens Holdning i disse Neros sidste Dage ere vi kun ufuldkomment underrettede. Efter Tacitus synes det uden for al Tvivl, at den først opgav Nero, da den troede at være ladt i Stikken af ham. Den ellers saa indflydelsesrige Gardekommandant Tigellinus forsvinder aldeles fra Skuepladsen; lejlighedsvis berettes det af Tacitus, at han har forraadt og svigtet sin Herre, og Josephus lader ham endogsaa tage Del i en Sammensværgelse, en Beskyldning, som stemmer godt med hans lave og slette Karakter. Den anden Gardepræfekt, Nymphidius Sabinus, tog derimod en virksommere Andel i Begivenhedernes Gang og forfulgte sine egne Planer, først i Forening med Senatet, senere alene. Disse sigtede efter Tronen, som han vilde bestige ved Gardens Hjælp.

Imidlertid blev Neros Stilling Time for Time mere fortvivlet; hans Raadgivere forlode ham. Om den før saa energiske Helius høre vi intet, og Senatet antog en modig og bestemt Holdning. Kurer efter Kurer ilte gjennem Roms Porte med Nyheder om frafaldne Generaler og Legioner. Kejseren selv pintes af svare og tunge Drømme; han saae sin myrdede Moder paa det uheldsvangre Skib, hvis Ror var vristet ud af hans Hænder; hans Hustru Octavia, hvem han havde ladet dræbe, drog ham ned i det allerdybeste Mørke, medens befjerede Myrer vrimlede omkring ham, og Roms berømteste Slægter holdt ham tilbage og hindrede ham i at flygte. Ude af sig selv omstyrtede han Bordene, knuste de kostbareste Gjenstande mod Gulvet, blandt disse de to kostbare homeriske Bægre med Afbildninger fra Iliaden og Odysseen; han forlangte Gift fra den berygtede Giftblanderske Locusta, som altid sad ved hans Bord, gjemte den i en Guldkapsel og begav sig fra Paladset, hvor han ikke længere troede sig sikker, til de

servilianske Haver ved Tiberens Bred; saaledes kaldtes vidtudstrakte Anlæg med Porte, som indesluttede talrige Bygninger for den kejserlige Husholdning.

Saa snart Nero havde forladt Paladset, ilte den forræderske Gardekommandant Nymphidius Sabinus, ledsaget af en Senatsdeputation, til Prætorianerkasernen med det falske Budskab, at Nero havde forladt dem og Rom; de forbitrede Soldater, som endnu ikke havde tænkt paa at forraade en Kejser af julisk Blod, lode sig nu let overtale til at erklære sig for Galba; et Donativ af 30.000 Sestertier pr. Mand, som Præfekten lovede i Galbas Navn, og Senatorernes Nærværelse fremskyndede Prætorianernes Frafald; men Nymphidius drev et falsk Spil, da han lovede Soldaterne en saa umaadelig Sum, for senere at bringe den spanske Statholder i Miskredit hos Garden.

Fra den servilianske Park udstedte Nero sine sidste Befalinger: han gav Ordre til sine tro frigivne at holde Flaaden i Ostia beredt og opfordrede de tilstedeværende Gardetribuner og Centurioner til at følge sig paa Flugten. Nogle undskyldte sig, andre afsloge det bestemt, ja, en af de kjækkeste, hvis Navn Historien ikke har overleveret os, gav Nero en bitter Irettesættelse med de Ord: »Er det da saa svært at dø?« Meget staar uklart for os i dette sidste tragiske Drama. Det er ubegribeligt, at Nero endnu ikke havde nogen Anelse om, hvad der var foregaaet i Rom, naar allerede hans Officerer vægrede sig ved at lyde ham. Han overgav sig igjen til en Række Planer; snart havde han i Sinde med ydmyge Bønner at søge Parthernes eller Galbas Beskyttelse; snart vilde han i Sørgedragt træde op paa Talerstolen i Rom og bede om Tilgivelse for sine begaaede Misgjerninger. Hvis hans Tale ikke gjorde den tilsigtede Virkning, vilde han forlange, at man skulde overdrage ham Præfekturet over Ægypten. Der fandtes senere i hans Gjemmer en Tale, som han havde udarbejdet i denne Hensigt. Svetonius fortæller, at han afstod fra sit Forsæt af

Frygt for at blive sønderreven af Folket, førend han naaede Forum. Da han ikke kunde fatte nogen Beslutning, opsatte han det, raadvild og vaklende, til den følgende Dag. Ved Midnat blev han vækket og erfarede, at den vagthavende Kohorte af Prætoriansoldater var dragen bort; han sprang hurtig op og sendte Bud til sine Hofmænd, men ingen kom. Han forlod selv Gemakket og gik med de faa trofaste til deres Værelser; men alle Døre vare aflukkede, og ingen svarede. Da han igjen vendte tilbage til sit Sovegemak, fandt han alt udplyndret, endogsaa Giftkapslen ranet, og Livgarderne forsvundne. Først nu indser Nero, at han maa dø; men han savner Modet til at lægge Haand paa sig. »Hvor er Myrmillonen Spiculus,« udbryder han, »eller en anden Slags Gladiator, som vil dræbe mig«. Ingen svarer. »Altsaa,« gjentager han, »har jeg hverken Ven eller Fjende«, og iler hen for at styrte sig i den forbiflydende Tibers Bølger; men han standser i sit Løb, hans Fejghed holder ham tilbage, og han forlanger et Skjulested for at samle sit Sind og berede sig til Døden. Da tilbyder den frigivne Phaon, en af hans tro Ledsagere, sin Villa fire Mil fra Rom, beliggende mellem den salariske og nomentanske Vej.

Barfodet, halv paaklædt, med en smudsig farvet Kappe over sine Skuldre og et Tørklæde over sit Ansigt, sniger Romerrigets nys almægtige og smigrede Kejser sig i den dybe Nat hemmelig ud af de servilianske Haver, kun ledsaget af de fire trofaste, Epaphroditus, Neophytus, Sporus og Phaon; han bestiger en Hest og passerer Roms Porte i Sommermorgenens Daggry; den nomentanske Vej fører ham under Prætorianerkasernens Mure, og den faldne Kejser maatte høre sin Garde udstøde Forbandelser mod sig og istemme høje Vivatraab for Galba. Landboerne, som vare tidlig paa Færde, spørge ham: »Er der noget nyt om Nero« eller bemærke til hverandre: »Disse Mænd forfølge Tyrannen«. Torden og Lynild, Jordskjælv forhøje dette natlige Ridts Rædsler; Neros Hest stejler ved Stanken af

et Lig, som laa ved Vejen; Tørklædet falder fra Neros Ansigt, og en Prætoriansoldat, som netop gik forbi, kjender Kejseren og hilser ham. Ved den fjerde Milepæl forlader den lille Skare Landevejen, stiger af deres Heste, og kryber paa alle fire gjennem en Kratskov, i det de træde paa deres Kapper, hen til Bagsiden af Villaen for ikke at blive opdaget af nogen. Da Phaon opfordrer Kejseren til midlertidig at skjule sig i en Sandgrube, indtil man kan aabne en hemmelig Indgang til Villaen, afslaar han det med de Ord: »Jeg vil ikke levende gaa i Jorden«. Han tager lidt Vand fra en Pyt i Nærheden i sin hule Haand for at stille den brændende Tørst og drikker, i det han siger: »Dette er Neros Læskedrik« *). Endelig er Hullet saa stort, at man kan krybe ind i Villaen. Nero kaster sig udmattet paa en Løjbænk og forlanger Spise og Drikke; man bringer ham groft Brød, som han ikke kan spise, men han nedsluger lidt lunkent Vand. Endnu tøver han, skjønt hans Ledsagere heftig trænge ind paa ham, at han hurtigst mulig skal unddrage sig de Forhaanelser, som vente ham. Han befaler dem først at grave en Grav og lægger sig ned paa Jorden, for at de kunne tage Maal af ham. End videre byder han dem at samle Marmorstykker til at smykke Graven og skaffe Vand til at rense, Træ til at brænde hans Legeme; under alle disse Tilberedelser græder han og gjentager flere Gange: »Hvilken Kunstner gaar til Grunde i mig! Hvilken Kunstner gaar til Grunde i mig!«

Imidlertid bragte Phaons Kurer Nyheder fra Rom. Nero snapper dem fra Phaons Haand og læser, at Senatet har erklæret ham for Fædrelandets Fjende og fældet en Dødsdom efter Forfædrenes Skik **).

---

*) „Hæc est Neronis decocta“, en af ham selv opfunden kølende Drik.

**) Da nemlig Senatet, som i disse bevægede Dage maa have været forsamlet Nat og Dag, havde erfaret, at Kejseren var

Nero spørger sit Følge, hvad de Ord: »efter Forfædrenes Skik« betyder, og da han hører, at Legemet blottes, Halsen stikkes ind i en Gaffel, og Forbryderen piskes til Døde, forfærdes han, griber tvende Dolke, som han bar hos sig, prøver deres Æg, den ene efter den anden, men gjemmer dem igjen med de Ord: »Endnu er ikke den skæbnesvangre Time kommen«. Derpaa kalder han Gildingen Sporus og byder ham at synge en Gravsang over sig; han tigger om, at en af de fire ved sit Exempel vil hjælpe ham at gaa i Døden; dog snart bebrejder han sig sin egen Frygtagtighed, hans Stolthed vaagner. »Det sømmer sig ikke for en Nero at leve et saa vanærende Liv,« mumler han paa Græsk, »rejs dig af din Skjændsel«. Pludselig høres Hestetrampen; det er Ryttere, udsendte af Senatet for at gribe ham levende. Da sætter han Dolken mod Struben, i det han gjentager et Vers af Homers Iliade (20de Bog, 535), og Epaphroditus støder det dræbende Vaaben ind. Næppe er det sket, førend den udsendte Centurion styrter til, trykker sin Kappe mod Saaret og giver sig Mine af at være kommen for at hjælpe ham. Den døende udtaler de hørlige Ord: »For silde! Dette er Troskab« (Sero! Hæc est fides) og udaander, i det hans Øjne paa en rædselsfuld Maade traadte ud af deres Huler, førend de brast. Det var den 9de Juni 68, hans myrdede Gemalinde Octavias Dødsdag. Nero havde besvoret sine Ledsagere at brænde hans Legeme og ikke at tillade hans Fjender at afskære hans Hoved; dette blev tilstaaet, Icelus, Galbas frigivne, som handlede efter sin Herres Ordre, tillod en ærefuld Begravelse, og kjærlige Hænder, Ecloge, hans Barndoms Amme, og Alexandria, hans

---

flygtet fra Rom, og Garden havde forladt ham, havde det paa én Gang gjenfundet sin gamle Værdighed, satte sig til Doms over den nu ikke mere frygtelige Kejser og dømte ham til Døden som Fædrelandets Fjende. Tillige udsendte det Ryttere og Fodtropper i alle Retninger for at søge efter ham.

Ungdoms Elskerinde, nedsatte hans jordiske Rester i Domitiernes Gravmæle.

Nero døde i en Alder af 30½ Aar som den sidste Ætling af det juliske Hus; hans Død frembragte et forskjelligt Indtryk i Rom, ihvorvel Glæden for Øjeblikket var det overvejende. Senatet, der følte sig Herre over Situationen og nu i fulde Drag nød den Lykke, som fordum i Republikens Dage, at styre Statsskibet, domfældte Neros Minde og lod hans Statuer omstyrte. Senatets hadefulde Sindelag mod den afdøde gaar igjen hos senere Tiders Skribenter, der med Partiskhed optegnede alle de Henrettelser, som deres politiske Venner havde lidt under Nero. Højtstaaende samtidiges Memoirer skildrede ham med saa mørke Farver som muligt, og disse Kilder have ikke forfejlet deres Virkning paa de Historieskrivere, af hvilke vi den Dag i Dag øse vor Kundskab. Ikke mindre glade end Senatorerne vare alle deres Venner og Tilhængere, som, forviste af Nero, ved den forestaaende Tronvexel kunde haabe en almindelig Amnesti. Folkets Masse derimod, der var vant til Kejserens glimrende Fester og storartede Ødselhed, sørgede over ham, og Prætorianerne glædede sig ikke længe over deres Forræderi. Det lovede Donativ udeblev, da den strænge og karrige Galba hverken kunde eller vilde betale det. Svetonius fortæller, at Almuen strax efter Neros Død løb omkring paa Roms Gader med Frihedshuer*), som om man var befriet fra et Slaveri. Dette kan kun forklares som en øjeblikkelig Stemning. Taknemmelige Hænder smykkede hvert Aar paa Neros Dødsdag hans Grav med Blomster og Kranse; hans Statuer og Edikter bleve trods Forbudet derimod atter opstillede paa Talerstolen og andre Steder, et stort Parti sammenlignede alle følgende Fyrster med ham, ja, Kejser Otho maatte anse det for en Ære af

*) Pileus, en rund Hue, som liberti, de frigivne, bare som Tegn paa deres Befrielse fra Slaveriet.

Folket og Soldaterne at blive tillagt Navnet Nero. Selv fra det fjærne Parthien sendte Kong Vologeses et Gesandtskab med det Hverv, foruden Fornyelsen af Forbundet, at fremkomme med den Bøn at holde Neros Minde i Ære og tillade Partherfyrsten at oprejse ham et Mindesmærke. Man gik endog saa vidt, at man bestred Rigtigheden af hans Død; der gaves Folk, som haardnakket troede paa hans Gjenkomst fra Østen, hvortil han lykkelig skulde være undkommen. Tre Bedragere, som benyttede denne Tro, fandt under Kejser Otho, Titus og Domitian Tilhængere og Understøttelse, og den sidste af disse tre Kejsere bævede endnu 30 Aar senere for Navnet Nero.

Det dybeste og varigste Indtryk udøvede Neros Død paa den unge Kristendom. Forfatteren til »Aabenbaringen« skildrer med glødende Farver Antikristen, sigtende til den faldne juliske Kejser, der vel antoges for død, men som Forfatteren endnu regner blandt de levendes Tal, hvis Gjenkomst Kirken endnu bestandig venter. Denne Tids glødende Begejstring og Undertro har i dette østerlandske Fantasibillede fundet et talende Udtryk, og det er ret karakteristisk, at den første af de falske Neroner viste sig paa Cythnos, medens Apostelen Johannes paa Nabooen Patmos beskrev sit digteriske Syn. Endnu Kirkefaderen Augustinus fandt det nødvendigt i det 5te Aarhundrede at protestere mod den Anskuelse, at Nero ikke var død, ja, selv endnu ved Slutningen af det 11te Seculum, under Paschal den 2den, forurolígede hans Aand Monte Pincios Omgivelser, hvor Domitiernes Gravmæle stod, og først de kraftigste Exorcismer kunde berolige de overtroiske Beboere i deres Angst for den hedenske Kejsers Skygge.

Født paa en dybt usædelig Tid og i en moralsk fordærvet, letfærdig By, som for ethvert Barn var en tung Medgift for Livet, hvis Indflydelse aldrig ganske fornægtede sig, voxede Nero op, omringet af alle Laster. Først kuet og forsømt, senere smigret og tilbedet som Verdensrigets

vordende Behersker, steg han op paa Tronen, næsten en Dreng. Blændet af Magtens Straaler saae han i sin uerfarne, umyndige Alder ingen Skranke mere for sin Vilje og sine Tilbøjeligheder; den Ærefrygt og Tilbedelse, som man frembar mod Romerrigets mægtige Styrer, bragte snart Ynglingens Aand paa Afveje. Nero var ingen sædvanlig Natur; han besad en broget Mængde af Talenter og Egenskaber, som ikke vare foragtelige, men kun lidet passende for en romersk Kejser. Han manglede ikke storslaaede og højtstræbende Ideer, og en vis Godmodighed gjorde ham til en Fjende af Grusomhed. Fri for al smudsig Havesyge drev han ofte sin Gavmildhed til Ødselhed; han bevarede længe Pietet mod Fader og Moder, Opdragere og Lærere; men Fantasiens, Følelseslivets, den uklare Erkjendelses Udvikling ragede alt for meget op over Forstanden og den klare Dømmekraft; han flagrede fra det ene til det andet og tog ingensteds fast Fodfæste.

Har Fyrstens Vilkaarlighed først engang lært sin Magt at kjende, finder den ingen Grænser mere, og Nationernes største Helligdomme, Lov og Ret, lide Overlast. Saaledes udviklede Neros Absolutisme sig mere og mere; Bevidstheden om at have uindskrænket Magt til alt slet og forkasteligt forvirrede hans svage Hoved og drev ham, i Forbindelse med andre medvirkende Aarsager, bestandig videre paa Lastens Bane. Herre over Millioners Liv og Død, med Jorden for sine Fødder, frygtagtig af Naturen og seende Prætendenter og Mordere i alle Kroge drev hans Angst for at miste Trone og Liv ham ind paa det grusomme, despotiske Tyranni, hvortil han egentlig ikke var anlagt af Naturen. At han har været i Besiddelse af vindende og elskværdige Egenskaber, fremgaar ikke alene af hans Popularitet hos Almuen, men især af hans længe bevarede Minde. Hvis den neroniske Regering i den udenlandske Politik og Statsforvaltning ledes med Indsigt og efter sunde Grundsætninger, var dette ikke Neros Fortjeneste; den store Cæsar

havde med Fasthed, Klarhed og stræng Følgerigtighed draget de dybe Linjer, som hans Efterfølgere skulde følge; i de indre Forhold derimod viste sig overalt hans Mangel paa egen Mening, paa sædelig Holdning og dybere Interesse.

Hans ulykkelige Endeligt, hans lange Dødskamp, hans legemlige og aandelige Kvaler, da den vellystige Tyran ikke fandt nogen Lydighed, den sidste Gang han forlangte Døden, var en retfærdig Udsoning af denne Regering, som havde været Magtens Saturnaliefest. Man har villet gjenoprejse Neros Minde, og det er i England, den kolde Forstands, men ogsaa Excentriciteternes Land, at man har spurgt: »Var Nero et Uhyre?« Han kan undskyldes, men ikke forsvares, og hans samtidige, en Iagttager uden Partiskhed og uden Had, Plinius den ældre, har allerede svaret forud: »Nero var Menneskeslægtens Fjende«; sandere er dog Napoleon den stores Ytring om ham: »Naar Folket savnede Nero, var det, fordi den dygtige Statsstyrelse havde Overvægten over Mandens Forbrydelser, si le peuple regretta Néron, la bonté de l'institution l'emportait sur les crimes de l'homme«.

Chr. Stremme.

# Rytterfærd og Rytterkampe*).

(Scener fra den nordamerikanske Slavekrig).

---

Blandt de vældige Kampe, der i de sidste Decennier ere blevne udfægtede i den gamle som i den nye Verden, indtager den nordamerikanske Slavekrig en fremragende Plads; ved den blev Dødsdommen fældet over Negerslaveriet, saa at dets Bestaaen i alle Stater, der hvile paa et kristeligt-humant Grundlag, kun er et Tidsspørgsmaal, som vil finde sin endelige Afslutning i Løbet af faa Aar; men Kampen var da ogsaa et saa stort Maal værdig, baade Norden og Syden førte deres bedste Kræfter i Ilden, og navnlig forsvarede Syden sig med et Heltemod og en Udholdenhed, der var en bedre Sag værdig, og nedlagde først Vaabnene, da al videre Kamp maatte betragtes som haabløs. Denne hensynsløse, dødsforagtende Energi maa det da ogsaa tilskrives, at de nordlige eller fødererede Stater trods deres talrige Folkemængde og langt rigere Hjælpekilder maatte anvende fire lange Aar, inden det lykkedes dem at kaste den svagere Modstander til Jorden, og det skjønt Norden i sine mægtige Flaader havde endnu et Middel til at lamme og splitte Sydens Kræfter og afspærre al Forbindelse med Udlandet. Nærværende Tidsskrift har alt flere Gange i sine tidligere Bind

---

*) Efter Heros v. Borcke: Zwei Jahre im Sattel und am Feinde. I-II. Berlin 1877.

haft Lejlighed til at dvæle ved denne minderige Krig; en indgaaende Skildring har saaledes gjort Læserne bekjendt med Præsident Abraham Lincolns sympathetiske Skikkelse*); en anden Afhandling har nærmere omhandlet Sydens højt begavede og ridderlige Hærfører, Robert Lee**). Nærværende Skildring tør altsaa forudsætte Hovedtrækkene af de herhen hørende Begivenheder tilstrækkelig bekjendte og tilsigter derfor kun hertil at føje nogle fordringsløse Skitser, som hente deres væsentlige Berettigelse fra den Livfuldhed, hvormed de male de delvis ukjendte Landskaber og de fra vore evropæiske Tilstande til Dels forskjellige, selskabelige og sociale Forhold. Vor Hjemmelsmand er den preussiske Officer Heros von Borcke af de brandenburgske Dragoner, som i Sommeren 1862 blev optagen i den konfødererede Hær og i to Aar var nøje knyttet til Sydstaternes berømte Ryttergeneral, J. E. B. Stuart; hans Skitser ere altsaa selvfølgelig gjennemtrængte af en stærk Sympathi for Syden, uden at denne Sympathi dog nogensteds giver sig Luft paa Sandhedens Bekostning. Vi lade vor Fortælling tage sin Begyndelse i Richmond, hvor v. Borcke efter en Del Vanskeligheder havde opnaaet et Brev til og en Slags Ansættelse hos General Stuart; fra Tinderne paa Stadens Huse kunde man i det fjærne skimte de talløse Vagtbaal i Mac Clellans Hær, som nu i flere Maaneder havde staaet i en truende Nærhed. Et mægtigt Angreb kunde saaledes ventes timevis; men Byens civile Befolkning imødesaa de nærforestaaende Begivenheder med tillidsfuld Ro, da vor Hjemmelsmand en smuk Morgenstund svang sig op paa en prægtig kastaniebrun Hoppe og nu, vel rustet og fulgt af en bereden Ordonnans, travede sine Æventyr og Besværligheder i Møde.

*) Hist. Arkiv 1875, II.
**) Hist. Arkiv 1876. I.

## I. Kampene for Richmond.

### 1. En Rytterlejr. — General Stuart. — Slaget ved de syv Graner. — Paa Spejdertoget ved Pamunkey.

Vi travede hen over den skovrige Slette og krydsede herved Fæstningsværkerne og den konfødererede Hærs lange Linjer; med levende Deltagelse betragtede jeg disse nødtorftig klædte, men krigerske Mænd, der med største Beredvillighed vare stævnede hid fra begge Carolinaer, fra det fjærne Mississippi og det endnu fjærnere Texas, fra det solklare Florida og det frugtbare Georgia, fra Alabama med dets Bjærge og Rørsumpe og fra det vandrige Louisiana; vi saae Brigade paa Brigade, ventende paa den Kamp, der snart skulde bryde løs, og beredte paa at vove deres Liv for at forsvare det elskede Syden og rense dets Grænser for de forhadte Voldsmænd. Det var ikke nogen let Sag at finde General Stuart, der som Forpostkommandant færdedes hist og her langs de udstrakte Linjer, og Solen var alt ved at synke, da vi naaede første Virginia-Rytterregiment; Obersten, Fitzhugh Lee, forsikrede mig, at det omtrent vilde være umuligt at naa mit Maal i Aftenens Løb, og bød mig gjæstfri Ly i hans Telt, et Tilbud, jeg med Glæde modtog efter Dagens anstrængende Ridt, saa meget mere som truende Uvejrsskyer trak op paa den vestlige Himmel.

Anordningen i Lejren var mig ganske uvant; Hestene stode ikke bundne til Pæle i regelmæssige Rækker, som Tilfældet vilde være i en evropæisk Hær, men vare spredte overalt i de nære Skove; nogle stode lænkede til mægtige Stammer, andre vare bundne til mindre Træer, og atter andre græssede frit omkring i det frodige Krat. Jeg følte mig snart fuldkommen hjemme i Oberstens Telt, hvor Regimentets samtlige Officerer vare samlede, og muntre Melodier paa Banjoen (en Art Guitar) vexlede med patriotiske Sange og livlig Samtale, til et forholdsvis glimrende Maaltid blev serveret; Hovedretten var Skildpaddeæg, som Oberstens

tro Tjener, der i sin Person forenede en Koks, Hovmesters og Kammertjeners Bestilling, havde indfanget i en lille, nærliggende Sump. Efter Aftensmaaltidet begave vi os til Hvile; men jeg fik ikke megen Søvn i mine trætte Øjne; thi en frygtelig Storm, ledsaget af et mægtigt Uvejr, rasede hele Natten, uophørlige Lyn blændede Øjnene, og drønende Tordenskrald fik Jorden til at bæve. Da den første Solstraale spredte de sønderrevne Skyer, var jeg oppe og fuldt paaklædt; Trompeten skingrede, og Obersten meddelte mig, at han havde faaet Marcheordre og skulde bryde op om et Kvarter; han lagde til, at jeg lettest vilde finde Generalen ved at slutte mig til hans Regiment. Med forbavsende Punktlighed lystrede den lidet militærisk udseende Trop sine foresattes Befalinger, og med største Orden og Hurtighed var Lejren afbrudt. Jeg lod det hele Regiment, 800 Mand stærkt, drage forbi mig for nøjere at iagttage dets Sammensætning, og denne Mønstring vakte min fulde Beundring. Samtlige Folk vare Virginiere, deres lette, utvungne Holdning vidnede om stadig Ridning, og de havde næsten gjennemgaaende ædle Heste, hvoriblandt fandtes Dyr, som den fordringsfuldeste Gardeofficer eller mest kræsne Modejunker i Evropa vilde have været glad ved at kalde sine. Et tre Timers Ridt førte os til vort Maal, og Oberst Lee viste mig en Rytter, som galoperede frem paa en smuk, livlig Ganger; det var General Stuart, den Mand, jeg havde ventet saa længselsfuldt, og som senere blev min bedste og mest trofaste Ven.

General Stuart var en kraftig bygget Mand, snarere over end under Mellemstørrelse, og med et aabent, vindende Udtryk. Den nederste Del af hans fine Ansigt dækkedes af et tæt, brunt Skjæg, som naaede ned til Brystet; hans Øjne vare lyseblaa, livlige og gjennemtrængende, hans hele Fremtræden fuld af Liv, hans Bevægelser lette og behagelige, hans Iagttagelses- og Opfattelsesevne hurtig og skarp, kort sagt, han var en Type paa en glimrende Rytteranfører. Som

Officer ved 1ste Kavalleri-Regiment havde han faaet sin Uddannelse i det fjærne Vesten, gjennem Bøffeljagter og Forfølgninger af de forræderske Indianere, var saaledes bleven Amerikas mest uforfærdede Rytter og havde vundet hin Lyst til Æventyr, som gjorde forvoven Daad til en Livsbetingelse for ham. Stridshingstens Vrinsken og Trompetens Lyd henrykkede ham, og han havde lidt af en Murats Svaghed for militær Glimmer, der lagde sig for Dagen i den Maade, hvorpaa han bar sin klædelige Uniform, som bestod af en kort, rigt broderet, graa Frakke og vide Benklæder af samme Farve, hvorover han havde høje Ridestøvler, medens et gult Silkeskjærf var snoet om Livet, og en graa, bredskygget Hat med bølgende Strudsfjer dækkede Hovedet; saaledes klædt og siddende paa sin smukke Hest maatte han uundgaaelig vinde enhver Tilskuers Opmærksomhed og Beundring. Hvad Generalens militære Egenskaber angaar, skal jeg ikke her dvæle ved dem, hans Bedrifter ville udgjøre Hovedindholdet af de følgende Skildringer.

Ved dette vort første Møde kunde vi kun vexle faa Ord; Stuart læste General Randolphs Brev, sagde, at det vilde glæde ham at have mig ved sin Side under den forestaaende Fægtning, og forestillede mig derpaa for et Antal unge, vel beredne Officerer, Medlemmerne af hans Stab, samt for Divisionsgeneral Longstreet. I det samme gav Kanonernes Drøn Tegnet til den blodige Dans, og den hele Rytterskare med Generalen i Spidsen fór i strakt Galop mod den forreste Fægtningslinje.

Den blodige Fægtning den 31te Maj 1862 skylder sin besynderlige Benævnelse til syv enlige Graner (seven pines), som knejsede paa det Sted, hvor Kampen rasede heftigst, og Slaget vendte sig til Sydens Fordel. Fra de konfødereredes Side vare omtrent 30,000 Mand, og af Modpartiet omtrent 45,000 i Ilden. Kamppladsen, den af Sumpe og lysere Steder afbrudte skovrige Slette, var lige ugunstig for begge Parter, hvortil endnu kom, at Vejene ved det sidste heftige

Regnskyl vare over al Beskrivelse opblødte og ufremkommelige. Jeg skal ikke her gjengive hele Slagets Gang, men kun mine egne Erfaringer og Indtryk, saa meget mere som jeg under samme endnu ikke beklædte nogen militær Stilling og derfor ikke havde noget Indblik i den kommanderende Generals Planer.

Da General Stuarts Rytteri kun kunde være til ringe Nytte under Slaget, havde han faaet Befaling til at holde det som Reserve, men selv færdedes han efter Sædvane i den tætteste Kamptummel, idelig paa Færde med Raad og Daad, med Opmuntringer og Formaninger til Soldaterne. Intet undgik hans skarpe Blik.

Kampen tog imidlertid en for de konfødererede gunstig Vending, deres Tropper trængte langsomt Fjendens Linjer tilbage, og kun i højre Fløjs Midte begyndte en Brigade at give efter for Fjendens overlegne Tryk. Strax var General Stuart paa Pletten og opmuntrede Soldaterne til at holde Stand, indtil Forstærkninger kunde komme frem; jeg fulgte ham midt under en Hagel af Kardætsker og springende Granater, af hvilke én gik mellem Benene paa min Hest. Vore Folk havde bortskudt hele deres Munition og vege tilbage; men Generalen fik den dog ved Trusler og veltalende Bønner til at samle sig paa ny og førte dem atter mod Fjenden, som trængte paa med fornyet Heftighed. En Virginia-Brigade kom dog snart frem til Undsætning; med flyvende Faner og høje Kampraab kastede den sig uden Tøven Fjenden i Møde, drev ham foran sig og tog hans med Kanoner spækkede Jordvolde.

Den synkende Sol beskinnede med sit rødlig-gyldne Lys den vidtstrakte, blodige Valplads, som var dækket med Fjendens døde og saarede, desto værre ogsaa med et lige saa stort Tal konfødererede Krigere. Det var skrækkeligt at se den Mængde saarede komme tilbage fra Kampen, her en Mand med blodigt Hoved, hist en anden med knust Arm eller Ben, rødnende Vejen med sit Blod, endelig Ambulancerne

med de haardt saarede, som jamrede og stønnede paa den mest hjærteskærende Maade; jeg var endnu uvant med Scener af den Art.

I dette Slag, som man ikke kan kalde et Hovedslag, der havde særlig betydelige Følger, var Sejren vel fuldstændig, men ogsaa dyrekjøbt; Tusender af vore brave Soldater vare saarede eller faldne, deriblandt flere Generaler, endogsaa Overanføreren Johnston.

General Stuart dvælede paa Valpladsen, til det sidste Kanonskud var faldet; først da galoperede vi bort. Ridtet til Hovedkvarteret var skrækkeligt, Hundreder af Vogne, som dels bragte saarede til Richmond, dels Levnedsmidler fra Staden til Soldaterne, krydsede hverandre paa den næsten ufremkommelige Landevej, de saaredes Skrig og Stønnen blandede sig med Vognførernes Raaben og Banden, medens Vogne med brækkede Hjul eller udmattede Heste overalt spærrede Vejen.

Tidlig den næste Dag, Søndagen den 1ste Juni, vendte vi tilbage til Valpladsen; thi Kampen syntes at skulle fornyes, en svag Geværild lød over til os, og Kanonernes Drøn brummede i Morgenluften. Ikke uden Farer naaede vi den aabne Mark, saa bundløse vare Vejene, med Hul paa Hul, mange fire eller fem Fod dybe og for største Delen fyldte med Vand; man kunde næppe ride hundrede Skridt, uden at Hestene snublede eller glede ud; talløse Vogne, til Dels fyldte med jamrende saarede, vare blevne siddende paa Vejene eller laa væltede med de druknede Heste. Først efter rum Tids Forløb naaede vi Skuepladsen for Gaarsdagens Sejr. Aldrig skal jeg glemme det Indtryk, jeg fik ved det Billede af Blod, Ødelæggelse og Død, som jeg senere skulde blive saa vant til. Det frygteligste Syn frembøde Fjendens Bastioner og Jordvolde, som vore Folk havde stormet; Ven og Fjende laa her uden Forskjel Side om Side, mejede ned af Geværilden eller det dyrekjøbte Skyts. Det fjendtlige Artilleri havde her mistet alle sine

Heste, som dusinvis laa dyngede paa hverandre; hele Jorden var oversaaet med Vaaben, Tornistre, Patrontasker og Munition, alt Gjenstande, som Fjenden havde efterladt og som nu vare af stor Nytte til vore egne Troppers Udrustning. En Brigade fra Syd-Carolina havde taget Stilling i de nærmeste Forskansninger, og Mandskabet laa, tillidsfuldt og i bedste Lune, bag Brystværnene og spiste Frokost af Fjendens Mundforraad, uden at ænse de omliggende Lig.

General Stuart var næppe kommen ind i Skansen, før en Kugle susede over Hovederne og oprev Jorden i halvhundrede Skridts Afstand, andre fulgte efter og sloge ned, stedse nærmere og nærmere ved vor lille Gruppe; men Generalen ænsede slet ikke den hele Kanonade, blev rolig holdende, til han havde endt sine Observationer ad den Kant, og opfordrede mig derpaa til at følge ham til yderste højre Fløj. Under dette Ridt maatte vi over en aaben Mark; saa snart vi naaede denne, begyndte Ilden paa ny, nærmere og nærmere sloge Granaterne ned, sprang med bedøvende Larm og tildængede os med Jord; vi vare øjensynlig Maalet for et helt Batteri, og selv Generalen, der hidtil rolig havde fortsat sin Vej, vendte sig forbavset om, da Sprængstykkerne af en Granat fløj imellem os, og sagde: »Løjtnant! De skyde jo lige paa os; lad os ride en Smule hurtigere«. Vi havde endnu omtrent tre Hundrede Skridt at tilbagelægge, før en venlig lille Skov unddrog os fra Fjendens generende Opmærksomhed, men denne korte Strækning syntes mig adskillige Mil lang, og det var i det hele taget det varmeste Ridt, jeg har tilbagelagt i mit Liv. Slaget fornyedes i øvrigt ikke. Ilden sagtnedes mere og mere og døede helt hen omtrent Kl 1 om Eftermiddagen, ved hvilken Tid vi vendte tilbage til en Høj, hvor General Longstreet havde haft sit Standpunkt Dagen forud, og hvor nu flere Generaler vare forsamlede, for hvem jeg blev forestillet. Ogsaa Præsident Davis indtraf for at lykønske Generalerne og udtrykke sin store Tilfredshed over Gaarsdagens Udfald.

Jeg fik nu Lejlighed til nærmere at iagttage General Longstreet, hvem jeg hidtil kun havde set flygtig. Han var en stærk Mand af Mellemstørrelse og behagelige Ansigtstræk; hans lange brune Skjæg gav ham et løvelignende Udseende, og en vindende Jævnhed lagde sig for Dagen i hans Adfærd som i hans Klædedragt. Som de fleste Generaler i den konfødererede Hær bar han en lille, sort Filthat, en tunikalignende graa Overfrakke, der var saa forslidt, at man næppe kunde skjelne Rangsnorene paa Krave og Ærmer, vide graa Benklæder, Ridestøvler med mexikanske Sporer og en Stødkaarde som eneste Vaaben. Hans faste Modstand, der i Modsætning til Stuart lagde sig for Dagen ved den fuldstændigste Sindsro under Ilden og en munter Ligevægt under de største Farer, hans urokkelige Energi over for Fjenden, hans Udholdenhed i Fægtningen og hans ubetingede Lydighed over for de modtagne Befalinger, alle disse Egenskaber gjorde ham til en af de mest brugbare og fortrinlige Officerer i den konfødererede Hær, og herved havde han erhvervet sig ubegrænset Tillid hos sine Tropper som hos den nye Overgeneral, Robert E. Lee, der plejede at kalde ham sin »Stridshingst«. Longstreets Soldater vare ham fuldstændig hengivne, og jeg har lyttet til mangen venskabelig Væddestrid mellem hans og Stonewall Jacksons Officerer og Mandskab om, hvem af de to der vel egentlig var den mest fortjenstfulde og udmærkede General.

Præsident Jefferson Davis er en stor slank Mand med skarpe Ansigtstræk, en noget bydende Fremtræden og et aabent, utvungent, fornemt Væsen. Jeg havde den Ære at blive forestillet for ham og overraskedes ved den jævne og venlige Tone, hvori han underholdt sig med mig; han betragtede med Interesse mit fortrinlige Damascener-Sværd, min gamle prøvede Fælle, og udtrykte sin Glæde over at vide en saa god Klinge, ført af en saa stærk Arm, i sin Hær.

Den næste Dag forløb ikke uden Besværligheder; man

ventede et fornyet fjendtligt Angreb, og Tropperne stode derfor største Delen af Dagen under Vaaben. Fra Tid til anden hørte man et Kanonskud, der i Reglen blev affyret mod en af de Luftballoner, Yankeerne lode opstige for at udspejde vore Stillinger. General Stuart, der befalede Forposterne, var stadig paa Farten, og vi kom sjælden af Sadlen. Vort Samlingssted og midlertidige Rastplads var i Nærheden af et lille Landsted, som laa fredelig under Skyggen af store Valnød- og Egetræer; men Stedet var omdannet til Lasaret, og dets venlige Ydre stod i grel Modsætning til den Smerte og Jammer, det husede.

De nærmest følgende Dage forløbe rolig, jeg blev af og til sendt med Meldinger til de forskjellige Generaler; men i Reglen fulgte jeg Stuart paa hans Spejdertog, for at jeg kunde gjøre mig nøjere bekjendt med det omliggende Landskab, Hærens Stillinger og de forskjellige Divisions- og Brigadeførere. Ved Morgengry den 8de Juni brøde vi op til en Fart af denne Natur; vi fulgtes af vore sex Kurerer*), og det blev mig snart klart, at vort Ridt denne Gang skulde have en videre Udstrækning. Sent om Aftenen naaede vi vore yderste Forposter, og jeg forbavsedes ikke lidet, da Generalen her sendte sine Kurerer bort, men opfordrede mig til at følge ham videre. Tavse rede vi gjennem

---

*) Disse Kurerer, for det meste unge, behændige Ryttere paa ædle Heste med muligst ringe Bagage, besørgede næsten udelukkende hele Ordonnanstjenesten i den konfødererede Hær. De vare tildelte de forskjellige Hovedkvarterer, og anordningsmæssig havde Overgeneralen 60, hver Korpsfører 12, hver Divisionsgeneral 6, hver Brigadefører endelig 3 til sin Raadighed. Kun naar de vare tilstede i paagjældende Hovedkvarter, førte de selv deres Forplejning med; paa deres Farter var derimod hvert Troppekorps paa Anmodning forpligtet til at forsyne dem med nødvendigt Underhold for Mand og Hest. De paagjældende Befalinger fik de altid skriftlig, og hver Troppefører havde derfor ved sin Sadel en lille Taske, som indeholdt nødvendige Sedler til dette Brug.

den ensomme Skov, medens Mørket tog mere og mere til omkring os, og Skovens Stilhed kun afbrødes af Løvfrøens ejendommelige Lyd og den virginiske Gedemalkers tungsindige Kalden. Vi vare nu midt mellem Fjendens Linjer og kunde hvert Øjeblik støde paa en af hans Poster; men Stuart smilede, da jeg prøvede Ladningen i min Revolver, og bemærkede, at vi ved et Sammenstød maatte hjælpe os med vore Kaarder og først i yderste Nødsfælde ty til Skydevaabnene. Dette Ridt virkede usædvanlig hidsende paa mig, medens jeg senere efter lang Vane vilde have kunnet udføre et lignende Foretagende med den største Sindsro; men den Gang var jeg greben af en Feberspænding, og hver raslende Gren, hver opflyvende Fugl forhøjede min Uro.

Efter et Ridt paa omtrent en Mil naaede vi et lille Hus, hvis Dør aabnede sig, efter at Generalen havde banket paa med et aftalt Signal. Hytten beboedes af en Irlænder med Familie, og Generalen havde stævnet en Spion til dette Sted for at faa nøjere Oplysning om Fjendens Stilling. Time paa Time forløb imidlertid, uden at nogen kom, Midnatstimen var alt længst forbi, og Stuart blev sluttelig overtydet om, at Manden maatte være alvorlig forhindret. Hverken Overtalelser eller gyldne Løfter kunde formaa Irlænderen til at vove sig til Spionens Hjem, og der var sluttelig intet andet tilovers end selv at indlade sig paa det vovelige Foretagende. Ved Morgengry rede vi forsigtig videre, Yankeernes særlige Afsky for natlige Patrouilleringer og en nedstrømmende Regn begunstigede vort Foretagende, og saaledes naaede vi Mandens Bolig uden noget Mellemspil, netop som Reveillen lød fra den fjendtlige Lejr, der ikkun laa i fire Hundrede Skridts Afstand. Spionen laa alvorlig syg, og Generalen maatte stige af og gaa ind til den sengeliggende; kort Tid efter vendte han synlig tilfreds tilbage, svang sig i Sadlen, og nu gik det med lettet Hjærte i strakt Galop tilbage til vore Forpostlinjer, som modtoge os med høj Jubel, da man allerede begyndte at

nære Bekymringer over vor lange Udebliven. Saadanne Strejftog vare noget dagligdags for den dristige General, der ofte kun som ved et Under undgik den truende Fare; men omvendt sikrede han sig rigtig nok ogsaa herved det overordentlige Held, der i Reglen fulgte hans Tog.

Hensigten med vort her omtalte Ridt kom snart for Dagen. Vort hele Rytteri fik Befaling til at forsyne sig med Proviant for tre Dage, og den 12te Juni begyndte det berømte Strejftog, som selv i Evropa vakte saa stor Opsigt, og hvorved vi fuldkomment omgik General M'Clellans Hær. Klokken var to om Morgenen, da Stuarts klare Stemme vakte os af vor dybe Slummer med de Ord: »Mine Herrer, om ti Minutter maa alle være i Sadlen«. Snart var hele Staben i Klæderne, Hestene fodrede, og efter næppe ti Minutters Forløb galoperede vi afsted efter Hovedstyrken. som var udvalgt af Brigadens forskjellige Regimenter og beløb sig til omtrent 2500 Heste med to Stykker beredent Artilleri. Ingen af os vidste, hvorhen Toget gik, da kun de kommanderende Oberster havde faaet fornødne Oplysninger, men ikke desto mindre fulgte enhver sin elskede Fører med ubetinget Tillid. Vi marcherede hele Dagen og bivuakerede om Aftenen ved den lille By Taylorsville, midt i Fjendens Linjer; ved næste Daggry vare vi igjen oppe, og snart indløb Melding om, at vor Fortrop var stødt paa en Deling fjendtlige Ryttere, som ved vor Nærmelse ilsomt havde grebet Flugten. Uden at opholde os med at forfølge dem, fortsatte vi vor Marche, overalt hilset inderlig velkommen af Befolkningen, især af Damerne, som nu i saa lang Tid kun havde set føderede Tropper. Under hele Marchen var jeg stadig i Stuarts Nærhed ved Fortroppen og lagde derfor Mærke til, at Generalen selv anordnede og vaagede over enhver Bevægelse. En halv Mils Vej fra Hannover Court House overraskede vi en ny Deling fjendtligt Rytteri, som blev fangen til sidste Mand, saa hurtig og uventet kom vort Angreb. Medens vi endnu vare optagne af at

bringe vore Fanger til Bagtroppen, kom vort Fortrav tilbage, heftig forfulgt af en stærkere Deling Dragoner; men vor forreste Eskadron gik strax Fjenden i Møde, med Generalens Samtykke sluttede jeg mig til samme, Yankeerne formaaede ikke at holde Stand mod de virginiske Rytteres stormende Angreb, og efter en kort Nærkamp begyndte en hed Jagt, som fortsattes over en halv Mil. Ven og Fjende vare snart hyllede i tætte Støvskyer, som hist og her oplystes ved Blinkene fra Pistol- og Karabinskuddene; den største Del af Modstanderne undkom imidlertid, takket være deres friskere Heste, men vi gjorde dog et betydeligt Antal Fanger, ligesom Vejen videre fremad spærredes ved Ligene af Mænd og Heste. En halv Mils Vej længere fremad stødte vor Fortrop atter paa Fjenden, som igjen havde samlet sig, faaet betydelig Forstærkning og nu ventede os. To Eskadroner af 9de Virginia-Regiment bleve strax sendte frem til Angreb, og jeg selv skulde hente Kolonnens Gros. Trods al vor Hast fandt vi dog det haarde Arbejde endt ved vor Ankomst; de fjendtlige Linjer vare gjennembrudte og paa vild Flugt, et stort Antal saarede og døde dækkede Jorden, og mange Fjender, deriblandt flere Officerer, vare i vore Hænder. Endnu en Gang søgte Fjenden at sætte sig fast; men hans Rækker vare alt for rystede ved vore voldsomme Angreb, han flygtede uden Orden, og vi satte i vild Jagt efter ham hen over en aaben Mark, gjennem hans Lejr og langt ind i Skovene. Saa snart vi havde samlet os paa vore Modstanderes forladte Lejrplads, begyndte Forstyrrelsens Værk; enhver søgte at sikre sig saa mange af Yankeernes Luxusgjenstande som muligt, men paa vor Førers vel beregnede Bud luede Flammerne snart op, inden faa Minutter stod hele Lejren i et Ildhav, som fortærede Hundreder af Telte og frembød et prægtigt Skue. Mange Heste og Muldyr samt to fjendtlige Standarter var alt, hvad vi toge med os, og efter en halv Times Rast drog vort

hærgende Tog videre: Baal og Brand viste Fjenden, hvad Vej vi fulgte.

Vi vare midt i Hjærtet af de fjendtlige Stillinger; deres Lejre laa rundt omkring os, og fra et Punkt paa vor Vej kunde man i en god halv Mils Afstand tydelig skjelne det Hus, hvor den fjendtlige Overgeneral Mac Clellan med sin Stab havde sit Hovedkvarter, omgivet af en mægtig Teltlejr. Vor Stilling vilde have været overordentlig farlig, hvis ikke vor store Dristighed og hurtige Bevægelser helt havde forvirret vor Modstander og derved gjort ham uskadelig.

Fra alle Sider blev der indbragt fødererede Soldater, som ikke havde nogen Anelse om den frygtede Stuarts Nærhed, for de bleve grebne af vore Ryttere. Et stort Antal Vogne med Forraad af enhver Art faldt i vore Hænder, deriblandt ogsaa et Kjøretøj med Cigarer, Vin og andre Delikatesser for M'Clellan selv; dog vi kunde ikke belæsse os med stort Bytte, ogsaa dette hele Lasttog gik op i Flammer, Champagnepropperne knaldede forgjæves, og de kostelige Habanas gik uden Nytte op i Røg. Tre Proviantskibe, som laa i Nærheden af Pamunkey-Floden, lastede med Hvede, Majs og andre Forraad, bleve ligeledes tagne med samt alle derværende Embedsmænd og Vagtposter og gik ligeledes inden føje Tid op i Luer. Her kastede endelig en fjendtlig Rytterbrigade sig os i Møde og søgte at hindre vor Marche, til de fra alle Kanter fremrykkende fødererede Tropper kunde komme op; men vi brøde igjennem ved første Stormløb og saae ikke mere noget til dem.

Henimod Aften naaede vi Jærnbanen, som var af stor Vigtighed for Fjenden, da den vedligeholdt hans Forbindelser mod Nord. Netop som Ødelæggelsesværket her skulde tage sin Begyndelse, saae vi et Tog komme, og General Stuart lod uden Tøven en Del af sine Tropper tage Stilling paa begge Sider af Banedæmningen, med Befaling at give Ild,

naar Toget ikke vilde stoppe; langsomt og givende Dampen op kom Toget nærmere og nærmere, og snart udfandt vi, at det førte Tropper, som for største Delen vare anbragte i aabne Vogne. Da man ikke efterkom vor Befaling at holde stille, men Toget tvært imod tog større Fart, begyndte Ilden paa hele Linjen, og Lokomotivføreren blev skudt ned, men fik, inden den dræbende Kugle ramte ham, Tid til at sætte Lokomotivet i stærkere Fart, saa vi ikke mere evnede at bemægtige os Toget. Nu udspandt der sig en Kamp af den sælsomste Art, nogle Passagerer besvarede vor Ild, andre søgte at redde sig ved Flugt, og atter andre kastede sig fladt ned paa Bunden af Vognene. Skjønt Togets Hastighed voxede, steg den dog ikke saa meget, at vi jo i stærk Galop kunde holde Skridt med det, og under denne ejendommelige Jagt rev en fjendtlig Kugle næsten Hatten af Hovedet paa mig, hvilket i den Grad æggede min Hidsighed, at jeg uden at ænse vore egne Folks Ild drev min Hest op paa selve Dæmningen og paa nærmeste Hold affyrede alle fem Løb af min Revolver midt i de tæt pakkede Vogne. Som vi senere erfarede, vare kun faa Passagerer slupne uskadte, den største Del var enten saaret eller dræbt. Efter at Toget var undsluppet vore Kugler og Jærnvejen ødelagt saa vidt muligt, fortsatte vi vor Marche, medens Solens sidste Straaler beskinnede Ødelæggelsens Skueplads.

Det var et dygtigt Ridt, vi havde et godt Dagværk bag os, og min Tunge klæbede sig fast til Ganen, da en af vore Folk kom ridende hen til mig og rakte mig en Flaske Champagne med de Ord: »Kaptejn, De har i Dag udrettet et dygtigt Stykke Arbejde; jeg har reddet denne Flaske til Dem fra Mac Clellans Vogn; den vil gjøre Dem godt«. Aldrig i mit Liv har en Flaske Vin bekommet mig saa vel. Sent om Aftenen faldt endnu et Bagagetog og to Marketentervogne i vore Hænder, og vi kom derved i Besiddelse af en Mængde Delikatesser som Pickels, Østers, syltede

Frugter, Appelsiner, Citroner og Cigarer, som alt bekom os herlig.

Henimod Kl. 10 gjorde vi en Times Rast, fodrede vore Heste og fortsatte derpaa vort Ridt hele Natten igjennem ad Chikahominyfloden til, som vi naaede omtrent Kl. 5 om Morgenen. I Følge de Efterretninger, vi havde indhentet, haabede vi at kunne sætte over denne Flod uden Hindring, desto større var derfor vor ubehagelige Overraskelse, da vi fandt den saaledes opsvulmet ved de sidste 24 Timers Regnskyl oppe i Bjærgene, at Vandet havde naaet en Højde af 15 Fod. Samtidig fik vi den Hjobspost fra Bagtravet, at en hel Division var i vort Spor. Alle indsaa det hele Omfang af den Fare, der svævede over vore Hoveder, og saae med største Spænding paa vor Fører, som med største Koldblodighed og Ro traf sine Anordninger og uddelte de nødvendige Befalinger. To Regimenter og de tvende Stykker Skyts fik Befaling til under et eventuelt Angreb at dække vort Tilbagetog, medens hele det øvrige Mandskab maatte sidde af, dels for at slaa Broer, dels for at svømme over Floden med Hestene. Snart var en Bro paa 90 Fods Længde færdig for Fodgængere, saaledes skaffede man Sadler og øvrigt Materiel over, medens samtlige Svømmere bragte de usadlede Heste over Floden, i det de enten rede paa selve Dyrene eller,- hvad jeg syntes bedre, svømmede ved Siden af og førte dem ved Tøjlen; saaledes bragte jeg for min Part 65 Heste gjennem den rivende Flod. Efter fire Timers Arbejde var en anden Bro færdig for Skytset, og mere end Halvdelen af vore Heste vare paa den modsatte Bred samt fem Hundrede Fanger og Hundreder af tagne Heste og Muldyr. Det første Skyts blev trukket over af Mandskabet, og Prøven fik et saa heldigt Udfald, at den anden Kanon snart fulgte efter med de tvende Reserveregimenter. Henimod Middag var alt i Sikkerhed paa den modsatte Bred; General Stuart var den sidste, som gik over Broen, inden vi ødelagde samme.

Hidtil havde jeg ikke sporet nogen Udmattelse; men efter den sidste Anstrængelse i Vandet følte jeg mig mat i alle Lemmer, dog vi maatte marchere Resten af Dagen og hele den følgende Nat, før vi kunde holde Rast i Sikkerhed. Baade Mand og Hest havde under det hele Tog ydet det næsten utrolige; to Dage og Nætter igjennem havde vi saa godt som uafbrudt været i Sadlen, en betydelig Del af denne Tid været i Fægtning og havde paa to Mil maattet søge vor Vej gjennem Chikahominy-Sumpene, der hidindtil havde gaaet for ufremkommelige. Den 15de Juni om Morgenen naaede vi vore Forpostlinjer og gik i Bivuak omtr. 1½ Mil fra Richmond. Da jeg havde sørget for min brave Hest, som havde baaret mig saa vakkert gjennem alle Farer og Anstrængelser, faldt jeg i en Søvn, hvoraf jeg først vaagnede den næste Morgen.

Vort Foretagende havde de vigtigste Følger; vi havde gjort en stor Rundmarche gjennem Fjendens vidtstrakte Lejr, havde faaet nøje Oplysninger om hans Stillinger, ødelagt hans Forbindelser, tilintetgjort Forraad af Millioners Værdi, gjort Hundreder af Fanger, bemægtiget os Masser af Heste og Muldyr og sat hele den fødererede Hær i Frygt og Bestyrtelse. Ved vor Tilbagekomst blev Stuarts Navn hædret paa enhver optænkelig Maade, og en stor Del af de ham tiltænkte Æresbevisninger faldt tilbage paa hans Officerer og Mandskab; overalt hvor en af os lod sig se, blev han betragtet som en Halvgud, bestormet med Spørgsmaal og indstændig anmodet om at fortælle sine egne Tildragelser saa vel som hele Togets Gang. At Richmonds Presse strømmede over af Ros over General Stuart og hans Fæller, er selvfølgeligt; men heller ikke New-Yorks Aviser kunde undlade at beundre det lige saa dristig anlagte som kjækt gjennemførte Tog.

En stille Tid fulgte paa denne bevægede, thi baade Mand og Hest trængte til Ro oven paa disse overordentlige Anstrængelser. Vejret var herligt, og Naturen havde smykket

sig i hele Forsommerens Pragt. Røde og hvide Roser blomstrede omkring vor Bolig og snoede sig op ad dets Vægge, medens vild Gedeblad blandede sin berusende Duft med Magnoliaernes, der hundredvis voxede omkring i de nærliggende Sumpskove. I den trykkende Junihede kunde der ikke tænkes nogen herligere Vederkvægelse end de vellugtsvangre Skygger i de tætte Skove, som vi paa vore Ture krydsede i alle Retninger, medens vi af og til vandede vore Heste i de Smaabække, hvis mørke, men dog saa klare Vande mumlende rislede hen over deres stenede Leje. Under alt dette antog mit Forhold til General Stuart mere og mere en venskabelig, fortrolig Karakter, og jeg tilbragte største Delen af Dagen i Selskab med ham og hans Familie, der bestod af hans elskværdige og fortræffelige unge Hustru og hans to smaa blaaojede Børn. Generalens militære Familie bestod af fjorten, femten unge Mænd, gode Kammerater i Lejren og udmærkede Soldater i Kampen; under Krigens Løb bleve desto værre syv paa Valpladsen, tre fik ærefulde, men haarde Saar, hvis Følger de maa bære Resten af deres Liv, og to bleve fangne og maatte vansmægte i det forhadte Nordens Fængsler. Det var i Sandhed en farefuld Tjeneste, vi havde paataget os; men Tanker om Farer foruroligede os kun lidet, eller hvis en saadan Tanke af og til paatrængte sig os, tjente den kun til endnu fastere at knytte det Baand, der maatte omslutte os alle som Fæller i samme Skæbne.

Morgenen den 20de Juni overdrog Generalen med et betydningsfuldt Smil mig det Hverv at indlevere den tjenstlige Beretning over vort sidste Tog til Krigsministeren, General Randolph. Jeg skulde snart fatte Betydningen af Stuarts Smil, da Krigsministeren med nogle smigrende Ord om mine Præstationer overrakte mig et Patent som Kaptejn i det konfødererede Rytteri, og fuld af Taknemmelighed og med en Følelse af indre Tilfredshed vendte jeg tilbage til Hovedkvarteret. Dog her skulde vi ikke længe hvile paa

vore Lavrbær. I Løbet af Natten til den 25de Juni indløb Marcheordren, og før Midnat vare alle Forberedelser trufne; men da vi ikke havde Maaneskin, opholdt Mørket os til Daggry; den opstaaende Sol fandt os alle i Sadlen og fuld af Iver efter at løse Dagens Gjerning. Store Begivenheder forberedtes, Begivenheder, hvorpaa hele Verdens Øjne hvilede, og som skulde lægge mere end én Befalingsmands glimrende Evner for Dagen, — Begivenheder, som ville mindes i mange Tider uden Hensyn til den sørgelige Skæbne, der sluttelig ramte den tapre konfødererede Hær.

**II. Slagene ved Mechanicsville og Coal Harbour eller Gaines Mølle. — Et Ridt over Valpladsen. — Ved White-House. — Betragtninger over det syv Dages Slag.**

Vort glimrende Strejftog havde givet General Robert Lee et fuldkommen klart Indblik i Fjendens Stillinger, og da M'Clellans højre Fløj var stærk befæstet, fik General Jackson, der stod i Shenandoahflodens Dal med en Hærafdeling, Ordre til at omgaa og angribe Fjendens højre Flanke, drage hans Opmærksomhed hen paa sig og derved lette General Lee i hans almindelige Angreb paa den øvrige Stilling. General Thomas Jonathan Jackson, der paa Grund af sin Tapperhed og urokkelige Mod var lige kjendt hos Fjende og Ven under Tilnavnet Stonewall (Stenmur), rykkede uden at opdages af Fjenden frem i Ilmarcher, General Stuart sluttede sig til ham med sit Rytteri og en Division Fodfolk, og saaledes begyndte den vældige syv Dages Kamp om Richmond. Natten til den 26de naaede vi Jacksons berømte Skarer ved Ashland, en Station paa Jærnbanen Richmond-Frederiksburg, og modtoges med Jubel. General Stuart skulde dække Jacksons højre Flanke, og efter et kort Ophold brøde vi atter op og sendte nu stærke Patrouiller og Skarer af Blænkere ud i alle Retninger mod Mechanicsville, hvor Fjendens højre Fløj stod i en stærk befæstet

Stilling. Nogle smaa Sammenstød med enkelte Patrouiller fraregnet saae vi dog ikke noget til Fjenden, før Jackson omtrent Kl. 5 angreb hans Stillinger, medens Kanontordenen samtidig drønede herover fra Mechanicsville, hvor Longstreet ligeledes var i Kast med de fødererede. Slaget vendte sig til vor Fordel. Fjenden blev trængt ud af den ene Stilling efter den anden, og om Natten vare vi lejrede paa Valpladsen til næste Morgen, den 27de Juni, da Kampen atter tog sin Begyndelse. Fjenden havde med 60,000 Mand besat en ved Natur og Kunst stærk Stilling ved Coal Harbour, omtrent tre Mil nordøst for Richmond og to Mil øst for Mechanichsville. Jacksons Hærkorps talte, alle Forstærkninger iberegnet, høist 40,000 Mand; men hver enkelt Soldat fulgte sin elskede Fører med fuldeste Tillid og høj Begejstring. Vort Rytteri beholdt sin Plads paa venstre Fløj og havde i Løbet af Formiddagen flere Sammenstød med fjendtligt Rytteri, der alle faldt ud til vor Fordel.

En af disse Fægtninger havde vi at bestaa mod et nylig oprettet Ulanregiment, som holdt i Linje tre Hundrede Skridt fra os og saae meget godt og krigersk ud med sine skinnende Lanser med de røde og hvide Vimpler og i sine kjønne Uniformer med gul Besætning. Et af vore Regimenter fik strax Befaling til at angribe, og da vore Virginiaryttere vare i halvhundrede Skridts Afstand, gjorde hele det prægtige Regiment, der paa sin Marche gjennem Nordens Byer vistnok havde vakt den høieste Beundring, forkert Front, flygtede i fuld Opløsning, og snart var hele dets Tilbagetogslinje oversaaet med disse meget maleriske Vaaben, som blot aldeles ikke passede for dets mangelfulde Uddannelse. Det hele Sammenstød, om jeg tør kalde det saa, varede ikke saa længe, som jeg har behovet til at beskrive det, og jeg tror næppe, at 20 Mand af de 700 stolte Ulaner beholdt deres Lanser. Dette hurtige og fuldstændige Nederlag er et fornyet Bevis paa, at Lansen, der er et saa frygteligt

Vaaben i en øvet Haand, er en Hindring, ja ligefrem en Taabelighed i en uøvet.

Kl. 2 om Eftermiddagen blev Kampen almindelig, og Kl. 3 rasede den i al sin Vildhed over hele Linjen. Geværilden rullede uafbrudt, og flere Hundreder Haubitser, Napoleons- og Parrotkanoner lode deres Ild spille fra alle Kanter. Rytteriet kunde paa Grund af det ugunstige Terræn ikke gribe videre ind i Slagets Gang, men beholdt sin Plads paa venstre Fløj, dog inden for det fjendtlige Skytses virksomme Omraade; Fjenden forenede ikke mindre end fem Batterier mod vore to Batterier ridende Artilleri under min ædle Ven John Pelham, jeg maatte i Eftermiddagens Løb gjøre mangt et hedt Ridt gjennem denne Hagl af Kugler, og det er mig indtil Dato ubegribeligt, hvorledes jeg slap helskindet derfra. Engang, da vore Folk begyndte at vakle lidt, sagde Generalen, som selv havde en Befaling at uddele andensteds: »Kaptejn, jeg ønsker, at De bliver holdende her med min Stab, til jeg kommer tilbage, og giver Folkene et godt Exempel«. Saaledes maatte vi holde flere Minutter rolig i denne djævelske Granat- og Kardætskild, der enten kom raslende hen ad den haarde Jord eller hylende fór hen over os og slog ødelæggende ned til højre og venstre; Kaptejnen for den nærmeste Eskadron, med hvem jeg nylig havde talt, blev bogstavelig reven i Stykker af en Granat, som sprang lige over vore Hoveder. Der fordres kun et ringe Mod til at angribe Fjenden eller hurtig ride frem og tilbage under en fjendtlig Ild i Sammenligning med den Anspændelse af moralsk Kraft, som udkræves, naar man skal holde rolig over for et Batteri, hvis uophørlig opstigende, lette Røgskyer man kan anse som temmelig sikre Dødsbud. Dog selv under saadanne Forhold kan der indtræffe opmuntrende Mellemspil. En saaret slæbes bort af tvende Kammerater, hans Hoved og Lemmer hænge slap ned, som om Livet alt har forladt ham; da rammes en af Bærerne, styrter sammen og lader sin Byrde falde, som nu bliver den store Fare

vár, hvori han svæver, pludselig faar Liv paa ny og smører Haser med utrolig Behændighed; en skrallende Latter ledsager hans Flugt langs vore Linjer og overdøver et Øjeblik fuldstændig Slagets Larm. En ret mærkelig Hændelse ramte mig lidt senere under et af mine oven berørte hede Ridt gjennem den fjendtlige Ild. Jeg havde hidkaldt to Rytter-eskadroner til et Angreb paa et fjendtligt Batteri, der uden Dækning havde vovet sig for vidt frem; jeg havde uskadt fuldendt mit Hverv, men under Tilbageridtet følte jeg pludselig et bedøvende Slag over Ryggen, og i samme Øjeblik styrtede min Hest baglængs omkuld under mig; jeg troede den truffen af en Kugle; men til min Forbavselse var den lige saa uskadt som sin Herre; en Granat var gaaet tæt hen over Hestens Ryg, og Lufttrykket havde lammet os begge; desto værre kom min brave kastanie-brune sig aldrig mere efter denne ublide Medfart.

Kl. 7 om Aftenen havde Slaget taget en meget gunstig Vending; Fjenden, der stod i Centrum over for os med 25,000 Mand Kjærnetropper, Eliten af M'Clellans Hær, havde hele Dagen igjennem ydet en haardnakket Modstand i sine stærke Forskansninger; nu begyndte han dog at vige for vore Troppers uimodstaaelige Tapperhed og var Kl. 8 i fuldt Tilbagetog. Sejren tilhørte os, Tusender af Fanger, deriblandt to Generaler og mange underordnede Officerer, et stort Antal Feltskyts og flere Faner faldt i vore Hænder, vort Rytteri fortsatte Forfølgelsen af de flygtende Kolonner, og først den mørke Nat satte et Maal for vor videre Fremtrængen. Under vor Tilbagemarche maatte vi ride meget forsigtig; thi vor hele Vej var bedækket af saarede, som til Dels havde slæbt sig hen til Vejkanterne for desto lettere at komme i Nærheden af Ambulancerne. Der gives intet sørgeligere Syn end en Valplads efter Sejren, men lykkeligvis unddrog Nattens Mørke os denne Gang Synet af Krigens Rædsler.

Vi sloge Lejr paa selve Valpladsen. Ved Midnat følte jeg pludselig en Berøring af min Skulder, greb efter Kaardefæstet og spurgte heftig, hvem det var. En blid Stemme svarede: »General Jackson«. De konfødereredes graanende Fører søgte Stuart, som sov ved min Side og strax blev vækket; Jackson tog paa min Indbydelse Plads paa mit Dække ved Siden af Stuart, og jeg overlod de to store Krigere til deres midnatlige Raadslagninger og vandrede ensom omkring, overvejende Dagens mægtige Hændelser. Nattens Mørke, den dybe Ro i den slumrende Lejr efter Slagets Larm gjorde et dybt Indtryk paa min Sjæl; hist og her kastede en Vagtild sit røde, flagrende Skjær hen over Marken og gjorde derved de sorte, natlige Skygger endnu mørkere, den lydløse Stilhed afbrødes kun nu og da af de ubeskrivelige Klagetoner fra de saarede og døende, som for faa Timer siden endnu havde været saa livsfriske og fulde af Haab. Det hele danner et dybt, gribende Billede, som ingen, der en Gang har været Vidne dertil, vistnok nogen Sinde forglemmer.

Ved Daggry var alt i fuld Bevægelse, da Stuart havde faaet Befaling til med sit Rytteri at bryde op til White-House, en lille Flække fire Mil øst for Richmond ved Pamunkeyfloden, hvor uhyre Forraad laa opdyngede for M'Clellans Hær. Desto værre kunde jeg ikke strax følge min General, da jeg endnu ikke havde faaet nogen passende Hest; jeg var derfor en Stund af den følgende Dag optagen med at indsamle og sikre os Fangerne, der endnu stadig bleve indbragte hundredvis fra alle Kanter af den vidtstrakte Valplads, og saaledes fik jeg en fornyet Anledning til at foretage et Ridt over samme. Den frembød i Sandhed et sørgeligt og gyseligt Syn. Døden havde paa enkelte Steder raset paa en skrækkelig Maade, navnlig der, hvor vore Tropper havde været nødte til at tage Fjendens stærke Forskansninger; paa mange af disse farefulde Skraaninger laa Ligene tre- og firdobbelt dyngede over hverandre. Min

Opmærksomhed blev navnlig fængslet ved den gribende Modsætning mellem tvende af vore faldne, som laa Side om Side; den ene, en Mand paa over halvtredsindstyve Aar, var skudt gjennem Hovedet, hvis sølvhvide Haar var filtret af Blod; den anden, en Yngling paa maaske sexten Somre, med et aabent Ansigt, ombølget af Lokker, pressede sine Hænder mod Hjærtet, som var gjennemboret af den dødelige Kugle. Blandt Jacksons Folk havde jeg den foregaaende Dag med særlig Beundring lagt Mærke til en Kriger fra Mississippi, en sand Kæmpe, der endnu mere tildrog sig Opmærksomheden ved sin Bjørneskindskofte; her fandt jeg ham igjen blandt de døde, et lille Hul i det mægtige Bryst havde været tilstrækkeligt til at gjøre en hurtig Ende paa al hans Kraft og Styrke. Der var i vor Lejr megen Tale om den frygtelige Bajonet- og Nærkamp mellem vore Folk fra Texas og Zouaverne fra New-York; man fortalte, at tvende af disse uforsonlige Modstandere gjensidig havde gjennemboret hinanden med dette frygtelige Vaaben, og at man senere havde fundet deres Lig staaende oprejste i den samme Stilling, hvori de havde modtaget Dødsstødet. Nysgjerrighed førte mig til Skuepladsen for denne Fortælling; der maa ganske vist have fundet en fortvivlet Kamp Sted mellem de tvende Troppedelinger, en Kamp, der var endt med en fuldstændig Tilintetgjørelse af de saa meget omtalte Zouaver, hvis Lig i deres brandrøde Uniformer vare strøede over Slagmarken som Valmuer i en Kornmark; dog de vare ikke faldne for Bajonetten, men for vore berømte Texas-Skytters aldrig fejlende Kugler. Jeg undersøgte meget nøje Ligene og fandt kun tre eller fire med Bajonetstik, og selv disse Saar havde de øjensynlig først modtaget efter den dødbringende Kugle. Disse Fortællinger om Bajonetkampe dukke stadig op efter hver stor Kamp og indlemmes hyppig i de saa kaldte »Historier«, men saa vidt min Erfaring rækker efter de mangfoldige Fægtninger og Slag, jeg har taget Del i, bliver der sjælden eller aldrig

gjort Brug af Bajonetten; den Slags Kampe ere kun til i Indbildningen.

Tidlig om Morgenen den 29de Juni brød jeg op med et Kompagni Ryttere for at støde til Stuart, der i Mellemtiden havde bestaaet nye Kampe. Vor Vej førte os gjennem tætte grønne Ege- og Nøddeskove, men først Kl. 12 naaede vi Højsletten ved White-House, hvor Fægtningen allerede var forbi. Ved Foden af Højsletten strakte sig, saa vidt Øjet rakte, den frugtbare grønne Dal, vandet af Pamunkey, hvis gule Bølger strømmede forbi Plantagen White-House, der tilhørte vor Oberst William H. F. Lee. Den vidtstrakte, grønne Slette var dækket med Tusender af Telte og Magasiner, Hoveddepotet for den fødererede Hær, som før de sidste Slag vel talte omtrent 150,000 Mand. Det fjendtlige Rytteri, som ved Stuarts stormende Angreb var kastet paa Flugt, havde under sit ilsomme Tilbagetog stukket Ild paa de betydeligste Bygninger, og fra mere end hundrede Punkter stege tætte Røgskyer i Vejret, medens Oberst Lees prægtige Bolig ombølgedes af Flammer. Vore Ryttere vare spredte over den hele Slette og søgte med myrelignende Flid at redde disse Masser værdifulde Forraad for Ødelæggelse eller gottede sig med de længe savnede Luxusgjenstande, som i rigeste Maal laa spredte rundt omkring. Generalen var i fortræffeligt Lune, modtog mig hjærtelig og fortalte om det glimrende Udfald af hans Tog; han havde kastet det fjendtlige Rytteri i første Løb, gjort en Mængde Fanger og et umaadeligt rigt Bytte samt, hvad der morede ham mest, ved Ilden fra sine Skarpskytter og ridende Artilleri opbragt en fjendtlig Kanonbaad. Min Nysgjerrighed drev mig til en Vandring gjennem den fjendtlige Lejr. Ingen Sinde i mit Liv havde jeg endnu set saadanne Masser Krigsproviant eller kunnet tænke mig, at en Invasionshær frivillig kunde besvære sig med saa uberegnelige Mængder af unyttige Luxusgjenstande. Store Pyramider af Tønder med hvidt og brunt Sukker,

med saltet Flæsk og nedlagte Æg brændte paa alle Kanter; Hundreder af Daaser med Appelsiner og Limoner laa opdyngede overalt; mange vare sprængte, og de gyldne Frugter trillede omkring paa Jorden. Vi brækkede en af de brændende Æggetønder op, fandt Æggene fortræffelig ristede og fik os nu et prægtigt Maaltid, hvis Mage vi ikke havde nydt i Maaneder. Tæt ved vort Taffel laa hele Smaabjærge af Skinker og Flæsk, Kister med Vaaben, Uniformer og andre Udrustningsgjenstande for 10,000 Mand. Lige saa stort Bytte fandt vi sænket i Floden tillige med to Skibe, lastede med Whisky og andre Spirituosa; ogsaa dette kom nu uden Vanskelighed i vore Hænder ligesom et stort Antal Banevogne, nye Lokomotiver og et helt Brotræn. Sent ud paa Natten søgte jeg yderst udmattet mit Leje og fandt saa megen Hvile, som Myriader af Moskittoer vilde unde mig.

Den følgende Morgen lode vi et Regiment tilbage for at bevogte vort Bytte, hvis Værd kunde anslaaes til Millioner, og som skulde bringes til vore Depoter i Richmond; selv rykkede vi videre for at indhente General Lee, som i Mellemtiden heller ikke havde ligget paa den lade Side, men daglig angrebet Fjenden og daglig drevet ham længere og længere tilbage ad Harrisons Landing til ved Jamesfloden. Ved Nattens Frembrud gjorde vi Holdt ved Chikahominyfloden, paa det samme Sted, hvor vi for nogle Uger siden med Nød og næppe undgik Fjenden. Den næste Dag vare vi atter i Sadlen; thi Kanonernes heftige Drøn fra Malvern-Højene bebudede, at en blodig Fægtning nylig havde taget sin Begyndelse. Paa Grund af Hestenes Udmattelse var vor Marche efter Kanontordenen dog kun meget langsom, og først sent om Aftenen naaede vi Slagmarken, hvor Dagens Skæbne alt var afgjort, og Fjenden gaaet tilbage under sine Kanonbaades Beskyttelse. I Løbet af den amerikanske Krig viste det sig her ved Malvern-Højene for første Gang, hvilken Afgjørelse et stort Antal

Kanoner, samlet paa ét Punkt, kan have for Slagets Gang; General Mac Clellans Hær frelstes kun fra sin fuldstændige Undergang ved de tresindstyve Kanoner, som vare opstillede i Centrum i en overordentlig gunstig Stilling og herfra sendte Død og Fordærvelse over vore Angrebskolonner. Da dette Slag var det sidste af de berømte syv Dage for Richmond, maa det her være mig tilladt at indskyde nogle Bemærkninger som et Tilbageblik paa de mindeværdige Dage og deres glimrende Udfald. M'Clellan blev under de to første Dages Sammenstød paa sin højre Fløj fuldstændig slaaet af Jackson og med den Del af sin Hær, som stod nord for Chikahominy, kastet over paa Sydsiden af Floden. De følgende Kampe ved Frasers-Farm den 29de Juni, ved Willis's Kirke den 30te og endelig ved Malvern-Højene dreve ham i skyndsomst Tilbagetog til hans utilgængelige Tilflugtssted ved Jamesfloden, hvor en stærk Flotille Kanonbaade dækkede ham mod yderligere Angreb fra vor Side. M'Clellans Tilbagetog var i Virkeligheden mesterligt, og man kan ikke yde ham Anerkjendelse nok for den Dygtighed, hvormed han vidste at holde Stand over for vore Troppers sejrrige Fremtrængen og endelig at sætte dem et Maal ved Malvern-Højene. Det lykkelige Udfald skyldte han dog tillige nogle konfødererede Generalers Langsomhed og deres Ulydighed mod givne Befalinger; Fejlen laa visselig ikke i General Lees Dispositioner.

Vort hele Tab af saarede og døde beløb sig til 9000 Mand, medens Fjendens naaede 16,500 foruden nogle Tusende Fanger. Mængden af Skyts og Munition, men navnlig af Haandvaaben, Udrustnings- og Forplejningsgjenstande, der faldt i vore Hænder, var uhyre.

(Fortsættes.)

C. H.

# Mehemed Ali Pascha.

Der er vel næppe nogen af dette Tidsskrifts Læsere, som ikke har hørt tale om den Mand, hvis Livsbegivenheder udgjøre Æmnet for følgende lille Afhandling; blandt de Generaler, som under den sidste russisk-tyrkiske Krig førte Overbefalingen over den tyrkiske Donauhær, var han den eneste, hvem det lykkedes at opnaa et nogenlunde betydeligt Resultat, og dette i Forbindelse med hans helt igjennem romantiske Levnedsløb vil rimeligvis kunne afvinde Læserne nogen Interesse for samme.

Mehemed Ali nedstammede fra en fransk Huguenotfamilie, som havde nedsat sig i »das grosse Vaterland«, hans Fader, en fattig Musiker ved Navn Detroit, boede i Magdeburg, og her saae Karl (eller Charles), den senere under oven nævnte Navn saa bekjendte Feltherre, første Gang Lyset i Aaret 1829.

Efter at have gjennemgaaet Elementarskolen i sin Fødeby besluttede Karl Detroit at blive Matros, dreven dertil maaske lige saa meget af Længsel efter Æventyr som af Lyst til Søen, og i Aaret 1845 kom han som Skibsdreng om Bord paa en Rostocker-Bark, »Graf von Paris«, for at uddannes til Sømand. Han blev imidlertid snart kjed af Sølivet og dets Ensformighed og besluttede derfor at give Sømandshaandværket en god Dag og rømme sin Vej, i det han uden Tvivl bestyrkedes i sit Forsæt ved den strænge Disciplin og de muligvis alt for hyppige Afstraffelser om

Bord. Da Skibet i 1847 laa for Anker i Bosporus, lykkedes det Karl at undkomme; en fornem Tyrk, som hændelsesvis var ude paa en Sejltur, optog ham i sin Baad og landsatte ham ved Balta Liman paa den evropæiske Strand.

Tyrken, som ikke var nogen anden end den daværende Udenrigsminister og senere Storvizir Ali Pascha, syntes godt om Ynglingen og tog ham i sin Tjeneste, og Detroit havde nu i det fremmede Land fundet en Beskytter og Velynder, under hvis Ledelse han snart skulde komme til at gjøre store Fremskridt, navnlig efter at han i Aaret 1849 var gaaet over til Islam og havde antaget Navnet Mehemed Ali.

Paa dette Tidspunkt stod Krigsskolen i Konstantinopel i sin højeste Blomstring, Mehemed Ali ønskede intet hellere end at komme der hen, og da Ali Pascha ikke ugjærne saae ham vælge den militære Bane, blev han snart ved dennes Omsorg sat i Stand til at blive optagen i Militærakademiet. Det varede ikke længe, inden han fuldstændig vandt sine Læreres Yndest, disse hjalp gjærne den begavede og flittige unge Mand frem, og Mehemed Ali gjorde saa usædvanlige Fremskridt, at han bestandig var den første i sin Klasse, i Aaret 1853 tog sin sidste Examen med Udmærkelse, derpaa udnævntes til Løjtnant og nu kun havde tilbage at lære den aktive Del af Krigshaandværket at kjende.

Allerede 1854 havde han det Held at blive kommanderet til Omer Paschas Generalstab og i Egenskab af dennes Adjutant at deltage i Donaufelttoget og Krimkrigen, hvorved han ofte fik Lejlighed til at udmærke sig samt tilegne sig den praktiske Erfaring, der senere skaffede ham Navn som en udmærket Strategiker. Under Krimkrigen stiftede han ogsaa adskillige Bekjendtskaber, der senere vare ham til uvurderlig Nytte, blandt disse navnlig med den spanske General Prim og den franske Oberst Dieu. Ali Paschas Yndest hjalp ham ogsaa rask fremad paa den militære Bane, og Baandet mellem de to Mænd knyttedes fastere, da Paschaen gav ham en af sine Slægtninge til Hustru.

Det vilde blive for vidtløftigt Trin for Trin at følge Mehemed Ali paa hans Bane og se, hvorledes han lidt efter lidt forfremmedes og efterhaanden kom til at beklæde en Mængde forskjellige Æresposter; vi maa nøjes med at bemærke, at han vedblev at have Lykken med sig, og hans Tapperhed i Forbindelse med en stedse voxende Hofgunst bragte ham saa vidt, at han allerede i 1868 stod som Generalmajor i den tyrkiske Armé. Det var dog egentlig først under Oprøret paa Kreta 1870, at han erhvervede sig et Navn, thi før den Tid havde man vel knap uden for Tyrkiet hørt tale om Mehemed Ali, der nu bar Titel af Pascha, og som til Belønning for sine Bedrifter under Oprørets Betvingelse ved dets Slutning blev udnævnt til Divisionsgeneral.

Da der i Aaret 1875 udbrød Uroligheder i Herzegovina, stod Mehemed Ali Pascha ved den thessaliske Grænse, men blev beordret der fra og stillet under Befaling af Dervisch Pascha, der havde Kommandoen over de Tropper, Porten sendte mod Oprørerne. Ved Tarafloden leverede Mehemed Ali disse det vigtigste Slag; han havde bragt i Erfaring, at Insurgenterne under Anførsel af Vojvoden Trifko havde i Sinde at slaa en Bro over denne Flod, og sendte nu for at hindre dette Fuad Pascha imod dem, som da ogsaa tilføjede Oprørerne et betydeligt Nederlag, hvorved blandt mange andre Trifko selv og hans Fader Simo fandt Døden. Trifko havde gjort sig bekjendt som en af de mest energiske Anførere, og Underretningen om hans Død var særdeles velkommen i Konstantinopel; kunde man end ikke direkte tilskrive Mehemed Ali Æren derfor, da den jo med rette tilkom Fuad Pascha, vidste man dog i den tyrkiske Hovedstad at vurdere hans Paapasselighed, der havde gjort det muligt at opnaa det vundne Resultat.

Under Felttoget mod Montenegro i Aaret 1877, da Mehemed Ali kommanderede under Suleiman Pascha, tiltrak han sig ligeledes almindelig Opmærksomhed. Medens

Suleiman kæmpede mod Montenegrinerne i Dugapasset og her vandt afgjørende, om end dyrkjøbte Sejre, rykkede Mehemed Ali fra Sienicza ind i det østlige Montenegro for at understøtte Suleiman, hvis Maal var at proviantere Nicsic. Med sit af 15,000 Mand bestaaende Korps tog han Post ved Kolaschin og holdt der fra det mellem Tara- og Rjcinefloderne liggende montenegrinske Omraade besat. Imidlertid lykkedes det Suleimans og Ali Saib Paschas Korpser at forene sig ved Danilovgrad, herved deltes den montenegrinske Hær i to Dele, og Mehemed Ali optog nu Kampen med den ene af disse, den østlige, og slog den i adskillige Træfninger. Montenegrinernes bestandige Nederlag gjorde det snart overflødigt at holde Suleimans Hær længere i Montenegro, og han fik derfor af det store Krigsraad i Konstantinopel Ordre til at begive sig til et andet Sted paa Krigsskuepladsen. Imidlertid skulde Mehemed Ali bevogte Grænsen mellem Serbien og Montenegro samt i Forening med Valin Mazhar Pascha uskadeliggjøre Insurgenterne under Despotovic, hvorfor han paa ny maatte begive sig til Kolaschin; hele hans Felttog havde kun varet en Maaned; men for de store Fortjenester, han derved havde indlagt sig, blev han ikke desto mindre udnævnt til Muschir*). Mehemed Ali beredte sig nu til med Kraft at undertrykke Oprøret og havde allerede begyndt at tage sine Forholdsregler til Udførelsen heraf, da, i Slutningen af Juni, en Depeche fra Konstantinopel kaldte ham med samt hans Tropper til Donauhæren. I Midten af Juli indtraf han i Sofia, hvor imidlertid en Befaling fra Sultanen strax kaldte ham til Stambul, og her ventede ham hans Udnævnelse til Serdar-Ekrem.

Underretningerne om Russernes hurtige Fremgang havde virket alt andet end beroligende i Konstantinopel, hvor Be-

*) Muschir er ensbetydende med det tidligere „Pascha med tre Hestehaler“ og den højeste militære Myndighed, Sultanen kan tildele nogen.

folkningen var i højeste Grad forbitret paa Donauhærens øverstkommanderende, Abdul Kerim Pascha, og lydelig fordrede hans Afsættelse. Abdul Kerim var heller ikke en Mand, af hvem man var berettiget til at vente sig noget storartet, og om man end ikke aldeles kan frakjende ham Dygtighed, maa man dog indrømme, at Porten havde gjort et meget daarligt Valg, navnlig paa Grund af hans Ligegyldighed og alt for yderlig drevne Forsigtighed; thi vel havde han været heldig i Krigen mod Serbien; men han havde dog aldrig víst sig i Besiddelse af de Egenskaber, som ere saa nødvendige, hvor det gjælder om at maale sig med en, om just ikke overlegen, saa dog i det mindste jævnbyrdig Fjende; desuden savnede han helt og holdent den kraftige Vilje, der udfordredes for at holde de rænkefulde og indbyrdes misundelige Undergeneraler i Ave. Russernes Overgang over Donau, der gik for sig næsten uden Sværdslag, og endnu mere deres djærve Tog over Balkan havde nu ogsaa overtydet Sultanen om, at Abdul Kerim var umulig som øverstkommanderende, og bragt ham til at indse, at en Forandring i Ledelsen af Krigsoperationerne var nødvendig. Abdul Kerims Fald blev altsaa besluttet, og samtidig med ham skulde ogsaa Krigsministeren Redif Pascha styrtes, fordi han, der paa Sultanens Befaling var rejst til Hovedkvarteret for at undersøge Serdarens Forhold, tvært imod understøttede og aabent fraterniserede med Overgeneralen; et Ministerskifte fandt atter Sted i Stambul, og samtidig udnævntes Mehemed Ali Pascha til Abdul Kerims Efterfølger.

Mehemed Alis Bedrifter under de andre Felttog, som vi oven for kortelig have omtalt, forklare det Særsyn, at han saa hurtig kunde stige fra en mindre betydelig Stilling som Underbefalingsmand til Generalissimus og Anfører for hele Tyrkiets Hærstyrke i Evropa. Her var det nemlig ingenlunde blot et Lune af den tyrkiske Selvhersker, som formaaede denne til at aabne Mehemed Ali en mere udstrakt Virke-

kreds for hans Talenter, end han hidtil havde kunnet raade over; sandsynligere er det, at Sultanen har været i Tvivl, om han skulde vælge en af de Generaler, der stode Pladsen nærmere, og som maaske vare lige saa vel fortjente, men dog i alle Henseender mindre vel skikkede dertil end Mehemed Ali, samt at han til sidst har besluttet sig til at forbigaa dem alle og, saaledes som den kritiske Situation ubetinget fordrede, gjøre sit Valg uden ringeste Hensyn til andet end virkelig Dygtighed. Dette være nu som det vil, Mehemed Alis Dannelse, hans, saa vel aandelig som legemlig talt, gode Egenskaber, hans anerkjendte Dygtighed og Energi — alt talte for, at hans Udnævnelse under disse Forhold var det lykkeligste Valg, Sultanen kunde gjøre.

Den nye Serdar-Ekrem blev naturligvis Gjenstand for Misundelse og Mistillid fra sine forbigaaede Kammeraters Side; heller ikke fra Hofkredsene, hvis Yndling han tidligere havde været, kunde han nu, da han var voxet dem over Hovedet, vente sig ret megen Velvilje, saa meget mere som Sultanen selv havde udnævnt ham, og det uden at adspørge sine Raadgivere. Man forudsaa desuden ved det tyrkiske Hof, at Redif og Abdul Kerim vilde drage en hel Del andre fremragende Personer med i deres Fald, og Bestyrtelsen var saa meget desto større og almindeligere, som ingen havde kunnet tiltro Abdul Hamid, der hidtil havde været et næsten viljeløst Redskab i Hofkamarillaens Hænder, en saa selvstændig Optræden.

Lige saa pludselig og uventet Mehemed Alis Udnævnelse kom for Sultanens Omgivelser, lige saa overraskende kom den for ham selv, og han synes lige til det sidste Øjeblik ikke at have haft nogen Anelse om den Lykke, der ventede ham. Han indtraf i Konstantinopel den 20de Juli og blev strax kaldet til Sultanen, som underrettede ham om hans nye Værdighed og befalede ham ufortøvet at sætte sig i Spidsen for Hæren. Før sin Afrejse fik han Osmanih-Ordenens store Kors og en med Brillanter rigt besat Æres-

sabel som Beviser paa Sultanens Velvilje og Erkjendtlighed for hans Fortjenester. Padischaen udmærkede ham desuden paa flere Maader i hele Hoffets Paasyn; han omfavnede ham, kyssede ham paa begge Kinder og besvor ham at redde Fædrelandet; ja, Abdul Hamid gik endnu videre, i det han anviste Mehemed Alis Hustru og Børn en for Tiden ubenyttet Del af det kejserlige Palads Tschirogan til Bolig.

Mehemed Ali fik ikke lang Tid til at ordne sine Affærer, thi allerede to Timer efter Udnævnelsen befandt han sig, forsynet med den mest udstrakte Fuldmagt, om Bord paa Panserskibet »Houri Osmanih« og afsejlede strax direkte til Varna. Her modtoges han af Prins Hassan af Ægypten, Fæstningskommandanten Raschid Pascha (Strecker) og en Mængde militære og civile Embedsmænd; efter en Times Ophold fortsatte han med Extratog Rejsen til Schumla, hvor han indtraf Natten mellem den 21de og 22de Juli, aldeles uventet saa vel for Redif Pascha som for Officererne og Tropperne; kun Abdul Kerim Pascha havde Mehemed Ali af personlig Højagtelse ikke villet lade aldeles uforberedt og havde derfor pr. Telegraf underrettet ham om sin Ankomst og Hensigten dermed.

Det samme Tog og samme Skib, som havde ført Mehemed Ali did, benyttedes allerede samme Nat til at føre Redif og Abdul Kerim Pascha bort; de forsvandt stille og ubemærkede, kun medførende Mindet om deres fordums Magt. Hofgunst er kun en saare skrøbelig Støtte og i Orienten om mulig endnu mere omskiftelig og usikker end andensteds; Naade og Unaade i brat Omvexling, den ene Dag hyldet og smigret, den næste ubemærket og glemt! En Glemsel, som maaske forekommer mangen langt mere afskrækkende end den tidligere saa bekjendte Silkesnor, der heldigvis har udspillet sin Rolle; en Ubemærkethed, i hvilken ikke engang Haabet om en paa ny fremspirende Yndest

formaar at yde nogen Erstatning for Mørket og Tomheden i det Liv, som Unaaden har beredt!

Saa snart den nye Serdar-Ekrem, kun ledsaget af Namyk og Raschid Pascha, var ankommen til Hovedkvarteret, kundgjorde han selv personlig for Tropperne den Værdighed, hvortil Sultanen havde ophøjet ham. Underretningen herom hilsedes med Jubelraab, og Soldaterne, der med Ligegyldighed, for ikke at sige Tilfredshed, saae Abdul Kerim drage bort, ydede Mehemed Ali de mest uforstilte Beviser paa Glæde og Beundring; der antændtes Glædesbaal i Lejren, og Musikken gjenlød hele Natten.

Tidlig om Morgenen den 22de Juli lod Mehemed Ali, der havde taget Ophold i det af Abdul Kerim tidligere beboede Telt, sammenkalde alle de i Schumla tilstedeværende Generaler og Oberster samt en Mængde andre Officerer. I faa, men kraftfulde og veltalende Ord foreholdt han de forsamlede Krigere Nødvendigheden af at slutte sig fast sammen og af, at enhver i sin Stilling gjorde sin Pligt til det yderste. »Mine Herrer,« sagde han til Slutning, »jeg beder Dem om uden for Tjenesten ikke at betragte mig som en overordnet, men snarere som en Kammerat, der vil vise enhver den samme Højagtelse, som han selv venter af Dem. Jeg vil skatte mig lykkelig ved at imødekomme Deres berettigede Ønsker; men hvad Tjenesten angaar, vil jeg fremhæve, at jeg fordrer det yderste af enhver og fremfor alt fuldkommen Lydighed. Jeg har af hans Majestæt faaet Fuldmagt, saa vel til at belønne som til at straffe, til at foretage Udnævnelser selv til Ferik (Divisionsgeneral), men ogsaa til uden foregaaende Krigsret at lade degradere og skyde enhver, der ikke gjør sin Pligt, og jeg skal vide i fornødent Fald at gjøre Brug af min Magt i saa Henseende«. Denne Tale kundgjordes for Tropperne i en Dagsbefaling og modtoges af dem med Henrykkelse; de omringede Mehemed Alis Telt og hilste ham, hver Gang han viste sig, med tordnende Leveraab; de vare henrykte over at have faaet en

dristig og tapper General og haabede nu at faa Lejlighed til at tilfredsstille deres Krigslyst; der var vel næppe nogen, som ikke ønskede at udmærke sig og gjøre sig fortjent til den nye Befalingsmands Velvilje.

Senere paa Dagen modtog Mehemed Ali Civilembedsmændene og den højere Gejstlighed fra Schumla samt en Deputation af bulgariske Emigranter, til hvilken han ytrede, at han beklagede at se dem fordrevne fra Hus og Hjem, og at han skulde gjøre alt, hvad der stod i hans Magt, for atter at skaffe dem Ro og Sikkerhed. Bulgarer, som udbade sig hans Beskyttelse, svarede han, at han gik i Borgen for deres Liv og Ejendom, og at de af hans Folk, som vovede at forgribe sig paa dem, skulde lide deres fortjente Straf; men han advarede samtidig Bulgarerne mod at have nogen Forbindelse med Fjenden.

Det var allerede i og for sig ingen let Sag for Mehemed Ali uden nogen som helst Forberedelse at overtage Befalingen over en Hær paa en Tid, da Krigen var i fuld Gang, og Vanskelighederne formindskedes ingenlunde derved, at denne Armé var delt i en Mængde Korpser, der ofte befandt sig i flere Mils Afstand fra hverandre, medens Kjærnen af Tropperne i Garnisonerne tilbragte deres Tid i sorglos Uvirksomhed. Han kunde dog rolig se Fremtiden i Møde og stole paa Soldaternes Begejstring og gode moralske Tilstand, som ingen Modgang og Nederlag havde kunnet rokke; de vare dygtige og tapre Krigere, der brændte af Begjærlighed efter at maale sig med Fjenden og udmærke sig ligesom deres Kammerater i Plevna; men man havde ved den langvarige Lediggang sat deres Flegma paa en næsten alt for haard Prøve; hvis denne Tilstand havde faaet Lov til at vedvare længere endnu, vilde den utvivlsomt have frembragt Ladhed og Ligegyldighed.

Fra det Øjeblik, da Mehemed Ali blev Generalissimus, forandredes Tilstanden helt og holdent; der kom Liv i Lejren, som hidtil næsten havde ligget i Dvale, Exercits,

Marcher og Revuer kom paa Dagsordenen, og en ivrig Virksomhed udspandt sig overalt. Det var, som et friskt Vindpust var gaaet hen over Balkanhalvøen i samme Stund, som Overbefalingen blev lagt i Mehemed Alis Hænder; man mærkede strax, at der nu i Spidsen for det hele Hærvæsen stod en Mand, af hvis Mod og Energi man kunde vente alt, og han svigtede heller ikke de Forhaabninger, man knyttede til ham.

Mehemed Alis Stab bestod næsten udelukkende af dygtige Mænd; der fandtes ikke mindre end otte fremmede Officerer, deriblandt den alt nævnte Raschid Pascha samt Bluhm Pascha og Baker Pascha; det var Mænd, som besade baade Vilje og Evne til at udføre de Hverv, der paalagdes dem; Mænd, hvis Iver var saa nødvendig for Overgeneralen i den yderst vanskelige Stilling, hvori han befandt sig. Den Hær, Abdul Kerim efterlod sig, var, som vi have set af det foregaaende, i det mindste i sin daværende Tilstand kun lidet skikket til at holde Russerne Stangen. Den langt udstrakte Front var naturligvis ikke til nogen Nytte og kunde, svag som den var paa alle Punkter, ikke modstaa noget alvorligt Angreb af Fjenden, og dertil kommer, at Opgivelserne om dens høje Antal vare temmelig tvivlsomme. Mehemed Alis første Omsorg gik derfor ud paa at trække Forstærkninger til sig og at danne en virkelig kampdygtig Hær; her kom hans velbekjendte Organisationsdygtighed ham til Nytte, og efter kort Tids Forløb havde han virkelig bragt det saa vidt, at han kunde byde sin Modstander Spidsen og gribe Offensiven.

I gjentagne Træfninger ved Kara-Lom-Floden slog han nu Russerne og trængte dem, under bestandige Angreb paa enhver ny fjendtlig Stilling, lidt efter lidt længere og længere tilbage, saa at deres Forsvarslinje til sidst indskrænkedes til Jantra-Floden.

Situationen paa Krigsskuepladsen var nu helt og holdent forandret, de angrebne havde overtaget Angribernes Rolle,

Osman Paschas Sejre ved Plevna havde allerede rokket Russernes Mod og moralske Overvægt og, hvad der var endnu værre, brudt deres Angrebsplan. I de for Tyrkerne saa sejrrige Slag ved Djuma, Karahassankiöi og Kaceljevo var det forbeholdt Mehemed Ali at fortsætte det af Helten ved Plevna saa ærefuldt paabegyndte Værk. Russerne havde endnu ikke vundet en eneste betydelig Sejr i aaben Mark; men hvad de ikke havde kunnet naa med Vaaben i Haand, skulde nu naas ved Splid og Misundelse mellem de tyrkiske Feltherrer.

Da Mehemed Ali optog Kampen ved Kara-Lom, var det aabenbart hans Hensigt, i Forbindelse med Sydarmeen under Suleiman Pascha, at afskære Tilbagetoget for det russiske Korps i Schipka-Passet; han havde derfor beordret Suleiman til omtrent den 18de Avgust over Tirnova at forene sig med ham, og det vilde uden Tvivl være lykkedes ham at gjennemføre sin Plan, hvis Suleiman ikke havde undladt at følge den givne Ordre; men i Steden for at marchere mod Nord kastede denne General sig mod Schipka og ofrede her uden Nødvendighed sine Folk i de bekjendte blodige Kampe.

Ved første Øjekast synes det temmelig uforklarligt, at Suleiman saaledes kunde trodse sin overordnedes Befaling; men naar man nærmere undersøger Motiverne til hans Handlemaade, forklares denne lettere. Suleiman var en Mand, der besad en ubøjelig Stolthed og en grænseløs Ærgjerrighed, og kunde ikke taale at se sig forbigaaet af Mehemed Ali, der tidligere havde staaet under hans Befaling, og som desuden var ham betydelig overlegen i Dannelse og Dygtighed. Han vidste, at han ved denne sin simple Handlemaade hindrede Mehemed Ali i at udføre sine Planer og derved bragte ham i Miskredit i Stambul; saaledes gaves, ved en Underbefalingsmands Ærgjerrighed og personlige Hævnsyge, Fædrelandet til Pris for Fjenden i et Øjeblik,

da Situationen mere end nogen Sinde fordrede Enighed og Samvirken.

Efter Slaget ved Kaceljevo maatte Mehemed Ali, uagtet han saae sig svegen af sin Underbefalingsmand, paa Befaling af det store Krigsraad i Konstantinopel fortsætte Offensiven; men skjønt han havde Fremgang, var han dog snart nødt til, for ikke at sætte alt, hvad han havde vundet, paa Spil, at trække sig tilbage og befæste sig i de samme Stillinger paa Kara-Loms højre Bred, som han havde haft inde før det sidst nævnte Slag, og Suleiman Pascha havde saaledes naaet sin Hensigt, at nedsætte Mehemed Alis Anseelse i Konstantinopel. Serdar-Ekrem havde rigtig nok klaget til Sultanen over Suleimans Ulydighed, men uden Nytte, i det dennes Planer tvært imod i Tavshed bifaldtes ved Hoffet. Uenigheden mellem de to Generaler var nu brudt ud i lys Lue, det blev snart Sultanen klart, at en af dem maatte opofres, og det blev ikke Suleiman Pascha.

Mehemed Ali blev kaldt tilbage til Konstantinopel; til dette Sagens Udfald bidrog for en stor Del de i Forbund med Suleiman intrigerende Underbefalingsmænd, Prins Hassan af Ægypten og Achmed Ejub Pascha, hvoraf især den sidst nævnte sikkert troede at handle i egen Interesse. Han haabede nemlig at blive udnævnt til Mehemed Alis Efterfølger, men blev ved Suleimans Udnævnelse bittert skuffet og havde sandsynligvis nu gjærne set det skete usket; Achmed Ejub havde imidlertid altid været en rænkefuld Person, og da Suleiman var kommen til Magten, var hans første Handling at afskedige Ejub, hvad han gjorde paa eget Ansvar; det var al den Løn, Achmed Ejub den Gang høstede for sine Intriger.

Mehemed Ali forlod Lejren før Suleiman Paschas Ankomst og begav sig strax paa Vejen til Hovedstaden; de to Generaler mødtes i Torlak, hvor en Samtale fandt Sted imellem dem. Mehemed Ali gav den nye Overbefalingsmand fuldstændige Oplysninger om Hæren, udviklede sine

Planer for ham samt besvor ham sluttelig ikke, som det store Krigsraad ønskede, at foretage et omfattende Frontangreb mod Russernes Stilling ved Biela, i det han forelagde ham sine Grunde derimod. Suleiman ledsagede ham derpaa høflig til hans Vogn, og Mehemed fortsatte Rejsen til Schumla og der fra til Stambul. Ved sin Ankomst søgte han strax Avdiens hos Sultanen, men denne vægrede sig ved at modtage ham, hvilket dog lader sig forklare ved, at den strænge tyrkiske Hofetikette forbyder Storherren at se en afsat eller degraderet Officer. Derimod fik han gjennem Said Pascha de hjærteligste Forsikringer om Suverænens vedvarende Velvilje, ligesom denne lod ham forstaa, at det næppe kunde vare ret længe, før man atter vilde faa Brug for ham, og man skulde da vide at sikre sig hans Talenter.

Mehemed Ali var saaledes ikke falden helt i Unaade, og virkelig aabnedes der ham kort efter en ny Virkekreds, i det han erholdt Befaling over den Hær, man var i Færd med at danne i Sofia, og hvis Hverv skulde være over Orhanie at undsætte Osman Pascha i Plevna. Som bekjendt, fik Osman Pascha aldrig denne Undsætning, fordi Mehemed Alis Armé blev indesluttet i Orhanie og Egnen der omkring, ligesom det ogsaa lykkedes Fjenden at bemægtige sig saa vel Orhanie, som Etropol, hvilke Pladser Mehemed Ali forgjæves søgte at erobre tilbage. Han havde ved denne Lejlighed givet udmærkede Beviser paa sin Tapperhed, men desuagtet blev han, hvem Lykken nu syntes at svigte, midt i December afsat fra sin Post, som overtoges af Schakir Pascha.

I de nærmest paafølgende Tildragelser spillede Mehemed Ali ingen betydelig Rolle, og vi træffe ham ikke mere paa nogen fremragende Post før efter Fredsslutningen i San Stefano.

De vigtige Begivenheder i denne Periode, da Mehemed Ali ikke hørte til de handlende Hovedpersoner i Dramaet paa Balkanhalvøen, ere saa almindelig bekjendte, at vi her kun for Sammenhængens Skyld skulle berøre dem ganske

kortelig. Tyrkerne havde bestandig haft Modgang og vare til sidst blevne fuldstændig besejrede; Plevna var faldet, dets tapre Forsvarere fangne, og Osman Pascha saaledes fordømt til Uvirksomhed; Suleiman Pascha havde ikke forstaaet at udføre sit Hverv, ja, hvad der var endnu værre, han havde begaaet Fejl, som vare utilgivelige for en Overfeltherre. Alt dette havde tvunget Sultan Abdul Hamid til at gaa ind paa Fredsslutningen i San Stefano; men til Trods for denne saa at sige provisoriske Fred ansaa man det i Stambul ikke for nogen Umulighed, at Krigen atter kunde bryde ud, og var derfor betænkt paa, saa skyndsomt som mulig, at omgive Staden med Fæstningsværker.

Strax efter Fredsslutningen var Mehemed Ali paa ny bleven udnævnt til Generalissimus og opholdt sig paa dette Tidspunkt i Stambul i Egenskab af Chef for Generalstaben og Medlem af det store Krigsraad. Det blev ham nu overdraget at lede Befæstningsværkerne, og dette udførte han med en saadan Kraft, at inden kort Tids Forløb det ene Fort efter det andet truende hævede sig for Russernes Front. En lille Tildragelse, som knytter sig til denne Periode, fortjener at anføres her. En Dag, da Mehemed Ali var travlt beskæftiget, fik han et Besøg af Storfyrst Nikolaus, der længe havde set skjævt til de tyrkiske Forskansninger; denne ytrede helt uforbeholdent sin Misfornøjelse med det saa ivrig drevne Befæstningsarbejde og lod Mehemed Ali forstaa, at han burde indstille samme. Mehemed Ali lod strax slaa Alarm og forbød paa det strængeste alt Arbejde paa Fæstningsværkerne; Storfyrsten tog Afsked meget tilfreds med den Virkning, hans Ord havde haft, men Mehemed Ali lod Arbejdet fortsætte saa meget desto ivrigere ved Nattetid. Kort Tid efter blev Storfyrst Nikolaus afløst af General Todtleben, Mehemed Ali skyndte sig at opsøge denne og, overtydet om, at man altid kommer sit Maal nærmere ved at følge Sandheden, sagde han aabent til ham: »Deres Excellence, jeg kan ikke leve uden at grave, og jeg

er ulykkelig, naar jeg ingen Spader ser; Deres Excellence vil sikkert forstaa og ære disse Følelser!« De vare begge tapre Soldater og forstode hinanden fuldkommen vel; Todtleben gav leende sit Bifald til Mehemed Alis Begjæring og befriede derved de tyrkiske Soldater for Natarbejdet*).

Da Berlinerkongressen var besluttet, og der i Stambul skulde vælges befuldmægtigede for Tyrkiet, lykkedes det Mehemed Ali at blive valgt til, sammen med Karatheodory Pascha, at repræsentere Tyrkiet. Man har, maaske ikke med urette, tilskrevet denne Udnævnelse flere Aarsager og da i Særdeleshed den, at han selv fra den første Stund saa ivrig arbejdede paa at blive valgt; han ønskede at gjense sit Fædreland, og det var maaske for en Del Forfængelighed, der tilskyndede Mehemed Ali til at søge at opnaa denne Udnævnelse, hvorved han blev stillet lige over for Fyrst Bismarck i Egenskab af Repræsentant for et stort Rige. Han forsømte i ethvert Tilfælde intet, som kunde bidrage til at fremme hans Ønske, og allerede den Omstændighed, at det lykkedes ham at opnaa, hvad han vilde, beviser, at han havde politiske Anlæg; thi ellers er det næppe rimeligt, at Sultanen ved saa vigtig en Lejlighed havde taget Hensyn til hans Ønsker.

Efter et Liv, saa fuldt af Æventyr, men tillige saa rigt paa Hæder som hans, kunde man uden Tvivl have

---

*) Da vi have nævnet denne lille Hændelse, turde det maaske ikke være aldeles af Vejen ligeledes at omtale en anden Anekdote, som skriver sig fra den Tid, da Mehemed Ali var Overbefalingsmand over Donauhæren. Det var ved Karahassankiöi, Kampen var endnu ikke forbi; Prins Hassan af Ægypten havde tillige med nogle andre Officerer taget Plads paa en lille Høj, hvorfra man havde en ubegrænset Udsigt over Valpladsen, og lod sig der bringe en Kop Kaffe. I det samme sprængte Mehemed Ali op paa Højen, hvor han holdt sin Hest an, kastede Blikket ud over Valpladsen, hvor det krigerske Skuespil nærmede sig sin Slutning, og vendte sig derpaa til Prins Hassan. „Min Prins,“ sagde han, „lad ogsaa servere mig en Kop Kaffe. Slaget er vundet!“

ventet, at Mehemed Alis Gjenkomst til det Land, hvor han var født, havde vakt mere Opsigt, end Tilfældet virkelig var. Imidlertid græmmede han sig næppe derover, og vist er det jo ogsaa, at paa den Tid saa mange andre vigtige Ting lagde Beslag paa Opmærksomheden, at man i den tyske Hovedstad kun havde ringe Tid til at sysselsætte sig med en Renegats Besøg.

Efter sin Hjemkomst fra Kongressen beholdt Mehemed Ali sin Plads som det tyrkiske Riges Feltmarskalk; han var den, som mest og alvorligst arbejdede paa Udførelsen af de paa Kongressen fattede Beslutninger, i Særdeleshed dem, der angik Grænsereguleringen. Som Følge heraf foretog han bestandig Rejser for at berolige de oprørte Sind i de af Porten afstaaede Egne, og herved blev han ofte Gjenstand for Ubehageligheder fra den tyrkiske Befolknings Side, den vilde nemlig ikke finde sig i saaledes at »bortskjænkes« til fremmede Regenter. Muselmændenes Halsstarrighed i denne Sag voldte ham ofte meget Bryderi, saa meget mere som de syntes at ville lade deres Misfornøjelse gaa ud over ham, hvem de antoge for en stor Del at være Skyld i deres nuværende Ulykke, ved at have været alt for eftergivende paa Kongressen. I Yakova i Albanien, hvortil Mehemed Ali indtraf i Begyndelsen af September 1878, brød Stormen løs, og det lykkedes ham med Nød og næppe at undkomme til Hangar. Her samlede de misfornøjede sig imidlertid paa ny, og efter at have massakreret hans Livvagt, der bestod af omtrent 20 Personer, myrdede de til sidst Mehemed selv*).

---

*) Porten afsendte herom til sin Sendemand i Berlin en Telegrafdepeche af følgende Indhold:

Pera, 7de September Kl. 8¼ Aften.

„De véd, at Mehemed Ali Pascha havde faaet det Hverv at begive sig til de Omraader, der skulle forenes med Serbien og Montenegro, i den Hensigt at berolige Sindene og forberede Stædernes Befolkning paa en Ombytning, som skulde forene dem med Elementer, der ere dem fremmede saa vel i

Mehemed Ali Pascha var en Mand af Middelstørrelse, ikke fed, snarere noget mager, men meget stærkt bygget. Paa de brede Skuldre hvilede et temmelig stort Hoved med et Ansigt, der var alt andet end smukt. Næsen var noget fremstaaende, Munden bred og Tænderne, som hos de fleste Tyrker, daarlig plejede. Hans Øjne vare plirende og af en graaagtig Farve; naar han slog dem op, havde de et stift, men befalende Udtryk. Hagen prydedes af et meget kortklippet, graasprængt Skjæg, som han i Samtalens Løb gjærne lod sine Fingre glide igjennem, medens et fint Smil stedse spillede ham om Læberne. Mehemed Ali talte utvungent, men langsomt og søgte altid at vælge træffende Ord samt være saa bestemt og afmaalt i sine Udtryk som muligt. I hans Væsen og hele Optræden var der for øvrigt noget frappant, som paa en Maade noget mindede om en Skuespiller. Dette skal allerede have været Tilfældet i hans yngre Aar og have givet hans Kammerater Anledning til at tildele ham Øgenavnet »Histrio«.

Allerede som Dreng havde Mehemed Ali forstaaet at vinde Anseelse blandt sine Skolekammerater for det »strategiske Talent«, han lagde for Dagen i de bestandige Stridigheder med Ungdommen i den nær ved Elementarskolen beliggende Folkeskole. Hans medfødte Lyst til Rænker, hans excentriske Karakter og lignende Egenskaber skaffede ham ikke sjælden Ubehageligheder, men gjorde

---

Oprindelse som Religion. Vi have nylig modtaget følgende sørgelige Underretning fra det Sted, hvor Mehemed Ali udførte sin Mission: Indbyggerne i Yakova og Ipek stimlede sammen og stormede den Konak, hvor Mehemed Ali tillige med sin Stab havde taget Ophold; en blodig Kamp udspandt sig mellem Generalens Livvagt og Oprørerne. Efter at disse havde stukket en Del af Konaken i Brand, lykkedes det Mehemed Ali at flygte til et befæstet Blokhus, men ogsaa der hen forfulgtes han af Oprørerne, som med Vold trængte ind i hans Skjulested og myrdede Muschiren og en Del Officerer af hans Følge".

ham i Forening med hans aldrig svigtende Iver for at staa sine Kammerater bi og hans stadig gode Humør, hvad enten han gav eller fik Prygl, til sine jævnaldrendes Yndling. I Tyrkiet gjorde Mehemed Ali sig meget afholdt for sin brave Karakter og Tænkemaade, og skjønt han ikke var aldeles fri for at intriguere, forstod han dog at vinde Agtelse for sin urokkelige Retsfølelse, samt derved, at han aldrig misbrugte sin Magt. Dog havde Mehemed Ali naturligvis ogsaa mange Fjender, især i den senere Tid, da hans Indflydelse var størst; det var navnlig det gammeltyrkiske Hofparti i Stambul, der stedse arbejdede paa at styrte ham og krydse hans Planer. Han var jo en Renegat, og skjønt han var gaaet over til Islam og havde antaget fuldstændig østerlandske Sæder, gjorde han sig dog altid Umage for at tilegne sig saa faa af de fornemme Tyrkers Fejl og Laster som mulig, noget, som just ikke bidrog til at hæve ham i deres Øjne. Han bibeholdt stedse Sympathier for vesterlandsk Kultur og skyede heller ikke at lægge dem for Dagen saa vel i Ord som i Gjerning. Dette gav ofte hans Misundere Anledning til at betegne ham med det foragtelige Ord »Giaur«, der i Orienten som oftest gjør en knusende Virkning paa den, det rammer. Mehemed Ali sad imidlertid fast i Sadelen, og det lykkedes aldrig hans Uvenner at styrte ham fuldkommen; maatte han end undertiden vige for deres Rænker, forskaffede hans udmærkede Egenskaber ham dog altid atter den Plads, han var saa værdig til at indtage. Blandt Folket var Mehemed Ali stedse afholdt; men det viste dog, at det ikke havde glemt hans fremmede Herkomst, i det han næsten aldrig kaldtes andet end »Magyar«.

Som Kriger var Mehemed Ali, som vi have set af det foregaaende, mest udmærket ved sin Dygtighed som Organisator og Strategiker; han havde desuden en bestemt og energisk Karakter og udfoldede stort personligt Mod; han anførte næsten altid selv sin Hær og var rede til at opmuntre og opildne sine Soldater. Han savnede heller ikke

den Dristighed, man kan fordre hos en Feltherre, og naar han ikke saa ofte, som man kunde vente det, fik Lejlighed til at lægge denne Egenskab for Dagen, var Grunden uden Tvivl nærmest den, at Mehemed Ali, hver Gang han beredte sig paa at sejre, havde det Uheld, at de Kollegaer, der skulde understøtte hans Operationer, bleve slaaede og derved hindrede ham i at udføre sine Planer. Ikke desto mindre var han heldigere end alle sine Kollegaer med Undtagelse af Osman Pascha, og det viste sig stedse, at han var en alt for fremragende Feltherre, til at man kunde undvære ham.

Mehemed Alis Mening om den sidste Krig var, at den kunde have faaet et helt andet Udfald; han beklagede altid den Misundelse, der herskede mellem Feltherrerne; den tilintetgjorde deres Samvirken og bidrog væsentlig til Russernes Sejr. Især græmmede han sig over Suleiman Paschas Opførsel mod ham selv, i det han følte sig overtydet om, at det vilde være lykkedes ham at besejre Russerne, hvilket ogsaa efter menneskelig Beregning var højst rimeligt.

Brav som Kriger, var Mehemed Ali det ikke mindre som Menneske; han begik aldrig nogen Brøde eller Voldshandling, og ingen Grusomhed mod dem, hvem det paa hans Krigerbane lykkedes ham at besejre, pletter hans Minde.

G. N-g.

# Polens Opløsning.

(Kulturhistoriske Skildringer fra den polske Selvstændigheds sidste Tid.)

(Slutning).

## IX.

## Selskabslivet i Varszava.

Medens den lange Rigsdag, som vi have set, slæbte sig hen fra Aar til Aar, medens det politiske Rænkespil trivedes, og Uvejret alt mere og mere trak sammen over den dødsdømte Stat, lignede Livet i Hovedstaden en uafbrudt Fastelavns- og Karnevalsfest, som sugede hele Landets Marv og Kraft, alt det Liv, den Glæde og Velstand, Polen endnu rummede, til sig og hvirvlede denne brogede Masse omkring, stadig i nye Sammensætninger, sanseforvirrende, uden at kjende noget Maal og spottende hver en Grænse. Ti Tusende af polske Adelsmænd med deres Skarer af Tjenere, Tusender af fremmede fra Tyskland, Frankrig og Italien vare pludselig strømmede sammen paa dette ene Punkt, alle grebne af en umættelig Fornøjelsessyge, og her, i denne ydre pralende Glans, i Massens forfængelige tomme Larm skulde Fædrelandet igjen rejse sig af sin Usselhed; her skulde de Mænd præges og staalsættes, som vilde frelse Riget, der alt stod paa Afgrundens Rand. I hele den barnagtige, vanvittige Svimmel var der hverken Mangel paa Talenter eller Aand, paa Forstand eller Planer; men man

savnede enhver Selvfornægtelse eller alvorlig Pligtfølelse, og man maa egentlig snarest undre sig over, at der af et saadant Hexekøkken dog kunde fremgaa et Værk som Forfatningen af 3dje Maj.

De rige Magnater aabnede deres Paladser med den mest udstrakte Gjæstfrihed; ved Siden af de selskabelige Forlystelser gjaldt det jo nemlig om at hverve Partifæller og stille Modstanderne i Skygge ved ydre Glans. Rigsdagsmarskalk Malachovskis Palads i Kongensgade stod hver Tirsdag aaben for alle og enhver, som blot var iført en anstændig Klædning; men man maatte tage til Takke med Dans og Musik, thi kun Husherrens nærmere Venner toge Del i Aftensmaaltidet. Ogsaa Litavens Rigsmarskalk gav ugentlig et Bal og et Middagsselskab i sit Palads i Gaden Kroczym. De mest besøgte »Assembléer« fandt man imidlertid hos Fru Hetmaninden Oginska, hvis Hus stod aabent for Alverden; »fra Middag til den sene Aftenstund strømmede Gjæsterne sammen; den temmelig bedagede Frue satte liden Pris paa at have et udvalgt Selskab, og man kunde hos hende træffe mere end én ung Snyltegjæst, som uden at kjende Værtinden hjalp med til at fortære hendes udsøgte Middags- og Aftensmad«. I intet Hus fandt man dog en saa behagelig og elskværdig Gjæstfrihed som hos Kastellaninden Landskron og hendes Søster Granovska; de tvende Damer vare begge Enker, førte Hus i Fællesskab og vare bekjendte overalt i Hovedstaden under Navnet »Pani«. Endnu maa nævnes Fyrstinden Nassau-Siegen, som fortryllede alle ved sit fornemme Væsen og sit uudtømmelige Fond af Anekdoter, Indfald og behagelige Samtaleæmner. Hendes Hus var en italiensk Villa i reneste Smag, og her kunde man visse Dage af Ugen gjøre Regning paa at træffe enhver Person af nogen Betydning. Fyrstinden sværmede derhos lidenskabelig for Theatret og havde i sit Palads en Dilettantscene med al mulig Komfort, og her udmærkede Fyrstinde Severin Potocka, Josef Poniatovskis Søster, Grev-

inde Tyszkievicz, og fremfor alle den skjønne Julia Potocka sig som Skuespillerinder. Paa denne Privatscene kom da ogsaa et Stykke til Opførelse, der endnu ikke havde faaet Øvrighedens Billigelse i Forfatterens Hjemstavn; det var intet mindre end »Figaros Bryllup«, som Beaumarchais sendte Fyrstinden i Manuskript. Med disse og mange andre Huse kappedes de udenlandske Sendemænd, navnlig den russiske, i Pragt, og selv mere sparsomme Hoffer, som det preussiske, maatte uvillig lukke Pungen op for at fyldestgjøre de Krav, der stilledes af Partifællerne i Varszava.

Ogsaa Kongen gav af og til en Middag, hvortil Diplomaterne, Ministrene og mange Landebud bleve inviterede. Om Sommeren oplivedes hans Villa Lazienki oftere af Gjæster, der indfandt sig til Frokost i Haven, derpaa dansede, atter samledes om Middagstaflet og sluttelig optoge Dansen paa ny. For øvrigt var Kongen altid maadeholden i sine Fornøjelser, lod sig aldrig henrive til Udskejelser og forglemte ingen Sinde sin Værdighed; han dansede godt, tren med fuldendt Anstand Polonaisen og forsømte ingenlunde at stille sin Person til Skue paa den mest fordelagtige Maade. Lazienki, Poniatovskis endnu den Dag i Dag saa beundrede Yndlingsslot, var helt og holdent Kongens Værk, og han elskede det i saa høj Grad, at Kitovicz opstiller den ondskabsfulde Formodning, at Frygten for at blive fordreven her fra var Aarsagen til, at han senere sluttede sig til Targoviczer-Konføderationen, som voldte Polens Undergang. Her trak Stanislav Avgust sig om Sommeren tilbage med sine Elskerinder, sine Bøger, sine Digtere og Skuespillere; i sin gyngende Baad drømte han sig da tilbage til Venezia eller Versailles, her udtænkte han nye Overraskelser for sine selskabelige Sammenkomster. Han byggede og pyntede uafbrudt paa det lille Slot og Lysthaven i den franske Stil, og her tilbragte han sine lykkeligste Timer i Kredsen af sine Venner og fremmede Gjæster, hvis Beundring over Slottet han nød med Glæde;

intet andet samtidigt Hof efterlignede vistnok i den Grad de franske Kongers, og med Stolthed modtog Poniatovski sine franske Venners Anerkjendelse i saa Henseende.

Af alle de stolte og pragtelskende Magnater var der dog ingen, som i Stolthed og Pragt kunde maale sig med Vojvoden af Litaven. I Varszava plejede Karl Radzivill altid at vise sig til Fods; thi han foragtede de moderne Vogne; bag efter ham væltede sig imidlertid en saadan Skare af Klienter, at Gaden næsten spærredes, og man havde Møje med at trænge sig igjennem. Naar han gik til Avdiens paa Slottet eller viste sig i Rigsdagen, var den ene Del af hans Følge alt uden for Rigsdagssalen, medens den bageste Del endnu var i den radzivillske Paladsgaard. I Theatret saae man ham aldrig i en Loge, men altid i Parterret, hvor der ikke fandtes Stole, og som han havde lejet helt og holdent; paa Vejen der hen opfordrede han enhver mødende, selv om han aldrig havde hørt hans Navn, til at følge sig med den stereotype Tiltale: »Panie kochanku! (kjære lille Herre) jeg inviterer Dem til Theatret, vær saa artig at følge med mig«.

Den storartede Pragt, som han udfoldede i sit Palads, overgik alt, hvad de andre Magnater formaaede at yde, og de mest elegante Frembringelser af vest-evropæisk Smag maatte blegne i Sammenligning med »Panie kochankus« orientalske Luxus. Paladset Radzivill i Forstaden Krakau overgik alle andre med Hensyn til Størrelse. Som erklæret Fjende af alt udenlandsk havde Radzivill ogsaa i de for ham bestemte Rum vidst at holde al vestevropæisk Udstyrelse borte; kalkede Vægge, raat og plumpt udarbejdet Møblement, men massive Guldsager og ædle Stene fulgtes ad. Kun naar Fyrsten vilde glimre over for det unge Polen, det moderne Varszava, kunde han ikke slippe for den evropæiske Luxus; i Aaret 1789 havde han saaledes ladet sit Palads udstyre paa det mest ødsle; thi det gjaldt om at fejre Litavens

Forening med Polen, og han vilde give Kronen Polen en Fest i Litavens Navn.

Der var udstedt omtrent 4000 Indbydelser; ved Indkjørselen i det vidtløftige Gaardsrum syntes Paladset at staa i Flammer ved Skjæret af de talløse Lygter; Gallerierne og Gangene vare betrukne med rødt Tøj. Foruden Salene i det tidligere Theater*) var der aabnet en Række nye Værelser for Gjæsterne; ved hver Dør ud til Gallerierne stode to Pajuker i Radzivills Farver. Tre uhyre Sale vare samlede til ét Rum, hvori der var anbragt et Taffel af en saa uhyre Længde, at man fra den ene Ende ikke kunde skjelne Ansigterne ved den anden; fire tilstødende vidtløftige Værelser vare ligeledes optagne af Borde; i en femte Sal sad Kongen ved et rundt Bord, som holdt 40 Alen i Omkreds; ved hans Side sad den regerende Hertuginde af Kurland og to og tyve Damer af de første Familier og Kongens egen Slægt. Paa Midten af Bordet stod en høj Porcellæns-Opsats, forestillende Gibraltars Erobring, et af de smukkeste Arbejder fra Fabrikken i Meissen; for øvrigt vare Knive, Gafler, Tallerkener, Fadene, hvorpaa Retterne bares frem, kort sagt alt af Guld. I de tre Sideværelser og ved det umaadelige Taffel var opdynget de herligste Sølvsager af Augsburger-Filigranarbejde. De lige saa lange Anretterborde langs Væggene bugnede ligeledes af Sølvsager, som umaadelige Flaskebeholdere, Drikkebægere, hvis ældgamle Former mindede om længst svundne Tider, Bakker, Tallerkener, Gafler og Knive i flere Hundrede Dusin. Kandelabre og Lysekroner af enhver Art med henved et Par Tusende Lys stode eller hang rundt omkring. Det er vanskeligt at beskrive al den Glans og Pragt. Samtlige Værelser vare til denne Fest smykkede med nye Fløjelstapeter med Guldkanter og Kvaster, og Møblementet var overalt afpasset efter

*) Paladsets første Etage var i 1773 indrettet til Skuespilhus og tjente i omtrent sex Aar til dette Brug.

Rummene. Man dansede i det forhenværende Theater; Kongen aabnede Ballet med Hertuginden af Kurland; i ti tilstødende Værelser var der anbragt Spilleborde, hvor man adspredte sig ved forskjellige Spil.

Da man gik til Bords, bevægede Menneskemassen sig fra Dansesalen til Spiseværelserne. »Vi traadte ligesom ind paa et fortryllet Omraade; den, som var saa heldig at finde en Stol, tog Plads, men mere end en Tredjedel af Gjæsterne styrkede sig staaende ved Sidebordene . . . . man kunde næppe røre sig et Skridt uden at støde paa et Fad eller en høflig Litaver, som ivrig bød omkring. Jeg traadte ogsaa ind i den Sal, hvor Kongen spiste: Forretten bestod af Østers, som vare hentede fra Hamburg paa særlige Vogne; der blev tømt nogle Hundrede Fade. Jeg satte mig endelig sammen med nogle bekjendte. Overflødigheden var uendelig; næppe forsvandt ét Fad, dukkede et andet frem; man tømte, jeg véd ikke ret hvor mange Hundrede Flasker Champagne, og desforuden bød man alle Slags Vine rundt . . . Endelig kom Desserten frem; i et Nu forsvandt alt Sølv fra Bordene, og der fulgte ny Service for Desserten, der i talløs Mængde blev stillet op rundt omkring. — Fyrst Radzivill gik gjennem alle Sale, omkring til alle Grupper, hvor man spiste og drak, stadig gjentagende den samme Melodi: »Panie kochanku, De spiser ikke, De drikker ikke, De er ikke tilfreds«. Og énstemmig fik han til Svar: »Paa Fyrstens Velgaaende!« og Glassene tømtes til Bunden.

Festen varede trende Timer; Betjeningen var usædvanlig talrig og god; Tjenerskabet var samtligt klædte i Fyrstens Farver; Hajdukker, Pajuker og Lakajer vare iførte gule Atlaskes Livkjoler, himmelblaa Overkjoler med tykke Snore samt massive Livbælter af Sølv; de bare Pallasker med indlagt Arbejde, og Huer og Handsker af Elsdyrsskind vare fæstede bag ved Livbæltet. Alt Sølvtøjet var mærket med Radzivillernes Vaaben«. Omkostningerne ved denne ødsle Fest ansloges til over 900,000 Kroner.

Ved Siden af Magnaterne søgte i den sidste Tid ogsaa enkelte Pengematadorer at komme frem. Adelens Ødselhed, som netop under denne Rigsdag naaede en ukjendt Højde, den voxende Indførsel af fremmede Luxusvarer, og fremfor alt Stormændenes elendige Godsbestyrelse var Aarsag til, at Magnaterne stadig vare i Trang for rede Penge; de maatte altsaa optage Laan, og i fuld Overensstemmelse med deres vante Økonomi brøde de sig ikke om de Renter, de havde at betale. Her var altsaa en rig Kilde for enkelte Spekulanter, som trods Manglen af et ordnet Pantevæsen, men støttet af den nye Vexelret og deres personlige Kjendskab til Panernes Formuesforhold, vovede at gjøre Vexelforretninger med dem og saaledes under den voxende Ødselhed uden Møje fyldte deres egne Lommer paa hines Bekostning. Det var navnlig Huset Tepper, som indtog en glimrende Stilling, og ved Siden af dem Bankierfirmaerne Blank, Kabrit og Prot Potocki. Den lette Fortjeneste og Forfængeligheden forledte Pengematadorerne til at kappes med Fødselsadelen; de byggede Paladser og fyldte deres Stalde med Heste af ædleste Race: Tepper havde f. Ex. 40; det dyreste var lige godt nok, naar de dermed kunde smykke deres Rum eller lægge deres Smag for Dagen. Damerne skulde spille Vognstyrere og Amazoner som deres adelige Medbejlersker, men manglede blot disses Færdighed. Teppers Døtre nød kun Kaffe, som var kogt ved Sandeltræ. De fineste Lækkerier fandtes paa Handelsherrernes Borde, og deres adelige Skyldnere hjalp med til at fortære dem og behandlede deres Værter næsten som Ligemænd; selv Kongen saaes undertiden til Middag hos Blank, med hvem han havde de fleste Forretninger. Under saadanne Forhold havde de Herrer Tepper og Kabrit naturligvis ikke mere Tid til at bryde sig om deres Kasse eller Forretninger; trængte de til Penge, behøvede de kun et Greb i Kassen, fyldte Lommerne med Guld og gik saa deres Vej. De forskjellige Bestyrere, som skulde fylde Kassen, udfandt snart, at deres Principalers

Kontokuranter vare elastiske nok til ogsaa at tilstede dem et passende Greb i Pengesækkene; de dreve Forretninger paa egen Haand og levede i Sus og Dus som deres Herrer. Saaledes styrtede Husene Tepper og Kabrit i Aaret 1793 og rev talløse Familier med i Bankeroten, som lidt efter lidt fik et umaadeligt Omfang og ansloges til 90 Mill. Kroner. Ogsaa Potocki blev reven med i den almindelige Hvirvel til Trods for sin Kløgt, sin Arbejdsomhed, sine heldige Foretagender paa Sortehavet, sine Fabrikanlæg og store Jordegodser; kun Blank, der stadig havde været arbejdsom og drevet sine Forretninger med Forsigtighed, reddede sig af det almindelige Skibbrud. Dog nu, under den lange Rigsdag, hvilede denne Katastrofe kun som en dunkel Mulighed, og Pengematadorernes Ødselhed og den Kredit, de havde i Udlandet, bidrog meget til at øge Varszavas Glans. Foruden de store Huse, vi alt have omtalt, gaves endnu mange af anden Rang, der — skjønt naturligvis i mindre Omfang — ogsaa stode aabne for fra- og tilstrømmende Besøg. Nydelse var det almindelige Feltraab, som alle fulgte, og man maa kun forbavses over den Umiddelbarhed og utvungne Naivetet, hvormed hele Samfundet uden nogen som helst Betænkning fulgte dette Raab.

Adelen dannede dette Samfund, og der fandtes hverken noget Hof, hvis Etikette foreskrev Love, eller nogen Borgerstand, hvis Dom man behøvede at ænse. De Grænser, Anstanden bød, og det Omraade, hvor den friske Livslyst uhindret kunde tumle sig, bleve ene og alene trukne af Adelens Lyst og Vilje; munter Sanselighed besjælede hele denne Masse, en køligere Reflexion fandt ingensteds nogen Plads, hvor man, uhindret af den berusende Atmosfære, kunde komme til Besindelse og kritisk betragte den vilde Hvirvel. I denne Vrimmel faldt det ingen ind at mønstre sin Sidemand eller at anlægge en kritisk Maalestok paa hans Opførsel; ingen forstyrrede nogen ved at mane ham om tvingende Pligtbud og lod sig heller ikke selv forstyrre

i sine Nydelser; alle fulgte hint Visdomsbud: »alt behageligt er tilladt«, og ingen forskede grublende efter det sømmelige. Og alt syntes at sømme sig for denne glade Sværm, som aldrig saae sig om eller tilbage, men med smilende Mund og gratiøse Spring satte hen over alt, hvad der i denne Menneskestrøm søgte at slaa ind paa en modsat Retning, eller som til højre eller venstre tabte Holdningen; faldt nogen til Jorden, rejste han sig strax igjen, ingen spurgte, om han havde taget Skade, eller om hans Moralitet havde faaet en Plet, snart traadte han atter ind i den almindelige Runddans, og hver en Fejl var hurtig glemt.

Den Letfærdighed, som paa hin Tid var raadende overalt, traadte ingensteds mere usminket frem end i disse Efterligninger af Parisersalonerne; Polakken med sin sanselige Natur stod fuldstændig værgeløs over for denne Smitte, hvortil Kongen gav det værste Exempel ved sine mange Elskovsæventyr i selve de højeste Kredse. Saaledes indtraadte en Tøjlesløshed, som truede med at sprænge alle Familiebaand; den offentlige Mening paabød ikke den ringeste Tvang, i Varszava blev der opløst ti Gange saa mange Ægteskaber, som i det øvrige Polen, og det gik saa vidt, at man strax ved Brylluppet fastsatte en vis Skadeserstatning, saafremt Ægteskabet skulde blive opløst. Overalt, i Balsalen som i den sachsiske Have eller ved de store Maskerader, knyttedes Traaden til ømme Forbindelser; hvo, der var ung og skjøn, gav uden Sky sin glødende Sanselighed og sin Lyst til Intriguer frit Spil uden derved at vække nogen Forargelse, og Varszava har altid udmærket sig ved skjønne Mænd og Kvinder. Ingen Kvinde eller ung Pige gjorde sig nogen Samvittighed af at slutte sig til dette almindelige Bakkustog, Polakkens heftige, djærve og mere raa Natur lod Galanteriet fremtræde under mere ubunden hensynsløse Former end i selve den sextende Ludvigs Paris, og en samtidig har derfor næppe saa megen Uret, naar han mener, at ingen for fuld Alvor kan tale om gamle polske Magnat-

familier; thi Medlemmerne af disse gamle Familier ere næsten uden Undtagelse Børn eller Børneborn af Hov-mestere, Dansemestere, Ridemestere o. s. v.

En anden Lidenskab, Spillet, havde slaaet lige saa dybe Rødder. Man spillede overalt; i hvert Aftenselskab tyede en Del af de tilstedeværende til Kortene, ikke blot Mændene, men ogsaa Kvinderne toge Del i Spillet, ja selv Børnene samledes undertiden om Faraobordet og tabte en Snes Dukater. Ofte var det Fruen, ofte en eller flere af Gjæsterne, som aabnede en Bank, de øvrige stormede glade til, og snart rullede Guldet uophørlig. Man spillede med en Letsindighed og en Ligegyldighed, der bød alle Skæbnens Omvexlinger og Luner Trods; uhyre Summer bleve vundne eller tabte, store Formuer vandrede i Løbet af nogle Timer fra den ene Lomme over i den anden, og navnlig hos Biskop Massalski herskede et fuldstændigt Spilleraseri*), skjønt ogsaa andre Stormænd hengave sig til denne de fuldstændige Muligheders Spænding. Ingen, som i en ulykkelig Time havde bortspillet sine Penge og Godser, sine Huse, Heste, Elskerinder og Tjenerskab, kort alt, hvad der nylig omgav ham som den rige Mand, fortvivlede derfor, lige saa lidt som den mere fattige, hvis hele Formue paa et Par Hundrede Dukater var gaaet i Løbet; thi ogsaa denne Last bredte sig frit og uhindret, uden at være Gjenstand for nogen Ringeagt, og uden at dens Følger vare særlig skæbnesvangre for den tabende; den ruinerte tabte intet i sine Venners Øjne, og hans lette, elastiske Aand bevirkede, at Rigdommens Vaner ikke sloge alt for dybe Rødder hos ham, og lod ham snart storme lige saa tilfreds videre til Fods ad Livets mere haarde og umagelige Sti, som nylig i den magelige Karet; havde han selv tidligere beværtet talrige Gjæster i sit Hus, var det naturligt, at andre nu beværtede ham; han sluttede sig til de mere fattiges store Strøm, som daglig fyldte de riges

*) Se foregaaende Bind, Side 395.

Sale, og en heldig Stund kunde maaske gjenskjænke ham, hvad han havde tabt i en uheldig.

Dette muntre, uudslukkelige Livsmod, som saaledes gjærede og bruste hos Tusender, gjorde det til en let Sag for enhver daglig at finde ny Næring for Nydelsens lystig blussende og fortærende Flamme. Naar man om Morgenen var færdig med sin Pynt, styrtede man sig ud i Vrimlen, satte sig op i sin Vogn eller steg til Hest, som selv de mere fattige ikke kunde undvære, og nu aflagde man et Morgenbesøg hos en Skjønhed, til hvem man netop gjorde Kur, eller sluttede sig til et Selskab, der gjorde en Udflugt i det grønne; ved Middagstid kjørte man frem foran et eller andet Hus og var sikker paa en gjæstfri Modtagelse, naar Familien blot var hjemme. Om Aftenen var der aldrig Mangel paa store Selskaber, hvor man kunde ty hen; thi hver Ugedag var ofte flerdobbelt optagen af Stormændenes Fester; da trængte Vogn sig frem paa Vogn, Fakkelbærerne oplyste Gaarden, Kuskene og de ridende Tjenere skrege op, de hid sprængende Rytteres Gangere prustede og stampede, de unge Herrer fløj med Jubelraab de ventede Skjønheder i Møde og førte dem ad Trapperne til de straalende Sale.

»I denne Trængsel syntes alle at være Ligemænd, og Anmasselse som Forlegenhed laa lige langt borte. Enhver, der blot kunde iføre sig en passende Selskabsklædning, havde med det samme tilegnet sig alle øvrige nødvendige Egenskaber. Intet nysgjerrigt Blik, intet Smaastads-Spørgsmaal foruroligede hans Selvfølelse; den skjønneste Haand var hans til Dansen, naar den blot ikke alt var lovet bort; de mest ophøjede Personer satte sig til Spillebordet med ham, og den mest aandrige Taler var ham taknemmelig, naar han sluttede sig til den lyttende Kreds. Selv Plumphed i Adfærd og Begjærlighed i Nydelsen var ikke paafaldende paa dette Sted, hvis Atmosfære ikke var skikket til at tøjle Sanserne og holde deres Ytringer inden for

sømmelige Skranker. Drankerens Larmen og Trættekjærhed, Fraadserens egoistiske Tørhed, Danserens trættende og stødende Munterhed, de elskende Pars blinde og døve Lyksalighed og Skjønaandernes Snakkesalighed viste sig i et mildere Lys, som det altid gaar, naar mange Mennesker travlt færdes mellem hverandre, og selv de mest ædruelige Sind følte med hvert Pulsslag Blodet strømme varmere og hurtigere, og i Steden for at harmes paa den drukne Sanger ved ens Side, det veltalende Skjørhoved bag ved eller den kejtede Danser foran, opløste Strængheden sig i et selvbehageligt Smil over alle disse menneskelige Skrøbeligheder«.

Polakkens ægte sangvinske Temperament i Forening med hans sanselige Natur skabte til sammen et Stof, der med usædvanlig Lethed føjede sig i de Former, som hovedsagelig udgjøre en behagelig Selskabsmand. Sørgmodighed var ham forhadt, Grubleri umuligt, rask Følsomhed og en bevægelig Fantasi greb ham fra Minut til andet; men hverken Tanker eller Følelser klang nogen Sinde i lange, vedholdende Akkorder, men sprang hvert Øjeblik over fra Prestissimo til et Maëstoso, og fra Largo til et hoppende Staccato, glimtende og funklende, uden Storhed og Dybde, men omvendt ogsaa uden Mathed og kjedsommelig Bredde. Denne medfødte Sans for ydre Former fandt sig let til rette i Selskabslivets ydre Fordringer; en Polak kunde ofte klæde sig afstikkende, men sjælden ufordelagtig; kun af og til savnede man Ynde i Gang og Holdning, ikke let, og kun mod Talerens Vilje undslap en dum Taktløshed ham i Samtalens Løb. Sproget selv er rigtig nok ikke synderlig velklingende, de mange Konsonanter, Næselyd og Hvislelyd hindre Vokalerne i at tone frit og velklingende, og den hastige Maade at tale paa forøger denne Lydmangel; men Stemmens store Bøjelighed, der med en lys Klang følger Tankernes og Følelsernes Løb og Spring op og ned, bøder meget herpaa; sjælden hører man en svær Bas, for det meste klinger Barytonen behagelig for Øret og bliver kun

skærende, naar den skærpes af Lidenskaben; lige saa sjælden er Alten, medens den reneste, mest bøjelige Diskant er overvejende.

»At fortælle en Polakinde en rørende Historie, at sige en Elsker ømme Ting og at høre dem foredrage deres Klager og Bønner er en sand Nydelse for Øret, helt fraregnet deres Anstand og yndefulde Bevægelser«. Under de ømme Ords dæmpede Klang antager Stemmen en Blødhed, der paa en fortryllende Maade udtrykker den sanselige Varme, som udstrømmer fra Polakker af begge Kjøn. Uudtømmelig i Udtryk for Galanteri ilte de sorgløse Skarer fremad, drejede sig smilende, spøgende, gestikulerende mellem hverandre, medens Mændene hist kysse en Dame paa Haanden eller sende en anden den Hilsen: »jeg kysser Deres Fod«, her paa en Viftes Bud flyve hid til Ordenes og Øjnenes daarende Leg. Legemet lystrer lydig alle Forfængelighedens Luner, fremhæver den slanke Væxt, den kokette Klædning, den nydelige Fod; ingen Anstand hindrede Kavaleren i, midt i Vrimlen, lydelig at udtrykke sine Kjærlighedsfølelser for hans Dame eller i henrykt at bøje Knæ for hende — ingen gav Agt paa det.

Den fornemme Pan i sin rigere Dragt skrider majestætisk gjennem Salene; men den opmærksomme Iagttager kunde let kjende ham paa den utvungne Ærefrygt, der vises ham fra de andres Side, paa de dybere Hovedbøjninger og paa den Iver, hvormed man søger at tiltrække sig hans Opmærksomhed og trykker hans Haand; han forstod at sige en Artighed til enhver og forsikre ham om sit særlige Venskab. I sin straalende Klædning, som han lige har faaet fra Paris, glæder den unge Modeherre sig over de beundrende Blik, som hvile paa ham, og med Selvbehagelighed beretter han om Æventyrene paa sine nylige Rejser; i de fineste Pariservendinger fortæller han, midt i en lyttende Gruppe, Marquien af St. Croix om de seneste Tildragelser i Greven af Artois's Saloner; i det næste Øjeblik tiltaler han den

engelske Sendemand Hailes i dadelfrit Engelsk, derpaa viser han en Italiener, med hvilket Mesterskab han tumler dennes Modersmaal, tiltaler en Tysker eller Spanier i hans Sprog, kort sagt overrasker enhver af de fremmede i hans Modersmaal. En ikke ringe Grad af Forfængelighed taler ud af hver enkelt af disse brogede Figurer; men denne Forfængelighed dæmpes af en saa varm Glæde og en saa fri, ubunden Hengivelse i Nydelsen, at Misundelsen og Hovmodet ikke finder noget Rum til at brede sig forstyrrende.

Næppe tonede Musikken, saa fløj de beslægtede Atomer i denne uordnede Masse hverandre i Møde, det hele ordnede sig harmonisk og trængte sig mod Dansesalen, dette Element i den polske Natur, som løftede Stemningen til den højeste Spænding. »Dansen, denne det polske Selskabs Sjæl, blev behandlet med en Ynde og en Lethed, men ogsaa med et Koketteri og til Dels med en Vildhed, som man ingensteds finder i saa høj. en Grad. Særlig yndefuldt opførte man de to Nationaldanse, Polonaisen og Mazurkaen, Danse af ganske modsat Karakter, men begge egnede til den højeste Uddannelse ved Kunst og legemlig Ynde. Polonaisen er en Triumf for velvoxne Personer, som forstaa at lægge Finhed i deres Bevægelser, Adel i deres Anstand, Fasthed og Smidighed i deres Gang, medens deres Aasyn samtidig oplives af Glæde og det fineste Udtryk af selskabelig Agtelse; og disse Betingelser ere ikke blot tænkte, men virkelig tagne fra de bedste Polonaisedanseres Exempel; dog ét maa jeg endnu tilføje: denne Dans bliver aldrig danset anderledes end i den vide, lange Nationaldragt af Mændene og i den lette svævende, som af Luften baarne Taratatka af Kvinderne; den korte, franske Klædning vilde lige saa lidt passe til denne Danses langsomme prægtige Karakter, som den snævre, soubretteagtige Karako eller enhver anden kort, korsetlignende Paaklædning. Desto mere henrivende passer Mazurkaen for en saadan Kvindedragt og for Mændenes Kurtka og Charivari. Denne Danses lette, hoppende Karakter,

som tilsteder Legemet saa mangfoldige, korte, hurtig vexlende Bevægelser og Drejninger og ogsaa giver Armene et utvungent Spil, fordrer Ild og Liv, Ømhed og Vellyst af Øjet og byder Hovedet efter Øjeblikkets Lidenskab at hæve sig, blidt at hælde sig mod Skulderen eller sænke sig ned mod Brystet; denne Dans kræver fremdeles den højeste Simpelhed, Lethed og Finhed i Paaklædningen, saa at Omridsenes Spil hverken hindres eller dølges. Ogsaa disse Forskrifter ere tagne fra et virkeligt Par Dansere, som ikke let vil blive naaet i Fuldendthed, og endnu mindre da overgaaet af noget andet; det var Fyrst Josef Poniatovski og Julie Potocka, en født Lubomirska«.

»Prins Josef er en af de mest fuldendte mandlige Figurer, man kan tænke sig; hans Fod som hans hele Ben er fint og fyldigt, næsten dadelfrit, og hans lange Benklæder slutte sig uden Rynke eller Fold og som i én Støbning om samme; Kurtkaen slutter snævert til en fin, bøjelig Figur, hviler med Skjøderne paa to fyldige Hofter og er fast knappet over det hvælvede Bryst; hans Træk have et mandigt Udtryk, og et Par store sorte Øjne sprede en Ild over samme, der i den sidste Tid (1793) synes mere at brænde for Krigen end for Kjærligheden«.

»Julie Potocka var Gratien selv; naar hendes yndige lille Fod svævende førte det smidige, om end lidt fyldige Legeme omkring i Mazurkaen og næppe syntes at berøre Jorden; naar hun fløj fra den ene Mands Arme over i den andens; naar hun endelig svævede tilbage til sin egentlige Danser, som greb hende med stormende Hast og hvirvlede afsted med hende, medens hendes Hoved ligesom træt og udmattet hældede ned mod Skulderen, eller hendes yndige Aasyn med en vellystig Gratie, der dulgtes bag et Sædelighedens Slør, sænkede sig mod Barmen, eller hun med et Udtryk af sejrende Lidenskabelighed lod sit Øje fordybe sig i Meddanserens, — da stode Mændene omkring i Grupper, maalløse, med hele deres Livskraft samlet i Øjnene og talende

om al denne Ynde med Blikkene, som de næppe formaaede at bortvende, medens nu og da et bankende Bryst gav sig Luft i et højere eller sagtere Udbrud: grand Dieu! que Julie est belle!«

Denne Sanserus udøvede et Trylleri over Polakken, som han aldrig kunde unddrage sig, og som han uden Indskrænkning overlod sig til. Og hvem havde vel ikke ladet sig fortrylle ved en saadan Fylde af ydre Ynde? hvem havde vel kunnet vende sig bort med Kulde fra disse slanke, fyrige, vellystvarme Skikkelser, fulde af Ynde, med den brunlig skinnende Hud og de mørke Øjne? Dertil kom endnu de pragtfulde Klædedragter og den til det yderste gaaende Evne at fremhæve den legemlige Skjønhed ved fiffige Haandgreb uden at hjemfalde til denne Ligheds Lov, denne moderne Ensformighed, som næsten udvisker al det individuelle og maaler en Venus's ulastelige Skikkelse med samme Maalestok som en Vanskabning. Denne Frihed i at afpasse Klædedragten efter den enkeltes Fordringer var ved Rigsdagens Begyndelse noget mere bunden af den franske Dragts Krav end senere hen, da med Nationalfølelsen ogsaa Sansen for alt det polske blev fremherskende, og man vendte tilbage til den hjemlige Dragt. Denne var nu ganske vist aldrig helt forsvunden, enkelte Magnater holdt som Gammelpolakker fast paa det tæt klippede Hoved og det stive Mundskjæg, dem fulgte Broderparten af deres Tilhængere, og saaledes saae man stedse den franske Oplysnings Tilhængere, »les Elégants«, i en underlig Blanding med deres Modstandere, »les Moustaches«; efter Forfatningen af 1791 kom Mundskjæggene igjen helt og holdent til Ære, den gammelpolske Dragt blev Mode; denne, der i sig selv var mindre ensformig, formede sig derhos saa meget mere vilkaarlig, som den ikke indskrænkedes ved nogen ydre Forskrift; man begyndte at overbyde hverandre i polske Dragter, at kappes i prægtige Klædninger, og naaede sluttelig saa vidt, at en moderne polsk Ridder som paa Minnesangerens Tider

bar hele sin Formue paa sin Krop. Vi ville anføre et lille Bevis herpaa.

Da Republikken havde sprængt sine Lænker og igjen indtog en selvstændig Stilling blandt Evropas Magter, besluttede man atter at sende Repræsentanter til de fremmede Hoffer og at udstyre dem med Glans, og saaledes blev blandt andre Adam Rzevuski udnævnt til Sendemand i Kjøbenhavn. Efter lange Forberedelser, efter at en Skare Haandværkere Maaneder igjennem havde arbejdet paa Herrens og Tjenernes Udstyr og frembragt Dragter efter de skjønneste Mønstre fra det syttende, sextende og femtende Aarhundrede, havde Rzevuski endelig sin Afskedsavdiens hos Kongen. Optoget beskrives paa følgende Maade: Han red paa en arabisk Ganger i et meget rigt gyldent Seletøj; Sadlen alene vurderedes til 45,000 Guldgylden (350,000 Kroner), og man kunde da heller ikke se nogen smukkere; begge Sadelknappe vare udarbejdede i Guld og som det øvrige Ridetøj besatte med Diamanter; Tømmen, Brystsstykket, Haleremmen var af rødt Korduanskind med gyldne Forsiringer; Stigbøjlerne vare af Guld og yderst kunstfærdig udarbejdede; ved den forreste Sadelknap hang en Kantschuk, Grebet var af Ibentræ med indlagte Brillanter. En Snes Ryttere af Gesandtskabspersonalet, alle i prægtigt Klædemon, omgave Rzevuski. Derpaa fulgte Sendemandens Karet, prydet med hans Vaaben og trukken af sex mægtige brune Heste med forgyldt Seletøj, med Fjederbuske, Baand og Kvaster i Mankerne og ledsagede af Trompetere og Hajdukker i tilsvarende Dragter.

Foran Slottets Hovedtrappe standsede Toget, Rzevuski steg ned, en Staldkarl kastede et stort, guldbroderet Dækken af mørkerødt Fløjel over Hesten, og Sendemanden begav sig med sit hele Følge til Avdienssalen. Han var iført en Shupan (Livfrakke) af Sølvmor med gyldne Blomster, gjennemvævet med Silke af glimrende Farver, et gyldent Livbælte, ved Siden en polsk Sabel, som var oversaaet med Brillanter, paa Shupanen den hvide Ørns blaa Baand, om Halsen St.

Stanislavs Kors og neden under et meget kostbar Spænde. Over Shupanen hang den løse Kappe af grønt Fløjel, herlig guldbroderet, foret med Sobelskind og udvendig prydet med den hvide Ørns Stjærne. Det mandig fine Ansigt med det sorte, stive Mundskjæg overskyggedes af en Sobelskinds-Kolpak med den hvide bølgende Hejrefjer; samme var fæstnet med en Agraffe, i hvis Midte straalede en Smaragd, saa stor som en Daler og indfattet af Diamanter, saa store som Ærter; Kolpakens Spids var af karmoisinrød Farve med en Dusk blinkende Diamanter. Gule Læderstøvler med Sølvbeslag, hvorover karmoisinfarvede Atlaskes-Benklæder hang løst ned, fuldendte denne orientalsk-pompøse, men ogsaa livlige og smagfulde Dragt.

## X.

### Den 3dje Maj 1791. — Targoviczer-Konføderationen. — De sidste Bacchanaler. — En effektfuld Slutningsscene. — Finis Poloniæ.

Vi maa nu atter vende os til Fremstillingen af den politiske Situation og optage Fortællingens Traad ved Kejser Josef II's Død, der, som tidligere omtalt*), skulde totalt forandre den preussiske Politik. Den preussiske Statsmand Hertzberg havde fastholdt Frederik den stores politiske Grundregel: Med Østerrig, som det er for Tiden, er ingen varig Fred mulig; men den nye Kejser, Leopold II, forstod imidlertid lidt efter lidt at sætte Splid mellem den svage Frederik Vilhelm II og hans Statsminister, og de indledede Underhandlinger førte sluttelig til Overenskomsten i Reichenbach, hvor Preussen pludselig opgav hele sin tidligere Politik, skilte sig fra Sømagterne og ganske lod sig tage paa Slæbetovet af Østerrig. Polakkernes Vægring ved at

*) Se foregaaende Bind p. 476.

aftræde Stæderne Danzig og Thorn bidrog ikke lidet til dette Omslag. Forgjæves fremhævede de sande Patrioter, at det her drejede sig om Fædrelandets Frelse, hvorfor hine to fjærntliggende Stæder maatte ofres; den patriotiske, men lidet praktiske og klarttænkende Majoritet bevægede sig stadig inden for den samme snævre Idekreds: »Preussen forlanger Danzig og Thorn, fordi hele Vest-Preussen tilhører det; men hvor længe har det egentlig ejet dette Landskab? Det er den sørgelige Følge af Delingen, denne Tidsperiode, hvis blotte Omtale er nedtrykkende og utaalelig for Republikken«. Og fordi dette Minde virkede ubehagelig paa hine Politikeres Nerver, modsatte de sig en Handel, der med et ikke alt for stort Offer havde kunnet indbringe dem store Fordele; thi i Aaringer havde den preussiske Politik haft dette Maal for Øje, Preussen maatte for enhver Pris have de to Stæder, og fik det dem ikke med Polen, maatte det ved første gunstige Lejlighed tage dem mod Polen. Venskab og Fjendskab afhang af dette Offer; men Polakken vilde nok fordre de største Beviser paa Venskab, men ikke selv yde noget, og i god Overensstemmelse med hine politiske Fantasters barnagtige Indskrænkethed vedtog Rigsdagen den 9de September den Lov, at det fremtidig skulde være forbudt at stille noget Forslag om Landeafstaaelse eller Landeombytning. Ved denne Sagernes hele Tilstand vare alle Hertzbergs komplicerede Planer omstyrtede, saaledes ogsaa det Forbund, Preussen havde indgaaet med Porten mod Slutningen af det foregaaende Aar, og hvis væsentlige Forudsætning var en preussisk-polsk-tyrkisk Krig mod Rusland. Rusland selv holdt sig endnu stadig som passiv Tilskuer, rolig afventende Øjeblikket, da det skulde sætte sig i Bevægelse. Ogsaa den nye Sendemand Bulgakov, der i September 1790 afløste Stackelberg, fandt Stemningen fuldkommen fjendsk mod sit Land; Landebuddene vare kjøbte af Preussen for 150,000 Dukater, mente han, men trøstede

sig med, at de fremtidig vel ogsaa vilde kunne kjøbes fra den modsatte Side.

Imidlertid skrede Forfatningsudvalgets Arbejder kun langsomt frem; snart drøftede man Spørgsmaalet om Kronens Arvelighed, snart de religiøse Spørgsmaal eller tvistedes om Stædernes Rettigheder o. s. v. Der begyndte at danne sig et Parti, som vilde gjøre Kronen arvelig i den kursachsiske Familie, ja, de ivrigste Preusservenner sværmede endog for Frederik Vilhelms Valg og Polens Forening med Preussen. Det vigtige Spørgsmaal om Kongevalget medførte den Beslutning, at der skulde udskrives nye Valg af Landebud, som i Forening med de tidligere Rigsdagsmænd skulde træffe den endelige Beslutning. Atter kom hele den lavere Adel i travl Virksomhed paa Landdagene, den russiske Sendemand begyndte at røre sig og fik af Katarina II 50,000 Dukater til nødvendige Bestikkelser, ligesom Branicki og Felix Potocki lode deres store Rigdomme virke i konservativ Retning, medens Czartoryski paa sin Side alene gav 20,000 Dukater ud for at bearbejde Landdagen for Kronens Arvelighed i det sachsiske Hus og for Afskaffelsen af liberum veto. Alle de nye Planer og Tanker havde imidlertid til Dels forуroliget Landadelen, Valgene faldt i det mindste tvivlsomt ud for Patrioterne, og Stemningen paa Rigsdagen, som nu talte over 500 Medlemmer, var temmelig vaklende. Patrioterne klagede over, at mange Landebud vare kjøbte for russisk Guld, og Kasimir Sapieha foreslog, at Rigsdagens Medlemmer skulde aflægge Ed paa, at de hverken havde modtaget eller vilde modtage Pensioner fra udenlandske Hoffer, et Forslag, der dog blev afvist som Forsamlingen uværdigt. Derimod blev en anden Lov senere vedtagen, som truede med Dødsstraf alle og enhver, der fremtidig modtog saadanne Pensioner; Angiveren skulde lønnes med en Ottendedel af den skyldiges Formue, men hjemfaldt omvendt ogsaa selv til Dødsstraffen, hvis hans Beskyldning viste sig falsk. Og denne Lov blev vedtagen i en Forsamling, hvor

hele Skarer baade tidligere og senere havde staaet i dette eller hint Hofs Sold, og hvor det vilde falde vanskeligt fra Kongen lige ned til det ringeste Landebud at udpege blot enkelte Personligheder, som med Sikkerhed kunde sige sig fri i saa Henseende.

Det liberal-patriotiske Parti var, som sagt, næppe blevet styrket ved de nye Valg; trods det russiske Partis Anstrængelser løde de nye Landebuds Instruxer ganske vist gunstig nok: de skulde stemme for den sachsiske Kurfyrstes Valg, for Gjennemførelsen af Reformer, Skatternes ligelige Fordeling og Hærens Forøgelse; men Rigsdagens Masse var dog ikke ret gjennemtrængt af de moderne Reformideer, som besjælede Patrioterne, før Niemcevicz's Lystspil »Landebuddets Hjemkomst« kom til Opførelse og tog den offentlige Mening med Storm. I Stykket var nemlig Dagens politiske Partier skildrede i tvende Hovedpersoner, de vigtigste foreliggende Spørgsmaal bleve dramatisk behandlede, og Kongen, Rigsdagen med dens Reformideer og de nye Partifæller overøste med Smiger. Niemcevicz var Dagens Helt.

Ignaz Potocki og Rigsdagsmarskalken, Patrioternes Førere og de ivrigste Tilhængere af Preussen, fik nu næsten uden Modstand Rigsdagens Ledelse i deres Haand og nyttede Øjeblikket til at forberede nye Reformer uden at ænse de Skyer, som begyndte at stige op over det preussiske Venskabs Himmel. Snart hed det sig fra Wien, snart fra Konstantinopel, at Preussen ved Østerrigs Hjælp vilde opnaa, hvad det ikke kunde opnaa af Polakkerne selv, ja, den østerrigske Statsminister Kaunitz gav endog den polske Sendemand i Wien en Meddelelse om nye Delingsplaner, der vare paa Bane mellem Berlin og St. Petersburg. Man vilde saaledes fjærne Polen fra Preussen og drage det over paa Østerrigs Side, og i dette Øjemed støttede Kejser Leopold ivrig alle Patrioternes Ønsker om indre Reformer og Kronens Arvelighed i det sachsiske Hus. Tilstanden paa Krigsskuepladsen fremmede de østerrigske Planer og Patrioternes

Ønsker; thi man kunde snart vente at se de russiske Hære slupne løs over Polen. Sverige havde nemlig sluttet Fred i Verelä (Avgust 1790), og i Galatz dreves Underhandlinger, som kunde hidføre en russisk-tyrkisk Fred. Desto ivrigere skyndede man nu i Varszava paa Reformer, Valgretten paa Landdagene indskrænkedes til grundejende Adelsmænd, og den 16de April 1791 fik Stæderne ikke ubetydelige Fordele; de vandt Ret til at vælge deres egne Øvrigheder og stilledes under de kongelige Hofretter, og Borgerne fik Adgang til Hæren, til Domstolene, til de gejstlige Embeder og kunde erhverve Jordegods; omvendt blev det indrømmet Adelsmænd at erhverve Borgerret og drive borgerligt Erhverv. Disse uhørte Reformer fremkaldte de mest levende Glædesytringer fra Byboernes Side og stemte Varszavas Borgere gunstige for de store Begivenheder, den nærmeste Fremtid bar i sit Skjød; mange af de fremragende Magnater, saaledes baade Ignaz Potocki og Rigsdagsmarskalk Malachovski lode sig optage i Varszavas Borgerstand og fremmede herved en Begejstring for Udjævningen af Standsforskjellighederne, der igjen maatte komme de øvrige Reformer til gode; thi endnu stod Hovedslaget tilbage, man var endnu ikke sikker paa at kunne gjennemføre Afskaffelsen af liberum veto og Valgmonarkiet. Saa ofte man havde gjort Forsøg i denne Retning, stødte man paa uovervindelige Hindringer; Modpartiet forstod at forpurre enhver Beslutning og støttedes i saa Henseende ivrig af den russiske Sendemand. Patrioterne gjorde store Anstrængelser for at opflamme Sindene til en dristig, hensynsløs Beslutning, man udbredte med Flid Historier om nye Delingsplaner, som Nabomagterne — paa Preussen nær — skulde nære; men stadig kunde man endnu ikke gjøre Regning paa en Majoritet i disse Spørgsmaal. og de mest energiske Førere fattede da Planen om at ty til et Statskup, som de kaldte det. Paaskefesten stod for Døren, og mange af Landebuddene plejede at forlade Hovedstaden og drage til deres Godser; før Rigsdagen nu kunde blive fuld-

tallig paa ny, skulde Forfatningsudkastet gjøres færdigt, forelægges og gjennemføres. Man vandt i al Hemmelighed 60 Stemmer for denne Plan, hvorfor ogsaa Kongen blev gunstig stemt ved Hjælp af Piatoli.

Stanislav Avgust, denne trofaste Tilhænger af Katarina og Forkæmper for et snævert Forbund med Rusland, var saaledes selv reven med af Begivenhedernes Udvikling. Næsten i tredive Aar havde han nu været sin Elskerindes taknemmelige Myndling, og det faldt ham ikke vanskeligt at indse, at hans Krone dog var sikrest skyttet af den, som havde sat den paa hans Hoved; men omvendt havde han ogsaa lidt meget under det russiske Formynderskab, Kejserinden havde lidt efter lidt lært hans Svaghed at kjende, hun havde tabt al Agtelse for denne umandige Hofmand og undlod ikke at lade ham føle denne sin Foragt, medens hun alligevel ikke opgav sin politiske Anskuelse, Kongen betræffende; hun trængte netop til en svag Personlighed paa Polens Trone. Stanislav Avgust var ingenlunde ude af Stand til, i det mindste for en Stund, at glemme sig selv over Fædrelandet; han ønskede af ganske Hjærte at se Polen stærkt og selvstændigt, at afvaske Skjændselen fra den første Deling. De sidste Aar havde Skridt for Skridt fjærnet Polen fra den gamle Retning, lysere Udsigter til en bedre Fremtid havde aabnet sig, og Landets bedste Kræfter arbejdede med glad Opofrelse for Rigets Oprejsning. Og disse Mænd vare jo Kongens egne Elever, Frugter af hans aarelange Tugt i Livet og Skolen, hans egen Aands Børn, som havde indsuget hans bedste Kraft, hans dannede Patriotisme og oplyste Ideer og vare voxede op med dem. Skulde Faderen nu med Kulde vende sig fra sin Alderdoms Stolthed, fra sin Ungdoms opblomstrende Haab, fra hele sit Livs Higen og Stræben!

De sammensvorne havde fastsat Forhandlingen over Forfatningen til den 5te Maj; men der var for mange Medvidere, til at ikke Rygtet om deres Forehavende skulde

komme ud, de fremmede Sendemænd bleve ogsaa bekjendte dermed, og saa vel den engelske Sendemand Hailes som den preussiske, Goltz, rettede levende Bebrejdelser til Partiets Ledere angaaende disse ubetænksomme Planer, som maatte ophidse Nabohofferne mod det nydannede Polen. Malachovski svarede Goltz, at Patrioterne ønskede at forene Polen med Preussen ved at vælge den sachsiske Kurfyrste til Arvekonge og lade hans eneste Kronprinsesse ægte en preussisk Prins. Denne Forklaring viser, hvor lidet Patrioterne oversaa den politiske Stilling, hvor fuldstændig ubekjendte de vare med Nabomagternes forandrede Holdning, og i hvor høj Grad de manglede Blik for Betydningen af den paatænkte Omvæltning.

Den russiske Sendemand og det konservative Parti sendte strax Ilbud afsted i alle Retninger for at hidkalde deres Fæller til den 5te Maj og krydsede saaledes deres Modstanderes Planer; men disse besluttede nu at slaa løs to Dage tidligere, den 1ste Maj bleve de, i al Stilhed indtrufne, reformvenlige Landebud modtagne i det kongelige Slot, og den næste Dag fandt et glimrende Gjæstebud Sted i Paladset Radzivill, hvor Reformprojektet blev underskrevet af Vennerne. Imidlertid blev den lavere Befolkning rigelig trakteret med Mad og Drikke, og den næste Morgen væltede talrige Skarer paa Patrioternes Tilskyndelse op mod Slottet; Borgerne vare af Overbevisning gunstig sindede mod Reformerne, den lavere Befolkning fulgte Pengene og var beredt til efter Anvisning at demonstrere for alt. Talrige Troppemasser omgave Slottet.

Her aabnedes nu den Forsamling, som skulde blive skæbnesvanger for Polen.

Rigsdagsmarskalk Malachovski aabnede Mødet, og de sammensvorne begyndte at indvirke paa Stemningen ved at meddele Efterretninger, der hentydede til en ny Deling. Udvalget for de udenlandske Sager skulde fra Wien, Berlin, Prag og St. Petersburg have erholdt Depecher af saadant

Indhold og vilde oplæse disse. Modpartiet, Branicki med Tilhængere, forsøgte forgjæves at protestere herimod, ja, enkelte anmodede endog deres Fører om at maatte ty til Vaabnene. Paa Patrioternes Opfordring var der blevet indladt Tilhørere, som samlede sig i Forgrunden og trængte Modpartiet tilbage. Landebuddet Suchorzevski stormede flere Gange frem med Fordring om at maatte tale, men blev víst tilbage af Marskalkernes Stave og Arbitris Raab. Da greb han til et theatralsk Middel; under Raabet: »Giv mig Ordet!« kastede han sig paa Knæ midt i Salen, rev Stanislavsordenen, som Kongen nylig havde tildelt ham, af Brystet, kastede sig helt ned paa Gulvet og krøb med Svømmebevægelser af Arme og Ben frem mod Tronen. Dette henledte den almindelige Opmærksomhed paa ham og virkede: Marskalken gav ham Ordet. Han besvor nu Forsamlingen ikke at tilstede Forandringer, som vilde prisgive Polens gamle Friheder til Despotiet; en kejtet Vending i hans Tale vakte imidlertid Forsamlingens Latter og forspildte hele Virkningen. Endelig bleve Depecherne oplæste, og de gjorde et dybt Indtryk. Efter nogen Tavshed vendte Ignaz Potocki sig til Kongen og æskede hans Mening; Stanislav henviste til, at de nylig indtrufne Meddelelser gjorde det ønskeligt saa hurtig som mulig at afslutte Reformerne, hvorpaa han lod sin Sekretær oplæse det foreliggende Udkast til Reformerne, denne »Regeringslov«, som den var betitlet. Vi skulle kun anføre enkelte af Lovens Bestemmelser i al Korthed.

1. Den katholske Trosbekjendelse er herskende. Frafald fra samme er strafværdigt; alle andre Trosbekjendelser staa under Regeringens Beskyttelse.

2. Adelens Rettigheder og Privilegier bekræftes paa ny; nærværende Forfatnings Beskyttelse overdrages til Schlachtaen som Frihedens Vogter.

3. De nylig trufne Bestemmelser om Stæderne og Borgerstanden optages i Forfatningen.

4. Bondestanden stilles under Regeringens og Lovens særlige Beskyttelse. Kontrakter mellem Adelsmænd og Bonde skulle, som gjensidig bindende, nyde Lovsbeskyttelse.

6. Rigsdagen deles i et Landkammer og et Senatorkammer; det første er et Udtryk for Folkesuveræneteten og har hovedsagelig den lovgivende og skattebevilgende Myndighed, afgjør Spørgsmaal om Krig og Fred og stadfæster Forbund med udenlandske Magter. Senatorkammeret kan udsætte en Beslutning af Landkammeret til næste Rigsdag, som er vedvarende og gjenvælges hvert andet Aar. Liberum veto er afskaffet, enhver Konføderation og konfødereret Rigsdag forbudt.

8. Tronen erklæres for valgbar i Familier. Efter den nu regerende barnløse Konges Død er Kurfyrsten af Sachsens Dynasti den næste Regentfamilie; hans Datter er Tronfølgerske. Hver Konge skal aflægge Ed paa Forfatningen Kongen er uansvarlig, hans Person ukrænkelig.

Efter at Udkastet var blevet oplæst i Rigsdagen, takkede Stanislav Malachovski i en livfuld Tale Kongen for dette, som han paastod, fra ham udgaaede Værk. Kongen svarede og endte med de Ord: »Kongen med Folket og Folket med Kongen, saaledes vil jeg udraabe til min Død«. Disse Ord vandt Gjenklang og bleve gjentagne af Forsamlingen. Atter traadte hin Suchorzevski frem, denne Gang med sin Søn ved Haanden; han vilde paa dette Sted dræbe sit eget Barn, for at det ikke skulde opleve det Slaveri, som Grundlovsudkastet forberedte. Hans Venner reve den forskrækkede Dreng fra ham, og nu begyndte en vild Larm fra begge Sider, Taler paa Taler trængte sig op paa Talerstolen, nogle glødede for Fædreland, andre for den polske Frihed, som skulde udmærke Polakkerne fremfor andre Folk, atter andre blottede Statens Skrøbeligheder. Mest Virkning gjorde Kicinskis Skildring af den Skændsel, som Ruslands voldsomme Adfærd havde paaført og endnu paaførte Polen, hvilket nødvendiggjorde et kraftigt Monarki. Udraab, Apo-

strofer og Taarer bleve anvendte i rigeligt Maal til at forstærke Talernes Kraft; Stanislav Potocki, en af Udkastets Forfattere, rettede en blomstrende Tale til »Folkevellets Guddomme«, saaledes titulerede han Rigsdagens Medlemmer, faldt paa Knæ og bønfaldt dem om at vedtage Loven. Ogsaa Kongen opbød sin glimrende Veltalenhed, skildrede, hvorledes kun Fædrelandet laa ham paa Hjærtet, hvorledes Loven udsatte ham for personlig Fare, men at han uden at ænse denne Fare var beredt til at forsvare dette Udkast; den følgende Dag vilde være den herligste, eller ogsaa maatte han, Kongen, begræde Fædrelandet. Patrioterne og Tilhørernes Mængde raabte Leve for Kongen og Forfatningen, hilste enhver Taler af Fremskridtspartiet med stormende Bifald, men overdøvede Modpartiets Stemmer; dog disse traadte haardnakkede atter og atter op paa Talerstolen, protesterede mod det lovstridige i det tilsigtede Skridt og appellerede til Folket. Frem og tilbage bølgede Kampen, alle Rhetorikens Kunster bleve opbudte for at forhøje Effekten, og Ophidselsen tiltog mere og mere. Da besvor Zabiello, Landebuddet fra det polske Lifland, Forsamlingen om at antage Forfatningen af Kjærlighed til Fædrelandet. »Jeg beder dig, ophøjede Konge, vær du den første til at aflægge Borgereden paa den nye Forfatning, og vi skulle alle følge dig«. Fra alle Sider løde Bifaldsraab, Senatorerne omringede Kongen, Publikum trængte ind i Forsamlingssalen og raabte: Leve Konstitutionen! og fra Gaden kunde man høre samstemmende Raab fra den bearbejdede Mængde. Endnu engang trængte Suchorzevski frem til Tronen, kastede sig paa Jorden og raabte med korslagte Arme: »Over mit Lig skulle I skride til den Ed, som dræber den gammelpolske Frihed«. Han blev ført bort af sine Venner, og Larmen fortsattes, til Kongen endelig besluttede at gjøre en Ende paa Forhandlingen. Han erklærede, at Rigsdagen havde lagt sin faste og aabenlyse Vilje for Dagen, og opfordrede Biskoppen af Krakau til at tage ham i Ed; efter

at dette var sket, sagde han: »Juravi domino, non me poenitebit. Fædrelandets Venner følge mig til Kirken«. Han rejste sig, Rigsdagen fulgte, og under Folkets tordnende Tilraab og endeløse Jubel gik Triumftoget til Kirken St. Johannes, hvor Rigsdagens Medlemmer bleve tagne i Ed.

Modstanderne vare i et ikke ubetydeligt Antal blevne tilbage i Forsamlingssalen, men forholdt sig passive over for den fuldendte Kjendsgjerning, ja, Branicki selv underskrev Forfatningen. Kun Forfatningsudvalget, bag hvis Ryg den nye Forfatning var bleven udkastet og vedtagen, og hvis Formand, den ødsle, egoistiske Biskop Kossakovski stod i russisk Sold, gjorde nogle Vanskeligheder; men den næste Dag trængte nye Skarer af den lavere Befolkning atter ind i Salen og nødte ved deres høje Raab ogsaa Medlemmerne af dette Udvalg til Underskrift, et Exempel, som lidt efter lidt blev fulgt af mange, der hidtil havde været Modstandere af det sejrende Parti.

Den største Begejstring herskede i Staden; Mændene anlagde en Slags Medaille med Kongens oven for anførte Ord: »Kongen med Folket, Folket med Kongen«, Damerne med Kongens Broderdatter, Grevinde Tyszkievicz (Josef Poniatovskis Søster), i Spidsen efterlignede Exemplet og bare himmelblaa Bælter med samme Devise, en Svimmelhed greb hele Befolkningen, og Modpartiet vovede næsten ikke mere at lade sig se offentlig, — de fleste fremhyklede en Overgang til Patrioterne og sloge om sig med de mest rasende Lovtaler over Forfatningen. Uendelige Fester, Illuminationer og Fornøjelser øgede Stemningen. Landet blev gjort bekjendt med Revolutionen ved et Universale, der priste Landets Frelse ved Rigsdagen, og Efterretningen blev paa mange Steder modtagen med Jubel, saa meget mere som man i Begyndelsen kun havde et særdeles vagt Begreb om, hvad der i Virkeligheden var gaaet for sig. Den 3dje Maj havde skabt en kort Stund, fuld af patriotisk Begejstring og de skjønneste Forhaabninger for Konge og Folk.

Lad os nu sluttelig kaste et kort Blik paa denne Polens første og sidste skrevne Forfatning, hvis væsentligste Bestemmelser vi have anført oven for. I denne Tidsalder, hvor der gik et Forfatningsraseri over Evropa, indtager den polske Konstitution ikke blot efter Tidsfølgen den første Plads, men fortjener ogsaa at fremhæves ved den Aand, der gaar igjennem samme. Saa ufuldkommen den end er efter vor Tids Opfattelse, kan man hverken frakjende den en vis Originalitet eller miskjende det Maadehold, som lagdes for Dagen over for de bestaaende Forhold, et Maadehold, som bliver dobbelt paafaldende midt i disse forvirrede Tilstande, hos et af Naturen lidenskabeligt og derhos politisk umodent Folk. Man vil ogsaa let gjenkjende den nyere Tids Ideer, den franske Revolutions Aand under dens mere maadeholdne Former, dog med nødvendigt Hensyn til det polske Væsen og den særlige historiske Udvikling. Det nære Forhold, der siden Konføderationen i Bar havde udviklet sig mellem Polakkerne og de fremtrædende Aander i Frankrig, forklarer til fulde denne Forening af den franske Oplysningsperiodes Filosofi med den polske reformatoriske Aand; allerede 1772 havde man fra polsk Side udbedt sig Rousseaus Tanker angaaende Polen og en Reform af dets Forfatning, og denne berømte Forfatter havde i sine »Considérations sur le Gouvernement de Pologne« lagt sin Opfattelse for Dagen, der nu naaede praktisk Gyldighed.

Den besindige Optræden over for de livegne og deres Kaars Forbedring, samt hine Bestemmelser om Borgerne, som lidt efter lidt skulde hidføre en Sammensmeltning mellem denne Stand og Adelen, skyldes Genfer-Filosofen, der rigtig nok herved kommer i grel Modsigelse med de Tanker, som fremsættes i hans »Contrat social«. Rousseau har saaledes haft den mærkværdige Skæbne, i det østlige Evropa væsentlig at have fremmet en Revolution, som staar i skarp Modsætning til den Revolution, han opflammede i Vesten. Den polske Stats Grundlag var Aarhundreder igjennem Haand-

fæstningen, i Frankrig derimod den monarkiske Ret; da den monarkiske Ret i Frankrig truedes af de nye Ideer om Overenskomster med Folket, da man i Frankrig gjorde Springet fra Absolutismen over til Forfatningsstaten, bragte det Spring ogsaa Jorden til at bæve i Polen, og man sprang her — fra Forfatningsstaten over i Arvemonarkiet. I Frankrig førte Rousseaus Skrifter til alles Lighed gjennem en Undertrykkelse af alle Standsforskjelligheder; i Polen søgte man at tilvejebringe Ligheden ved at løfte Borgeren op til Adelsmanden, og lod endogsaa Bondens Ufrihed i det hele taget bestaa, og det paa selve Rousseaus udtrykkelige Raad. I Frankrig skabte man Folkets Grundrettigheder, her lykkedes det i Forfatningen næsten ganske at forbigaa den gamle polske Folkeret, som de konservative idelig skøde frem i Forgrunden. Hist dukkede tredje Stand op over for de gamle Myndigheder og gjorde Revolution; her gjorde de to fornemste Stænder i Forbund med Kongen Revolution med en Samfundsgruppe, den lavere Schlachta, som til Dels repræsenterede Frankrigs Tredjestand. Hist kæmpede Samfundet mod en fordærvet Statsform, her kæmpede Staten mod det politisk uduelige Samfund. Hist førte Fremskridtet Folkefriheden i sit Banner, her stod Tilbageskridtet paa den den gammelpolske nationale Friheds Side. Disse Modsætninger ere saa skarpe, som de tænkes kunne, og dog ere de naturlige nok; thi Fremskridt og Tilbageskridt ere selv meget vaklende Begreber og skifte Karakter efter de konkrete Forhold. Frankrig kæmpede sig frem fra den stive Absolutisme til Demokratiet, Polen trængtes fra det tøjlesløse Oligarki over i Kongedømmet; thi Polen var i Virkeligheden et Aristokrati, som vi ellers kun gjenfinde det i Grækenlands gamle Stater, hvor hver Borger repræsenterede Staten og samtidig stod over for Ikkeborgere, en Masse af Slaver, som intet havde at skaffe med Staten; men hvad der kunde gaa i Athen og Sparta, kunde umulig være af Varighed i et saa udstrakt Rige som Polen, og saaledes paafulgte i

Polen en Revolution fra oven, som i Frankrig fra neden, og derfor var det i Polen liberalt at indskrænke den enkelte Borgers aristokratiske Myndighed over for Staten, som det i Frankrig var liberalt at indskrænke den monarkiske Statsenhed over for Borgeren.

Man kan i Virkeligheden i det hele taget ikke nægte den nye Forfatning den Anerkjendelse at have bødet paa den polske Stats Hovedbrøst med kyndig Haand; der lægger sig her en Skarpsindighed, Modenhed, Betænksomhed og Fordomsfrihed for Dagen, som danner en glimrende Modsætning til al den politiske Uduelighed, der ellers overalt fremtræder i den polske Historie og det polske Samfund. Konstitutionen indeholder ganske vist mange Huller og Tvetydigheder, den bliver ofte staaende paa Halvvejen; men dette er ikke Mangler ved den selv, men ved de daværende Forhold og lægger saaledes netop de Mænds Skarpsindighed for Dagen, som vare dens Ophavsmænd og ingenlunde tilsigtede at skabe et Ideal af en Statsforfatning, men en saadan, der passede for deres Folk, og som derhos ingenlunde oversaa den Modstand, de havde at overvinde i Rigsdagen. Det var et bedre Arbejde end de forskjellige franske Forfatninger, thi det var et relativt godt Arbejde og ikke belemret af den moderne doktrinære Sygdom; havde man t. Ex. ikke gjort Schlachtaen den tvetydige Indrømmelse at bekræfte dens samtlige Rettigheder og Privilegier, var det hele Værk vistnok strax gaaet i Stykker. Fortjenesten herfor tilkommer hovedsagelig Hugo Kollontaj, hvem Ignaz Potocki havde faaet til Medlem af Forfatningsdeputationen; han høstede da ogsaa megen Ros i Udlandet, blev saaledes omtalt i de mest rosende Udtryk af Burke, Sièyes og andre. Een Bebrejdelse rejste sig imidlertid fra alle Kanter mod Forfatningen af 3dje Maj, og den kastede Forfatning med Stat til Jorden: over sin egen Helbredelse havde man ganske forglemt Lægerne, under hvis Behandling Polen befandt sig. Lægerne kurerede rask den syge paa deres Vis.

Der ligger noget tragisk i det polske Samfunds Udvikling fra 1788. En ret veltænkende Konge, som dog paa sin Vis elskede sit Folk, sammenkaldte til denne Rigsdag alle de patriotiske Aander, som i de sidste Aartier vare modnede under hans Pleje; nu skulde Frugten høstes, Staten grundlægges paa ny. For første Gang bankede Polens Hjærte, for første Gang saae man her Rigets Enhed haandgribelig for sit Øje, for første Gang glimrede her alt det kostelige, de vidtstrakte Grænser rummede, og syntes her at skulle sammensmelte til en Skat, hvoraf der kunde opstaa en virkelig Stat, som skulde rumme Frihed for alle, Orden indad til og Kraft udad. Rigets bedste Mænd tænkte nu at grunde et virkeligt Folk under en virkelig Konge, og ved denne Gjenfødelsesfest syntes hele Polens Glans at være samlet paa ét Punkt, i Varszava. Dog de enkelte Mænds redelige Vilje stod lige over for Massens politiske Vanart og Uforstand, lige over for den almindelige Usædelighed, og den Tanke, som havde samlet Massen, kvaltes snart i en principløs Flom af Følelser. Alt det blomstrende Haab var kun Bedrag, Himlens Rødme var ikke Morgengryet, men Skinnet af de Brandfakler, der i Ud- som i Indlandet snart skulde tændes mod den let sammentømrede Bygning, og alle disse Fester vare kun Nationens Dødningeoffer. Selskabslivets sansedaarende Rus steg højere og højere, kvalte næsten Tankens Arbejde og stilledes end ikke, da den politiske Tanke var gaaet sønder ved de første Slag af fremmed Haand; tvært imod den vilde Larm øgedes snarere, og en Del af det polske Selskab svælgede ligefrem i Vellyst ved Nationens Ligfærd. Et saadant Samfund, der hvirvledes omkring i den vildeste Tummel, kunde naturligvis ikke bevare nogen Kraft over for de virkelige Forholds Alvor, og saaledes kan hint bekjendte stumme Møde i Grodno-Rigsdagen, der beseglede Polens anden Deling, ikke heller vække nogen sand Medfølelse, som dog ellers plejer

at følge en stor Ulykke; de samtidige Orgier, som vi strax skulle løselig berøre, danne en alt for grel Modsætning hertil.

---

Vore Skildringer nærme sig deres Afslutning; vi have villet give en Række kulturhistoriske Scener fra Polens sidste Dage, som skulde indeholde en Forklaring til det vidtstrakte Riges Undergang. Derimod maa vi paa dette Sted renuncere paa en mere indgaaende Skildring af de Begivenheder, som efter hin 3dje Maj 1791 førte til den endelige Katastrofe. Næppe havde Kejserinde Katarina faaet frie Hænder mod Syd ved Freden i Jassi (9de Januar 1792), næppe havde man i Varszava med Selvfølelsens Glæde fejret Forfatningens Aarsdag, før Naboernes, navnlig Ruslands, Protester knuste Rigets malede Papirsmure. De blinde taabelige Sværmere for Polens Friheder og Ruslands elendige Soldknægte fandt hverandre, Felix Potocki, Severin Rzevuski og Xaver Branicki mødtes i St. Petersburg, hvor man enedes med Kejserinden om den fælles Optræden, og den 14de Maj 1792 afsluttedes Targoviczer-Konføderationen, skjønt jo alle Konføderationer vare forbudte ved den nye Forfatning. At Konføderationen selv var et aftalt Spil med Kejserinden, fremgaar allerede tydelig nok af den Omstændighed, at den blev undertegnet, medens de nævnte Hovedmænd endnu vare paa Tilbagerejsen, og at den russiske Sendemand i Varszava allerede fire Dage senere kunde erklære, at hans Herskerinde vilde støtte Konføderationen med sine Tropper og kunde fordre den nye Forfatnings Ophævelse og en fuldstændig Underkastelse, med fuld Anerkjendelse af den Sjælsstorhed og Uegennyttighed, som ledede alle Kejserindens Skridt. Forgjæves henvendte man sig nu til den preussiske Sendemand om den lovede Hjælp; han gav til Svar, at da hans Herre ikke havde nogen Del i den nye Forfatning, holdt han sig heller ikke forpligtet til at yde sin

Bistand til sammes Forsvar, ja, den 8de Juni skrev Frederik Vilhelm II et Brev til den polske Konge, hvori han ikke blot dadlede den nye Forfatning, som han dog tidligere havde billiget, men ogsaa truede med en ny Deling. Polakkerne maatte altsaa forlade sig paa deres egen Kraft og Tapperhed, og muligvis kunde de ogsaa have udrettet en Del mere mod den overlegne Fjende, hvis ikke Stanislav Avgust havde holdt Kjærnen af Tropperne tilbage og samtidig underhandlet med Fjenden. Den polske Overfeltherre var Josef Poniatovski med Vielohorski og Thaddæus Kosciuszko som Divisionsgeneraler; den 17de Juli kæmpede sidst nævnte med 4000 Mand ved Dubienka mod 18,000 Russere og hævdede Valpladsen; sex Dage senere tiltraadte Kongen Targoviczer-Konføderationen, som derved fik et Lovlighedens Skin, og beseglede saaledes Polens Undergang. Hvorledes var dette sidste, skæbnesvangre Omslag hos den usle Konge nu motiveret?

Da Strømmen af de franske Emigranter mod Slutningen af 1791 udgød sig over Tyskland, indtraf en Marquise Lulli til Varszava. Med sine atten Aars Friskhed, med en sjælden Skjønhed og Ynde forenede hun et fuldstændigt Kjendskab til alle den franske Modedames Kunster; hun fik Adgang til de fornemste Familier, lærte snart Kongen at kjende, og den tresindstyveaarige Vellystning lod sig fængsle af hendes Letsindighed og List. Marquisen beherskede fuldstændig Stanislav Avgust, hun fulgte kun sit eget Lunes, sin kvindelige Forfængeligheds Tilskyndelser uden at tage noget Hensyn til den kongelige Værdighed, til Staten eller den offentlige Ulykke. Man fortalte, at det var hende, som i Juli 1792 formaaede Kongen til at underskrive sin Skændsel, til at tiltræde Targoviczer-Konføderationen. Aldrig tidligere havde han saa uværdig underkastet sig en Elskerinde som netop nu, da hans hele Værdighed stod paa Spil; ingen havde tidligere misbrugt sin Indflydelse, som Lulli nu gjorde, i det hun i Glans og Ødselhed fløj fra den ene Forlystelse

til den anden, holdt et prægtigt Hof og, funklende af Diamanter, kjørte i de kostbareste Karosser fra Fest til Fest. Og disse Festligheder havde under hendes Indflydelse faaet et Præg, som dannede en skarp Kontrast mod de tidligere beskrevne. Trods al Polakkens Letsindighed havde Varszavaer-Selskabslivet dog hidtil bevaret Spor af den patriotiske Aand, et Gjenskin af den patriotiske Ild, som besjælede Rigsdagen; men nu, foran den aabne Afgrund, vilde selv ikke det mest opmærksomme Øre i dette Samfunds Stemninger have kunnet fornemme blot en sagte Gjenklang af de dumpe Toner, som alvorlig og truende, og stadig nærmere og mere ensformig bebudede, at Afgjørelsens Time var slaaet. En Del af Polens store Verden syntes ligesom at føle sig bedre til Pas, nu da Fædrelandets tunge Skæbne aabenbart ikke mere hvilede paa dets Skuldre.

Inden Udgangen af Aaret 1792 havde russiske Tropper besat hele Landet, men trak sig i Januar det følgende Aar tilbage fra Polens nordvestlige Grænse for at give Plads for preussiske Tropper; thi den 4de Januar havde Preussen sat Kronen paa sin skamløse Adfærd mod Polen ved at afslutte en ny Delingstraktat med Rusland. Evropas Samtykke blev lettelig vundet; Østerrig skulde holdes skadesløs paa Frankrigs Bekostning, og med England affandt man sig ved at love en fortsat Deltagelse i Krigen mod Frankrig*), og ved at Rusland indrømmede den engelske Handel visse Fordele. Paa begge Voldsmagters Befaling samledes derpaa en konfødereret Rigsdag i Grodno for at give Byttets Deling et Skin af Lovmæssighed, og da Kongen efter nogen Tids Tøven besluttede sig til at lystre Katarinas Befaling og at forlægge sin Residens her hen, fulgte hele den bacchantiske

---

*) Vore Læsere maa erindre, at Preussen og Østerrig i Sommeren 1792 begyndte deres Krig til bedste for det gamle franske Monarki, en Krig, som snart havde taget en saa uheldig Vending, at de østerrigske Nederlande (Belgien) alt i Vinterens Løb bleve erobrede af de franske Tropper.

Tummel med fra Hovedstaden. Marquise Lulli svang Tryllestaven, og jublende fulgte den lystne Skare; man holdt Gjæstebud, svirede, elskede, dansede og spillede som i Rigsdagens bedste Tider, men mere sanselig, yppig, lidenskabelig end nogen Sinde tidligere; thi Fædrelandets bedste Kræfter vare flygtede eller holdt sig borte, medens de politiske Forrædere, de lave Sjæle, den raa Simpelhed herskede uindskrænket.

De elendige Hytter i Grodno, som pludselig og uden nogen Forberedelse var bleven forvandlet til Midtpunktet for den elegante polske Verden og i ingen Henseende fyldestgjorde en forvænt Smags Fordringer, frembøde et ejendommeligt Skue. I al Hast blev den vestevropæiske og orientalske Pragt udfoldet i de raaeste Træbygninger og frembød et broget Virvar af Modsætninger mellem det laveste Barbari og den mest forfinede Smag. Og her i disse Sale med raadnende Bræddegulv og persiske Tæpper, med smaa, grønne Vinduesruder og Damaskes Gardiner, med hvidtkalkede Vægge og Lakajer, der struttede af Guld, med alle Tegn paa den mest smudsige Elendighed, som de nylig havde huset, og hvor nu de yppigste Laster havde opslaaet deres Bolig, — her vilde en ædruelig Tilskuer studsende have spurgt sig selv, om han ikke snarest var Vidne til et Æventyrspil, hvis løse, fantastiske Væv ikke havde noget til fælles med den reelle Verden uden for. Her skred en Juno stolt forbi, hist svævede en Psyche, hoppede en Diana eller smilte en Aspasia; langsomt, Arm i Arm vandrede Vestalinder videre, medens en Afrodite, rundende sine fyldige Læber til en løs Spøg, laa rolig henstrakt. En olympisk Uskyldigheds Tilstand, en homerisk Naturlighed syntes at være vendt tilbage til vor syndige Jord; alle disse Gudinder havde aabenbart ikke de lavere Menneskers Klædedragter behov; løse Draperier af de letteste, fineste Stoffer sammenholdtes af en Vinranke eller Blomst og lode navnlig efter en rask Dans de skjønne Former træde plastisk og

livfulde frem; over det højre Knæ var Klædebonnet ophæftet og gav det fine Ben frit Spillerum til de elastiske Sving under Dansens Hvirvler; de nydelige Fødder vare nøgne, medens Tæerne, smykkede med straalende Ædelstensringe, hvilede paa Sandaler, hvis hvide Baand snoede sig korsvis op ad Benene til Knæerne*).

Og med saadanne Bacchanalier endte den polske Stormandsvælde. For sidste Gang svælgede disse stolte Magnater i fuld Nydelse af deres Herredømme over Rigsdag og Konge, for derpaa under Haanlatter at se sig jagne ned fra deres Trone ved den russiske Næve. Her sade de, disse adelige Suveræner, brystende sig af deres republikanske Frihed, der nu paalagde dem som Pligt at raabe deres »Zgoda« til Fædrelandets anden Deling, ligesom de tidligere ved deres suveræne »Nie pozvalam«, »jeg tillader det ikke«, havde berøvet Staten al Livskraft. Her sade de, disse Arvefjendens gamle Soldknægte, der i Aartier havde svælget i russisk Guld, som de havde tigget sig til i St. Petersburg, og der i lige saa lang Tid havde misbrugt deres Magt, de havde laant af Fjenden, til at bestjæle Fædrelandet; her sade ogsaa disse yngre Sværmere for Katarina og den gamle polske Frihed, som de havde haabet at skjærme ved Forbundet med Czarinaen; her sade de, øverst oppe selve den ulykkelige Poniatovski, der havde sin lette Ungdomskjærlighed at takke for Kronen, og som nu maatte se sin Elskerinde knuse ham og hans Folk netop

---

*) Læserne mindes, at den store franske Revolution i sin Reaktion mod det unaturlige, stive Væsen og Manerer fra de sidste Ludvigers Hof sværmede for den græske Verden, for det antike Liv og troede at kunne gjenoplive dettes Renhed og ædle Simpelhed, men naturligvis kun naaede at karikere dette. Se nærmere Eilert Jørgensen: Tænkerne eller de primitive, Hist. Arkiv 1873. I, 303 og flg. Det er denne saa kaldte klassiske Dragt, Marquisen skaffede Indpas i en saa vel forberedt Jordbund.

under samme Krone. En hel Dag og Nat igjennem sade de her i Tavshed over for den russiske Sendemand, Johan von Sivers truende Fordring om at bekræfte Delingen med deres Ja. Lydløs fulgte Time paa Time, uden for vare Kanonerne opstillede, inden for sad den russiske General Rautenfeld, ved Dørene stode de russiske Soldater, som ikke lode nogen komme ud. Det hele var dog kun — et stort Komediestykke i den sidste Time før Henrettelsen; thi de vidste dog alle, hvad de til sidst vilde gjøre, de fleste havde jo allerede deres Judaspenge i Lommen. Det var den 23de September 1793, at Rigsdagsmarskalk Belinski, efter tre Gange at have adspurgt Rigsdagen uden at faa noget Svar, erklærede Forslaget om at aftræde visse Landsdele til Preussen »enstemmig« vedtaget. Dette var den lovgivende polske Forsamlings sidste Akt. Næppe rejste Polens Aand sig endnu en Gang til kraftig Daad, saa forsvandt denne marvløse Svirebande fra Grodno for ogsaa at forgifte det synkende Polens sidste Bedrifter.

Den polske Stat skulde ende paa en mere hæderlig Maade end Stormandsvælden. Forladt og forraadt af alle, selv af sin Konge, samlede den bedste Del af denne Adelsnation sig til en sidste Kamp; endnu fandtes der Mænd som Kosciuszko, Josef Poniatovski, Kollontaj, I. Potocki, der i den tolvte Time forstode at vække Folket af den dorske Tummel til vild, fortvivlet Kamp mod de overmægtige Voldsmænd, og Skikkelser som Poniatovski, Kosciuszko, Dombrovski træde straalende frem i al den usle Fordærvelse, som besudler Landets sidste Stund. Dog snart skulde ogsaa denne lille Flok, hvem Skæbnens tunge Haand havde renset fra den store Hob Avner, splittes. Det tapre Forsøg, som man i alleryderste Øjeblik gjorde paa at vække Polakkernes gamle, krigerske Aand, strandede paa de disciplinerede Troppers Overlegenhed; end ikke en Kosciuszko kunde standse, hvad Aarhundreder havde for-

beredt, eller omdanne Schlachtaen til en Hær, der kunde modstaa en Suvarov. Lige saa rask og heftig som den tapre Modstandsaand havde rejst sig, lige saa hurtig lagde den sig atter. Da det gamle Polens sidste Helt, Kosciuszko, var bukket under ved Maciejovicze, spredte Stormen de tapre Mænd til alle Kanter; Erobrerne fandt kun en vanslægtet Hob.

I hint Slag ved Maciejovicze blev ogsaa Digteren Niemcevicz saaret og fangen; i hans Lomme fandt man et nylig fuldendt Stykke: »Tilbagekomsten fra en anden Verden«. Denne Tilbagevenden til et nyt, frit polsk Rige have siden 1795 de Mænd, der vare Vidner til Polens Opløsning, deres Børn og Børnebørn længselsfuldt imødeset. Hver stor Bevægelse i Evropa har stadig paa ny vakt de gamle Forhaabninger til Live. Napoleon den stores Sejrstog skulde ogsaa befri de undertrykte i Østen; men han forraadte det lettroende Folk, som England og Napoleon III forraadte det i vore Dage.

Og skal da Polen aldrig fremstaa paa ny? Hvo tør sige, om dette ulykkelige Folk, der har bødet saa haardt for sin tunge Skyld, nogen Sinde vil blive kaldet til paa ny at staa som selvstændig Stat Side om Side med de øvrige evropæiske Stammer? Polen er gaaet til Grunde ved sin sociale Opløsning, og kun en social Fornyelse kan igjen gjøre det polske Væsen livskraftigt. Da i det gamle Polen ingen, som havde Rettigheder, mere vilde arbejde, da den ene Del af Folket blev født blot til Rettigheder, den anden blot til Pligter, tabte Staten sluttelig sin Tilværelsesret. Og denne Forbandelse, at have sagt sig fri fra sine Pligter, at have opgivet, at have glemt det stille ufortrødne, stadige Arbejde, virker den Dag i Dag tilbage. Tidligere Aarhundreders Frihed har berøvet det polske Væsen saa mange statsretlige, borgerlige Egenskaber, at et Aarhundredes Ufrihed ikke har været tilstrækkelig til at

opdrage Folket i denne Retning. Kun en stram Statstugt og de herskende Klassers egen stramme Selvtugt og Selvopdragelse kan udfylde denne Mangel, hvis der endnu er Tid dertil. Den nationale Frihed er ikke et Folks højeste Gode; kun det Folk, som i det borgerlige Liv daglig fortjener, daglig erhverver sig sin Frihed, vil blive delagtigt i Frihedens Velsignelse.

F. C. Granzow.

# Rytterfærd og Rytterkampe.

(Scener fra den nordamerikanske Slavekrig).

## II. Sommerfelttoget i Virginien.

Det var, som vi oven for udviklede*), lykkedes Mac Clellan at standse den konfødererede Hærs Sejrsgang ved Malvern-Højene, og han holdt sig i de følgende Dage i sin stærkt befæstede Lejr ved Jamesfloden, til han en Uges Tid senere besluttede at indskibe sin hele Hær ved Harrisons Landing. De følgende fjorten Dages Ro kom ret til Pas for Sydens Tropper, som saaledes fik Lejlighed til at komme sig efter de udstaaede Besværligheder; men deres Hvile skulde ikke blive af lang Varighed; thi en ny Nordstatshær under General Pope rykkede allerede i Slutningen af Juli nord fra mod Richmond, hvor han ventede at træffe Lees Hær. I Modsætning til M'Clellan, der haandhævede Disciplinen og søgte at holde Krigen inden for Folkerettens Grænser, tillod Pope Rov og Plyndringer i Fjendens Land, medens han samtidig søgte at dokumentere sin Dygtighed ved bombastiske Proklamationer saasom: »Mit Hovedkvarter er i Sadlen! Jeg kjender ingen anden Operationsbasis og ingen anden Operationslinje end Fjendens Retraitelinje!« Lee var virkelig med største Delen af sin Hær bleven staaende ved Richmond og havde kun sendt Stonewall

*) Se Side 79—80.

Jackson frem med en ringere Styrke som Følehorn; den dygtige Sydstats-General stødte paa Popes Hær ved Cedar Run og vidste, ved paa Skrømt at gaa tilbage, at gjøre sin Modstander saa sorgløs, at han daglig udstedte Sejrsbulletiner. Lee, der imidlertid igjennem Meldinger fra Jackson vidste nøje Besked om alle Fjendens Foretagender, sendte nu sin Divisionsgeneral Forstærkninger, saaledes at Jackson sattes i Stand til at gaa angrebsvis til Værks, i det han aldeles uventet opererede imod Popes højre Fløj og tilføjede ham et føleligt Nederlag i det genialt ledede Slag ved Cedar Run, hvilket havde til Følge, at Pope trak sig tilbage bag Rappahannockfloden for her at afvente Fjendens videre Foretagender.

Det er paa dette Punkt af Begivenhederne, at vi igjen give Ordet til Heros v. Borcke, som imidlertid var bleven forfremmet til Major og Generaladjutant ved Rytteriet; hans nye Uniform, bestaaende af en lysegraa Frakke med gul Besætning, mørkeblaa Benklæder og en lav, sort Hat med opbøjet Skygge og bølgende Strudsfjer afgav en lige saa malerisk som hensigtsmæssig Klædedragt. General Stuarts Rytterdivision var i Mellemtiden ved nye Forstærkninger fra Nord- og Syd-Carolina bragt op til 15,000 godt beredne Mand; den var delt i tre Brigader under Generalerne Hampton, Fitz Lee og Robertson; til hver Brigade hørte et Batteri ridende Artilleri.

---

**I. Æventyr ved Verdiersville. — Rytterfægtning ved Brandy-Station. — Ved Cunnighams Vadested. — Til Warrenton og Catletts-Station. — Ved Waterloobroen.**

Den 16de Avgust om Morgenen brøde vore Regimenter op, medens Generalen og hans Stab først ud paa Eftermiddagen vilde følge efter paa Jærnbanen. Da vi indtraf paa

Stationen ved Hannover Court House, vare vore Heste allerede anbragte i en Kreaturvogn og ventede paa Togets Ankomst; dette viste sig at være saa overfyldt med Soldater, at mange laa udstrakte oven paa Vaggonerne, og da hverken Generalen eller hans Stab nænnede at ulejlige de brave Karle, toge vi Plads paa Lokomotivets Tender og søgte i bedste Lune at gjøre os det saa bekvemt som mulig. Soldatens Hjærte banker lydeligere, naar han efter længere Tids Hvile atter drager i Marken; alt for opfyldte af Tanker paa Fremtiden til at hensynke i Drømmerier om Fortiden eller skjænke de glade svundne Tider et Suk, udfyldte vi Talen med Samtaler og Sang, medens Toget med rivende Fart førte os gjennem skjønne Egne, som vi dog paa Grund af Lokomotivets tætte Røg kun kunde tage flygtig i Øjesyn. Da Morgenen gryede, og vi kunde skjelne hverandre, brøde vi ud i en Skoggerlatter; thi Maskinen havde forvandlet os samtlige til de sorteste Negere, og vi havde meget Vand behov for at gjenvinde vor hvide Ansigtsfarve. Efter en Times Ophold, som benyttedes til denne Tvætning og til at indtage en let Frokost, fortsatte vi vor Rejse med et Extratog og naaede Kl. 11 om Formiddagen til Orange Court House, hvor vi rede gjennem Hærens forskjellige Lejrafdelinger til General Robert E. Lees Hovedkvarter og derpaa videre til Jacksons Telt, som vi heldigvis naaede lige ved Spisetid; den store Stonewall selv skjænkede kun Livets Behageligheder en ringe Tanke; men han var i den Grad Befolkningens Yndling, at hele Nabolaget af hans Lejr altid kappedes om at forsyne hans Bord med en Overflod af Lækkerier, og saaledes forefandt vi et fortræffeligt Maaltid, som vi lode vederfares al mulig Retfærdighed. Kaptejn Fitzhugh og Løjtnant Dabney af vor Stab bleve derpaa udsendte til den lille Landsby Verdiersville, hvor Brigaden Fitz Lee skulde indtræffe, medens General Stuart og jeg rede ud til et Spejdertog i Clarksbjærgene, hvor der var oprejst en Signalstation, og hvorfra man efter Sigende

skulde have en vid Udsigt over Sletterne ved Culpepper og de fodereredes Lejr. Paa Vejen mødte vi en af vore Spejdere, Mosby, der havde tjent som Kurer under Generalen og senere vandt en saa stor Berømmelse i Vestens Guerillaer*). Da Stuart vidste, at Mosby var nøje kjendt med Fjendens Stillinger, befalede han ham at følge os. Udsigten fra Clarksbjærgene er i Sandhed henrivende; til højre svæver Blikket ud over de mægtige mørkegrønne Skove, som milevidt følge Rappahannocks og Rapidanns Løb, og foran os breder sig Culpeppers frugtbare Dale, i det fjærne begrænsede af de blaa Bjærge, hvis skovkransede Tinder med deres mørkeblaa Skjær dannede en vidunderlig Modsætning til Aftenhimlens glødende Guld. I Dalen udfoldedes et broget militært Liv; mange Tusende Telte viste sig for vore Blikke, den lette blaa Røg fra talrige Lejrbaal steg rolig i Vejret i den stille Aftenluft, Infanteriregimenter marcherede frem og tilbage i de forskjelligste Retninger, og lange Vogntog færdedes paa de fjærne Veje, under Dækning af Rytterdelinger med lystig vajende Flag og Standarter. Af alle disse Tegn sluttede vi, at Fjenden beredte sig til et almindeligt Opbrud, og rimeligvis i tilbagegaaende Retning, hvad da ogsaa senere viste sig at være rigtigt.

Langt ud paa Natten naaede vi den lille Landsby Verdiersville, hvor vi traf de udsendte Officerer, men intet Rytteri. Kaptejn Fitzhugh blev strax udsendt for at hitte

---

*) Spejdere (scouts) fandtes ved hver Troppeafdeling og bleve i Reglen tagne i de vestlige Indianerstaters Mandskab, hvis hjemlige Sædvaner gjorde dem bedst skikkede til deres farlige og vanskelige Hverv. De handlede paa egen Haand og opholdt sig hyppig paa den fjendtlige Side for at udspejde Fjendens Stillinger; i Reglen rede de om Natten uden for Forposterne, opholdt sig om Dagen i Skovene eller skjulte sig i venskabelig sindede Beboeres Huse og maatte altid være iførte Sydstaternes Uniform for ikke at blive behandlede som Spioner, hvis de uheldigvis skulde falde i Fjendehaand.

samme, medens vi øvrige opsloge vor Bivuak i den lille Have ved første Gaard paa højre Haand. Da vi vare langt uden for vore Linjer, sadlede vi ikke af, men toge kun vore Dækner af Hestene; jeg for min Person var saa forsigtig at forblive bevæbnet, hvorover Løjtnant Dabney gjorde mig Forestillinger, at jeg frivillig vilde underkaste mig saadanne Besværligheder; men han skulde snart beklage ikke at have fulgt mit Exempel. Vi sov kun lidt i Nattens Løb og vare ved Daggry igjen muntre. Henimod Kl. 4 hørte vi en lang Rytterkolonnes tunge Skridt, fulgt af Kanonrumlen, og saae i Morgentaagen en stærk Rytterdeling i 300 Alens Afstand krydse Vejen, som førte gjennem Landsbyen. General Stuart, som antog, at det var vor Brigade Fitz Lee, afsendte Mosby og vor eneste Kurer med Befaling til den kommanderende Officer om at gjøre Holdt; men kort efter faldt flere Pistolskud i hurtig Følge, og vi saae vore Folk komme jagende tilbage i fuldt Firspring med en stærk Afdeling fjendtligt Rytteri i Hælene. Jeg stod hos Generalen og hjalp ham med at lægge sit Dækken sammen, da Yankeerne kom farende næppe 150 Alen borte fra os. Uden Hat og Sadeltaske svang Stuart sig op paa sin fortræffelige Hest, satte let og behændig over Havegærdet og naaede fri Mark med Dabney efter sig, ladende Pistoler og Sabel i Stikken. Jeg maatte endnu løbe femten Skridt til min Hest, som stod bunden ved en Gærdepæl, løste Tøjlerne, men havde ikke mere Tid til at kaste samme over Hovedet paa Dyret, der var yderst ophidset og stejlede og sparkede om sig, saa jeg blev nødt til uden Tøjler at springe op i Sadlen bag fra, hvad der ogsaa lykkedes mig, hvorpaa jeg tvang Hesten gjennem en Havedør, som Husets gamle Frue heldigvis holdt aaben for mig. Uden for stødte jeg strax paa den fjendtlige Major, som satte mig Revolveren for Brystet og opfordrede mig til at overgive mig; men før han eller hans Folk kunde ane min Hensigt, kastede jeg min Hest med et kraftigt Slag paa dens Hoved over mod

højre Side, borede Sporerne dybt ind i Dyrets Sider og spredte med et mægtigt Spring den Kreds af Fjender, som begyndte at samle sig tættere og tættere omkring mig. En Hagel af Karabin- og Pistolkugler fulgte mig, og forbitrede over det Puds, jeg havde spillet dem, satte Yankeerne i blindt Raseri efter mig; dog takket være min ædle sorte Ganger lod jeg snart største Parten af mine Forfølgere tilbage, kun enkelte, deriblandt navnlig Majoren, vare i Hælene paa mig, og han affyrede tre Revolverskud, hvoraf det ene gik gjennem min Uniform uden at ridse min Hud. Efter en Fjerdingvejs Jagt opgave Yankeerne Forfølgelsen, og jeg kunde atter gribe mine Tøjler og faa Magten over mit Dyr, som jeg hidtil havde været fuldstændig ude af Stand til at styre. Snart efter at jeg var bleven mine Forfølgere kvit, stødte jeg paa Mosby, og vi red en Strækning tilbage for at se, hvad der var blevet af vore Kammerater. Snart traf vi Generalen, barhovedet og længselsfuldt skuende ud efter den svindende Kolonne, som i Triumf bortførte hans skjønne Hat, en Gave fra Damerne i Baltimore, og hans Sadeltaske med vigtige Kort og Dokumenter. Dabney gjorde en højst sørgelig Figur, da han uden Vaaben stødte til os, og jeg kunde ikke lade være lidt haanende at spørge, om han nu havde det rigtig bekvemt. Stuart skjærmede med et Lommetørklæde sit Hoved mod Solens brændende Straaler, og trods al vor Ærgrelse kunde vi ikke bare os for at le ved det mærkværdige Ydre, vi stillede op. Kusken paa en Marketentervogn, vi snart stødte paa, kunde heldigvis hjælpe Generalen til en ny Hat, men Efterretningen om vort uheldige Æventyr havde med Lynets Fart spredt sig over hele Hæren og vakt stor Ophidselse; hvor vi paa vor Vej kom forbi en Lejr, hilste Tropperne os med høje Raab og spurgte Generalen, hvad der var blevet af hans Hat.

Brigaden Fitz Lee, som var bleven forsinket dels ved slette Veje, dels ved misforstaaede Befalinger, indtraf først i Nattens Løb tillige med den anden Brigade Robertson, og

den næste Dag gik vi i Bivuak langs Rapidann og traf vore Foranstaltninger til de forestaaende Kampe. General Popes Hær var gaaet et betydeligt Stykke tilbage og havde taget en ny Stilling paa den nordøstlige Bred af Rappahannock; men en stærk Rytterafdeling var dog bleven ladt tilbage paa den modsatte Flodbred i Nærheden af Brandy-Station paa Orange-Alexandria-Jærnbanen, og vi fik nu Befaling at fordrive dette Korps.

Ved Daggry den 20de Avgust gik begge Brigader over Rapidann, hvad der paa Grund af Vandets Dybde voldte nogen Besværlighed, særlig for Skytsets Vedkommende. General Stuart med Stab og Brigaden Robertson slog ind paa Vejen til Stevensburg, en god Mil syd for Brandy-Station. Vor Fortrop stødte snart paa Fjenden, som flygtede i Uorden og blev forfulgt langt hinsides den lille By. Befolkningens Glæde var ubeskrivelig, thi i lang Tid havde den kun set fødererede Tropper og var bleven meget slet behandlet af dem. Mænd, Kvinder og Børn styrtede med Glædesraab frem af Husene, mange takkede knælende Gud for Befrielsen af Fjendens Haand, og en gammel, ærværdig Frue bad om Tilladelse til at kysse vor Standart, der havde vajet foran os i saa mangen sejrrig Fægtning, og velsignede den under Taarer. Begejstringen var saa stor, at gamle Mænd og Drenge, som næppe kunde bære en Flint, trods alvorlige Modforestillinger sluttede sig til vor Kolonne for at tage Del i Kampen mod de forhadte Yankeer.

To Mil fra Stevensburg havde den betydelig forstærkede Fjende taget en ny Stilling i Udkanten af en vidtstrakt Skov; en Del af Mandskabet var stegen af, dannede en lang Linje af Skarpskytter og overøste os fra den tætte Underskov med en heftig Ild, som saarede mange Mand og Dyr, til ogsaa vi dannede en Skyttelinje og fordreve Fjenden fra denne Stilling, og han gik nu saa hurtig tilbage, at det faldt os vanskeligt at holde Skridt med ham, hvorpaa Ge-

neralen kun tog det syvende Regiment med sig til en skarp Forfølgelse, men lod de øvrige følge i roligt Trav for at skaane Hestene. Snart naaede vi Højderne ved Brandy-Station og saae det fødererede Rytteri i Slagorden paa den vidtstrakte Slette foran os. Det udgjorde omtrent en Styrke af 3500 Mand, var opstillet i den skjønneste Orden og afgav med sine blinkende Vaaben og vajende Standarter et glimrende Skue. Vore brave Karle af det syvende gik imidlertid uden videre Fjenden i Møde, og snart vare Skarpskytterne fra begge Sider indviklede i en levende Fægtning. Med stor Utaalmodighed og Bekymring afventede vi Ankomsten af vore Reserver, og Kurer paa Kurer blev afsendt for at paaskynde deres Marche. Vor Fanebærer fik et Ærende andensteds, og jeg maatte tage Fanen af hans Haand; dette henledte de fjendtlige Skytters Opmærksomhed paa mig, i en Afstand af 800 Alen var jeg i nogen Tid Maalet for deres Ild, og vor gamle ærværdige Fane fik en ny Rift.

Fjenden gik nu over til et alvorligt Angreb, hvad der var meget betænkeligt paa Grund af hans store Overlegenhed, hvorfor General Stuart selv tog Fanen i sin Haand og befalede mig i al Hast at ride vore Reserver i Møde, selv tage Kommandoen og bringe dem frem, alt hvad Remmer og Tøj kunde holde. Efter et kort, men skrapt Ridt traf jeg vore Regimenter, befalede dem med høj Røst og i Generalens Navn at gaa frem i Galop, og da jeg var kjendt af alle, lystrede man øjeblikkelig, og hurtig naaede vi Stedet, hvor Stuart ventede os med stor Bekymring. Vi fik lige Tid til at udfolde vore Linjer og stormede derpaa frem med det vilde virginiske Slagraab, syvende Regiment til Hjælp. Da jeg med Generalen indtog Æerespladsen foran Regimenternes Front, følte jeg ogsaa Angrebets hele Beruselse; Fjenden modtog os efter Sædvane med en bedøvende Salve, der rømmede mangen Sadel, men efter et Øjebliks Forløb vare vi midt imellem ham, og hans skjønne Rækker, der endog

havde vakt vor Beundring, vare brudte og paa vild Flugt. En af vore Modstandere vilde lige skyde mig ned, da jeg reddede mit Liv ved et vældigt Sværdhug, som næsten skilte hans Hoved fra Kroppen.

Midt under Kampens Uorden og Forvirring blev jeg pludselig en sluttet fjendtlig Eskadron vár, som truede vor højre Flanke, en Bevægelse, der kunde blive højst farlig ved den Opløsning, som er en nødvendig Følge af ethvert Angreb. Jeg samlede i al Hast omtrent 80 Mand og kastede mig med samme Eskadronen i Møde, der strax sagtnede sin Fart, gjorde Holdt og modtog os med en Salve, som kun havde ringe Virkning, hvorpaa Fjenden selv gjorde forkert Front og flygtede foran os ind i Skoven, hvor mange bleve huggede ned eller fangne. Den øvrige fjendtlige Hovedstyrke havde ogsaa gjentagne Gange gjort Forsøg paa at samle sig, men blev hver Gang kastet ved vore Folks stormende Angreb, hvorpaa Resten blev dreven ud i Rappahannocks Bølger og fandt Dækning hos sit Fodfolk og Artilleri, der havde taget en stærk Stilling paa den hinsidige Bred.

Med en stolt Følelse red jeg tilbage fra Fægtningen, medens jeg tørrede mit blodige Sværd i min Gangers Manke; General Stuart ønskede mig i de varmeste Udtryk til Lykke i Anledning af min modige Adfærd, og denne Dag er i det hele et af mine skjønneste Minder fra den hele Krig. Det hele var en ægte Rytterfægtning, hvor Mand krydsede Sabel mod Mand — noget, der kun sjælden forekommer i vore moderne Krige —, og det mindede mig levende om Wouvermanns Slagmalerier. Yankeerne gave i deres Aviser en højst fornøjelig Skildring af min Person; det hed i deres Slagberetninger, at Rebellerne under deres Angreb bleve førte af en Kæmpe, der sad paa en uhyre Hest, rasende svang et Sværd, saa langt og bredt som en Gærdestav, over sit Hoved og gjorde et forfærdeligt Indtryk paa deres Folk. Vi bivuakerede paa Valpladsen, som nu til Dags er en Udørken, hvor Benene af Mennesker og Dyr

blegne; mangen Kamp har senere raset paa den samme Slagmark, der er bleven en historisk Jordbund, og kommende Slægter i Virginia ville, naar de finde rustne Granatsplinter, Kugler og Vaabenstykker, hvormed hele Marken er talrig oversaaet, med Stolthed vide at berette om de tapre Bedrifter, deres Fædre have øvet ved Brandy-Station.

I Nattens Løb indtraf stærke Delinger af vor Hær i Nærheden af Brandy-Station, og før Daggry meldte Kanontordenen fra Jacksons Korps, at gamle Stonewall allerede var i fuldt Arbejde. General Robert E. Lee havde sit Hovedkvarter i en Lund tæt ved os, og da vi ingensteds kunde opdrive nogen Frokost, delte vi med Taknemmelighed hans simple Maaltid, der bestod i Kornkaffe, noget Brød og vild Honning. Da det viste sig, at Kanontordenen om Morgenen kun havde været en Tvekamp mellem Jacksons Kanoner og nogle føderede Batterier, fik vi Befaling til med nogle Regimenter og et Par Stykker riflet Skyts at gaa over Rappahannock og rekognoscere Fjendens Stillinger. Da den Vej, vi havde at passere hinsides Cumminghams Vadested, gav den ønskeligste Lejlighed til Baghold, blev jeg sendt forud med 60 Mand for at finde en gunstig Opstilling for vore Kanoner. Paa Vejen kunde jeg iagttage, hvilken frygtelig Virkning Jacksons Skyts havde øvet; en Munitionsvogn var sprungen i Luften, og Pladsen rundt omkring laa fuld af døde, saarede, Geværer og Udrustningsgjenstande af enhver Art, som Dækningsmandskabet havde kastet bort under sin vilde Flugt. Saaledes gjorde jeg ogsaa blandt andet en stor Regimentstromme til Bytte og forærede den til et af Jacksons Regimenter, til almindelig Glæde for hele Mandskabet.

Midt i en Kornmark laa en dominerende Høj, hvor jeg lod vore Kanoner tage Stilling, og næppe var dette sket, før stærke fjendtlige Rytterafdelinger kom til Syne. Disse bleve nu vel holdte i Skak af femte Virginiaregiment under Oberst

Rosser; men Fjenden vilde øjensynlig ikke tilstede en videre Fremrykning fra vor Side, flere Batterier aabnede deres Ild paa os, og en stærk Deling Fodfolk nærmede sig, kastende to Skyttelinjer foran sig i fortræffelig Orden. Vi fik Befaling at gaa tilbage, og da Oberst Rosser ved Fjendens raske Fremrykning var udsat for at blive afskaaren, blev jeg udsendt for at gjøre ham opmærksom herpaa. Jeg naaede Rosser uden Hindring; men for uden Tidsspilde igjen at kunne slutte mig til Stuart, maatte jeg ride tilbage langs den samme Linje, hvor de fjendtlige Skytter rykkede frem nærmere og nærmere, og atter bleve Skud paa Skud løsnede paa mig. Det er just ingen behagelig Følelse at tjene som Skydeskive for gode Skytter, medens man ved hvert af Hestens Spring beregner de Muligheder, man har til at undslippe; de sidste otte eller ti Skytter vare ikke længere end 80 til 100 Alen fra min Vej, og jeg kunde tydelig høre Officererne befale deres Folk at sigte rolig for at fælde den uforskammede Rebelofficer. De fejlede mig dog heldigvis, og en nærliggende Kornmark skjulte mig en Stund for deres Blik. Dog mine Trængsler vare endnu ikke endte; thi da jeg fik Vadestedet i Sigte, opdagede jeg, at Yankee-Ryttere allerede havde besat samme; de fik ogsaa strax Øje paa mig og satte efter mig, medens Skytterne ligeledes vare paa mit Spor og fulgte mig, uafbrudt fyrende og hylende som Blodhunde. Jeg havde endnu kun én Udvej; jeg tilbagelagde i strakt Galop et Stykke Vej op ad Floden, tvang derpaa min Hest til et mægtigt Spring fra den høje Bred ned i den dybe Flod — det var samme Dyr, en prægtig, kulsort Virginiahest, som frelste mig i Verdiersville — og svømmede over samme, medens Yankeernes Kugler sloge ned som Hagl i Vandet omkring mig. Vore Folk havde med stor Bekymring været Vidne til den hele Scene og hilste mig med Begejstringsraab. Ogsaa Rosser med sit Regiment naaede os heldig nogle Timer senere;

men han havde maattet hugge sig igjennem med Tab af mange Folk og to Officerer.

Resten af Dagen gik hen under en heftig Kanonade mellem Fjendens Batterier og Jacksons Skyts; men Virkningen var kun ringe paa begge Sider. Yankeerne anvendte Granater, som endte i en Skrue af ejendommelig Form, hvad der under Flugten fremkaldte en ganske usædvanlig Støj, som meget lignede Spotfuglens høje Toner. Dette fremkaldte den højeste Fornøjelse hos vore muntre Svende, som fra den ene Ende af Lejren til den anden pibende efterlignede hvert af disse melodiske Projektiler.

Den næste Dag droge vi med omtrent 2000 Mand ud paa et nyt, vigtigt Tog. Uden at opdages af Fjenden naaede vi et Par Mil op ad Floden til Waterloobroen, hvor vi gik over Rappahannock og fortsatte vor Marche til Warrenton, som vi naaede sent paa Aftenen. Vi vare saaledes lige i Ryggen paa de fødererede, hvis højre Fløj vi havde omgaaet. Vort dristige Tog gik ud paa intet mindre end at fange den fjendtlige Overgeneral med hele hans Stab, der efter vore Spejderes Udsagn havde sit Hovedkvarter ved Catletts Station paa Orange-Alexandria-Jærnbanen. Efter at have fodret vore Heste og holdt en Times Rast forlode vi Warrenton og rykkede med stor Forsigtighed videre. Natten brød hurtig frem, og mørke Skyer, der hele Eftermiddagen havde trukket sammen, udtømte sig nu i et stærkt Uvejr og i Regnskyl, som de kun forekomme i hine Egne. De snævre Veje bleve i kort Tid til Smaastrømme, og Vandløbene, der laa paa vor Vej, svulmede op til rivende Vildbække; men dette Uvejr var netop særlig velkomment; thi Fjendens Forposter, der bleve uopmærksomme mod deres Omgivelser og kun tænkte paa at skytte sig mod Vejrets Ubehageligheder, bleve lige til sidste Mand opsnappede af vort Fortrav, og saaledes naaede vi i umiddelbar Nærhed af det fjendtlige Hovedkvarter, uden at

man i samme havde faaet den ringeste Melding om vor Nærmelse.

Jeg var af Generalen sendt med en Befaling til Bagtravet og oplevede nu paa Tilbageridtet et højst fornøjeligt Æventyr. Medens jeg kom forbi et Landsted ved Vejen, opdagede jeg bag Vinduesgardinerne en fødereret Officer, som forsvandt ved min Nærmelse. Jeg sad af, bankede paa Døren og forlangte, at man skulde lukke op; men i Steden for at lystre hørte jeg, hvorledes Stole og Borde bleve skubbede hen foran Døren; dette ærgrede mig, jeg lænede mig med min hele Vægt mod det lette Træværk, som gav efter, og med Støj og Larm tumlede min Yankee med samt hans Stole og Borde midt ind i Værelset. Før jeg kunde lægge Haand paa den stakkels Karl, der vaabenløs saae sig prisgiven en saa kraftig Modstander, var han staaet op med et komisk Udtryk af den største Rædsel i Ansigtet; samtidig traadte imidlertid et ungt, nydeligt Pigebarn ind fra det tilstødende Værelse; hun bar en Bakke med en Flaske Vin og andre Forfriskninger, som hun bød mig paa den mest indtagende Maade, i det hun samtidig behændig placerede sig mellem mig og mit Offer. Denne hendes Taktik overraskede mig saa meget, at jeg et Øjeblik nær havde tabt min Aandsnærværelse; men jeg fattede mig dog hurtig, takkede høflig for hendes Gjæstfrihed og erklærede mig villig til at lægge Beslag paa samme, saa snart jeg havde gjort min Skyldighed. Dog saa ofte jeg søgte at nærme mig min Fange, traf jeg den henrivende Hindring paa min Vej, saa vi en rum Tid saaledes legede Ræven efter Gæssene, og i Mellemtiden forflyttede Scenen sig henimod et dørlignende Vindue, der førte ud mod Haven. Det uden for herskende Mørke saa vel som Skovens umiddelbare Nærhed frembød en saa gunstig Lejlighed til Flugt, at jeg ikke fandt noget andet Middel til at ende den hele Scene end ved at rette min Pistol mod Officerens Bryst med de Ord: »Velan, Frøken! siden De ikke kan taale en Skilsmisse fra Deres Lands Fjende, skal jeg lade Dem be-

holde ham, men rigtig nok som Lig«. Dette førte til et ønsket Resultat, den skjønne Skabning opgav Stillingen, og under bitre Taarer og rørende Bønner, som hun ødslede paa mig, og som jeg maatte opbyde hele min Pligtfølelse for at kunne modstaa, bortførte jeg endelig min Fange; det var en net, ung Løjtnant, som kort før Krigens Udbrud havde forlovet sig med sin nydelige Beskytterinde.

Regnen skyllede strømmevis ned, da vi Kl. 11 om Aftenen stødte paa den fødererede Lejr, som strakte sig en Fjerdingvej langs begge Sider af Jærnbanen. To Hundrede Skridt fra samme gjorde vi Holdt, udviklede vore Linjer og traf, uden at Fjenden opdagede os, vore Anordninger, skjærmede af den tætte Regn og den rullende Torden. Et eneste Trompetsignal var Tegnet for næsten 2000 Mand til at storme løs og med høje Skrig kaste sig over de af Rædsel næsten lamslaaede Yankeer, som vi fangede eller huggede ned, før de kom til Besindelse. Med en udvalgt Skare trængte jeg efter Ordre frem til General Popes Telt, som anvistes os af en Neger, der var bleven presset til Tjeneste for Popes Stab, og hvem vi havde fanget i Dagens Løb. Til alt Uheld havde Overgeneralen netop den Dag sit »Hovedkvarter i Sadlen« og var faa Timer før vor Ankomst brudt op til en Rekognoscering, saa vi kun forefandt hans egne Udrustningsgjenstande, Tjenestepapirer, Heste o. desl.; jeg tilegnede mig som privat Bytte en fortrinlig Kikkert, der senere ydede mig god Tjeneste. Scenen var imidlertid bleven højst spændende, og den Forvirring, der altid er en Følge af et natligt Angreb, havde naaet sit Højdepunkt. De føderede Tropper, som laa paa den anden Side Jærnbanen, der ikke var saa let tilgængelig, vare komne sig af deres Rædsel, og, understøttede af nogle Kompagnier saa kaldte Bucktailskytter, aabnede de en heftig Ild mod vore Folk, som vare spredte over hele Marken og ranede og plyndrede af Hjærtens Lyst. I Baggrunden vare vore Reserver ivrig beskæftigede med at stikke Ild paa Forraadsoplagene, Vogn-

togene og Jærnbanebroen, og snart sloge Flammerne op paa hundrede forskjellige Steder og oplyste den bælgmørke Nat med deres uhyggelige røde Skjær. Det faldt vanskeligt at skjelne Ven fra Fjende, Skud faldt i alle Retninger, Kugler peb gjennem Luften fra alle Sider, ingen vidste, mod hvem han førte sine Hug eller rettede sin Revolver, ingen kunde kjende, om den Mand, med hvem han red Arm ved Arm, var en fødereret eller konfødereret Kriger.

Da jeg af General Stuart havde faaet Befaling til at ødelægge Telegraflinjen, gav jeg mig med tyve Mand i Færd med at udføre mit Hverv, og vi vare netop naaede hen til en Pæl, da jeg ved et pludselig flammende Lyn fik Øje paa et helt Kompagni fødererede Tropper, som vare opmarcherede ikke femten Skridt fra os; jeg fik lige Tid til at befale mine Folk at bukke sig ned, da en hel Salve gik hen over os. Jeg red i al Hast til Generalen og udbad mig en Eskadron for at kunne udføre mit Hverv, og medens jeg nu angreb det føderede Fodfolk i Fronten, gik Oberst Rosser løs paa Fjenden i Flanken, og det lykkedes os saaledes at kaste ham; men han vedligeholdt lige fuldt en levende Ild, og det var saaledes en farefuld Bestilling at klatre op til Toppen af Telegrafpælene og hugge Traadene over. En ung Knøs paa næppe sytten Aar tilbød sig imidlertid frivillig, benyttede mine Skuldre som Støttepunkt, klatrede med et Egerns Behændighed op paa Pælen og gjennemhuggede med sin Sabel Traaden, der nu faldt ned paa Jorden; den brave Knøs slap uskadt ned igjen, skjønt flere Kugler rammede Pælen, medens han var oppe paa samme.

Klokken 3 om Morgenen var Ødelæggelsesværket ved Catletts Station fuldendt, og der blev givet Signal til Samling og Opbrud. Alarmen havde udbredt sig over en stor Del af denne fjendtlige Fløj, og Tropper vare i Fremrykning fra de forskjelligste Retninger. Trods al Forvirring ved det midnatlige Angreb var vort Udbytte meget stort; vi havde

saaret eller dræbt et stort Antal Fjender, gjort 400 Fanger, hvoriblandt flere Officerer, opbragt 500 Heste, ødelagt flere Hundrede Telte, store Forraad og lange Vogntog samt taget 500,000 Dollars i Banknoter og 20,000 Dollars i Guld, som forefandtes hos General Popes Kvartermester, og hvad der var det vigtigste af alt, vi havde frarøvet den fjendtlige General hans private og Tjenestepapirer, som gjorde os bekjendte med hans Hærs virkelige Størrelse, Dispositionerne for de enkelte Afdelinger og hans hele Felttogsplan. Vort Tab var forholdsvis ringe, og efter en hurtig Marche, som kun blev lidt forsinket ved de nedstrømmende Regnmasser og derved, at vi maatte svømme gjennem de ellers kun nogle Tommer dybe Bække, naaede vi Klokken 8 om Morgenen Warrenton med vore samtlige Fanger og hele vort Bytte.

Skjønt der indløb Melding om, at en stærk fjendtlig Afdeling var paa vort Spor, og skjønt en stærk Kanonade fra Jacksons Stillinger manede til Opbrud, sloge vi os dog nogen Tid til Ro i den lille Stad; thi vare gjennemblødte af den tolv Timers Regn og stivnede af den kolde Morgenluft. De venlige Borgere forsynede os rigelig med Forfriskninger og lyttede med høieste Glæde til vore Fortællinger om det heldige Udfald af vort Foretagende. Jeg nød med største Behag en fortræffelig Kop Kaffe, som blev rakt mig af en elskværdig, fint dannet ung Dame, hvis Bekjendtskab jeg havde stiftet allerede den foregaaende Dag. Da hun hørte, at vi havde fanget Popes Kvartermester, lo hun hjærtelig og fortalte, at han for faa Dage siden havde ligget i Kvarter hos hendes Fader og da havde pralet af Popes herlige Hær og paastaaet, at den inden Maanedens Udgang vilde være i Richmond, medens hun havde tilbudt ham et Væddemaal om en Flaske Champagne, at det ikke vilde gaa i Opfyldelse. Nu havde hun jo aabenbart tabt sit Væddemaal, da Kvartermesteren utvivlsomt vilde komme langt hurtigere til Richmond, end han havde ventet, og bad mig udvirke Generalens Tilladelse til, at hun maatte afgjøre

sin Gjæld. Stuart gik selvfølgelig ind paa Spasen, og da vor Kolonne drog forbi, stod Frokenen i Havedøren med en Flaske Vin i Haanden og afgjorde med et spottende Smil sit Væddemaal. Kvartermesteren optog Spøgen fra den bedste Side, lod Champagnen smage sig vel og erklærede, at han altid vilde skatte sig lykkelig ved at kunne drikke paa en saa smuk Skabnings Velgaaende.

Snart havde vi tabt Warrenton af Sigte, og Solens glødende Straaler brøde endelig gjennem Skyerne og bragte Liv og Munterhed tilbage i vore gjennemblødte og forfrosne Rækker. Da vi henimod Kl. 12 naaede Skuepladsen for den formentlige Kamp, viste det sig snart, at det hele kun havde været en almindelig Artillerifægtning, og da vore Forfølgere ogsaa havde gjort Holdt i Warrenton, fik vi endelig en kort, men kjærkommen Rasttid, som vi benyttede til at sidde af og fodre vore Dyr*). Efter at jeg havde skjænket min Hest al fornøden Pleje og hældt et Par Potter Vand af mine Ridestøvler, slog jeg mig til Ro i Skyggen af et mægtigt Valnøddetræ og nød nogle Timers vederkvægende Søvn, hvoraf jeg kun vaktes ved en af de sædvanlige Kanonader. Vi lejrede os hele Natten paa samme Sted, og da Fjenden ved Daggry, den 24de Avgust, igjen gik frem med betydelig Styrke, ilede vi videre til Rappahannock, som vi fandt højt opsvulmet, men dog heldig satte over Kl. 8 om Morgenen.

Medens General Stuart begav sig til Robert Lees Hovedkvarter, fik jeg Ordre til at begive mig med Staben og Kurererne til Waterloobroen, i hvis Nærhed Resten af vort Rytteri var lejret. Det var den eneste Bro, der var

---

*) Denne betydelige Strækning var, som altid af Stuarts Rytteri, tilbagelagt i forholdsvis kort Tid. Opbruddet fandt Sted omtrent Kl. 4 om Morgenen den 22de Avgust, og Kl. 12 den 23de naaede man atter Jacksons Stillinger, i alt altsaa 32 Timer, i hvilke man havde tilbagelagt en Vej af over 13 danske Mil.

bleven frelst for Ødelæggelse, og den var derfor af stor Vigtighed ved de fremtidige Foretagender langs Rappahannock. Netop da vi nærmede os Broen, kom en Ordonnans i største Hast og meldte, at en stærk fjendtlig Styrke af alle Vaabenarter var i Fremrykning og næppe en Fjerdingvej fra Stedet. Pladsen som ældste Officer ved en Stab var i den konføødererede Hær meget vigtig og ansvarsfuld, General Stuart havde givet mig Anvisning til under hans Fraværelse at træffe alle nødvendige Foranstaltninger i hans Navn, og jeg afsendte derfor strax Befaling til Obersten for det nærmeste Regiment, syvende Virginia-Ryttere, om skyndsomst at rykke frem til Floden, lade Folkene sidde af og tage Stilling paa de skovbevoxede Klipper ved begge Flodbredder. Selv ilte jeg tilbage til Artilleriet, som kom et Stykke bag efter os, medtog strax de to første Kanoner, jeg traf paa, og naaede Broen lige tids nok til at modtage den fremrykkende fjendtlige Kolonne med en virksom Kanonade fra de lette Haubitser, hvad da ogsaa stoppede de føødererede i nogle Øjeblikke. Dog meget snart kastedes Skytterne frem, og understøttet af sine Batterier aabnede den hele Linje en heftig Ild, som tappert besvaredes af mine to Haubitser. I denne kritiske Stilling befandt Sagerne sig, da General Stuart, hvem jeg havde underrettet om Forholdet, indfandt sig med Forstærkninger; han var vel tilfreds og takkede mig, fordi jeg havde frelst Broen. Fægtningen vandt imidlertid i Udstrækning, Fjenden bragte flere Infanteribrigader og nye Batterier frem, og paa vor Side var hele det ridende Artilleri indtruffet og sendte sine dødbringende Hilsener til de fjendtlige Rækker. To Gange lykkedes det Fjenden at antænde Broen med Brandgranater, men Flammerne bleve strax slukkede af vore brave Folk; gjentagne Gange stormede deres Kolonner frem i Løb og naaede næsten frem paa vor Side af Floden; men hver Gang bleve de kastede ved den velrettede Ild fra vore Skytter og Skytset, som stod tæt sammen paa den snævre Vej, og

Fjenden maatte lade sine døde og saarede i Stikken. Nattens Mørke standsede Fægtningen, og vi bleve med ringe Tab Herrer over Stillingen, og det over for en i Tallet betydelig overlegen Fjende. Tidlig den 25de Avgust begyndte Kampen paa ny, og vi havde flere Timers varmt Arbejde, til vort Fodfolk afløste os henimod Kl. 11 om Formiddagen, hvorved vi endelig fik Lejlighed til at udhvile os lidt.

Som alt omtalt, indeholdt vore spolia opima fra Catletts Station ogsaa Banknoter og Guld. Byttet var indpakket i tunge stærke Jærnkasser, som vi ikke havde Nøglerne til, og det var derfor ingen let Sag at aabne disse Gjemmer. Det blev en behagelig Beskæftigelse under denne vor første Hviletid at undersøge hele General Popes Skat. Vore Folk havde allerede længe hamret omkring paa Pengekasserne uden at komme til Ende dermed, da General Stuart leende henvendte sig til mig og sagde: »Naar ingen kan aabne disse faste Kasser, maa vi ty til Major Armstrongs Hjælp« (det var et Øgenavn, han havde tillagt mig). Jeg gik ind paa Spøgen og aabnede med et Par tunge Øxeslag Pengekasserne under høj Jubel fra Soldaterne, som med deres sædvanlige Nysgjerrighed havde slaaet en vid Kreds omkring os. To Kasser udmærkede Cigarer, som Popes Kvartermester havde gjemt paa dette sikre Sted, sandsynligvis som Posekigerne ved de franske Toldgrænser »pour fumigation lui même«, tilfaldt mig ved Byttets Deling, som man kan tænke sig, en stor Luxus for en Mand, der i lang Tid havde maattet savne en duftende Havanna.

Om Aftenen blev jeg sendt over til Robert Lees Hovedkvarter for at overbringe ham Popes Papirer og Depecher. Generalen opfordrede mig til at dele hans simple Maaltid, og jeg maatte meddele ham Enkelthederne ved vort sidste Strejftog, der levende interesserede ham. Det voldte de unge Officerer ved Hovedkvarteret stor Morskab, da man udfandt, at en af de Fanger, vi havde gjort ved Catletts

Station, og som jeg under en Kurers Bevogtning havde bragt med — vi vilde nemlig skille os af med vore samtlige Fanger —, var en ganske køn Dame, som havde maskeret sig i en fødereret Soldats fulde Uniform. For at følge sin krigerske Ægtefælle havde hun ladet sig hverve til menig Soldat ved samme Kompagni, og nu bad hun inderlig om, at man af Hensyn til hendes Kjøn vilde skille hende fra de øvrige Fanger. Det blev dog afgjort, at denne moderne Jeanne d'Arc foreløbig skulde dele sine Kammeraters Skæbne, og at den endelige Afgjørelse forbeholdtes Myndighederne i Richmond.

Under de her skildrede Begivenheder var ogsaa Longstreets Korps marcheret fra Richmond til Culpepper og besatte den hele Linje langs Rappahannock over for den fødererede Hær. Jacksons Tropper derimod bleve uden nogen Opsigt trukne bort fra Fronten og marcherede afsted hele Eftermiddagen, hvorhen vidste kun Robert Lee og hans Generalløjtnant. Jeg vendte tilbage til General Stuart med Marcheordrer for ham selv og største Delen af Rytteriet.

Vi fulgte umiddelbart i Hælene paa Jacksons Tropper, som ved deres overordentlig hurtige Bevægelser havde erhvervet sig Tilnavnet »Hærens Fodrytteri«. Nu førte den store General sit Armékorps til et Flankeangreb mod Nordstatshæren, et Angreb, som blev kronet med saa glimrende Held, at Popes hele Felttog var aldeles forfejlet; men General Stuart og hans Ryttere kunde ogsaa tilskrive sig en stor Del af Æren; thi det var dem, som havde givet de nødvendige Oplysninger ved vort nylig omtalte Angreb paa Catletts Station. Vor Kolonne, der bestod af omtrent 6000 Heste og det lette Artilleri, brød op ved Daggry, gik over Rappahannock og marcherede den hele Dag med stor Forsigtighed videre gjennem tætte Skove og ad snævre Sideveje, der ofte nødte os til at ride Mand efter Mand. Sent ud paa Eftermiddagen indhentede vi Jacksons Korps, men fortsatte vor Ridt videre til Gainsville, som vi naaede ved

Nattens Frembrud efter at have tilbagelagt 8½ danske Mil paa denne ene Dag. Jeg blev her ladt tilbage med en Eskadron for at vedligeholde Forbindelsen med Jackson, medens det øvrige Rytteri fortsatte Vejen videre til Briston-Station, lige i Ryggen paa Popes Hær. Den næste Morgen ilede jeg med min Eskadron, saa hurtig Hestene kunde strække ud, efter Stuart; thi Kanontordenen lød over til os fra Manassas-Junction, en vigtig Station, hvor en Sidebane udgaar fra Orange-Alexandria-Jærnbanen; vor Vej førte os over den lille, men mindeværdige Bæk Bull-Run, nær det Sted, hvor det første Slag blev udkæmpet i Krigen, og henimod Kl. 9 om Formiddagen naaede vi frem til Manassa-Stationen.

(Fortsættes.)

C. H.

# Livia,

## Roms første Kejserinde*).

Livia Drusilla nedstammede fra Claudiernes højadelige Slægt, denne stolte, haarde og ubøjelige Race, som med uudslettelige Træk har indskrevet sit Navn i Roms Historie. Hendes Fader hed Claudius Pulcher, men antog Navnet Livius Drusus Claudianus, da han ved Adoption var gaaet over i Livius Drusus's Slægt. Om denne Mand vide vi ikke meget; han skildres kun som pengebegjærlig og slet. Efter først at have hyldet Cæsar stillede han sig efter dennes Mord paa Republikanernes Side og blev derfor senere af Octavian og hans Kollegaer i Triumviratet erklæret fredløs; han kæmpede i Slaget ved Philippi under Brutus og fulgte efter Nederlaget sin Feltherres Exempel, i det han, for stolt til at tiltrygle sig Sejrherrernes Naade, i sit Telt stødte sig Sværdet i Brystet. Livia talte 16 Aar, da hendes Fader saaledes endte et uhæderligt Liv ved en ærefuld Død, og var allerede den Gang formælet med Tiberius Claudius Drusus Nero, en Efterkommer af hin Appius Claudius Cæcus, som i Pyrrhus's Dage havde vundet sig et stort Navn.

---

*) Kilder: Svetonius: Vitæ Cæsarum (Augustus et Tiberius). — Tacitus: Annales, passim. — Dio Cassius: 45—57, passim. — Vellejus Paterculus: Historia Romana, 2den B. — Merivale: History of the Roman empire. 3dje—5te Bind. London 1865. — Stahr: Römische Kaiserfrauen. Berlin 1865. — Beulé: Auguste et sa famille. Paris 1867.

Livias Ungdom var ikke lykkelig. Faa Maaneder efter hendes Faders blodige Endeligt havde hun født sin Ægtefælle en Søn, den senere Kejser Tiberius*); men snart efter blev hun indviklet i Borgerkrigens Rædsler; hendes Mand havde tjent under den store Cæsar som Qvæstor og i den Alexandrinske Krig som Chef for Flaaden ikke lidet bidraget til Sejren. Til Løn havde han faaet Pontifexembedet og Tilsynet med de galliske Kolonier; men ogsaa denne Claudier lønnede den store Mand med Utaknemmelighed, i det han traadte over til hans Mordere og endogsaa i Senatet foreslog, at der skulde tilkjendes dem en offentlig Belønning. I den perusinske Krig sluttede han sig til Triumviren Marcus Antonius's Broder, Lucius Antonius, og flygtede efter sit Partis Nederlag fra Præneste, efter et mislykket Forsøg paa at kalde Campaniens Beboere til Vaaben, først til Sextus Pompejus, senere til Marcus Antonius i Ægypten. Da denne imidlertid ved Forliget i Brundisium havde udsonet sig med sin politiske Modstander Octavian, vendte Drusus Nero tilbage til Rom.

Paa alle Drusus Neros besværlige og farefulde Rejser var den unge Livia med sin lille Søn Tiberius ham en tro Ledsagerinde. Ved Rømningen af Neapel, da de to Ægtefæller bleve tvungne til at unddrage sig deres Fjenders Overfald ved en ilsom Flugt, bar Moderen selv sit Barn paa Armen, og nær havde dette ved sin Graad røbet deres Skjulested for deres Forfølgere; kun med Magt kunde hendes Ledsagere frarive hende den lille Dreng for at lette hendes Flugt. I Lakedæmon undgik hun kun med Nød og næppe en

*) Plinius fortæller, at da Livia første Gang følte sig Moder og længselsfuldt ønskede at føde en Søn til Verden, betjente hun sig af følgende Varsel: hun varmede et Hønseæg i sin Barm og vedblev at holde det i varm Temperatur, dels ved sit eget, dels ved sin Ammes Bryst, indtil det var udruget. Til sin store Glæde saae hun en Hanekylling pippe frem af Ægget. Slig Overtro var noget ganske almindeligt, og selv Augustus var alt andet end fri derfor.

ny Livsfare, da de flygtende under deres natlige Rejse stødte paa en Skovbrand, som saaledes truede hele Rejseselskabet, at Livia kun undkom med forbrændte Klæder og afsviet Hovedhaar.

Livia var 18 Aar gammel, da hun med sin Ægtefælle vendte tilbage til Rom, hvor hendes almindelig beundrede Skjønhed og Ynde og hendes mange overstaaede Farer fængslede den sejrrige Triumvir Octavians Opmærksomhed. Triumviren, som kun var alt for modtagelig for saadanne Egenskaber og en lidenskabelig Elsker af smukke Kvinder, følte sig snart uimodstaaelig tiltrukken af Livias Yndigheder; vel var han allerede formælet med Scribonia, som havde født ham en Datter, den berømte Julia; men dette Ægteskab, som var sluttet af rent politiske Bevæggrunde, forekom den forelskede Octavian ikke nogen væsentlig Hindring for et nyt Giftermaal. Livia var en kold Natur, men ærgjerrig, herskesyg uden Lige, og den 24aarige Octavian, Cæsars lykkelige Arving, var Herre over Halvdelen af det romerske Rige. Hvilke højtflyvende Planer maatte ikke en saadan Forbindelse opvække hos hende! Saaledes skete, hvad der under saadanne Omstændigheder maatte ske, skjønt selv Tacitus drager Livias virksomme Andel i dette Rænkespil i Tvivl *). Octavian sendte Scribonia et Skilsmissebrev, og Drusus Nero opløste sit Ægteskab med Livia og skjænkede hende til den almægtige Triumvir. Det romerske Samfund var alt for vant til slige Skilsmisser, til at det skulde tage noget Anstød; men Livia gik allerede i sit andet Svangerskabs sjette Maaned, da Octavian vilde indføre hende i sit Hus. Dette stred mod romersk Skik; da hun allerede kort efter sit ny Ægteskab nedkom med en Søn, hørte man i de fornemme Kredse en græsk Vittighed: »Hvem Lykken søge vil, Tremaanedsbørn den skjænker«. Endnu i senere Tider synes det et underfuldt Spil af Skæbnen, at Livia var

*) incertum an invitam.

bestemt til i et halvt Aarhundrede at blive den Mands Livsledsagerinde, for hvem hun kort i Forvejen med egen Livsfare var flygtet som for sin grummeste Fjende. Ved Formælingshøjtideligheden forefaldt en lille artig Scene, i det en af Livias Pager — de fornemme Romerinder plejede at have halvvoxne, smukke Drenge omkring sig — ved sin Indtrædelse saae sin Herskerinde ligge til Bords hos Octavian, langt fra sin forhenværende Ægteherre, som ogsaa var tilstede. Forundret gik han hen til hende og lod de naive Ord falde: »Hvad gjør du her, Herskerinde? din Gemal er jo hist!«

Plinius den ældre fortæller et andet interessant Træk fra den Tid, da Livia blev formælet med Octavian. En Ørn kastede højt fra Luften en blændende hvid Høne i hendes Skjød; hun forbavsedes endnu mere ved at se, at Hønen, som ikke havde taget nogen Skade under Rovfuglens Kløer, bar en Lavrbærgren i Næbbet. Tegntyderne, som man adspurgte om dette mærkelige Jærtegn, bød at opklække Fuglens Yngel og plante Lavrbærgrenen, som skød Rod og i Tidernes Løb formerede sig til en hel Lavrbærlund, hvoraf Augustus og de senere Kejsere ved deres Triumfer bare en Gren i Haanden og en Krans om Hovedet.

Det Barn, som Livia fødte til Verden, og som efter Faderen fik Navnet Claudius Drusus Nero, sendte Octavian tilbage til dets Fader og noterede i sin Dagbog: »I Dag fødte min Gemalinde Livia mig en Dreng, som jeg, Cæsar lod overgive til hans Fader Nero«. Dog det Rygte gik i det talelystne Rom, at den lille Drusus var en Søn af Octavian, avlet med Livia i Ægteskabsbrud. Da Faderen snart efter døde, indsatte han Triumviren til Formynder for begge sine Sønner.

Livia besad sjældne Egenskaber. Man indgyder ikke en Mand som Octavian en dyb og varig Lidenskab uden at fortjene at indgyde den. Vi vide af hendes Billeder, at hun var smuk, maaske sin Tids skjønneste Romerinde; men hun

besad tillige en sjælden Klogskab og Dannelse. Hun elskede Videnskab, Poesi og Kunst; hun har bevist det ved de mange Mindesmærker, hun har ladet opføre, og ved de smagfulde Kunstværker, hvormed hun omgav sig paa sine Villaer. Hun besad Aand, Koldblodighed, det var en overlegen Karakter i Ordets fulde Betydning. Historieskriverne Tacitus og Dio Cassius, som haardest havde angrebet hendes Minde, have fremført svære Beskyldninger, der, hvis de vare sande, vilde stemple hende som den snedigste Forbryderske. Dog de melde kun om Rygter og bevise intet; hvis hun har fortjent disse Beskyldninger, har hun forstaaet at dække sig bag et uigjennemtrængeligt Slør, som Historikeren vistnok aldrig vil løfte. Det var en kold, uigjennemtrængelig, rænkefuld Karakter, uden Sanselighed, og hendes uplettede Kyskhed — et Særsyn paa disse Tider — kostede hende maaske ikke meget; thi hun sigtede højere.

Næppe var hun traadt ind i Octavians Hus, førend hun udslettede Skandalen ved sit ny Ægteskab og omgav sig med et Skin af Ærbarhed og ægte Kvindelighed; hun førte et simpelt værdigt Liv, fjærnede al Luxus og Pragt fra sin Person og spandt selv Uld til sin Mands Klæder.

I sin Omgang med sin Ægteherre bar hun en tiltrækkende Elskværdighed, Føjelighed og Blidhed til Skue. Tacitus bruger det Udtryk om hende »uxor facilis«; hun lukkede sine Øjne for hans hyppige Brud paa den ægteskabelige Troskab. Hvad formaar en begavet Kvinde ikke over den, hvis Existens hun deler i en lang Række af Aar? I mere end 50 Aar stod Livia ved Octavians Side og har udøvet en mægtig Indflydelse over sine Omgivelser og fremfor alt over sin kejserlige Gemal. Under sit skjønne og blide Ydre skjulte denne store Kvinde en utæmmelig Ærgjerrighed og Herskesyge; hendes skarpe politiske Blik bragte hende i den inderligste Forbindelse med den statskloge Augustus, og deres urokkelige og varige Forbindelse hvilede paa den faste Grundvold af deres beslægtede Natur.

Paa den unge voldsomme, blodtørstige Octavius's Overgang og Forvandling til den blide, selvbeherskede, hyklerske Augustus har Livia sikkerlig ikke været uden Indflydelse. Heller ikke har hun forgjæves været Moder til Kejser Tiberius, hvem Historien kan opstille som et fuldendt Mønster paa Forstillelse og Hykleri, og uden Grund var det ikke, at Caligula, som kjendte hende, kaldte sin Oldemoder »Ulysses i Skjørter« (Ulixes stolatus).

Livias Ægteskab med Augustus var og blev barnløst. Saaledes blev Udsigten til hendes Slægts Tronfølge fra denne Side afskaaren, og hun maatte finde sig i, at hendes Husbond i sin ængstelige Stræben for at vedligeholde sit Dynasti forlovede sit eneste Barn, sin 14aarige Datter Julia af første Ægteskab med Scribonia, med sin Søstersøn Marcellus, hvem han adopterede som Søn; men dette Ægteskab var af kort Varighed. Den unge begavede Tronarving var af svageligt Helbred og døde ved Badestedet Bajæ, førend han havde fyldt sit tyvende Aar. Hans Moder Octavia, Triumviren Marcus Antonius's ædle, men ulykkelige Ægtefælle, Kejserens højtelskede Søster, der i Rang og Ære var stillet lige med Livia, hengav sig til den dybeste Smerte, da hendes haabefulde Søn, til hvem hun havde knyttet de stolteste Forhaabninger, sank i en tidlig Grav. Vi have et paalideligt Vidnesbyrd herom hos Seneca; skjønt omringet af Børn og Børnebørn kunde Moderen aldrig glemme den dyrebare Søn; altid gik hun i Sorgedragt, aldrig taalte hun, at Sønnens Navn omtaltes i hendes Nærværelse, eller havde noget Billede af ham omkring sig; hun indesluttede sig i sin Ensomhed i sit Palads og døde 10 Aar efter ham. Der er en smuk Fortælling eller Legende om en Scene fra denne Tid fra Paladset paa Palatinerhøjen. Digteren Virgil forelæser sine udødelige Vers (Æneiden 6, 682) til Marcellus's Ære for Kejseren og Søsteren; pludselig besvimer den dybt nedbøjede Moder, og selv Augustus faar Taarer i Øjet

og betaler den ædle Digter en Sum af omtrent 2000 Kroner for ethvert af hans Vers.

Allerede ved dette første Dødsfald i Kejserfamilien omtales det Rygte, at Livia var dets Aarsag. Dog den eneste Forfatter, som taler derom, Dio Cassius, skjænker det ingen Tiltro. »Man gav Livia Skyld«, siger han, »for Marcellus's Død, fordi denne var bleven foretrukken for hendes egne Sønner; men denne Mistanke er tvivlsom, da dette Aar og det følgende var i høj Grad usundt og krævede mange Ofre«. Tacitus anfører ikke nogen direkte Beskyldning, men lader blot de betydningsfulde Ord falde i Anledning af den fejrede Germanicus's Triumf: »Folkets Kjærlighed skal lige saa lidt bringe Lykke til denne som fordum til hans Onkel, Marcellus, thi Romerfolket har intet Held med sine Yndlinge«. Hvis Kejserinden har begaaet denne Forbrydelse, nød hun ikke noget godt deraf; thi endnu i samme Aar saae hun den barnløse Marcellus's Enke, Prinsesse Julia, formælet med den mægtige og indflydelsesrige General og Minister, Kejserens højre Haand, Marcus Vipsanius Agrippa, og af dette Ægteskab fremblomstrede i de næste ni Aar 5 Børn, 3 Sønner, Cajus, Lucius og Agrippa Postumus, og to Døtre, Agrippina den ældre og Julia den yngre. Saaledes stod en uoverstigelig Skillemur mellem Livia og de dristige Forhaabninger, som hun maatte nære for sine to Sønner.

Agrippa, Helten fra Actium-Slaget, en Mand af dristig, energisk Aand og dygtige solide Egenskaber, havde fra en lav og ubekjendt Fødsel svunget sig op til den uhyre Højde i Tronens umiddelbare Nærhed. Han havde været Augustus's tro Medarbejder ved Kejserdømmets Grundlæggelse og blev mere og mere Kejserens Medregent. Folket vænnedes daglig til i den daværende Tids største Krigshelt og dygtigste Statsmand at se Augustus's Efterfølger. Livia havde klogelig søgt at sikre sig denne Mands Gunst, hun nedlod sig til at anmode om hans Datter af første Ægte-

skab, Vipsania*), for sin ældste Søn Tiberius. Ægteskabet kom virkelig i Stand, og Agrippas Datter fødte snart sin Ægteherre et Barn, Drusus, Tiberius's første og eneste Søn. Da døde pludselig Agrippa i Campanien midt i sin kraftige Alder og fulde Virksomhed; den første Plads efter Kejseren var tom, og Kejserdatteren, den udsvævende Julias Haand var igjen fri. Nu dukkede Haabet atter frem for den ærgjerrige Livia, og nu arbejdede hun. Tiberius levede lykkelig med Vipsania, som maaske havde arvet Moderens elskværdige muntre Sind og allerede igjen var svanger, da Kejserinden traadte til og bød ham skille sig fra hende og ægte Julia for at indtage Agrippas Plads; Kejseren havde, skjønt modstræbende, ledet af Livias Overtalelser allerede givet sit Samtykke. Opdraget i stræng Underdanighed for Rigets Overhoved gav den sky og mistroiske Tiberius efter for Moderens Bønner, sendte med Taarer sin elskede Vipsania Skilsmissebrevet og rakte Julia sin Haand.

Livia havde saaledes naaet sit Maal og bragt sin Søn i nær Forbindelse med den regerende juliske Slægt, og hendes moderlige Stolthed smigredes ikke lidet ved hendes to krigsdygtige Sønners Bedrifter, som forherligede det romerske Navn hos de nordlige Barbarer; men to Aar senere ramtes ogsaa hun af et haardt Slag; hendes Søn, hendes kjæreste Barn, den højtbegavede, aabenhjærtede, elskværdige Drusus, som havde vundet alles Hjærter, døde brat midt i sin Krigsberømmelse, som Følge af et Fald med Hesten. Da den ældre Broder Tiberius i den dybe Vinter ankom til det nuværende Pavia, hvor det nedbøjede Kejserpar modtog Sønnens afsjælede Legeme, strømmede hele Italien sammen for at se det; overalt brændte Baalene, og overalt lød Sørgesange ved den højtelskede Krigers Baare. Ogsaa Livia sørgede, men hun skjulte sin Smerte for Verden og beherskede dens

---

*) Agrippa havde først været formælet med en Datter af Pomponius Atticus, Ciceros Ven.

Udbrud*); hun laante Øre til Filosofiens Trøstegrunde, og Filosofen Areius, Augustus's Ven, blev ikke uden Indflydelse paa hendes saarede Sjæl.

En Begivenhed indtraf snart efter, som maaske ikke foraarsagede hende mindre Græmmelse, hendes Søn Tiberius's frivillige Tilbagetræden fra sin høje Stilling i Staten og Selvforvisning til Øen Rhodos. Motivet til dette sælsomme Skridt er dunkelt, maaske hans ulykkelige Ægteskab med Julia, eller snarere Forstemthed og Misundelse over Cajus og Lucius, Agrippas Sønners Stigen i Kejserens Gunst og Nærmelse til Magten. Ved sin Bortgang fra Rom syntes Tiberius at opløse det ham paatvungne Ægteskab med Kejserdatteren og paadrog sig sin mægtige Svigerfaders Vrede; Livia maatte opbyde hele sin Klogskab og Veltalenhed for at afholde Augustus fra det yderste Skridt, og kun med Møje lykkedes det hende at redde Skinnet for den i Unaade faldne Søn, i det hun hos sin kejserlige Gemal udvirkede for ham Titel og Værdighed som befuldmægtiget Legat. Til en Tilbagekaldelse var Augustus ikke til at bevæge, selv ikke da Tiberius efter Julias Fald og vanærende Forvísning, nedlod sig til at bede derom. Endelig da Cajus Cæsar, Agrippas og Julias ældste Søn, nu med sin Broder Lucius adopteret af Kejseren og staaende Tronen nærmest, hørte op med at modsætte sig Stiffaderens Tilbagekomst, gav Kejseren efter for Livias Bønner. Næppe var Tiberius vendt tilbage fra sit syvaarige Ophold paa Rhodos, da først den yngre af begge Tronarvingerne, den 18aarige Lucius i Massilia og 18 Maaneder efter den 3 Aar ældre Broder Cajus, Augustus Yndling, i Limyra i Lykien bortreves ved en tidlig Død. Dio Cassius's Skildring af begge disse unge Mennesker er ikke fordelagtig; han betegner dem som forkjælede, ved Smigreri fordærvede, overmodige Prinser, hvis

*) Seneca kalder hende ved denne Lejlighed i Modsætning til Octavia: maxima femina.

tidlige Udsvævelser foraarsagede den aldrende Augustus stor Bekymring. Om Cajus's tidlige Død lyder hans Beretning i Korthed saaledes: Cajus var af Kejseren bleven sendt til Asien for der at tjene sine Sporer som Feltherre; ved Belejringen af Byen Artagira i Armenien blev han saaret ved et snigmordersk Angreb, Saaret forværredes bestandig, og hans Forstand syntes at have lidt. Han rettede omsider den Bøn til Kejseren, at han maatte nedlægge sin Befaling som Imperator, en Titel, han havde antaget efter den oven nævnte Bys Indtagelse, og leve et Steds i Orienten i dybeste Tilbagetrukkenhed. Prinsens første Bøn gav Augustus efter for og lod Senatet bekræfte den; men den anden afslog han. Cajus stred længere Tid imod. »Hellere,« sagde han, »vil jeg blive gammel og graa i en Afkrog af Verden end vende tilbage til Rom«, dunkle og gaadefulde Ord, som maaske sigte til Tiberius's Tilbagekomst og tilbagevendende Indflydelse ved Hoffet i Rom. Endelig, hedder det, bekvemmede den syge Prins sig til at efterkomme Kejserens udtrykkelige Befaling, men døde paa Vejen i Havnestaden Limyra.

Ved begge disse Dødsfald skal Livia have været virksom, eller med andre Ord, hun skal ved Gift have ryddet begge Kejserens Adoptivsønner af Vejen for at bane Tiberius Vejen til Tronen. Saaledes lyder Oldtidens Beskyldning mod hende, men rigtig nok kun som Rygte, da den ikke har formaaet at føre Vidner frem for dette afskyelige Dobbeltmord. Naar Dio Cassius ender sin Beretning med de Ord, at man ved begge Prinsernes Død nærede Mistanke til Livia, er det især forbeholdt Tacitus at bringe begges tidlige Bortgang i umiddelbar Forbindelse med Livias Rænker. Snart fremfører han kun det anklagende Rygte uden selv at tiltræde det, snart udtaler han det som en Kjendsgjerning, at Livia hemmelig havde ladet sine blomstrende Stifsønner rydde afvejen*). Naar altsaa saaledes den

*) qvum florentes privignos per occultum subvertisset.

romerske Kejsertids troværdigste Forfatter vakler og er uenig med sig selv om dette skumle Rygtes Sandhed, kunne heller ikke vi udtale eller fælde nogen afgjørende Dom. At villige Redskaber, hvis hun har begaaet Forbrydelsen, til at udføre den ikke have manglet, vide vi bedst deraf, at Mænd som Sejan, af den nedrigste, underfundigste Karakter, befandt sig i Cajus's Følge. Det kan heller ikke bestrides, at begge Prinsers Død kom Livia og Tiberius i højeste Grad belejlig, saa det ser næsten ud, som Forbrydelsen virkelig er begaaet; men den kan ikke bevises*).

Af Augustus's Slægt var nu kun én mandlig Spire tilbage, Julias yngste Søn, Agrippa Postumus, en Dreng paa 15 Aar, af ringe Evner og farlig Karakter. Germanicus, Tiberius's Brodersøn, lige afholdt hos Folket som hos Kejseren for sine fortræffelige Egenskaber, var ligeledes kun 19 Aar gammel. Tiberius stod i sin Manddoms fuldeste Blomstring, i sit 46de Aar, i lige høj Grad erfaren i Krigens som Fredens Sysler. Saaledes blev Augustus, afkræftet ved Alder og Sygelighed — han talte 66 Aar — og trængende til en kraftig Medhjælper**), overtalt ved Livias »indtrængende Bønner og Forestillinger« til at adoptere sin Stifsøn Tiberius af »Hensyn til Statens Vel« (rei publicæ causa); thi den livsglade, muntre Augustus synes ikke at have elsket den skumle, mørke Tiberius. Adoptionen fulgte umiddelbart efter Cajus Cæsars Begravelse; tillige befalede Kejseren sin Stifsøn selv at adoptere Germanicus, i hvis Aarer paa mødrene Side der flød julisk Blod.

Livia stod nu paa Højden af sin Magt. De tre Kvinder, hvem hun havde frygtet som Rivalinder, vare fjærnede: Octavia, Augustus's Søster, var død, Julia, hans Datter, forvíst, og Scribonia, hans første Gemalinde havde med sjælden

---

*) Det er mærkeligt, at Svetonius ikke omtaler nogen Beskyldning mod Livia.

**) Mæcenas var allerede død for fire Aar siden.

Opofrelse frivillig delt Datterens Skæbne. Livias egne Fremtidsudsigter vare sikrede med Sønnens. Den af Skæbnen haardt bøjede Kejser trængte til Hjælp og Bistand hos sin Hustru og Stifsøn, saa meget mere som han snart efter Tiberius's Adoption igjen saae sig tvungen til at afskære usunde Spirer af sin Stamme og overgive den vilde og trodsige Agrippa Postumus og hans udsvævende Søster, Julia den yngre, til livsvarig Forvisning*).

Da man engang gjorde Livia det Spørgsmaal, hvorledes og hvorved hun havde vundet en saa stor Indflydelse over sin Husbond, gav hun til Svar: »Jeg har altid holdt mig inden for Ærbarhedens og Maadeholdets Skranker; alt, hvad han vilde, gjorde jeg med Glæde, søgte aldrig at blande mig i hans Anliggender og fortørnedes aldrig eller syntes at lægge Mærke til hans Utroskaber«. Denne Indflydelse betegnes udtrykkelig som en velgjørende; bestandig søgte hun at mildne den Grusomhed, som han udviste i den første Del af sin offentlige Virksomhed, og at overbevise ham om, at han befæstede sit Regimente og Dynasti bedre ved Maadehold end ved Haardhed og Strenghed. Om endogsaa den lange Tale, som Dio Cassius lader hende holde i denne Anledning til ham, er opdigtet, staar det dog fast, at hun raadede ham til Mildhed ved Cinnas bekjendte Sammensværgelse, og at han siden takkede hende for hendes kloge Raad. Hendes mildnende Indflydelse over sin Gemal var saa almindelig bekjendt, at selv Cleopatra kunde anstille sig, som om hun haabede en mildere Skæbne ved Livias Mægling. Livia understøttede Augustus i hans Stræben efter Popularitet; hun sad ved hans Side, naar han af Hensyn til Folket, som gjærne saae sin Behersker dele sine Glæder, omgivet af sin Familie, bivaanede Circuslegene i den kejserlige Loge.

*) Maaske har der fundet en Familieintrige Sted, som sigtede til at støde Augustus fra Tronen og føre Julia, hans Datter, til Hærene i Germanien eller Orienten. Digteren Ovid, som forvistes paa denne Tid, var maaske indviet i Planen.

De Klæder, som han bar, vare forfærdigede af hendes Hænder; thi den verdensbeherskende Augustus holdt af at opstille sig selv og sit Hus som et Exempel og Mønster for sine Romere paa borgerlig Simpelhed. Livias offentlige Optræden var beregnet paa at repræsentere den første romerske Matrones Værdighed og Kyskhed*). Ved saadanne Lejligheder saae man hende bestandig omgiven af alvorlige og værdige Mænd, i skarp Modsætning til den letsindige Julia, som, skjønt ikke længer ung, altid viste sig omringet af en Skare letsindige, unge romerske Lover. Selv ved Ildebrande plejede Kejserinden personlig at indfinde sig for ved sin Nærværelse at anspore til hurtig Hjælp. Paa de talrige Rejser, som Augustus foretog i Østen og Vesten i sit store Rige, var Livia næsten altid hans Ledsagerinde; Kejserens svagelige Sundhed gjorde hendes omhyggelige Pleje nødvendig, og bestandig indhentede han hendes Raad i alle vigtige Sager. Hvis han var fraværende, erstattede Breve den mundtlige Meddelelse; vi have endnu interessante Brudstykker af saadanne Breve, hvori Kejseren omtaler de nødvendige Forsigtighedsregler for at fremvise den unge ubehjælpsomme Claudius offentlig; thi Livia tog meget virksom Andel i Opdragelsen af Kejserfamiliens yngre Medlemmer. Hendes Politik gik ud paa, saa vidt muligt, ved Ægteskab at forbinde det kejserlige Hus's to forskjellige Grene, den juliske og den klaudiske, og der behovedes en stærk Aand og rastløs Virksomhed som Livias for mere end et halvt Hundrede Aar at holde sig og hævde sin Stilling i det af Tvist og Rænker sønderrevne Hus, saa at hun til sidst kunde triumfere over sine mange Fjender og Modstandere.

Vi komme nu til den sidste Beskyldning, som er udslynget mod Livia, hendes formentlige Skyld i sin mangeaarige Ægtefælle, Kejser Augustus's Død. Svetonius, som har efterladt os en temmelig detailleret Beretning om hans

*) Ovid kalder hende „de kyske Matroners Vesta".

sidste Dage, omtaler den slet ikke. I Aaret 14 efter Kr. besluttede den gamle Kejser, som nu stod i sit 76de Aar og var meget svagelig, at ledsage sin Adoptivsøn og udvalgte Efterfølger Tiberius paa en Rejse til Illyricum, hvor denne skulde gjenoprette Rolighed i Provinsen. Paa denne Rejse paadrog Augustus sig en Forkølelse, som lagde Grunden til hans Død. Han sejlede langs med Campaniens herlige Kyst, besøgte dens henrivende Øer, især Kejserens Yndlingssted Capri, som han nylig havde tilkjøbt sig som Privatejendom, og overværede de festlige Lege, der paa denne Tid fejredes i Neapel. Endelig brød han op og fulgte Tiberius til Benevent, hvorfra Sønnen fortsatte Rejsen og afgik til Illyricum. Paa Tilbagerejsen forværredes Kejserens Sygdom, og man maatte standse i Nola. Livia lod den Villa, hvor den syge opholdt sig, stærkt besætte med Vagter og lod gjentagne Gange gunstige Beretninger udgaa om hans Tilstand, medens hun ved Ilbud hurtigst tilbagekaldte Tiberius. Efter Svetonius's Beretning fandt denne Kejseren endnu i Live og havde en lang og hemmelig Samtale med ham, efter hvilken Augustus med Sindsro beredte sig til Døden. Dio Cassius derimod siger udtrykkelig, at Kejseren var død, førend Tiberius ankom, men at Livia af Forsigtighed holdt hans Død hemmelig. Tacitus endelig vakler og lader det tvivlsomt, hvilken Beretning er den sande. Kejseren døde i Armene paa Livia, som bedækkede ham med sine Kys; hans sidste Ord vare: »Lev vel, Livia, glem ikke vort Ægteskab*)«. Hans Død var let og smertefri, som han altid havde ønsket sig den (Euthanasia).

Saa lidet som denne Beretning synes at forraade Livias Brøde, omtale dog baade Tacitus og Dio Cassius den. Tacitus fortæller os, at Kejserens Tilstand mod Slutningen af hans Liv bestandig blev betænkeligere, og mange nærede den Mistanke, at Livia havde begaaet en Forbrydelse. Der

---

*) Livia, nostri conjugi memor vive, ac vale!

gik nemlig det Rygte, at Augustus faa Maaneder før sin Død med en eneste Ledsager, Fabius Maximus, var rejst til Planasia for at besøge sin Dattersøn, den forviste Agrippa Postumus. Der var blevet udgydt Taarer og havde været Tegn paa en gjenvaagnende Kjærlighed, som syntes at antyde, at man vilde føre Prinsen tilbage til Kejserhuset. Denne Statshemmelighed havde Maximus aabenbaret sin Hustru Marcia og denne igjen til Livia. Da Augustus hørte dette, lod han — sandsynligvis — Maximus dræbe sig ved Selvmord, og ved hans Ligbegængelse hørte man hans Hustru anklage sig selv som skyldig i sin Mands Død. »Lad nu Sagen forholde sig, som den vil,« siger Tacitus, »næppe havde Tiberius sat sin Fod paa Illyriens Jordbund, førend han ilsomt kaldtes tilbage ved en Skrivelse fra Moderen«.

Dio Cassius gaar endnu videre, i det han ligefrem fortæller os — rigtig nok kun som et Rygte — at Livia, af Angest for at Augustus efter en hemmelig Rejse til Agrippa igjen skulde forsone sig med ham, har forgivet sin Ægteherre paa følgende Maade. Hun bestrøg nogle Figener, som hang paa Træer, af hvilke han med egen Haand plejede at plukke, med Gift, hvorefter hun sammen med ham selv nød af disse Frugter, men kun saadanne, som ikke vare bestrøgne, medens hun tilbød ham de forgiftede. Det er naturligvis umuligt for os af disse stridende Beretninger at udsondre den historiske Sandhed; Augustus stod ved Enden af sin Løbebane, hun selv var 71 Aar. Skulde det være tænkeligt og muligt, at hun, for at skaffe sig og sin Søn Magten, skulde være kommen Naturen vistnok kun faa Aar i Forkjøbet og have besmittet sig med saa sort en Forbrydelse, at afskære den Mands Livstraad, med hvem hun havde levet i et lykkeligt Samliv i 52 Aar? Og Augustus, som besad sin skarpe Aands fulde Kraft lige til det sidste, skulde han ikke engang have anet eller mistænkt den Forbrydelse, som var begaaet mod ham? Hans sidste Ord, hvis de ere troværdige, tyde ikke derpaa. Saaledes synes indre Grunde at

frikjende Livia for denne svare Brøde, uden at vi derfor kunne træde ud af det Halvmørke, som omgiver hendes Historie. Har hun været i Stand til at begaa de andre Misgjerninger, hvorfor hun er sigtet, hvorfor skulde hun da i sin umættelige Herskesyge og tilmed i Besiddelse af kraftig Sundhed i sin høje Alder vige tilbage for denne? Om endskjønt det saaledes synes sandsynligt, at Livia ikke har besudlet sine Hænder med sin Ægtefælles Mord, staar det fast, at hun har væsentlig Andel i Agrippa Postumus's strax efter Augustus's Død paafølgende Drab, en Henrettelse, som rigtig nok kan undskyldes af politiske Grunde. Ogsaa over denne Begivenhed hviler der et hemmelighedsfuldt Dække, som det er vanskeligt at løfte. Den Krigstribun, til hvem Agrippas Bevogtning var betroet, havde af den afdøde Kejser modtaget den Befaling — saaledes fortæller Tacitus — strax at dræbe sin Fange, saa snart han hørte Efterretningen om hans egen Død. Augustus havde gjort dette Skridt, hedder det sig, for at redde sit Rige fra Borgerkrigens Rædsler, som han af egen Erfaring noksom kjendte. Befalingen blev ogsaa fuldbyrdet. Tribunen lod en af sine tapreste Centurioner kalde, og det lykkedes denne med stor Møje at nedlægge den kæmpestærke Prins, uagtet han var vaabenløs og ikke anede noget ondt. Det syntes eller skulde synes, som om Tiberius ikke vidste noget af dette. Da Centurionen, som hans Pligt krævede det, aflagde Beretning hos den ny Kejser, svarede denne, at han intet havde befalet, og at Gjerningsmanden til Mordet skulde drages til Ansvar i Senatet. Tiberius beredte sig virkelig til dette Skridt, da Livia traadte til med sine Forestillinger, og Sønnen nøjedes med at afgive den Erklæring i Senatet, at Tribunen havde handlet efter den afdøde Kejsers Befaling. At Augustus virkelig skulde have givet en saadan Befaling, han, som aldrig lod udgaa Dødsstraf over nogen af sin Slægt og vistnok ikke vilde have ofret sin Dattersøns Liv for sin Stifsøns Sikkerhed, er højst usandsynligt, især hvis

den omtalte Rejse til Øen Planasia, som oven for er omtalt, virkelig har fundet Sted. Livia var medvidende i Mordet, som det tydelig fremgaar af den hele Beretning, og har vistnok i Forbindelse med Tiberius ladet det fuldbyrde. Bag efter lod den lumske Tiberius, som om han var aldeles uvidende derom. Hvor farlig i øvrigt Agrippa var for Rigets Sikkerhed, fremgaar deraf, at en falsk Agrippa, en fræk Slave, nær havde vakt en Borgerkrig, som kun blev dæmpet ved Tiberius's Klogskab og Energi.

Livia var i Følge Augustus's Testamente formelig optagen i den juliske Familie; hun hed nu Augusta eller Julia Augusta; af Kejserens Privatformue tilfaldt hende en Tredjedel. Ved Begravelsen blev hun, som Dio Cassius fortæller, fem Dage paa det Sted paa Marsmarken, hvor Baalet havde fortæret de dødelige Rester af Verdens Hersker, og hvor en Ørn, som man troede, havde baaret hans Sjæl til Himlen. Med egne Hænder samlede hun Asken og de forkullede Ben og nedsatte dem i det Mausoleum, som den afdøde selv havde opført for sig og sine mellem Tiberfloden og den flaminiske Vej. Augustus blev ligesom hans Adoptivfader, Julius Cæsar, hævet til Gudernes Rang, og Livia udnævntes til hans Præstinde; hun byggede et Tempel paa Palatium for ham og prydede det med Gaver til hans Amindelse. Plinius den ældre fortæller, at han besøgte det, førend det ødelagdes ved en Ildebrand.

Tiberius's Tronbestigelse og vedvarende ugifte Stand hævede Livia til den højeste Tinde af Magt og Herredømme. Ved hendes ærefulde Optagelse i den juliske Slægt overstraalede hun alle Damer i Kejserfamilien, og de højeste Rigsdignitarier kappedes om at frembære Smiger og Hyldest for Enkekejserinden, »den ophøjede Julia Augusta«. I Senatet dekreterede man hende Navn af »Fædrelandets Moder«, Parens patriæ, og til Tiberius's Navn vilde man føje »Julias Søn«. Kejseren frabad sig dette overdrevne Kryberi »nærmest af Misundelse«, siger Tacitus, »og Angest for at

forringe sin egen Værdighed«; thi fra nu af indtræder lidt efter lidt et koldt Forhold mellem Moder og Søn. Livia havde skaffet Tiberius Magten, for selv at herske i hans Navn, og regnede paa hans Taknemmelighed. Hun lod endogsaa nu og da Sønnen høre det ved bitre Ord; men den gamle herskesyge Dame forregnede sig, naar hun troede at kunne indtage Augustus's ledige Plads. Hendes Fordringer overstege alt, hvad en romersk Dame nogen Sinde havde tilladt sig. Hun modtog Senatet og gav offentlig Kur i sit Palads, og Kejserens offentlige Edikter bare foruden Tiberius's Navn ogsaa hendes. Embedsmændenes Indberetninger vare lige saa godt stilede til hende som til Kejseren. At bivaane Senatsmoder eller inspicere Hærene vovede hun ikke, ellers var hun i alt andet Roms almægtige Behersker-inde. Paa en Statue, som hun rejste sin afdøde Gemal foran Marcellus's Theater, satte hun i Indvielsesordene sit eget Navn foran Kejserens. Denne myndige Indblanding i Statssager blev til sidst Kejseren besværlig, og han besluttede at sætte den en Skranke. Vel benyttede han sig i sin første Regeringstid ofte af hendes kloge Raad, men hendes blotte Værktøj vilde han ikke være. Han begyndte derfor at indskrænke de daglige Konferencer med hende og undgik alle hemmelige Samtaler. Da hun engang ved en Ildebrand i Nærheden af Vestatemplet, som fordum, havde begivet sig til Brandstedet for at anspore Folket og Soldaterne til energisk Hjælp, gjorde Tiberius hende opmærksom paa det upassende i en saadan Adfærd, især for en Dame af hendes Alder. Saaledes greb han flere Gange Lejligheden til at vise hende til rette. Alligevel fulgte intet aabent Brud mellem Moder og Søn, begge lige falske og gjennemskuende hinandens Tanker. I de 15 Aar, Livia overlevede sin kejserlige Ægteherre, blev Afstanden Aar for Aar større og større mellem dem, indtil Sønnen til sidst rømmede hende Marken, rejste bort fra Rom og begav sig, ligesom fordum til Rhodos, nu til Capri, hvor han levede i den sidste Tid

af sit Liv i stille Tilbagetrukkenhed. Livia bevarede lige til sin sidste Stund en ikke ringe Del af Magt og Anseelse. Kejseren maatte finde sig i, at hendes Palads blev en Samlingsplads for utilfredse, som under Livias mægtige Ægide turde tillade sig al Slags Satire og Spot over Kejseren. Han vovede aldrig at træde hende eller hendes Camarilla for nær, og Tyrannen viste ved flere Lejligheder at, om han end hadede sin Moder, frygtede han hende ikke mindre. Enkelte Glimt paa sønlig Pietet dukke hist og her frem, hvis man ikke snarere med Tacitus skal forklare hans Opførsel som Forstillelse og Tilbøjelighed til at skjule sine sande Følelser. Saaledes, da Livia i sit 79de Aar faldt i en haard Sygdom, ilede Sønnen strax til Rom til hendes Sygeseng; Kejserinden blev dog rask igjen og levede endnu i mere end sex Aar. Tiberius's sønlige Respekt for den statskloge Moder udslukkedes aldrig, ja selv Sejanus, Tiberius's mægtige Yndling, der spillede Herre i Rom, tog sig vel i Agt for at komme i Konflikter med hende. End videre hedder det, at saa længe Moderen levede, havde man i det mindste én Tilflugt mod Kejserens grusomme Tyranni. Tunge Prøvelser vare Livias høje Alderdom forbeholdne, og Nemesisgudindens gjengjældende Magt raadede ogsaa i hendes Liv. Hun saae sin Sønnesøn Drusus, Tiberius's eneste Søn, synke i Graven, og snart derefter en af hans efterladte Tvillingsønner følge ham; hun saae en dyb ulægelig Familietvist i Kejserfamilien og Tiberius's stærke Aand bøje sig under Skæbnens haarde Slag. I sine sidste tre Aar saae hun kun Sønnen hos sig én Gang i faa Timer. Da hendes Endeligt nærmede sig, havde den 70aarige Kejser allerede ganske begravet sig i sin Klippeøs Ensomhed; han tøvede forsætlig med at besøge den syge Kejserinde, indtil det var for sent. Ikke engang ved hendes Ligbegængelse kom han til Rom; efter at man forgjæves havde ventet nogle Dage, maatte man uden ham begrave Liget, som allerede var gaaet i Forraadnelse. Begravelsen var uden Pragt, lidet

svarende til hendes høje Stilling i Livet; de mange af Senatet dekreterede Æresbevisninger bleve beskaarne af Kejseren, hendes Forgudelse, som Senatet ligeledes havde foreslaaet, ligefrem forbudt.

Livia opnaaede den høje Alder af 86 Aar. Mange smukke Træk fortælles om hendes sidste Aar, ligesom om Madame de Maintenon, med hvem hun har mere end ét Punkt tilfælles. Af hendes uhyre Formue — hun besad blandt andet store Malmgruber i Gallien — gjorde hun den ædleste Brug; hun ydede mange forfulgte Hjælp og understøttede mange ulykkelige*). Højmodig tilgav hun lidte Fornærmelser. Fattige adelige Børn lod hun opdrage og udstyre og understøttede den forstødte og forviste yngre Julia paa Øen Trimerus under hendes 20aarige Exil. Imod sine Tjenere var hun et godt Herskab. I en eneste af de Familiebegravelser (Columbarier), i hvilken hun lod begrave Medlemmer af sit talrige Tjenerskab, fandt man i nyere Tid Asken af over 1000 af hendes Tyende af begge Kjøn, Slaver og frigivne, hvis forskjellige Forretninger, alle nøje betegnede, kunne give os et Begreb om hendes Hofs Pragt og Storhed. Blandt dette umaadelige Hofpersonale findes ogsaa dem, til hvem Kejserinden havde betroet Udgifter for sin Velgjørenhed. »Det er umuligt,« udraaber Historieskriveren Merivale, »i disse Gravmonumenter over hendes Tjenere, som hun alle overlevede, ikke at læse Vidnesbyrd om Hjærtensgodhed og Højmod om, end blandet med Stolthed, som med tvingende Magt afnøde os vor Beundring«.

Hvis Livia har begaaet de unaturlige Forbrydelser, hvorfor hun sigtes, og Tacitus's vægtige Ord: »Gravis in rem publicam mater, gravis domui Cæsarum noverca« ere ikke lette at glemme, har hun forstaaet med sjælden Klog-

*) Tacitus bruger rigtig nok disse Ord: „Misericordiam erga adflictos palam ostentabat“.

skab og Snedighed at dække sig selv og sit Minde; umuligt er det ikke, at Tacitus og efter ham Dio Cassius, hendes to Anklagere, have øst af farvede Kilder, som nogle*) have ment, særlig af Agrippina den yngres hadefulde Memoirer, og at saaledes Beskyldningerne imod hende ere opdigtede eller meget overdrevne. Nogen ren Karakter var Livia til visse ikke; den Despottrone, hvorpaa hun sad, og den Tid, hvori hun levede, egnede sig lidet til at frembringe Mønstre paa pletløs og dydig Moral. Omgiven af Fjendskab og Rænkespil, brugte hun sine Vaaben til Forsvar og Angreb, og hendes overlegne, kolde og rolige Aand, understøttet af en tilsyneladende udadelig Livsvandel og snild Klogskab og Forsigtighed, hjalp hende til Sejr. Hun var født til at herske og beherske de to Kejsere, Ægtefællen ved sin Elskværdighed (comitas), sin Eftergivenhed mod hans Svagheder og sin Uundværlighed, Sønnen ved sin mægtige Avtoritet, som hun havde udøvet over ham indtil hans 55de Aar, og hans pligtskyldige Ærbødighed, som overlevede hans Had og Moderens utæmmelige Ærgjerrighed og Herskesyge. »En ægte fyrstelig Bevidsthed om sin exempelløse Stillings høje Værdighed« maa tilkjendes hende. Hendes Samtid gik endnu videre. Den eneste Forfatter fra hendes Tid, hvis Værk vi endnu have, Vellejus Paterculus, hvis romerske Historie slutter med Livias Død, kalder hende med smigrende Ord »en højtbegavet Kvinde, mere beslægtet med Guderne end med Menneskene, som anvendte sin Magt til at yde de ulykkelige Hjælp og fremme andres Værdighed«.

Chr. Stremme.

---

*) A. Stahr og til Dels Merivale.

# Rytterfærd og Rytterkampe.

(Scener fra den nordamerikanske Slavekrig).

## II. Sommerfelttoget i Virginien.

(Slutning).

II. Ødelæggelserne ved Manassas-Junction. — Indledning til Slaget. — Det andet store Slag ved Manassa eller Groveton. — Sommerfelttogets Slutning.

Paa Højsletten ved Manassas-Junction, der har en Udstrækning af henved tre Fjerdingvej i Kvadrat, havde Yankeerne bygget en uregelmæssig Stad af Forraadshuse, Barakker, Telte og Hytter, omgivet det hele med en sammenhængende Række Skanser og opdynget Forraad af Levnedsmidler, Ammunition og Udrustningsgjenstande for en Hær paa 100,000 Mand, ikke at tale om den uhyre Masse Luxusgjenstande af enhver Art, der ikke havde det mindste med Krigsfornødenheder at gjøre. Det Syn, som Lejren frembød ved min Ankomst, var i Sandhed prægtigt. I Fronten udfoldede vort Rytteris lange Linjer sig under en rask Fremmarche, med Standarterne lystig flagrende i Morgenvinden; ved Siden jog vort ridende Artilleri, og tætte hvide Røgskyer fra deres Kanoner og det Skyts, vi havde taget i Skanserne, trak hen over Marken; paa venstre Fløj endelig rykkede Jacksons Veteraner frem i Løb, medens de fjendtlige blaa Masser i fuld Flugt ilede hen imod de i det fjærne glimtende Skove. General Stuart var højlig fornøjet med sit Held; han havde fuldstændig overrasket de Tropper, som

skulde bevogte Pladsen, fanget største Parten, uden stort Tab taget tolv Stykker Skyts og sprængt tre Brigader Fodfolk, som fra Potomacfloden vare afsendte til Forstærkning. Fjenden havde ved sin Flugt efterladt alle sine døde og saarede saa vel som 1500 flygtende Negre, Mænd, Kvinder og Børn. Byttet var stort, og Mængden af Luxusgjenstande næsten utrolig. Det var yderst fornøjeligt at se, hvorledes vore pjaltede Karle gjorde sig til gode med indlagte Østers og Hummer, andre skare løs paa mægtige Oste og tømte Champagne dertil, og atter andre vare i Færd med at dele Kasserne med Støvler, Sko og alle Slags Klædningsstykker og byttede deres gamle Pjalter med disse gode Sager; de spirituøse Drikke havde Kvartermesteren med en vis Forsigtighed strax lagt Beslag paa og sat under stræng Bevogtning. Fordelingen af de erobrede Heste fremkaldte stor Skinsyge mellem vort og Jacksons Artilleri; blandt vort Bytte var ogsaa en af hine store, brogetmalede Yankee-Marketentervogne, som altid vare forspændte med fire udmærkede Heste. General Stuart paalagde mig strax at tage over med samme til vort Artilleri, give Hestene til det første, det bedste Batteri og raade over Indholdet efter eget Tykke. Efter at have forvandlet de fire statelige brune til dygtige Artilleriheste var det mig en kostelig Fornøjelse at uddele Krammet til vore brave Kanonerer, som i stort Tal samlede sig om Vognen og modtoge dens Indhold med høje Glædesraab; de forskjellige Kasser bleve lettelig aabnede med mit Sværd, og vi fandt deri Skjorter, Hatte, Lommetørklæder, Appelsiner og Limoner, Vine og Cigarer og al Slags Smaating; jeg for min Part valgte to Kasser Regalia, som jeg hængte ved min Sadelknap.

Hele Dagen (den 27de August) over vare vi beskæftigde med at samle saa meget af Byttet, som vi blot kunde tage med, og forberede Ødelæggelsen af Resten. I Løbet af Eftermiddagen indløb Efterretning om, at de fodererede Tropper rask rykkede frem mod os fra forskjellige Retninger, og snart

var Divisionen Ewell, som dannede Jacksons Bagtrop, indviklet i en levende Fægtning. Hovedmassen af vort Fodfolk begyndte nu i al Ro at marchere mod Nordvest til Stenbroen (Stonebridge) og Sudleys Mølle, medens Rytteriet blev tilbage paa Sletten for, saa snart fornødent gjordes, at stikke Ild paa Resten af Byttet; alle Forraadshuse og Depoter vare fyldte med Straa og Hø og Levnedsmidlerne anbragte i 46 Banevogne, som vi havde skubbet tæt sammen. Fægtningen var imidlertid bleven levende, Skytset tordnede, og Geværsalverne rullede uafbrudt; men skjønt den overmægtige Fjende tappert angreb os, og skjont den gamle Helt Ewell under Kampen mistede et Ben, lykkedes det dog ikke at bryde Linjen af disse Veteraner, som havde skaffet deres Fører Navnet Stenmur (Stonewall); de hævdede deres Stillinger, til Nattens Frembrud gjorde Ende paa Blodsudgydelsen, og sluttede sig derpaa til Hovedkorpset.

Da Solen gik ned bag et Højdedrag, som begrænsede den vestlige Horisont, stege Flammerne i Vejret paa hundrede forskjellige Steder af Sletten og oplyste de talrige mørke Skikkelser, som færdedes mellem dem, søgte at sprede Ilden videre og at oppuste de ulmende Gloder til lys Lue. Flammeskinnet fra alle disse brændende Bygninger, Telte og Banevogne, de røde Ildneg, som udgik fra Mundingerne af Skytset, og Gnisterne fra de springende Granater forenede sig til et sælsomt mørkt Skue, hvortil den dunkle Skov afgav Baggrunden. Saa snart alt, hvad vi ønskede at redde, var gjemt, og alt, som skulde ødelægges, laa i Aske, sloge vi ind paa Tilbagetoget; men under den øjeblikkelige Forvirring og Nattens Mørke bleve baade jeg og en Del af den øvrige Hob med Kurererne skilte fra vor General, hvem vi først anden Dag derefter traf igjen. Imidlertid havde Jackson samlet sin hele Styrke ved Sudleys Mølle og ventede her Popes Angreb; thi Nordstaternes Overgeneral opbød nu alt for at knuse den Hær, der næsten stod i

Ryggen paa ham, forinden Resten af Sydens Tropper, navnlig General Longstreets Korps, kunde naa frem.

Den 29de Avgust om Morgenen begyndte General Pope dette Angreb, og Stuart afsendte mig til Jackson for at bede om Ordrer med Hensyn til Rytteriet; paa mit Spørgsmaal, hvor jeg vel kunde træffe gamle Stonewall, svarede Generalen med betydningsfuldt Smil: »Hvor Kampen er hedest«. Jeg galoperede altsaa afsted over Valpladsen, som endnu var dækket med Ligene fra Gaarsdagens Fægtning, hen til et Sted, hvor man havde samlet 20 Kanoner i et Batteri, der var indviklet i en hed Fægtning med lige saa mange fjendtlige Kanoner; her haabede jeg sikrest at finde Jackson. Yankeernes Batterier skøde meget for højt og sendte deres Projektiler i rask Følge en hel Fjerdingvej bag vor Stilling ud over en Sumpstrækning, som jeg maatte over, hvis jeg ikke vilde gjøre en lang Omvej. Min Hest var alt flere Gange sunken ned i Mosen, da Jordbunden pludselig fuldstændig gav efter under det bedrageriske, grønne Tæppe, og mit brave Dyr blev siddende i Sumpen til midt over Livet; jeg sprang endnu i sidste Øjeblik ned fra Ryggen og naaede heldig fast Grund, men alle min brave Stridshingsts Anstrængelser viste sig frugtesløse, og imidlertid sprang Granaterne i stedse større og større Nærhed og oversprøjtede os med Dynd, og jo mere det ængstede Dyr søgte at komme op, desto dybere arbejdede det sig ned i Dyndet. Jeg var allerede i Færd med at lade Hesten i Stikken og udrette mit Ærende til Fods, da en Deling Fodfolk kom forbi og velvillig ilede mig til Hjælp; ved Spader og Reb kom Dyret, der var blevet kulsort af Dynd, op af Mosen igjen, rystende over hele Legemet. Uden nyt Uheld udrettede jeg derpaa mit Ærende hos General Jackson, der forbavset saae paa mig og med roligt Smil spurgte: »Major, hvor tager De Deres Farve fra? Jeg havde aldrig troet, at man saa hurtig kunde forvandle en brun Hest til en kulsort«. Han gav mig dernæst den Ordre, at Stuart skulde holde

Fjenden i Skak paa højre Flanke, til Longstreet kunde indtage hans Plads, og afsted gik Farten igjen til Sudleys Mølle.

Her fandt jeg imidlertid Sagernes Tilstand aldeles forandret og alt i den største Forvirring. To fjendtlige Brigader vare aldeles uventet dukkede frem i Ryggen paa os, lige paa den Plet, hvor vore Forraads- og Ammunitions-Kolonner havde taget Plads. General Stuart havde lige i Øjeblikket kun en lille Deling Ryttere og en enkelt Kanon ved Haanden, men gjorde lige fuldt hver tænkelig Anstrængelse for at redde Vognene, der vare af største Vigtighed for Hæren. Blandt Kuskene herskede den største Forvirring; mange havde allerede spændt for og kjørte afsted i største Hast, andre kunde man kun ved at anvende Magt tvinge til at opfylde deres Pligt og spænde for, og i Mellemtiden sloge Fjendens Kugler ned som Hagl rundt omkring os, og Kvartermesteren, som førte Trainet, med flere andre Folk vare allerede faldne. En Smule Koldblodighed og Bestemthed fra vor Førers Side forbedrede imidlertid snart Sagernes Stilling, vore Skarpskytter sade hurtig af og bleve fordelte bag et Gærde, hvorfra de modtoge Fjenden med en velrettet Ild, medens Pelham, der i Galop kom til med sit Skyts, fra en gunstig Stilling sendte en saa virksom Hagel af Granater og Kardætsker mod de fjendtlige Linjer, at deres Fremrykken pludselig gik i staa.

Jeg havde imidlertid faaet det Hverv at opstille den højre Fløj af vore Skarpskytter, og da jeg var den eneste Rytter paa denne Kant af Kamppladsen, tiltrak jeg mig i høj Grad Fjendens Opmærksomhed; allerede vare flere Kugler fløjne forbi mig i uhyggelig Nærhed, da en Yankee-Skarpskyttes Kugle bragende slog ned i den Kasse Regaliacigarer, der, som Læseren vil erindre, var tilfalden mig fra Marketentervognen; jeg havde fastgjort den ved min Sadelknap, og den havde ikke taget nogen Skade ved Uheldet i Sumpen. Jeg gav netop min Uvilje Luft i temmelig tydelige

Udtryk og henledte en af vore Skytters Opmærksomhed paa den uforskammede Karl, da General Stuart kom ridende og befalede mig at ile til Jackson med Melding om det passerede samt at beordre enhver Troppedeling, jeg mødte paa min Vej, til Hjælp.

Efter faa Minutters hurtig Galop traf jeg paa tvende Brigader af Divisionen P. A. Hill, som jeg i Løb afsendte til det truede Sted; meget kort efter mødte jeg General Hill selv, hvem jeg gav de fornødne Meddelelser, hvorpaa han ogsaa selv ilte der hen. Imidlertid blev Kanonaden frygtelig, stadig toge nye Batterier Del i Kampen, og Tordenen rullede langs vore Linjer fra Hundreder af Stykker. I den tætte Krudtdamp, som indhyllede Valpladsen, og under de talløse springende Granater var det ingen let Sag at finde General Jackson, hvem jeg dog endelig opdagede, siddende meget bekvemt paa en Ammunitionskarre og i al Ro nedskrivende sine Befalinger. Efter at jeg havde gjort min Melding, omtalte jeg, hvor store Vanskeligheder jeg havde haft med at finde ham, og tillod mig at mene, at det dog nok var en Smule for varmt paa det Sted, vi befandt os. »Min kjære Major,« svarede han, »jeg er Dem meget forbunden for de Anordninger, De har truffet. Hill vil nok blive færdig med den Fjende, vi have i Ryggen. Jeg véd, at hvad Fjenden har dér, kan ikke være mere end tvende Brigader; men hvad min Stilling her angaar, tror jeg nok, at vi to tidligere have været med paa mere varme Steder«. Den store Helt optog derpaa igjen rolig sit Skriveri, medens Kuglerne pløjede Jorden rundt omkring ham og overøste hans Dokumenter med Sand, saa han, som en af Napoleons Generaler under lignende Omstændigheder, ikke trængte til Sand for at tørre Blækket. Imidlertid vare vore Vogntog blevne reddede, de dristige Yankeer, som havde angrebet vor Bagtrop, kastede med betydeligt Tab, og en stor Del af deres Mandskab falden i vore Hænder som Fanger.

Det var henved Middagstid, og Fægtningen var bleven

almindelig. Den fodererede Overgeneral søgte atter og atter at bryde Jacksons Linjer, men atter og atter bølgede de vældige Masser med udtyndede Rækker tilbage for den Stenmur, som stillede sig dem i Møde. Vi skød langsomt vor højre Fløj fremad, hvorved vort ridende Artilleri under den tapre Pelham ydede udmærket Tjeneste; men ogsaa vort Rytteri var her virksomt, femte Virginia-Regiment under Oberst Rosser gjorde saaledes alene 500 Fanger. Mange af vor Modstanders saarede vare faldne i vore Hænder, og vi havde derfor anrettet et flyvende Lasaret i en skyggefuld Lund nær ved en kølig Kilde, og her bleve flere Hundrede saarede modtagne. Enten Fjenden nu skød for højt, eller han fejlagtig antog hin Gruppe Folk for en Troppedeling, nok er det, han aabnede pludselig en frygtelig Ild mod netop dette Punkt, og da Skud paa Skud slog ned i den tætte Masse af saarede, og Granaterne sprang imellem dem, var det ynkeligt at se de elendige Stakler med knuste Lemmer og skrækkelige Saar gjøre Forsøg paa at slæbe sig bort, medens de udstødte Forbandelser over deres Kammerater, som lode dem udstaa denne Dødsangest.

Da Fjenden havde overtydet sig om, at han ikke formaaede at fortrænge os af vore Stillinger, standsede han sine Angreb henimod Kl. 4 om Eftermiddagen. Henimod Kl. 5 indtraf Longstreets Korps, hilset paa vor hele Linje med høje Jubelraab; hans Tropper indtoge i den Række, de indtraf, deres Stilling i Slaglinjen paa Jacksons højre Fløj, og endnu før Solnedgang stod den sidste Division, Texanerne under Hood, i Række paa Longstreets yderste højre Fløj. Endnu længere frem stod Stuart med en Del af Rytteriet, medens Fitz Lee med største Delen af sin Brigade afsendtes til Jackson og stod paa hans yderste venstre Fløj. Ogsaa General Robert Lee var indtruffen, og enhver Mand i vor Hær nærede fuld Tillid til, at den kommende Dag skulde bringe os en glimrende Sejr. Sent om Natten maatte jeg følge Stuart paa en lille Rekognoscering uden for vore

Linjer, og paa vort Tilbageridt bleve vi i Nattens Mørke hilsede med en heftig, men heldigvis slet rettet Ild af vore egne Folk. Resten af Natten tilbragte vi ved Siden af vore Kanoner, og da vi ikke kunde afsadle vore Heste, maatte en Patrontaske, jeg tilfældigvis fandt paa Jorden, tjene mig til Hovedpude.

De to store Hære stode nu lige over for hinanden i deres fulde Styrke; enhver af dem talte mellem 50—60,000 Mand; dog har Popes Hær rimeligvis været noget talrigere, da han havde trukket Forstærkninger til sig fra Alexandria, hvor hans Reserver, henved 20,000 Mand, vare samlede. Den tidlige Morgen og de første Formiddagstimer gik forholdsvis rolige hen, og dog skulde før Solnedgang et af de blodigste Slag i denne Krig være udkæmpet paa denne Valplads. Fra Tid til anden lød en let Blænkerild fra vore Linjer, som det altid gaar, naar to fjendtlige Hære staa tæt over for hinanden; med lange Pavser drønede et Kanonskud som en alvorlig Formaning gjennem den lumre, taagede Luft. Paa vor højre Fløj viste sig en Deling fjendtlige Ryttere, der gik frem med stor Dristighed, og da nogle af deres Blænkere nærmede sig med alt for stor Uforskammethed, besluttede jeg med Stuarts Tilladelse at give dem en Lektion og fik af General Hood nogle Texanere, der med Fornøjelse indlode sig paa den lille spændende Adspredelse. Med en Indianers hele Færdighed, naar han er paa Krigsstien, snege de sig gjennem det høje Græs og langs Gærderne; de føderede Ryttere bleve ikke lidet forbavsede, da de fik Øje paa mig, der var den eneste synlige, eftersom jeg var til Hest, og de vidste aabenbart ikke rigtig, hvad de skulde gjøre, da jeg blev holdende et Par Hundrede Alen fra dem. Blandt mine Folk var en Mand, en indfødt Preusser, der havde levet en lang Tid paa Texas's Prairier, særlig fremhævet som en udmærket Skytte; han skulde skyde først, og da han lagde an, sagde han med en vis Stolthed, medens et Smil klarede hans vejrbidte Ansigts-

træk: »Nu skal Hr. Majoren se, hvad en gammel Preusser formaar«. I det næste Øjeblik knaldede hans Skud, og den forreste Yankee styrtede næsegrus til Jorden, strax derpaa faldt den næste, og den dristige Rytterskare flygtede under vore Folks lydelige Jubel, som de havde en Skok Djævle i Hælene paa sig; men intet kunde afholde Texanerne fra at berøve de faldne deres Bytte, som de efter deres Mening havde saa redelig fortjent.

Henimod Kl. 2 afløstes den trykkende Stilhed af en livlig Virksomhed, Adjutanter galoperede frem og tilbage, og General Stuart blev skyndsomst beordret til Hovedkvarteret, hvor Jackson og Longstreet allerede vare mødte til en Raadslagning med den øverstkommanderende. Stærke Reserver bleve opstillede i Centrum, hvor ligeledes fyrretyve Kanoner bleve samlede; ogsaa vort ridende Artilleri var kampberedt, og Oberst Rosser, der ellers kommanderede 5te Virginia-Rytterregiment, men oprindelig var Artillerist, travede frem foran Fronten med fire Batterier, der midlertidig vare stillede under hans Befaling. Det var tydeligt nok, at vigtige Begivenheder vare umiddelbart forestaaende, og en ejendommelig ængstelig Følelse bemægtigede sig mangt af de kjækkeste Hjærter — en Følelse, der kan sammenlignes med den lumre, trykkende Ro foran et Uvejr.

En aaben smal Dal, paa omtrent tre Fjerdingvejs Længde og en halv Fjerdingvejs Bredde og indesluttet mellem to ligeløbende, skovgroede Højdedrag, skilte de to fjendtlige Hære; paa venstre Fløj (mod Nord) udmundede Dalen i en skovrig Slette, som Jacksons yderste Divisioner holdt besat; mod højre afsluttedes den af dominerende Højder, hvor vort ridende Artilleri var placeret. General Lee havde faaet Melding om, at Fjenden havde trukket en betydelig Styrke sammen i den dybere Del af den nys beskrevne Dal, hvad der havde vakt den Formodning hos ham, at General Pope vilde tilsigte et af hine napoleonske Stormløb og forsøge paa at gjennembryde vort Centrum ved et overraskende

Angreb med overvældende Masser, for senere lettere at blive færdig mod de tvende Fløje; men vor ædle Fører havde ikke ladet sig føre bag Lyset og havde truffet sine Forholdsregler til at forstyrre sin Modstanders Planer.

Henimod Kl. 3 om Eftermiddagen brøde Yankeernes tætte Hærsøjler pludselig i Stormløb frem bag Skovens dunkle Grønne. Det var en Styrke paa mindst 15,000 Mand, opstillet i 5 Linjer med omtrent 60 Alens Afstand; deres Faner vajede stolt foran, nærmere og nærmere rykkede de frem i den skjønneste Orden over det mellemliggende frie Rum, og enhver betragtede med ængstelig Spænding deres Kolonner, der væltede frem mod de konfødererede Stillinger, lig en Flom, som udtømmer sig over en Dal. Stilheden var næsten trykkende. Endelig begyndte de 40 Stykker i vort Centrum deres Ild og slyngede en tilintetgjørende Hagel af Granater over den fremrykkende Fjende, hvis første Rækker tillige bleve hilsede med en velrettet Ild fra en tredobbelt Linje af vort Fodfolk, som havde skjult sig i den tætte Underskov. Vore Batterier kommanderedes af Oberst Stefan D. Lee, og den Nøjagtighed, hvormed Granaterne sprang midt i Fjendens Rækker, vidnede om Skytsets glimrende Ledelse og Betjening. Det var, som om en ødelæggende Lynstraale med sit Raseri var faren hen over disse, til Skæbnen hjemfaldne Mænd; hidtil havde man kunnet sammenligne dem med vandrende Mure, nu ravede de frem og tilbage, som om Jorden svigtede under deres Fødder; atter og atter rystede vort Skytses Torden Luften, atter og atter sendte det en ødelæggende Hagel over Rækkerne, til de sluttede Geledder pludselig kom i Uorden og opløstes i en forvirret Masse Flygtninge. De fødererede Officerer gjorde alt, hvad der stod i deres Magt, for at spore deres Folks Mod, og med den yderste Opofrelse og Mod lykkedes det dem at føre Soldaterne tre Gange frem til et fornyet Angreb; men tre Gange bleve de kastede tilbage, og mange Hundreder bleve ladte døde eller saarede

tilbage paa Valpladsen. Sluttelig kunde deres fysiske og moralske Kraft ikke længere holde Stand over for den frygtelige Virkning af vor Ild, og den hele Masse flygtede i uordnede Hobe tilbage, en Flugt, som intet mere formaaede at standse. I dette Øjeblik overdøvede de konføderede vilde Slagraab selv Kanonernes Torden; saa langt Øjet kunde naa, stormede vor Hærs lange Rækker ned paa Sletten efter Fjenden; foran de røde Bannere, der af den synkende Sol ligesom dukkedes i et Blodskjær. Det var et Øjeblik, fuldt af den højeste Begejstring og Ophidselse: Kanonererne kunde med Møje holdes tilbage ved Skytset, og vi Stabsofficerer kunde næppe bare os for, sammen med vore sejrrige Fæller, at storme efter den flygtende Fjende.

Tilbagetogsfægtningen fortsattes henved en halv Mil, vore sejrsdrukne Folk dreve alt foran sig og gjorde talrige Fanger; men pludselig fandt deres ubetænksomme Fremstormen en alvorlig Modstand i Nærheden af Landsbyen Groveton, hvor Popes Hovedstyrke havde taget Stilling paa et Højdedrag og nu fra mere end hundrede Stykker Skyts slyngede sin dødbringende Hilsen mod de konføderede, der rykkede frem uden Dækning over den aabne Slette og desuden vare udmattede af Forfølgelsen. Nu vaklede de, gjorde Holdt og vege langsomt tilbage; men førend de føderede Troppers Triumfraab var hendøet, blev Angrebet optaget og fortsat, vi førte vore sidste Reserver i Ilden, og da Solen gik ned bag Manassas Højder, var Fjenden efter tapper Modstand slaaet fuldstændig af Marken og trak sig i stor Opløsning tilbage til Centreville, efterladende mange Tusende døde, saarede og Fanger saa vel som et Antal Skyts, Regimentsfaner og en stor Mængde Haandvaaben.

Samtidig var vort Rytteri gaaet frem paa højre Flanke og havde efter en svag Modstand drevet det fjendtlige Rytteri foran sig og frem over et bølgeformigt, skovgroet Jordsmon, hvorfra vi med Lethed kunde følge Slagets Gang. Vort ridende Artilleri, der opererede i Fællesskab med

Rossers fire Batterier og, jævnsides med Rytteriet, drog frem henimod Groveton, havde vedligeholdt en yderst virksom Flankeild mod Yankeernes tætte Rækker, en Ild, der blev eftertrykkelig besvaret fra Fjendens talrige Batterier; men da disse skode alt for højt, sloge samtlige Projektiler ned i Skovene, hvorigjennem vort Rytteri banede sig Vej, og Splinter fra Grene og Træer fløj rundt omkring og voldte baade Heste og Mandskab stor Skade. Jeg selv fik enkelte Skrammer og undgik kun ved et Under en stor Fare, i det en Granat sprang lige imellem Benene paa min Hest uden at saare hverken mig eller Dyret det ringeste.

Da Fjenden efter at have tabt Højderne ved Groveton gik tilbage mod Centreville paa Rytteriet nær, som slog ind paa Vejen til Manassa, gjorde vor hele Slaglinje en Svingning mod venstre, i det højre Fløj trængte rask frem, saa den næsten kom til at staa lodret paa sin forrige Retning. Fjendens Tilbagetog gik gjennem et tæt, skovgroet Jordsmon, hvor Rytteriet ikke kunde være til stor Nytte, hvorfor kun Brigaden Fitz Lee sluttede sig til Forfølgelsen, medens General Stuart med Brigaden Robertson gik frem mod det stærke fjendtlige Rytteri, som i modsat Fald vilde have været i Stand til at forulempe vor ubeskyttede Flanke. Andet Virginia-Regiment under den brave Oberst Munford dannede Fortravet og naaede frem paa Manassas Højslette, forinden de to andre Regimenter af Brigaden kunde naa op i Højde med den. Obersten stødte her paa det fjendtlige Rytteri, i en meget overlegen Styrke og udfoldet i tvende Slaglinjer, den ene bag den anden. Uden at afvente deres Kammeraters Angreb kastede de brave Karle af det 2det, med den tapre Oberst i Spidsen, sig mod Fjenden, og gjennembrøde i et Stormløb hans første Linje; men da deres Rækker vare komne lidt fra hverandre, tog Fjendens anden Linje Lejligheden i Agt og kastede med et efter alle Kunstens Regler udført Modstød vore Folk tilbage paa vild Flugt. Mange af vore Folk bleve skudte eller huggede ned,

medens ogsaa de sprængte Regimenter fra første Linje sluttede sig sammen og deltoge i Forfølgelsen. I dette Øjeblik indtraf vi med 7de og 12te Regiment paa Ulykkesstedet, optoge vore flygtende Kammerater og angrebe rasende de fjendtlige Linjer, som nu begge vare opløste, sprængte dem i alle Retninger, befriede samtlige vore Folk, som vare faldne i Fjendens Hænder, dræbte Anføreren for hele Styrken saa vel som flere Officerer, deriblandt den Major, som havde redet Kapløb med mig ved Verdiersville*), fældede og saarede en stor Del af Mandskabet, fangede flere Hundrede Mand og gjorde mange Heste i Bytte. Forfølgelsen endte først, da vi havde jaget Fjenden helt over Bull Run, og den nedredne Styrke gjorde, som vi senere hørte, først Holdt inden for Centrevilles Fæstningsværker. Vort Tab var forholdsvis ringe af døde og bestod væsentlig af saarede, deriblandt selve den brave Oberst Munford, som havde faaet flere Sabelhug over Hovedet.

Natten var imidlertid brudt frem, og da vi under Tilbagemarchen naaede Valpladsen, fandt vi Forfølgelsen fuldstændig forbi; Mørket havde sat en Grænse for vor sejrrige Fremtrængen. Det var meget uheldigt for os, at Slaget først var begyndt saa sent ud paa Eftermiddagen; blot to Timer længere Lys, og Dagens Udfald vilde have stillet sig endnu langt uheldigere for den fødererede Hær. Desuagtet var Tabet for Norden uhyre under de sidste Dages Kampe, som endte med Slaget ved Groveton, og beløb sig i døde, saarede og Fanger til henved 20,000 Mand samt 30 Kanoner, over 40,000 Stykker Haandvaaben, flere Faner og Standarter og en uberegnelig Mængde Forraad af Ammunition, Levnedsmidler og Udrustningsgjenstande. Yankeernes Tropper vare fuldstændig demoraliserede og havde tabt al Tillid til deres Overgeneral, og Regeringen i Washington saa vel som Nordens samtlige Befolkning imødesaa Fremtiden

---

*) Se oven for Side 145.

med største Bekymring. Vort Tab var ligeledes ikke ringe og blev alene for sidste Slags Vedkommende ansat til 6000 døde og saarede; mangen brav Karl udaandede sin Sjæl for Sydens Sag paa Grovetons stejle Højder.

Vort lille Vaabenbroderskab ved Staben havde ogsaa et Tab at beklage, nemlig Kaptejn Hardeman Stuart, en Broderson af Generalen, som havde Ledelsen af Rytteriets Signalkorps*). Fødererede Ryttere havde om Morgenen den 30te overrasket den stakkels Stuart med hans Afdeling, og han var kun undkommen med tvende af sine Folk efter at have mistet sine Apparater og Heste. Til Fods naaede de vore Rækker, netop som Slaget tog sin Begyndelse, og da de ikke kunde yde nogen vigtigere Tjeneste, grebe de tre Helte hver et Gevær af de mange, Fjenden lod tilbage under sit Tilbagetog, og sluttede sig til 18de Mississippi-Regiment, der i Løb gik frem mod Højderne ved Groveton; her faldt de i hæderlig Kamp, efter at Regimentet havde taget flere fjendtlige Batterier.

Vi lejrede os paa Valpladsen og vare den største Del af Natten beskæftigede med at skaffe Vand for efter bedste Evne at lette de saaredes Kvaler, hvorfor vi kun fik et Par Timers Hvile efter Dagens Anstrængelser. Med det første Daggry blev jeg vækket af Stuart, som ønskede mit Følgeskab under en kort Rekognoscering af de fjendtlige Stillinger. Himlen var mørk og skyfuld, og en skarp Blæst drev os en fin Støvregn i Ansigtet, saa vi fandt Ridtet gjennem en lille Granskov, der laa paa vor Vej, yderst ubehageligt. Af Fjenden kunde vi ikke opdage noget Spor; men vore Spejdere

---

*) Signalkorpset var ejendommeligt for de amerikanske Hære og havde den Opgave at tilvejebringe en telegrafisk Forbindelse mellem fjærnere Punkter, om Dagen ved Flag af forskjellig Farve, om Natten ved forskjellige Lygter. De havde saaledes en vis Lighed ved vore gamle Tegntelegrafer, men lade sig kun anvende med nogen Nytte i et bakkerigt Terrain.

og Fangerne, som endnu stadig bleve indbragte i Flokke paa en halv Snes Mand, forklarede, at General Pope havde gjort Holdt omkring Centreville. General Stuart beordrede mig nu over til Jacksons Hovedkvarter med Meldinger og vigtige Papirer, hvorpaa jeg skulde afsende General Fitz Lee med hans Brigade til Fairfax Court-House.

Jacksons Hovedkvarter laa en god Mil fra vor yderste Fløj, og jeg havde derfor et langt, trættende Ridt over Valpladsen, der endnu laa bedækket med ubegravede Lig. Endelig traf jeg General Jackson med Robert Lee, som kom tilbage fra en Rekognoscering, der havde ført dem helt hen til de fjendtlige Forposter, hvis Ild de havde udsat sig for, heldigvis uden at nogen Ulykke hændede. Vort venskabelige Møde var des værre kun af kort Varighed, thi Jackson havde allerede beordret General Fitz Lee afsted, og han havde saaledes et betydeligt Forspring. Efter et meget ubehageligt Ridt ad vildsomme Skovstier indhentede jeg efter fem, sex Timers Forløb heldig vore Tropper, hvis Fortrav lige havde overfaldet en Piket af 2det regulære Rytterregiment og fanget den til sidste Mand, medens to af vore Eskadroner stode i Begreb med at overfalde Reserven til denne Yankeepiket, som uden at ane vor Nærhed ganske rolig havde lejret sig omkring et Landsted, en lille Fjerdingvej fra Landevejen. Fitz Lee havde før Krigens Udbrud været Løjtnant ved de forenede Staters 2det Rytterregiment*) og var derfor meget fornøjet over at kunne fange nogle af sine gamle Kammerater. Da jeg havde en frisk Hest højlig behov, eftersom den Stridshingst, der hidtil havde baaret mig, var yderst medtagen af Felttogets Besværligheder, sluttede jeg mig ufortøvet og med Glæde til Angrebet, der ikke gav Anledning til megen Kamp; thi vi

*) General Robert Lee havde været Oberstløjtnant ved dette smukke Regiment, og flere konfødererede Officerer havde tidligere staaet ved samme.

kom saa uventet bag paa Yankeerne, at de ikke fik Tid til at komme i Sadlen, og to hele Kompagnier med samtlige Officerer faldt i vore Hænder. Ogsaa deres Heste bleve et godt Bytte, og jeg forsomte ikke Lejligheden til at ombytte mit medtagne Dyr med et ædelt brunt. Officererne gave deres Æresord paa ikke at gjøre noget Forsøg paa Flugt og bleve derfor behandlede med yderste Høflighed, fik Lov til at ride deres egne Heste og sluttede sig til vor Stab i Spidsen for Afdelingen. De havde i tidligere Tid tjent sammen saa vel med Fitz Lee som med Stuart, og det var et betegnende Træk for denne Krig at høre slige gamle Vaabenfæller sladre om og le over gamle Minder. Sent ud paa Eftermiddagen stødte vi til Stuart med Brigaden Robertson og opsloge om Aftenen Kl. 10 vor Bivuak ved den lille Landsby Chantilly.

Omtrent 1½ Mil fra Chantilly, paa en Plantage, der rigtig nok laa ubehagelig nær de fjendtlige Linjer, levede en Familie, som i lang Tid havde staaet paa en meget venskabelig Fod med Stuart. Da vor General nu var lige i Nabolaget og ikke havde set sine Venner i lang Tid, kunde han ikke modstaa den Fristelse at aflægge dem et Besøg under vor natlige Bivuak; Medlemmerne af Staben besluttede at gjøre ham Selskab, og en munter Tur gjennem de mørke Skove førte os ved Midnat til Huset, hvor alle sov paa et Par rasende Hunde nær, der forgjæves søgte at formene os Adgangen. Stuart foreslog at vække de slumrende Beboere ved en øm Serenade, og vi forsøgte derpaa; men de umelodiske Stemmer, som blandede sig deri, forvandlede den hele Præstation nærmest til et indiansk Krigshyl, som bragte den forskrækkede Ejer til at fare op af Søvne med den Overbevisning, at hans fredelige Bolig var omringet af en Horde maroderende Yankeer. Han aabnede forsigtig Vinduet og bad, at man blot vilde skaane hans Hus og hans Families Liv, saa vilde han gjøre sit bedste for at opfylde vore Ønsker. Hans Henrykkelse og Forbavselse var derfor

ubeskrivelig, da han endelig gjenkjendte »Jeb« Stuarts Stemme; i faa Minutter var hele Familien, unge og gamle, paa Benene, og vi tilbragte Natten, passiarende med vore venlige Værter, til Morgensolen stjal sig gjennem Gardinerne og manede til Opbrud; efter en kort, men rigelig Frokost toge vi Afsked med den elskværdige Familie og ilede tilbage til vore Poster.

Imidlertid havde den føderérede Hær gjort Holdt i Omegnen af Fairfax Court-House, hvor den forskansede sig; men vore Generaler troede dog ikke, at det var Fjendens alvorlige Hensigt at blive staaende her, men ventede, at Pope vilde gaa yderligere tilbage til Alexandria lige over for Washington, og da han havde faaet betydelige Forstærkninger her fra, holdt General Lee det ikke for raadeligt at angribe ham strax, Dagen efter Slaget ved Groveton, eftersom ogsaa vor Hær havde lidt betydelig ved de sidste Dages uafbrudte Fægtninger og Marcher, og man desforuden timevis kunde vente friske Tropper fra Gordonsville og Richmond. Vore Tropper bleve altsaa anvendte til at begrave de døde og samle det rige Sejrsbytte, og saaledes forløb Morgenen den 1ste September fuldkommen fredelig.

Ud paa Eftermiddagen fik Rytteriet Befaling til med Forsigtighed at gaa frem ad Vejen til Fairfax Court-House, medens Jacksons Korps skulde følge efter i kort Afstand. Det smukke Vejr fra Morgenen havde forvandlet sig til sande Regnstrømme, vor Kolonne marcherede langsomt fremad med 5te Virginia-Regiment som Fortrav, og jeg med Oberst Rosser rede under rolige Samtaler forrest, da det Mandskab, som dannede yderste Spidse og kun var nogle Favne foran os, kom jagende tilbage i fuld Galop; i samme Øjeblik knaldede ogsaa hele Salver hen over vore Hoveder fra de tætte Granskove, som strakte sig paa begge Sider af Landevejen. Vi vare faldne i et Baghold, som havde kunnet blive meget skæbnesvangert for os, hvis Yankeerne havde sparet deres Ild nogle Minutter længere; nu voldte den os

kun ringe Skade, da de skød, saa snart de fik Øje paa Spidsen af vor Kolonne, og derhos meget for højt. Befalingen til Tilbagetog blev hurtig udstedt og fulgt, og jeg galoperede skyndsomst til Bagtravet med Meldinger, medens Yankeerne vedbleve at fyre paa Skovens Træer. To Feltstykker, der fulgte vort Regiment, lod jeg kjøre op paa en lille Høj ved Landevejen og befalede dem at fyre, saa snart vore Folk vare komne forbi. Nogle Øjeblikke senere traf jeg baade Stuart og Jackson, der vare blevne hidkaldte ved Skydningen og Kolonnens Standsning. Den gamle Stonewall traf sine Bestemmelser med vante Hurtighed. Stuart skulde ad Biveje marchere mod Fairfax Court-House og udfinde, om de fødererede blot tilsigtede en Demonstration, eller det var en almindelig Fremrykning. I sidste Tilfælde var han bestemt paa at møde enhver Fremmarche af Yankeerne, og inden vi ad de snævre Skovveje vare komne ud i det fri, stod den første af hans Divisioner allerede i Slagorden, gik frem i Løb og var snart indviklet i en heftig Fægtning med Fjenden.

Regnen skyllede ned, og Synet af vor Kolonne, der ad snævre Stier banede sig Vej gjennem de dryppende Skove, var just ikke meget tillidvækkende, ligesom vor Stemning heller ikke var saa munter, som den vel vilde have været i bedre Vejr og under andre Omgivelser. Geværildens Knitren og Kanonernes Drøn i vor venstre Flanke blev hvert Øjeblik stærkere og stærkere, og vi kunde ikke unddrage os for en bange Bekymring med Hensyn til Udfaldet af denne Fægtning; thi naar Jackson var uheldig, blev vor Stilling yderst farlig. Sent om Aftenen bragte vore Patrouiller og Spejdere den Melding, at General Popes Hovedstyrke var i fuldt Tilbagetog mod Alexandria, og da det frembrydende Mørke umuliggjorde vor videre Fremtrængen, besluttede General Stuart at vende om. Vi kunde nu ganske vist gaa ud fra den Antagelse, at Jackson havde været sejrrig; men da vi hverken kjendte Fjendens Stilling eller Styrken af de De-

linger, der havde staaet over for Jackson, maatte vi marchere tilbage med yderste Forsigtighed, og først lidt efter Midnat naaede vi, gjennemblødte og forfrosne, vore Forposter. Jacksons Kamp havde været yderst blodig, men han havde kastet Yankeerne med svært Tab, og de havde maattet lade deres saarede og 1000 Fanger tilbage i vore Hænder. Blandt de faldne var der tvende Generaler; den ene var den berømte Phil Kearney, der for en Del Aar tilbage havde efterladt sin ene Arm paa Mejicos Valpladser; hans Lig blev behandlet med største Agtelse og næste Dag under krigerske Æresbevisninger bragt til de fjendtlige Linjer.

Vi opsloge vor Lejr i en tæt Granskov nær Chantilly og søgte Resten af Natten at tørre vore gjennemblødte Klæder. Om Morgenen den 2den September bleve vi paa det behageligste overraskede ved Ankomsten af den glimrende Brigade Hampton, som vi havde efterladt paa Forpost ved Jamesfloden og Chikahominy; vi hilsede vore Kammerater med høje Tilraab, der besvaredes paa det hjærteligste af de dristige Ryttere fra Carolina og Mississippi, der længe havde længtes efter at komme i Kast med Fjenden under den tapre Stuarts Kommando, et Ønske, som snart skulde opfyldes; thi den fødererede Hovedstyrke var ganske vist gaaet tilbage til Alexandria, men en stærk Deling Ryttere med ridende Artilleri holdt endnu Fairfax Court-House med Omegn besat, og Stuart fik Ordre til at fordrive samme.

Den opstaaende Sol begyndte netop at opvarme vore stivnede Lemmer, da vi allerede sadlede op til fornyet Virksomhed. Brigaden Hampton dannede Fortravet, og til den sluttede sig vort ridende Artilleri, som hurtig blev indviklet i en hed Kamp med nogle fjendtlige Batterier. Vi dreve langsomt Yankeerne fra Stilling til Stilling, indtil de ud paa Eftermiddagen satte sig fast paa et Højdedrag, en halv Mils Vej fra Fairfax. Hampton fik Befaling til at gjøre en Svingning til venstre for at omfatte Fjendens Flanke, og saa snart vi kunde høre Lyden af hans Kanoner,

gjorde vi med Brigaden Fitz Lee et Stød fremad og kastede Yankeerne ud af deres Stilling og paa ilsom Flugt. Stuart og jeg naaede de af Fjenden rømmede Højder langt forud for vore Tropper og netop tids nok til at se de fødereredes lange blaa Rækker ilsomt trave gjennem Landsbyen, medens brændende Landsteder til højre og venstre tegnede deres Spor. Generalen, som ved dette Syn med rette kom ude af sig selv, vendte sig til mig og raabte: »Major, rid alt, hvad De kan, og bring nogle af Pelhams Kanoner i strakt Galop tilbage, for at vi kunne sende de skurkagtige Mordbrændere en Afskedshilsen«. Ikke mindre opbragt end han naaede jeg i faa Minutter vore Kanoner, bragte uden Tidsspilde Skytset i Stilling og sendte nogle saa velrettede Projektiler efter dem, at de lode deres døde og saarede i Stikken og galoperede afsted i største Forvirring.

Brigaden Hamptons glimrende Linjer viste sig i højre Flanke paa fuld Jagt, vore Virginia-Ryttere under Fitz Lee vare nylig stødte til os, og hver enkelt af os brændte af Længsel efter at kaste os over Fjenden. Stuart og jeg satte os i Spidsen for dem, jeg greb Standarten, som vajede højt over vore Hoveder, og medens vore Folk kom jagende efter os som en Orkan, sendte vort Artilleri Skud paa Skud, der hylende fore hen over vore Hoveder. Saaledes naaede vi Landsbyen Fairfax, i samme Øjeblik som de sidste føderede Rytter i fuld Flugt joge ud af den modsatte Ende. Det var et Øjeblik, fuldt af den vildeste Glæde og Begejstring; Beboerne havde i mere end et Aar sukket under Yankeernes Herredomme, og deres til Afsind grænsende Jubel og Taknemmelighed var derfor ubeskrivelig, da jeg plantede den konfødererede Fane paa en lille fri Plads midt i Landsbyen og saaledes tog Stedet igjen i vor Besiddelse. Da Natten brød frem, og vi kun havde lidet Haab om at indhente de flygtende Yankeer, afsendtes der blot to Eskadroner til yderligere Forfølgelse, medens Resten lejrede sig om Byens Domhus. Midt under Jublen og Forvirringen

benyttede jeg Lejligheden til at tilegne mig en god og fortræffelig Yankeehest, hvis Rytter var bleven dræbt af vore Projektiler; efter nogen Erfaring i den virkelige Krig faar man et skarpt og praktisk Blik for den Slags Ting.

General Stuart opslog sit Hovedkvarter hos en Borger, hvis Datter han tidligere havde lært at kjende, og som han antog for en ung Dame af særlig glødende Fædrelandskjærlighed; men hendes senere Adfærd retfærdiggjorde just ikke denne Forudsætning. Paa en spøgefuld, men noget uforsigtig Vis udnævnte Generalen hende til en Slags Æresmedlem af vor Stab, hvad der senere gav Anledning til, at den fødererede Regering lod hende fængsle; dog længe før Krigens Slutning lykkedes det hende at ægte en Yankeeofficer, hun svor Nordstaterne Troskab og gjorde sig saaledes paa dobbelt Maade uværdig til at kaldes Virginierinde. Efter en halv Times Hvile opfordrede Stuart mig til at ride over til Jacksons Hovedkvarter, der kun laa en halv Mils Vej fra Fairfax Court-House; i en rask Galop havde vi snart tilbagelagt denne Strækning, og vi kom netop tids nok til at dele Generalens tarvelige Aftensmaaltid, som bestod af Kaffe og Kornbrød*). Natten var allerede langt fremrykket, da vort Maaltid var forbi, og vi modtoge derfor Jacksons Tilbud om at sove de Par Timer i hans lille Felttelt. Udmattet af de foregaaende Dages Anstrængelser laa jeg endnu i den sødeste Slummer, da en sagte Berøring af min Skulder vækkede mig: »Major, det er paa Tide at vaagne og bryde op«. Før jeg endnu var ganske vaagen,

*) Under det hele Felttog udgjorde dette Æmne den fornemste Bestanddel af vor Naturalforplejning, og det er derfor maaske ikke unødvendigt at bemærke, at man i Amerika ved „Kornbrød“ uden Undtagelse forstaar et Brød, som er bagt ikke af Hvede, men af Majsmel. Virginierne ere særlig duelige ved denne Kornsorts Tilberedelse, og den gamle sorte Kok i hver Planterfamilie plejer at kunne bage flere Sorter af dette Brød, som alle ere yderst velsmagende og nærende.

havde min Vække sat et Vaskefad paa Feltstolen ved mit Hovedgærde og gjentog: »Naa, Major! Vask Dem nu hurtig; en Kop Kaffe venter Dem, Hesten er sadlet og De maa strax afsted«. Til min højeste Overraskelse bemærkede jeg nu, at min opmærksomme Tjener var selve den store Stonewall; den lette Berøring hidrørte fra hans Jærnhaand, og den blide Stemme var den samme, jeg saa ofte havde hørt, naar den i kraftige, korte Befalinger overdøvede Slagets højeste Bulder; jeg vil aldrig glemme det elskværdige Smil, som gik over hans venlige Ansigt, da han blev min Forbavselse vár.

General Stuart var alt i Sadlen, og faa Øjeblikke senere galoperede vi afsted til Fairfax Court-House, medens Solens første Straaler forgyldte Toppen af de gamle Valnøddetræer, og hele Skoven udaandede en balsamisk Duft til Henrykkelse for saadanne »Morgenfugle«, som vi. En halv Time efter vor Ankomst havde hele Rytteriet alt sadlet op og slog ind paa Vejen til den lille By Drainsville; vi rede foran med Brigaden Hampton, der vexlede nogle Skud med enkelte Delinger af det fodererede Rytteri, som fra Tid til anden lode sig se, men lettelig bleve afviste. Den Del af Virginien, som vi kom igjennem, er rig paa kostelige Ferskener, og da denne Frugt lige modnedes, udviste Beboerne af de Landsteder og Frugthaver, der laa paa vor Vej, den elskværdige Opmærksomhed at indbyde os til at spise efter Behag af deres herlige Frugter. Fra et nær ved Vejen liggende Hus, som var smykket med det konfødererede Flag, kom en lille Flok ridende os i Møde, bestaaende af en gammel Gentleman med graa Haar og tre meget smukke Døtre; i det de galoperede hen mod vor Kolonne, henvendte den gamle Herre sig hændelsesvis til Stuart med den Bøn at udpege den berømte Rytteranfører for ham og hans Døtre, der alle saa inderlig gjærne vilde se ham. Stuart bevarede i nogen Tid sit Inkognito, men gav sig derpaa til Kjende, og Familiefaderens Forbavselse

og de unge Damers Rødmen fornøjede os ikke lidet. De bade os indstændig at gjøre en lille Rast i deres Hus, hvor en Frokost var beredt for Generalen og hans Stab, og jeg maa tilstaa, at jeg med Længsel afventede Stuarts lidt tøvende Svar; thi jeg var endnu saa temmelig fastende.

Snart derpaa bleve vi Vidner til en yderst bevæget Scene; ved Døren til et simpelt, men venligt Hus stod en ældre sørgeklædt Dame, der holdt en blondlokket Dreng paa omtrent femten Aar ved Haanden, og bad Generalen om at turde velsigne vor Fane. Efter at hun med inderlige, men ukunstlede og dybt fra Hjærtet kommende Ord havde nedbedet Himlens Velsignelse over vort Banner, fortalte hun, at hun var Enke og allerede havde mistet tvende Sønner i denne Krig, men med Glæde ogsaa vilde ofre sit sidste Barn for Fædrelandets hellige Sag; Drengens Øjne lyste ved disse Ord, hans Haand knyttede sig, og Taarer rullede ned i vort Skjæg, da vi igjen vendte vore Heste efter den forbidragende Trop. I Eftermiddagens Løb kom vi i Drainvilles umiddelbare Nærhed over den Mark, hvor Stuart i Aaret 1861 havde leveret sin første Fægtning; det var ham øjensynlig en Fornøjelse at udpege mig hans og Fjendens forskjellige Stillinger og forklare, hvorledes han den Gang kunde have handlet anderledes, hvis han havde haft sin nuværende Erfaring.

Vi lejrede os i og omkring Drainsville, hvor vort Hovedkvarter var opslaaet i den rummelige Have ved en Gjæstgivergaard midt i Staden. For første Gang, siden vi havde forladt Hannover Court-House (15de Avgust), vare vi i Stand til at fuldstændiggjøre vor meget mangelfulde Paaklædning ved Indholdet af vore Vadsække, som vi fandt i Stabsvognene. Den følgende Dag var en af hine sjældne, velsignede, uafbrudte Hviledage, den første efter tre Ugers hede, uophørlige Kampe; jeg kan ikke skildre det Velbehag, som gjennemtrængte mig, da jeg, efter et forfriskende Bad og i en ren Klædning fra Top til Taa, kunde strække mig

paa mit Tæppe i Skyggen af et mægtigt Valnøddetræ. Det lette Vindpust, som legede i mit Haar, hviskede hemmelig i Trægrenene over mit Hoved og tilviftede mig Efteraarsblomsternes Vellugt. Selv Hestene syntes at tage Del i Lejrens almindelige Hvile; de laa i det høje Græs, for dovne endog til at æde, sande Typer for det mest fuldkomne legemlige Velbefindende. Saaledes hvilede vi i Hovedkvarteret, Officerer, Mandskab, Negre, Heste og Muldyr, hengivende os til den søde Lediggang, der dannede en Afslutning paa vort Sommerfelttog i Virginien.

---

## III. Felttoget i Maryland.

### 1. Overgang over Potomac. — I Frederick. — Festbal. — Opbrud fra Urbana. — Tilbagetogsfægtning.

General Lee havde besluttet ikke at angribe Fjenden i hans stærke Forskansninger ved Alexandria, men dristig spille Krigen over paa det fjendtlige Omraade eller i det mindste forflytte Skuepladsen for samme til Marylands frugtbare Egne. Saaledes haabede han i rum Tid at finde Underhold for sin Hær, at slippe for den Nødvendighed at dække sine Forbindelseslinjer af Hensyn til Forplejningen, og gjorde fremdeles Regning paa en Forstærkning af 20—25,000 frivillige, der sagdes kun at afvente det belejlige Øjeblik for at gribe til Vaaben for Sydens Sag. Med en saadan Forstærkning tvivlede vor Overgeneral ikke paa at kunne føre et Stød mod Baltimore eller maaske endog mod Washington og troede i hvert Fald at kunne forlægge Krigsskuepladsen til Pennsylvaniens rige, frugtbare Landstrøg paa Potomacs nordre Bred.

Med Morgenen den 5te September begyndte en livlig Virksomhed igjen at røre sig inden for den konfødèrerede Hærs Rækker. Hvert Regiment rustede sig til Marchen, Officerer rede frem og tilbage, lange Artilleritrain bevægede

sig paa Vejene, deres Rumlen blandedes med Trommehvirvler og Signalhornenes Lyd og vakte vidt og bredt det slumrende Ekko. Vor Vej førte mod Nord, og da vi saaledes rask travede fremad paa vore Heste, som vare oplivede af Gaarsdagens Rast, drømte vistnok mangen ungdommelig Helt om et sejrrigt Indtog i den fødererede Hovedstad eller en venlig Modtagelse hos de smukke Kvinder i Baltimore, hvis aldrig underkuede Sympathi helt og holdent var paa Sydens Side.

Efter en flere Timers Marche naaede vor Kolonne Egnen om Leesburg, men fandt Gaderne saa opfyldte af Tropper, Skyts og Vogntog, at General Stuart besluttede hellere at lade sit Rytteri gjøre en Omvej paa en Fjerdingvej; men selv maatte han ind til General Lees Hovedkvarter for at modtage sine sidste Ordrer, og Staben ledsagede ham paa dette Ridt.

Medens Stuart saaledes var sysselsat i Krigsraadet med Lee, Jackson og Longstreet, slentrede jeg tværs over Gaden for med den øvrige Stab at deltage i et tidligt Middagsmaaltid, hvortil en gammel Gentleman, der boede lige over for Hovedkvarteret, havde inviteret os. Vor ærværdige Vært var nylig bleven ramt af et Slagtilfælde og maatte tilbringe den største Del af Dagen i en Rørstol af et saa uhyre Omfang, at den næsten lignede en Hytte eller et Lysthus. Nogle Maaneder senere, under en af de talrige Fægtninger, som leveredes i Omegnen af Leesburg, sad vor fortræffelige Ven i sin Yndlingsstol og afventede taalmodig Kampens Udfald, da en Granat slog ned gjennem Værelsets Loft, sprang lige midt under Stolen og rev den i Atomer; da de tilstedeværende vare komne sig lidt af deres Rædsel, saae de sig om efter Ejermandens blodige Levninger; men den gamle Herre havde vidunderlig nok ikke taget den ringeste Skade og beklagede sig kun over den noget ublide Maade, hvorpaa han var bleven nedflyttet paa Gulvet.

Kl. to om Eftermiddagen fik vi Befaling til Opbrud, og

efter en støvfuld Marche paa tvende Timer, under hvilken vi med Vanskelighed vandt os gjennem Fodfolkenes Kolonner, naaede vi Potomac ved Whites Vadested, hvor Rytteriet skulde sætte over. Den herlige Strøm har paa dette Sted allerede en betydelig Bredde, og Flodbredderne hæve sig til 60 Fods Højde over Vandspejlet og beskygges af mægtige Skovtræer, hvis Grene og Kviste omslynges af yppige Vinranker, der, saa snart de have naaet Trætoppene, atter i yndefulde Vindinger stige ned til Jordbunden og saaledes danne et Væv af det fineste Grønt, hvis Lige man sjælden faar at se i Evropas Skove. Ved Whites Vadested deles Potomac ved en lille sandig Ø i tvende Arme; Øen er omtrent en halv Fjerdingvej lang og ydede os en kort Hvile under vor Overgang. Det var i Sandhed et pragtfuldt Skue at se dette Ryttertog paa flere Tusende Heste vade over Potomac; Aftensolen strejfede og forgyldte dens klare Bølger, funklede og glimtede i Rytternes Vaaben. Under hele Krigens Løb var der faa Øjeblikke, saa fulde af den højeste Fryd, som den Gang vi til Tonerne af den vidunderlig gribende Melodi: »Maryland, mit Maryland« betraadte den hinsidige Bred af den mægtige Grænseflod; jeg var langt fra at ane, hvor hurtig og under hvor forandrede og lidet begejstrende Omstændigheder jeg atter skulde vende tilbage til Virginias Flodbred.

Vor Overgang krævede tvende hele Timer og var navnlig forbunden med Besværligheder for Skytset, da Vandet mange Steder naaede Hestene midt op paa Livet. Saa snart vi vare naaede lykkelig over, satte vi os i Marche mod den lille By Poolesville. De Beboere af Maryland, vi mødte undervejs, hilste os, paa faa Undtagelser nær, langt fra saa begejstret, som vi havde ventet; thi denne Del af Staten var ingenlunde Syden saa hengiven som den øvrige. I Poolesville var Forholdet allerede anderledes; vi dvælede her en Times Tid, og i denne korte Frist naaede Beboernes glade Bevægelse til Kogepunktet. De ærlige Borgere rettede

de taabeligste Spørgsmaal til os angaaende vor Hærs Styrke, vore Planer o. s. v., et Antal unge Mænd bleve saa begejstrede, at de strax bestege deres Heste og ivrig begjærede Optagelse i vore Rækker, og tvende unge Kjøbmænd, som toge den samme Beslutning, forkyndte en ufortøvet Realisation af det hele Varelager mod konfødererede Penge. Vore Ryttere tømte begge Forretninger i Løbet af den ene Time lige til den sidste Naal; Soldater ere ved saadanne Lejligheder som Børn; de kjøbe alt, hvad der falder dem i Hænderne, og besvære sig med talløse Ting, som de efter kort Tids Forløb kaste bort som værdiløse. Jeg for min Person kunde heller ikke modstaa Fristelsen, men kjøbte mig en Kasse Cigarer, en Top fint Sukker, nogle Citroner og en Lommekniv; i Besiddelsen af disse Skatte følte jeg mig rig som en Konge.

Vi bivuakerede Natten over en halv Mil hinsides Poolesville, hvor vi havde Overflod paa Kløver, Hø og Majs til vore Heste. Den følgende Dag rykkede vi frem til Flækken Urbana. Under vor Marche fik vi et enlig liggende højt Bjærg, Sukkertoppen kaldet, i Sigte, paa hvis øverste Flade der var anbragt en Yankee-Signalpost, hvor nogle Mand vare ivrig sysselsatte med at gjøre alle Haande Tegn til deres fjærnere Kammerater. En lille Deling blev strax afsendt mod disse alt for ivrige Herrer og indbragte snart et Par Officerer med Mandskab og hele Tilbehør af fortrinlige Instrumenter. Vi naaede Urbana ud paa Eftermiddagen, Rytteriet fik Befaling til at lejre sig i Omegnen, medens jeg havde det Hverv at indrette General Stuarts Hovedkvarter og derpaa følge ham selv til General Jackson, som var gaaet over Potomac to Mil længere op ad Floden end vi, derpaa havde indhentet os i en forceret Marche og nu var lejret i Nærheden af Staden Frederick, et Par Mil længere mod Nord. Urbana er en allerkjæreste lille Plet med nette, hvide Huse, midt i rige, smilende Omgivelser. Mine simple Indretninger for Hovedkvarteret vare snart

trufne, et Par Telte bleve opslaaede i Haven ved en beskeden Bolig midt i Flækken, Hestene bleve bundne til Lejrpælene, og faa Øjeblikke senere steg Røgen op fra et Dusin Lejrbaal og vidnede om, at Negrene vare ved deres Kjedler og i Færd med det Arbejde, som passer bedst for deres Anlæg og Temperament. Desto værre kunde jeg ikke afvente Resultatet af deres Kogekunst; thi endnu for mine Stabskammerater begyndte deres Maaltid, travede jeg ad den brede Landevej til Frederick. Denne Stad, som tæller omtrent 15,000 Indbyggere, ligger henrivende i en af Marylands frugtbareste Dale, og Landevejen fører gjennem rige Godser, hvor Vaaningshusene ligesom i Syden ere omgivne af grønne Verandaer. Der, hvor Vejen pludselig fra en betydelig Hojde fører ned i Monocacyflodens Dal, er Skuet over Landskabet i Sandhed storartet; vel dyrkede Marker strække sig milevidt til de fjærne Hojdedrag med deres violetfarvede Tinder, i Midten ligger Staden med sine Kupler og Taarne, og tværs gjennem Sletten strømmer den rislende klare Monocacy, som overhvælves af en høj Bro og Baltimore-Ohio-Banens smukke Viadukt. Frederick var under Krigen et Hoveddepot for den fødererede Hær og var derhos ogsaa i strategisk Henseende af stor Betydning.

Jacksons Korps havde taget Staden ved en fuldstændig Overrumpling, fanget en Del af Garnisonen og derhos bemægtiget sig to Lasaretter med flere Hundrede saarede saa vel som store Forraad af Lægemidler, Levnedsmidler og Udrustningsgjenstande. General Stuart, der, nu som altid, var uberegnelig i sine Foretagender, fandtes ikke i Jacksons Hovedkvarter; man formodede her, at han var tagen ind i Staden, og jeg besluttede derfor ligeledes at ride der ind i det Haab at træffe ham. Da jeg betraadte den gamle Stad, var Befolkningen i den største Bevægelse; Unionisterne havde lukket og laaset deres Huse, medens den største Del af Borgerne, der vare velvillig stemte for Sydens Sag, havde aabnet Døre og Vinduer paa vidt Gab og hilste vore Folk

med levende Glæde. Faner vajede fra Husene, Blomsterranker vare dragne tværs over Gaderne, og tætte Menneskeskarer bølgede gjennem Gaderne, syngende og raabende under Indtrykket af deres Glæde og politiske Ophidselse, der yderligere var forøget ved Nydelsen af stærke Drikke.

Enhver Officer, som blot havde en Fjer i Hatten, blev strax tagen for Jackson eller Stuart; al Modsigelse, enhver Forsikring om det modsatte hjalp intet, det suveræne Folk vilde have sin Vilje. Saaledes gik det ogsaa mig, saa jeg havde en lang Hale efter mig, hvori enhver Levealder fra den graahovedede Olding til den mindste Pog var repræsenteret, og som gav deres Beundring Luft i tordnende Hurraraab, medens Damer styrtede ud af Husene med Buketter. Forgjæves nægtede jeg at være Jackson; denne Vægring tilskreves Heltens velbekjendte Beskedenhed og var netop et sikkert Bevis paa, at man ikke tog fejl. Forvirringen blev større og større, og for at undgaa disse Besværligheder steg jeg endelig af ved et Værtshus; men det var som at komme fra Regnen under Tagdryppet. Værten var en Tysker, og følgelig var her samlet mange Tyskere, der drak meget Øl og røg som lige saa mange Kakkelovne. Jeg er overbevist om, at de fleste i deres Hjærte holdt med Norden; men da der var en graa Uniform i deres Midte og mange andre ikke langt derfra, talte de alle som ivrige Secessionister og plagede mig halvt til Døde med deres Spørgsmaal. En, som havde set Jacksons Kolonner paa Marchen, forsikrede, at de talte ikke mindre end 300,000 Mand; en anden var kun i Tvivl om Dagen, da vor Hær som Sejrherre skulde rykke ind i Washington, Baltimore, Philadelphia og New-York; men alle vare enige om, at mindst 30,000 Marylands-Beboere vare rede til at lade sig optage i vor uovervindelige Hær; en stor Del af samme var allerede i Frederick og ventede blot paa Vaaben, o. s. v., o. s. v.

Jeg var hjærtelig glad, da jeg kunde rive mig los fra hele dette Virvar og vende tilbage til Urbana, hvor jeg vel-

behagelig strakte mine modige Lemmer paa det yppige Grønsvær uden for Hovedkvarteret. Da vi aabenbart skulde forblive nogle Dage i Urbana, fordelte Generalen sine Brigader til Forposttjenesten; Fitz Lee blev sendt til den lille Stad Newmarket, et Par Mil længere mod Nord, Brigaden Robertson under Oberst Munford besatte Omegnen af Sukkertopsbjærget, medens Hampton endelig blev i Hovedkvarterets Nærhed. Den følgende Morgen indfandt Flækkens Øvrighed sig for at gjøre sin Opvartning, og derpaa modtoge vi en Middagsindbydelse fra en Herr C., med hvis elskværdige Familie vi snart bleve gode Venner.

I Herr C.'s Hus opholdt sig flere meget smukke og tiltrækkende unge Piger, deriblandt en Slægtning fra New-York, hvem Stuart paa Grund af hendes Hengivenhed for Sydens Sag spøgende kaldte New-Yorker-Oprørersken. I behagelig Omgang med disse Damer, under Spøg og Musik gik Eftermiddagen meget rask, Natten brød hurtig og prægtig frem med et Fuldmaaneskin, hvis blide Lys faldt klart gjennem Ruderne og indgav vor ridderlige Fører Tanken om en Spaseretur, der blev udført under almindeligt Bifald. Vi overlode vore skjønne Fæller Valget af deres Ledsagere, og de førte os til en stor Bygning, som kronede Toppen af en jævnt opstigende Høj, hvortil der førte en smuk Allé op fra Hovedgaden. Bygningen havde før Krigen været et Akademi, men laa nu forladt og forsømt, og vore Trin vakte en høj Gjenlyd i de øde Rum. Hver af Husets Etager havde en Veranda, der gik helt rundt om, og fra den øverste havde vi en herlig Udsigt over Flækken og dens Omgivelser. Natten var stille, Himlens mørkeblaa Hvælving oversaaet med Myriader af Stjærner, og Maanen udsendte sit blaalige, taageagtige Lys over hele Landskabet og hyllede det i et Trylleskjær; man kunde have troet sig henflyttet til Tusend og én Nats Underverden, hvis ikke vore Troppers Lejrbaal og Hestenes Vrinsken havde mindet om den alvorlige Virkelighed.

Vi vare alle hensunkne i dybe Drømmerier ved Skuet af dette æventyrlig skjønne Billede, vore Tanker vare langt borte fra Øjeblikkets Virkelighed, da Stuarts muntre Stemme løste Trylleriet. »Major, hvilken herlig Plads til et Festbal for vor Indmarche i Maryland; tror De ikke nok, at man kunde arrangere et saadant?« Et mangestemmigt Ja var Svaret, som navnlig hos Damerne kom fra Hjærtet, og Udførelsen blev hurtig besluttet. Jeg overtog den nødvendige Forberedelse til Festrummenes Udsmykning og Belysning og overlod Stuart Omsorgen for Musikken, hvad han gjærne paatog sig. Krigerens Liv er saa usikkert, og han kan saa sjælden frit raade over sin Tid, at den Slags Adspredelse ikke taaler nogen Opsættelse, og til vore smukke Ledsagerskers Glæde besluttede vi derfor, at Ballet allerede skulde finde Sted næste Aften.

Morgenen den 8de September var hele Hovedkvarteret i største Bevægelse og fuldstændig optaget af Forberedelserne til Aftenen. Indbydelser bleve afsendte til samtlige Familier i Urbana og Nabolag og til Officererne ved Brigaden Hampton, Akademiets store Sale bleve udluftede, gjorte rene og udsmykkede med Blomster og Regimenternes Standarter, og om Aftenen Kl. 7 var alt færdigt og den store Allé allerede fyldt med vore smukke Gjæster, der, alt som deres Stilling tillode det, indtraf til Fods, i lette Vogne eller i svære Familiekareter, der kjørtes af velnærede sorte Kuske, som tronede paa deres høje Sæder. Snart forkyndte Hornenes fjærne Toner, at 18de Mississippi-Infanteriregiments Musikkorps nærmede sig med Obersten og Staben i Spidsen, der ligeledes var inviteret. Musikken spillede vidunderlig smukt den velbekjendte Dixie-Sang*), og under de budnes

*) En Gadesang med en meget livlig Melodi i et hurtigt Tempo; den var meget afholdt i Syden og bleven den konfødererede Nationalsang, som Yankee-Doodle hos Nordstaterne, og spilledes ved alle højtidelige Lejligheder, navnlig under Fremrykning til Angreb. Unionen havde engang ladet

og ubudnes høje Bifaldsraab holdt vi vort højtidelige Indtog i Festrummene, der vare glimrende belyste med Tællelys. Som Overceremonimester var det min Opgave at ordne de forskjellige Danse, og jeg havde besluttet at begynde med en Polka, som den mest passende og oplivende Dans; til Festens Dronning havde jeg kaaret vor New-Yorker-Oprørerske og vilde aabne Ballet med hende, da hun til min ikke ringe Overraskelse temmelig uvillig afslog min Arm og noget forlegen erklærede, at hun ikke dansede Runddanse: herved erfarede jeg første Gang, at de unge amerikanske Damer, navnlig i Syden, kun danse Runddanse med deres Brødre eller nærmeste Slægtninge og indrømme fremmede Herrer kun Kontradanse. Jeg lod mig dog ikke bringe ud af Fatningen, men lod Musikken gaa over til en livlig Kvadrille og forglemte ved dens graciose Toner snart min første Skuffelse. Højere og højere lød Musikken, hurtigere og hurtigere hvirvledes Danserne mellem hverandre, Salen fyldtes med yndige Kvindeskikkelser og Officerernes krigerske Skikkelser i deres bedste Uniformer og frembød et i højeste Grad tiltalende Billede af den muntreste Lyst og Glæde. Da viste sig pludselig en støvet Ordonnans og meldte med høj Røst vor General, at Fjenden uventet havde angrebet vore Forposter, trængt dem tilbage og nu i betydelig Styrke gik lige løs paa Lejren; samtidig naaede i Nattens Stilhed Lyden af hurtig følgende Skud vore Øren.

Det overstiger mine Evner at skildre den Forvirring, som nu paafulgte. Musikken forstummede, Officererne ilte til Vaaben og raabte paa deres Heste, de skrækslagne Fædre og Mødre gjorde fortvivlede Anstrængelser for at samle deres Børn omkring sig, medens de unge Damer i højeste Forvirring løb frem og tilbage. General Stuart bevarede

---

Grænsen mellem Slave- og Ikke-Slavestaterne fastsætte af to Mænd, Mason og Dixie, heraf var Navnet Dixies Land gaaet over paa Sydstaterne, hvis Beboere ogsaa kaldtes „Dixies“.

sin vante Ro og Koldblodighed; vore Heste bleve strax sadlede, og inden fem Minutter bragte de os i flyvende Galop til vore Troppers forreste Linje. Da vi indtraf her, fandt vi, som det i Reglen gaar ved slige pludselige Alarmeringer, at Sagerne aldeles ikke stode saa fortvivlede, som man havde fremstillet dem.

Oberst Baker med det fortrinlige 1ste Nordcarolina-Regiment havde stoppet Yankeernes dristige Stød, Pelham bragte sine Kanoner i en gunstig Stilling og rettede snart en virksom Ild mod deres Kolonner. Korpsets øvrige Regimenter vare hurtig i Sadlen, Slaglinjen blev formeret, Stuart gav Befaling til et almindeligt Angreb, og med al Kraft og Raseri kastede vi os mod Fjenden, der maatte bøde for sin uhøflige Afbrydelse af vor Fest med et betydeligt Antal døde, saarede og Fanger; under sin ilsomme Flugt blev han forfulgt en halv Mils Vej af 1ste Nordcarolina-Regiment, til han kort efter Midnat fuldkommen unddrog sig Forfølgelsen.

Klokken kunde vel omtrent være et om Morgenen, da vi vendte tilbage til Akademiet, hvor vore skjønne Gjæster til Dels endnu vare samlede og med aandeløs Spænding oppebiede Kampens Udfald. Da Musikanterne heller ikke havde fjærnet sig, befalede General Stuart dem at spille op paa ny, vore unge Officerer hentede mange af de skjønne Flygtninge tilbage igjen, alle toge med rosværdig Iver fat paa ny, og da det var en afgjort Sag, at Yankeerne ikke skulde rose sig af at have forstyrret vor Fest fuldstændig, blev Dansen optagen og fortsat til Dagens Frembrud. Samtidig nærmede Ambulancerne sig langsomt Akademiet og bragte de i sidste Træfning saarede til denne Bygning, som var den eneste i hele Flækken, der egnede sig til Lasaret; naturligvis tav Musikken strax, Dansen hørte op, og vore yndefulde Danserinder forvandledes til hjælpsomme Engle for de lidende.

Kaptejn Blackford og jeg gik ned med vor New-

Yorker-Oprørerske og fandt paa en Baare en stakkels Karl, som havde faaet et haardt Skudsaar i Skulderen; hans Uniformsfrakke var gjennemtrængt af Blod, og vor smukke Venindes fine Fingre syslede ivrig med den Samaritaner-Tjeneste at stille Blodet og køle Saaret med koldt Vand, da Kræfterne svigtede hende, og hun faldt i Afmagt. Da hun efter et Par Minutters Forløb atter var kommen til sig selv, forsøgte vi paa enhver mulig Maade at overtale hende til at begive sig hjem; men med en Krigers Mod svarede hun: »Jeg maa først opfylde min Pligt«. Den udførte hun ogsaa lige saa kjækt som yndefuldt, til den saarede, der følte en væsentlig Lindring ved hendes Pleje, med Taarer i Øjnene takkede hende og bad hende nu ogsaa at sørge for sig selv. Blackford og jeg ledsagede den ædle Pige til Hr. C.'s Hjem og skiltes fra hende, opfyldte af Beundring over hendes Finfølelse og Selvfornægtelse.

Solen stod højt paa Himlen, da vi rejste os fra vore Hvilesteder; Soldaternes Søvn var dyb efter deres Anstrængelser og Æventyr om Natten, under hvilken Balsalen hurtig var bleven ombyttet med den blodige Kampplads, og denne igjen efterfulgt af munter Dans. Min første Forretning var at tilstille Regimenterne deres Standarter; thi de vare allerede engang rykkede i Marken uden deres Felttegn, og der var blevet rettet mangt et bekymret Spørgsmaal, om de ogsaa virkelig vare i god Behold.

General Stuart og jeg vare budte til Middag hos Byens Læge, i hvis venlige Hjem vi tilbragte nogle behagelige Timer. Huset havde, som brugeligt er i disse Egne, en Veranda, hvorfra vi kunde nyde Udsigten til det samme smukke Landskab, vi allerede havde beundret fra andre Punkter, og samtidig fandt vi her et køligt Opholdssted, som blev endnu mere tiltrækkende ved en god Cigar og en behagelig Underholdning. Jeg traf her paa en fjortenaarig, omstrejfende Indianer, der absolut vilde sælge mig et graat Egern, han havde tæmmet; Knøsen vandt min hele Deltagelse, da han

syntes at være baade herre- og hjemløs, jeg fik den Tanke at tage ham til Tjener, og jeg havde vel ogsaa udført den, hvis ikke Generalen alvorlig havde fraraadet mig det, da han ved sit Liv i Prairierne var nøje fortrolig med Indianernes Egenskaber og vel vidste, at Rødhuderne altid vise sig som uforbederlige Tyve.

En Time senere lød en fjærn Kanontorden, og snart indløb den Melding, at General Fitz Lee ved Flækken Barnesville havde haft en skarp Træfning med det fjendtlige Rytteri; men dette hindrede os dog ikke i at tilbringe Aftenen med vore smukke Veninder hos Herr C. og at bringe dem vor Hyldest ved en natlig Serenade. Dog, vor Uvirksomhedstid skulde snart være forbi, Urbana skulde ikke blive vort Capua, og tvende Dage senere reve vi os løs fra disse »Urbane-Lænker«, som et Medlem af Staben udtrykte sig, der gjærne vilde komme med Ordspil. Endnu en Dag, den 10de September, var helliget Hvilen, men voldte dog Brigaden Robertson noget Besvær, i det Oberst Munford ved Sukkertopsbjærget blev indviklet i en levende, men dog ubetydelig Fægtning med Yankeerne.

Morgenen den 11te fik vi Marcheordrer. Den krigerske Stilling var pludselig bleven en hel anden; thi General M'Clellan, hvem den konfødererede Regering paa ny havde betroet Kommandoen over Potomac-Hæren, havde samlet Levningerne af Popes ulykkelige Hær og trukket betydelige Forstærkninger til sig fra Burnsides Hærafdeling i Nord-Carolina, fra Garnisonen i Washington og fra nye Udskrivninger. Med denne vel udrustede og Agtelse vækkende Hærstyrke ilede han til for at undsætte Garnisonen i Harpers Ferry, som blev holdt snævert indesluttet af Jackson. General Lee havde med Longstreets Korps forladt Frederick og gik langsomt tilbage i Retning af Middletown og Boonsboro, medens Rytteriet som Hærens Bagtrav havde Befaling til at hindre Fjendens Fremrykning saa meget som muligt, gjøre ham al tænkeligt Afbræk og derpaa følge den Vej, General Lee var slaaet

ind paa. Fægtningerne i de foregaaende Dage havde allerede fundet Sted med M'Clellans Rytteri, der var en stærk Dagsmarche forud for Hovedstyrken.

En vedholdende Regn gjorde Opholdet i Sadlen temmelig ubehageligt og forøgede endnu den trykkende Stemning, i hvilken vi beredte os til Opbruddet fra vort Kvarter. Omtrent Kl. 11 drog Brigaden Fitz Lee paa sin Marche til Frederick gjennem Urbana, snart fulgte Brigaden Hampton, og kun Brigaden Robertson under Oberst Munford blev tilbage som Dækning for Tilbagetoget og bød endnu Yankee-Rytteriets raske Fremrykning Skak omtrent en Mil fra Byen. Imidlertid paahvilede det mig at ride frem og tilbage for at ordne og lede Troppernes Marche, medens Generalen med Stabens øvrige Medlemmer til min største Ærgrelse stadig passiarede rolig videre med Damerne ude i Verandaen.

Henimod Kl. 2 om Eftermiddagen bleve vore brave Ryttere paa et Punkt, der ikke laa en halv Fjerdingvej fra Byen, trængte tilbage af Fjendens trykkende Overmagt; man kunde tydelig høre Skuddenes Knitren, og flere Granater, der gik for højt, sprang i umiddelbar Nærhed af vort Hus og manede os om, at det sidste Øjeblik til Afsked var slaaet. Damerne vare i stor Bevægelse ved Tanken om, at de saa snart igjen skulde komme i de hadede Yankeers Magt, hvad de havde al Grund til at frygte for, da disse sidste paa det strængeste vilde straffe al den mod os udviste Godhed og Gjæstfrihed. Herr C. havde hurtig taget den Beslutning at gaa med os, og saaledes galoperede vi afsted i Retning af Frederick, ledsagede af Taarer fra Kvinderne og Børnene, som vedbleve at vinke med Lommetørklæderne, saa længe vi vare i Sigte. Ti Minutter senere var Urbana i Fjendens Hænder.

Saa snart vi vare gaaede over Monocacy, toge vi en ny Stilling paa den modsatte Bred. Da Fjenden denne Dag ikke trængte frem over Urbana, lejrede den største

Del af vort Rytteri sig mellem denne Flække og Frederick. Omtrent en halv Fjerdingvej fra sidst nævnte By opsloge vi vort Hovedkvarter i et Landsted hos en gammel Irlænder, som morede os meget ved sin irske Udtale, og med hvis nette Døtre, rigtig livlige Irlænderinder, vi om Aftenen fik os en lystig Dans. Tidlig den næste Morgen, den 12te September, meldte vore Spejdere og Patrouiller, at Fjenden i betydelig Styrke rykkede frem ad Landevejen fra Urbana. Vi fik Befaling at gaa tilbage gjennem Frederick og over Bjærgene mod Midletown, men dog opholde Fjenden, saa længe som muligt, ved Broerne over Monocacy og i yderste Øjeblik ødelægge dem. Da vore Modstandere rykkede saa langsomt frem, at hans Fortrav om Eftermiddagen Kl. 2 endnu ikke var at se, red General Stuart med sin Stab ind i Frederick, hvor han var budt til Middag af flere ansete Borgere.

Stadens Udseende var meget forskjelligt fra sidst. Den patriotiske Begejstring var bortdunstet og havde givet Plads for en meget nedtrykt Stemning. De fleste Huse vare lukkede, og deres Beboere vandrede med nedslaaede Miner gjennem Gaderne, lettroende fæstede de Lid til de værste Rygter og rettede overalt de latterligste Spørgsmaal. De, som holdt med Fjenden, skjulte kun slet deres Glæde over hans Nærmelse, og en af dem, en Herr F., var dristig nok til at plante Unionsflaget paa sit Hus, og man kunde tydelig iagttage, at han øjensynlig gav Signaler med samme. Paa det heftigste opbragt herover opstillede jeg tvende af af vore bedste Skytter lige over for Huset og lod samtidig Herr F. formelde min Kompliment med Tilføjning, at mine Folk havde faaet strængeste Befaling til at skyde ham ned, hvis han fortsatte sin forræderiske Opførsel et Minut længere. Den fødererede Fane og den alt for ivrige Unionsmand forsvandt paa Stedet; men jeg har al Grund til at antage, at han sendte mig sin Tak i Skikkelse af en Ladning

Raadyrhagl, der fra hans Gadedør susede omkring Hovedet paa mig, den Gang vi i Dagens Løb ilsomt maatte rømme Staden.

Henimod Aftenen naaede Fjenden frem til Monocacy-Broerne og rykkede sorgløs frem, da han kun fandt en ringe Deling sammesteds. I ringe Afstand fra Broerne havde han kjørt en Sexpundinger op, der fra Tid til anden sendte vore Ryttere en Kugle, medens hans forreste Regiment sorgløst marcherede videre i den Antagelse, at den lille Rytterskare snart maatte gribe Flugten. Dette for et kjækt Angreb yderst gunstige Øjeblik blev glimrende benyttet af Major Buttler, der med tvende Eskadroner af 2det Sydcarolina-Regiment dannede vort Bagtrav. Som et Lyn fór han over Broen, tog Kanonen, før den fik Lejlighed til blot at fyre et eneste Skud, og kastede sig derpaa over Infanteriregimentet, som inden faa Øjeblikke blev sprængt og nedskudt eller til Dels fanget; i sidste Tilfælde var selve Obersten, ligesom ogsaa Regimentsfanen faldt i Major Buttlers Hænder. Kanonen kunde dog i dette Hastværk ikke bringes over Broen til os, da Fjenden hurtig trak sit Rytteri frem, som nu i Galop kastede sig mod vore kjække Folk, saa at de kun fik Tid til at fornagle Kanonen og ile tilbage med deres Fanger over Broen, hvis Ødelæggelse omhyggelig var forberedt og nu ufortøvet blev antændt, saa den stod i lys Lue, da de forbitrede Yankeer naaede Flodbredden. Broernes Brand satte en Skranke for enhver yderligere Fremrykning, og vi kunde i al Mag tiltræde vort yderligere Tilbagetog, som kun blev forulempet ved en levende Granatild, der dog kun tilføjede os ringe Skade, saa lidt som en uregelmæssig Skyden fra enkelte Skovtyve og Borgere.

Egnen mellem Frederick og Middletown er henrivende; den smukkeste Udsigt har man fra Middletown-Passet, det højeste Punkt i en skovgroet Udløber fra de »blaa Bjærge«,

som adskiller tvende Dale, der have Navn efter paagjældende Byer. Vi kunde ikke modstaa Fristelsen til at gjøre Holdt en Stund og overskue disse skjønne fredelige Sletter, som inden faa Timer skulde blive Skuepladsen for heftige Kampe. Vi opsloge vort Hovedkvarter i et Landsted nær ved Middletown, hvor vi om Aftenen gjorde os til gode med en Plumpudding, der som en behagelig Bombe af en ung Dame i Frederick blev kastet til Kaptejn Blackford, den Gang vi paa vort Tilbagetog droge gjennem Byens Gader.

(Fortsættes.)

C. H.

# Kulturplanters og Husdyrs Overgang fra Asien til Evropa.

(Slutning).

---

## V. Rose og Lilje.

Orientens Blomster, som dér bleve plantede, forædlede og forarbejdede til Salver og duftende Vande af blødagtig civiliserede Mennesker, syntes tillokkende og vidunderlige for Vestens Krigere, Hyrder og Agerdyrkere. Roser og Liljer vare allerede naaede til Grækerne i den homeriske Tid, i Førstningen vel kun ved Rygtet som noget ubestemt herligt i Blomsterverdenen, om hvis Farve og Skikkelse der blev fortalt; dernæst som duftende Olje, til sidst efterhaanden Planterne selv med deres Blomster. Homer og Hesiodus kalde Morgenrøden »den rosenfingrede«, Afrodite salver Hektors Lig med »rosenduftende« Olje, Hektor vil sønderflænge Ajas's »liljehvide« Hud med sit Spyd. Det er lutter billedlige Betegnelser, der muligvis have Hensyn til en fjærn Ting, som da ogsaa en gammel Forsker hos Gellius opkastede det Spørgsmaal, hvorfor Homer vel havde kjendt Rosenoljen, men ikke selve Rosen. Blomsterne selv træde først frem i Hymnen til Demeter, der synes at stamme fra det 7de Aarhundrede, men endnu mere i Fantasiens end i Virkelighedens Lys: Persefone leger paa Engen med sine Piger og plukker Roser og Liljer, et Under at se til. Bestemtere nævnes »Rosenbusken med sin skjønne Blomst« af Archilochus, der levede omtrent samtidig med hin ærværdige

Levning af gammelattisk Tempelpoesi, men fra sin Ø har en videre Synskreds over Thrakien og Lydien. Noget senere prises Rosen hyppig af Digterinden Sapfo, og fra nu af finde vi Roser og Liljer overalt udbredte og indflettede i Liv og Sæder hos det Fest og Blomstersmykke elskende helleniske Folk. Men hvorfra vare begge Blomster komne?

I det gamle Testaments ældre Dele er Rosen kun kommen ind ved en fejlagtig Oversættelse, og i det gamle Ægypten finde vi den hverken i Billederne eller i Herodots Skildringer. Derimod henviser Sproget os til Højasien: det græske *ῥόδον*, i ældre Form *βρόδον*, Rosen, og *λείριον*, Liljen, ere oprindelig iraniske Ord, og fra Medien, over Armenien og Frygien, ere vistnok begge Blomster komne til Grækerne. Det hede Persien med sin klare Himmel er endnu et Blomsterland: Rosen trives dér som ingensteds i Verden, Haver og Gaarde ere overfyldte med Roser, alle Sale og Bade smykkede dermed, saa at alt er gjennemtrængt af Rosenduft. Blomstens Indvandring til Grækenland over Frygien, Thrakien og Makedonien afspejler sig i de gamles Sagn. Den nysæiske Eng, paa hvilken Persefone i Hymnen plukker Roser og Liljer, maa efter Iliaden (6, 133) søges i Thrakien, og en af hendes Legesøstre hedder Rhodope ligesom den thrakiske Bjærgkjæde, til hvilken denne Nymfe skulde være forvandlet. Efter Herodot (8, 138) fandtes i Makedonien Midas's Haver, hvor de 60bladede Roser af sig selv fremspirede, hvis Duft overgik alle andres; men Midas var efter andre Forfattere indvandret fra Frygien. Til Makedonien sætter ogsaa Theofrast de rigt fyldte Roser, som han kalder hundredbladede, og allerede et Fragment af Sapfo taler om »Roserne fra Pierien« (paa Makedoniens Sydgrænse). Ogsaa i de Myther, som strax knytte sig til de nye Blomster, gjenklinger den frygiske Naturtjeneste: Rosen er indviet til Afrodite, men den er ogsaa Dionysos's Blomst; den er paa én Gang Kjærlighedens og Dodens Symbol; hvorledes den opstod, da Attis, den frygiske Adonis

døde, fortælles paa forskjellige Maader: snart skabte Afrodite den af Adonis's Blod; snart ridsede Gudinden selv, da hun hørte om sin Yndlings Død og ilede til gjennem Tjørne, sin Fod, og hendes Blod forvandlede den hvide Rose til den røde; snart fremskød Blomsten af sig selv af Adonis's Blod, som det hedder hos Bion (1, 64):

Medens Adonis udgyder sit Blod, maa Pafias Taarer
talrige flyde; i Jordens Skjød de vorde til Blomster,
Rosen af Blodet opstaar, Anemonen spirer af Taaren.

Til Italien kom den østerlandske Haverose tidlig med de græske Kolonier, som Navnets populære Forvandling til det latinske rosa beviser, med den vel ogsaa Liljen, lilium, og fra Italien udgik begge under det samme Navn til den øvrige Verden. Rosen trivedes fortræffelig under den italienske Himmel: Campanien frembragte Centifolier, og Roserne ved Pæstum blomstrede to Gange om Aaret. Allerede hos Plautus er »min Rose« et Kjælenavn, og Cicero nævner Rosen, hvor han vil betegne et yppigt Liv, f. Ex. de fin. 2, 20: »Dyden erklærer, at M. Regulus var lykkeligere end den mellem Roser svirende Thorius«. Det var ikke blot en østerlandsk Dronning, som Kleopatra, der beværtede Antonius i en Spisestue, hvis Gulv i en Alens Højde var dækket med Roser, eller en udsvævende Statholder, som Verres paa Sicilien, der lod sig bære paa en med Roser udstoppet Pude, med en Krans paa Hovedet, en anden om Halsen, i det han holdt et med Roser fyldt Kniplingenet i Haanden; hos de lyriske og elegiske Digtere se vi, hvorledes Rosen i Italien overalt var indflettet i Kjærligheds- og Livsnydelsen: det festlige Bord er helt skjult under Roser, elskende hvile paa Roser, Gulvet er overstrøet med Roser; Danserindens, Fløjtespillerindens, Mundskjænkens Hoved er omvundet med en Rosenkrans; man bekranser sig selv og sit Bæger med Roser. »Naar Bakkus raser og Rosen regerer«, hedder det hos Martial. Paa den anden Side se vi af talrige Gravskrifter, at Rosen

ogsaa var en Gravblomst, og at man skjænkede de døde Roser; thi den af den doende Naturguds Blod opstaaede Blomst er lige saa flygtig som skjøn. Dernæst forarbejdedes Rosen meget til duftende Vande og Salver, ligesom den ogsaa fandt Anvendelse i Lægekunsten som Rosenvin og Rosenvand, ja endog i rige Fraadseres Køkken. Det var saaledes intet Under, at der i og uden for Staden fandtes en Mængde Rosenhaver, og at Roser og andre Blomster falbodes af bosatte og omvandrende Blomsterhandlere. Varro erklærer det allerede i Republikens Tid for fordelagtigt, naar man ejer et Grundstykke i Nærheden af Staden, at anlægge Fiol- og Rosenhaver; men i Kejsertiden forsynedes den umaadelige Hovedstad ogsaa med Blomster fra fjærnere Egne, som Campanien (Martial 9, 61); ja, om Vinteren hentede man Roser fra Ægypten og drev Roser og Liljer i Rom selv under Glas (Martial 4, 22, 5). Om Kejser Verus fortæller Spartianus, at han havde opfundet en ny Slags Senge, omgivne af et fint Net, som var udstoppet med Rosenblade, og med et Tæppe af Liljeblade; ja, Heliogabal lod efter Lampridius ikke blot alt i sit Palads dække med Rosen-, Lilje-, Fiol-, Hyacinth- og Narcistæpper; men ved hans Gjæstebud laa Gjæsterne paa bevægelige Puder saaledes nedgravede i Blomster, at nogle, sandsynligvis tunge af Vinen, ikke mere kunde arbejde sig op af dem, men kvaltes i Fioler og andre Blomster.

I Middelalderen, hvor saa mange Kulturgrene gik til Grunde, vedbleve Rosen og Liljen dog at være sædvanlige i Haverne. Middelalderens Digtere anvende dem rigelig i deres Skildringer, og begge tjente Kristendommen til Symboler: den hellige Jomfru i sin Ynde og Mildhed viste sig som Rose, og i Liljen saae man den himmelske Renhed; gotiske Kirker smykkedes med mystiske Stenroser, og paa Billeder af Bebudelsen plejer Englen at bære Liljestænglen, undertiden — hvad der er karakteristisk — med Bægeret uden Stovtraade. Ogsaa i

denne i Billeder tænkende Tids Vaabensprog gik begge Blomsterne over: bekjendte ere de tre Liljer i Frankrigs Kongevaaben, som ogsaa bleve givne Jomfruen af Orleans ved hendes Optagelse i Adelsstanden, ligesom de to fjendtlige Roser i Kampene mellem Englands Kongeslægter. Af de utallige Enkeltheder, som kunde samles af Middelalderens Skikke, Kunst og Religion med Hensyn til denne Gjenstand, ville vi kun omtale to Træk, der i Grunden begge stamme fra samme Rod: den pavelige saa kaldte gyldne Rose og de mythiske Rusalker hos nogle slaviske Folk.

Paa den fjerde Søndag i Fasten indviede og indvier endnu Paven i hvid Dragt i Overværelse af Kardinalkollegiet paa Alteret i et med Roser smykket Kapel en gylden Rose, som derefter skjænkes til Fyrster, Fyrstinder, Kirker og Stæder. Kort efter Reformationen blev den saaledes given til Kurfyrst Frederik den vise af Sachsen, i vor Tid til den ulykkelige Kejserinde Charlotte af Mejico og den kirkeligsindede Dronning Isabella den anden af Spanien. Efterretninger om denne Skik gaa tilbage til det 11te Aarhundrede; men dens Oprindelse knytter sig utvivlsomt til de gammelromerske Forestillinger om Rosen som Livets, men tillige Forgængelighedens Blomst.

Meget interessante ere de slaviske Rusalker som Bevis paa, hvorledes der hos et endnu i Naturtjenesten hildet Folk kan danne sig mythiske Personifikationer af smaa Omstændigheder, Navneligheder, almindelige Begreber og udenlandsk Kulturindflydelse. Rosenfester (rosaria, rosalia) bleve endnu i Roms sidste Dage højtideligholdte paa forskjellige Dage i Maj og Juni og bestode i Gravenes Udsmykning med Roser og fælles Maaltider, ved hvilke der blev rakt Deltagerne Roser, Aarstidens Gave. Ogsaa i Donauegnene vare saadanne Fester i Brug hos den romaniserede Befolkning, her sandsynligvis som Fortsættelse af den hos de thrakiske Stammer fra gammel Tid af nedarvede sommerlige Dionysosfest og den dertil knyttede

Rosenfryd. I den kristne Tid tog Pinsefesten Arv efter Rosalierne: den hed Pascha rosata eller rosarum (i det romerske Folkesprog endnu Pasqua rosa) og paa Pinsesøndag, den saa kaldte Domenica de rosa, blev der nedladt Roser fra Kirkerne paa Jorden. Da derpaa slaviske Folkesværme i det 6te Aarhundrede besatte Landskaberne ved Donau og Karpatherne og vare delte mellem Hedenskab og Kristendom, faldt den kristne Pinse- eller Rosenfest paa naturlig Maade sammen med den hedenske Foraarsfest. Hos Slovenerne, Serberne, Slovakerne, Hvide- og Lillerusserne hed denne Fest Rusalija, og af Festen udviklede sig saa hos de to sidste Stammer Forestillingen om overjordiske kvindelige Væsener, som paa denne Aarstid oplive Mark og Skov, Rusalkerne, det mythiske Gjenskin af de omsværmende, leende, Kranse bindende slaviske Piger.

I den nyere Tid har Havekunsten skabt utallige Varieteter af Rosen i alle Former og Farver, opkaldte med egne Fantasinavne. Der kom ogsaa Tider, hvor Rosen blev trængt tilbage af nye Blomster, til Dels indførte fra fjærne Lande som Dahlierne, Kamelierne, Azalierne o. a.; men under alle Modens Omskiftelser vil Rosen dog altid igjen indtage sin Plads som Blomsternes Dronning. Nord for Alperne kan Kunsten i enkelte Tilfælde forædle og forskjønne den; men den kan dog aldrig dér blive saaledes indvævet i Livet og næsten hele Aaret igjennem blomstre i Villaer og paa alle Mure som under Neapels Himmel. I Østerlandene, for saa vidt de ikke ere sunkne fuldstændig ned i Barbari, har Rosernes Pleje holdt sig godt; i Digtekunsten besynges Rosens og Nattergalens Kjærlighed, og endnu samler man paa vidtstrakte Rosenmarker de Blade, der tjene til Tilberedelse af den kostelige Rosenessens og det yndede Rosen-Sukkergodt. Den gamle Busbequius i det 16de Aarhundrede fortæller i det første af sine Breve fra Konstantinopel, at Tyrkerne ikke taalte, at et Rosenblad blev liggende paa Jorden; thi de troede, at Rosen var opstaaet af Mohammeds Sved-

draaber — d. e. den gamle Adonismythe i mohammedansk Omdannelse.

Sammen med Rosen og den hvide Lilje plejer hos de gamle Fiolen at nævnes som Havernes Pryd, og dens Historie løber parallelt med Rosens. Ogsaa den stammer som Haveblomst og i sine forædlede Former fra Lilleasien; Homer omtaler den i sammenlignende Adjektiver, som ἰοειδής, der sigte til Farven, ikke til Duften, én Gang ogsaa Blomsten selv i Beskrivelsen af den vidunderlige Natur omkring Kalypsos Hule (Odysseen Bog 5, V. 72), hvor den voxer paa den bløde Eng ved Siden af Persillen; ἴον betyder dér en eller anden mørkfarvet Blomst. Senere adskilte man de lyse Fioler fra de mørke og forstod ved de første Levkøjen og Gyldenlakken.

## VI. Daddelpalmen.

Daddelpalmen hører hjemme i det subtropiske regnløse Bælte i den gamle Verden, et Bælte, som hvis Middelpunkt man omtrent kan anse Babylon, de semitiske Folks palmerige Hovedstad. Bedst trives den mellem 19 og 35° n. B.; den kræver Sandbund og ynder Ørkenens brændende Luft, men dens tørstige Rødder kunne ikke undvære Fugtighed: Oasernes Konge, siger Araberen, dypper sine Fødder i Vand og sit Hoved i Himlens Ild. Den naar en Højde af 50 Fod og derover, voxer langsomt, staar i en Alder af hundrede Aar i sin fulde Kraft, men tager derpaa af. Gjennem de susende Blades skjærmende Tag trænger ingen Solstraale; under det lufter det behagelig, og Urter og mindre Frugttræer trives i dets Skygge. Alle Arabernes Landsbyer og enkelte Hytter skjule sig i Palmelunde, og med Glæde ser den rejsende de grønne Kroner dukke op i Ørkenens Horisont, i det han stoler paa dér at finde beboede Pletter og gjæstevenlig Modtagelse. Dadlen udgjør i det nuværende Arabien det daglige Brød og den vigtigste Handelsartikel;

men den har ikke altid i fuldt Maal været det, den nu er; først Menneskehaandens Pleje har forædlet Træet saaledes, at dets Frugter bleve søde og spiselige og nu yde hele Folkestammer deres næsten udelukkende Næring. Det var vistnok i Sletterne ved den nedre Evfrat og Tigris, i Træets Paradisklima, at Daddelforædlingens Kunst blev opfunden og udøvet; milevidt udbredte sig der en uafbrudt, frugtbærende Palmeskov, og Træet tilfredsstillede næsten alle Livsfornødenheder; efter Strabo opregnedes endog i en Hymne 360 Maader, hvorpaa man kunde drage Nytte af det. Der fra blev den frugtbærende Daddelpalme udbredt til Jericho, Fønikien og videre til Nordafrika: det er Semiternes Ørken- og Oasefolk, som derved har gjort et helt Jordstrøg beboeligt, ligesom det først har aabnet det for Forbindelser med andre Folk ved Tæmmelsen og Udbredelsen af Kamelen, der synes ligesom skabt for de libyske Ørkener, men dog først temmelig sent er bleven indført til Afrika.

Om en Overførelse af Daddelpalmen til Evropa i den Betydning, som Vinstokken og Oljetræet dér fandt et andet Hjem, kunde der ikke være Tale paa Grund af de klimatiske Forhold: den blev vel plantet paa Middelhavets nordlige Kystrand, men bar ikke mere modne Frugter; den smykkede Landskabet og gav det et flygtigt Skin af de paa hin Side Havet liggende orientalske Sollande; men Indbyggerne kunde ikke som Østerlænderen sorgløst knytte deres Tilværelse til den. Fra hvem Grækerne fik Kundskab om det vidunderlige Træ, lære vi af det Navn, de gave den: ligesom *φοίνιξ* betegnede Purpur, den fra Fønikien stammende Farve, saaledes betegnede det samme Ord Daddelpalmen, det fra Fønikien stammende Træ, der ogsaa findes paa fønikiske og senere paa karthagiske Mynter som karakteristisk Produkt og Symbol for Landet. Iliaden kjender endnu ikke noget til Palmen, der paa Lilleasiens Kyst er lige saa fremmed som i det egentlige Grækenland; men Odysseen (6, 160 ff.) omtaler Palmen paa Delos med Ord, som udtrykke den Be-

undring, det fremmede Træ vakte hos Grækerne i den episke Tid. Odyssevs siger til Navsikaa, som han anraaber om Hjælp:

Thi jeg har aldrig endnu set Mage til dødelig Skabning,
hverken en Mand eller Kvinde: forbavses jeg maa ved dit Aasyn.
Saaledes saae jeg paa Delos engang ved Føbos Apollons
hellige Alter en Palme, som stod i sin friskeste Opvæxt,
Ligesom nu forbavset jeg stod og betragtede Palmen
længe; thi aldrig saa fagert et Træ var voxet af Mulde.

Den vidtomvandrede Odyssevs havde altsaa ingen anden Steds paa Jorden set et Træ som Palmen og sammenligner dennes slanke Væxt med Prinsessens slanke Skikkelse, ligesom det i Højsangen 7, 8 hedder: »Din Væxt er lig et Palmetræ«, og ligesom Kongedøtre i det gamle Testament bære Navnet »Tamar«, Daddelpalme. Heller ikke den homeriske Hymne til den deliske Apollon undlader at nævne Palmen, der var Øens Stolthed; ved dens Fod føder Leto sin herlige Søn, i det hun omfatter Stammen med sine Arme.

Senere tjente Palmegrene til Sejrstegn ved de store Fester, dels i Skikkelse af en Krans om Hovedet, dels som en Gren i Hænderne: til Forklaring af denne Skik, som allerede Pindar kjender, fortalte Mythen, at Thesevs paa Hjemvejen fra Kreta havde holdt Kamplege paa Delos til Ære for Apollon og smykket Sejrherrerne med Palmegrene. Det synes saaledes, at ikke blot Palmen som Lys- og Solguden Apollons Attribut, men ogsaa Palmegrenen som Symbol paa Sejren var kommen over Kreta og Delos fra Semiternes Kultur- og Religionskreds; thi ogsaa hos dem tjente Palmer som Tegn paa Sejr og Festglæde, f. Ex. ved den jødiske Løvhyttefest, og Thesevs personificerer de attiske Ionieres Farter og Foretagender mellem Kreta og Athen. Allerede i Midten af det 7de Aarhundrede skjænkede Tyrannen Kypselos, Herskeren i Korinth, der paa mange Maader stod i Forbindelse med Østerlandene, en Broncepalme som Tempelgave til Delfi, hvor den naturlige Palme

ikke voxede; ogsaa Athenæerne indviede til Minde om deres Dobbeltsejr ved Evrymedon en Broncepalme i Delfi og senere en lignende paa Delos; paa flere græske Stæders Mønter ser man Palmer, ligeledes paa Vasemalerier som Letos og Apollons Attribut. Foran Artemis-Templet i Aulis fandt Pavsanias (9, 19, 5) Palmetræer, der vel ikke bare saa skjønne Dadler som de i Palæstina, men dog sødere end de ioniske. Saaledes havde i Tidernes Løb hist og her i Grækenland Helligdommes og Stæders Omgivelser smykket sig med enkelte eller flere af disse babylonisk-libyske Vidundertræer.

Naar vi nu vende os til Palmens Skæbne i Sicilien og Italien, maa vi fremfor alt nøje adskille Daddelpalmen fra Dværgpalmen, en i Spanien, Sicilien og Italiens sydligste Egne voxende blaagrøn Busk, hvis Bladspirer, Rødder og Frugter spises, medens man af dens vifteformige Blade laver Koste og fletter Tove, Maatter og Kurve. Paa Grund af det fælles Navn palma har man ofte urigtig forstaaet Ytringer af de gamle, der sigtede til Dværgpalmen, om Daddelpalmen. Naar Virgil i Æneiden (3, 705) taler om »det palmerige Selinus«, tænkte han paa Dværgpalmen, som endnu den Dag i Dag vidt og bredt dækker Kyststeppen omkring denne Stads Ruiner. Af denne siciliske Kystpalmes Rødder nærede Matroserne sig paa den af sin Fører forladte Flaade hos Cicero Verr. II, 5, 87. Dog ogsaa Daddelpalmen træder os temmlig tidlig i Møde i Italien. Palmegrene som Sejrspris i de romerske Lege anvendtes, som Livius (10, 47) udtrykkelig angiver, første Gang i Aaret 293 f. Kr. »i Følge en fra Grækenland overført Skik«. Heraf kan man rigtig nok endnu ikke slutte, at der allerede voxede Palmetræer i Italien; de til Sejrspriserne nødvendige Blade kunde komme til Søs der hen ligesom nu til Dags til jødiske og kristelige Fester; men paa samme Tid, i Aaret 291 f. Kr., fortælles der (Valer. Max. 1, 8, 2) om et højt Palmetræ i Antium, en Havn med livlig Handel og Apollodyrkelse, og blandt

Jærtegnene i Aaret 214 omtaler Livius (24, 10), at en grøn Palme brændte i Apulien. Vi tør saaledes vistnok antage, at der hist og her paa Italiens Kyst, især i de græske Stæder, har staaet Daddelpalmer, navnlig ved Apollos Helligdomme. Varro og Plinius sige, at Palmerne i Italien ikke frembringe modne Dadler; men den sidste (i det første Aarhundrede efter Kr.) omtaler dem i øvrigt allerede som almindelige paa Halvøen.

Da den modne Daddelkjærne snart spirer, naar den er lagt i Jorden, er det let at opelske Palmer, og dersom Træet i Evropa bar Frugt, vilde vistnok Palmeskove smykke mange Steder paa de tre sydevropæiske Halvøer; men da Barbariet efter den antike Verdens Undergang brød ind over disse Egne, og Sansen for Livets Skjønhed var udslukt, uddøde ogsaa snart de Palmetræer, som havde holdt sig fra Oldtiden; thi de indbragte ikke noget. Senere blev Palmen igjen indført af Araberne, hvor de nedsatte sig paa Middelhavets Kyster: i Spanien plantede saaledes Kalifen Abderraman (756) i en Have ved Cordova med egen Haand den første Daddelpalme, fra hvilken alle andre i Spanien skulle nedstamme, og betragtede den ofte med Længsel efter det arabiske Hjem, fra hvilket de begge, Kalifen og Træet, vare saa langt skilte. Ligeledes plantede Saracenerne Palmer paa Sicilien; men kun faa af disse østerlandske Træer have holdt sig paa evropæisk Grund. Imidlertid var den kristne Kirke, som i saa meget, saaledes ogsaa i Palmernes Symbol bleven Hedenskabets og Jødedommens Billedsprog tro, og de samme Grene, som havde været et Tegn paa Sejrsglæde ved Osiris's Fester i Ægypten, ved Kongers og Heltes højtidelige Indtog i Jerusalem, ved de olympiske Lege og paa romerske Imperatorers Klædning, bleve nu ogsaa i Rom paa Palmesøndag indviede af Kirkens Overhoved og fordelte til den evige Stads Kirker. Dette gav Anledning til Anlæggelsen af den største Palmeskov, der nu findes i Italien, ved Bordighera paa den herlige Kystvej, der fører

fra Genua til Nizza under næsten 44° n. B. Indbyggerne i den lille By have fra gammel Tid af Hævd paa at forsyne Rom med Palmer til Paaskefesten, og denne Næringsvej skabte efterhaanden dens Palmeskov, som skal tælle over 4000 Stammer. Endnu langt større er Palmeskoven ved Elche i Spanien, som tæller 60,000 Stammer og ikke blot yder Pilegrimmene Blade, men ogsaa Børnene søde Frugter.

## VII. Cypressen.

Cypressen synes at have sit oprindelige Hjem i Irans Højland og der fra at være vandret videre mod Vest. I dens slanke, obeliskagtige, himmelstræbende Skikkelse saae Zendreligionen et Billede af den hellige Flamme: den stammede fra Paradiset, og Zoroaster selv havde først plantet den paa Jorden. Overalt i Iran saae man derfor gamle ærværdige Cypresser foran Ildtemplerne, i Slotsgaardene og i Midten af de medopersiske Haver eller Paradiser. Med de ældste assyrisk-babyloniske Erobringstog var det hellige Træ naaet til den aramæisk-kananitiske Stammes Lande, til Libanon og Øen Cypern, efter hvilken Grækerne gave den Navn*), og her, navnlig hos Fønikerne, smeltede den religiøse Betydning sammen med den teknisk-praktiske Værdi, som Cypressen beholdt i hele Oldtiden. Det haarde, vellugtende Cyprestræ gjaldt nemlig tillige for uforgængeligt: Theofrast siger saaledes, at det synes at vare længst af alle Træsorter, og Platon bestemmer i »Lovene«, at Borgernes Jordlodder skulle optegnes paa Cyprestavler i Templerne til Underretning »for Efterkommere«. Cypresstammer bleve af Fønikerne foretrukne

*) Hehn antager, at Øen er bleven opkaldt efter Træet; men den har snarere faaet sit Navn af „Kypros", det hebraiske „Gofer", en Busk, der yder vellugtende Salver, og af Øen fik saa igjen Kobber („det kypriske Metal") og Cypressen deres Navn.

til at bygge Skibe af, og ligesom allerede Noahs Ark skulde have bestaaet af Cyprestræ, saaledes byggede endnu Alexander den store sin Evfrat-Flaade af samme ædle Materiale, som han til Dels lod hente tværs igjennem Landet i færdig tømrede Stykker fra Fønikien og Cypern; snart efter lod Antigonus Libanons prægtige Cedere og Cypresser fælde til sin Flaade i Krigen mod Alexanders andre Efterfølgere. Cyprestræet blev dernæst forarbejdet til kostbare Kasser, Tempeldøre, Ligkister og navnlig til Gudebilleder: den komiske Digter Hermippos (ved Begyndelsen af den peloponnesiske Krig) nævner saaledes i et mærkeligt opbevaret Fragment mellem andre Handelsartikler, der kom til Athen, »Cypressen fra Kreta til Gudebilleder«, og Xenofon fortæller (Anabasis 5, 3), at han efter sin Hjemkomst fra Asien byggede et lille Tempel for den efesiske Artemis i Olympia og deri opstillede Gudindens Billede af Cyprestræ. Ogsaa den ældste Athletstatue, som Pavsanias saae i Olympia, var af Cyprestræ og havde holdt sig bedre end en senere af Figentræ (Pavsanias 6, 18, 7). Ligeledes i Italien: Plinius (16, 216) taler om et meget gammelt Vejovis-Billede af Cyprestræ paa Borgen i Rom, og Livius (27, 37) fortæller, at to Juno-Billeder af samme Stof i Aaret 207 f. Kr. i et højtideligt Optog bleve bragte op til Gudindens aventinske Tempel. Hvad der skulde bevares for Ødelæggelse af Orme og Insekter blev ogsaa indesluttet i Cypreskasser, f. Ex. Haandskrifter hos Horats (ad Pis. 332).

Det var nu intet Under, at Fønikerne allerede i den ældste Tid udbredte et saa helligt og nyttigt Træ, hvor de nedsatte sig, og Klimaet tillod det. Paa Kreta trivedes Cypressen saa godt, at Øen senere ansaas for dens oprindelige Fædreland (Plin. 16, 141); men ogsaa paa det græske Fastland kjender allerede den homeriske Skibsfortegnelse to efter Cypressen opkaldte Stæder, den ene i Fokis, den anden i Nestors Rige. I Odysseen voxer der »vellugtrige Cypresser« i Lunden om Kalypsos Grotte (Od. 5, 64), og den som

Tigger forklædte Odyssevs læner sig i sit Slot »mod Stolpen, som Mesteren snildt af Cyprestræ fordum engang havde tømret og skarpt efter Snor havde rettet« (Od. 17, 346). I senere Tider omtaler Pavsanias paa forskjellige Steder i Grækenland Cypreslunde i Forbindelse med Helligdomme, bl. a. de himmelhøje Cypresser ved Psofis i Arkadien, som stode ved Alkmæons Grav og af de indfødte kaldtes Jomfruer — ligesom det i Østerland fra de ældste Tider indtil vore Dage har været Digterskik at sammenligne Cypressen med en ung Kvinde.

Da Cypressen ikke er noget Frugttræ, og dens religiøse Betydning hos Grækerne ikke var meget udbredt, falder dens Forplantning til Italien næppe i de første Nybygders Tid. Efter Plinius (16, 139) gav Cato vidtløftige Forskrifter om den, fordi den var fremmed og vanskelig at faa til at gro; men i Theokrits Idyller, hvis Skueplads er Siciliens varmere Jordbund, er Cypressen allerede et Hundredaar før Cato et oftere omtalt Træ, f. Ex. der, hvor den forelskede Polyfemos vil lokke Galathea hen til sin Grotte, hvor »der voxer slanke Cypresser«. Fra Sicilien synes Træet over Tarent at være kommet til det øvrige Italien; thi efter Plinius (16, 141) kaldte Cato det »tarentinsk«. Det er sagtens sket i Tiden efter Tarents Underkastelse, da denne Stad øvede en stærk helleniserende Indflydelse paa Romerne, og hvor de begyndte at faa Smag paa Villaer, Parker, Gravminder og glæde sig over skjønne Træer. Dog det praktiske Folk opelskede ogsaa Cypressen for Nyttens Skyld, da dens Træ stod i høj Pris hos Snedkere og Træskærere, og Plinius siger endog (16, 141), at de gamle plejede at kalde en Cypresplantning Datterens Udstyr: man plantede vel Træerne ved en Datters Fødsel, og de voxede med hende, som levende Kapital og tillige hendes Billed og Symbol. Da derefter Romerriget udbredte sig over Afrika og Asien, udbredte ogsaa den mørke stedsegrønne Cypres sig paa østerlandsk Vis som Symbol for de underjordiske Guder, nærmest hos

de fornemme, der snart tilegnede sig Orientens mystiske Tegnsprog; »Cypressen, der vidner om ikke plebejisk Sorg«, siger Lucan (3, 442). Hos Digterne i den augusteiske Tidsalder er Cypressen allerede almindelig som Sorgens Træ, med hvis Grene Ligalter og Baal prydes, og som stilles i Modsætning til den glade Livsnydelse. Hos Horats (Od. 2, 14) hedder det saaledes:

> Forlade skal du Ager og Hus og Brud;
> af Skoven, som du planter og freder nu, —
> den korte Rigdom, — kun Cypressen
> sørgelig smykker sin Herres Baare.

Fra den Tid af er det herlige Træ, som tillige med Pinien giver det sydevropæiske Landskab sin egentlige Karakter, hjemme i Italien; hvor Cypressen begynder, dér begynder Formernes Rige, dér er klassisk Jordbund. Egentlige Cypreslunde findes dog ikke mere i Italien: det skjønne Træ staar enten ensomt eller i smaa Grupper eller danner en Sojlerække. Ud over Alperne naar det ikke. Hvor anselige i øvrigt ogsaa enkelte Exemplarer hist og her i Italien kunne være, de naa dog ikke den Majestæt som i Orienten, hvor »balsamisk duftende, evig grønne, uforgængelige Lunde af saadanne Pyramideskikkelser« (som Karl Ritter siger) udbrede deres lyse Dæmring over de troendes hvide Grave, f. Ex. i Scutari ved Konstantinopel eller endnu skjønnere i Smyrna.

## VIII. Hønsegaarden.

Gaardhanen er meget yngre i Forasien og Evropa, end man skulde tro: de semitiske Kulturfolk kunne ikke have kjendt den, da det gamle Testament ingensteds omtaler den, og den mangler ligeledes paa de ægyptiske Mindesmærker, som i øvrigt stille os hele Nildal-Beboernes Husvæsen saa anskueligt for Øjne. Vi se der Skarer af tamme Gæs, hvorledes de blive drevne hjem fra Græsgangen, de

selv og deres Æg blive omhyggelig talte o. s. v.; men ingensteds se vi Hons afbildede. Gaardhanen stammer oprindelig fra Indien, kom der fra til Iran og udbredte sig først med de medisk-persiske Erobringstog videre mod Vest; Grækerne antoge ogsaa, at den var kommen fra Persien (Athen. 14, 655). I Zendreligionen vare Hunden og Hanen hellige Dyr, den ene som Husets og Hjordens tro Vogter, den anden som Morgenens Forkynder og altsaa Symbol paa Lyset og Solen. Hanen er særlig indviet til Çraosha, den himmelske Vægter, der vækket af Ilden selv igjen vækker Hanen: denne fordriver derpaa ved sin Galen Mørkets onde Aander, især Søvnens Dæmon, den gule, langhaarede Bûshyaçta. I Vendidad hedder det: »Derpaa svarede Ahura-mazda: »den Fugl, som bærer Navnet Parôdars, o, hellige Zarathustra, som de ildetalende Mennesker kalde Kahrkataç, denne Fugl hæver sin Stemme ved enhver guddommelig Morgenrøde«. I Bundehesh hedder det: »Hanen Halka er en Fjende af Deverne og Troldmændene; den understøtter Hunden, som der staar i Loven: af de jordiske Skabninger forene Hanen og Hunden deres Kræfter mod de onde Aander«. Hvor en Perser nedsatte sig, sørgede han derfor lige saa vist for en Hane, som han ikke undlod Morgenbønnen og Renselserne ved Solens Opgang, og saa vidt som det persiske Herredømme strakte sig, fandt uden Tvivl det tamme og nyttige og tillige saa ejendommelige Dyr let Indgang i Gaard og Husholdning, ogsaa hos Folk af en anden Tro. Paa det saa kaldte Harpyie-Monument fra Borgen i det lykiske Xanthus, som nu er i London, bliver en Hane bragt som Gave eller Offer til en siddende Gudeskikkelse. Hvis dette Mindesmærke, som man paa Grund af dets archaistiske Stil har ment, virkelig stammede fra Tiden før Xanthus's Indtagelse af Perserne, saa maatte Hanen have været bekjendt før den persiske Magts Udbredelse; men Udviklingen af den lykiske Kunst er os alt for ubekjendt til, at vi tør drage en saadan Slutning, og Grav-

mindet stammer vistnok snarere fra den persiske Tid. Ellers vilde Bekjendtskabet med Hanen sikkert ogsaa have udbredt sig til Grækenland; men vi finde ingen Spor deraf hos de ældre Digtere, og dog maatte den Nattens Timer forkyndende Vægter (blandt Mennesker, som ikke havde noget Ur), den fornemt spankende, latterlig galende Sanger (Hr. Chanteclers), den af sit Honseharem omgivne, skinsyge Sultan, den hidsige, med Kam og Spore væbnede Kæmper, ligesom hele den komiske Hønsefamilie utvivlsomt være bleven en hyppig Gjenstand for Digternes Omtale og Sammenligning, hvis de havde kjendt dem. Det var heller ikke undgaaet de gamles Opmærksomhed, at Homer vel havde Egennavnene »Alektor« og »Alektryon«, men ikke syntes at kjende det Dyr, der kaldtes med samme Navn. Den ældste Omtale findes hos Theognis, der levede kort før 500, og snart efter hos Digterne paa Perserkrigenes Tid finde vi allerede Hanen (ἀλέκτωρ) som Menneskenes sædvanlige Husfælle. Kampen mellem Haner i samme Gaard bliver tidlig brugt som Billede paa Menneskenes Strid; saaledes advarer Athene i Æschylus's Evmenider (V. 821) mod Borgerkrig, som sammenlignes med Hanekamp:

Opblæs ej mine Borgeres Sind, som Hanernes,
med daarligt Hovmod, der ophidser kun til Strid,
til Borgertvedragt, til gjensidig, ussel Trods.
Ej hjemme, hist i Fjenders Land lad være Krig,
hvori sig ivrig Hædersattraa vise kan —
Baggaardens Hanekamp forsmaar, foragter jeg.

Ligeledes siger Pindar i den 12te olympiske Ode, at en Sejrherre i Væddeløb til Fods ikke vilde have vundet Ære, hvis han var bleven i sit Hjem »ret lig en Hane, der kæmper skjult ved Husets Arne«. Ogsaa Themistokles skal engang have oplivet sin Hærs Mod ved Henvisning til to kæmpende Haner, som vovede Livet blot for Æren, ikke for Arne og Guder (Ælian Var. hist. 2, 28). Naar man afledte de senere offentlige og kunstige Hanekampe, som bleve meget yndede og ere fremstillede i mange af Old-

tidens Billedværker, fra denne Tale af Themistokles, viser det i det mindste, at man ikke tænkte sig disse Væddekampe ældre end Perserkrigene. Hos Komikerne, hvis Sprog bevarede meget af den daglige Tale, hedder Hanen endnu bestandig »den persiske Fugl«; saaledes siger Raadkjær i Aristofanes's Fugle (V. 480 ff.):

Jeg først for Exempel erindrer om Hanen, som var saa mægtig en Herre
og behersked de Perser først, alt før end Dareios og før Megabyzos,
og derfor den kaldtes den persiske Fugl, fordi den dér har regeret.

Og da han har faaet sin »Luftkastellenborg« bygget og spørger, hvem der skal være dens Kommandant, svarer Hærpop (V. 830):

En Fugl ud af vor egen Kreds, af persisk Slægt,
som kaldes overalt den drabeligste Karl,
en Ares-Kylling.

Et andet Sted i samme Stykke (V. 274) kaldes Hanen »Mederen, en fremmed Fugl og Sangprofet«. Men hvorledes er da det græske Navn, *ἀλέκτωρ* eller *ἀλεκτρυών*, opstaaet? Uden Tvivl har man i Ionien, da de græske Stæder aabnede deres Porte for Perserne og disses hellige Dyr, kaldet den underlige, lysforkyndende Solfugl med de fra Homer bekjendte Navne, der henviste til Solguden og tillige havde nogen Lighed med det iraniske »Halka«. Alektor maa nemlig have haft samme Betydning som *ἠλέκτωρ*, der hos Homer betegner den straalende Sol, skjønt Navnet rigtig nok senere blev forklaret anderledes.

Da Hanen først fremtraadte i Grækenland i en yngre Tid, hvor Mythedannelsen ikke længer var saa levende som før, kunde den ikke faa nogen fremtrædende religiøs Betydning. Som Kamphane var den naturligvis helliget Krigsguderne Ares og Pallas Athene; men Plutarch (de Pythiæ orac. 12) taler ogsaa om et Apollobillede, der bar en Hane paa Haanden, vistnok som Solgud, og af Slutningen

af Platons Fædon er det bekjendt nok, at Hanen ofredes til Lægeguden Asklepios. En senere Opdigtelse var det, at Vægteren Alektryon ved Ares's og Afrodites Leje var sovet ind, havde glemt at melde Dagens Frembrud og derfor til Straf af Ares var bleven forvandlet til en Hane. — Fra Grækenland har man vistnok snart ført Høns med paa Skibe til Sicilien og Syditalien; men i Aaret 510 f. Kr., da Sybaris blev ødelagt, har Hanen vel endnu næppe været udbredt i Italien, og Fortællingen om, at Sybariterne ikke vilde taale nogen Hane i deres Stad for ikke at faa deres Søvn forstyrret, er en af de mange senere opfundne Anekdoter, paa hvilke man øvede sit Vid. Paa Mønterne fra den siciliske Stad Himera ser man Hanen, undertiden tillige paa Bagsiden Hønen, maaske som Attribut til Asklepios, hvem Stadens Sundhedskilder vare helligede.

Romerne, som vel modtoge Høns fra en af disse græske Stæder, benyttede dem med ægte romersk religiøs List til at tage Varsler i Krigen; da nemlig ingen Augur ledsagede Hæren, og man derfor ikke kunde tage Auspicier af flyvende Fugle, greb man til den Udvej, at medføre tamme Høns i Bure og ved Hjælp af dem at tage de saa kaldte »auspicia ex tripudiis«: spiste Dyrene begjærlig af den Føde, man kastede for dem, saa at der igjen faldt noget til Jorden ud af deres Næb, da var det et gunstigt Varsel, og omvendt. Romerne omtale i øvrigt selv denne Skik som ikke gammel og betragtede den heller ikke med samme Ærbødighed som andre Spaadomme. Vel vakte det naturligvis stor Forargelse, da P. Claudius Pulcher i den første puniske Krig kastede de hellige Høns, som ikke vilde æde, i Vandet og raabte: »Naar de ikke ville æde, kunne de drikke«; men Cicero udtaler sig dog kun med ringe Ærbødighed om Hønseoraklet, og Plinius (10, 49) undrer sig over, at Slag og Sejre skulle afhænge af Høns, som saaledes komme til at beherske Verdens Beherskere. — I Catos Landhusholdning spille Hønsene endnu ingen stor Rolle; men af Varros og

Columellas udførlige Forskrifter om deres Behandling og Pleje ser man, hvor udbredt og udviklet Hønseavlen var paa disse Forfatteres Tid. Begge kjende flere Arter, og større og ædlere Dyr, især Kamphaner, indførtes fra forskjellige Steder i Grækenland, der særlig lagde sig efter Hønseavl.

Om Hønseslægtens Udbredelse i Mellem- og Nord-Evropa findes der naturligvis ingen ligefremme historiske Vidnesbyrd; kun kan det anføres, at Cæsar c. 50 Aar f. Kr. traf Høns i Britannien. Spørge vi derimod Sprogene, fremkommer der nogle ret mærkelige Resultater. Vi se Rækker af Benævnelser gaa fra Folk til Folk i forskjellige Retninger, som krydse hinanden, og der kastes herved et dæmrende Lys paa disse Folks Boliger og Forbindelser. Da Hanen ikke viste sig i Grækenland før Slutningen af det 6te Aarhundrede f. Kr., tør vi ikke sætte dens Ankomst til det indre Evropa før det 5te Aarhundrede. Paa denne Tid maa nu

1) Germanerne allerede have dannet en særskilt Afdeling af den indoevropæiske Sprogæt, da de betegne Fuglen med et eget, kun dem tilhørende Navn (gotisk »hana«, gammelhøjtysk »hano«, oldnordisk »hani«); de maa

2) have boet sammen, da alle germanske Stammer have dette Navn, og Nordboerne maa endnu ikke have skilt sig fra de sydligere Stammer.

3) Germanerne maa have været umiddelbare Naboer til Finnerne, da det samme Ord gjenfindes hos disse, men derimod ikke hos Litauerne og Slaverne.

4) Litauerne og Slaverne maa allerede have været skilte fra hinanden, da de benævne Hanen med forskjellige Ord.

5) Slaverne maa efter deres Adskillelse fra Litauerne have staaet i Forbindelse med medopersiske Stammer (Skyther, Sarmater, Alaner), da det slaviske Ord for »Hane« (kuru) tillige er persisk.

6) En sælsom Kjæde af Navne gaar fra Kanalen til

den finske Bugt eller fra det franske (men ikke provençalske) »coq« gjennem det jyske »Kok« til det finske »kukko«, medens et lignende Ord betegner Ungen hos Nedertyskere (Küchen, Küchlein; det sidste Ord er optaget i Højtysk, men er ikke gammelhøjtysk), Nordboer (Kykling, Kylling) og Angelsachser (cicen, engelsk chicken) altsaa under samme Parallelkredse.

7) Intet Spor viser hen til Italien, men alle føre mere eller mindre tydelig mod Sydøst, hvilket kun er Tilfældet med iraniske, aldrig med semitiske Kulturerhvervelser.

8) Hønen hedder i Zendsproget »Kahrka«, gammel irsk »cerc«, ossetisk »kjark«, og Hesychius har Ordet κέρκος (Hane), som maa have været i Brug et Sted paa Balkan-Halvøen; altsaa gaar dette Ord tværs igjennem Evropa fra Irland til det sorte Hav og peger hen paa den Tid, da keltiske Stammer tumlede sig imellem disse Grænser.

9) Det var naturligt, at med Dyret ogsaa de religiøse Begreber, der knyttede sig til det, vandrede fra Land til Land. I Biskop Burchard af Worms's volumen decretorum hedder det, at det er farligt at forlade sit Hus om Natten før Hanegal, »fordi de urene Aander da have mere Magt til at skade end senere, og fordi Hanen ved sin Sang formaar mere til at drive dem bort end Menneskets Tro og Korsets Tegn«. Er det ikke, som om man hørte de gamle Persere tale? Ogsaa Slaverne i Pommern tilbade Hanen, og hos Litauerne bleve Hane og Høne ofrede til Jordgudinden, ligesom de ved Indvielsen af et nyt Hus først bleve slupne ind i det. Ligesom det i den gammelindiske Lovbog var forbudt at spise Hønsekjød og de, der vare indviede i de elevsinske Mysterier, afholdt sig fra disse Fugle, som vare indviede til Demeter og Persefone, saaledes fortæller ogsaa Cæsar om Briterne, at de ikke holdt det for Ret at smage en Høne. Thietmar af Merseburg fortæller, at Hedningerne i Sælland ved Siden af Mennesker, Heste og Hunde ogsaa ofrede Haner, og ligesom Ægypterne efter Plutarch (de

Iside et Osir. 61) ofrede en hvid Hane til Anubis som Herre over Jorden, men en safrangul til samme Gud som Herre over Underverdenen, saaledes »gol (efter Völuspâ) hos Aserne guldkammet Hane; den vækker hos Hærfader Heltenes Skarer; under Jorden galer en anden, den sodrøde Hane i Hels Sale«. Russerne under Sviatoslav bragte natlige Dødningeofre, i det de dræbte Pattebørn og Haner og nedsænkede dem i Donaus Bølger (Leo Diac. 9, 6) og ved den russiske Høvdings Begravelse, som skildres af Ibn-Fozlan, slagtes en Hane og en Høne og medgives den døde i hans Skib.

Anmærkning. I Anledning af den i Stykket om Vinstokken (Bind I, S. 246) brugte Ytring, at »Madeira-Vinen nu er næsten ødelagt af Druesvampen«, er der tilstillet os en Indvending, som gaar ud paa, at »efter at der i nogle Aar (efter Druesygdommen 1851 og 52) saa godt som ikke var blevet dyrket Vin paa Madeira, begyndte Vinavlen for c. 20 Aar siden igjen at blive almindelig og har siden været i stadig Fremgang«.

S. B. Thrige.

## Den virkelige Historie om Beatrice Cenci *).

Hvem kjender ikke Historien om den skjønne, ulykkelige Beatrice Cenci, der blev et Offer for sin unaturlige Faders skjændige Lyster og i sin fagreste Ungdom maatte bestige Skafottet, anklaget for Fadermord? Der er næppe nogen Begivenhed blandt de svundne Tiders Forbrydelser, der er bleven fortalt saa ofte og behandlet af saa mange Forfattere, som Beatrice Cencis Historie; den er gaaet fra Haand til Haand, fra Digtere til Historieskrivere, og ingen er falden paa at nære Tvivl om Historiens Sandhed. Hvem kunde ogsaa tvivle, som engang har set det bekjendte Billede af »la bella peccatrice«, dette skjonne, barnlige Ansigt med de vidunderlige sørgmodige Øjne, der synes at anraabe om Beskuerens Medlidenhed? De Tusender af dette Billede, som aarlig sendes ud i Verden, bringe Historien med sig, og mangen en Læser har set Beatrices elskelige, uforglemmelige Ansigt staa som den Baggrund, der laante hans Betragtninger over Historien deres Farve.

Originalen til dette Billede hænger i Barberini-Galleriet i Rom og anføres i Kataloget som et Portræt af Beatrice Cenci, malet af Guido Reni. Kustoden siger det, Rejsehaandbøgerne bekræfte det, og ingen af de mange Tusende Beskuere, som aarlig stirre paa Maleriet, falder paa

*) Edinburgh Review, Jan. 1879.

at nære Tvivl om Rigtigheden af denne Angivelse. Dog Sandheden maa frem — til Sorg for alle dem, der have forelsket sig i Cencilegenden; hverken Billedet eller Historien er ægte. Atter her har den ubønhørlige Kritik været paa Færde for at berøve historiske Personligheder det romantiske Skjær, som gjorde dem saa tiltrækkende for følsomme Hjærter. En italiensk Forfatter, A. Bertolotti, har i en Afhandling under Titlen: Francesco Cenci e la sua famiglia, Firenze 1877, nedlagt Udbyttet af sine flittige og nøjagtige Efterforskninger, dels i de pavelige offentlige Kontorer, dels i de Arkiver, som tilhøre gamle Notarforretninger, og som indeholde Masser af Dokumenter fra det 17de, 16de Aarh. og fra endnu længere Tid tilbage, Uden at være behersket af forudfattede Meninger søger han den simple, historiske Sandhed, og hans Undersøgelse er hele Vejen saa grundig støttet paa Dokumenter, at der ikke kan være Tvivl om Rigtigheden af hans Resultat.

Med Hensyn til det omtalte Maleri oplyser han, at Guido aldrig har malet i Rom før Beatrices Død 1599; hans første Maleri bærer Datoen 1608. Der haves Kataloger over Barberinis Samling baade fra 1604 og 1623, og ingen af dem omtaler noget Portræt af Beatrice Cenci eller noget Arbejde af Guido Reni. Det er lidet troligt — som Bertolotti bemærker —, at man i det første Katalog, der blev trykt 5 Aar efter Beatrices Død og indeholder Oplysninger om de afbildede Personer og Begivenheder, skulde have glemt Beatrice, hvis Skæbne den Gang maatte have været i frisk Minde. Traditionen fortæller, at Maleriet blev udført Dagen før hendes Død; »men«, siger Bertolotti, »Beatrice, der den Gang var over 20 Aar, pint af Samvittighedsnag og mishandlet af Torturen, kunde ikke have frembudt det ungdommelige og uskyldige Ansigt, som vi nu beundre«. Barberini fik — Gud véd hvorfor — efter overordentlig Vanskelighed og som en særlig Gunst Lov til at tage en Kopi af dette Maleri. Altsaa er den uhyre

Mængde Billeder, som aarlig sælges i Rom, Kopier af en Kopi, og det er umuligt at sige, hvor langt de have fjærnet sig fra Originalen.

Saa meget om det berømte Barberinimaleri. Hvad nu Tragedien angaar, som er gaaet fra Slægt til Slægt i de sidste tre Aarhundreder, er den ikke helt igjennem en Mythe. Der opførtes virkelig i de to sidste Aar af det 16de Aarh. et blodigt Drama, hvis Historie er rystende nok, uden at man behøver at udstyre den med unaturlige Skjændselsgjerninger, der vilde gjøre den til den sorteste Plet iblandt Beretningerne om Fordærvelse og Brøde.

Paa den pavelige Stol sad i Aarene 1592—1605 Clemens den 8de, den mægtige Prælat, som tvang Frankrigs Konge Henrik den 4de til at søge Tilgivelse og Forsoning. St. Peders Kirkestol havde den Gang overstaaet det 16de Aarhundredes Kampe og var kommen nogenlunde til Ro. Hvad der var tabt, var tabt for bestandig; det, som var blevet tilbage, stod man ikke i Fare for at miste, saa vidt noget menneskeligt Øje kunde forudse. Paverne regerede deres Ejendom efter Forgodtbefindende, og den Gang begyndte den sløve »gode gamle« Tid, som varede i nogle Hundrede Aar, og i hvilken det romerske Samfund udartede saaledes, som det kunde ventes under et uindskrænket, ublandet Præstedømme.

I Aaret 1556 blev Monsignor Christoforo Cenci ansat under det pavelige Finansvæsen i en Stilling, der i mange Henseender svarede til Generalforpagternes under de sidste bourbonske Konger i Frankrig. Det var efter de romerske Sæder i sin Orden, at Ihændehaveren af en saadan Post skulde være en topmaalt Slyngel og samle sig en uhyre Formue. Chr. Cenci svarede i begge Retninger fuldstændig til Traditionen. Han var ikke Præst og kunde, skjønt han tilhørte den gejstlige Stand, godt gifte sig, men foretrak at leve sammen med en gift Kone, Beatrice Arias, med hvem han, endnu medens hendes Mand levede, havde en

Søn, Francesco. Efter hendes Mands Død anerkjendte han Francesco for sin Søn, testamenterede ham en uhyre Formue og døde 1562. Om Francesco Cenci begynder Bertolotti sin Beretning saaledes: »Som Bastard af en gejstlig Person, der havde misbrugt sit Embede til at berige sig, og en Kvinde, der havde brudt Troskaben mod sin Mand, var anklaget for Tyveri og endog mistænkt for at have været sin Elsker utro, syntes Francesco af Skæbnen tvungen ind paa Lastens Bane«. Han var født 1549 og viste allerede i en tidlig Alder, at hans Levnedsløb vilde blive stormfuldt; 11 Aar gammel stod han første Gang for Skranken som anklaget for at have slaaet en vis Quintilio til Blods, og Faderen maatte jævne Sagen med en klækkelig Bøde. Aaret efter blev han ved en Retskjendelse fri for Faderens Formynderskab, og den ungdommelige Arving maatte betale 150,000 Kroner til forskjellige offentlige Institutioner for at bilægge flere Retssager, som verserede imod Faderen i Anledning af dennes Embedsmisbrug. Fjorten Aar gammel var han igjen paa Kant med Retfærdigheden, denne Gang i Anledning af et uægte Barn. I 1563 ægtede han Ersilia, Niece af en Biskop, og hun bragte ham en Medgift af 25,000 Kroner. Nogle Forfattere have anklaget Francesco for at have forgivet Ersilia; men denne Anklage savner dog al Grund. Hun døde en naturlig Død, efter 21 Aars Ægteskab, og skjænkede ham 12 Børn, hvoraf de 5 døde i en tidlig Alder; dog er der mange Vidnesbyrd om, at deres Ægteskab ikke var lykkeligt, og at Ersilia led meget under sin Husbonds Brutalitet. Hun døde 1584, da hendes Mand var 36 Aar gammel, og efterlod 5 Sønner, Giacomo, Christoforo, Rocco, Bernardo og Paolo, samt 2 Døtre, Antonina og Beatrice. Giacomo døde paa Skafottet 1599, Christoforo blev myrdet, Rocco faldt i en Duel, Bernardo levede til 1627, døde en naturlig Død og efterlod to Sønner og 4 Døtre. Paolo, den yngste, synes at have været sygelig fra Barnsben af og døde vistnok 1600, som det synes, af Tæring. Antonina,

den ældste Datter, blev født 1573 og ægtede Luzio Savelli, men levede ikke længe og efterlod intet Afkom. Baade hendes Husbond og Ersilia tilhørte Roms fornemste Familier.

Den Gang Francesco giftede sig første Gang, var han en Nidding, bekjendt for sin Slethed, Brutalitet og for Udsvævelser af enhver Art, og allerede offentlig berygtet, siden han engang havde staaet for Retten paa den offentlige Anklagers Foranledning; men han var uhyre rig og havde derfor ingen Vanskelighed ved at erholde en af de fornemste Romerinders Haand. Da hans Datter blev gift med Adelsmanden Savelli, var hans Skjændsel voxet saaledes, som det vil fremgaa af det følgende, i det dog Sømmelighedshensyn kun tillade os at give Læseren en ufuldstændig Skildring af hans Skjændselsgjerninger; men han var i Stand til at give sin Datter Antonina en Medgift af 90.000 Kroner, og en af Roms stolteste Familier var villig til at afslutte Handelen.

Vi komme nu til Beatrice, den anden og yngste Datter, Heltinden i den bekjendte Historie. Alle Forfattere ere enige om, at hun besad en overordentlig Skjønhed, at hun blev elsket af en vis Monsignor Mario Guerra, at hun ventede paa, at Paven skulde meddele ham Dispensation for at indgaa ægteskabelig Forbindelse med ham, og at hun ved sin tragiske Død var 16 Aar gammel. Imidlertid viser Kirkebogen i San Lorenzo i Damaso, at Beatrice er født den 12te Februar 1577; hun var altsaa ved sin Død over 22 Aar gammel. Den Kjendsgjerning, at hun i den Alder ikke havde fundet nogen Ægtefælle til Trods for en Medgift af 90,000 Kr., tyder efter Bertolottis Mening paa, at hun ikke har været saa overordentlig skjøn. Dette behøver dog ikke at have været Grunden til, at hun ikke blev gift; der var andre, mere tvingende Grunde, som vi skulle omtale i det følgende. Hvad hendes romantiske Tilbøjelighed for den unge Prælat, Monsignor Mario Guerra angaar, vil det vise sig, at denne, den Gang Tragedien opførtes, var 40 Aar

gammel, og at hun ved den Lejlighed, da Guerra var bleven anklaget for Tyveri, aflagde et Vidnesbyrd, som næppe kunde gjælde en Mand, hun elskede.

Beatrice synes at have forestaaet Husholdningen hos sin Fader, hvilket fremgaar af Regnskabsoptegnelser fra Emilio Morea, der var gift med en uægte Datter af Francesco Cenci og tjente ham som Hushovmester. Der staar tilbage at omtale Francescos anden Hustru. Efter at have levet 9 Aar, fra 1584 til 1593, som Enkemand, ægtede han Lucretia Petroni, Enke efter en vis Velli; deres Ægteskab synes at have været barnløst; derimod medbragte Lucretia fra sit første Ægteskab 3 Døtre, som hver fik 450 Kr. af Francesco i Medgift. Som bekjendt døde Lucretia paa Skafottet sammen med Giacomo og Beatrice.

Efter denne korte Omtale af Medlemmerne af Familien Cenci gaa vi over til Bertolottis Optegnelser, der foruden at skildre de Trin, ad hvilke denne Familie steg ned i Tilintetgjørelsens Afgrund, afgive udmærkede Oplysninger om Tilstanden i Rom i Slutningen af det 16de Aarh.

Fire Aar efter sit første Ægteskabs Afslutning opsatte Francesco, som den Gang var 18 Aar gammel, et Testamente, hvori han overlod hele sin Formue til de Børn, som maatte blive fødte ham, i det han udelukkede sin Hustru fra al Myndighed over dem og forbød dem at leve under Tag med hende. Deres Ægteskab kan altsaa ikke have været meget lykkeligt, skjønt det varede i 21 Aar og frembragte saa talrigt et Afkom. Vi have set, at han allerede som Dreng sad paa de anklagedes Bænke; i 1567, samme Aar som han opsatte det oven for omtalte Testamente, finde vi ham dragen til Ansvar for et natligt Mordanfald paa en Landsmand. Han slap med en Pengebøde, men 5 Aar efter havde han for en ny Forbrydelse Husarrest og dømtes til at forlade de pavelige Stater, samt til at bøde 50,000 Kr., hvis han nogen Sinde blev truffen der. Aarsagen til denne Straf kjende vi ikke med Sikkerhed. Allerede i Begyndelsen

af næste Aar fik han imidlertid Pavens Tilladelse til at vende tilbage. I 1586 opsatte han et andet Testamente, i hvilket han aldeles forstøder sin ældste Søn, som rigtig nok ogsaa havde givet ham god Anledning til Vrede; i 1590 var han atter Gjenstand for Retsforfølgelse i Anledning af de Bedragerier, hans Fader havde begaaet mod adskillige offentlige Institutioner, og slap efter Ansøgning til Paven mod at betale denne 110,000 Kroner. I den Skrivelse fra Paven, som omhandler denne Sag, opregner Paven Christoforo Cencis Bedragerier, hans utilladelige Forhold til Beatrice Arias og udtaler sin Tvivl, om virkelig Francesco Cenci kan betragtes som retmæssig Arving; men i Anledning af ovennævnte Sums Betaling fritager Paven ham for alle fremtidige Erstatningskrav paa Faderens Formue, giver ham Absolution for alt muligt og anerkjender ham for Arving med samme Ret som ægtefødt Søn.

Efter Ersilas Død 1584 gav Francesco sine Lidenskaber mere og mere Tøjlen; fra 1593 foreligger der en Klage fra hans Tjenestepige, som i flere Aar havde været hans Frille og ofte var bleven mishandlet af ham. I Klagen berettes om, hvorledes han pryglede hende til Blods med en Stok. En tilstedeværende siger: »De slaar jo hendes Hoved i Stykker«, hvorpaa Francesco svarede: »Hvad gjør det? Jeg er Mand for at kunne betale det«. En Tjener gav han et blaat Øje og trak hans Skjæg ud. En anden Gang befalede han sine Tjenere at fyre paa en Mand, med hvem han var kommen i Strid. Aar 1594 finde vi Francesco Cenci i Fængsel paa Capitolium; Retssagen, der blev oplyst ved en Mængde Vidnesbyrd, viser, at Francesco jævnlig havde gjort sig skyldig i de modbydeligste kjønslige Forbrydelser, som den Gang ikke vare saa sjældne i Italien. Maria la Spoletina, hans foromtalte Frille, blev forhørt og aflagde et forfærdeligt Vidnesbyrd; han nægtede imidlertid alt og erklærede Vidnernes Udsagn for Løgn. Som Følge heraf blev den ulykkelige Maria underkastet Tortur, men

fastholdt sit Udsagn. Francesco selv slap fri for Tortur, fordi han var Adelsmand; skjønt en af de uværdigste Skabninger, som nogen Sinde har vandret paa Jorden, blev hans Person dog anset for alt for hellig til at lægges paa Pinebænken. Da endelig Vidnernes Udsagn gjorde det umuligt for ham at fastholde sin Nægtelse, rettede han et Bønskrift til Hs. Hellighed og skød sig ind under hans Naade ɔ: erklærede sig villig til at betale den Sum, som den pavelige Regering forlangte for at lukke Øjnene, og virkelig fik han sin Frihed mod at betale 450,000 Kr.

Om hans Sønner kunne vi fremsætte følgende Oplysninger: I 1587 søger Faderen Lovens Hjælp for at tvinge den ældste Søn Giacomo til at tilbagebetale forskjellige Smaabeløb, som denne uretfærdig havde tilranet sig. Giacomo havde ogsaa giftet sig uden Faderens Samtykke, og da han havde Bestyrelsen af Huset under Faderens Fængsling 1594, begik han storartede Underslæb. Da Faderen blev fri, anklagede han sin ældste Søn for Retten for at have gjort Forsøg paa at myrde ham, en Beskyldning, som Giacomo imidlertid modbeviste. Paa Skafottet tilstod Sønnen, at han havde bestjaalet sin Fader for c. 60,000 Kr.

Det er ligeledes fra Retsprotokollerne, at vi maa hente Oplysninger om den anden Søn, Christoforo. Han var gjentagne Gange i Fængsel og omkom til sidst i et Slagsmaal paa Gaden, endnu i Faderens Levetid. Om den tredje Søn Rocco siger Bertolotti, at han var maaske den værste af Cencis fordærvede Race.

Paa Grund af forskjellige Uordener og Forbrydelser blev han forjaget fra Rom, men vendte hemmelig tilbage og gjorde Indbrudstyveri i sin Faders Hus, hvilket 1594 fremkaldte en Retssag, som har megen Interesse, fordi begge Francescos Døtre og Monsignor Guerra, Beatrices formodede Elsker, vare Vidner i Sagen. Beatrice aflagde følgende Vidnesbyrd efter at være tagen i Ed:

»Jeg véd, at min Broder, Signor Rocco, i Nat har

aabnet forskjellige Skabe, og jeg har hort, at Monsignor Guerra var her med ham. Jeg kan ikke sige, af hvem jeg har hørt det; men i Gaar var han her med min Broder; thi jeg hørte ham tale og kjender hans Stemme, da han er vor Slægtning . . . . Jeg tror, at Monsignor Mario Guerra har hjulpet til med at slæbe og bortbære de omtalte Sager, fordi Rocco ikke kan have baaret det alt selv, og jeg maa end videre erklære det for min Overbevisning, at samme Monsignor Guerra har været Ophavsmanden til denne Gjerning. Dette maa jeg sige for Sandhedens Skyld«.

Det kan sikkert ikke antages, at Beatrice, den Gang hun aflagde dette Vidnesbyrd, nærede Kjærlighed til Monsignor Guerra; men der kan rigtig nok heller ikke fra det sluttes til, hvad hun før eller senere har gjort.

Udfaldet af denne Retssag kjendes ikke; det synes, som om Rocco har faaet Tilladelse til at blive i Rom, hvor han kort efter blev dræbt i en Gadekamp.

Det Familiemaleri, som her er oprullet for Læseren, er ikke tiltrækkende, og dog er det hverken saa udforligt eller farvet, som det vilde blive, hvis Signor Bertolottis Afhandling kunde gjengives i sin Helhed. Til denne maa vi henvise dem, der onske at faa et Indblik i Livet i Rom paa den Tid og interessere sig for, hvad der den Gang kunde foregaa i et romersk adeligt Palads.

Vi gaa nu over til Fadermordet, hvis nærmere Omstændigheder ere vel kjendte, da der er opbevaret authentiske Oplysninger derom i det pavelige Arkiv.

Den, der rejser gjennem Mellem-Italiens lidet besøgte Egne og passerer Landevejen mellem Rieti og Aquila, har, naar han omtrent er kommen Halvvejen, paa hojre Haand et Slot, som ligger c. ½ Mil borte fra Landevejen og indtager en stærk Stilling mellem Bjærgene. Intet kan være mere skjont og malerisk end dette Parti af Apenninerne; men Slottet selv med dets vilde Omgivelser gjør Indtrykket af at være et Hjem for Forbrydelser og lovløs Voldsomhed;

det hedder Petrella, var en af Francesco Cencis mange Ejendomme, og her synes han hvert Aar at have tilbragt en Del af Efteraaret, i alt Fald opholdt han sig her med Familie den 9de September 1598. Denne Nat brøde to lejede Banditter ind i hans Sovekammer, myrdede ham ved at slaa et Spiger gjennem hans ene Øje ind i Hjærnen og kastede Liget fra Vinduet ned paa Grenene af et Træ neden under, for at hans Død skulde tage sig ud som et Ulykkestilfælde. Hele Familien, i alt Fald de mandlige Medlemmer, synes at have forladt Scenen for deres Forbrydelse strax efter Mordet og søgte ved at anlægge Sorg samt paa andre Maader at undgaa Mistanke. Nogle Maaneder gik hen, før de virkelige Ophavsmænd til Mordet bleve mistænkte; thi først den 10de December 1598 udstedte Vicekongen af Neapel Arrestordre mod alle Familiens Medlemmer. Maaske man tør finde en Antydning til, at Giacomo har følt noget Samvittighedsnag, i den Omstændighed, at han skjænkede et meget kostbart Alterklæde til Kirken »La madonna del Pianto«.

Den neapolitanske Øvrighed satte en Pris paa de to Morderes Hoved, og den ene af dem blev dræbt af to Brødre, som i længere Tid havde været i Tjeneste hos Brødrene Cenci — uden Tvivl efter Giacomos Tilskyndelse; den anden Morder blev fangen, og det er hans Bekjendelse, som førte til Lucretias, Giacomos, Bernardos og Beatrice Cencis Arrestation. Der existerer endnu et Bønskrift til Paven, dateret 1601, fra den Mand, som var bleven sendt ud for at fange den anden Morder; han erindrer meget ydmygt Hs. Hellighed om, at han endnu ikke har faaet nogen Belønning for sine Anstrængelser med at fange hin Morder, ved hvis Paagribelse man blev sat i Stand til at sikre sig de andre medskyldige, hvorved saa mange Tusende Kroner gik ind i det pavelige Skatkammer. Ansøgeren betragter aabenbart dette, de mange Penges Er-

hvervelse for Skatkammeret, som det vigtigste Udbytte af sin Sendelse.

I Begyndelsen af 1599 finde vi Familien Cenci i Fængsel. Romanforfatterne have ikke taget i Betænkning at give deres Indbildningskraft frit Spil ved at beskrive de Lidelser, som de ulykkelige maatte gjennemgaa under deres Indespærring, og endnu fremvises i Engelsborg nogle smaa bælgmørke Huller som det sidste Opholdssted for Lucretia og Beatrice; men for det første tilbragte de kun Begyndelsen af deres Fængsling i hint Slot, og dernæst er det lykkedes Bertolotti at faa fat i en gammel Regnskabsbog, der fører Titlen: En Bog, hvori er opført, efter Øvrighedens Befaling, alle Udgifterne til Cencierne og andre, i samme Sag implicerede. Regningen for Lucretias Middag den 30te Juni 1599 lyder saaledes: Due 40 baiocchi, Kalvekjød 15 b., Chiarello-Vin 16 b., raa Æg 3 b., Frugt 10 b., Brød og Suppe 5 b.

Beatrices første Middag lød paa: Græsk Vin og Kager 12 baiocchi, Fisk 40 b., Krebs 10 b., Chiarello-Vin 20 b., Frugt og Is 10 b., Brød og Suppe 6 b.*).

Det fremgaar af denne Bog saa vel som af andre Oplysninger, at Familien ikke blev underkastet nogen unødvendig Haardhed i Fængslet. Værelserne kunne ikke have været saa mørke; thi der staar ofte anført »Lys« paa Regningen over Aftensmaaltidet, aldrig over Middagsmaaltidet, eller kolde, eftersom Familien nød megen Is. Baade Lucretia og Beatrice havde desuden deres egne Tjenere med i Fængslet, og det ses, at Fangevogterne have forstrakt dem med Penge, uden Tvivl fordi de ventede et andet Udfald af Processen. I den omtalte Bog findes Fortegnelse over Familiens daglige Udgifter fra den 28de Juni til 11te September 1599, den Dag, da Dødsdommen blev fuldbyrdet. Det er

*) En baiocco er nu omtrent 4 Øre, men havde den Gang større Værdi.

sandsynligt, at de først den sidste Nat fik Underretning om, at de skulde dø om Morgenen. Det er sikkert, at de bleve lagte paa Pinebænken, saaledes som det brugtes den Gang og endnu i de næste 100 Aar ved kriminelle Processer. Om nu Torturen har været saa mild, at de anklagede kunde vende tilbage til deres Celle og spise en meget solid Aftensmad, eller om Tilstedeværelsen af Regningen ikke maa anses for et Bevis paa, at de omtalte Fødemidler virkelig ere fortærede, kan ikke afgjøres; den sidste Formodning er vel des værre den rette.

Det er meget besynderligt, at Akterne i Processen mod Familien Cenci ere forsvundne fra de romerske Retsarkiver. De kunne ikke — saaledes som man har formodet — med Forsæt være blevne tilintetgjorte for at dølge den pavelige Domstols Synder; thi i saa Tilfælde vilde Dommen, der findes in extenso, ogsaa være bleven skaffet af Vejen. Man har ogsaa endnu den Tale, som Beatrices Advokat holdt, og som begynder med disse Ord: »Hellige Fader! Endskjønt Beatrice Cenci paa en ugudelig Maade har fremkaldt sin Faders Død . . . .« Det indrømmes altsaa, at hun var skyldig, og hendes Advokats Bestræbelser gaa da ud paa at fremstille eller rettere opfinde Fortællingen om Faderens unaturlige Efterstræbelser, som havde drevet Beatrice til at skille sig af med det Uhyre, hvem hun skyldte Livet. Denne Advokat var Prospero Farinaccio, Roms berømteste Sagfører. Bertolotti har gjort en Mængde Uddrag af forskjellige Arkiver til Bevis for, at denne Farinaccio til Trods for sin store Berømmelse var en uværdig, slet Karakter. Pave Clemens VIII sagde om ham: »Si! Farina buona, ma cattivo sacco!«, og det er sikkert, at han fortjente det onde, som blev sagt om ham. Der er ingen Tvivl om, at han gjorde for sin Klient alt, hvad en dygtig og samvittighedsløs Advokat kunde gjøre; men den Beskyldning, som han til Forsvar for Beatrice rettede mod hendes Fader, savner al Grund. Der existerer Brudstykker af Forhørsakterne,

men de have ikke synderlig Interesse med Undtagelse af nogle Steder, hvor Beatrice for at bevise, at hun ikke kunde have haft noget med Morderne at gjøre, paastaar, at hendes Fader holdt hende som en Fange under Laas og Lukke. Dette er uden Tvivl rigtigt, og vi skulle strax se, hvad Aarsagen til denne Behandling var. Der kan heller ikke tvivles om, at hun blev behandlet med yderlig Haardhed og Strænghed af Faderen, der som et Uhyre i Voldsomhed og Slethed havde gjort Livet utaaleligt for sin Kone og sine Børn; men der er intet Faktum, som taler for den Anklage, Farinaccio fandt paa for at frelse sin Klients Liv. Han forsvarede ogsaa Bernardo og frelste hans Liv ved at foregive, at hans Forstand var svækket. Der er Beviser i Overflod paa, at dette var en ren og bar Opfindelse. Med Hensyn til den Paastand, at Familien Cenci blev dømt uretfærdig, for at den pavelige Regering kunde komme i Besiddelse af dens Formue, henviser Bertolotti til den Kjendsgjerning, at alle Medlemmerne fik Tilladelse til at disponere over deres Formue ved Testamente. Denne Tilladelse er et Bevis paa, at Loven ikke blev anvendt i sin yderste Strænghed, thi i Følge den bestaaende Lovgivning tilfaldt dømte Forbryderes Formue Staten.

Beatrice Cenci efterlod sig et Testamente, som Bertolotti har opdaget i uskadt Stand i en romersk Notars Arkiv, og paa dette Testamente ville vi henlede Opmærksomheden. Det er meget langt, og dets Indhold skal her kun kortelig gjengives. Det begynder saaledes:

»Jeg Beatrice Cenci, Datter af den i kjærligt Minde (!) bevarede Romer, Francesco Cenci, sund paa Legeme og Sjæl, vidende at jeg maa dø, opsætter herved, for at forebygge Uorden efter min Død, min sidste Vilje som følger: For at begynde med min Sjæl, overgiver jeg den i al Ydmyghed til den herligste blandt alle Mødre, til Gud, til den himmelske Fader, St. Francis og til alle Himlens Hærskarer, og jeg vil, at mit Legeme skal begraves i Kirken

St. Pietro Montorio, til hvilken jeg i den Anledning skjænker 450 Kroner«.

Endvidere skjænker hun samme Kirke 14,000 Kr. til Opførelsen af en Mur og for at lade læse en daglig Messe til evig Tid for hendes Sjæls Hvile; 31 forskjellige Kirker og religiøse Samfund faa 7000 Kroner til i det hele 3,240 Messer. Det er værd at lægge Mærke til, at Messerne betales meget forskjellig; en Kirke skal læse 3 Messer for 1 Krone, en anden kun 2. Omtrent 60,000 Kroner bortgives til forskjellige Personer, navnlig Munke og Nonner, og næsten udelukkende for at tjene til Udstyr for fattige Piger.

En Klausul i Testamentet, der stifter et hemmeligt Fond, fortjener en særlig Opmærksomhed. Det lyder som følger:

»End videre overdrager jeg Enken Madonna Chaterina de Santis, som nu bor hos Signora Margharita Sarocchi, 1,350 Kroner, der skulle stilles paa Rente, for at Renten kan gives i Almisse i Henhold til den Bestemmelse, jeg har betroet hende. Og hvis omtalte Madonna Chaterina skulde dø, skal hun overdrage dette Legat til en anden Person, for at det kan anvendes i samme Hensigt, under Forudsætning af, at den Person, som skal have denne Almisse efter min betroede Bestemmelse, er i Live; thi hvis denne Person skulde være død, maa omtalte Madonna Chaterina disponere frit over Kapital og Renter«.

Tre Dage efter Testamentets Oprettelse tilføjede hun en Codicil, indeholdende forskjellige Ændringer uden Betydning. Testamentet og Codicillen bleve aabnede paa lovlig Maade faa Dage efter hendes Død.

Fremdeles tilføjede hun to Dage før sin Død en anden Codicil, som heller aldrig har været offentliggjort, før Bertolotti fandt den. Af alt, hvad Bertolotti hidtil har bragt frem for at belyse Heltindens Historie og Karakter, er dette Dokument det vigtigste. Det kom for Lyset paa følgende Maade: Beatrice Cencis hovedløse Lig havde

allerede ligget 35 Aar i Graven, da en pavelig Embedsmand indfandt sig hos Notaren Colonna og fortalte, at det var kommet til hans Kundskab, at der endnu existerede en anden Codicil til Beatrice Cencis Testamente og bad ham søge efter det iblandt Kontorets Papirer. Man søgte og fandt virkelig Dokumentet i forseglet Tilstand, som da det blev overleveret til Kontoret. Det blev aabnet efter Iagttagelsen af alle de lovbestemte Formaliteter, hvortil hørte en Attest, som skulde bevidne Testatrix's Død. Det forseglede Papir havde udvendig paa Omslaget en Erklæring i retslig Form, undertegnet af Beatrice Cenci og 5 Vidner, i hvilken hun meddeler, at indlagte er en Codicil til hendes Testamente og forseglet skal overgives til omtalte Notar og indeholder Dispositioner, som hun ønsker skulle forblive hemmelige efter hendes Død. Indholdet af Codicillen er kortelig følgende: Af de 36,000 Kr., som hun i sit Testamente havde tillagt et religiøst Broderskab, skulde 4,500 anvendes paa følgende Maade: Halvdelen skulde overdrages Signora Margharita Sarrochi (omtalt, som man vil erindre, i Testamentet), der skulde nyde Renterne deraf, og ved hendes Død skulde Kapitalen gaa over til Madonna Chaterina de Santis (ligeledes forhen omtalt) og efter hendes Død til dem, hvem hun maatte have udvalgt, for at Renterne kunde anvendes, som i det følgende anføres. Den anden Halvdel skulde overlades bemeldte Chaterina »med den Forpligtelse at anvende den til en vis stakkels Drengs Underhold i Henhold til de Instruxer, som jeg mundtlig har givet hende«. Efter Signora Margharitas Død skulde Renterne af den første Halvdel anvendes i samme Øjemed. Hvis bemeldte Chaterina skulde dø før den omtalte Dreng, skal hun lade oven nævnte Sum overgaa til andre med Forpligtelse til at anvende den som anført. Hvis Drengen skulde dø før Chaterina, skal denne have fri Raadighed over den hele Sum. Hvis Drengen skulde blive 20 Aar gammel, skulle hine Summer overlades ham til fri Raadighed.

Codicillen indeholder nogle uvæsentlige Bestemmelser, deriblandt en Gave af 225 Kr. til Anastasia, Bernardo Cencis Amme.

Nu bemærker Bertolotti: »Læseren har sikkert paa én Gang forstaaet, hvorfor Beatrice anvendte disse Forsigtighedsregler, at adressere Codicillen til en anden Notar og befale, at den først maatte aabnes efter hendes Død. Det gjaldt at sørge for hendes eget Barn. Den adelsstolte Dame kunde ikke bekvemme sig til at bekjende sin Fejl; men efter hendes Skriftefaders Raad eller maaske Befaling sørgede hun paa denne Maade for sin Søn, dog saa hemmelighedsfuldt, at Gjenstanden for hendes Omsorg om muligt aldrig skulde blive kjendt. Beatrices Advokat, Prospero Farinaccio, forsikrer i sit Forsvar, at hendes Fader holdt hende indespærret og behandlede hende med Grusomhed for at tvinge hende til at give efter for hans dyriske Lyster. Det er uden Tvivl sandt, at hun var Fange i Faderens Hus og rimeligvis blev behandlet med grusom Haardhed af denne, saaledes som man kunde vente af denne brutale og voldsomme Karakter; men i øvrigt staar hin forfærdelige Beskyldning som et blot Paafund af Advokaten, der jo ogsaa i andre Retninger fremkom med falske Paastande. Derimod paatrænger den Slutning sig næsten med Nødvendighed, at Beatrice blev straffet i sin Faders Hus for et Fejltrin, der maatte anses for en uudslettelig Plet paa en adelig Families Ære. De Gaver, som bleve skjænkede af Beatrice til Bernardos Amme og til de to andre i Codicillen nævnte Kvinder, tale stærkt for, at alle disse tre have været Hjælpere ved hendes Kjærlighedshistorie eller været til Stede ved Barnets Fødsel.

»Naar man betænker,« siger Bertolotti, »at Beatrice, berøvet en Moders Omsorg og overladt til sig selv i en tidlig Alder, levede i et Hjem, hvor Skjændsel af enhver Art hørte til Dagens Orden, og hvor hun havde Faderens slette Exempel for Øje, maa man indrømme, at Beatrice for-

tjener mere Medlidenhed end Dadel. Hvem hendes Elsker var, og hvad der blev af hendes Barn, vil næppe nogen Sinde blive kjendt«. Om Bernardo Cenci, som slap med Livet, berettes, at han blev tvungen til at overvære sine Slægtninges Tortur og Henrettelse; han blev derefter dømt til Galejerne for Livstid, men blev snart igjen benaadet.

Til Slutning skal atter fremhæves det urigtige i mange Forfatteres Paastand, at Dommen for en stor Del skyldtes den pavelige Regerings Begjærlighed efter at komme i Besiddelse af Familiens Formue. Denne blev ikke konfiskeret, det fremgaar tydelig af de dømtes testamentariske Dispositioner; den vilde være bleven konfiskeret, hvis de skyldige af Naade havde faaet Tilladelse til at kjøbe sig fri, saaledes som det den Gang var Skik. Sagen var, at Clemens VIII længe vaklede mellem den strænge Ret og Naade, men til sidst pludselig bestemte sig for den første ved Efterretningen om en ny lignende Forbrydelse i en anden adelig Slægt — et Modermord i Familien Santa Croce.

J. C.

## Generalfeltmarskalk Moltkes Ungdom og Udviklingstid*).

I.

Moltke er født i Mecklenburg, ligesom Blücher, Sejrherren ved Waterloo. Godset Samrow ved Ribnitz i Nærheden af Rostock var i flere Aarhundreder, uden dog at være noget Stamhus, gaaet fra Fader til Søn i den Moltkeske Familie, og først Moltkes Bedstefader skilte sig ved det. Han havde to Sønner, Helmuth og Fritz; begge bleve Officerer, den første i mecklenburgsk, den anden i preussisk Tjeneste. Fritz Moltke giftede sig som Hauptmann med Henriette Paschen, Datter af den preussiske Gehejmefinansraad Paschen, som boede i Hamburg, og efter dennes Ønske traadte Moltke ud af Militærtjenesten og kjøbte sig en Landejendom i Pregnitz. Efter et Par Aars Forløb skilte han sig imidlertid ved den og flyttede til den mecklenburgske Garnisonsby Parchim, hvor hans Broder gjorde Tjeneste som Hauptmann. I de nærmest paafølgende Aar opholdt Fritz Moltke sig i Parchim, og her fødtes den 26de Oktober 1800 hans tredje Søn Helmuth Karl Bernhard Moltke, med hvem vi her nærmere skulle beskæftige os, og som i Aar har holdt sit 60 Aars Jubilæum som Officer.

I 1801 forlode hans Forældre Parchim og kjøbte det

*) W. Müller: Generalfeldmarshall, Graf Moltke 1800—1878. Stuttgart 1878.

mecklenburgske Riddergods Gnewitz, som de imidlertid allerede efter et Par Aars Forløb solgte for at tage Ophold i Lübeck, hvor de forbleve til 1807, i det de forlode den nogle Maaneder efter at Staden den 6te November 1806 var bleven stormet og indtagen af Franskmændene, der ved denne Lejlighed plyndrede det Moltkeske Hus. Fra 1807 opholdt Moltke sig dels paa det af hans Fader kjøbte Riddergods Augustenhof ved Kiel, og dels i Huset hos Pastor Knickbein i Hohenfelde, der var bekjendt som en dygtig Opdrager.

I Efteraaret 1811 førte hans Fader ham og hans ældre Broder, den tredje Søn var imidlertid død, til Kjøbenhavn, for at lade dem uddanne sig for Militærtjenesten ved det herværende Landkadetakademi. Først vare de i Huset hos den gamle General Lorenz, der hovedsagelig overlod dem til en gnaven Husholderskes Omsorg, senere erholdt de ved indtrædende Vakance Pladser paa selve Akademiet, hvor de havde fri Bolig og Kost samt en Lønning af ca 60 Rdlr. Moltke har lige til de sidste Aar bevaret et ubehageligt Indtryk af Opholdet i Kjøbenhavn, dels forekom Behandlingen paa Akademiet ham alt for stræng, og dels blev Opholdet for ham, uden Slægtninge eller Bekjendtskaber, i en fremmed By ofte ensomt og trist. Som et Lyspunkt i denne trange Tid staar dog hans Modtagelse i den Hegermann-Lindenkroneske Familie, og med uformindsket Taknemmelighed mindes han stadig denne Families Venlighed og Hjærtelighed og de herlige Søndage, som han sammen med Generalens tre Sønner tilbragte paa et Landsted tæt uden for Byen. Efter et sex Aars Kursus paa Akademiet, hvor Arbejdet, særlig i Begyndelsen, faldt ham dobbelt vanskeligt paa Grund af hans mangelfulde Kundskaber i det danske Sprog, tog han i 1818 Officersexamen med et glimrende Resultat, og efter at han derpaa, saaledes som Skik og Brug den Gang var, havde gjort Tjeneste som Hofpage, traadte han endelig i Aaret 1819, efter et syvaarigt

Ophold i Kjøbenhavn, som Løjtnant ind i et Infanteriregiment, der laa i Garnison i Rendsburg. En af hans Ungdomskammerater skildrer ham som et stille og alvorligt ungt Menneske med blondt Haar og godmodige blaa Øjne, der ofte havde et endogsaa melankolsk Udtryk. I Tjenesteforhold var han alvorlig og tilbageholden, en Jærnflid i Forbindelse med en energisk Vilje lod ham ikke vige tilbage for nogen Opgave, ligesom alle hans Forhold bare Præget af en utrættelig Pligtfølelse og en næsten exempelløs Samvittighedsfuldhed.

Forholdene i Evropa vare paa denne Tid meget sørgelige, og der herskede overalt stor Nød og Elendighed; ogsaa Moltkes Forældre havde lidt store Tab, hvortil kom, at Augustenhof i 1808 var bleven ødelagt af en stor Ildsvaade. Kort efter denne Begivenhed var Moltkes Bedstefader paa mødrene Side, som raadede over en stor Formue, død. Hans Testamente indeholdt mange og store Legater, og da Testator ikke havde haft Øje for de store Tab, der havde ramt hans Formue under den lange Krigstid, kom Udredelsen af de fleste af disse Legater til at paahvile Moltkes Moder som Universalarving, saa at hun personlig fik saa godt som intet af Boet; Augustenhof maatte sælges, og Moltkes Fader gik for at ernære sin store Familie i dansk Krigstjeneste, i hvilken han avancerede til Generalløjtnant. For de yngre Officerer vare Forholdene i den danske Hær den Gang overordentlig uheldige; efter Tabet af Norge var vel Hæren, men ikke sammes Officicerskorps blevet reduceret, og hvert Regiment havde derfor saa mange overtallige Officerer, at der for lang Tid ikke var nogen som helst Udsigt til Avancement. Mange Officerer toge deres Afsked, og blandt dem var ogsaa Moltke, medens hans Broder Fritz blev i den danske Hær. Moltke var strax bestemt paa at træde i preussisk Tjeneste; vel mistede han herved sine fire Aars Anciennitet som dansk Officer, men han formente, at de bedre Fremtidsudsigter rigelig opvejede dette Tab. Den

5te Januar 1822 erholdt han sin Afsked og rejste, forsynet med gode Anbefalinger fra sin Regimentschef, Hertugen af Holstein-Beck, strax til Berlin, hvor han efter en glimrende Examen blev ansat som Sekondløjtnant ved det 8de Livregiment, der garnisonerede i Frankfurt an der Oder. Fra 1823 til 1832 opholdt han sig dels ved sit Regiment, men hovedsagelig i Berlin, hvor han gjennemgik et fire Aars Kursus paa den derværende Krigsskole. I hele dette Tidsrum var han udelukkende henvist til at komme ud af det med sin Løjtnantsgage i det kostbare Hovedstadsliv, men det lykkedes ham saa godt, at han endogsaa kunde bestride Udgifterne til Informationer i forskjellige fremmede Sprog, for hvilke han havde megen Interesse. I 1832 blev Moltke kommanderet til den store Generalstab, Aaret efter blev han Premierløjtnant og fast ansat i Generalstaben, og den 30te Marts 1835 udnævntes han til Hauptmann.

Alt i 1834 havde Moltke gjort en kortere Tur til Italien, og da hans medfødte Lyst til ved Rejser og Studier paa fremmede Steder at udvikle og skærpe sin Dømmekraft derved var bleven yderligere vakt, søgte han i Efteraaret 1835 Permission for at besøge Orienten. Han havde paatænkt at være nogle Uger i Konstantinopel og der fra over Grækenland og Italien at vende hjem, saaledes at hele Rejsen kun skulde have varet nogle Maaneder; men først efter et firaarigt Ophold i Tyrkiet, under hvilket han gjennemrejste Lilleasien indtil Evfrat og Tigris paa Kryds og tværs og deltog i det tyrkiske Felttog i 1839 mod Mehemed Ali, vendte han atter tilbage til Berlin. Sine Rejseindtryk og Iagttagelser har han samlet under Titlen: »Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835—39«, og disse Breve gjøre os det muligt saa at sige Skridt for Skridt at følge hans Færden under hele dette Ophold.

I Oktober 1835 traf Moltke sammen med sin Rejsefælle, en Baron v. B., i den tyrkiske Donaufæstning Ny-

Orsova, og her fra gik Rejsen over Bukarest til Rustschuk, og fra denne By til Hest lige til Konstantinopel, som de naaede paa den tiende Dag efter Afrejsen fra Rustschuk. En Tatar havde mod henved 100 Thaler overtaget at føre det lille Selskab med Bagage til Konstantinopel. »Vor lille Karavane bestod af 5 Ryttere og 2 Haandheste; vor Vejviser, en Araber, hvis Ansigt tog sig noget besynderligt ud i det hvide Vinterlandskab, red foran, førende en Haandhest ved Tøjlen; Ørkenens Søn sank ofte i Sne lige til Stigbøjlerne. Efter ham fulgte Surudschien med den anden Pakhest, og endelig kom Tataren og vi, alle bevæbnede og med en Kamtschik, en lang Pisk med kort Skaft, i den højre Haand«. I et Brev af 3dje December 1835 skildrer han med stor Begejstring det overvældende Indtryk, som Konstantinopel med hele sin brogede Æventyrverden gjorde paa ham, og en af hans bedste Nydelser under hele Opholdet i Tyrkiet var paa Spasere- eller Rideture at opsøge de smukkeste Landskaber og Udsigter i de Egne af Landet, hvor han opholdt sig. »Det var paa den tiende Dags Morgen, siden vi rede ud af Rustschuk, at vi saae Solen stige op bag en fjærnt liggende Bjærgmasse, ved hvis Fod der snoede sig en Sølvstribe — det var Asien, Folkeslagenes Vugge, det var det snebedækkede Olymp og det klare Propontis, paa hvis mørkeblaa Flade nogle Sejl glimrede som hvide Svaner. Snart efter lyste en Skov af Minareter, Master og Kypresser frem af Havet — det var Konstantinopel«.

Moltke havde kun været en kort Tid i Konstantinopel, da det stod ham klart, at der ikke var at tænke paa at rejse hjem for det første. Gjennem den preussiske Gesandt var han bleven forestillet for den almægtige Seraskier Mehemed Chosref Pascha, og denne følte sig saa tiltalt af Moltke, at han officielt anmodede ham om at udsætte sin Afrejse, og for at behage Porten tilstod den preussiske Regering Hauptmann Moltke en længere Orlov. Han arbejdede

nu en Tid lang som Chosrefs militære Tillidsmand og konfererede mindst et Par Gange ugentlig med ham; men skjønt Chosref saaledes tilsyneladende med stor Iver interesserede sig for Reformer, forekom det dog ofte Moltke, som han i sit inderste ironiserede over dem og kun brugte dem som et Middel til at bevare sin Magt og Indflydelse hos Sultanen, en Magt, der den Gang havde varet i 35 Aar, og som den 80aarige Olding holdt fast ved med usvækket Lidenskab.

Foruden Arbejdet med de militære Reformer var der overdraget Moltke mange andre vigtige Arbejder. Han maatte udarbejde Planer over Dardanellerne, Bosporus og Konstantinopel, inspicere Fæstningsværker, anstille Skydeprøver med Kanoner og endnu andet, og dog forstod han stadig at faa Tid til at nyde den prægtige Natur, der omgav ham. Han finder dog ikke Foraaret saa skjønt som i sit Hjem og savner dels den fortryllende hurtige Overgang, hvormed Foraaret melder sig i Norden, og dels Løvskoven. Paa de græske Kejseres Tid vare endnu begge Bredder af Bosporus bedækkede med Skov, men nu er det lutter nøgne og udyrkede Højder; hvor der imidlertid i Dalene er blevet staaende enkelte Træer, ere disse ogsaa rene Pragtexemplarer, sande Bjærge af Grene og Løv. Man kommer stadig og uvilkaarlig tilbage til Tanken om, hvad Konstantinopel er, og hvad Staden kunde være, naar den havde en god Regeringsform og en arbejdsom Befolkning.

Hele Aaret 1836 hengik, uden at der var Tale om, at Moltke kunde rejse hjem. I Januar 1836 blev han kaldt til en Privatavdiens hos Sultanen. Denne fandt Sted i en Kiosk, fra hvilken der var en prægtig Udsigt over Havet. »Efter at et Tæppe var draget bort fra en Sidedør, saae vi Sultanen siddende i en Lænestol. Efter Skik og Brug bukkede jeg tre Gange dybt for ham og traadte derpaa nogle Skridt tilbage. Sultanen bar en rød Fez og en violet Klædeskappe, der dækkede hele hans Person og sammenholdtes af

en Diamantnaal; han røg af en lang Pibe af Jasmintræ med en Ravspids, der var prydet med de skjønneste Juveler. Efter først ganske i Almindelighed at have udtalt sig rosende om det preussiske Militær takkede Sultanen Moltke for hans Arbejde og Virksomhed, som han endnu længe haabede at nyde godt af. Saa snart Majestæten havde hørt op at tale, saae alle de tilstedeværende paa Moltke med et Udtryk af Beundring og Bifald, hvorefter hans Dragoman oversatte Talen for ham. Sultanen lod ham derpaa ved sin Gehejmekabinetssekretær overrække Nischan-Ordenen, og da Moltke efter Skik og Brug uden at aabne Etuiet hævede dette op imod Bryst og Pande, udbrød Sultanen: »Vis ham den og spørg ham, om den behager ham,« hvorefter Ordenen paa en højtidelig Maade blev bunden ham om Halsen.

Efter Opfordring af Sultanen deltog Moltke nogen Tid efter i dennes Følge i en Rejse gjennem Bulgarien og Rumelien, efter Sultanens Ønske i tyrkisk Uniform og med rød Fez for ikke at være alt for forskjellig fra Sultanens øvrige Omgivelser. Paa denne Rejse optog han Planer af Fæstningerne Varna, Schumla, Silistria og Rustschuk. Under Indtoget i de forskjellige Byer vare Muselmændene opstillede til højre, Rajaherne til venstre; men medens de første hilsede i oprejst Stilling med korslagte Arme, maatte Rajaherne kaste sig ned og blive liggende med Panden mod Jorden, indtil Sultanen var passeret. »Det er klart,« siger Moltke, »at saadanne Forhold ikke kunne andet end nære Tyrkernes Selvfølelse, men det er lige saa sikkert, at de umulig kunne holde sig længe«.

Det var en kostbar Rejse for Sultanen. Hele Toget talte 800 Heste, og han førte 2½ Million Gylden i rede Penge med sig, i det han ikke gik forbi nogen fattig eller Krøbling uden ved en af sine Folk at lade ham overrække et Guldstykke. Moltkes personlige Følge bestod af en Tolk, en Ingeniøroberst, tre unge tyrkiske Polyteknikere og tre Tjenere, og til sin Befordring havde han to firspæn-

digė Vogne, syv Haandheste, to Muldyr, fire Kuske og nogle Staldkarle.

Paa Turen besøgtes end videre Tirnova og Schipka-Passet, som 40 Aar senere skulde opnaa en verdenshistorisk Berømthed ved Generalerne Gurkos og Radetskis Kampe med Suleiman Pascha. Derefter kom de til Rosenstaden Kasanlik, der ligger omgiven af en Skov af kæmpemæssige Nøddetræer, hvoraf flere strakte deres Grene over et Areal paa over 100 Fod i Gjennemsnit, og i hvis Grene talløse Masser af vilde Duer og Nattergale havde deres Bolig. »Kasanlik er Rosernes Land, de dyrkes her ikke som hos os i Urtepotter og Haver, men paa Markerne, i Plovfurer ligesom Kartofler hos os«. Bulgariens talløse Naturskjønheder vakte Moltkes højeste Beundring, og han kan ikke noksom rose dem i sine Breve. Ved Hjemkomsten fra Rejsen havde Moltke atter Avdiens hos Sultanen, som takkede ham for de udarbejdede Kort og Planer og lod ham overrække en særdeles smuk Snustobaksdaase med Bøn om at opbevare samme i sin Familie som en Erindring.

Hidtil havde Sultanen udelukkende benyttet franske og engelske Officerer til Instruktører for sin Hær, og de paagjældende Regeringer havde endogsaa gjort sig megen Ulejlighed for at skaffe deres Officerer i tyrkisk Tjeneste. Om nu Grunden laa heri eller nærmest hidrørte fra det Indtryk, som Moltkes udmærkede Dygtighed og Personlighed havde gjort paa Sultanen, er uvist; men Sultanens Ønsker vare nu rettede paa at vinde endnu nogle preussiske Officerer for sin Hær, og efter gjentagne Anmodninger fra Porten gav den preussiske Regering yderligere fire Officerer Orlov til at gaa i tyrkisk Tjeneste. Til stor Glæde og Adspredelse for Moltke ankom disse Officerer i Avgust 1837 til Konstantinopel, hvorfra de atter kort efter i Forening med Moltke efter Sultanens Befaling afgik til Donauen, for at undersøge alle Stillingerne langs denne Flod og særlig Terrainet i Dobrudscha. »Indtrykket af denne Egn er saa

trøstesløst, som man kan tænke sig. Saa langt Øjet naar, er der ikke et Træ eller en Busk at øjne, og man kan ride mange Mil over den ensformige Ørken, førend man støder paa en ussel Landsby uden Træer eller Haver i et eller andet Dalstrøg, der ikke engang oplives af en lille Bæk«. Langt mere tiltrækkende var Donau-Deltaet med dets Indsøer lignende Flodarme, og en ganske særlig Interesse havde endelig Ruinerne fra den romerske Tid, Trajansvolden mellem Czernavoda og Kustensche og selve denne Bys Mure m. m.

Efter Hjemkomsten fra denne Rejse besøgte Moltke Egnen omkring Ilium, hvor navnlig Overensstemmelsen mellem Homers Digtning og de lokale Forhold vakte hans Forbavselse. »Om alle de Fyrster, som Homer fortæller om, have kæmpet under Pergamus's Mure, er maaske lige saa tvivlsomt, som den af ham opstillede Afstamning fra Halvguderne; men vist er det, at Homer har afpasset sit Digt netop efter dette Steds Ejendommeligheder, og at han har kjendt det nøje. Netop hvad han lader Poseidon se, det ser man ogsaa virkelig fra den midterste Top paa den prægtige høje Klippeø Samothraki, og hans Lokalskildringer ere overalt lige saa sande; derfor er man ogsaa i Stand til i Tankerne at opbygge Ilium, maaske ikke som den virkelig saae ud, men saaledes som Homer har tænkt sig den«.

## II.

I 1838 blev Moltke beordret fra Bosporus til Bredderne af Evfrat og Tigris. Sultan Mahmud II stod nemlig i Begreb med at begynde et nyt Felttog mod Vicekongen af Ægypten, Mehemed Ali. Sultanen kunde ikke glemme, at han ved Freden i Kutajah den 6te Maj 1833 havde maattet afstaa hele Syrien og Adanas Omraade til Mehemed Ali. Det var en alt for stor Ydmygelse, at hans Pascha drev Ulydigheden ikke alene til Opstand og Krig, men endog til

at besejre sin Herre, saa at han underhandlede med ham paa lige Fod som en fremmed Monark og til sidst endogsaa tvang ham til at afstaa sig nogle Provinser. Mehemed Ali var imidlertid endnu ikke tilfreds hermed, han havde nu bemægtiget sig Bahrein-Øerne i den persiske Havbugt og paatænkte at sætte sig i Besiddelse af den i Nærheden af Evfrats Munding liggende Handelsstad Basra, og endelig havde han alt tidligere undertvunget Øst- og Vestkysten af den persiske Havbugt, hvorfra han truede med at overvælde Sultanen af Maskat. Hvis det lykkedes Vicekongen at gjennemføre alle disse Planer, vilde han ved en høj Ind- og Udførselstold være i Stand til at vanskeliggjøre fremmede Nationers Handel og i det hele blive langt mægtigere end sin Lensherre i Konstantinopel; men samtidig vilde han ogsaa i høj Grad besværliggjøre Englands Handel paa Ostindien. Lige saa ivrige Englænderne derfor i 1833 havde været for at stifte Fred mellem Sultanen og Vicekongen, lige saa ivrig raadede de nu Sultanen til Krig og til at ydmyge Vicekongen. En Handelstraktat afsluttedes 1838 mellem England og Sultanen, hvori denne blandt andet tilstod England fri Udførsel fra alle Dele af det tyrkiske Rige, altsaa ogsaa fra Ægypten og Syrien. Fandt Mehemed Ali, hvis Indtægter jo ved denne Traktat lede et betydeligt Skaar, sig rolig i samme, vilde Krigens Udbrud forhales, i modsat Fald var det jo Krig med det samme. Under Paaskud af at ville undertrykke de oprørske Kurder ved den persiske Grænse opstillede Sultanen paa Grænsen mellem Lilleasien og Syrien en Hær under Kommando af Hafiz Pascha, og til hans Disposition og for paa enhver Maade at støtte ham i hans Virksomhed under den forestaaende Kamp afsendtes Moltke og endnu en af de preussiske Officerer. Efter en Afskedsavdiens hos Sultanen, der lod dem overrække hver en kostbar Paschasabel, afrejste Moltke og hans Ledsager fra Konstantinopel og naaede efter to Dages Rejse

Havnen ved Samsun. Skuepladsen for Moltkes ny Virksomhed var den østlige Del af Lilleasien, fra Samsun mod Nord til Biradschik mod Syd, og fra Kaisarijeh og Konieh mod Vest til Mossul mod Øst. I disse Egne var han fra Marts 1838 og til de første Dage af Avgust 1839 saa at sige i uafbrudt Virksomhed, og hvor meget der var at gjøre, ses bedre deraf, at det først var gjennem Moltkes topografiske Arbejder, at de tyrkiske Paschaer fik noget egentligt Kjendskab til Terrainet. Fra Samsun gik Moltke og hans Ledsager over Sivas til Karput, i Nærheden af hvilken Stad Hovedkvarteret for den tyrkiske Taurusarmé befandt sig. Her meldte de sig til Hafiz Pascha, hos hvem de fandt en udmærket Modtagelse, og som blandt andet skjænkede hver af dem to prægtige arabiske Hingste.

Endnu i Marts foretog Moltke i Følge Paschaens Befaling en Rekognosceringsrejse til den syriske Grænse, i det han undervejs holdt Mønstring over de tyrkiske Besætninger og Hærafdelinger, han traf paa. I en stjærneklar Nat stod han paa Ruinerne af det gamle Romerslot Zeugma, som var bygget ved en Bro, der i Oldtiden førte over Evfrat paa det Sted, hvor Floden naar det vestligste Punkt i sit lange Løb; dybt neden under glimtede Evfrat i en Klippekløft. Mindet om alle de store Mænd, Cyrus, Alexander, Xenophon, Cæsar og Julian, der havde bevæget sig her, opfyldte ham med Begejstring, og han tømte sin sidste Flaske i et Mindebæger for det store Romerfolk. Over Rumkaleh kom han til Biradschik, hvis strategiske Betydning strax var ham klar, og her fra gik han til Djarbekir, hvor han holdt Rast i nogle Dage. Her ved Tigris's Bredder var man endnu mere uvidende end i Konstantinopel, om Krigen vilde bryde ud eller ikke; men Moltkes Virksomhed blev lige stor; thi skjønt han troede, at de evropæiske Stormagter vilde raade Bod paa den foreliggende Konflikt snarere ved en diplomatisk homøopathisk end ved en militær alloopathisk Kur, »var det jo hans Pligt for mulige Eventualiteters Skyld

at slibe den forrustede Krumsabel, saa godt det lod sig gjøre, alla franga«.

Fra Djarbekir til Mossul rejste Moltke ned ad Tigris med en Befordring af den Slags, som man ogsaa brugte i Cyrus's Tider, nemlig en Flaade, der var dannet af sammensyede oppustede Faareskind; oven paa disse var anbragt et let Stillads af Trægrene og her over igjen nogle Tæpper, og Fartøjet var færdigt. Strømmens Hurtighed er saa stor, at de, skjønt de laa stille om Natten, indtil Maanen kom op, kun brugte halvfjerde Dag til den 88 Mile lange Vej, paa hvilken de for øvrigt næsten uafbrudt vare plagede med et øsende Regnvejr.

I Mossul, hvor de ligeledes fandt den bedste Modtagelse hos den der kommanderende Pascha, hvem de til hans store Forbavselse forærede et hurtigt optaget Kort over Mossul, en Tegning af den ny Kaserne og en Tegning til et Vandhjul, dvælede Moltke kun kort og afrejste der fra med en Karavane for med denne at drage gjennem det nordlige Mesopotamiens Ørken. Undervejs fik Moltke Underretning om, at Mehemed Pascha med 3000 Mand var dragen nord paa for at tugte en oprørsk Kurderhøvding; han forlod strax Karavanen og naaede endnu samme Aften Mehemeds Lejr. To Dage efter ankom de til Kurderfyrstens Slot, som laa paa en 1000 Fod høj, næsten utilgængelig Klippe, der med et smalt ufarbart Højdedrag stod i Forbindelse med Bjærgene, og som fra Dalen kun kunde naas ad en smal Sti, der var spærret ved Forskansninger. Imod Øst og Vest hævede Klipperne sig næsten i lige Højde med Borgen; men de vare saa stejle, at Skyts næsten ikke kunde føres op ad dem, og laa saa langt fjærnede fra Borgen, at Skytsets Virkning omtrent blev betydningsløs. Efter uhyre Anstrængelser lykkedes det dog at faa nogle Batterier anbragte paa de nærmest liggende Klippehøjder saaledes, at Slottet der fra kunde bombarderes. To Dages Bombardement bragte imidlertid ikke noget Resultat, og den paafølgende Nat steg

Moltke med nogle Kurder lige op til Foden af Slottets Mur for at finde en gunstig Plads til at anbringe en Mine. Forsøget lykkedes imidlertid ikke den Gang, da Fjenden uafbrudt vedligeholdt en heftig Geværild; men allerede den næste overgav Kurderfyrsten sig, da han formodentlig ikke vilde udsætte sig for et nyt Sprængningsforsøg, og hans Slot blev derpaa stukket i Brand og ødelagt. Urolighederne blussede snart op igjen andre Steder, dels paa Grund af den vilkaarlige Skatteopkrævning, og dels paa Grund af Udskrivningen til Krigstjeneste, i det en femtenaarig Tjenestetid af Befolkningen vistnok med rette blev anset som ensbetydende med livsvarig. Paa et senere Tog mod Karsan forsøgte Hafiz Pascha selv at indtage Kurderbyen Papur, men blev slaaet tilbage, og først den næste Dag, da Moltke havde truffet nødvendige taktiske Dispositioner, blev Byen tagen. Moltke overværede ikke selve Stormen, da hverken han eller hans Ledsager vilde finde sig i at være Vidner til de Rædselsscener, der som Regel ledsagede en saadan Storm.

Efter Paschaens Anmodninger anstillede Moltke herefter en hel Del Undersøgelser for at komme til Kundskab om, hvorvidt Floden Evfrat kunde benyttes som militær Vandvej. Flodens Gjennembrud af Taurus's østlige Bjærgkjæde og de mange Strømhvirvler, som her findes, syntes at frembyde uovervindelige Vanskeligheder; Forskjellen i Flodhøjden lige oven for og lige neden for en saadan Strømhvirvel kunde naa op til c. 15 Fod, og der var kun 200 Skridt mellem disse to Punkter. Af saadanne Strømhvirvler findes der over tre Hundrede tæt bag ved hverandre, og de danne paa en Strækning af 20 Mil Evfrats Vandfald. Efter med store Anstrængelser og ofte med Livsfare at have fuldført dette Hverv tog Moltke tilbage til Karput, hvor Hafiz Pascha opholdt sig, og udhvilede sig her nogle Uger. Naar intet særligt Hverv var ham paalagt, var han beskæftiget med Manøvrer og anden Exercits med de tyrkiske Tropper, som stadig lode

særdeles meget tilbage at ønske. Han gjennemrejste nu paa Kryds og tværs Lilleasien og forsømte stadig ikke under Udførelsen af de ham paalagte militære Hverv at besøge alle de berømte historiske Punkter, hvoraf Lilleasien vrimler. Han naaede inden sin Bortrejse at have gjennemrejst 700 geografiske Mil, og over alle sine Rejseruter havde han optaget Kort. Over Eregli (Oldtidens Cæsarea) kom han til den Del af Taurus, som hedder Bulgur-Dagh. Denne Bjergkjæde skiller Adana fra Lilleasien, kun en enkelt Dal eller rettere en dyb Kløft forbinder her Lilleasien med Syrien, og disse Passer have derfor ogsaa lige fra de ældste Tider spillet en vigtig Rolle saa vel under Krigstid som for Handelssamkvemmet. Her var Moltkes Kollega Hauptmann Fischer beskæftiget med at lukke Passerne for den ægyptiske Hær, der ad denne Vej truede med ligesom for 5 Aar siden at rykke frem mod Evropa.

Sidst paa Aaret opholdt Moltke sig i Malatia, beskæftiget dels med Exerceren og dels med Udarbejdelsen af et Kort over Lilleasien. Da der her laa i alt 40 Batailloner og 8 Stykker Skyts, blev der daglig holdt større Øvelser, og det gjorde, skriver Moltke, et ejendommeligt Indtryk, naar de kurdiske Bjærge gjenlød af Melodierne fra »Robert le diable« og »Den stumme i Portici« og naar de preussiske Tirailløɾ-Signaler tonede ved Evfrat ligesom ved Spree. Det, der faldt Moltke vanskeligst at gjøre Tropperne begribeligt, var, at det ikke kom an paa, med hvor mange, men tværtimod paa med hvor faa Evolutioner man kunde udføre en opgiven Manøvre. Enhver ny evropæisk Officer havde begavet dem med nye Opfindelser, saaledes at de vare naaede op til 86 Normalbevægelser, og det holdt meget haardt for ham at faa disse reducerede. Moltke tvivlede ikke paa, at Krigen vilde udbryde tidlig næste Foraar, og det var derfor i høj Grad beklageligt, at Aanden blandt Folkene var saa slet som kun muligt. Deserterende Underofficerer bleve skudte, og Paschaen betalte 250 Pjastre for

hver indbragt Desertør; men denne Forretning havde i de tre Maaneder kostet ham henved 100,000 Pjastre.

Opholdet i Malatia var ikke synderlig hyggeligt, og Moltke skildrer Staden som en af de afskyeligste, man kan tænke sig, uden Gadedrenge, uden Lygter, uden Drosker, uden Damer, Baller, Theatre, Kaféer og Læseklubber, ikke andet end Himmel og Soldater. I et Brev fra Julidagene til en af sine Venner glæder han sig til engang igjen at faa en Ret Kartofler og til paa ny at faa blankt pudsede Støvler med polerede Sporer at se.

I de første Maaneder af 1839 var han atter paa Inspektionsrejser og følte sig noget mere tilfredsstillet ved de forskjellige Manøvrer, han overværede. Under endnu besværligere Forhold end den første Gang foretog han atter en Sejlads paa Evfrat. Flaaden var flere Gange aldeles under Vand, og paa et længere Stykke Vej vare de rejsende aldeles givne til Pris for de Bevægelser, Floden gav deres Fartøj, uden selv i mindste Maade at kunne regere det. Efter store Anstrængelser lykkedes det dem at naa Bredden, og her maatte Moltke opgive Turen, da det, uagtet Tilbud om en meget stor Pengebelønning, ikke var muligt at bevæge nogen af Rorkarlene til at forblive om Bord. Den 12te April 1839 var han atter i Malatia, og to Dage efter begyndte Hafiz Pascha sin Fremrykken mod Syrien.

## III.

Afgjørelsens Time var nær; men den tyrkiske Hær var kun slet forberedt til at møde den. Der var i alt samlet 70,000 Mand, delte i tre Armékorpser, af hvilke Hafiz Pascha kommanderede det ene. Af denne Hær var imidlertid en Tredjedel utjenstdygtig paa Grund af Sygdom, og det kurdiske Erstatningsmandskab, der leveredes til Hafiz Pascha, bundne og bastede som Slaver, deserterede ved enhver Lejlighed. Forholdene tvang imidlertid med Nød-

vendighed Sultanen hen imod Afgjørelsen, Pengetrangen voxede stadig, Mehemed Ali forhalede Antagelsen af den tyrkisk-engelske Handelstraktat og drev med fuldstændig Tilsidesættelse af sit Vasalforhold en selvstændig Handelspolitik, og Sultanen gav derfor, i det han erklærede Mehemed Ali for en Højforræder og afsatte ham fra alle hans Værdigheder, Befaling til Taurusarmeen om at rykke frem. I den ægyptiske Hær, der stod ved Aleppo ikke langt fra Nisib, vare Forholdene vel af en lignende uheldig Beskaffenhed; men her var kun én Befalingsmand, nemlig Ibrahim Pascha, og alle dens Afdelinger vare samlede. Han kunde imidlertid ikke rykke ind i Lilleasien uden først at angribe og muligen ødelægge Hafiz Paschas Hær, og Moltke foreslog derfor, at Hafiz Pascha, hvis Hær talte henved 30,000 Mand og 100 Kanoner, skulde indtage en stærkt dækket Stilling ved Biradschik med Floden Evfrat i Ryggen. Efter evropæisk Taktik vilde dette have været en Fejl; men her maatte det anses for en Fordel, da Stillingen tvang Tropperne til enten at sejre eller at gaa til Grunde. »En Bro over Evfrat lige bag ved Slagmarken,« sagde han, »vilde kun være til Nytte for dem, der vilde flygte, nu véd enhver, at han maa staa fast eller gaa til Grunde«. Paa Grund af den manglende Enhed i Kommandoen indtog den kommanderende for hver enkelt Hærafdeling en aldeles selvstændig Stilling, og det var atter en Følge heraf, at de enkelte Korpser ikke understøttede hverandre, saa at hver enkelt maatte handle paa egen Haand og saaledes stadig var i Mindretal lige over for Modstanderen.

Skjønt den tyrkiske Hær langt fra var kampdygtig, i det den efter Moltkes Mening endnu manglede 2 à 3 Ugers Øvelse for at blive marchefærdig, tænkte Hafiz Pascha dog paa at gribe den første den bedste Lejlighed til Slag, tilskyndet af de mange Mollaher (gejstlige), der opholdt sig i Lejren, og det var hverken i denne eller i mange andre Retninger Moltke muligt at gjøre sin Indflydelse gjældende.

Han lod derfor ogsaa en Dag Paschaen sige ved Tolken: »Mollaherne kunne sige dig, om Krigen er retfærdig; men kun du alene kan bedømme, om den føres paa en klog og forstandig Maade. Der maa herved tages Hensyn til de politiske Forhold i Almindelighed, til Sultanens Hensigter, til vor egen og den fjendtlige Hærs Styrke, Stilling og Hjælpemidler m. m., og alle disse Ting forstaa hverken Mollaherne eller jeg os paa, men kun du alene. Hele Æren og hele Ansvaret falder paa dig, og kun hos dig selv skal du søge Raad«.

Først i Juni stode begge Hære saa tæt ved hinanden ved Nisib, at et Sammenstød i de nærmeste Dage var uundgaaeligt. Ibrahim Pascha skyndte sig paa sin Side imidlertid heller ikke med at begynde, thi for ham stod endnu mere paa Spil end for Hafiz; tabte han Slaget, vilde nemlig hele Syrien rejse sig imod ham; hans Hær bestod af ungt Mandskab, der kun fik en daarlig Forplejning, og der deserterede daglig henved en fyrretyve Stykker, som meldte sig i den tyrkiske Lejr; men paa den anden Side var han ene i Kommandoen og havde, da Hafiz's Kollega Hadschy Aly, der stod i Konieh, ikke rørte sig af Stedet, trukket alle Tropperne til sig, saa han havde næsten 10,000 Mand mere end Tyrkerne; derhos vare hans Folk gjennemgaaende bedre øvede end Tyrkerne, ligesom ogsaa hans Artilleri langt overgik deres. Endelig var Ibrahim gjennemtrængt af Øjeblikkets Alvor og fuldkommen klar paa, at det drejede sig om det gjennem saa mange Aar med den største Anstrængelse opbyggede ægyptiske Riges Existens. Skjønt Moltke og hans to tilstedeværende Kolleger under de paafølgende Dages Manøvrering oftere havde Lejlighed til at paavise Hafiz, hvor et Angreb med Held kunde finde Sted, var det dem dog umuligt at faa ham mandet op hertil, ja det lykkedes dem ikke engang, skjønt den ægyptiske Hær under sin Fremrykken oftere gav sig blot, at faa ham til at standse en omgaaende Bevægelse af Ibrahims

Hær, hvorved hans egen Hær blev ulige uheldigere stillet, i det han nu for at angribe maatte opgive sin stærke og sikre Stilling for den ham af hans Modstander paanødte, højst ugunstige. Da Hafiz i denne Anledning spurgte Moltke til Raads, erklærede denne, at der formentlig ikke var andet at gjøre end at trække sig tilbage til den befæstede Lejr ved Biradschik og her afvente Ibrahims Angreb; men Hafiz vilde ikke gaa ind herpaa, dels fordi han ansaa det for en Skam at gaa tilbage, og dels fordi han frygtede for, at Ibrahim ikke vilde angribe ham der, men gaa tilbage til Aleppo, hvorved den haabede Afgjørelse vilde blive skudt langt ud i Fremtiden. Det var en Kamp mellem preussisk Strategi og orientalsk Uvidenhed og Stædighed; Sultanens vigtigste Interesser stode paa Spil; men det kunde heller ikke være Moltke personlig ligegyldigt, om Frugterne af hans store Anstrængelser i halvandet Aar skulde gaa op i Røg i Løbet af et Par Timer paa Grund af en Paschas Kortsynethed. Moltke gjennemgik for ham endnu engang alle Grundene til et Tilbagetog og fremhævede, at han fra nu af maatte protestere mod ethvert Ansvar for Følgerne af et længere Ophold i Nisib. Paschaen gav nu efter, og Tilbagetoget til Biradschik var saa godt som besluttet; men da Moltke en Time efter meldte ham, at den fjendtlige Avantgarde rykkede frem for fuldstændig at omgaa ham, var Paschaen atter bleven tvivlraadig, vilde ikke tro paa Moltkes Beretning og mente, at Ibrahim stod i Færd med at trække sig tilbage til Aleppo. »Sultanens Sag var retfærdig, Allah vilde nok hjælpe, og ethvert Tilbagetog var en Skjændsel«. Nogle faa Timer efter var den omgaaende Bevægelse fuldført, og Hafiz var i stor Bestyrtelse; men heller ikke nu vilde han gaa ind paa Tilbagetoget, da han frygtede dets demoraliserende Virkning paa Tropperne. Moltke søgte endnu engang forgjæves at omstemme ham og sagde endogsaa: »Naar Solen i Morgen gaar ned bag hine Bjærge, vil du være en Hærfører uden Hær,« men alt var forgjæves. Da

Moltke saae, at han ikke var til at bevæge, og da Udfaldet af en Kamp her stod ham klart, forlangte og fik han sin Afsked; men et Par Timer efter kaldte Paschaen, i Erkjendelse af, at kun Moltke kunde klare ham ud af hans vanskelige Stilling, ham atter til sig, og Moltke var strax beredt til, saa godt det lod sig gjøre under de ugunstige Forhold, at ordne alt til det forestaaende Slag.

Slaget ved Nisib stod den 24de Juni 1839. Ibrahim Pascha rykkede i 3 Kolonner frem mod den tyrkiske Stilling og aabnede i lang Afstand Kampen med en stærk Artilleriild, som gjorde de tyrkiske Soldater, af hvilke den største Del endnu aldrig havde hørt en Kugles Susen, i høj Grad betænkelige. Naar en Granat sprang i Nærheden af en Kolonne, styrtede hele Kompagnier foreløbig fra hinanden. For at standse den ægyptiske Hær rykkede det tyrkiske Rytteri, Hærens sletteste Del, frem til Angreb. Det var netop naaet frem til Infanteriets Række, da nogle Granater faldt imellem dem, og øjeblikkelig styrtede Rytterne afsted i vild Flugt og bragte derved Infanteriet i Uorden, ligesom det rev hele Afdelinger med sig paa Flugten. Kun et enkelt Infanteriregiment holdt Stand til Fægtning paa nært Hold, de øvrige Batailloner fyrede paa stor Afstand og sigtede tankeløst op i Vejret. Saaledes tabte Hafiz Pascha paa den skammeligste Maade Slaget, skjønt Uordenen i Ibrahims Hær var saa stor, at han var aldeles ude af Stand til nogen Forfølgelse. Han maatte nøjes med at have vundet Slaget, sprængt Fjenden og erobret hele hans Artilleri. Største Delen af den slagne Armé, som kun efterlod henved 1000 døde og saarede paa Valpladsen, søgte til Bjærgene. Hafiz flygtede til Malatia, og de kurdiske Soldater, der vare glade over, at den forhadte Krigstjeneste var til Ende, søgte hjem til deres Landsbyer, i det de benyttede Lejligheden til undervejs at skyde deres egne Officerer ned. Moltke og de to andre preussiske Officerer rejste sammen til Marasch, efter at deres Tjenerskab havde svigtet

dem, og deres Bagage derefter var bleven plyndret af det irregulære tyrkiske Rytteri. Fra Marasch red Moltke med sine Kammerater til Malatia i Forventning om, at Fjenden rykkede frem; men der var ingen Steder noget at se til ham. Derimod erfarede han der, at et Korps paa 3000 Mand, der stod ved Kaisarieh, og et andet paa 12.000 Mand i Derindeh, ved Efterretningen om Nederlaget ved Nisib havde kastet Geværerne og spredt sig til alle Sider. Nogle Dage efter blev Hafiz Pascha ved et kejserligt Firman afsat som Overgeneral og forvíst til Sivas, Moltke fulgte ham her til og begav sig derpaa over Samsun til Konstantinopel med et østerrigsk Dampskib. Paa Grund af deres opslidte tyrkiske Dragter, deres udtærede Udseende, deres lange Skjæg og deres tyrkiske Følge blev der først nægtet dem Adgang til 1ste Plads om Bord, indtil de ved en Henvendelse paa Fransk til Kaptejnen havde givet sig til Kjende. Her fik Moltke efter halvandet Aars Forløb atter sin Yndlingsret Kartofler og nød i fuldt Maal Behageligheden ved Stole, Borde, Spejl, Bøger, Kniv og Gaffel, lutter Bekvemmeligheder, som han næsten havde glemt at benytte.

---

Da Moltke først i Avgust kom tilbage til Konstantinopel, var her sket store Forandringer. Sultan Mahmud var død den 30te Juni; hans Folks Gjenfødelse havde været hans Livsopgave, og denne Plans Mislykken blev hans Død. Hans Efterfølger, hans sextenaarige Søn Abdul Meschid, en bleg og svagelig Yngling, saae ikke ud til at kunne optage sin Faders store Plan, og allerede nu saae det ud til, at det tyrkiske Rige skulde falde fra hinanden. Faa Dage efter Mahmuds Død sejlede Kapudan Pascha med den tyrkiske Flaade afsted fra Dardanellerne med Ordre til at angribe

den ægyptiske Flaade, men i Steden derfor gik han, bestukken, efter hvad der sagdes, med fransk Guld, med hele sit Mandskab over til Mehemed Ali. Denne var nu Herre saa vel til Lands som til Søs; han troede at kunne opnaa alt muligt og krævede, døv for alle Mæglingsforslag, Arvelighed for alle sine Besiddelser, Ægypten, Syrien og Kreta. Der var Fare for, at Porten i sin Nød for anden Gang vilde kaste sig i Armene paa Rusland, og for at hindre dette erklærede Englands, Østerrigs, Frankrigs og Preussens Gesandter den 27de Juli i en Kollektivnote, som Rusland, for ikke at blive isoleret, tiltraadte, at de selv vilde tage Afgjørelsen af det orientalske Spørgsmaal i deres Haand. Hermed var Faren for Abdul Meschid allerede fjærnet og Mehemed Ali trods sine Sejre ikke sit Maal nærmere; thi af de fem Stormagter begunstigede kun Frankrig Vicekongen af Ægypten; de fire andre vare fast bestemte paa at opretholde Tyrkiets Integritet og paa til Gavns at tugte den ærgjerrige Vasal, hvis han ikke rettede sig efter deres Bestemmelser.

Moltkes gamle Velynder Chosref Pascha var atter kommen til Magten, og paa hans Anmodning udarbejdede Moltke en udførlig Fremstilling af Felttoget, hvori han vel klart paaviste de Fejl, der kunde lægges Hafiz Pascha til Last, men tillige godtgjorde, hvor mange andre der havde Skyld i Felttogets uheldige Udfald, og hans Forsvar for Hafiz Pascha faldt saa godt ud, at denne kort Tid efter atter toges til Naade og forlenedes med Paschaliket Erzerum. Af hans oven nævnte Skildring af Krigen var det til fulde fremgaaet, hvor store Anstrængelser de preussiske Officerer havde gjort for at føre Krigen til et heldigt Resultat, og ved en Avdiens, som Moltke kort efter havde hos Abdul Meschid for at udbede sig sin Afsked af hans Tjeneste, udtalte Sultanen ogsaa sin allerhøjeste Tilfredshed med de preussiske Officerer, og ønskede, at de maatte have været

lige saa tilfredse med Tyrkerne, som disse havde været med dem.

Den 1ste September besøgte Moltke Mahmuds Grav, og ved at tænke over denne Herskers Regeringsvirksomhed opstod det Spørgsmaal hos ham, hvad der vel var Grunden til, at Peter den store og hans Efterfølgeres Reformer vare lykkedes i Rusland, medens lignende Reformer mislykkedes i Tyrkiet for Mahmud. Omdannelsen kunde i ingen af Landene udgaa fra Folket, men maatte paatvinges det fra oven; Befolkningen var i begge Lande det konservative, og Regeringen det revolutionære Element: thi det stod kun klart for dem, der vare ved Statsroret, dels at en Omdannelse maatte finde Sted, og dels at den maatte gjennemføres selv mod de paagjældendes Vilje; men Forskjellen laa i, at Czaren kun havde at lede et ungt Riges overstrømmende Kraft ind paa de rette Baner, medens Sultanen skulde give det udlevede osmanniske Statslegeme ny Livskraft. Hertil kom, at Czaren ved Rejser i fremmede Lande og ved Omgang med fremmede i alle Retninger var i Stand til at lære det bedste at kjende, medens Mahmud var en Fange i Serailet, kun lærte Koranen og lidt Arabisk og Persisk, og i sin Omgang var henvist til Kvinder, Gildinger og Mollaher. Mahmud var derfor henvist til at støtte sig til fremmede eller til at lade indfødte studere i Evropa. Han oplevede ikke at se Frugterne af de sidstes Arbejde, og for de fremmedes Indflydelse i Tyrkiet stod Koranen som en uovervindelig Hindring. Heller ikke i Rusland bleve de fremmede Officerer og Ingeniører modtagne med aabne Arme; men medens man i Rusland hadede den fremmede, foragtede og oversaa man ham i Tyrkiet. Moltke roser sig af, at han blev modtagen med største Opmærksomhed af de tyrkiske Stordignitarier; men han iagttog ofte, at jo lavere den Sfære var, i hvilken han befandt sig, jo mindre Agtelse vistes der en vantro. »Obersterne gave

os Forrangen, Officererne vare endnu taalelig høflige; men den menige gjorde ikke Honnør for os, og Fruentimmer og Børn skjældte os lejlighedsvis ud, naar vi vendte Ryggen til dem«. Hertil kom endnu et latterligt Hovmod, som støttede sig til Arabernes Erobringstog og Tyrkertogene til Wien, og som en Gang kulminerede i Biradschik, hvor en Mollah med den mest fortvivlede Flothed sagde: »Hvad skulde der være i Vejen for, at endnu den Dag i Dag 10,000 Osmanner satte sig til Hest, og med en fast Tro paa Allah og med skarpe Sabler rede lige til Moskva«? En kjættersk, tyrkisk Officer, som imidlertid havde faaet sin Uddannelse i Evropa, svarede hertil, dog fornuftig nok paa Fransk: »Ja, hvorfor ikke, naar deres Rejsepas blot ere viserede af det russiske Gesandtskab«. De Reformer, der bleve satte i Værk, ramte derfor kun Formen, ikke Indholdet, og lode Folkets Saft og Kraft urørt; Folket befandt sig kun alt for vel i den snæverhjærtede, pralende islamske Tro, og at røre ved den var endogsaa for en Mahmud et farligt Spil. Moltke slutter denne Sammenligning med følgende Ord: »En upartisk Bedømmelse vil anvise Peter den store en langt højere Plads i Historien end Mahmud den anden; men den maa samtidig indrømme, at den Sultanen stillede Opgave, hvis den overhovedet stod til at løse, var uendelig mange Gange sværere end Czarens«.

Den 9de September 1839 forlod Moltke og hans Ledsagere Konstantinopel og begave sig over Orsova, hvor han maatte underkaste sig en ti Dages Kvarantæne, tilbage til Berlin, hvor han tiltraadte sin tidligere Tjeneste som Hauptmann i Generalstaben. Det kan ikke nægtes, at dette 4 Aars Ophold i Orienten var af stor Betydning for Moltkes hele Udvikling, han havde saa at sige haft Lejlighed til praktisk at gjennemgaa hele Strategien, og den tyrkiske Sendrægtighed havde ofte tvunget ham

til ved et Øjebliks Improvisation at raade Bod paa Forsømmelser, der let kunde have haft uberegnelige Følger. Moltke dvæler altid med Glæde ved sine orientalske Erindringer og fortæller med Stolthed, at hans nærmeste Forgænger, der har iagttaget Evfrats Fart gjennem de kurdiske Bjærgpasser, var Xenophon.

J. R.

# Rytterfærd og Rytterkampe.

(Scener fra den nordamerikanske Slavekrig).

(Slutning).

---

## III. Felttoget i Maryland.

**II. Fægtningen ved Middletown. — Ved Crampton-Pas. — Harpers Ferry falder. — Marchen til Sharpsburg. — Slaget ved Antietam. — Dagen efter Slaget.**

Tidlig den næste Morgen kaldte Kanontordenen os i Sadlen, og vi begave os saa hurtig som mulig til den forreste Linje, hvor Hampton med sin Brigade tappert forsvarede Middletown-Pass og hidtil lykkelig havde afvist ethvert Angreb. Stillingen egnede sig fortrinlig til Forsvar, ingen anden Vej førte over denne Udløber af Bjærgkjæden, og vore to Batterier beskøde med synligt Held Fjendens talrige Stykker paa Sletten neden for os, hvor de ikke kunde vinde den fornødne Elevation og derfor bleve temmelig uskadelige. Det var ikke desto mindre tydeligt nok, at vor lille Skare med Tiden vilde være nødsagen til at vige for Yankeernes knusende Overlegenhed, som, netop da vi indtraf paa Pladsen, under 5—6 Batteriers Beskyttelse forberedte et nyt Angreb. I dette kritiske Øjeblik befalede General Stuart mig at bringe en af vore lette Bjærghaubitser i en gunstig Stilling paa vor venstre Fløj og her fra rette Ilden mod Fjendens tætte Masser. Jeg blev gjentagne Gange nødt til at bane mig Vej gjennem tæt Kratskov og naaede

saaledes først efter store Anstrængelser frem paa en lille Højslette af omtrent 40 Fods Gjennemsnit; men faa Øjeblikke senere meldte de hurtig følgende Skud fra vort lille Stykke, at jeg var i fuldt Arbejde.

Fra denne Højslette, der dannede det højeste Punkt i Aasen, som hævede sig fra 1500—2000 Fod over Dalen, var Udsigten i den gunstige Morgenbelysning overraskende smuk og i dette Øjeblik yderst livlig. Frederick laa lige for os i den bølgende Morgentaage, og Dalen, der strakte sig lige hen til Foden af vort Højdedrag, var bogstavelig talt blaa af Yankeer. Deres dybe Infanterikolonner med de blinkende Bajonetter, deres talrige Rytterskarer med de lystig flagrende Vimpler og Standarter, deres mægtige Batterier, hvis blanke Bronceløb glimtede i Solens Skin, deres lange Vogntog, som hidførte samtlige Fornødenheder for Mac Clellans Hær, alt dette viste sig med ét Slag for mit Øje.

Tæt under mine Fødder vare Fjendens Masser ivrige som en Bisværm. To Linjer Skarpskytter gik frem i fortrinlig Orden, Rytteriet galoperede frem og tilbage for at undgaa Virkningen af vore fordærvelige Granater, medens de talrige Batterier stadig indtoge nye Opstillinger. Ilden fra min Haubits, der fra et Sted, man hidtil havde holdt for utilgængeligt, nu paa kort Hold og med knusende Virkning slog ned i Fjendens tætte Masser, forøgede Bevægelsen, og flere Batterier forenede deres Ild mod os, men skøde saa langt over deres Maal, at mine Kanonerer ved hvert Lag spottende kastede deres Huer i Vejret.

Jeg havde imidlertid sendt Melding om Sagernes Stilling til Stuart og formente, at Tiden for et Tilbagetog nu var kommen. Generalen indtraf snart paa Pletten, og Haubitsen blev trukken tilbage; men da han ikke mere saae de lange Tirailleurlinjer, som allerede vare forsvundne i den tætte Kratskov under os, delte han ikke min Opfattelse af det farlige i vor Stilling. Dog da Geværilden paa vor højre

Flanke stadig lød højere og højere og til sidst syntes at komme fra en Kant, der næsten laa lige i Ryggen paa os, og da mine Forestillinger sluttelig gjorde Generalen utaalmodig, udbrød han: »Major, jeg er overbevist om, at disse Skud komme fra vore egne Folk, der skyde paa for langt Hold; rid strax over og befal dem at spare paa Krudtet, til man kan se Fjenden i det hvide af Øjnene«. Jeg vidste nu helt vel, at det vilde sige det samme som at røre op i en Vesperede, men jeg havde naturligvis kun at lystre, red saa hurtig, som Jordbunden tillod det, mod Kamppladsen og gjentog med høj Stemme Befalingen, da jeg hørte flere Skytter bane sig Vej gjennem det tætte Krat ved Siden af mig. Faa Øjeblikke senere delte Buskene sig, og en Yankee saa blaa, som man kunde ønske sig det, stod for mig; samtidig rev en Kugle Barken af et Træ et Par Tommer over mit Hoved, endnu flere Skytter dukkede frem af Skovens grønne Tykning, og jeg havde lige Tid til at kaste min Hest omkring og ile til Generalen, der nu endelig fæstede Lid til min Beretning og ilede tilbage, saa hurtig vore Heste kunde strække ud paa den ugunstige Jordbund. Yankeerne, som vel vidste, at Jagten gjaldt et ædelt Vildt, gik i Løb og under høje Tilraab frem mod en aaben Plet, hvor over vi maatte lægge vor Vej, medens Kuglerne haglede ned omkring os, heldigvis dog uden at skade hverken Rytter eller Hest. Befalingen til et almindeligt Tilbagetog blev nu udstedt og udført i skarpt Trav. Jeg ventede hvert Øjeblik at høre Kanonernes Brummen i Ryggen paa os, hvad der kunde have tilføjet os svære Tab ned fra Højderne; men General Hampton havde med beundringsværdig Forudseenhed barrikaderet Vejene, der førte op til hine Højder, saa vi vare uden for Skudvidde, da Fjenden endelig havde vundet vor Stilling. Klokken var nu 2 paa Eftermiddagen, og nogle Tusende Ryttere med ti Stykker Skyts havde saaledes i ti Timer opholdt hele den føderered Hærs Frem-

rykning og uden eget synderligt Tab tilføjet Fjenden et ret betydeligt.

Ikke langt fra Middletown toge vi en ny Stilling. Et Regiment med to Kanoner besatte Udkanten af Byen, medens de øvrige Regimenter og Kanoner opstilledes i den modsatte Udkant bag det lille Vandløb Kittochtan; en Træbro, som førte over samme, blev omvunden med brændbare Stoffer og alt holdt færdigt til dens Ødelæggelse. Stuart og jeg rede Fjenden paa en kort Strækning i Møde og saae hans tætte blaa Masser stige ned ad Bjærgene og brede sig paa Sletten. Snart var Fægtningen atter i Gang, Skytsets Torden rullede, og da de fjendtlige Batterier nu havde Fordelen af Stillingen, lede vi svære Tab, medens samtidig Yankeernes Fløje gik hurtig frem, saa vore brave Nord-Carolinamænd kom i en højst fordærvelig Krydsild, inden Stuart gav Befaling til Tilbagetoget, som just ikke blev udført i den bedste Orden, da Granaterne lyste svært op i Rækkerne. Efter min Formening gjorde vor beundringsværdige General sig her skyldig i en Fejl, den eneste, der klæbede ved ham som Rytteranfører, og som gjentagne Gange tilføjede os svære Tab i Krigens Løb; hans egen Tapperhed tillod ham ikke at rømme Valpladsen, selv om ogsaa den militære Indsigt fordrede det. I det foreliggende Tilfælde var der f. Ex. aldeles ingen Grund til at ofre en mindre Deling for det heles Frelse; vi kunde med al Ære og uden noget som helst Tab være gaaede tilbage, før Fjenden havde været i Stand til at skade os paa en saa følelig Maade.

Jeg var en af de sidste Ryttere, som travede gjennem Staden, og fik saaledes et pinligt Indtryk af den Forvirring og de Tab, som ledsagede vort Tilbagetog. Yankeernes Artilleri spredte en ødelæggende Granathagl langs Middletowns Gader, fra hver Sidegade pebe Skarpskytternes Kugler, det forfølgende Rytteris Hovslag rystede Jorden bag os, og fra mangt et Hus skøde Beboerne efter os med Hagl eller

Skraa. Hist og her spærredes Vejen af en falden Rytter eller en død Hest, og Rædselen naaede sit Højdepunkt, da vi naaede Broen og fandt den i lys Lue. Mange af vore Ryttere satte ud i den rivende Strøm og naaede svømmende den modsatte Bred, medens jeg og andre Kammerater sporede vore Heste gjennem den brændende Bros Røg og Flammer og kom heldig over, medens den snart derpaa styrtede bragende sammen.

En tilintetgjørende Ild fra vore ypperlig opstillede Skarpskytter og Kanoner bragte Fjendens Fremrykning til at gaa i Staa, og efter en god Times livlig Kanonade fortsatte vi rolig vort Tilbagetog mod de sydlige Bjærge i Retning ad Boonsboro. Det fødererede Rytteri iværksatte imidlertid sin Overgang over Kittochtan med anerkjendelsesværdig Hurtighed og var snart igjen i vort Spor; men et Par af vore Kanoner holdt dog Fjenden i en ærbødig Afstand. Henimod Aften naaede vi den Del af de sydlige Bjærge, der gaa under Navnet »Bradlocks Pas«; men da vi vilde tage en ny Stilling her, rykkede vore Fodfolk frem til Undsætning og vare snart indviklede i en heftig Fægtning. Den første Brigade, som kom op, førtes af min dyrebare Ven General Samuel Garland; jeg hilste paa ham, da han sejrsstolt og i bedste Lune red frem foran Fronten; ti Minutter senere var han et Lig, en fjendtlig Kugle i Hovedet bragte ham øjeblikkelig Døden.

Hampton blev nu med sin Brigade sendt bort mod Harpers Ferry, medens General Stuart og hans Stab travede ad Boonsboro til, som vi naaede ved Nattens Frembrud, og hvor vi opsloge vort Hovedkvarter, glade over at kunne unde vore trætte Lemmer og udmattede Heste nogen Hvile oven paa Dagens anstrængende Arbejde.

Den følgende Morgen tidlig brøde ogsaa vi op til Harpers Ferry, en fast Plads af ikke ringe Betydning, der er højst malerisk beliggende ved den virginske Bred af Potomac paa det Sted, hvor denne skjønne Strøm optager

Shenandoahs klare Bølger og forstærket med dens Vande gjennembryder de blaa Bjærge. Her havde de forenede Staters Regering nogle Aar før Krigens Udbrud oprettet et meget stort Arsenal og et Geværfabrik, den store Baltimore-Ohiobane skærer her Floden, og en anden Jærnbane til Winchester ender ved den vidtløftige Station, hvor de store Forbindelseslinjer mellem Ohio og Chesapeake krydses. Omkring Arsenalværkstederne og Baneskurene havde der rejst sig en lille Stad, som dels var bygget paa den flade, stenrige Flodbred, dels hævede sig paa en Høj mellem begge Floder; denne Høj beherskes igjen af de stejle Klipper paa Marylands-Siden, som ere bekjendte under Navnet »Marylands-Højene« og vare stærkt befæstede, fordi enhver, som bemægtigede sig denne Stilling, uden Vanskelighed beherskede Harpers Ferry og hele Omegnen.

Da Jackson med sit Korps forlod Frederick, var han igjen gaaet over Potomac og indesluttede fra de tre Sider den faste Plads, som havde en Garnison paa næsten 13,000 Mand, medens Division M'Laws af Longstreets Korps skulde indeslutte og angribe Harpers Ferry fra Marylands-Siden og bredte sig i det frugtbare Landstrøg, som begrænses af »Marylands-Højene« og de »sydlige Bjærge«, en Udløber fra de blaa Bjærge; de to Bjærgstrøg løbe med en halv Mils Afstand næsten parallelt med hinanden til Byen Boonsboro og indeslutte den saa kaldte »muntre Dal«, Pleasant Valley. General Lee med Resten af Longstreets Korps var bleven staaende i Boonsboro og skulde møde M'Clellans Hovedstyrke, der ilede til for at undsætte Harpers Ferry. Vi havde besat samtlige Passer over »de sydlige Bjærge«, som vare lette at forsvare, og General Stuart fik Befaling til med tvende af sine Brigader at støde til M'Laws og nøje vogte paa Fjendens Bevægelser.

Ud paa Eftermiddagen naaede vi den »muntre Dal« og brøde snart efter op til en kort Rekognoscering. Forsigtigheden paabød os at tilbagelægge Vejen til Fods, saaledes

snege vi os gjennem det høje Græs og klavrede op paa et Bjærg, der var besat af vore yderste Forposter, og fra hvis Top man havde et frit Blik over samtlige Fæstningsværker og kunde iagttage hele det travle Liv inden for Fæstningsværkerne, ja kunde skjelne hver enkelt Mand og tælle hvert Stykke Skyts. Den Udsigt, man nød fra dette høje Punkt, vilde selv i fredelige Timer have lønnet Umagen ved Bjærgets Bestigelse, og det Indblik, vi nu fik i Modstanderens Forberedelser og travle Virksomhed, forhøjede Interessen og gjorde i Forbindelse med de storartede Naturomgivelser hele Skuet højst tiltrækkende.

Med Aftenens Frembrud vilde vi lige til at bryde op for at søge et passende Nattekvarter, da Kanontordenen, der hele Dagen igjennem havde lydt over til os fra Stillingerne paa M'Laws's højre Fløj, blev stærkere og stærkere. En Ordonnans sprængte hid med højeste Hast og meldte, at Fjenden ved Crampton-Pas havde gjennembrudt vore Linjer, allerede kastet et Par Tusende Mand ned i Dalen og ganske afskaaret os fra Longstreets Korps. Vi brøde strax op til det uheldsvangre Sted og bleve snart Vidne til en yderst pinlig Scene af panisk Skræk og højeste Forvirring. Hundreder af Soldater, hvoraf mange saarede, vendte i opløste Hobe tilbage fra Kampen, medens Kanoner, Munitions- og Bagagevogne samt Ambulancer i broget Forvirring ilte tilbage og spærrede Vejen. Vi opstillede strax en stærk Post med stræng Befaling til at standse enhver, som ikke var ukampdygtig, fortsatte derpaa vor Vej og toge alt det Artilleri med, vi kunde faa fat paa. En Times skarpt Ridt bragte os til det Sted, hvor vi fandt General C., en Gjæstgiver og Expolitiker, i Færd med at samle Resterne af sin Brigade. Den stakkels General var i en yderst sørgelig Forfatning og højlig opbragt over sine Folks Adfærd. Saa snart han i Mørket gjenkjendte os, raabte han fuld af Angest og Fortvivlelse: »Stig af mine Herrer, stig dog af, hvis De har Livet kjært; Fjenden staar ikke hundrede Alen

her fra, og jeg venter hvert Øjeblik et Angreb. Ak, kjære Stuart, hvorfor skulde dog jeg opleve en saadan Ulykke? Hvad skal der blive af os? Hvad kan redde os?« — Generalen søgte at trøste sin forsagte Ven, hjalp ham med at samle hans Folk, bragte hurtig alt disponibelt Artilleri i gode Stillinger og vendte sig derpaa til mig: »Major, jeg kan ikke tro, at Fjenden er saa nær; men vi maa have Vished i den Sag; tag derfor to Kurerer med Dem og søg ham op«. Generalen holdt meget af at anvende mig til slige kildne Foretagender, og hvor megen Pris jeg end ellers satte paa denne Ære, kan jeg just ikke sige, at jeg ved denne Lejlighed var ham saa særdeles forbunden; thi jeg red frem i Mørket med den trøstelige Bevidsthed at falde for vor egne Folks Kugler, saafremt Yankeerne skaanede mig. Forsigtig red jeg først halvtredsindstyve, derpaa hundrede, saa to Hundrede Skridt frem, alt blev stille, der var intet Spor af Fjenden. Endelig, efter mere end en Times Ridt, opdagede jeg lange Rækker Lejrbaal; her havde de Herrer Yankeer gjort Holdt og vare i Færd med at lave deres Aftensmad. I en Afstand paa omtrent tresindstyve Skridt kunde jeg tydelig skjelne Lejrilden og en paa Vejen opstillet Rytterpiket; men hverken Hest eller Rytter syntes at ane vor Nærhed. Uden at forurolige de fjendtlige Linjer rede vi sagte tilbage til vore Linjer, hvor Generalen med stor Uro og Spænding afventede vor Tilbagekomst. Imidlertid var General M'Laws indtruffen med Forstærkninger, Ordenen var gjenoprettet, og flere Batterier anbragte i fortrinlige Stillinger, beredte til Kamp; men da det var tydeligt nok, at Fjenden ikke vilde optage Bevægelsen før næste Morgen, galoperede Stuart og jeg tilbage til vort Rytteri, hos hvem vi bivuakerede Natten over.

Den 15de September brød frem, Dagen var lummer, og vore Hjærter ængstedes ved Uvisheden om, hvad de nærmeste Timer vilde bringe. Vor Stilling var utvivlsom meget mislig her i den »muntre Dal«, hvor vi vare helt

indesluttede med en langt overlegen Hær i Fronten, og Harpers Ferrys Garnison i Ryggen; hvis Jacksons Angreb paa Fæstningen slog fejl, hvad der vilde være afgjort inden Solnedgang, vilde de 13,000 Mand utvivlsomt kaste sig over os; vi havde saaledes intet andet at gjøre Regning paa end afgjort Sejr eller fuldstændig Undergang, og vi havde alle en fuld Bevidsthed derom. Vore Folk, som ellers vare saa muntre og fulde af Haab før et Slag, vare nu besjælede af en mørk, fortvivlet Bestemthed; Marchens trykkende Stilhed afbrødes kun ved Kolonnernes afmaalte Skridt, Skytsets Rumlen og Drønene fra det svære Skyts foran Harpers Ferry; som en rullende Torden gave Skuddene Gjenlyd vidt og bredt i Bjærgene.

General Stuart, der med Rytteriet begav sig til yderste venstre Fløj, befalede mig at blive tilbage med samt tolv Kurerer paa en Høj i vor Stillings Centrum og hvert femte Minut sende ham de nøjagtigst mulige Meldinger om Fjendens Bevægelser. Klokken henimod 10 satte den fødererede Hær sig i Bevægelse, Skyttelinjerne kom til Syne. Afgjørelsens Øjeblik var kommet, og hver Haand sluttede fastere om sit Værge. Allerede vexledes enkelte Skud, da høje Jubelraab, der overdøvede Skytsets Drøn, løde fra vore bageste Linjer, forplantede sig fra Række til Række og fyldte vore Hjærter med Jubel, men bragte Fjenden til at studse og øjeblikkelig standsede hans dristige Fremtrængen. »Harpers Ferry har overgivet sig til Jackson«. Nogle Øjeblikke senere jog en Officer paa en skummende Hest frem og overbragte den officielle Efterretning, der allerede som et Rygte var ilet forud fra Mund til Mund. Jeg afsendte strax en Kurer til Stuart med dette Glædesbudskab og behøvede ikke at paabyde ham Hast; den trofaste Kammerat vendte snart igjen tilbage, opfyldt af indre Tilfredshed, og sagde til mig: »Major, det var det smukkeste og hurtigste Ridt, jeg i mit Liv har tilbagelagt«.

Fjenden var som forstenet ved vore Folks Jubelraab, og da vi, snart efter forstærkede ved Delinger fra Jacksons Korps, gik over til et Modangreb, trak han sig skyndsomt tilbage ad de samme Veje, han var kommen. Stuart kom snart ridende, helt ude af sig selv af Henrykkelse, saa han omfavnede mig og udbrød: »Min kjære Von, er det ikke herligt? Vi maa strax over til gamle Stonewall og lykønske ham til hans glimrende Held«. Efter et hurtigt Ridt naaede vi den storartede Skueplads for vor storartede Sejr, netop tids nok til at blive Vidner til Fæstningens formelige Overgivelse, et Skue, som sikkert nok er det mest storartede, jeg i mit Liv har været Vidne til.

Efter alt, hvad jeg har fortalt om Harpers Ferry, har Læseren vel allerede fattet, at Fæstningens Omgivelser med Hensyn til Landskabets Skjønhed næppe overgaaes af mange Egne paa Jorden. Fra Dalene langs de to Floder, som her forene deres glimtende Bølger, rage klippefulde Bredder i Vejret til flere Tusende Fods Højde. Inden for Fæstningslinjerne ligger en vidt strakt Højslette, hvorfra man kan overskue disse mægtige Kjæder i deres hele storartede Ophøjethed. Paa denne Plet var hele Garnisonen opstillet og dannede med sin gode Udrustning, nye Uniformer og smukke Faner en slaaende Modsætning til Jacksons afmagrede Soldater, der vare opmarcherede lige over for, og hvis forslidte Klædninger og vejrbidte Ansigter tydelig vidnede om de Besværligheder og Savn, de havde døjet. Trommerne hvirvlede, begge Hærafdelinger præsenterede Gevær, og derpaa nedlagde de 13,000 Mand deres Vaaben og Faner, som strax bleve beslaglagte af vore Folk. Byttet i Harpers Ferry var meget betydeligt; foruden Fangerne faldt 70 Kanoner, henved 30,000 Geværer og uendelige Masser Munition, Levnedsmidler, Telte, Vogne, Ambulancer, Maskiner fra Værkstederne, Heste og Muldyr i vore Hænder.

Tiden forløb hurtig med at mønstre Fæstningsværkerne, og først sent ud paa Eftermiddagen ilede jeg efter min

General, som med sine Brigader allerede var brudt op til Sharpsburg. Jeg valgte en kortere, men besværligere Vej langs Potomacflodens sydlige Bred og naaede ved Nattens Frembrud Vadestedet ved Shepherdstown. Det Skue, som her frembød sig for mine Øjne, var saa vildt romantisk, at Ord ikke kunne gjengive det. Langs begge Bredder af den skjønne Flod, som her er en halv Fjerdingvej bred, havde Jacksons Tropper slaaet Lejr. Tusender af Lejrbaal gave Gjenskin i de glimtende Bølger, belyste paa en fantastisk Maade de travle Soldater og kastede deres sælsomme, grelle Lys ind mellem Urskovens kæmpemæssige Stammer, som kransede Bredderne og strakte deres Grene med Vinrankernes yppige Guirlander ud over Vandet. I Ruinerne af en Mølle, som Fjenden havde nedbrændt, havde et helt Mississippi-Regiment slaaet Lejr, og Synet af disse vilde, langskjæggede Karle, med Hestedæknerne over Skuldrene og deres store bredskyggede Hatte, vakte uvilkaarlig Minder om svundne Tiders vilde Røver- og Zigeunerliv. Uden videre Æventyr naaede jeg over Floden frem til Flækken Sharpsburg, hvor jeg opsøgte Stuarts Hovedkvarter og snart strakte mine mødige Lemmer i Husets Forstue med en Tornister som Hovedgærde.

Ved Sharpsburg, en net lille Flække paa et Par Tusende Mennesker, samlede Lee lidt efter lidt sin hele Hær, der nu kun ved Antietam Creek skiltes fra sin langt overlegne Modstander; gik M'Clellan over den ubetydelige Bæk, var et Slag uundgaaeligt. Den følgende Dag gik dog blot hen med en heftig Kanonade, som imod Aften tabte sig i en dump Stilhed. Vi fandt dog kun ringe Ro, hele Natten igjennem knaldede enkelte Skud i vor Nærhed, en fin, gjennemtrængende Regn forhøjede Situationens Ubehageligheder, og saa gjennemfrosne vi vare, havde vi ikke engang nogen Frokost til at styrke os med for den tilstundende Kamp. Ved Daggry red jeg med General Stuart langs vor hele Slaglinje, som strakte sig næsten en hel Mil over flere

Smaahøje, der ere meget hyppige i dette bølgeformige Landskab, gjennem Smaakrat og vidt strakte Kornmarker. Lees Hær er hele Krigen igjennem bleven meget overvurderet med Hensyn til sin Størrelse, ved Sharpsburg endnu mere end i noget andet Slag, han har leveret sine Modstandere. Af vor store Førers egen Mund har jeg hørt, at han ikke havde fulde 40,000 Mand i Ilden; men da M'Laws Division, 7000 Mand stærk, og flere andre Delinger først grebe ind i Slaget paa et senere Tidspunkt, havde han begyndt samme med ikkun 30,000 Mand mod den fødererede Hær, der efter M'Clellans egen Opgivelse ikke talte mindre end 90,000 Mand. De uafbrudte Fægtninger under hele Felttoget, de lange trættende Marcher, de frygtelige Savn, vor Hær maatte underkaste sig, havde betydelig svækket dens Styrke, og alle disse Omstændigheder medførte, at en stor Mængde Efternølere vare blevne tilbage paa Potomacsiden. Da vi saaledes rede langs vore udtyndede Linjer, og jeg saae vore medtagne, pjaltede Soldater, af hvilke mange vare uden Fodtøj, kunde jeg ikke afholde mig fra den Bemærkning, at vor Hær næppe var synderlig kampdygtig til det forestaaende Sammenstød, og at jeg med bange Bekymringer imødesaa Udfaldet; men Stuart var ved godt Mod: »Jeg er fast overbevist om, at vi med Guds Hjælp og ærlig Vilje nok ville banke Yankeerne dygtig igjennem«.

Vor højre Fløj førtes af Longstreet, Lee selv kommanderede i Centrum og Jackson paa venstre Fløj, som lænede sig til Potomac; her vare ligeledes trende af vore Regimenter opstillede som Reserve. Kampen begyndte ved Daggry og var paa Jacksons Fløj i fuld Gang allerede Kl. 7. Jordbundsforholdene gave ikke Rytteriet synderlig Lejlighed til at gribe ind i Fægtningen; men den utrættelige Stuart, som altid var paa Pletten, hvor Faren var mest truende, og som nød Jacksons fuldeste Tillid, havde overtaget Befalingen paa denne Generals yderste venstre Fløj og her samlet 25 Stykker Skyts, mest fra sit ridende Artilleri; han

trængte nu dristig frem med dem og rettede en yderst virksom Flankeild mod Fjenden. Yankeerne besvarede denne Kanonade med saa stort Eftertryk, at jeg svævede i uafbrudt Angest for Generalens Liv; thi han var overalt tilstede, hvor Blodet fløt i Strømme, og tvende af vore bedste Kurerer vare allerede faldne ved hans Side.

Fjenden rettede navnlig sit Stød mod Jacksons Centrum, der for en Stund maatte vige og efter et langt, tappert Forsvar blev kastet ud af et større Krat; men den bistre Stonewall bragte snart igjen sine Folk til at holde Stand, fik Forstærkninger og drev under store Blodsudgydelser Fjenden en halv Mils Vej tilbage. Imidlertid sagtnedes Kampens Heftighed lidt efter paa dette Punkt; det var ligesom om begge Hære først skulde komme til Aande igjen efter den Timer lange, frygtelige Dyst. Desto højere og voldsommere blev nu Kanontordenen paa vor højre Fløj, hvor det hidtil havde været forholdsvis stille. Trængt af Fjendens Overmagt var Longstreet vegen langsomt tilbage, lig en saaret Løve forsvarende hver Fodsbred Jord, til han endelig i Sharpsburgs Forstæder fik Forstærkninger og efter en hed Kamp atter vandt det tabte Terrain tilbage. Centrum havde ikke deltaget saa meget i Slaget som de tvende Fløje, Kampen indskrænkede sig her væsentlig til en frygtelig Kanonade, og vort Skyts overdængede fra en meget fordelagtig Stilling de fjendtlige Rækker med en ødelæggende Granatregn. Sagerne stillede sig saaledes overalt gunstig for os, da den synkende Sol kastede sine sidste Straaler over den blodige Valplads, og det hurtig indtrædende Mørke satte en Grænse for Myrderiet. Vi kunde med rette tilskrive os Sejren, da vi vare fuldstændig Herrer over den med Fjendens døde og saarede dækkede Valplads.

Sejren vilde dog sikkert have været endnu fuldstændigere, saafremt General M'Laws havde fulgt sine Ordrer, ført sine 7000 Mand tidligere i Ilden og ikke ved sine

langsomme Bevægelser i saa høj Grad hindret den højestbefalendes Planer. Vore Tropper kæmpede paa denne hæderfulde Dag bedre end nogen Sinde; det var forbavsende at se barfodede Mænd, hvis saarede Fødder mærkede Vejen med Blod, springe frem i de forreste Rækker for at sejre eller falde med deres Fæller. Sejrsbyttet var ikke stort og bestod kun i et Par Kanoner og faa Fanger; derimod var vort Tab meget betydeligt og løb op til 2000 døde og 6000 saarede. De fødererede som Angriberne havde endnu haardere Tab at beklage, nemlig 12,000 Mand, hvoriblandt særdeles mange Officerer.

Største Delen af Sharpsburg var i Slagets Løb skudt ned af Fjendens Granater; Natten efter Slaget tilbragte jeg derfor med tvende af Stabens Kurerer i en Stald, under hvis Tag vi heldigvis opdreve lidt Hø for vore Heste. Flere Skud, der ved Daggry faldt i Nærheden af vort Natteleje, maatte vække den Tro, at Kampen var fornyet i Byens Gader; men da vi forlode vor Kostald, fandt jeg til min Forbavselse og Beroligelse, at Skuddene hidrørte fra vore egne Folk, som morede sig med at skyde Grise og Høns, der paa Grund af Ildebranden vare blevne herreløse og nu vankede om paa maa og faa. »De stakkels Smaafolk,« bemærkede vore Mænd med tørt Humor, »vide ikke, hvor de skulle gjøre af sig selv, og vi maa derfor tage os af dem«. Paa forskjellige Steder mellem Ruinerne steg allerede en appetitlig Duft af stegt Kjød til Vejrs og mindede min Mave om den lige saa bedrøvelige som uomstødelige Sandhed, at jeg i 48 Timer saa godt som intet havde nydt. Og Størstedelen af vor Hær var i samme Tilstand, Folkene havde i flere Dage kun levet af umodne Æbler og Majskolber, som de samlede og ristede. Ikke desto mindre holdt jeg mig forpligtet til at irettesætte en Texaner, som i min umiddelbare Nærhed paa 60 Fods Afstand med et Mesterskud fældede et prægtigt, ungt Svin, der galoperede tværs over Gaden. Med et Udtryk af største Forbavselse

vendte han sig mod mig: »Major, har De spist noget i Gaar?« Paa mit benægtende Svar tilføjede han: »Saa véd De, hvad det vil sige at være sulten; jeg har slet ikke nydt noget i et Par Dage«. Der var ikke noget at sige hertil, jeg besteg min Hest og red ud til vor Hærs forreste Linjer, som allerede i fuld Slagorden ventede Kampens Fornyelse.

Jeg fandt snart Stuart og ledsagede ham paa et Ridt hen over Valpladsen for at inspicere de fjendtlige Stillinger. Valpladsen frembød et rystende Skue, intet Lig var begravet, foran Jacksons Front laa de faldne fødererede i store Dynger, og mellem dem endnu talrige saarede, hvis Pinsler ikke vare afhjulpne. De to Hæres Forposter stode ikke mere end et Par Hundrede Alen fra hverandre, af og til faldt et Skud, naar en driftig Knøs vovede sig frem paa det nevtrale Omraade for at redde en Bøsse eller udplyndre et Lig. Efter at flere Yankeer havde lønnet vor Videbegjærlighed med nogle Kugler, naaede vi frem til et Batteri paa 25 Kanoner, hvor vi fandt Jackson i Læ bag et Gærde; han gjorde sig til gode med en kostelig Kop varm Kaffe, som hans tro Tjener havde reddet fra en falden Yankemands Tornister, og indbød os gjæstfrit til at dele hans Nydelse. Snart efter indfandt ogsaa General Lee sig, jeg lod de tre store Mænd blive alene ved et alvorligt Krigsraad og strakte mig i en kort Afstand i det bløde Græs, medens jeg overlod mig til alle Haande melankolske Tanker og tunge Anelser om en nær forestaaende Død, hvilke mørke Skygger dog ud paa Eftermiddagen bleve jagne paa Flugten af min Tjener Williams, der med et Grin over sit hele sorte Ansigt bød mig Tomater, Æbler og ristede Majskolber, som han havde stjaalet i det nærmeste Landsted, da der just tilbød sig en gunstig Lejlighed.

Naar jeg nu gjennemlæser de meget alvorlige og tungsindige Ord, som jeg kort forud nedskrev i min Dagbog, kan jeg ikke bare mig for at smile; de ere alt for urimelige til

at gjengives, og jeg omtaler i det hele kun denne Ubetydelighed for at vise, at selv om slige Forudanelser end undertiden gaa i Opfyldelse, ere de i de aldeles overvejende Tilfælde fuldstændig betydningsløse, vi høre i Reglen blot ikke noget om dem.

Vor store Overgeneral havde imidlertid besluttet at gaa tilbage over Potomac og igjen flytte sin svækkede Hær over paa virginisk Grund. Vi kunde ikke opnaa noget yderligere ved en fortsat Dvælen i Maryland, og selv om en fornyet Kamp havde medført et tilfredsstillende Resultat for vore Vaaben, havde General Lee dog ikke Tropper nok til at hævde det vidt strakte Omraade. Man har ofte dadlet ham for, at han overhovedet leverede Slaget ved Antietam; men han var nødt dertil, saafremt det store Bytte, General Jackson havde gjort i Harpers Ferry og som var af højeste Vigtighed for os og overhovedet vel et stort Offer værdt, skulde bringes i Sikkerhed. Derhos var han ikke bekjendt med, i hvor høj Grad ogsaa de fjendtlige Kræfter vare udmattede af Kampen; først paa et senere Tidspunkt erfarede vi gjennem M'Clellans eget Udsagn, at af den hele store føderede Hær var kun et eneste Korps endnu kampdygtigt. Vor Hærs Tilbagetog blev forberedt hele Dagen igjennem, derpaa tiltraadt i Nattens Løb og udført paa en mesterlig Maade, naar man betænker, at det gik for sig paa en eneste Vej, at vi ikkun lode 360 haardt saarede tilbage i Fjendens Hænder, og at vor hele Hær allerede den næste Morgen stod paa Virginiens Grund, inden vore Modstandere havde nogen Anelse om vort Tilbagetog.

Stuart brød op med sin Stab omtrent Kl. 10 om Aftenen, og jeg maa tilstaa, at dette Ridt hører til de mest ubehagelige, jeg har tilbagelagt i mit hele Liv. En fin Regn, der var falden den foregaaende Aften, havde gjennemblødt Jorden og gjort den saa glat, at det faldt vanskeligt overhovedet at komme frem, og jeg styrtede ikke mindre end fem Gange med min Hest. Vejen var overalt spærret

af marcherende Kolonner, Batterier og Vogntog, og Mørket var derhos saa stort, at man næppe vidste, hvorhen man skulde rette sine usikre Fjed. General Stuart og jeg undgik med Nød og næppe at blive knuste, han styrtede med sin Hest umiddelbart mellem Hjulene paa en tung Bagagevogn, som uundgaaelig vilde være kjørte over ham, hvis jeg ikke heldigvis havde været i Stand til at stoppe dens Fart. Generalen havde stort Hastværk, skyndede uafladelig i en noget utaalmodig Tone paa de foran marcherende Folk og fik til min store Morskab ofte temmelig djærve Svar af Soldater og Trosknægte, der ikke kjendte hans Stemme. Endelig naaede vi Potomac, satte uden Hindring over samme, og efter at vi vare marcherede en Stund videre i Mørket og paa den klippefulde Grund om Shepherdstown, medens vi vare nødsagede til at føre vore Heste ved Tøjlerne, kunde vi endelig gjøre Holdt under aaben Himmel paa en rigtig nok fugtig, men dog fast Grund. Saaledes endte vort korte, men indholdsrige Felttog i Maryland.

C. H.

# Haugwitz og Hardenberg*).

Efter Freden i Tilsit maatte Hardenberg vige for Napoleons Had, opgive sin Stilling som Førsteminister og forlade Preussen. I Aaret 1808 vendte han igjen tilbage og tog Bolig i Tilsit, hvor han beboede de Værelser, i hvilke Napoleon og Alexander havde sluttet Freden. Her var det, at han i sin Ensomhed, uden at tage Del i Statsforretningerne og uden Anelse om den store Fremtid, han endnu skulde opleve, nedskrev de Mindeskrifter om sin Statsstyrelse, der ikke blot skulde overlevere hans Kundskab om Begivenhederne til Efterverdenen, men ogsaa forsvare ham mod de mange Beskyldninger, der rettedes mod hans Politik. I det Mindeskrifterne saaledes paa én Gang bleve en Retfærdiggjørelse for deres Forfatter og en Anklage mod hans Modstandere, følger det af sig selv, at de faktiske Angivelser ikke sjælden ere upaalidelige og altid ufuldstændige. Gjennemtrængt af Bevidstheden om sine Bestræbelsers Renhed, men nedtrykt af deres uheldige Udfald og sit Fædrelands Ulykke, søger Hardenberg Aarsagerne dertil, ikke i sin egen Holdning, som dog ingenlunde var fejlfri, ikke heller i Begivenhedernes Gang, som ofte bliver

*) Efter Paul Bailleu: Deutsche Rundschau. August 1879, smlg. Denkwürdigkeiten des Staatskanzlers Fürsten von Hardenberg. Herausgegeben von Leopold von Ranke. 5. Bände. Leipzig 1877.

til en alt beherskende Nødvendighed, men kun i sine Modstanderes Svaghed og Falskhed: det er Haugwitz og Lucchesini, Lombard og Beyme, som krydse hans Politik og derved bringe Preussen i Ulykke. Modsætningen imellem deres politiske Anskuelser, som først kom til Gjennembrud ved selve Ulykkens Begyndelse, overfører hans Fremstilling paa Tider, hvor den næppe endnu fandtes, i alle Tilfælde ikke var traadt virksomt frem. Og dog forekommer Hardenberg sig som den Kassandra, der saae Fordærvelsen komme, søgte at afvende den, men strandede paa sine Omgivelsers Vantro og Falskhed. Enhver Fremstilling af dette Tidsrum maa stille sig dette Forhold skarpt for Øje; den vil prøvende og udfyldende kunne øse af de i Mindeskrifterne fremstillede Kjendsgjerninger; men Hardenbergs, en halv Emigrants, Domme over hans Modstandere maa den helst lade upaaagtede.

Disse Mindeskrifter gik efter Hardenbergs Død over i Kabinetsraad Albrechts og Fyrst Wittgensteins Hænder, bleve derpaa fra 1828 forseglede opbevarede i det preussiske Geheimearkiv, indtil de i 1877 bleve udgivne af Ranke. Da Hardenberg kun giver udførlig Beretning om de politiske Forviklinger fra 1803 til 1807, i hvilke han selv greb virksomt ind, har Ranke tilføjet et Bind som Indledning, et andet som Fortsættelse, der behandle Hardenbergs tidligere Virksomhed, men efterhaanden udvide sig til en Fremstilling af den preussiske Politik, ja næsten til en verdenshistorisk Udsigt over Aarene 1793—1815. Her maa vi i det væsentlige holde os til de Begivenheder, som Hardenberg selv har fremstillet: hans første Ministerium, hans Modsætning til Grev Haugwitz, hans midlertidige Tilbagetrædelse og endelige Sejr.

## I.

Af Fødsel en Hannoveraner, ligesom General Scharnhorst, udsprungen af en Slægt, der havde tjent sit snævrere

Fædreland lige godt i Krig og Fred, traadte ogsaa Hardenberg allerede som ungt Menneske ind i den hannoveranske Statstjeneste; men hverken dér eller under Hertugen af Braunschweig, hos hvem han derefter traadte i Tjeneste, kunde han tilkæmpe sig en Stilling, der kunde tilfredsstille hans Aands Fordringer. Den omfattende politiske Dannelse, som han havde forberedt ved ivrige Studier i Leipzig og Göttingen og udvidet ved Rejser i Holland og England, gjorde ham kjed af de smaa Staters snævre Forhold, og hans Ærgjerrighed og Lyst til en større Virksomhed førte ham over i den preussiske Stats Tjeneste. Han var her saa heldig at faa en Stilling, der aabnede et friere Spillerum for hans alsidige Dygtighed og Selvstændighedsdrift, i det han fik Styrelsen af de frankiske Markgrevskaber, som 1790 gik over i preussiske Hænder, og derved en Virksomhed, som han efterhaanden forstod at gjøre næsten uafhængig af Ministeriet i Berlin. Da dernæst Markgrevskaberne endnu stode i en langt nærmere Forbindelse med »Riget« end det øvrige Preussen, plejede Regeringen i Berlin at henvende sig til Hardenberg, saa ofte Forviklingerne under Krigen med Frankrig gjorde det nødvendigt at forhandle med de andre Rigsstænder. Det var ogsaa Hardenberg, som sluttede Freden i Basel med den franske Republik (1795), hvorved han først vandt et Navn i Evropas politiske Verden. I den følgende Tid blev han derpaa ofte kaldet til Berlin og taget med paa Raad i Forhandlingerne om den almindelige Politik, ved hvilke hans fortrolige Bekjendtskab med Forholdene imellem Tyskland og Frankrig altid sikrede ham en vægtig Stemme. Det faldt derfor ganske naturligt, at han midlertidig traadte i Stedet for Grev Haugwitz, da denne i Avgust 1803 havde taget sig nogle Ugers Permission, og at han efter Grevens egen Opfordring i April 1804 foreløbig og i Juli s. A. endelig afløste ham som preussisk Udenrigsminister.

De Forhold, under hvilke han overtog denne Stilling,

maa nu forekomme os meget afskrækkende. I Spidsen for den preussiske Stat stod en Konge, der havde den bedste Vilje og ikke ringe Evner, men manglede den Kraft og Raskhed til at fatte Beslutninger, som i den Tid fremfor alt var nødvendig for en Hersker. Dertil kom, at hans Førsteminister, Grev Haugwitz, der ikke i den Grad, som Traditionen har vænnet os til at forudsætte, manglede Mod og Kraft, ingenlunde havde været ene om at bestemme Kongens Udenrigspolitik; thi Forretningsgangen havde efterhaanden medført, at Kabinetsraaderne havde mere Indflydelse paa Statsanliggendernes Styrelse, end Ministrene. Hver Morgen indfandt Frederik Vilhelm den 3djes Generaladjutant, Generalmajor Köckritz, sig i Kongens Kabinet og aabnede de indløbne Sager; efter som de angik militære, indre eller ydre Forhold, henviste han dem til Generaladjutant Kleist eller Kabinetsraaderne Beyme og Lombard, som derpaa afgave Beretning til Kongen og indhentede hans Afgjørelse. Beyme, ogsaa en Hannoveraner af Fødsel, hørte til det 18de Aarhundredes liberale Skole; han var virksom, kundskabsrig, ivrig for Reformer, navnlig i Justitsvæsenet, men haardnakket og uden heldige Egenskaber til Udenrigspolitiken, i hvilken han dog ikke sjælden greb ind. Af langt større Betydning for denne var imidlertid Johan Vilhelm Lombard. Denne Mand, som var udgaaet af den franske Menighed i Berlin, var bleven Kabinetssekretær hos Frederik den store og havde vundet de følgende Konge Tillid i saa høj en Grad, at han i Aaret 1800 var bleven udnævnt til Kabinetsraad for de udenrigske Anliggender, efter at han, som det hed i hans Bestalling, allerede længe havde ydet Tjeneste som saadan. Han besad en overordentlig stilistisk Færdighed, som gjorde ham særlig skikket til diplomatisk Korrespondance; men hvad der har gjort ham fordærvelig for Preussen, var hans Evne til at fremstille de svage Sider ved enhver Beslutning, uden at han selv gjorde noget positivt Forslag. Begge Kabinets-

raaders almindelige politiske Holdning kan betegnes ved, at Grev Metternich kaldte den ene en preussisk, den anden en fransk Jakobiner. I øvrigt maa man ikke tro, at Kongen lod sig lede alene af dem: han havde særlig Tillid til Lombard, fordi dennes fredelige Sindelag stemmede med hans eget; men da det var hans Grundsætning i Politiken at undgaa enhver Ensidighed — saaledes kaldte han Fastholdelsen af én Ministers bestemt udtalte System —, saa plejede han i ethvert vigtigt Spørgsmaal at henvende sig til de forskjelligste Personligheder, fremfor alle til Generalerne: først Hertugen af Braunschweig og dernæst Kalckreuth og Köckritz, Rüchel og Möllendorf, Massenbach og Zastrow. De havde alle tjent under Frederik den store, og en Afglans af hans Geni syntes at være gaaet over paa dem; men ikke en eneste af dem havde arvet det allermindste af hans Virkekraft og Bestemthed: saa forskjellige de end ellers kunde være, i forsigtig Betænksomhed lignede de hverandre og deres Konge. Imellem alle disse ingenlunde fordringsløse Personligheder, hvis ofte modstridende Indflydelser omgave og bestemte Kongen, blev der ikke megen Plads tilbage for den Minister, hvis Kald det egentlig var at lede den preussiske Stats Politik.

Christian Heinrich Kurt, Greve af Haugwitz, født i Schlesien, var allerede tidlig dragen ind i de Kredse af det 18de Aarhundredes Selskab, i hvilke man nærede mystiske Bestræbelser og en hemmelighedsfuld Tro paa det vidunderlige og overnaturlige. Han havde staaet Grev St. Germain og Cagliostro nær, og paa sine Godser i Schlesien traadte han i Forbindelse med Herrnhuterne. I denne Tilbøjelighed til Sværmeri stemmede han overens med Kong Frederik Vilhelm den 2den, der gjærne greb Lejligheden til at faa ham til at træde i den preussiske Stats Tjeneste. I 1792 blev han udnævnt til Sendemand i Wien og endnu i samme Aar til Udenrigsminister. Hans politiske Anskuelser betegnes ved, at han engang erklærede Politiken for den

Kunst, at bevare Freden saa længe som muligt; han havde derfor været lidet gunstig stemt for Krigen mod Frankrig, og efter Rædselsregeringens Fald saae han gjærne, at politiske og endnu mere finansielle Vanskeligheder bevægede Kongen til at slutte Fred. Derefter søgte han at befæste Preussens og Nordtysklands Nevtralitet og midt under Krigens Storme at skabe en fredelig Oase, i hvilken Handel og Industri, Kunst og Videnskab kunde udfolde sig. Endnu i Aaret 1802 pegede han med stor Tilfredshed hen paa de vigtige Fordele, Preussen havde vundet ved sin fredelige Politik: hvorledes Statens Pengekræfter vare stegne, hvorledes Tallet af de preussiske Skibe, der gik igjennem Sundet, var voxet til det firdobbelte; men ligesom nu en Stigen af den indre Velstand i Preussen ingenlunde er forbunden med den ydre Magts Forøgelse, saaledes svarede den Gang omvendt den politiske Magts Tilvæxt ikke til den materielle Opblomstring; thi medens hele Preussens System hvilede paa Forudsætningen af de evropæiske Staters Ligevægt, hævede der sig ved dets Side en Magt, hvis politiske Storhed og Grundsætninger bragte alle andre Stater i Fare, og en Mand, som havde Kraft og Vilje til at anvende denne Magt. Man gjør dog Haugwitz Uret, naar man antager, at han lukkede sine Øjne for denne Iagttagelse, tvært imod saae han i det Frankrig, som var fremgaaet af Revolutionen, den største Fare for Evropa og især for Tyskland; men ved hvilke Midler — saaledes spurgte han idelig sig selv — var det muligt at afvende denne Fare fra den preussiske Stat? Han havde gjærne set Preussen deltage i Koalitionen af 1799; thi han var ikke blind for de farlige Følger af en alt for længe fortsat Nevtralitet; men Kongens fredelige Sindelag og endnu mere de forbundne Magters Nederlag i Schweiz og Holland tilintetgjorde denne Tanke, førend den kunde udføres. En anden Udvej syntes ham at aabne sig, efter at Frankrig havde sluttet Fred med Østerrig, Rusland og England; da han saae den største Fare i Modsætningen

mellem det gamle Evropa og det revolutionære Frankrig, kom han paa den Tanke at skaffe denne Modsætning ud af Verden ved at begunstige den monarkiske Omdannelse i Frankrig og derpaa at inddrage denne Stat i et nøje Forbund med Preussen og Rusland.

I Maj 1802, da der forberedtes en Sammenkomst imellem Kejser Alexander og Kong Frederik Vilhelm i Memel, udtalte han denne Tanke i en Skrivelse til Kongen. Haugwitz gaar ud fra den Anskuelse, at man ikke maatte lade sig forføre til en falsk Sikkerhed ved de fredelige Udtalelser, der gjenlode fra Luneville og Amiens: Frankrig truede under den første Konsuls Jærnscepter mere end nogen Sinde Evropas Ligevægt og Fred; men det ulykkelige Udfald af Koalitionen af 1799 havde víst, at det var en frugtesløs Bestræbelse at sætte Skranker for den franske Overmagt ved Vaaben; meget mere maatte de preussiske og russiske Statsmænd betragte det som deres Opgave at tilvejebringe et stort Forbund mellem Frankrig, Rusland og Preussen. For at vinde den første Konsul for denne Forbindelse maatte man imødekomme hans Ønske, at gjøre Regeringen over Frankrig med forandret Titel arvelig i hans Slægt. Hørte han først i Formen som i Virkeligheden til Evropas Suveræner, turde man haabe, at han vilde føle sig som et Medlem af denne store Familie og bekjende sig til Grundsætninger, paa hvilke der lod sig bygge et fast System af Billighed og Fred; men de Underhandlinger, som Grev Haugwitz knyttede for at virkeliggjøre sin store Plan, førte ikke til noget. Krigen mellem England og Frankrig brød ud med fornyet Heftighed, og de russiske og franske Interesser begyndte at komme i Modstrid. Snart blev ogsaa Preussen følelig ramt af disse Fjendtligheder: en fransk Hær trængte ind i Kurfyrstendømmet Hannover og satte sig fast midt i Hjærtet af de preussiske Stater. Stillingen var med ét Slag forvandlet: de paa Fredstilstanden grundede Planer opløstes til intet, og det gjaldt nu kun om at bevare Preussen

for de Eftervirkninger, Kampen imellem England og Frankrig maatte fremkalde, efter at den var rykket det lige ind paa Livet.

Grev Haugwitz, som fra Begyndelsen af havde indset de skæbnesvangre Følger af Hannovers Besættelse, havde ikke ladet det mangle paa Underhandlinger for at forebygge denne; men hans Forslag fandt hverken Bifald hos England eller Rusland, ikke heller lykkedes det ham at overtyde sin egen Konge om de Farer, med hvilke den første Konsuls Politik ogsaa truede Preussen. Frederik Vilhelm svarede tvært imod, at han saae Sagen i et alt for sort Lys*); fredelig, som han var, foretrak han at fæste Lid til de tilfredsstillende Forsikringer, som Lombard bragte hjem fra en Sendelse til Napoleon; men lidet beroliget herved indsaa Grev Haugwitz, at Preussen i den ugunstige Stilling, Franskmændenes Nærhed havde frembragt, var nodt til at betræde nye Veje i sin Politik. Efter at han paa ny havde gjort Forsog paa at opnaa en almindelig Overenskomst med Rusland og Frankrig paa én Gang, men var víst tilbage af begge, maatte han beslutte sig til at underhandle med Frankrig alene, hvortil Napoleon allerede ofte havde opfordret ham. Intet er urigtigere, end hvad man overalt læser, at Grev Haugwitz har hældet til Frankrig: den Retning i den preussiske Politik, som bar denne Karakter, er Lombards Værk, medens Haugwitz ofte, men forgjæves, modsatte sig. Kun modstræbende og uden Tillid er han den Gang gaaet ind paa Underhandlingerne med Frankrig og var ogsaa tilstrækkelig advaret af den preussiske Sendemand i Paris, Marquis Lucchesini. Denne skarpsindige og dygtige Mand var en af de faa, der ikke af den første Konsuls storartede Evner og Bedrifter lod sig skuffe med Hensyn til det betænkelige i hans Karakter og Politik. Han indberettede, hvorledes Napoleon roste sig af at have

*) Paa Grund af denne Uenighed har Grev Haugwitz, efter hvad de østerrigske Sendemænd i Berlin berette, allerede den Gang forlangt sin Afsked.

overlistet Lombard i Brüssel, og advarede sin Regering mod den Tro, at Napoleon ved Traktater vilde lade sig binde i sin frie Bevægelse for Fremtiden. Tillige erkjendte hans skarpe Blik allerede den Gang, til hvilke Forholdsregler den første Konsul endnu vilde bliveført ved Krigen med England: paa den ene Side vilde han se sig nødt til, efterhaanden at besætte alle Fastlandets Kyster og spærre alle Havne for Englænderne; paa den anden Side tænkte han allerede igjen alvorlig paa en Krig med Østerrig, der dog aabnede ham ganske andre Udsigter end de usikre Foretagender mod England (December 1803). Hvorledes kunde vel Haugwitz lukke sine Øren for saadanne Advarsler? Hovedsagen var imidlertid, at der herskede en Modstrid imellem de franske og preussiske Anskuelser, som fra først af gjorde disse Underhandlinger ufrugtbare; thi som det var naturligt for en Stat, hvis Interesser paa én Gang omfattede Østen og Vesten, Havet og Fastlandet, fordrede Napoleon et Forbund, der skulde sikre Frankrigs hele Stilling i Evropa; men Haugwitz vilde kun indlade sig paa en Overenskomst, som indskrænkede sig til den ojeblikkelige Krigstilstand mellem Frankrig og England og sikrede Preussen og hele Nordtyskland mod dennes Eftervirkninger: fremfor alt fordrede han, at Franskmændene skulde rømme Hannover. Vel veg Preussen efterhaanden et Skridt tilbage, i det det lod sig nøje med, at Hannover blev besat af et saa vidt mulig indskrænket Antal af Franskmænd; men Napoleon holdt fast ved sin Fordring om en almindelig Alliance. I Begyndelsen af April 1804 afbrød Haugwitz Underhandlingerne, men tilkjendegav den franske Sendemand i Berlin, Laforest, at Preussen vilde opretholde sit venskabelige Forhold til Frankrig og ikke indlade sig paa nogen fjendtlig Forbindelse mod denne Magt, saafremt Napoleon ikke forstørrede Hæren i Hannover eller krænkede de øvrige Stater i Nordtyskland.

Hvad skulde der nu ske? Naar det viste sig umuligt at blive enig med Frankrig, var det da ikke nødvendigt at

søge en desto inderligere Forstaaelse med Rusland? Kong Frederik Vilhelm den 3dje var ikke af denne Mening. Han vilde være og blive Ven og Mægler mellem begge Stater: han forkastede en nærmere Forbindelse med Rusland, som jo maatte have rettet sig imod Frankrig, ligesom han havde afvist et almindeligt Forbund med Frankrig uden Rusland. Han havde vist nok begyndt at blive mistroisk mod Napoleon*) og var bestemt paa ikke at taale videre Overgreb af Frankrig, dog uden i rette Tid at møde saadanne ved militære Foranstaltninger, og han vilde i Tilfælde af Fare være sikker paa Ruslands Understøttelse, uden dog forud at binde sine Hænder ved alt for bestemte Overenskomster. Haugwitz har i en lang Skrivelse fra disse Dage gjort Kongen opmærksom paa, at disse »delikate« Betingelser næppe vare til at opnaa tilsammen. Han havde overhovedet kun liden Grund til at være tilfreds med Sagernes Stilling; hele den diplomatiske Virksomhed, som han havde udviklet i den sidste Tid, var bleven frugtesløs: Franskmændene stode i Hannover og havde desuden besat Kuxhaven og Ritzebüttel, medens Englænderne blokerede Elbens og Weserens Munding, hvorved Preussens Handel blev ødelagt. Fuld af Bekymring over den almindelige evropæiske Stilling og fuld af Mismod over sit Forhold til Kongen midt imellem modsatte Indflydelser, foretrak han at vige for det truende Uvejr, som han ikke saae sig i Stand til at forebygge, og i Begyndelsen af April overgav han Ledelsen af den preussiske Politik i Friherre v. Hardenbergs Hænder.

## II.

De to Statsmænd havde hidtil staaet i et Venskabsforhold til hinanden, som ikke var uden Hjærtelighed, ja

*) I en egenhændig Optegnelse fra disse Dage taler han om Napoleons „politique remuante et inconstante et son ambition démesurée d'influer et de dominer exclusivement".

ikke engang uden Sentimentalitet, som heller ikke i saadanne Forhold var ualmindelig i forrige Aarhundrede. Haugwitz havde ikke fortiet for sin Ven, af hvilke Grunde han fandt sig foranlediget til at opgive sin Plads: han skjulte ikke for ham, at hans egen Indflydelse paa Kongen blev trængt tilbage ved Lombards Indblanding; Hardenberg var ogsaa bekjendt med de Vanskeligheder, i hvilke Evropas almindelige Stilling havde indviklet den preussiske Stat. Ikke desto mindre vovede han at overtage Ledelsen af Udenrigspolitiken; han havde foresat sig at vise Kongen Aabenhed og Hengivenhed; han haabede ved personlig Omgang med ham, hvorfra Haugwitz alt for meget havde trukket sig tilbage, at frembringe det bestemmende Indtryk, som en smidig og betydelig Personlighed kan gjøre Regning paa; han smigrede sig med at kunne unddrage sig fra Kabinetsraadernes Indvirkning; thi han nærede ikke ringe Tanker om sine egne Evner og havde Mod, Behændighed og en Lyst til Diplomatiet, som kun blev pirret ved de umiskjendelige Vanskeligheder — hvorfor skulde han da ikke modtage en Kaldelse, som Kongen og hans egen Pligtfølelse lod udgaa til ham?

Det saae ogsaa virkelig ud til, at det skulde lykkes ham at overvinde de Hindringer, for hvilke hans Forgænger var traadt tilbage. Det behagelige Indtryk, hans Elskværdighed frembragte i Hofkredsene, befæstedes ved det Liv og den Fyrighed, som vare forbundne med den. Kongen selv syntes godt om den Maade, hvorpaa hans ny Minister arbejdede med ham, og bemærkede med Tilfredshed, hvorledes han ganske forstod at slutte sig til hans fredelige Tilbøjeligheder; thi det er i det hele et Særkjende for det gamle Preussens Statsmænd: deres Navn betyder ikke et System, hvormed de staa eller falde; deres Politik bliver ikke baaren af en Tanke, som de holde fast ved med Overbevisning: de ere hvert Øjeblik rede til at gaa ind paa de Veje, Kongens Vilje eller Omstændighedernes Magt driver

dem hen til. Naar Hovedstadens diplomatiske Kredse havde troet, at der med Hardenbergs Indtrædelse vilde foregaa en Forandring i den preussiske Politik, maatte de snart overbevise sig om, at denne Forudsætning havde været en Skuffelse. Allerede i Forvejen havde Hardenberg højtidelig udtalt, at han regnede det for sin Pligt at følgé Kongens Befalinger og personlige System. Næsten endnu mere afgjort end Haugwitz søgte han nu at bevare den strængeste Nevtralitet imellem Frankrig og Rusland og fastholde Preussens venskabelige Forhold til begge: den franske Sendemand Laforest forsikrede han, at han haabede snart igjen at kunne optage Traaden i den afbrudte Underhandling, og med den russiske Sendemand Alopæus traadte han i et venskabeligt Forhold. Ved Siden deraf viste han imidlertid lejlighedsvis en fast Holdning, som vandt Beundring og endog blev ledsaget af ydre Resultater; men hans Politik var dog altid kun beregnet paa Øjeblikkets Fornødenheder uden Hensyn til Fremtidens Fordringer; den var behændig og bøjelig, men hævede sig aldrig til Daadskraft og Storhed; den skred fremad, men mere lidende end handlende, og omgik Vanskeligheder mere end den overvandt dem. Hardenberg var som en Vandringsmand, der skrider rolig og sorgløs fremad: i det han snart viger til Side for en Hindring, der stiller sig ham i Møde, snart fryder sig over de smilende Marker, der omgive hans Vej, agter han ikke paa de Skyer, der samle sig over hans Hoved til et Uvejr, som vil knuse ham.

Det bevægende Moment i den evropæiske Politik dannede den i Aaret 1803 mellem England og Frankrig igjen udbrudte Krig. Man véd, med hvilken Hensynsløshed imod de nevtrale Staters Rettigheder Napoleon førte denne Krig: ligesom han krænkede Preussen ved Hannovers Besættelse, saaledes fornærmede han Rusland ved den imod Traktaterne stridende Besættelse af Neapels Kyster og ved sin Vægring ved at yde Kongen af Sardinien den lovede Skadesløsholdelse,

og endelig ophidsede han alle imod sig ved Prinsen af Enghiens Mord. Overalt var der Uro, Misfornøjelse, Tilbøjelighed til Modstand: skulde der ikke findes en Stat, som vilde vække disse slumrende Fjendtligheder og samle de spredte Kræfter for at sætte en Skranke for denne Politik, der satte sig ud over traktatmæssige Forpligtelser saa vel som over Sædelighedens evige Bud og truede med at udbrede sin Overmagt over hele Evropa? Rusland var bestemt paa at blive denne Stat.

Kejser Alexander den 1ste af Rusland gjaldt for den skjønneste Mand i sit Rige; den Fortryllelse, som strømmede ud fra hans Personlighed, kom imidlertid endnu mere af hans indre Væsen end fra det ydre; thi ædle Følelser og Tanker syntes ligesom at være blevne levende og legemlige i hans ædle Skikkelse. Dog hans elskværdige Væsen blev ikke sjælden til Sentimentalitet, og i det han ønskede at være enhver til Behag, forstod han ikke at holde sig fri for eftergivende Blødhed og Svaghed. »Vor Czar er alt for god«, klagede de gamle Russere over. I Førstningen havde han hengivet sig til Statsforretningerne med en Iver, som man fandt næsten overdreven og alt for urolig; han havde begyndt paa Reformer og igjen opgivet dem, da de vakte Misfornøjelse; men efterhaanden blev navnlig den udenlandske Politiks Gang afhængig af, hvilket Parti det lykkedes at faa Kejseren til at sige det afgjørende Ord. Hidtil havde endnu Gammelrusserne, understøttede af den indflydelsesrige Enkekejserinde, Styrelsen i Hænde, og Rigskansleren Alexander Voronzov hørte til dem. I Grunden fredelig sindede, vendte de, tro imod den nationale Politik, snarere deres Blik mod Østen for dér maaske at fuldende den store Kejserindes Erobringer. Modsætningen til dem dannede det andet Parti, unge Mænd, Kejserens jævnaldrende, hvis livlige Personligheder tiltrak og fængslede ham: i Spidsen for dem »Triumviratet« eller »Velfærdsudvalget«, som man spøgende kaldte dem: Adam Czartoryski, Nikolaj

Novossilzov og Povl Strogonov. Disse glimrende, aandrige og ærgjerrige unge Mænd vilde gjøre Ruslands Magt gjældende lige over for Vesten: i deres Kredse talte man aabenlyst om at udvide Rigets Grænser til Weichsel. Den betydeligste af dem — i godt som i ondt — var Fyrst Czartoryski; men han var upaalidelig og fuld af bevidst Tvetydighed. Alt for unge til endnu at blive Ministre begyndte nu disse Mænd dog at give den russiske Politik dens Retning: de beherskede vel ikke Kejseren; men deres Hensigter og hans Tanker, skjønt de udgik fra forskjellige Grundlag og førte til forskjellige Maal, mødtes dog i Valget af det Middel, hvorved de mente at kunne naa deres Formaal. Kejseren, der var besjælet af en vis almindelig Menneskekjærlighed og ikke tænkte udelukkende paa Ruslands Fordel, troede sig kaldet til at befri de af Frankrig undertvungne Magter og gjenoprette Ligevægten i Evropa. Hans unge Venner tænkte mere paa Forstørrelsen af Ruslands Magt; men begge Parter forbandt sig i den Overbevisning, at der fremfor alt maatte stiftes en Koalition imellem de endnu uafhængige Stater i Evropa, for at der imod Napoleons Overmagt kunde stilles en endnu større*).

Efter langvarige Forhandlinger, som allerede vare begyndte i Aaret 1803, lykkedes det Rusland den 6te November 1804 først at bevæge Østerrig til en Traktat, som stillede et almindeligt Angreb i Udsigt imod videre Voldsomheder af Napoleon. Samtidig knyttedes der Forbindelser med Sverige og Danmark, med Neapel, ja selv med Spanien og Portugal; men Hovedsagen var Forhandlingerne med England, ved hvilke Alexanders og hans Omgivelsers Planer

---

*) Om Oprindelsen til Koalitionen af 1805, navnlig Forbindelsen mellem Rusland og Østerrig, har man nu faaet fuldstændig Kundskab ved to Værker: „Beer, zehn Jahre österreichischer Politik 1801—1810, Wien 1877“, og „Martens, histoire des traités conclus par la Russie avec l'Autriche, Bd. 2, St. Petersborg 1875“.

traadte tydeligere frem end i Aftalerne med Østerrig. I November 1804 blev Novossilzov sendt til London, som det hed sig, for at studere Englands Lovgivning, men i Virkeligheden for at aftale Koalitionens Plan med William Pitt. Naar man lige over for Østerrig havde givet sig Mine af kun at ville forebygge videre Overgreb af Napoleon, stillede man sig her en Krig for Øje, som skulde føre Frankrig tilbage til dets gamle Grænser. Kejser Alexanders liberale og humane Principer fik deres Udtryk i den Tanke, at man skulde opfordre de undertvungne Folk og selve det trælbundne Frankrig til at rejse sig for Friheden og overlade dem fuldkommen Selvstændighed i Valget af deres Regeringer. Evropas ny Tilstand, grundet paa almindelig Billigheds og Retfærdigheds Idé, skulde sikres ved alle evropæiske Staters Garanti — den første Spire til den hellige Alliance. Kejserens Venners mindre uegennyttige Planer forraadte sig i den Fordring, at de tilkommende Staters Begrænsning skulde gaa ud fra den Grundsætning, at give enhver de for dens Handel nødvendige Punkter og at forene beslægtede Folk inden for naturlige Grænser: heri ser man Udtrykket af deres Fordring paa at beherske Memel og Weichsel og af Czartoryskis Planer til en Gjenoprettelse af Kongeriget Polen. William Pitt lagde paa den anden Side særlig Vægt paa, at man maatte danne en dygtig »Barrière« mod Frankrig af de Provinser, man frarev det: en Tanke, hvilken Holland senere kunde takke for Belgiens, Preussen for Rhinprovinsens Erhvervelse.

Saadanne vare de Synspunkter, som beherskede Underhandlingerne mellem Novossilzov og Pitt. Den Traktat, der fremgik af dem, blev undertegnet i Petersborg den 11te April 1805: man blev deri enig om at gjøre en Ende paa Evropas utaalelige Tilstand uden at afvente videre Overgreb fra Napoleons Side. Man vilde stille den Fordring til ham, at han skulde rømme Italien og Nordtyskland, lade Holland og Schweiz være uafhængige og holde Kongen

af Sardinien skadesløs. Det var ikke at vente, at Napoleon vilde gaa ind paa disse Vilkaar, og den almindelige Krig paa Fastlandet blev altsaa uundgaaelig. Det er ligesom to Verdener, der drives til Kamp mod hinanden af de i dem boende elementære Kræfter: paa den ene Side det ved Revolutionen omdannede ny Evropa, Frankrig med de det underkastede Magter i Vest og Syd; paa den anden Side det gamle Evropa, de af Revolutionen truede Magter i Øst og Nord, samlede om England og Rusland. Midt imellem dem se vi Preussen, endnu raadløst og tvivlsomt: vil nu Hardenbergs Politik holde Stik imod den frygtelige Storm?

## III.

For strax at udtale den alvorligste Bebrejdelse mod Hardenberg: han havde indtil det sidste Øjeblik ingen rigtig Forestilling om den frygtelige Kamp, der forberedtes, eller om den Rystelse, hvormed den ogsaa truede Preussen; og dog havde Lucchesini allerede den 17de Maj 1804 forkyndt det forestaaende Udbrud af en almindelig Krig. Napoleon, skrev han, saae i Ministerskiftet i London, der igjen gav Pitt Ledelsen af Forretningerne, og i Ruslands Holdning tydelige Tegn paa, at en Koalition var i Færd med at danne sig; men han var bestemt paa at forekomme den og traf allerede i Stilhed sine Forberedelser dertil; thi Krigen var ham velkommen: han saae deri en Lejlighed til at gjenoprette sin Anseelse, der havde lidt Skade ved de mislykkede Planer mod England. Uagtet disse Advarsler lod Hardenberg sig ikke forstyrre i sin Freds- og Nevtralitetspolitik: i Steden for at sørge for Rustninger mod den truende Krigsfare søgte han meget mere at berolige Kongen og henviste til Laforests fredelige Erklæringer, i Følge hvilke Frankrig ønskede Preussens Mægling imellem det og Rusland. Heller ikke den franske Sendemands Tilbagekaldelse fra Petersborg gjorde ham betænkelig: thi der var

efterladt en Chargé d'affaires, og derved kunde det forblive, indtil alt igjen var vendt tilbage til det gamle ved Ruslands og Frankrigs Forsoning. Begge Magter syntes ham overhovedet ikke at nære fjendtlige Hensigter mod hinanden; den ene frygtede blot den andens Angreb. Ogsaa i en anden Skrivelse til Kongen, i hvilken han giver en Oversigt over Evropas politiske Forhold, forstaar han at skuffe sig selv og Kongen: man læste vel, skriver han, i Bladene om Allianceforhandlinger mellem England og Rusland, Danmark og Sverige; men disse Efterretninger savnede officiel Stadfæstelse, og i alle Tilfælde gik de kun ud paa eventuelle og defensive Aftaler; thi — han siger det virkelig — Pitts Indtrædelse i det engelske Ministerium lod haabe en fredelig Tilnærmelse mellem England og Frankrig, og der var endnu god Udsigt til at hindre et Brud imellem Rusland og Frankrig. Om Østerrig, der den Gang allerede stod i levende Underhandling med Rusland, vidste Hardenberg i Skrivelse ikke andet mærkeligt at fortælle, end at Ærkehertug Carl havde nedlagt sin Værdighed som Stormester for den tyske Ridderorden til Fordel for sin Broder Anton. Hvad kan imidlertid være mere fordærveligt for en Stat, end at dens ledende Minister beregner sin Politik paa Freden, som han ønsker og derfor forudsætter, medens Striden mellem de Verden bevægende Modsætninger fremkalder en Krig, som han ikke er forberedt paa? Endnu mere uforklarlig bliver Hardenbergs optimistiske Stemning, naar vi betragte de Anstrængelser, Rusland allerede længe havde gjort for at inddrage Preussen i Koalitionen mod Napoleon.

Kong Frederik Vilhelm den 3dje havde fra Begyndelsen af sin Regering holdt fast ved den Forbindelse med Rusland, som Frederik den store havde indskærpet sine Efterfølgere som den første Grundsætning for deres Politik. Siden Sammenkomsten i Memel, som vi oven for omtalte, havde ogsaa Kejser Alexander været det preussiske Kongehus

hjærtelig hengiven; men hans Omgivelser havde meget imod, at han overførte denne Tilbøjelighed paa den preussiske Stat. Naar de Mænd mødtes, der dannede de højeste Selskabskredse i Petersborg, Czartoryski med sine Venner, en stor Del franske Emigranter, Sveriges, Sardiniens, Hannovers Repræsentanter, vare de alle enige om, at den preussiske Politik var lige saa forkastelig som Napoleons. Man dadlede Kejseren, fordi han i Preussen saae ligesom en ham dyrebar Personlighed, ikke en Stat, hvis Interesser for største Delen vare de modsatte af Ruslands. De havde helst set, at Krigen med Frankrig var bleven indledet ved et Angreb paa Preussen; men derom vilde Kejser Alexander ikke høre noget. Han haabede, at det venskabelige Forhold, der saa længe havde hersket mellem begge Stater, og det inderlige Venskab, der forbandt ham selv med Kong Frederik Vilhelm, dog til sidst vilde drage Preussen med ind i Krigen mod Frankrig.

De første Forhandlinger om en mod Frankrig rettet Alliance mellem Rusland og Preussen knyttede sig til Franskmændenes Indmarche i Hannover. Kansleren Voronzov foreslog, at den preussiske og den russiske Sendemand i Paris ved venskabelige Forestillinger skulde faa Napoleon til at rømme Hannover, hvorefter begge Stater i Forening skulde besætte Landet; hvis den første Konsul vægrede sig, vilde de sætte deres Hære i Bevægelse for at fordrive Franskmændene med Magt fra Nordtyskland. Preussen indlod sig naturligvis ikke paa dette Forslag, der øjeblikkelig vilde have bragt det i Krig med Frankrig, men foretrak, som vi oven for omtalte, alene at aabne Underhandlinger om Hannover med den første Konsul. I Petersborg blev man meget ilde stemt ved disse Forhandlinger og saae dem med Glæde strande. Kejser Alexander skyndte sig med at benytte Øjeblikket, og i Maj 1804 tilstillede han den preussiske Regering en Traktat, i Følge hvilken Rusland og Preussen skulde enes om at tilbagevise enhver Krænkelse

af en anden nordtysk Stat ved et forenet Angreb. Tillige udtalte han i en egenhændig Skrivelse til Kongen det Haab, at Preussen vilde slutte sig til de Skridt imod Frankrig, som han havde i Sinde at gjøre paa Grund af Hertugen af Enghiens Mord. Derpaa vilde Frederik Vilhelm ikke indlade sig, og han vilde ogsaa helst have tilbagevist Traktaten; men for ikke at fornærme den russiske Kejser gik han ind paa at undertegne en Erklæring, der i det hele svarede til den russiske: heller ikke han vilde taale videre Overgreb af Frankrig i Nordtyskland, men han fremhævede stærkt, at han ikke i mindste Maade tænkte paa at røre ved den nærværende Stilling. Kejser Alexander modtog Kongens Erklæring, »der for Øjeblikket var alt, hvad han kunde ønske sig, men kun for Øjeblikket«, og skrev til ham, at det vilde gjøre ham ondt, hvis Preussen ikke vilde deltage i den Berømmelse, at gjenoprette den forstyrrede Ligevægt imellem de evropæiske Magter. Fyrst Czartoryski, der imidlertid ogsaa i Navnet havde overtaget Styrelsen af de udenrigske Anliggender, erklærede det for klogest at komme Frankrigs Planer i Forkjøbet: han tvivlede ikke paa, at ogsaa Hardenberg ansaa et almindeligt Forbund mellem de endnu uafhængige evropæiske Magter for nødvendigt, naar man vilde gjøre Ende paa Napoleons Voldsomheder; men Hardenberg holdt Deltagelsen i et saadant Forbund for farlig og haabløs: selv om en Koalition kom i Stand, vilde Napoleon med sin sædvanlige Raskhed forstaa at forekomme dens Planer. Han ønskede meget mere, at man skulde stræbe efter en almindelig Fred; først efter en saadan kunde man danne et Forbund, som Rusland foreslog*).

I denne Retning gik Hardenbergs Svar paa de russiske Forslag: man kan tænke sig, hvor skuffet man følte sig i

*) Om alle disse Forhandlinger finder man ikke et Ord hos Hardenberg.

Petersborg. Rusland havde smigret sig med at tage Preussens Tiltrædelse til Koalitionen med Storm; nu maatte Kejseren opleve, at det igjen standsede paa den Vej, man ved Maj-Traktaten havde faaet det ind paa. Tonen i Kejser Alexanders Breve blev koligere og køligere; han beklagede højlig, skrev han til Kong Frederik Vilhelm, at deres Politik, der var saa overensstemmende i sine Grundsætninger, dog var saa forskjellig i Anvendelsen. Czartoryski skrev til Berlin, at Hardenbergs System bestod i at tænke paa Lægemidlet, naar det var for sildigt at anvende det: troede han da maaske, at Napoleon vilde blive mere eftergivende, naar han først havde sluttet Fred med England? Imidlertid søgte man at bringe saa meget som muligt ud af Maj-Traktaten: naar Franskmændene rørte sig i Hannover, naar Napoleon besværede Hansestæderne eller lod en engelsk Resident paagribe paa tysk Grund, erindrede Rusland idelig Preussen om dets traktatmæssige Forpligtelser og søgte at indvikle det i Fjendtligheder med Frankrig. Preussens afvisende Holdning frembragte saa en bestandig større Spænding mellem begge Stater, og Stemningen i de højere Kredse i Petersborg, i det Selskab, som samlede sig om Storfyrst Konstantin og Fyrst Czartoryski, blev mere og mere ophidset; kun Kejseren holdt endnu fast ved sit velvillige Sindelag mod Preussen.

Saaledes gik Vinteren 1804—1805: Rusland sluttede sine Traktater med Østerrig og Sverige og forberedte den med England; kun med Preussen kunde man ikke komme til nogen Forstaaelse; men i Følelsen af, at Kampen mod Napoleon uden Preussen eller endog imod Preussen ikke kunde faa et heldigt Udfald, sendte Kejser Alexander i Februar 1805 sin Generaladjutant Wintzingerode til Berlin under Paaskud af at udjævne Stridigheder mellem Preussen og Sverige, men i Virkeligheden for at slutte et Forbund mellem Rusland, Østerrig og Preussen. Medens Maj-Traktaten havde bestemt, at Preussen skulde gribe til Vaaben

ved et Angreb af Napoleon paa nordtyske Stater, skulde det nu formaas til en Traktat, i Følge hvilken det ogsaa skulde betragte en Krænkelse af Hollands, Schweiz's, Tyrkiets og andre Staters Uafhængighed som Krigstilfælde.

I Anledning af disse Forslag kom nu ogsaa Grev Haugwitz igjen til at gribe ind i den preussiske Politiks Gang. Efter at han havde taget sin Afsked, havde han taget Ophold paa sine Godser i Schlesien, for fjærnt fra al Politik at kunne sysselsætte sig med sine egne Anliggender; men han blev dog i Almindelighed underrettet om de diplomatiske Forhandlinger og var ogsaa engang lejlighedsvis bleven raadspurgt — til liden Glæde for Hardenberg. Vinteren havde han tilbragt i Berlin uden at deltage i de politiske Overvejelser; men nu forlangte Kongen selv at høre hans Mening om de russiske Forslag. Han svarede, at man hverken burde antage eller forkaste dem, men fremfor alt forlange aabenhjærtige Oplysninger af Rusland og Østerrig om deres virkelige Hensigter og deres Forbindelser indbyrdes og med de øvrige Magter; da ogsaa Preussen paa sin Side vilde forpligte sig til, ikke at indgaa andre Forbindelser uden de to Kejserhoffers Vidende, skulde den Fortrolighed, som vilde fremgaa af disse gjensidige Meddelelser, danne Grundlaget for en videre Forstaaelse om Evropas almindelige Anliggender. Ogsaa Hardenberg ytrede sig i en lang Skrivelse om Wintzingerodes Forslag (12te Marts). Han fremhævede eftertrykkelig, at Napoleons Politik efter hans Overbevisning gik ud paa at gjøre alle Evropas Stater afhængige af sig; men heller ikke han vidste noget andet Raad end Haugwitz: at opfordre begge Kejserstaterne til at give Erklæringer over deres Politik og Forbindelser, og at give et Svar, som vel for Øjeblikket afslog Preussens Tiltrædelse, men aabnede Udsigt dertil i Fremtiden.

Dette undvigende Svar vakte mindre Uvilje i Petersborg, end man skulde have ventet; der havde nemlig imid-

lertid tilbudt sig en bedre Lejlighed til at drage Preussen med ind i Koalitionen. Traktaten imellem England og Rusland havde bestemt, at der skulde stilles visse Fordringer til Napoleon om Rømningen af Italien og Nordtyskland, hvis Forkastelse vilde drage Krigens Udbrud efter sig. Man var tillige bleven enig om, at Novossilzov selv skulde rejse til Paris, for som Mægler mellem England og Frankrig at forelægge Napoleon disse Betingelser. Man smigrede sig ikke et Øjeblik med, at Napoleon vilde antage dem; men man vilde fremstille ham for hele Evropa og hans eget Folk som den, der var Skyld i Fredsbruddet, og tillige haabede man at gjøre Preussen saa medansvarligt for Fordringerne, at det ved deres Forkastelse ogsaa blev nødt til at deltage i Krigen. Kejser Alexander, som ikke havde erkjendt Napoleon for Kejser og allerede havde afbrudt enhver diplomatisk Forbindelse med Frankrig, henvendte sig nu til Preussen og bad Kabinettet i Berlin om at skaffe de fornødne Passer til Novossilzovs Sendelse og understøtte den ved en extraordinær Sendefærd til Napoleon. Det preussiske Ministerium, som altid var rede, naar det gjaldt om at mægle, og som altid begjærlig greb enhver nok saa svag Udsigt til Fred, skyndte sig med at efterkomme Kejser Alexanders Ønske og love sin Hjælp. Forgjæves ytrede Haugwitz, der et Øjeblik blev betegnet som Novossilzovs Ledsager, sine Betænkeligheder; forgjæves paaviste Lucchesini i gjentagne Skrivelser, hvor stærkt Preussen vilde kompromittere sig ved at deltage i denne fuldkommen haabløse Sendelse — Hardenberg spurgte ikke engang om de Betingelser, der skulde forelægges Napoleon og anbefales af en preussisk Udsending; men imidlertid fik man i Petersborg Efterretning om, at Napoleon uden Hensyn til de svævende Underhandlinger havde indlemmet Genua i det franske Kejserrige. Følgen deraf var, at Novossilzov, der imidlertid var ankommen til Berlin, fik Befaling til ikke at fortsætte Rejsen til Paris. I Berlin var man i Grunden ret tilfreds

med denne Vending i Sagerne: man følte, at Preussen lykkelig var sluppet fra en ikke ringe Fare; thi først nu fik man Underretning om Ruslands Aftaler med England og saae ved første Øjekast, at Napoleon aldrig vilde have indladt sig paa disse; men desto mindre fandt man sig nu foranlediget til at tiltræde Koalitionen: i en egenhændig Skrivelse forsikrede Kong Frederik Vilhelm Kejser Alexander, at han paa ingen Maade havde i Sinde at afvige fra et System, som alene svarede til hans Stats sande Interesser og hans Kræfters Omfang (14de Juli). Dermed var den sidste Udsigt for Rusland svunden til med det gode at bringe Preussen ud af dets nevtrale Stilling.

Jo større de Forhaabninger havde været, man i Petersborg havde knyttet til Novossilzovs Sendelse, desto bitrere var nu Harmen over, at man atter var bleven skuffet. I et Møde af det hemmelige Raad, som blev afholdt hen imod Enden af Juli, stillede man sig ikke blot Krig med Frankrig, men tillige med Preussen bestemt for Øje. Den Gang var det, at Fyrst Czartoryski udkastede Planer til en Slags Deling af Preussen mellem Rusland, Østerrig og et fornyet Kongerige Polen. Kejser Alexander selv, som hidtil i sit Hjærtes Inderste havde holdt fast ved Muligheden af en almindelig Fred, lod sig nu henrive af de krigerske Drifter, han havde næret i sin Ungdom. Den Gang havde ingen Bøger været ham saa kjære som de, der fortalte om Krig og Krigerære; nu levede hans Aand kun i de Sejre, han sikkert haabede at kunne vinde over Evropas Undertvinger. Han haabede endnu bestandig, at Preussen vilde lade sig bevæge til at give efter ved hans krigerske Demonstrationer; men han indvendte ikke mere noget imod, at de russiske Hærafdelinger satte sig i Bevægelse imod den preussiske Grænse. En Misforstaaelse, en Overilelse, et ulykkeligt Tilfælde — og Krigen var udbrudt mellem Rusland og Preussen. Og medens det saae saaledes ud i Østen, kunde man i Vesten hvert Øjeblik vente Begyndelsen

af Krigen mellem Østerrig og Frankrig; Østerrigerne rustede sig til at rykke ind i Bayern, og Franskmændene gjorde sig rede til at overskride Rhinen.

Midt i det almindelige Krigsuvejr, der truede med at bryde løs fra alle Sider, holdt Preussen imidlertid endnu fast ved sin gamle Forsonings- og Fredspolitik; medens Verden rundt omkring stod under Vaaben, aandede alt i Preussen den dybeste Fred. Hardenberg gjentog ved hvert nyt Overgreb af Napoleon: skulle vi gribe til Vaaben, fordi Napoleon sætter Italiens Kongekrone paa sit Hoved? skulle vi føre Krig, fordi han indlemmer Genua i Frankrig, hvoraf det dog i Forvejen var aldeles afhængigt? Enhver Voldsomhed af Napoleon, hvori Rusland saae et Krigstilfælde, var for Hardenberg kun en ny Anledning til at drive paa Fred; men de løsladte Modsætninger i det evropæiske Liv, der dreves frem til Kamp mod hinanden, hørte ikke paa den Mands Stemme, der søgte at standse deres Fart; allerede saae det ud, som om Krigens Bølger skulde overskylle det preussiske Statsskib, da pludselig dettes Styrer vendte det i en Retning, som det hidtil havde holdt sig fjærnest fra: Hardenberg aabnede en Forhandling om et Forbund med Napoleon.

## IV.

Naar man den Gang overvejede Preussens Stilling, kunde man ikke tvivle om, at fremfor alt én Omstændighed truede med at drage det ind i Krigen: den uheldige geografiske Sammensætning af den preussiske Stat, der af Hannover spaltedes i to Dele. I Sommeren 1805 rustede nu England, Rusland og Sverige tilsammen en Hær for at tilbageerobre det af Franskmændene besatte Hannover til Kongen af England. Opfordret af Napoleon til at sikre Nordtysklands Ro og Fred lige over for denne Fare, erklærede Hardenberg vel, at Preussen som rent kontinental

Stat ikke var i Stand til at hindre en Landgang af de allierede i Hannover, men lod det Haab skimte, at en Forstaaelse vilde kunne tilvejebringes ved en Aftrædelse af Hannover til Preussen. Napoleon greb ivrig disse Hentydninger: den 8de Avgust opsøgte den franske Sendemand Laforest Hardenberg paa hans Landgods i Tempelberg og overrakte ham en Skrivelse, hvori Napoleon erklærede sig rede til at aftræde Hannover til Preussen, naar denne Stat vilde forpligte sig til at understøtte Frankrig i en Krig, der blev begyndt for at forandre de daværende Besiddelsesforhold i Italien. Under Indtrykket af Ruslands fjendtlige Holdning gik Hardenberg ind paa dette Tilbud. Han overvejede de store Fordele, Preussen kunde vinde ved Hannovers Indlemmelse: allerede Herre over Weichsel og Oder blev det ved at faa Herredømmet over Elben og Weser Mester over hele Nordtysklands Handel; med Weser vandt det en Forsvarslinje, og i Fæstningerne Nienburg og Hameln gode Støttepunkter i Tilfælde af en Krig med Frankrig. Desuden var det tillokkende for Hardenberg at forene sit gamle Fædreland med det ny og at betegne sin Statsstyrelse ved en Erhvervelse, som i Vigtighed maaske kun stod tilbage for Schlesiens og fjærnede de »monstrøse« Mangler i Preussens geografiske Skikkelse. Endelig haabede han at faa Napoleon til at love, ikke at røre ved Hollands, Schweiz's og det endnu fri Italiens Uafhængighed, og saaledes at tilfredsstille Østerrig og Rusland, saa at de vilde nedlægge de allerede løftede Vaaben. Ved disse sidste Forhaabninger lykkedes det med Nød og næppe Hardenberg at faa sin Konge til at gaa ind paa Underhandlingerne med Frankrig; men Frederik Vilhelm indhentede dog ogsaa i denne Sag Grev Haugwitz's Raad. Det var ved denne Lejlighed, at Hardenbergs og Haugwitz's Veje begyndte at skilles: hvad end Hardenberg i sine Mindeskrifter fortæller om »sin Medbejlers Intriger«, Sandheden er dog den, at Haugwitz i 1½ Aar har holdt sig fjærn fra Forretningerne uden nogen

Sinde af sig selv at blande sig i dem. Da han nu blev spurgt, erklærede han sig bestemt imod Forstaaelsen med Napoleon, og hans Anskuelse gjorde et stærkt Indtryk paa Kongen, som kaldte ham til Berlin og igjen gav ham Del i Statsforretningerne. Samtidig forsvandt imidlertid ogsaa den Udsigt til Opretholdelse af Freden, som alene havde kunnet bevæge Kongen til at gaa ind paa de franske Forslag: Østerrigerne trængte ind i Bayern, og Krigen var begyndt. Om et Forbund med Frankrig var der nu ikke mere Tale: Underhandlingerne, til hvilke Duroc var kommen til Berlin, drejede sig nu kun om Hannovers Romning og bleve lige saa frugtesløse som tidligere*).

Naar det nu altsaa ikke var lykkedes Hardenberg at bevæge Kongen til en Forstaaelse med Frankrig, havde han dog ikke i Sinde at gjenoptage den nys forladte Nevtralitetspolitik. Allerede mødtes Frankrigs og Østerrigs Hære i Schwaben, russiske Tropper stode ved den preussiske Grænse, rede til at tiltvinge sig Gjennemmarche; Russere og Svenskere beredte sig til at fordrive Franskmændene fra Hannover. Hardenberg maatte nu opgive Haabet om, at Preussen kunde blive uberørt af Krigen; hvad der burde være sket for længe siden, blev nu endelig sat i Værk; de preussiske Tropper sattes paa Krigsfod, og en Hær paa næsten 200,000 Mand kaldtes til Vaaben. I Tillid til denne vældige Krigsmagt, der syntes at love den Kæmper Sejren, paa hvis Side den vilde stille sig, dukkede i Berlins ledende Kredse den Tanke op, at forelægge den franske Kejser billige Fredsvilkaar, ved hvis Forkastelse ogsaa Preussen vilde slutte sig til de mod ham forbundne Magter. Saa vel Kongen

*) Om den preussiske Politik i September 1805 dømmer den østerrigske Sendemand i Berlin, Grev Metternich: „Toute la politique prussienne se réduit encore à n'en pas mériter le nom. On y tremble de tout avec l'air de tout braver, et on ne se décide à rien, parce qu'il faut plus qu'un courage purement négatif pour cela“ (16de September 1805).

som Hardenberg og Haugwitz vare enige om denne rigtige Tanke, som man for længst burde have fattet. I sin Oprindelse var denne væbnede Mægling bestemt til lige saa vel at vende sig mod Rusland som mod Frankrig; men Napoleons Hensynsløshed bevirkede snart, at den vendte sig udelukkende mod Frankrig. Den 6te Oktober indtraf nemlig den Efterretning, at de franske Tropper vare dragne igjennem de preussiske Landskaber i Franken. I det første Øjeblik blev Frederik Vilhelm den 3dje saa forbitret over denne Krænkelse af den preussiske Stat, at han vilde udvise Laforest og Duroc fra Berlin. Var dette sket, vilde Krigen med Frankrig øjeblikkelig være udbrudt; men Hardenberg beroligede Kongen og forhindrede de franske Sendemænds Udvisning. Naar vi oven for kaldte det Hardenbergs første store Fejl, at han skuffede sig selv og Kongen saa længe med Fredsillusioner, maa vi betegne det som hans anden endnu større Fejl, at han atter fik Kongen til at nøjes med halve Forholdsregler: nu ogsaa at tilstede Russerne Gjennemmarchen gjennem Preussen, at afbryde Underhandlingerne med Frankrig og besætte Hannover.

For nu at tilvejebringe Preussens afgjorte Tilslutning til Koalitionen besluttede Kejser Alexander sig til selv at rejse til Berlin. Man vidste dér meget godt, at det havde været saa godt som alene ham, der havde hindret en lignende Krænkelse af Preussens Østgrænse som den, der var sket i Vesten, og han fandt en Modtagelse, der smigrede hans Ærgjerrighed og tydelig nok viste de nationale Sympathiers Retning. Underhandlingerne førte ogsaa hurtig til Maalet: den 3dje November afsluttedes den Traktat, som fastsatte Betingelserne for Preussens væbnede Mægling. En preussisk Statsmand — Grev Haugwitz blev udset dertil — skulde forelægge Kejser Napoleon de Fordringer, hvis Opfyldelse syntes nødvendig for Evropas Sikkerhed: Adskillelse af Italiens og Frankrigs Kroner, Rømning af Tyskland, Neapel, Schweiz og Holland, en bedre Grænse for Østerrig i Italien

og Skadesløsholdelse for Kongen af Sardinien. I det Preussen optog disse russisk-engelske Ideer, beholdt det dog tillige sine egne Interesser for Øje: hvis Preussen ved Fordringernes Forkastelse blev foranlediget til Krig, skulde Kongen af England ved Ruslands Mægling formaas til at overlade Hannover til Preussen. Saaledes havde den evropæiske Politik endelig naaet, hvad den saa længe havde stræbt efter: Preussen havde sluttet sig til Koalitionen.

Et Øjeblik saae det ud, som om Preussen nu skulde høste en Frugt af sin lange Nevtralitet, der overgik alles Forventning: Afgjørelsen af Vestens Skæbne syntes at ligge i dets Hænder; men da lod Kejser Alexander sig forlede til ikke blot at modtage, men selv at søge et afgjørende Slag: Følgen var, at den russiske Hær blev tilintetgjort ved Austerlitz, som den østerrigske var bleven det ved Ulm. Kejser Frants tog imod en Vaabenstilstand, Kejser Alexander forlod sin opløste Hær. Koalitionen var sprængt: Preussen stod, endnu ikke fuldstændig rustet, alene lige over for Napoleons sejrrige Hær.

I hvilken Stilling kom nu herved Grev Haugwitz, der imidlertid havde indfundet sig i Napoleons Hovedkvarter? Han var rejst fra Berlin med det Ønske, om muligt at gjenoprette den almindelige Fred, men i hvert Tilfælde at forhale Bruddet med Napoleon til over Midten af December; thi det havde de militære Avtoriteter indstændig anbefalet ham med Hensyn til de alt for silde begyndte Rustninger. Da kom Slaget ved Austerlitz (2den December), et Nederlag for Koalitionen, men tillige et Nederlag for Preussen og Tanken om den væbnede Mægling. Haugwitz var næsten Vidne til den russiske Hærs Tilintetgjørelse; han hørte om de hemmelige Underhandlinger, som Østerrig endog før Slaget havde aabnet med Napoleon. Naar han hverken kunde vente Hjælp af Østerrig eller Rusland, skulde han da drive sit Fædreland ind i en Krig med Napoleon? Han, som ikke havde været tilstede i Berlin i Oktober og saaledes

ikke var bleven berørt af den den Gang vakte patriotiske Iver, og som desuden ikke nærede noget nationalt Fjendskab mod Frankrig, betænkte sig nu ikke længe paa at modtage den Overenskomst, som Napoleon tilbød, og som bevarede Preussen for Krig: imod Aftrædelse af Ansbach, Cleve og Neufchatel og Garanti for Frankrigs Besiddelser skulde Preussen faa Hannover.

I Berlin blev man ikke lidet overrasket, da Grev Haugwitz, som var sendt til Napoleon under ganske andre Forventninger, vendte tilbage med disse Aftaler. Det var ikke, fordi nogen alvorlig tænkte paa at holde fast ved Traktaten af 3dje November; thi den samme Forandring i Anskuelser, som havde bragt Greven til at træffe sine Aftaler med Napoleon, havde samtidig gjort sig gjældende i Berlin under Indtrykket af Slaget ved Austerlitz og de derefter følgende Begivenheder; allerede en Uge før Efterretningen om disse Aftaler havde Hardenberg selv igjen begyndt Underhandlingerne med den franske Sendemand for at komme til en Overenskomst med Frankrig om Hannover imod Garanti for Nordtysklands Nevtralitet; men da man blev sig den Fjendtlighed mod England og Rusland bevidst, som de af Haugwitz medbragte Tilbud fra Napoleon indeholdt, søgte man at fjærne den derved, at man kun medtog dem med Ændringer, som udsatte deres Virksomhed til efter den almindelige Fred. Man ser, i hvor høj Grad de Mænd, der omgave Frederik Vilhelm, manglede Evne til at forstaa fremmede Magters politiske Synspunkter: de indsaa ikke, at Napoleon netop vilde benytte det Forbund, Preussen nu tilbød ham for Freden, til den lykkelige Gjennemførelse af Krigen. Han paalagde da nu ogsaa Preussen sine Betingelser, der vel lode det beholde Hannover, men indviklede det i et fjendtligt Forhold til England, der blev fordærveligt for dets Handel (15de Februar 1806).

Med denne Forandring i den preussiske Politik — Adskillelsen fra Koalitionen og den ensidige Forstaaelse med

Frankrig — faldt det nu ogsaa sammen, at Hardenberg trak sig tilbage og igjen overlod Forretningernes Ledelse til Haugwitz. Efter at han én Gang havde opgivet Fredsillusionerne, havde Hardenberg, ligesom for at oprette sin Fejl af 6te Oktober, med Iver og Lidenskab hengivet sig til Koalitionens Ideer. Den personlige Tillid, Kejser Alexander havde vist ham ved sit Ophold i Berlin, den Modsætning, i hvilken hans energiske Natur følte sig til Kongens betænksomme Omgivelser, en vis Følelse af Skinsyge mod hans Medbejler Haugwitz, som ansaa Fredens Opretholdelse for sin Sendelses vigtigste Opgave — alle disse Følelser havde efterhaanden fremkaldt den Overbevisning hos ham, at kun en indgribende Deltagelse i Tidens store Kampe kunde tjene til Preussens bedste. Allerede ved den første Indvirkning, Haugwitz kom til at øve paa Politikens Gang, havde Hardenberg besluttet at fordre sin Afsked; men efter Kongens Anmodning havde han for en Tid opgivet denne Tanke og deltaget i Overvejelserne om Modtagelsen af Haugwitz's Aftaler med Napoleon. Ved denne Lejlighed havde han ikke vist nogen afgjort Utilbøjelighed til en Forbindelse med Frankrig; men da han ikke kunde skjule for sig selv, at hans Indflydelse Dag for Dag traadte i Skygge for Haugwitz's, fik han endelig Kongen til at bevilge ham Orlov for en ubestemt Tid. Det var det heldigste, som i dette Øjeblik kunde hændes ham; thi i Følge heraf har den almindelige Mening i Haugwitz altid set Frankrigs Ven, i Hardenberg Napoleons Modstander og Offer. Den identificerede de til Frankrig hældende Faser i den preussiske Politik med Haugwitz, Tanken om den nationale Rejsning mod Napoleon med Hardenberg, og medens Haugwitz og hans Politik hjemfaldt til almindelig Afsky, blev Hardenberg derimod, som Kongen selv bemærkede, »Folkets Kjæledægge«. Denne Retning af den offentlige Mening i Preussen ligesom i det øvrige Evropa

havde nu en tilbagevirkende Kraft paa Hardenberg, i det den bidrog til at holde ham fast ved den Anskuelse, som den forudsatte hos ham. I sin tilbagetrukne Stilling dannede han sig saaledes nu under Indflydelse af den offentlige Mening og de politiske Begivenheders Tryk den Overbevisning, at Preussens Vel beroede paa Tilslutning til Rusland og Modstand mod Frankrig. I denne Retning virkede han saa i Stilhed, indtil Omslaget i den preussiske Politik igjen førte ham tilbage i hans gamle Stilling.

Imidlertid kom, hvad der maatte komme. Atter var det Preussens Forhold til Hannover, hvorfra den ny Forvikling havde sit Udspring. Ligesom Napoleon havde overladt Hannover til Preussen for at gjennemføre sin Krig mod England, tog han nu igjen ikke i Betænkning at fratage Preussen det for at kunne slutte Fred med England. Haugwitz havde i Overenskomsten med Napoleon kun set et Middel til at redde Preussen ud af Øjeblikkets Nød, men tillige til at skaffe det mangfoldige Fordele og paalægge Napoleons Ærgjerrighed visse Skranker. Den første Hensigt havde han opnaaet: Preussen var i Efteraaret 1806 i en bedre Stilling end i Januar, hvor lidet det end forstod at drage Fordel deraf; men paa den anden Side maatte Haugwitz overbevise sig om, at de opnaaede Fordele ikke lode sig opretholde, og at Napoleon vel for andre, men ikke for sig selv anerkjendte en Traktats Skranker. Haugwitz tøvede nu ikke med at tilraade Kongen et Brud med Frankrig. Man véd, hvad Følgen blev: paa én Dag blev den navnkundige Hær tilintetgjort og den Stat, som hvilede paa den, opløst. Grunden til denne pludselige Katastrofe var, at denne Stat paa én Gang var bleven sig selv utro og ikke mere passede til Verden, saadan som den var bleven ved Revolutionen og Napoleons Styrelse. Med Vaaben i Hænder, kan man sige, er den preussiske Stat født, og imellem Nabomagternes Fjendtligheder har den kun kunnet bevare sin Tilværelse og hæve sig til Magt og Størrelse ved stadig

Vaabenfærdighed; men den Gang raadede en Haand over den preussiske Stat, som fuld af mild Skaansel tog i Betænkning at anspænde dens Kræfter og hensynsløst at gjøre Krav paa dens Hjælpemidler; den havde givet Staten en Karakter af Fredsommelighed og Ro, som stred baade imod dens egen Udvikling og Tidens Aand; thi medens paa den ene Side Napoleon, fortæret af overdreven Daadsdrift, styrtede sig fra den ene Krig i den anden, og med den ene Haand oprettede et Kongerige, som han igjen omstyrtede med den anden, og medens paa den anden Side Kejser Alexander, ligeledes fuld af urolig Virkelyst, vilde reformere sit Rige og befri Evropa og allerede den Gang nærede de Tanker, som senere fremkaldte den hellige Alliance og grundede Ruslands mægtige Indflydelse i Evropa — blev den preussiske Stat alene ligesom uberørt af den ny og skabende Aand, der alle Vegne rørte sig, og bevægede sig betænksomt frem i de gamle Spor. Man troede endnu at leve i Frederik den stores Tidsalder: Preussens Politik og Krigsførelse var forældet og aandsfattig.

Som nu til Dags en Armé bukker under, der vover at maale sig med den af almindelig Skole- og Værnepligt fremgaaede Hær, saaledes maatte den Gang Preussens Tropper falde fra hinanden, da de stødte sammen med Frankrigs i en ny Skole uddannede Hær. Da var Hardenbergs Tid igjen kommen: Haugwitz, den sidste Minister i det gamle Preussen, var ligesom selv sunken sammen med den gamle Stat. Ogsaa Hardenberg var opvoxet i det 18de Aarhundredes Anskuelser og havde, som vi saae, sin rigelige Del i Aarsagerne til den store Katastrofe; men hans modtagelige og smidige Aand gav ham Evne til at føje sig i den ny Tid. Hans skarpe Forstand saae, hvad denne fordrede, og Ulykken gav ham Muligheden og Viljeskraften til at gjennemføre det. Endnu engang maatte han træde tilbage for Napoleons Fjendskab; men ogsaa i sin Landflygtighed udøvede han ved sine Raad en afgjørende Indflydelse ved den preussiske Stats begyndende

Gjenfødelse, og ved den første Lejlighed kaldte hans Konge ham tilbage og udrustede ham med en Magtfuldkommenhed, som ingen Minister før ham havde besiddet i Preussen.

Hardenbergs reformatoriske Tanker og Bestræbelser have for en stor Del været bestemmende for den Omdannelse af Staten, der før og efter Frihedskrigen gjennemførtes under hans Ledelse, og gave den dens moderne Præg; men endnu langt betydeligere var hans Indflydelse paa Udenrigspolitiken: den Alliance, som han 1813 sluttede med de mod Frankrig forbundne Magter, og navnlig det Forbund med Østerrig, som han indgik og fastholdt mod alle den preussiske Politiks Traditioner, har fremkaldt den Politik, som i et halvt Hundredaar har behersket Preussen.

S. B. Thrige.

# Familien Messenius.

## I.

I Aaret 1579 fødtes i den lille Landsby Freberga, i Nærheden af Vadstena, Sveriges berømte Historieskriver Johan Messenius, hvis Navn ikke mindre er blevet bekjendt ved hans bevægede Liv og sørgelige Skæbne end ved hans Begavelse og videnskabelige Fortjenester. Hans Fader, der var Møller og døde henved 1588, blev efter enkelte Forfatteres Beretning halshuggen som mistænkt for fædrelandskforræderske Forbindelser med det afsatte polske Vasahus; men denne Angivelse siges af andre at mangle al Grund og alene at have sin Oprindelse fra Uvenners Opspind. I en Alder af 10 Aar sendtes Johan til Vadstena Skole, hvor hans fremragende Evner snart vakte hans Læreres Opmærksomhed. Et af de Midler, som den katholske Kirke paa den Tid hyppig anvendte i sit ihærdige Arbejde paa at føre de til Protestantismen nylig omvendte Lande tilbage til den »ene saliggjørende« Tro, var at tage begavede Ynglinge fra de Lande, der skulde paavirkes, opdrage dem i jesuitiske Skoler til fuldblods Katholiker og siden sende dem tilbage til deres Fædreland for dér at arbejde for Katholicismens fornyede Udbredelse. Vadstena-Skolens Lærere antoges endnu at være den katholske Lære hemmelig hengivne og at have givet Jesuiterne Anvisning paa den begavede Johan Messenius, der i 16 Aars Alderen, uden sin Families Vidende, blev sendt

til Jesuitskolen i Braunsberg, hvis Virksomhed særlig var henvendt paa at vinde Norden tilbage for den katholske Kirke. Efter at Messenius hurtig og med Ære havde gjennemgaaet denne Læreanstalt, rejste han en Tid lang fra det ene Sted til det andet, opholdt sig ved det polske Hof, gjorde et kort Besøg i Rom, vendte tilbage til Tyskland, hvor han 1606 tog den filosofiske Doktorgrad i Ingolstadt og samme Aar i Prag udnævntes af Kejseren til »Poeta Caesareus« (kejserlig Digter). Til sidst slog han sig ned i Danzig og oprettede her en meget anset Privatskole. Under sit Ophold i denne By giftede han sig med Lucia Grothusen, en Datter af den afsatte Kong Sigismunds afdøde Lærer, Arnold Grothusen, hvem Sigismunds Efterfølger paa den svenske Trone, Karl den 9de, paa Mistanke for Landsforræderi havde frataget alle de Ejendomme, de foregaaende Konger havde givet ham i Forlening. Lucias Uvenner, og af dem skabte hendes heftige og umedgjørlige Natur hende mange, havde adskilligt at sige hende paa, næppe altid med urette; men hvad der end for øvrigt kunde være at dadle ved hendes Adfærd, mod sin Mand viste hun sig i alt Fald til alle Tider som en opofrende og trofast Hustru.

I Aaret 1608 besluttede Messenius og hans Hustru at vende tilbage til Sverige, uagtet mange Grunde syntes at maatte tale for, at der ikke kunde være nogen særdeles gunstig Modtagelse for dem at vente i dette Land, hvor Messenius som en Jesuiternes Discipel nødvendigvis maatte blive betragtet med mistænkelige Øjne, og begge desuden havde liden Udsigt til at blive vel sete af Kongen — Karl den 9de — Lucia som Grothusens Datter, og Messenius, fordi han i Udlandet havde plejet Omgang med Landets bitreste Fjender og i sine yngre Aar endog skrevet Smædevers imod ham. Efter det følgende at dømme tør maaske Lysten til desuagtet at vende tilbage til Sverige sættes i Forbindelse med lønlige Planer om paa jesuitisk Vis under falsk Flag at vinde Indgang i Landet, for siden at faa Anledning til

at virke i Katholicismens Tjeneste. Lucia rejste forud og udvirkede for sin Mand Kongens Tilladelse til at vende tilbage til Fædrelandet. Messenius gjorde ved Ankomsten til Stockholm alt for at indynde sig hos Kongen og den Tids mægtige Mænd og forsmaaede til dette Øjemed ikke at benytte sig af de simpleste Smigrerier; men uagtet al hans Umage for at gjøre et godt Indtryk vedblev Kongen at bevare Mistanke baade til hans Rettroenhed og hans personlige Oprigtighed mod ham, og for nu at rydde denne Mistanke af Vejen aflagde Messenius Troskabsed til Karl og forpligtede sig til aldrig mere at have nogen som helst Forbindelse med Katholikerne eller den polske Vasaslægt, der endnu fremdeles mistænktes for at stræbe efter at gjenvinde den svenske Trone og omfattedes af Kongen med det mest indgroede Had. Messenius udgav tillige to Skrifter, der indeholdt heftige Skjældsord og haarde Beskyldninger mod Jesuiterne; det er her, som saa ofte, vanskeligt at udfinde, hvad der er Oprigtighed og hvad Forstillelse i Messenius's Adfærd; men baade hans tidligere og senere Liv sætter i alt Fald hans Opførsel ved denne Lejlighed i et lidet fordelagtigt Lys. Kongen syntes imidlertid beroliget og udnævnte ham 1609 til Professor ved Upsala Universitet i Jus, Historie, »Politik« og Ethik. Ved sin omfattende Lærdom og en videnskabelig Virksomhed baade som Forfatter og Forelæser, der her paa den Tid var aldeles enestaaende, overstraalede Messenius snart alle sine Medlærere; med utrættelig Arbejdsomhed udgav han inden kort Tid en Mængde Skrifter — især historiske — af stor Betydning for Datidens Videnskabelighed og anvendte desuden stadig indtil 8 Timer daglig til de studerendes Undervisning med en Iver og Dygtighed, der skaffede ham en overordentlig Mængde Tilhørere. Fortjente saaledes Messenius's Virksomhed som Universitetslærer i mange Henseender den største Paaskjønnelse, forbandt han des værre med sine gode Sider ogsaa saare mange

Fejl, der her, som hvor han tidligere havde været, snart droge uheldige Følger efter sig.

Skoleundervisningen i Sverige stod ved denne Tid i Almindelighed paa et meget lavt Trin, og som Følge deraf kom de unge ofte saa uforberedte til Universitetet, at de kun med liden Nytte kunde deltage i Studierne. For at afhjælpe denne Mangel oprettede Messenius en privat Undervisningsanstalt, der skulde forberede til Universitetet og saaledes paa en Maade danne et Bindeled mellem Skole og Universitet, og han fik en Mængde Elever, især unge Adelsmænd. Det er rimeligt, at den overordentlige Tilstrømning baade af Elever til hans Skole og af Tilhørere til hans Universitetsforelæsninger i nogen Grad fremkaldte hans Kollegaers Misundelse og derfor maaske gjorde deres Bedømmelse af ham utilbørlig stræng; men de Klagemaal, som snart i Mængde fremkom over hans Skolevirksomhed, vare dog næppe ubeføjede. Klagerne gik ud paa, at han tog det slapt med Undervisningen, samtidig med at han holdt sine Elever for lidet i Ave og saae gjennem Fingre med deres vilde Fremfærd, der ofte paa en meget generende Maade gik ud over Byens Befolkning. Han forlangte ogsaa, at hans Elever blot efter hans Vidnesbyrd om Modenhed skulde optages som Studenter ved Universitetet, uden at underkastes den reglementerede Examen. Messenius gav desuden Anledning til Misnøje ved sin overmodige og gjenstridige Holdning lige over for Kollegaer og overordnede; han nægtede undertiden ligefrem at underkaste sig disses lovlige Myndighed, som han paa Grund af sin overlegne Lærdom erklærede sig hævet over, og plejede, naar han, som ofte hændte, indkaldtes for Ærkebispen eller Universitetsraadet (Konsistorium) til at gjøre Rede for sin utilbørlige Adfærd i en eller anden Retning, at svare, at han gjorde, hvad ham behagede, uden at aflægge Regnskab for nogen som helst eller endog, at han gav baade Ærkebispen og Konsistorium »sju tusan D . . . . .«.

Blandt Universitetets Professorer forefandt Messenius ved sin Ankomst til Upsala den bekjendte Johannes Rudbeck, først Professor i Mathematik, siden i Hebraisk og Theologi. Rudbeck var den Gang 28, Messenius 30 Aar, begge vare begavede og dygtige; men begge havde ogsaa deres rigelige Forraad af Egensindighed og Selvtillid, saa det ikke kan forundre, at de vare for store til ret længe at kunne gaa i Aag sammen. Rudbeck gjorde i flere offentlige Taler heftige Angreb paa Jesuiterne, hvilke Messenius, vistnok med al Grund, troede myntede paa sig og følte sig højlig krænket over; denne Krænkelse forsømte han heller ikke at lægge for Dagen ved Vrangvillighed i enhver Berørelse med Rudbeck og de andre Professorer, og Misforholdet øgedes derved stadig, ligesom ved forskjellige andre Omstændigheder. Rudbeck havde, i Lighed med Messenius, oprettet en privat Skole, der ogsaa havde stor Søgning, og disse to Anstalters Disciple kom snart til at udgjøre to fjendtlige Partier, mellem hvilke der forefaldt bestandige Skjærmydsler; Slagsmaal og andre usømmelige Optrin, hvorover der var al Grund til at klage, hørte til Dagens Orden, uden at det synes, som om nogen af de to Lærere gjorde særdeles meget for at holde deres Elever i Tømme. Til sidst gik dette Uvæsen saa vidt, at Konsistorium fandt sig foranlediget til at forbyde begge Professorer at have private Elever. Rudbeck adlød; men Messenius sendte, da Befalingen blev ham forkyndt, Konsistorium sit vanlige, smagfulde Svar og lod sin Skole vedblive. Saaledes hengik et Par Aar med stadige Kjævlerier, indtil Valget af en ny Rektor for Universitetet fik Ufreden til at bryde ud i lys Lue. Den gamle Rektor Raumannus havde vist sig for svag til at styre de mange stridige Elementer; han blev afsat og Akademiet af Kongen befalet selv aarlig at vælge sig en Rektor, for hvis kontrollerende Virksomhed lige over for Professorer og Studenter der udkom skærpede Bestemmelser. Splittelsen ved Universitetet voldte mange Vanskeligheder ved Rektorvalget,

endelig blev Rudbeck valgt og Valget godkjendt, uagtet Messenius's Forbitrelse og Forsøg paa at faa det betegnet som ulovligt. Rudbeck holdt kort efter, da han tiltraadte Embedet, en indtrængende Formaningstale til Studenterne om at ophøre med det vilde, tøjlesløse Liv, som de nu førte, og at beflitte sig paa mere Alvor i deres Studier. Messenius, der med en Del af sine Disciple var nærværende som Tilhører, afbrød Talen med Pibninger og Skjældsord, og da Rudbeck i sin Karakteristik af Studenternes Sæder udtalte, at »deres Trætter, Slagsmaal, Overmod og Umaadelighed mere passede sig for vilde Dyr end forstandige Mennesker«, udraabte Messenius: »Du skjænder mine Elever og Landets Ungdom, du lyver; du er et Asen, en Nar, en Galning« og videre i samme Smag. Et saa usømmeligt Optrin kunde ikke gaa upaatalt hen; men da de to Professorer efter Indkaldelse indfandt sig for Konsistorium for at tiltales for deres Opførsel, fornyedes Ordstriden; de fremsatte gjensidig de skammeligste Beskyldninger mod hinanden, og Rudbeck gav ikke Messenius noget efter i at bruge de værste Smædeord, der kunde findes. Aldeles rasende udfordrede Messenius til sidst Rudbeck og sendte Bud hjem efter sit Værge. Ved dette Bud blev hans Hustru Lucia underrettet om, hvad der foregik, og forøgede Skandalen ved at indfinde sig i Forsamlingen og overøse Professorerne med »owett«; for at støtte sin Mand havde hun desuden sendt Bud efter hans Disciple, der snart kom til Stede i Flok og Følge og gjorde en hel Del Larm. Alt dette forargelige Uvæsen blev naturligvis videre bekjendt, og Beretningen derom vakte i saa høj Grad Kongens, Gustav Adolfs, Forbitrelse, at han endog erklærede, »at dersom han ikke af Erfaring vidste, hvor nødvendige og nyttige Videnskaberne vare, skulde han strax opløse den hele Højskole«. For at faa sat en endelig Grænse for de bestandige Uordener og Stridigheder ved Akademiet, udnævnte Kongen strax Axel Oxenstjerna, et Par andre Raadsherrer og nogle Biskopper til at undersøge

og dømme i Sagen. For denne Kommission indstævntes baade Rudbeck og Messenius til Forhør i Stockholm den 16de Juli 1613. De to Modstandere optraadte mod hinanden paa samme voldsomme og usømmelige Maade, som ved tidligere Lejligheder. At skifte Ret og træffe en hensigtsmæssig Afgjørelse i denne Sag gik ikke saa let til, da der var Fejl paa begge Sider, og begge desuden vare dygtige Mænd, hvis Virksomhed det var magtpaaliggende at bevare for Landet. Oxenstjerna foreslog, at de selv skulde opgjøre deres indbyrdes Mellemværende med det gode og overdrog for øvrigt Sagens Afgjørelse til Kongen. Denne var bestemt paa én Gang for alle at forebygge en Fornyelse af disse Spektakler og besluttede derfor at fjærne begge Urostiftere fra Universitetet og anbringe dem i andre Virkekredse, hvor deres Dygtighed fremdeles kunde komme Landet til Nytte. Rudbeck udnævntes til Hofprædikant, og Messenius ansattes først som Rigsarkivar og siden som Assessor ved Svea Hofret.

Han havde imidlertid ikke været længe i Stockholm, førend han ogsaa her kom i Misforhold til sine Omgivelser. Anledning dertil blev bl. a. Messenius's Fordring paa de før omtalte Gaarde og andre Ejendele, der i sin Tid havde tilhørt hans Svigerfader Arnold Grothusen, men da denne faldt i Unaade, af Karl den 9de bleve givne til andre svenske Stormænd. Derved kom Messenius i Proces med den den Gang saa mægtige Erik Tegel, en Retssag, der vakte stor Opsigt ved den Bitterhed, hvormed den blev ført, og de mange usømmelige Ytringer og Beskyldninger, der fremkom fra begge Sider. Da Gustav Adolf, for at standse Forargelsen, forbød videre mundtlig Forhandling, gave begge Parter deres Harme Luft i Smædeskrifter mod hinanden. I Aaret 1616 blev Messenius anklaget for Delagtighed i en fra det polske Vasahus udgaaet Sammensværgelse mod den bestaaende Regering; dette kunde dog ikke bevises, men derimod blev det bevist, at han mod sin

Ed havde brevvexlet med Jesuiterne i Polen, og i denne Brevvexling forekom bl. a. en Skrivelse, hvori han erklærede, at han fremdeles i Hjærtet var den katholske Lære hengiven, og at hans Omvendelse til Protestantismen kun var tilsyneladende og fremtvungen af Forholdene. Efter en lang Rettergang blev han af Svea Hofret, for at have brudt sin Troskabsed og overtraadt Rigets Love, dømt til at miste sit Liv, men dog anbefalet Kongen til Benaadning. Den kongelige Benaadning, der blev ham til Del, bestod i Straffens Forandring fra Livs Fortabelse til livsvarigt Fængsel, og Gustav Adolf var døv for alle Bønner om Formildelse, da Messenius's hele Forhold havde vakt hans dybeste Uvilje. »Han er visselig en lærd Mand,« sagde Kongen, »og har som saadan gjort og kunde maaske endnu gjøre megen Nytte, men F. hænger i baade ham og Hustruen, derfor skal man sætte dem saa, at den onde Sæd ikke skal skade«. Det traf sig paa den Tid netop saa, at Statholderen paa Uleå og Kajaneborgs Len i Østerbotten, Erik Hare, efter et Besøg i Stockholm stod færdig til at drage hjem til sit Len, og Kongen befalede ham nu at medtage Messenius og indespærre ham paa Kajaneborg Fæstning. Efter en haard Vinterrejse ankom Messenius med Familie did den 30te November 1616. Sexten Mile østen for Uleå, langt oppe i de øde Skovstrækninger mellem Uleåträsk og den russiske Grænse, laa Kajaneborg Fæstning, opført dels paa en liden Ø, dels paa Pæle midt i en brusende, aldrig tilfrossen Fos, med Vandfald oven for og neden for. Kjøreveje førte ikke til denne ensomme Plet; man kunde kun komme ridende eller til Fods, og de faa Mennesker, som boede i Nærheden, vare indfødte, der ikke engang forstode det svenske Sprog. Saaledes var altsaa det Sted, hvor den begavede, lærde og ildfulde Messenius som Fange skulde begraves næsten for Livstid, generet af Egnens, for ham uvante, barske Klima og desuden med Fængselslivets Tryk yderligere forværret ved haard og raa Behandling af sine Bevogtere, i hvem

hans ufredelige Sindelag selvfølgelig snart skabte ham Uvenner. Messenius skrev gjentagne Gange til Kongen og klagede over Statholderen Erik Hare og dennes Svigersøn Helge, der efter hans Sigende gjorde alt for at forbitre ham Livet; men de fleste af hans Skrivelser bleve ikke engang afsendte, og Kongens Uvilje mod Messenius var alt for dybt rodfæstet, til at han skulde tage synderligt Hensyn hverken til hans Klager eller bestandige Forsikringer om Uskyldighed i de Forbrydelser, for hvilke han var dømt. I 19 Aar var Messenius indespærret paa Kajaneborg.

Heller ikke i Fængslet forlod hans Arbejdslyst ham, og næst hans Hustrus trofaste Pleje var det vistnok Arbejdet, der holdt ham oppe under alle Fængselslivets Savn og Prøvelser. Man havde tilladt ham at tage med saa mange Bøger, han ønskede, stillet Skrivematerialier til hans Raadighed og derved sat ham i Stand til at iværksætte sin heldige Indskydelse, at benytte Ensomheden til at forfatte sit Fædrelands Historie. Før fandtes der i denne Retning kun spredte, ufuldkomne Forsøg, disse vilde han fuldstændiggjøre og sammenarbejde til et eneste stort Værk, hvori Fædrelandets Førelser i Sammenhæng og Helhed skulde fremstilles. Han kaldte sit Værk, der affattedes paa Latin, »Scondi Illustrata« — »Det belyste Scandien«, og, som Titelen antyder, omhandler det ikke alene Sveriges, men ogsaa Norges og Danmarks Historie, for saa vidt Begivenheder og Tilstande i disse Nabolande stode i Forbindelse med, hvad der foregik i Sverige. Han fuldendte under sit Fængselsliv ikke blot Landets samlede Historie indtil Samtiden, men ogsaa en Mængde mindre Arbejder, væsentlig vedkommende Fædrelandets Historie, i det hele 20 Bind. For den ældre Tids Vedkommende er hans Fremstilling ofte mindre paalidelig; men derimod er hans Historie fremdeles et værdifuldt Kildeskrift med Hensyn til de Aarhundreder, der gaa nærmest forud for hans egen Tid. Selv vidste han naturligvis med vanlig Selvbevidsthed at værdsætte sit

Arbejde, der, som han mente, til alle Tider vilde staa uovertruffet i Fuldkommenhed.

Da Alderdommen begyndte at nærme sig, vendte Messenius tilbage til sin Ungdomstro, Katholicismen; han ytrer derom i et af sine senere Skrifter: »Jeg bekjender herved offentlig for Gud og Mennesker, at jeg med min Tro omfatter den romersk-katholske Bekjendelse som den eneste sande og den, uden for hvilken intet Menneske kan blive saligt. Jeg takker Gud, at han har rykket mig, som et Faar blandt de 99, ud af Ørkenen til det levende Ords Kilde og til den sande Tro, hvori jeg vil leve og dø. Jeg forklarer tillige herved, at hvad jeg mod nævnte Bekjendelse har talt eller skrevet eller handlet, er alt sket nødtvungent og mod min bedre Overbevisning«; i Forbindelse med dette bør oplyses, at han det foregaaende Aar i Gustav Vasas og Karl den 9des Historie havde udtalt sin Tilslutning til den lutherske Bekjendelse. Ligesom det derfor ved saa mange Lejligheder bliver en vanskelig Sag at danne sig en sikker Mening om Messenius's sande Bevæggrunde, er det heller ikke let at vide, om virkelig Overbevisning er Foranledningen til denne hastige Omvendelse, eller om den blot er at søge i ydre Omstændigheder. Det synes imidlertid ikke urimeligt at sætte den i Forbindelse med Gustav Adolfs Død og et Haab om Muligheden af, at den polske Vasaslægt og Katholicismen atter kunde blive raadende i Sverige, siden det er en Kjendsgjerning, at medens Messenius i Gustav Adolfs Tid med smigrende Udtalelser tilegnede ham alle sine Bøger, forandrede han efter hans Død fuldstændig Holdning, klager over den uretfærdige Maade, hvorpaa han er bleven behandlet, og kalder Sigismund Sveriges »værdigste Konge«. Det hele er i ethvert Fald et yderligere Bevis paa Mandens upaalidelige Karakter.

Efter Gustav Adolfs Død tilstod Formynderregeringen endelig nogen Formildelse i hans Fangenskab, hvortil den nye Statholder i Østerbotten indtrængende havde anbefalet

ham, især i Betragtning af hans historiske Arbejders Værd; hans Helbred havde ogsaa lidt ved Livet paa Kajaneborg. I Slutningen af Aaret 1635 blev han derfor ført fra Kajaneborg til Uleå og fik her i alle Henseender forbedrede Vilkaar; han havde imidlertid gjentagne Gange i Breve til Regeringen udtalt sig om sit færdige Arbejde, og efter hans eget Ønske sendte Regeringen en kyndig Mand til Uleå for at gjøre sig bekjendt med Arbejdet og skrive det af. Afskrivningen begyndte; men snart faldt den Mistanke Messenius ind, at Regeringen maatte have til Hensigt at berøve Forfatteren Ære og Fortjeneste ved selv at udgive Værket. Som Betingelse for Adgang til fortsat Afskrivning forlangte han Frihed for sin fængslede Søn og Tilladelse for sig selv at rejse, hvor han vilde. Disse nye Fordringer havde kun til Følge, at Regeringen i Ærgrelse over hans Mangel paa Paaskjønnelse af de allerede modtagne Begunstigelser truede med at sende ham tilbage til Kajaneborg; men midt under Brevvexlingen om disse Anliggender endte Døden baade denne og al anden Strid og Modgang, hvorpaa hans Liv var saa rigt. Messenius døde i Uleå i Slutningen af Aaret 1636 og blev dér begravet. Over Graven sattes hans Portræt og følgende af ham selv forfattede Vers:

„Här under hvila sig Doktoris Johannis Messenii ben,
Själen i Guds Rike, men ryktet kring hela verlden".

Regeringen bød Lucia Grothusen 500 Rdl. for Mandens efterladte Arbejde, men hun afslog Tilbudet og skyndte sig ud af Landet, medtagende Manuskriptet, som det først efter meget Besvær lykkedes at faa udleveret, efter at man havde opfyldt den stillede Betingelse, Sønnens Befrielse fra Fangenskabet. Det varede imidlertid længe, inden Værket blev trykt, rimeligvis især, fordi Messenius deri havde udtalt Anskuelser, der vare Datidens videnskabelige Avtoriteter for fine og omstyrtede deres hævdede Lærebygninger. Først i Aaret 1700 begyndte Trykningen, og denne sildige Ud-

givelse tillige med Benyttelsen af det latinske Sprog er vistnok den nærmeste Grund til, at Værket er blevet mindre paaagtet og udbredt, end det fortjener.

Fra Messenius's virksomme Haand har man i det hele ikke mindre end 58 særskilte Skrifter udgivne i Trykken. Blandt disse ere, foruden hans historiske, især hans dramatiske Arbejder meget bekjendte. Medens han var i Upsala, lagde han Planen til at behandle hele den svenske Historie i 50 særskilte Skuespil; af disse bleve imidlertid kun 6 fuldførte, hvoraf de fleste opførtes af Studenterne og i høj Grad vakte Samtidens Opmærksomhed og Beundring. Indøvelse i at spille Komedie ansaas paa den Tid for et gavnligt Hjælpemiddel til de studerendes Uddannelse, og at Messenius uden Tvivl forfattede sine Skuespil med den specielle Bestemmelse nærmest for Øje, at de skulde være skikkede til at opføres af hans Elever, bør vistnok tages i Betragtning ved Bedømmelsen af disse Arbejder, der efter Nutidens Fordringer maa synes skolemæssig stive og ubehjælpelige, ligesom der ogsaa bør tages Hensyn til, at Messenius, som den første svenske dramatiske Forfatter, ganske savnede nationale Forarbejder at støtte sig til. Det maa desuden regnes ham til Fortjeneste, at han har gjort det første, om end ufuldkomne, Forsøg til poetisk Behandling af Æmner for Nordens ældre og yngre Historie. Af de omtalte 6 Stykker tage saaledes 3 deres Stof fra Nordens Sagnhistorie. Æmnet for det første, »Disa«, er et svensk Sagn om Norrlands tidligste Bebyggelse, for det andet, »Habor og Signelil«, det samme bekjendte Sagn, som siden er behandlet i Oehlenschlægers berømte Sørgespil med lignende Titel, og for det tredje, »Svanhvita«, ligeledes et nordisk Sagn. Det fjerde Stykke, »Blanka Mereta«, handler om Kampen mellem Kong Birger og hans Brødre og disses Mord paa Nykjøping Slot. Sine to sidste Skuespil, »Christmannus« og »Gustaf den 1ste«, der ikke ere trykte, forfattede Messenius i sit Fængsel; de tage deres Æmner fra

Kristendommens og Reformationens Indførelse i Sverige og ere nærmest at regne for dramatiseret Kirkehistorie.

Billedet af Messenius's Personlighed giver et blandet Indtryk, i hvilket dog de lyse Punkter, hans rige Evner og den Arbejdsomhed, hvormed han anvendte disse til bedste for Videnskaben, i væsentlig Grad overskygges af hans grænseløse Egenkjærlighed, Forfængelighed og Hovmod og hans Karakters fuldstændige Mangel paa Ærlighed og Paalidelighed. Det kan vanskelig ses, at en bindende Overbevisning eller nogen Agtelse for guddommelige eller menneskelige Love har afholdt ham fra at sætte sine egoistiske Formaal forud for alt andet og at benytte hvilke som helst Midler til deres Fremme, som hans heftige Lidenskaber og den mest hensynsløse Beregning maatte indgive ham; men vare hans Fejl mange og store, vare vistnok heller ikke hans samtidige dadelfrie i deres Forhold til ham, og i de mange Aars Fangenskab blev han jo ogsaa mer end haardt nok straffet for, hvad han maatte have forbrudt. Det kan dog ikke spores, at Modgang har øvet nogen forædlende Indflydelse paa hans Karakter; tvært imod er der mange Vidnesbyrd om, at han har været uforandret til det sidste.

## II.

Messenius's ældste Søn, Arnold Johan Messenius, og hans Sønnesøn, Arnold Messenius, der begge have gjort sig bekjendte i Datidens politiske Historie, havde taget i Arv den samme Forening af gode Evner med heftige, utøjlede Lidenskaber og en upaalidelig Karakter, ligesom deres Fejl havde en lignende ulykkelig Indflydelse paa deres Skæbne.

Arnold Johan Messenius fødtes i Danzig 1608 og fulgte som Barn Forældrene fra det ene Sted til det andet, til sidst ogsaa til Kajaneborg, hvor Faderen i Begyndelsen fik Tilladelse til at beholde ham og de øvrige Børn hos sig

og beskæftige sig med deres Undervisning. Senere begyndte man imidlertid at frygte for, at hans Paavirkning ikke skulde være heldbringende for Børnene, navnlig i religiøs Henseende, og i Aaret 1621 bleve de Faderen fratagne og sendte til Stockholm for at opdrages. Sonnen Arnold Johan kom 14 Aar gammel under Forhør i Anledning af nogle fornyede Rænker fra det polsk-katholske Partis Side og skal dér have gjort Tilstaaelser, som vare mindre heldige for Faderen. Af Frygt for yderligere Forfølgelse flygtede han 1623 ud af Landet; men da han erfarede, at hans Flugt havde foroget Mistanken mod hans Fader, vendte han frivillig tilbage og overgav sig til Regeringen. Ved fornyede Forhør kom han imidlertid atter til at give Oplysninger, der skadede Faderen, og til sidst lod Gustav Adolf, der, som før ved mange Anledninger víst, nærede stor Uvilje mod Familien, ham fængsle uden anden anført Grund, end at han havde ført oprørsk Tale. Først holdtes han i to Aar indespærret i Stockholm og førtes derpaa til Kexholm Fæstning i Finland, hvor han i mange Aar holdtes i meget strængt Fængsel, indtil han endelig paa sine Bevogteres Forbøn opnaaede noget mildere Behandling og i 1640 efter 16 Aars Fangenskab løsgaves for saa vidt, at han fik Tilladelse til under Opsyn at bo i Åbo. Gjennem Medvirkning af Finlands daværende Guvernør, Per Brahe, fik han til sidst sin fuldstændige Frihed, og der overdroges ham det Hverv at hente Faderens Manuskript tilbage til Sverige og fortsætte hans Arbejde ved Behandling af den seneste Tids Historie. Som Sikkerhed for sin Troskab maatte han efterlade sin Familie i Pant og rejste saa til Polen, til hvis Konge, Vladislaus, Lucia Grothusen havde overgivet alle sin Mands efterladte Manuskripter. Det lykkedes at faa disse udleverede, og han blev modtagen med stor Bevaagenhed fra Regeringens Side, da han efter vel udført Hverv kom tilbage til Sverige. Den forsigtige Axel Oxenstjerna kunde dog ikke ganske overvinde sin Mistænksomhed; »saadanne Sind ligne

noget Ilden,« mente han, »man skal dem give nyttigt at arbejde paa, ellers gribe de om sig og anrette Ødelæggelse«. Arnold Joh. Messenius tog nu fat paa det ham videre betroede Hverv at fortsætte Faderens historiske Arbejde og modtog som foreløbig Godtgjørelse, foruden en Pengesum, 3 Gaarde. Da han, efter Dronning Kristinas Overtagelse af Regeringen, kom i hendes specielle Gunst, blev det ikke herved. I 1646 udnævntes han til Rigshistoriograf og fik i samme Aar atter en Gaard og i 1647 ikke mindre end hele 16 Gaarde som Vederlag for det Gods, der i sin Tid fratoges Morfaderen; omtrent samtidig lod Kristina ham optage i Adelsstanden. Med Hensyn til udvortes Goder syntes det altsaa nu, som om Skæbnen vilde holde ham skadesløs for den Modgang, han i Ungdommen havde maattet gjennemgaa; men Herligheden varede ikke længe. Hans fra Faderen nedarvede urolige Sind lod ham ikke i Længden finde sig tilfreds med Historieskriverens ensformige og tilbagetrukne Beskæftigelse; han kastede sig ind i Tidens meget bevægede politiske Liv og sluttede sig først til Hofpartiet; men da han snart kom i skjævt Forhold til flere af Stormændene, forandrede han Holdning, blev Folkets Mand og konspirerede baade hemmelig og aabenbart med dem, der, misfornøjede med Kristinas Regering, søgte at undergrave hendes Trone. De Frugter, han høstede af sin Befatning med Politiken, staa i nøjeste Forbindelse med hans ældste Søn, Arnold Messenius's Skæbne og omtales derfor bedst i Forbindelse med dennes Historie.

Arnold Messenius blev født paa Kexholm Fæstning 1629, og holdtes, skjønt han havde gode Evner, ikke til Studeringer, men fik en »adelig« Opdragelse, beregnet paa Hof- og Krigstjeneste. Som Kammersvend hos daværende Pfalzgreve Karl Gustav gjorde han med denne en Rejse til Tyskland og tænkte senere paa efter nogen Tids Studier i Upsala at foretage et Par Aars Udenlandsrejse til sin videre Uddannelse, hvortil Karl Gustav havde lovet ham Understøttelse.

Imidlertid kom han under Paavirkning af ivrige Deltagere i det paa den Tid meget virksomme oppositionelle Parti; der var almindelig Misnøje med Dronning Kristinas Regering, og da Adelen desuagtet havde bevæget Kristina til at afstaa fra sit Tilbud om Tronfrasigelse, brød Misnøjen ud med forøget Voldsomhed, og Adelen beskyldtes for af egennyttige Grunde at holde fast ved en for Landet ødelæggende Regering. Af sin Fader og dem, med hvem denne omgikkes, modtog Arnold Messenius en meget ophidset Fremstilling af Landets Tilstand, og da han desuden med stor Forkjærlighed hængte ved Karl Gustav, til Fordel for hvem Dronning Kristina vilde frasige sig Tronen, kom han til sidst i saa heftig Bevægelse over Regeringens Misgreb, at han tog sig for at forfatte en Skrivelse til Karl Gustav, der, efter en meget nærgaaende Fremstilling af den nuværende Styrelsesmaades ulykkebringende Følger for Landet, opfordredes til at gjøre Oprør, rydde Dronningen af Vejen og selv bemægtige sig Regeringen. Karl Gustav sendte Skrivelsen til Dronningen, der allerede havde faaet Nys om Sagen. Forfatteren blev opdaget gjennem den Medhjælper, han havde benyttet til at skrive Brevets Adresse, og forhørt i Forening med Faderen, der nægtede enhver Delagtighed i eller Kjendskab til Skriftet, men erkjendte, at han ofte i Sønnens Paahør havde udtalt sig nedsættende og foragtelig om Dronning og Regering og derved maaske havde bidraget til Sønnens oprørske Sindelag. »Jeg bekjender,« sagde han, »for Gud og Mennesker, at jeg med min Søn og andre har ført usømmelig Tale om den nuværende Regering. Jeg har derigjennem villet gjøre mig stor og kildret min egen Forfængelighed ved at give mig Udseende af baade at kjende Styrelsesværket og at være en god Fosterlandsven. Derved har jeg begaaet en grov Synd«. Med denne Tilstaaelse brast han i Graad. Efter nogle Forsøg paa Benægtelse tilstod ogsaa den unge Messenius sin Brøde. Baade Fader og Søn dømtes til Døde efter en meget hurtig Rettergang; de bleve

fængslede den 13de December 1651, dømte den 20de og henrettede 2 Dage efter. Den unge Messenius's Hoved blev sat paa Stejle, og Kroppen delt i 4 Dele.

Faderen erkjendte sin Straf for fortjent og testamenterede Dronning Kristina sine Skrifter og sin efter den Tids Begreber store Bogsamling, vurderet til 7000 Rdlr. Tillige anbefalede han sin Hustru og Døtre til Dronningens Omsorg, en Anbefaling, der just ikke blev disse til megen Hjælp. Enken fik alene det gjenstaaende af Mandens Løn, og hans Forleningsgaarde gaves til andre, før hans Gjæld var betalt, saa at hun af egne Midler maatte skaffe Udvej til at afgjøre den. Dronningen lovede hver af Døtrene en aarlig Understøttelse af 200 Rdl., som de imidlertid aldrig fik, de maatte i ringe Stillinger tjene deres Brød, og alle Ansøgninger om nogen Understøttelse eller Vederlag for de fratagne Ejendomme bleve upaaagtede, indtil endelig Karl den 11te i 1684 gav den eneste da gjenlevende Datter et Aarsunderhold af 100 Rdl.

G. R.

# Ludvig XIV og hans Hof*).

Den hollandske Hævnkrig var endt 1678—79 ved en Række forskjellige Fredsslutninger, Frankrig havde vist sig det samlede Evropa overlegent, og Ludvig XIV havde tvunget sine Fjender til at underkaste sig hans Betingelser. Rigtig nok var denne Triumf kjøbt med de arbejdende Klassers Ruin, og ganske vist havde Kongen snarere sit duelige Diplomati end sine Vaaben at takke for det heldige Udfald; men Resultatet var dog ganske det samme. Ludvig havde ganske vist ikke naaet det Maal, han havde foresat sig ved Krigens Begyndelse: Hollands fuldstændige Ydmygelse; men hvad han havde naaet, var dog næsten endnu mere; ikke at tale om et betydeligt Stykke Belgien eller Franche Comté, som fortrinlig afrundede hans Landomraade, havde han paatrængt samtlige øvrige Stater en Følelse af sin fuldstændige Overlegenhed og hævdet Bevidstheden om sin egen Almagt. Fra nu af veg han ikke mere tilbage for noget, han følte sig som Verdens Herre, alle andre Folk frygtede hans Almagt, og de skulde lære den at kjende. Maaske havde Ludvig ogsaa kunnet sætte sin Vilje igjennem; maaske havde det uvillige, men modløse Evropa underkastet sig hans Universalherredømme — hans »Monarki«, som man sagde paa den Tid —, hvis der ikke i en

*) Martin Philippson: Das Zeitalter Ludwigs des Vierzehnten. Berlin 1879.

Krog af Evropa, bag hine Diger og aabne Porte, hvor den store Konges Lykke allerede én Gang var strandet, havde levet en sygelig, vranten Mand, som hidtil havde haft Uheld med sig i alle sine Foretagender, men med klar Indsigt i Ludvig saae den eneste Fjende af den offentlige Frihed og Ro og bekæmpede ham med sej Udboldenhed. Vi mene Vilhelm III af Oranien.

Dog for en Tid maatte denne Mand ved Jagtens Besværligheder søge at dulme sin lidenskabelige Harme over Nijmeger-Fredsslutningerne, medens alle Nationer, lamslaaede af Rædsel, bøjede sig for Storkongen ved Seines Bred. Siden Karl den stores Tid havde han ikke haft sin Ligemand, Frankrig, det vil sige ham selv, overstraalede alle Folkeslag, han blev frygtet af alle, betragtet som Verdens Herre og var i den lykkelige Stilling at kunne befale alle andre og bestemme Fyrsternes Skæbne efter eget Tykke.

Dette Verdens Midtpunkt, denne Ludvig XIV var paa denne Tid 41 Aar gammel, af høj Vækst og regelmæssig Legemsbygning. Hans Sundhed og legemlige Kraft tjente kun til yderligere at fremhæve hans Majestæt, og den ham medfødte Værdighed og den Ynde, som var forbunden med enhver af hans Bevægelser, lod ham af Naturen synes forudbestemt for Kongedømmet. Hans Væsens sunde Kraft satte alle i Forbavselse; Udmattelser og Savn syntes at prelle tilbage for dette Jærnlegeme; men Ludvig XIV viede rigtig nok ogsaa sit legemlige Velbefindende saa vel som alt, hvad der angik hans Person, et alvorligt Studium. Selv paa de mest travle Dage opgav han ikke sin Spaseretur; han holdt ingenlunde af Jagten; men desuagtet færdedes han paa Jagterne i Sommerens glødende Hede saa godt som i Vinterens Kulde, for derpaa pludselig i det mest spændende Moment at bryde af og derved vise, hvor lidet han holdt paa Jagten for dens egen Skyld. Ved disse Ture saa vel som ved sine militære Øvelser havde han ikke blot faaet Bugt med sine nervøse Anfald, der vare saa hyppige

i hans tidligere Aar, men ogsaa bekæmpet en Tilbøjelighed til Fyldighed, der forekom ham aldeles uforenelig med Værdigheden som Kristenhedens største Fyrste. I Aaret 1675 indførte Ludvig den majestætiske Lokkeparyk, som nu fra Versailles's højere Klasser bredte sig over hele Evropa. Kongens Mine var stadig alvorlig, men ikke uvenlig, hans Adfærd naadig og forbindtlig, saa at de Velgjerninger, han uddelte, derved ligesom fik dobbelt Værd. Hans behagelige, velklingende Metalstemme støttede hans Tale, som var mere klar og træffende, end egentlig veltalende. For øvrigt holdt han ingenlunde af at blive overrasket med Andragender og Bønskrifter, men lod alt først forelægge den paagjældende Statssekretær, for at ingen Fejltagelse skulde kompromittere hans Ufejlbarhed. I det hele taget var han betænksom i sine Domme og Beslutninger, dels ledet af sin klare Forstand, dels af sin grænseløse Egenkjærlighed og umaadelige Ærgjerrighed.

At vise Ophidselse og Lidenskabelighed holdt han for absolut upassende, medens Forstillelse og en urokkelig Ligevægt var en Konges højeste Dyd. Uforstyrret som en Guddom skulde Monarken trone over det jordiske, og ingen kunde derfor mindes at have set hans smukke, kolde Træk fortrukne af Mismod eller Sorg. Da Daufinen, hans eneste ægte Søn, laa dødssyg, lod han samme Aften Taflet opmuntre med en lystig Musik for at skjule sin Uro over en saa betydningsfuld Begivenhed, og sin Hustrus Død viede han kun en kort Tribut af Taarer for strax igjen at paatage sig sin vante, rolige Mine. En Elskerindes, hans uægte Børns og hans Ministres Død gik sporløst hen over for hans ydre Uforanderlighed. Samme Adfærd lagde han for Dagen lige over for Lykken, og hvorvel hans Exempel opmuntrede til Usædelighed, vaagede han dog med største Strænghed over. at hans Hof bar et ydre Præg af Ærbarhed og Sømmelighed. Hans Galanteri mod Damerne var fuldt af Højhed, aldrig forefaldt noget upassende, og mod Kvinder

i det hele taget udviste han efter den fra Moderen nedarvede spanske Vis den højeste Agtelse. »Aldrig,« siger Saint-Simon, »gik Ludvig forbi den ringeste Pige uden at løfte paa Hatten, selv ikke over for Kammerpigerne, hvem han kjendte som saadanne; men naar han talte med Damer, bedækkede han først sit Hoved, naar han havde forladt dem«.

Vedholdende i Venskab som i Uvenskab saae han gjærne gjennem Fingrene med sine Venners Smaaforseelser, men var ubønhørlig i at afstraffe Forbrydelser, særlig da, naar de vare rettede mod hans Avtoritet og Værdighed. Derimod kunde man aldrig yde ham for meget Smigreri, medens enhver Modsigelse, selv den, som blev gjort i den bedste Mening og paa den beskedneste Maade, var ham utaalelig. Skjønt pengegridsk af Naturen, tvang han sig for den ydre Glans's Skyld til at vise Ødselhed og Pragt, og skjønt han ingenlunde var modig anlagt, tvang han sig dog af Hensyn til sin Værdighed til at vise Ro og Koldblodighed i Faren. Hver af hans Bevægelser, hvert af hans Buk, hvert af hans Ord var beregnet og dog fuldt af medfødt Ynde. Hans hele Liv var et Skuespil, men blev opført med saa stor Kunst, at kun de mest skarpsindige gjennemskuede ham.

Dette saa ophøjede, saa selvbevidste Kongedømme omgav sig med en Etikette, der ikke saa lidet nærmede sig en guddommelig Kultus. Herved skulde Kongedømmet hæves uendelig højt over alle Nationens Klasser. Ludvig XIV vilde ikke som Bedstefaderen nøjes med at være Rigets »første Adelsmand«, men vilde staa som en Personlighed, der ragede uendelig højt op over Aristokratiets højeste Tinder. Ethvert Skridt var paa det nøjeste afmaalt, og Ceremonierne i Versailles forskjellige fra dem i Marly, i Trianon fra dem i Fontainebleau; Tallet af Hofembedsmændene og de Tjenere, som gik Kongen personlig til Haande, blev betydelig forøget, og Rigets Stormænd trængte

sig fra Morgen til Aften sammen i Kongens Forværelser, i de Gange, han maatte passere, i Kirken, han besøgte, i de Haver, hvor han spaserede. Saaledes levede de i en forgyldt Lediggang og Trældom, medens de egentlige, alvorlige Forretninger besørgedes af Plebejere. Om Morgenen Klokken otte lod Ludvig sig vække; at være tilstede, naar Kongen stod op og gjorde sit Morgentoilette, hørte til de største Forrettigheder, og de fornemste Herrer betragtede det som den højeste Gunst at turde række Kongen hans Skjorte, hans Vaskevand, hans Morgendragt. Messen, som Monarken aldrig forsømte, naar han var rask, maatte hele Hoffet overvære i fuld Galla, og næsten blasfemisk vendte Hofmændene under Gudstjenesten Ryggen mod Alteret og Ansigtet mod den i Koret knælende Konge. Naar Kongen, som sædvanlig, spiste ved den »lille Opdækning«, maatte i det højeste Dronningen sidde hos ham, medens hans Broder, Sønner og Sønnesønner staaende maatte se til, og Monsieur — hans Broder — af og til rakte ham Servietten; mere glimrende var Aftentaflet, til hvilket næsten regelmæssig et større eller mindre Antal Hofmænd blev inviteret ved Navneopraab; ogsaa dette betragtede man som en stor Lykke. Hver Ret, som man bar frem for Kongen, blev i et højtideligt Optog, ledsaget af elleve Ceremonimestre med hvide Stave i Hænderne, hentet fra Køkkenet til det kongelige Taffel. Naar Kongen gik til Sengs, vare igjen Yndlingene og de fornemste Herrer tilstede, enhver Haandsrækning var paa det nøjeste fordelt mellem de mest begunstigede Herrer, og man forlod ikke Verdens Herre, før han havde lagt sig til Ro i sin Seng. Frankrigs fornemste og berømteste Personligheder omgave ham saaledes med Hyldning og Tilbedelse, fra han stod op, til han lagde sig; hver enkelts Liv syntes kun at dreje sig om denne ene Mand, kun at bade sig i de Straaler, som udgik fra ham. Ved det spanske Hof var vel Ceremoniellet, men ikke Tilbedelsen af Monarken dreven saa vidt; men bag dette by-

zantinske Væsen dulgte der sig ogsaa en dyb Beregning. Kunde der blive en Uafhængigheds- en Selvstændigheds-følelse tilbage hos Personer, der kappedes om at række Kongen et Fad eller om at knappe hans Frakke op?

Og denne saa beherskede, urokkelige, ophøjede Fyrste bævede dog midt i sin kunstige Guddomlighed. Bestandig lod man Undersaatternes Breve aabne og aflagde Ludvig Beretninger herom, for at komme paa Spor efter mulige Sammensværgelser. Ingen Sinde er en Suveræn bleven mere ængstelig bevogtet. Schweizerne og de franske Vagter omgave Paladset, hvor han opholdt sig, Livdrabanterne (garde-du-corps) holdt de indre Værelser besatte, ja, Kongen gik aldrig fra et Værelse til et andet, uden at Vejen blev bevogtet af disse paalidelige Vogtere. Naar en ubekjendt blev stedet for Kongen, maatte Vagtkommandanten opstille sig saaledes, at han kunde følge enhver Bevægelse af Ansøgeren og i rette Tid forebygge ethvert muligt Attentat paa Kongens højhellige Person. I Drabantkorpset optoges kun indfødte Franskmænd af prøvet Troskab, den første Kammertjener sov stadig foran Kongens Seng, og foruden ham desuden hyppig ogsaa Bontemps, Ludvigs ældste og mest trofaste Tjener. Kongens Frygt for Døden var stor, og det er bekjendt nok, at St. Germain blev ombyttet med Versailles kun af den Grund, at man fra det første Slot stadig havde Taarnene paa St. Denis' Domkirke, de franske Kongers Gravkirke, for Øjnene.

Hvor naadig end Ludvig XIV behandlede sine Stormænd, hvor nøje han end knyttede dem til sin Person, holdt han dem dog som sine Forgængere, Ludvig XI og Henrik IV, principmæssig borte fra al Indflydelse paa Statsstyrelsen. Her vilde han kun begunstige Skabninger af sin Naade, Mænd, som kun vare afhængige af ham, hvis Magt kun udsprang fra ham, og som paa et Vink af ham igjen vilde synke tilbage i et Intet. Kongen arbejdede nu som tidligere utrættelig; han vilde ikke blot synes at være, men

virkelig være Herre over alle Ting og Forhold, og Dagens Timer vare ordnede saa nøje, at han baade fik Tid til Arbejde og Fornøjelser; stort og smaat blev behandlet med samme Omhu; thi i alt, hvad der havde Hensyn til Monarken, maatte der overhovedet slet ikke gives Bagateller. Kongen lod aldrig et Kvarter gaa til spilde; foruden sin regelmæssige Deltagelse i Stats-, Finans- og Regeringskollegierne glemte Kongen heller ikke at forhandle med sin Udenrigs-, Krigs- og Marineminister og at konferere med dem angaaende Tjenestens Enkeltheder. Ikke mindre Virksomhed udfoldede det saa kaldte Samvittighedsraad, der bestod af Paris's Ærkebiskop, den kongelige Skriftefader og Kansleren, og efter hvis Raad Kongen fordelte Bispedømmerne og andre gejstlige Kald. Hemmeligheder forstod han fortræffelig at bevare.

Hvor skinsyg Kongen imidlertid end var paa sin Magt, hvor meget Ministrene end maatte bevare Skinnet af, at enhver Befaling udgik fra ham, hvor omhyggelig de end i deres Udkast og Beregninger lode indflyde endogsaa aabenbare Fejl, for at Kongen kunde have den lette Fortjeneste at rette dem, var Ludvig dog alt for udannet, han manglede alt for meget baade administrative og militære Gaver, og Maskineriet var derhos alt for vidtløftigt og indviklet, til at han skulde kunne unddrage sig Fyrsternes sædvanlige Skæbne, en Afhængighed af sine Tjenere; men de maatte rigtig nok bære sig meget behændig ad. De maatte lidt efter lidt og gjentagne Gange bibringe Kongen deres Anskuelser, saa at Ludvig til sidst kunde tage dem for sine egne og af sig selv imødekomme Ministrenes Ønsker; de maatte fremstille enhver Beslutning som udgaaet fra ham og give ham Æren for ethvert Held. Ludvig havde derhos ogsaa Skarpsindighed nok til at kunne bedømme, om han blev betjent godt eller slet, og hans Ministre maatte derfor vaage nøje over deres egen Virksomhed, turde aldrig trættes og slappes, saa meget mindre som Kongen plejede at dølge sin Unaade i

lang Tid, for pludselig at lade den falde tilintetgjørende ned over den skyldige. For derhos at styrke og lette Kontrollen med sine Mænd, gav Kongen — rigtig nok med de oven for berørte Forsigtighedsregler — enhver af sine Undersaatter frit Foretræde, forhandlede personlig med de fremmede Sendemænd, besaa Havne og Fæstninger og lod Tropperne hyppig passere Revue; men saa stor er alligevel Aandens Overlegenhed, at Ludvig trods alle disse Forsigtighedsregler i sin indre Politik blev fuldstændig ledet af Colbert, i de udenrigske og militære Anliggender af Louvois. Dette hele System med Centralmagtens utrættelige Virksomhed, stadige Aarvaagenhed og Opsyn, med Ubøjeligheden i de engang fattede Beslutninger, styrket og helliget ved Monarkens konstante Vilje og ubegrænsede Straffemyndighed, dannede imidlertid et saa fast og kunstigt Net over hele Riget, at ingen Undersaat kunde gjøre sig fri for dets trykkende Masker, og ingen fremmed nægte det sin Beundring.

Hvor underdanig enhver maatte vise sig over for Kongen og Mesteren i dette Maskineri, fremgaar bedst af de Udtryk, hvori Colbert, denne for sin Grovhed saa berygtede Plebejer og af Kongen for sine uhyre Fortjenester saa højt værdsatte Minister, maatte tilskrive ham; af nogle enkelte Prøver vil man kunne slutte sig til, hvorledes da fine og elegante Hofmænd maatte udtrykke sig, Mænd, som ikke havde anden Fortjeneste end aandrig og underdanig Kryben. I Aaret 1672 priser Colbert de Fejl, som hans Søn mulig maatte begaa i Statsstyrelsen, »thi de ville blive bemærkede og korrigerede af den bedste Herre, det mest oplyste af alle Mennesker, den største og mægtigste Konge, som nogen Sinde har besteget en Trone«. 1673. »Alle Deres Majestæts Felttog have en overraskende og forbavsende Karakter, som kuer Aanderne og kun giver dem Lejlighed til Beundring, men ikke tilsteder den Fornøjelse at udpege lignende Exempler«. 1674. »Sire! man maa tie, beundre og daglig takke Gud, fordi han har ladet os føde under en saadan

Konges Herredømme, der ikke mere kjender andre Grænser for sin Almagt end sin egen Vilje«. Saadanne uforskammede og gudsbespottende Smigrerier plejede Ludvig at besvare med nedladende Naaderighed som noget, der naturlig og med rette tilkom ham. Lige over for sin Hustru viste han stedse en agtelsesfuld Ærbødighed, som rigtig nok var langt fjærnet fra hans oprindelige Kjærlighed. Maria Theresia, en blid, from Kvinde, som mere satte Pris paa det himmelske end paa det jordiske, lettede Kongen dette Forhold, i det hun aldrig lagde den mindste Bekymring eller Utilfredshed for Dagen over for sin Mands nok som bekjendte Utroskaber eller hans uretfærdige Adfærd mod hendes Fader eller Broder. Hun gjorde aldrig Fordring paa nogen Delagtighed i Statens Anliggender og afgik i Juli 1683 ved en pludselig Død.

Langt mere Indflydelse og Anseelse ved Hove havde Kongens Elskerinder. Den bigotte, stadig angerfulde og Ludvig saa lidenskabelig hengivne La Vallière følte sig ingenlunde trøstet over sin i moralsk Henseende saa tvetydige Stilling ved sin Hertuginderang, hvortil endnu kom, at hun ikke i Længden formaaede at fængsle den unge Monarks fyrige Sind. Paa den Triumfrejse, Kongen i Sommeren 1667 foretog til Flandern med sit hele Hof for at vise samme sine nye Erobringer, og paa hvilken han ikke blot førte Dronningen, men ogsaa La Vallière med sig, lod han sig ganske fængsle af Madame de Montespans Ynde og lette, aandrige Underholdning næsten endnu mere end af hendes Skjønhed. Dronningen og den ældre Elskerinde lede usigelig under dette nye Forhold, og da den skjønnes Ægtefælle ikke vilde give sig tilfreds, undgik han kun ved ilsom Flugt at blive indespærret i Bastillen, medens Hertuginden af Montausier, der havde spillet Hjælperske ved denne Lejlighed, til Tak fik sin Mand ansat som Opdrager hos Kronprinsen Saa skammelig haanede Ludvig XIV i sin ubegrænsede Egenkjærlighed paa én Gang Moralen, sin

eneste Søns Fremtid og den Agtelse, han var sin Hustru skyldig. Mere af Fortrydelighed over at se sig forsmaaet og af Skinsyge end af religiøse Grunde trak Hertuginde La Vallière sig i Vinteren 1671 tilbage i et Kloster, hvorfra hun tilstillede Kongen et ømt Afskedsbrev. Dette opfyldte ogsaa for største Delen sin Hensigt; Kongen brød ud i Taarer, afsendte sin tro Colbert til Klosteret, lod sin tidligere Elskerinde hente tilbage, og fra nu af kunde Verden glæde sig ved det opbyggelige Skuespil at se Kongen i sin Hustrus Paasyn omgaas lige ømt med begge Elskerinder. Paa sine Jagter sad han midt mellem begge, paa hans Krigstog fulgte de ham begge saa vel som Dronningen, saa Folket spotvis talte om de tre Dronninger. Imidlertid kunde den blide La Vallière ikke i Længden holde den aandrige, kjække og derhos langt skjønnere Montespan Stangen. Overvældet af Ydmygelser trak hun sig i April 1674 paa ny tilbage til et Karmeliterindekloster, for, som hun sagde til Priorinden, at give Afkald paa en Frihed, hvoraf hun stedse havde gjort saa slet en Brug. Under Navnet Søster Luise den naadesøgende opbyggede hun fremtidig Verden ved sin vedholdende og strænge Bod.

Saa nær berørte de største Udskejelser og Kirkens Alvor hverandre i denne brogede Hofverden. Ludvig XIV var stedse Kirken hengiven, og det ikke blot i det ydre, men af Hjærtet, og denne Hengivenhed tiltog med Alderen. Den store Konge var bange for Døden, og ligesom han paa Valpladsen med Møje opretholdt sit Mod, saaledes bævede han i Hjemmet for det kommende Livs Straffe. Ogsaa Madame Montespan fik dette at føle. Da man Skærtorsdag 1675 nægtede hende Sakramentet paa Grund af aabenlyst Ægteskabsbrud, kunde hun ikke komme nogen Vej med sine Klager hos Kongen, ja Biskoppen af Meaux, den berømte Bossuet, og nogle andre fromme Mænd vidste ved denne Lejlighed at fravriste Kongen det Løfte, aldrig mere at se Elskerinden. Dog denne religiøse Opblussen var af saa

meget kortere Varighed, som der gaves Folk nok, der med snu Beregning paavirkede Ludvig til Gunst for Montespan; endog Colbert var en af hendes mest hengivne Tjenere. Maitressen kom efter nogle Ugers Forløb igjen tilbage til Hove, og snart kunde man atter se hende offentlig læne sig til Kongens Skulder, og da Bossuet senere vilde minde ham om hans Løfter, blev han barsk víst tilbage: han vilde ikke taale, at man satte Skranker for hans Vilje. Den gode Dronning selv føjede sig villig i Forholdets Fornyelse, da det jo opmuntrede Monarken. Eet maa man imidlertid indrømme; Ludvig selv fulgte den Grundsætning, han nedskrev for sin Søn: »Ved en Konges Elskovsæventyr maa kun Hjærtet, aldrig Hovedet have Del«; Montespan øvede ingen som helst Indflydelse paa Statens Styrelse. Hun nøjedes med offentlig at være anerkjendt som Monarkens Favoritinde og omgav sig som saadan med uhyre Glans; der blev bygget storartede Slotte for hende, og Le Nôtre opbød hele sin Kunst til duftende Haveanlæg; der blev givet de mest overdaadige Fester til Ære for hende, Ministrene skyndte sig med at opfylde hendes Ønsker, og Frankrigs første Digtere besang hende. Paa sine Rejser førte hun med sig to Sexspandsvogne, to Forraadsvogne og 45 Tjenere; Avtoriteterne maatte modtage og hilse hende som en suveræn Fyrstinde.

Ligesom Ægtehustruen og Elskerinderne færdedes mellem hverandre ved dette Hof, saaledes ogsaa de ægte og uægte Børn, som om det ikke kunde være anderledes. Daufin Ludvig, der fødtes den 1ste November 1661, blev opdragen med en Simpelhed og en Ubemærkethed, som tydelig viste, hvor meget Kongen vilde sky den Erindring, at der her opvoxede en Efterfølger. Hertugen af Montausier behandlede ham med en Strænghed, ja en Raahed, der klædte en Montespans Hjælper særdeles slet, og endnu i sit sextende Aar havde Prinsen ingen særlig Husholdning, som det den Gang var Skik og Brug selv for mindre fornemme Prinser.

Man havde mere overlæsset og trykket Daufinens unge Sjæl ved en lærd Undervisning end hævet og oplyst den; for ham skrev Bossuet sin Haandbog i Verdenshistorien, en Slags politisk Lærebog fra det katholsk-religiøse Standpunkt; de latinske Klassikere maatte han studere i de bekjendte Udgaver »ad usum Delphini«, i hvilke alle vanskelige Steder ere forklarede paa en triviel Maade og alt anstødeligt udeladt. Dette Opdragelsessystem tilintetgjorde ethvert Sving, enhver Selvstændighedsfølelse i Ynglingen, der legemlig som aandelig i det hele mere slægtede Moderen end Faderen paa. Paa Bekostning af Frankrigs fremtidige Skæbne vilde Faderen fri sig for en mulig Medbejler og undgaa Ængstelser for den opgaaende Sol.

Dauphinen var kun af Middelvæxt og havde et fint, regelmæssigt Ansigt, som i et og alt mindede om den habsburgske Type. Af Karakter var han rolig og behersket; lige over for Kongen syntes han aldeles viljeløs og bøjede sig med naturlig eller tillært Skyhed i lydig Beundring for Faderen, og ulig ham kunde han kun udtrykke sig med stammende Vanskelighed. Ludvig øvede kun en ugunstig Virkning paa Sønnen, talte med liden Agtelse, ja næsten med Ringeagt om ham og udelukkede ham principmæssig fra enhver Deltagelse i Statsstyrelsen. Med Prinsens tiltagende Alder maatte han rigtig nok af og til sende ham til Hæren; men ogsaa her var Dauphinen under det strængeste Opsyn, som snarede ydmygede end hævede ham i Hærens Øjne. I hans attende Aar formælede man ham med Maria Anna Viktoria, den aandrige og graciøse, om just ikke smukke Datter af Kurfyrsten af Bayern, hvem Ludvig XIV haabede herved at knytte uopløselig til Frankrig. Fra nu af blev Dauphinen stillet noget friere, slap for sine besværlige Lærere og Opdragere og fik naturligvis sin egen Husstand; men Naturens Gaver vedbleve at være Kongesønnen nægtede, hvem den franske og spanske Arv var bestemt, og hvem Faderen søgte at skaffe den romersk-tyske

Kejserkrone: en Ludvig den fromme efter Karl den store! En lang, svær Sygdom truede Dauphinens Liv kort efter hans Ægteskab; han blev reddet, kom sig igjen og blev nu uhyre fyldig for sin Alder, men dog mere opsvulmet end kraftig. Ved Umaadehold i Spise og legemlige Øvelser bragte han stadig sin Sundhed paa ny i Fare; Jagt, Spil og Theatret lagde langt mere Beslag paa hans Tid, end alvorlige Forretninger; gavmild og nedladende over for Venner og bekjendte manglede han fuldstændig den fine og værdige Adfærd, som i saa høj Grad udmærkede hans Fader; sin Hustru, der i Løbet af nogle Aar skjænkede ham tvende Sønner, elskede han ømt og udelukkende. Man troede hverken at kunne vente sig noget stort eller noget ondt af ham.

Langt større Forkjærlighed viste Kongen for sine uægte Børn, hvem han samtlige anerkjendte efter kortere eller længere Tids Forløb; han var hyppig i deres Selskab og beredte dem alle en glimrende Stilling; de fik Navnet Bourbon som jævnbyrdige Sønner af Blodet og havde Rang mellem disse og de simple Hertuger; hans ældste Søn med Montespan fik Titel Hertug af Maine og blev betænkt med den vigtige Stilling som Generaloberst for Schweizerne*), den yngste blev Greve af Toulouse. Døtrene bleve udelukkende formælede med Prinser af Blodet, som rigtig nok troede sig fornedrede herved, men ikke vovede at rejse nogen Modsigelse; saaledes ægtede La Vallières Datter Prinsen af Conti, Montespans ældste Datter en Sønnesøn af den store Condé, og hendes yngste Datter endog Ludvigs egen Brodersøn, en Mand, der under den barnløse Dauphins Sygdom en Tid lang endog syntes bestemt for Kronen. Denne de

*) Den øverstkommanderende Officer for de enkelte Vaaben, t. Ex. Fodfolket, Rytteriet, Schweizerne, kaldtes Generaloberst, et Embede, som før Louvois's Tid var arveligt eller kjøbtes, og hvis Ihændehaver ansatte Officererne eller stadfæstede deres Udmærkelse.

uægte Børns begunstigede Stilling skyldtes næppe Kongens Faderkjærlighed alene, men vistnok — som i alle hans Livs Forhold — ogsaa Beregningen. Alt, hvad der hidrørte fra Kongedømmet, skulde rage op over alt menneskeligt, skulde kunne gjøre Fordring paa den højeste Ærbødighed, og Frankrigs mest ophøjede Navne skulde staa tilbage for disse Bastarder, ene og alene fordi de havde den store Konges forelskede Luner at takke for deres Tilværelse. Mødte de i Parlamentet, maatte Parlamentets Dørvogter (huissier) altid modtage dem og atter følge dem ud, og med Hatten i Haanden opfordrede man dem til at afgive deres Stemme, medens de Hertuger, som vare Pairs, kun ved deres Optagelse i Parlamentet nøde den Ære at blive højtidelig modtagne og atter fulgte til Dørs og ved Afstemninger uden videre Ceremoni bleve opraabte med Navn.

Alt dette var store og vigtige Ting i det daværende Frankrigs fornemme Selskab. Ceremoniellet, Rangforordningen spillede her en næsten lige saa vigtig Rolle som ved Rigsdagen i Regensburg. Hvem der ved højtidelige Lejligheder skulde gaa forrest, hvem der havde Adgang til den lille eller store Avdiens i de kongelige Gemakker, hvilke Damer, der havde det Privilegium i de højeste Herskabers Nærværelse at tage Plads paa en Taburet — ja man behøver kun at læse Hertugen af St. Simons berømte Memoirer for at se, hvilken uhyre Betydning disse Ting havde i et Aarhundrede, som plejede at lægge langt mere Vægt paa Symboler og Udvortesheder, end vor kolde og forstandige Tid. Man maa for øvrigt ikke tro, at Livet ved dette Hof var meget behageligt eller muntert. Der gaves rigtig nok Adspredelse; der var hele Dage, da man jagede fra om Morgenen til om Eftermiddagen Kl. 3, derpaa spillede til Kl. 7, overværede Komedien til Kl. 10½, mødte ved Aftentaflet og endelig dansede til Kl. 3. Dog alt var afmaalt paa det nøjeste; et smukt og tiltalende Selskabsliv gjør med Nødvendighed Krav paa Lighed og Tvangfrihed; men

ved Ludvig XIV's Hof, hvor hvert Øjeblik og hver Bevægelse var ordnet ved et strængt Ceremoniel, hvor alt overhovedet drejede sig om en eneste, her havde den stive Formalitet og Angsten for mulig at støde denne ene ret sit Hjem. Ved Taflet taltes der i det hele taget slet ikke, og ellers i det hele taget aldrig om Politik, men kun om det daglige Livs Bagateller; ene og alene Kjærlighedsrænker, Misundelse og Ondskab kunde trives i en saadan Atmosfære, og fremfor alt maatte man hvert Øjeblik vaage over, at man ikke ved det mindste Fejltrin snublede paa denne glatte Jordbund. De eneste virkelige Adspredelser, under hvilke denne stive Tvang noget mildnedes, vare Spillet og Theatret, som man da ogsaa hengav sig til i Overmaal. Kongen begunstigede især den første Adspredelse for mere og mere at ruinere de fornemste Familier og derved berøve dem enhver Magt. Det kunde hændes, at man en eneste Nat tabte 100,000 Pistoler; Hertugen af Orleans maatte t. Ex. give sine Diamanter i Pant. Hertil kom endnu glimrende Festligheder; Hertugen af Vendôme gav t. Ex. paa sit Slot Anet en Række Festligheder, ved hvilke Lullis Orkester og alle Dansere og Danserinder ved Pariseroperaen medvirkede; en enkelt af disse Fester kostede 100,000 Livres. Da Stormændene ikke mere kunde kappes i politisk Virksomhed og Betydning i Statstjenesten, søgte de deres Ærgjerrighed i det rent udvortes og vilde overstraale deres Fæller i Pragt og Luxus. Naar de droge i Felten, straalede deres Uniformer og Vaaben af Ædelstene, de slæbte alle Livets Nydelser med sig paa talrige Vogne og klædte sig og deres Troppedelinger saa prægtig ud som muligt. Følgen af alt dette var, at den ene fyrstelige Formue efter den anden smeltede bort, at den ene store Familie efter den anden sank i Armod og gik til Grunde. Hertugen af Vendôme maatte sælge Huse og Godser til en Værdi af næsten 2½ Million Livres for at tilfredsstille sine Kreditorer; Hertugen af Chaulnes beholdt af en Formue

paa 2,700,000 Livres næppe 300,000 tilovers. Kongen fandt nu Behag i at skjænke disse Mænd, som havde ruineret sig ved hans Hof, indbringende Embeder, Pengegaver, Pensioner eller — hvad der var endnu bekvemmere — Beskyttelsesbreve mod deres Kreditorer og beseglede dermed yderligere deres Trældom. Saadanne Velgjerninger kunde begribeligvis derhos kun være af forbigaaende Nytte, og flere og flere af hine store Familier, der havde kæmpet mod Karl IX, Henrik IV, Ludvig XIII eller under Fronden mod Ludvig XIV selv, uddøde, og deres Godser hjemfaldt til Kongens Bastarder. Den sidste Hertug af Guise døde 1671; Hertugen af Longueville havde kun en halvfjollet Søn, der traadte i Kirkens Tjeneste; Huset Bouillon var efter Tabet af sit suveræne Fyrstendømme Sedan nedsunket i en fuldstændig Betydningsløshed; Rohanerne bleve ydmygede ved en af deres Medlemmers vanærende Henrettelse; Familien Soisson - Carignan mistede uden Hensyn til Slægtskabet med Mazarin sit indbringende Embede som Generaloberst over Schweizerne og som Overintendant ved Dronningens Hus, og endelig maatte Kongens Kusine, Prinsessen af Montpensier, der engang havde spillet en saa fremragende Rolle under Fronden, efterlade den største Del af sine Besiddelser til den unge Hertug af Maine.

I sit Stykke »les Precieuses ridicules« spotter Moliére i den falske Marquis Mascarille disse vanslægtede Efterkommere af de trodsige Dynastslægter, disse Personer, som satte hele deres Ærgjerrighed i deres Støvlers moderne Form, i deres Frakkers Snit og i deres fyldige Parykker; disse »Marquis'er« bleve saa ubarmhjærtig medtagne i mange af hans Stykker, at denne Rang blev en Slags spottende Artsnavn; men jo mere afhængig disse Stormænd følte sig opad, desto mere brutalt opførte de sig mod alle lavere staaende, desto mere ubarmhjærtig udspressede de deres Bønder for at tilfredsstille deres Svirelyst og Pragtsyge, og desto mere tøjlesløst teede de sig over for Folkets Døtre.

Som en tro Elev af Richelieu og Mazarin har Ludvig XIV tvunget Adelen over i den umulige Stilling, som senere medførte Revolutionens frygtelige Repressalier.

I Paris lod Kongen sig kun se ved højtidelige Lejligheder, naar hans Tilstedeværelse var uundgaaelig. Hvor indstændig Pariserne anmodede ham om at vende tilbage inden for deres Mure, for at de igjen kunde have Hoffets Glans for Øjnene, hvor store Tilbud de end gjorde ham for at opnaa dette, holdt han sig dog med Forsæt borte fra sin Hovedstad. Mindet om Frondens revolutionære Fremfærd, navnlig om hin Nat, da han som Dreng blev reven ud af Sengen for at flygte til det øde St. Germain, indgød Kongen en uovervindelig Misstemning mod hans »gode Parisere«. Han vilde ikke dvæle paa et Sted, hvor Folkets Mængde stillede Majestæten i Skyggen; han foretrak at bo i en Residens, han selv havde skabt, hvor der ikke gaves noget, som jo udgik fra ham, som ikke stod i Forhold til ham, hvor Kongedømmet, Hoffet, de kongelige Tjenere og Arbejdere udgjorde hele Verden. Hvor mægtig han end var, frygtede han dog en stor oprørt Menneskemasses Kraft; intet Øjeblik maatte der næres Tvivl om, at han jo var den mægtigste i sit Rige.

De franske Kongers sædvanlige Sommerophold havde været St. Germain, hvor Ludvig XIV ogsaa hyppig opholdt sig i Begyndelsen af sin Regering; men til Trods for alle Colberts Forestillinger, der ikke gjærne saae de offentlige Midler bortødslede til ingen Nytte, lod Ludvig sig ikke nøjes med dette Slot. Hvad enten han nu, som berørt, ikke kunde udstaa Synet af Gravkirken i Saint-Denis, eller han — som det er rimeligere — nærede den Ærgjerrighed at ville skabe sin egen Bolig, nok er det, han begyndte med uhyre Omkostninger at ombygge det lille Skovslot Versailles, hvor han tidligere plejede at søge en forfriskende Hvile, til det mest storslaaede Palads, en Monark nogen Sinde har beboet, en Bolig, værdig Kristenhedens mægtigste Konge. Intet

syntes at retfærdiggjøre dette Valg. Egnen om Versailles var øde, forladt og ensformig, Luften usund, Vandet ligefrem skadeligt; men ligesom senere Peter den store tænkte Ludvig XIV at kunne bøje Naturen under sin vilkaarlige Vilje. Det var i Aaret 1678, umiddelbart efter Freden i Nijmegen, at han fattede denne formastelige Plan, og i Virkeligheden var Versailles, som man den Gang udtrykte sig, en »Favoritinde uden Fortjenester«. Arbejderne døde massevis under Bygningsarbejderne i den usunde Sumpluft, hver Nat bleve hele Læs skaffede bort; men desuagtet holdt Ludvig, understøttet af den store Bygmester Mansard, fast ved sin kæmpemæssige Plan. Man betænke derhos blot, at der samtidig ogsaa blev bygget i Trianon, i St. Germain, i Marly samt for Montespan i Clugny, alt paa Kongens Bekostning, endelig i Meudon for Dauphinen. Sluttelig rejste Colbert Indvendinger mod de umaadelige Summer, som denne feberagtige Virksomhed udkrævede — næsten lige saa meget, som der gik med til Marinen; men alt var forgjæves, han gjorde sig kun derved forhadt for Monarken. Undertiden arbejdede i Versailles alene 22,000 Mennesker og 6000 Heste; 30,000 Soldater skulde bortlede Vandet fra Eurefloden til Versailles, skjønt Floden ligger 80 Fod højere end det højeste Punkt i denne Stad; smitsomme Sygdomme, der udbrøde i deres Arbejdslejr, umuliggjorde Udførelsen af denne grandiose Plan, efter at den dog først havde voldt umaadelige Bekostninger. Hvem kommer herved ikke til at tænke paa de gamle Faraoner, som ligeledes til deres egen Forherligelse ofrede hundrede Tusende af deres Undersaatters Liv og Sundhed? Saaledes fremstod et Værk, der snarere maa kaldes glimrende og skabt til at vække vor Forbavselse end egentlig smukt. Man ser tydelig, at det ikke er blevet rejst efter en ensartet Plan, men lidt efter lidt, snart en Bygning hist, snart en anden her. Alt er prægtigt, yppig dekoreret, pralende, kolossalt, men uden sand Skjønhed, uden gjennemarbejdet Stil, uden et eneste Træk, der glæder eller

hæver Sjælen. Set i nogen Afstand synes den flade og ensformige Hovedbygning med de to lange Fløje, uden nogen som helst Afbrydelse, og med sine ubetydelige Hjørner og Fremspring, at være en eneste, umaadelig og kjedelig Mur; i det højeste lader det sig vel paastaa, at fra Parisersiden frembyder Ludvig XIII's lille, men pittoreske Slot, netop i Kontrast til Sønnens Bygningsmasser, et overraskende og ved sin Uregelmæssighed nogenlunde fornøjeligt Skue. I Paladserne fra Ludvig XIV's Tid hersker død Ensformighed uden arkitektoniske Afbrydelser; hvad kunde det saa vel hjælpe, at selv Taget med sine forgyldte Teglsten var af en uhyre Pragt? For Haverne blev der efter Forskrifter fra Vilhelm af Oraniens Gartner udgravet og udplantet Tusender af høje Træstammer, medens Soldaterne maatte grave Kanaler og Vandbeholdere for de talløse Damme og Vandspring, og Le Nôtre af de ulykkelige, mishandlede Træer anlagde et uhyre, men dog kjedeligt Virvar af beskaarne Alleer og Lunde, af alle Haande Templer, Theatre, Løvhytter og Grotter; hele Naturen er forkrøblet, vanskabt og presset til Tjeneste for den store Konge, som her i dette grønne Palads under Guds frie Himmel gjenfinder sit Slots kjedsommelig stive og ensformige Modtagelsessale. En Hær af Statuer befolker denne kunstige Natur; men lige saa lidt som Parken virkelig er en Have, lige saa lidt ere disse Jupitere, Junoer, Venuser og Neptuner virkelige klassiske, antike Guddomme; Jupiter er en Ludvig XIV uden hans Paryk og blaa Fløjelsfrakke; Venus er en Montespan og la Vallière; Apollo er en »Marquis« med theatralske Manerer, der uheldigvis har glemt sin Klædning, og Mars en elegant, udsvævende, selvbevidst Marskalk af Frankrig; de gamle Guder ere aabenbart kun Ludvig XIV's Hofmænd, der spille med som »levende Billeder«. Stenmonarker og Nationer ligge under Fødderne af en eller anden Sten-Herkules eller Alexander, der naturligvis igjen ikke er nogen anden end den »store Konge«. Aldrig har vel nogen Institution saaledes som dette Ludvig XIV's

Hof udvist en saadan Assimilationsevne, der i Følge sin uhyre, man kunde fristes til at kalde den naive, Egoisme ikke anerkjendte noget andet end sig selv; alt, hvad der kom inden for dets Omraade, være sig Haver, Skove, Vand, Bjærge, Mennesker og Guder, maatte lempe sig efter det, og Midtpunktet for denne kunstige, særlige Verden var Ludvig XIV.

Her havde man en Stad paa 50—60,000 Indbyggere, der kun var til for hans Skyld. Hver af de uhyre lange Alleer og Avenuer gaar ud fra hans Palads; de fornemste Familiers Slotte omgave det, ligesom dets Beboere stadig samledes om Monarken; i alle Gader boede hans Ministre, Hofmænd, Embedsmænd, Tjenere og Arbejdere; Omgivelserne vidt og bredt dækkes af talløse Bygninger, hvor der opholdt sig Mennesker, som gjærne daglig vise sig for Monarkens Aasyn; alle disse forgyldte Ekvipager, som man ser rulle afsted, kjøre op til Indgangen ved den kongelige Vaabenplads, hvis prægtige, store, lige Arkitektur afgiver en passende Legemliggjørelse af dette majestætisk, værdige Kongedømme, der, stadig optaget af sin egen Storhed og uden nogen som helst ædlere Tanke, troner bag denne kæmpemæssige Façade. Et saadant Kongedømme maatte ganske vist skræmmes tilbage af Paris, hvor der daglig færdedes hundrede Tusende, som vare optagne af ganske andre Ting end Monarkens Panderynken eller naadige Smil, og hvor Hoffet forsvandt ved Siden af den flittige Industri, den travle Handelsfærden og alt det Liv, som pulserer i en Storstad, der er voxet op gjennem en naturlig Udvikling.

Ogsaa i Paladsets Indre findes kun Ludvig XIV, og ingen Erindring til Forgængeres Ros, en Filip Augustus, Ludvig den hellige, Karl den syvende, Frants I og Henrik IV, intet Minde om Korstogene, Bouvines, Jomfruen af Orleans, Jvry og Rocroy. Naar Kongen steg op ad den store Trappe, saae han kun sig selv, hvorledes han ydmygede Spanien og overfaldt Holland. I det vidunderlige, store

Galleri, som er 40 Favne langt og 36 Fod bredt, med dets 17 Vinduer og lige over for dem 17 Arkader af Spejlglas. hvert Vindue og hver Alkade adskilt ved en Marmorpille, og over Buerne Trofæer og Amoretter som de bedste Sindbilleder for Ludvig XIV's Regering — i dette Galleri saae Ludvig atter kun sig selv, omgiven af alle mulige Dyder og Fortrin i allegoriske Skikkelser, snart tilintetgjørende sine Fjender, tæmmende Rhinen og som en Herkules knusende Koalitionens Hydra, snart med sit Skjold skjærmende den forfærdede kejserlige Ørn mod Tyrkerne eller omstyrtende Herkules's Søjler med Karl V's Ord: nec plus ultra. Hvilket andet Menneske end en Ludvig XIV vilde have kunnet udholde saaledes overalt kun at skue sin egen Apotheose.

Dette Versailles kostede Kongen tilsammen omtrent 150 Millioner Livres, en Sum, der efter sin indre og Bytteværdi vilde svare til omtrent 900 Millioner Franks i vore Penge; men uden Hensyn til disse uhyre Udgifter, til den stadig voxende Finansforvirring og det forfærdelige Skattetryk vilde Ludvig foruden denne Pragtbolig — hvor han siden 1682 havde sit regelmæssige og stadige Ophold — endnu have et Landsted, naturligvis efter hans Façon, for Ensomheden, naturligvis for saa vidt den egner sig for en jordisk Gud, som aldrig kan undvære Tilbedelse og Virak. Han udvalgte sig dertil et fugtig Krat, Marly, mellem Versailles og St. Germain. Man bemærke, at Ludvig XIV til sine Boliger stadig undgik Naturens Tillokkelser; han følte sig aabenbart indskrænket ved dens Skjønhed, som tildrog sig alle Blikke uden at være skabt af ham; men jo hæsligere og ubetydeligere et Sted var, desto herligere kunde »Kong Solen« (le Roi soleil) her lægge sin Magt for Dagen. Dette Landsted indeholdt en stor Pavillon for ham og hans Familie, tolv mindre, hver med tvende Boliger for de mest begunstigede Hofmænd, som han indbød der hen, fremdeles et Kapel, en Kaserne for Livgarden og Husholdnings-

bygningerne. Ogsaa her gaves Blomsterbede, snorlige Alleer, lige saa snorrette Lunde, Vandbassiner, Vandfald, Springvand, Statuer med fade Smil, Pilastre, korinthiske Søjler, Trofæer og Indskrifter. Dog dette Marly var kun bestemt til at rumme Kongens allerhøjeste Forherligelse: hans Fremstilling som Solen, frygtelig ødelæggende for dens Fjender, velgjørende og oplivende for den retfærdige, som daglig knælede for den med Tilbedelse. Paa Hovedfrontespicen saas Solguden paa sin Vogn, og de tolv smaa Pavilloner omkring den store syntes at antyde Aarets tolv Maaneder eller Dyrekredsenes tolv Billeder, som slynge sig omkring Solen; thi Solen blev fra nu af Kongens personlige Yndlingssindbillede — man huske, at Solen (soleil) paa Fransk hører til Hankjønnet. I det indre vare Væggene prydede med Malerier af van der Meulens; de forestillede Belejringer, som under Ludvigs personlige Nærværelse vare førte til en heldig Afslutning.

Tæt ved Versailles blev der opført et nyt Landsted, store Trianon; Fontainebleau, som hovedsagelig var Samlingspladsen for de kongelige Jagter, og Chambord bleve forstørrede og forskjønnede. I de tolv Aar efter Freden i Nijmegen medgik der til de kongelige Bygninger alene den Sum 74,374,631 Livres, hvad der nu til Dags vilde svare til 446,247,786 Franks, eller 37,187,315 Franks aarlig.

Denne afsindige Byggeluxus, hvorved Ludvig XIV tænkte at legemliggjøre sin Storhed for den seneste Efterverden, udtømte hans Finanser i Fredsaarene, og de gamle, sejrrige Regimenter gik for en stor Del til Grunde ved de Sygdomme, som rasede iblandt dem, og som fremkaldtes ved de anstrængende Arbejder i de usunde Omgivelser. Flere end 30,000 af hans krigsvante Soldater vare omkomne under det vanvittige Forsøg paa at aflede Eurefloden, og man kunde høre gamle, erfarne Officerer udbryde: dette er værre, end om der hvert Aar blev tabt hele tre Slag. Som i den gamle Tragedie medførte den forbryderske Overmod strax

den hævnende Guddoms Straf. Dog hverken i den gamle eller nye Tid gaves nogen Sinde et saa glimrende Skuespil som dette Ludvig XIV's Hof, hvor den prægtige Skare af to til tre Tusende pompøst klædte Præster og Præstinder daglig samledes i forgyldte og malede Marmortempler for at tilbede Verdens Herre, Kong Solen.

C. H.

# De vigtigste Begivenheder i Aaret 1878 med en forudskikket kort Oversigt over de nærmest foregaaende Aar*).

## Danmark.

Den 11te Juni 1875 dannedes Ministeriet Estrup (Moltke-Bregentved, Haffner, Skeel, Nellemann, Fischer); men allerede den 1ste Oktober s. A. døde Udenrigsministeren Moltke-Bregentved, i hvis Sted den 11te Oktober Rosenørn-Lehn indtraadte. Rigsdagen traadte sammen den 29de November, efter at Samlingen havde været udsat fra 4de Oktober, og Ministeriet forelagde strax Lovforslag dels om Hær- og Søværnslovens Revision, dels om Befæstningsanlæg og en omfattende Udvidelse af Flaaden.

Mod disse Forslag fremkom der i Folkethinget en stærk Opposition, og medens man blev enig om Finansloven, forkastede Thinget den 29de Marts 1876, Samlingens sidste Dag, Befæstningsloven. Dagen efter opløstes Folkethinget, og nye Valg udskreves til den 25de April. Ved disse steg

*) I det vi i „Historisk Arkiv“ fortsætte den Fremstilling af Nutidens Historie, som var begyndt i „Historisk Aarbog 1878 og 1879“, tro vi dels i det væsentlige at burde gjentage den i den sidste givne Skildring af Hovedbegivenhederne i det første Halvaar 1878, dels at burde forudskikke en kort Oversigt over de nærmest foregaaende Aar.

imidlertid Venstres Flertal i Folkethinget fra 53 til 74, og den overordentlige Samling, som varede fra 15de Maj til 24de Juni, bragte intet andet væsentligt Udbytte end en Bevilling paa 2 Mill. Kr. til Anskaffelse af 16 Batterier Baglade-Feltskyts. Derimod vedtog Folkethinget den 23de Juni en Dagsorden, hvori Bevillingen af 30 Mill. Kr. knyttedes til en Skat paa Formue og Indtægt samt til Udelukkelsen af Kjøbenhavns Befæstning. Dagen efter vedtog det dernæst en Dagsorden, som udtalte dets Mistillid til Ministeriet.

I den ordentlige Rigsdags-Samling, som aabnedes den 2den Oktober 1876, afviste Folkethinget i Overensstemmelse hermed en Række vigtige Lovforslag og gav Finansloven en saa forandret Skikkelse, at saa vel Regeringen som Landsthinget erklærede den for uantagelig. Den 5te Februar 1877 vedtog Folkethinget dernæst Rigsrets-Anklage mod de forhenværende Ministre Krieger, Holstein-Holsteinborg og Fonnesbech i Anledning af Marmorkirkens Salg, samt mod de forhenværende Ministre Hall og Worsaae i Anledning af Overskridelse af Bevillingen til den ny Theaterbygning. Den 12te Marts vedtog Landsthinget Finansloven i en helt anden Skikkelse end den, Folkethinget havde givet den, og da begge Thing fastholdt deres Afstemninger, nedsattes der den 20de Marts et Fællesudvalg paa 15 Medlemmer fra hvert af Thingene for derved om mulig at opnaa Enighed; men da Højre ikke vilde gaa ind paa den Betingelse, som Venstre stillede, at Ministeriet skulde fjærnes, delte Udvalget sig i et Højre-Flertal paa 16 Medlemmer, som frafaldt væsentlige Bevillinger til overordentlige Forsvars-Udgifter, og et Venstre-Mindretal paa 14 Medlemmer, som gik ind paa nogle Bevillinger og kun fastholdt to af de 5 saa kaldte »konstitutionelle« Punkter, der af Ministeriet vare erklærede for uantagelige (om Stiftsmidlerne og Kronborg Amtstue). Den 31te Marts vedtog derpaa Folkethinget uden

Forhandling Mindretallets, Landsthinget efter en længere Forhandling Flertallets Indstilling.

Rigsdagen sluttedes den 4de April, og da den af samme vedtagne midlertidige Finanslov kun gjaldt til den 15de April, udstedte Regeringen den 12te April en forelobig eller, som den sædvanlig kaldes, provisorisk Finanslov for Finansaaret 1877—78. Dette Skridt fremkaldte paa den ene Side en Række Tillids-Adresser til Regeringen, paa den anden Side forskjellige stærke Udtalelser mod Ministeriet, bl. a. et Manifest fra det forenede Venstres Bestyrelse, som foranledigede Ministeriet til Sagsanlæggelse. Det sidste fremkom den 2den Juni, Dagen efter at et af Oppositionens mest fremragende Medlemmer, I. A. Hansen, var død.

Den 13de Juni frikjendte Rigsretten Krieger, Holstein-Holsteinborg og Fonnesbech i Marmorkirke-Sagen, medens Theater-Sagen først blev afgjort den 4de Oktober, men ligeledes endte med de anklagede Ministres fuldstændige Frifindelse. Imidlertid havde Dreyer den 28de Juli aflost Haffner som Krigs- og Marineminister, og den 1ste Oktober var Rigsdagen igjen traadt sammen. Dagen efter fremlagde Estrup i Folkethinget Forslag til Finanslov for 1878—79 og for 1877—78; i Anmærkningerne til det sidste Forslag fandtes den forelobige Lov af 12te April aftrykt. Da nu Finansloven for 1877—78 kom til første Behandling, standsede Folkethinget Sagen og henviste den til et stort Udvalg, ved hvis Sammensætning der toges overvejende politiske Hensyn, medens det sædvanlige Finansudvalg fik Finansloven for 1878—79 at prove.

Efter Forslag af det politiske Udvalgs Flertal med Holstein-Ledreborg som Ordfører udskilte Folkethinget den forelobige Lov af 12te April af Finansloven og forkastede den (den 7de November), medens Finansloven for 1877—78 gik over til anden Behandling. Strax derefter indbragte Klein Forslag til en midlertidig Finanslov, og efter en Række af Behandlinger i begge Thing og et Fællesudvalg lykkedes

det at faa denne vedtagen den 8de November. Den gav imidlertid kun Regeringen Bevilling til Nyaar 1878, og den 20de December vedtoges derfor en Lov om dens Forlængelse indtil Finansaarets Slutning den 31te Marts 1878. Det forelagte Forslag til Finanslov for 1877—78 lod man derefter hensove i Udvalget.

I Samlingens Fortsættelse efter Nyaar 1878 optoges Hovedinteressen af Finansloven for 1878—79. Under dennes Behandling fremtraadte mere og mere den Splid i Venstre, som allerede havde begyndt at udvikle sig i det politiske Finansudvalg, hvor et Mindretal med Berg i Spidsen havde været misfornøjet med Flertallets Forsøg paa at enes med Højre, og Venstre delte sig saaledes i to Grupper: »de forhandlende« og »de ikke forhandlende«. De første enedes med Højre om at løse det ene af de to endnu uløste »konstitutionelle« Stridspunkter, det om Kronborg Amtstue, ved en særskilt Lov. Den 7de Februar afgav Finansudvalget sin Betænkning, denne Gang med Holstein-Ledreborg som Ordfører i Steden for Berg, der i en Række Aar uafbrudt havde haft dette Hverv. Paa Listen over de til Finansloven stillede Ændringsforslag stode Udvalgsmedlemmerne i Tilfælde af Uenighed i Almindelighed saaledes delte, at 11 af Venstre — de 3 »ikke forhandlende« Side om Side med de 8 »forhandlende« — stode imod de 4 af Højre. Kun undtagelsesvis havde Berg og en eller to andre skilt sig fra det øvrige Venstre i Udvalget. Dette var saaledes Tilfældet med det endnu tilbagestaaende »konstitutionelle« Stridspunkt, det om Stiftsmidlerne. Dette blev ved Finanslovens tredje Behandling saaledes afgjort, at Regeringen bemyndigedes til af de Midler, der ved Afdrag i de større Præstekalds Indtægter uden særligt Øjemed ere inddragne under Stiftsmidlerne, at anvende indtil 25,000 Kr., dels som Tillæg til utilstrækkelig lønnede eller selvstændig Indtægt savnende Embeder og Virksomheder, dels som Understøttelser til Kapellanhold, dog at intet Præstekalds samlede Indtægt

derved bringes til at overstige 2400 Kr. Vel opnaaede Venstre ikke derved alt, hvad det i den foregaaende Rigsdag havde tilsigtet, men dog det væsentligste: Stiftsmidlernes Optagelse paa Finansloven, Myndigheden til at raade over dem hentet fra Rigsdagen, og bestemte Regler, hvorefter Ministeren maatte rette sig. Det »ikke forhandlende« Venstre stemte imod, fordi det ikke vilde gjøre et Tilbagetog fra sin mere fremskudte Stilling forrige Aar, og fordi det mente, at man bandt Hænderne paa sig lige over for en ny Præstelønningslov. Saaledes var imidlertid ogsaa dette »konstitutionelle Punkt« bragt ud af Verden.

I øvrigt blev der i Tiden mellem Folkethingets anden og tredje Behandling af Finansloven forhandlet gjennem Udvalg og Underudvalg fra begge dets Partier for at enes om saadanne Ændringer, at Loven kunde ventes at ville gaa igjennem Rigsdagen uden Fællesudvalg, i det Folkethingets Højre maatte antages nogenlunde at kjende Stemningen i Landsthinget. Dette lykkedes især derved, at det »forhandlende« Venstre, med særligt Hensyn til de daværende urolige evropæiske Forhold, var villigt til betydelig at forhøje Bevillingerne til Forsvarsvæsenet. Faa Dage førend tredje Behandling begyndte (den 11te Marts), havde Berg i Spidsen for den »ikke forhandlende« Gruppe udmeldt sig af »det forenede Venstre«. Han optraadte nu under Forhandlingerne i Folkethinget skarpt imod Ordføreren, Holstein, og raadede sine Meningsfæller til at stemme mod hele Finansloven. Holstein svarede ved at spørge ham, hvilke Midler han havde til at føre sin Politik igjennem; derpaa gav Berg imidlertid intet egentligt Svar. Skarpest blev Ordskiftet, da Finanslovforslaget i sin Helhed den 14de Marts Kl. 1 sattes under Forhandling; det fortsattes — kun med et Par Timers Afbrydelse — indtil over Midnat, da Afstemningen faldt, og Folkethinget med 64 Stemmer mod 31 vedtog Loven. Denne vedtoges derefter den 26de Marts enstemmig af Landsthinget. Den 30te Marts sluttedes Rigsdagen.

Samme Dag udgik to Fællesudtalelser fra Folkethingsmænd til deres Vælgere. Den ene var underskreven af 36 af den »forhandlende« Gruppe, der endnu kaldte sig »det forenede Venstre«, men senere sædvanlig betegnedes som »de moderate«. Den anden var tiltraadt af 28 af den »ikke forhandlende« Gruppe, de af »det forenede Venstre« udtraadte, der udelukkende for sig alene søgte at hævde Betegnelsen »Folkethingets Venstre«, men efterhaanden kom til at gaa under Navnet: de »radikale«. Flere Venstremænd havde ikke tiltraadt nogen af de to Udtalelser. Begge søgte de at bringe Underskrivernes Færd i Overensstemmelse med »det forenede Venstres« Program. De »moderates« erklærer Forhandling for Rigsdagens eneste Middel, skuer med Tilfredshed tilbage paa Samlingens Udbytte, finder i Finansloven Folkethingets Vilje udtrykt i alt væsentligt, ser i Ministeriet Estrup en Hindring for Reformers Gjennemførelse, ønsker en Styrelse, der kan afgive Betingelser for et frugtbart Samarbejde paa Rigsdagen, og beklager Partiets Splittelse. De »radikales« Udtalelse misbilliger, at Forhandlingerne i den nu sluttede Samling saa meget have trukket sig tilbage fra Rigsdagssalens Offentlighed, ser i Overenskomsten om visse Ændringsforslag til Finansloven en Sammenslutning af tidligere Modstandere og beklager især Frugten heraf: »en regelmæssig Finanslov til de samme Mænd, som have underskrevet Provisoriet«. Begge Udtalelser fastholdt imidlertid — ligesom den af hele Venstre den 6te April 1877 udstedte — Fraraadelsen af Skattenægtelse, dog kun i omskrivende Udtryk, og ingen af dem gav nærmere Oplysning om, hvorledes Underskriverne vilde stille sig i en følgende Rigsdag.

Disse Fællesudtalelser bleve Forspillet til en heftig Kamp imellem de to Venstregrupper, dels paa Sommerens Vælgermøder, dels i Bladene, og især stillede Berg og hans Tilhængere — med en, som det syntes, stigende Tilslutning — en sand Udryddelseskrig mod »de moderate« i Ud-

sigt, naar den almindelige Valgdag næste Gang oprandt, hvilket ikke kunde blive senere end i April 1879. Den saa kaldte »Grundlovsværneforening«, der var stiftet kort efter Udstedelsen af den foreløbige Finanslov af 12te April 1877 til Bekæmpelse af dette og lignende efter hele Oppositionens Opfattelse grundlovsstridige Skridt, forvandlede sig da ogsaa paa sin aarlige Generalforsamling i Aarhus den 18de September saa godt som til en Vælgerforening for Bergs Tilhængere, i det den efter en stormende Forhandling med 102 Stemmer mod 27 (Repræsentanter for Kredsene i næsten hele Danmark) vedtog en Beslutning om at støtte »Folkethingets Venstre« (de radikale) og sammes Presse.

Danmarks Grundlov § 39 byder, at Halvdelen af de Medlemmer af Landsthinget, som ikke udnævnes paa Livstid af Kongen, skal afgaa hvert fjerde Aar. Da Valgperioden for den Halvdel, som vælges af de 7 Landsthingskredse med Valgsteder i Næstved, Nykjøbing paa Falster, Odense, Skive, Horsens, Varde og Thorshavn paa Færøerne, vilde udløbe den 1ste Oktober 1878, udgik der den 12te Juli et aabent Brev om Udskrivning af et nyt almindeligt Landsthingsvalg paa Udløbsdagen. Da der til samme Dag var udskrevet et ved Zytphen-Adelers Død nødvendiggjort Udfyldingsvalg i Roskilde, blev der saaledes i alt 28 Valg at foretage. (Valget paa Færøerne var dog allerede afgjort den 22de Avgust). Resultatet blev, at der valgtes 19 af Højres, 9 af Venstres Kandidater. 15 af de 28 Valg vare Gjenvalg; af de 13 nye havde 5 tidligere haft Sæde i Danmarks lovgivende Forsamlinger; af de øvrige 8 vare de 6 blandt Venstres Kandidater, hvoraf man kan se, at Højre meget mere end Venstre havde lagt Vægt paa politisk Fortid hos sine Kandidater.

Samme Dag, som Landsthingsvalgene foregik (den 1ste Oktober), udbrød der en Neger-Opstand paa St. Croix. Da de aarlige Kontrakter med Arbejderne udløbe paa denne Dag, samler der sig gjærne mange Negre i Byerne, og i den

ene af disse, Frederikssted (West-End) opstod der en Strid med Politiet, som tiltog saaledes, at de stedlige Myndigheder maatte trække sig tilbage til Fortet, hvilket de hele Natten igjennem maatte forsvare mod den rasende Oprørshob. Paa samme Tid blev Byen stukken i Brand, og omtrent en Tredjedel, men med Hensyn til Værdien Halvdelen af den nedbrændte; en Planter blev myrdet. Der blev sendt Bud om Hjælp til den anden By paa St. Croix, Kristiansssted, og næste Morgen ankom der fra en lille Troppestyrke, som rensede Frederikssted; men de fordrevne Oprørere droge derefter omkring paa Landet og brændte over Halvdelen af Øens Plantager. Imidlertid ankom Øernes Guvernør, Garde, fra St. Thomas med en lidt større Troppestyrke (c. 50 Mand) til Kristiansssted og drog der fra ud mod Oprørerne, som i Løbet af et Par Dage bleve adsplittede, efter at en Del af dem vare skudte, flere tagne til Fange; over de sidste blev der nedsat en Standret.

Disse sørgelige Efterretninger ankom til Moderlandet omtrent paa samme Tid, som dettes Rigsdag traadte sammen (den 7de Oktober), og fik ogsaa i politisk Henseende en stor Indflydelse paa dennes Forhold. Partistillingen i Folkethinget havde udviklet sig paa en ejendommelig Maade: »de radikales« Gruppe, som stolede paa den i forrige Samling og paa Sommermøderne opsamlede Fond af Popularitet, troede nemlig at kunne tage sig det lettere med Oppositionen mod Ministeriet end »de moderates« Gruppe, som var ængstelig for Folkestemningen ved de tilstundende Valg. Den sidste Gruppe, som fremdeles fastholdt Navnet »det forenede Venstre«, uagtet henved 30 af dette Partis Medlemmer vare udtraadte, var dog endnu stærkere end baade den anden Venstregruppe og Højre hver for sig, i det sædvanlig mindst 36 Folkethingsmænd regnede sig til den.

Den 9de November kom Spørgsmaalet om Understøttelse til St. Croix frem i Folkethinget. Ved en Lov af 25de Februar 1876 var Finansministeren bleven bemyndiget til,

paa visse Betingelser, at udlaane af Statskassen indtil 2 Mill. Kr. til et Aktieselskab med det Formaal at anlægge og drive Fællessukkerkogerier paa St. Croix. Et saadant Faktori var derefter sat i Gang af det i Juli s. A. dannede private Selskab »St. Croix Fællessukkerkogerier«; men dette havde stadig haft store Vanskeligheder at kæmpe med, og Fabrikken havde flere Gange maattet standse sit Arbejde. Nu fremsatte Finansminister Estrup et Lovforslag, hvis § 1 skulde ændre de ved den nys nævnte Lov af 1876 fastsatte Betingelser saaledes, at Laanet (paa indtil 2 Mill. Kr.) maatte udgjøre halvanden Gang — i Steden for én Gang — saa stor en Sum, som det Beløb, der til ethvert givet Tidspunkt i det hele kontant var blevet indbetalt som Aktiekapital. Fællessukkerkogeriet var forblevet næsten uberørt af Ødelæggelserne under Neger-Opstanden; men Beskadigelsen af mere end Halvdelen af de øvrige Sukkerværker gjorde det ønskeligt, at det snart igjen kunde optage sit Arbejde, saa meget mere som en formentlig rig Høst stod paa Roden og burde være bragt til Kogerierne i Begyndelsen af næste Aar. I Lovforslagets § 2 søgte dernæst Ministeren Bemyndigelse til af Statskassen at yde St. Croix Kommune et Laan paa indtil 1,200,000 Kr. nærmest for at hjælpe de skadelidte Plantere. Dette Laan skulde være afdrags- og rentefrit indtil 31te December 1880 af Hensyn til den Gjæld til Statskassen paa omtrent 600,000 Kr., som allerede paahvilede den lille Kommune, og som denne kun for en ringe Del vilde se sig i Stand til at tilbagebetale i en nærmere Fremtid. Ved Indbringelsen anbefalede Ministeren særlig Lovforslaget til hurtig Behandling.

Ved første Behandling, den 11te November, underkastede Oppositionens Ordførere — mindst dog Berg — Forslaget en skarp Kritik, som især gik ud over Øens Styrelse og Plantage-Ejerne, der for en stor Del ere indvandrede Irlændere; et Laan vilde i Virkeligheden blive en Gave. Om man end fra højre Side fandt Kritiken delvis

berettiget, holdt man det dog for nødvendigt hurtig at komme Øen til Hjælp paa den af Ministeren foreslaaede Maade. Sagen henvistes derpaa til Finansudvalget. Dette delte sig i 4 Mindretal. Højres 4 Medlemmer indstillede Forslaget til uforandret Vedtagelse. De 4 »radikale« Medlemmer lagde i Betænkningen, som afgaves den 25de November, megen Vægt paa, at de savnede tilstrækkelige Oplysninger, hvilke det naturligvis var umuligt for Ministeren hurtig nok at skaffe til Veje; og de fandt i øvrigt, at Ministeriets Ledelse ej alene af de vestindiske, men navnlig af vore hjemlige Anliggender (jvnf. 12te April 1877) ikke var skikket til at bringe dem til yderligere Indrømmelser, end den saglige Bedømmelse tilsagde. De 6 »moderate« — som det fjerde Mindretal, Winther, syntes at staa nærmest uden dog at ville stille noget Forslag — indstillede aldeles utvetydig Lovforslaget til Forkastelse, da de ikke kunde tilraade, at der under den nuværende Regerings Ledelse ydedes yderligere Tilskud til Øen.

Allerede inden det vestindiske Lovforslags anden Behandling (den 28de—30te November) troede man at vide, at Folkethinget vilde blive opløst, dersom det ikke lod Forslaget nyde videre Fremme, og derved var et stærkt parlamentarisk Moment kastet ind i Sagen. Største Delen af Højre nærede Betænkelighed ved, at dette Spørgsmaal skulde bruges til en parlamentarisk Kraftprøve, og det var især dets Ordfører ved denne Lejlighed, Bille, som vel nærmest i Bergs Udtalelser troede at kunne skimte Haabet om en mindelig Løsning, i det hans Gruppe kunde tænkes at ville nærme sig Højre, dersom det gjennem en fornyet Udvalgsbehandling lykkedes at faa kastet mere Lys over Sagen. Bille foreslog derfor at standse anden Behandling og vise Sagen tilbage til Finansudvalget. Dette Forslag vedtoges, i det »de radikale« sloge sig sammen med Højre, medens »de moderate« stemte imod det.

I Tillægsbetænkningen, som afgaves den 5te December,

fastholdt imidlertid de 3 større Mindretal i det væsentlige, om end mindre skarpt, deres tidligere Stillinger, medens Winther dels »ved Udtalelser i Thinget«, dels »ved de i Udvalget fremkomne« havde fundet sig foranlediget til at stille Ændringer til Lovforslaget. Disse tog han vel tilbage inden Afstemningen, da den standsede anden Behandling var gjenoptagen den 9de December; men han bebudede med det samme, at han vilde indbringe et nyt selvstændigt Lovforslag af omtrent samme Indhold. Ved Afstemningen over Regeringsforslaget blev dette vel forkastet, men paa en Maade, som vidnede om, at Thinget egentlig ikke endnu var kommet til Ende med sine Overvejelser om denne Sag. Uden Navneopraab, og i det mange undlode at deltage i Afstemningen, udstemtes de to Paragrafer, og da Titlen stod alene tilbage, erklærede Formanden Forslaget for »bortfaldet«.

Den 10de December aabnede Folkethingets Formand Mødet med Oplæsningen af en fra Konsejlpræsidenten modtagen Skrivelse, hvorved Thinget fik en til Vished grænsende Sandsynlighed for sin Opløsning samme Dag. Alligevel indbragte Winther sit bebudede Lovforslag om Understøttelse og Laan til St. Croix samt Nedsættelse af en Kommission til Undersøgelse af de vestindiske Forhold m. m. Regeringen vilde imidlertid ikke udsætte sig for en ny, maaske atter frugtesløs Udsættelse, og i et nyt Møde oplæste Konsejlpræsidenten et kgl. aabent Brev, hvori Folkethinget erklæredes for opløst, fordi »den Maade, hvorpaa det af Vor (Kongens) Regering fremsatte Lovforslag om Hjælp til Vore haardt hjemsøgte Undersaatter i Vestindien er blevet behandlet i Folkethinget, for Os afgiver et iøjnefaldende Bevis paa, at Forhandlingerne mellem Vor Regering og det nuværende Folkething ikke med Nytte kunne fortsættes«. Samtidig hermed udsattes Landsthingets Møder, indtil hele Rigsdagen atter kunde samles efter foretaget Valg af et nyt

Folkething, hvilket ved et aabent Brev af 13de December blev udskrevet til den 3dje Januar 1879.

Valgkampen indlededes med to Fællesudtalelser til Vælgerne fra henholdsvis 36 (»moderate«) og 30 (»radikale«) Medlemmer af det opløste Folkethings Venstregrupper. De sidste støttedes yderligere ved et Opraab fra Grundlovsværneforeningens Fællesbestyrelse. Det vestindiske Spørgsmaal, som havde været Opløsningens ydre Anledning, tabte sig mer og mer i Valgkampens Larm, og det vakte langt fra ikke den Opmærksomhed, som man under andre Omstændigheder kunde have ventet, at Finansministeren, saa snart Rigsdagen var opløst, laante — foreløbig ad telegrafisk Vej — St. Croix en halv Million Kr. af Statskassen, og at der den 28de December, ligeledes uden Rigsdagens Medvirkning, nedsattes en Kommission, som skulde rejse til Vestindien for paa Stedet at undersøge Forholdene. Det var egentlig kun paa Landet, at Valgkampen førtes med en sjælden Heftighed mellem det splittede Venstres to Grupper; i Kjøbenhavn, hvor Højre var saa godt som eneraadigt over Stemningen, optoges Interessen snart overvejende af en Begivenhed i Kongehuset, som i det mindste en Maaneds Tid forinden havde været forberedt.

I Oktober Maaned hørtes det endnu kun som et Rygte, at Kongens yngste Datter, Prinsesse Thyra, var bleven forlovet med Hertugen af Cumberland, Søn af den af Preusserne i 1866 fordrevne Kong Georg den 5te af Hannover, paa hvis Trone Sønnen efter Faderens Død i Sommeren 1878 fremdeles gjorde Krav, saa vel som paa Arvefølgen i Brunsvig. Hertugen, som ikke havde opgivet sine Arvekrav, og af hvis Formue Preussen havde beslaglagt en stor Del (Welferfonden), kunde naturligvis ikke være nogen »persona grata« ved det tyske Kejserhof; men fra dansk Side søgte man at fjærne enhver Tanke om, at der maatte tillægges denne Forlovelse nogen politisk Betydning. Fra tysk Side har man villet sætte den i Forbindelse med den

hemmelige Traktat af 11te Oktober 1878, hvorved Preussen og Østerrig troløst ophævede Pragerfredens § 5, Danmarks Anker i den sønderjyske Sag; men denne Overenskomst, som indtil videre var en dyb Hemmelighed for den øvrige Verden, var utvivlsomt allerede indledet tidligere og kan ikke være bleven foranlediget af den først senere indgaaede Forlovelse. Denne kundgjordes først den 19de November, efter at Hertugen af Cumberland den 16de November var kommen til det danske Hof. Den 18de December blev der sluttet en Ægteskabskontrakt, i hvilken Kongen af Danmark forpligtede sig til at foretage de fornødne Skridt, for at en Sum af 120.000 Kr. kunde blive bevilget af Rigsdagen til Prinsessens Brudeudstyr og Medgift til Hertugen. Den 21de December fandt Vielsen Sted i Kristiansborg Slotskirke, og i Anledning heraf modtog det fyrstelige Par saa mange Beviser paa Befolkningens, baade Hovedstadens og det øvrige Lands Sympathi, at Kongen efter de nygiftes hurtig paafølgende Bortrejse fandt sig foranlediget til offentlig, men dog som Privatmand, gjennem »Berlingske Tidende« (af 4de Januar 1879) at takke »de saare mange, der paa forskjellige Maader havde tolket deres Medfølelse og Deltagelse«. Fra tysk Side kom derimod Misstemningen frem paa flere Maader: det tyske Gesandtskab var fraværende under Højtidelighederne, og »Norddeutsche allgemeine Zeitung« i Berlin tog Forargelse af, at nogle hannoveranske Herrer vare optraadte ved Brylluppet, som det sagdes, for som welfisk Deputation at overbringe en Adresse til Prætendenten, og at det danske Hof havde víst dem Opmærksomhed.

---

## Norge.

Ogsaa i Norge har der været et spændt Forhold imellem Storthinget og Regeringen. I Storthingssamlingen 1877

(7de Februar—14de Juni) fremtraadte det navnlig i Spørgsmaalet om Statsraadernes Adgang til Thingets Forhandlinger. Det private Forslag, som tilstedte denne, var allerede vedtaget i Samlingerne 1872 og 1874 og blev nu atter vedtaget med 82 Stemmer mod 29 (10de April), medens et af Regeringen stillet Forslag, der vel gik ind paa Hovedprincipet, men til Gjengjæld gav Regeringen flere nye Rettigheder, blev enstemmig forkastet. Kongen nægtede imidlertid efter Statsraadets Indstilling for tredje Gang at give det vedtagne private Forslag Sanktion, hvorpaa en af Sagens ivrigste Tilhængere, Jaabæk, indbragte Forslag om, ikke desto mindre at ophøje Beslutningen til Lov. Da Forfatningens § 79, der giver en paa 3 ordentlige Storting uforandret vedtagen Beslutning Lovskraft selv uden kgl. Sanktion, ikke omtaler Grundlovsforandringer, fandt dette Forslag dog ingen Tilslutning. Derimod vedtoges den 6te Juni 1877 et af Sverdrup stillet Forslag om Nedsættelse af en parlamentarisk Kommission til at tage Rigets Skattevæsen under Overvejelse og derom afgive Betænkning til næste Storthing.

Dette aabnedes den 1ste Februar 1878 og forblev samlet til den 21de Juni. I den Trontale, som Regeringens første Medlem, Statsminister Stang, oplæste, betonedes især »det stigende Behov for Statsindtægter«, hvorfor der bl. a. vilde blive forelagt Thinget Forslag til en Skat paa Indtægt og Formue. Grunden søgtes især i Jærnvejsbygningerne, af hvilke den betydeligste, Jærnvejen over Dovre, var bleven aabnet den 13de Oktober 1877. Kort efter, den 16de Februar, afgav ogsaa den parlamentariske Kommission sin Indstilling. Flertallet (5 Medl.) anbefalede flere Toldforhøjelser, Udvidelse af Stempelskat og Paalæg af en Skat paa Indtægt og Formue, hvortil et Lovudkast medfulgte. Mindretallet (4 Medl.) foreslog at forhøje Tobakstolden alene og Brændevinsafgiften, samt indføre en Indkomstskat, hvortil det ligeledes havde udarbejdet et Lovudkast.

Regeringen havde ikke modsat sig Nedsættelsen af den parlamentariske Kommission, men kun gjort Indsigelse mod den Bestemmelse i Storthings-Beslutningen, at Udgifterne til Kommissionen skulde udredes efter Anvisning af Storthingets Præsident. Da nu et af Kommissionens Medlemmer den 11te Februar havde faaet sine Dagpenge udbetalte efter dennes Anvisning, gjorde Finansminister Helliesen Indsigelse mod, at der udbetaltes noget til andre Kommissions-Medlemmer, med mindre det skete efter Anvisning af Finansministeriet. Spørgsmaalet var af ikke ringe konstitutionel Betydning og blev den 6te Marts fremdraget til Forhandling i Storthinget. Fra Regeringens Modstanderes Side blev det især gjort gjældende, at Storthinget tidligere ubestridt havde nydt den Ret, hvorom her var Tale; men der blev svaret, at Regeringen aldrig havde erkjendt den brugte Fremgangsmaades Retmæssighed. Efter at et Forslag af Aschehoug om, at Stortinget skulde lade Udgifterne til Skattekommissionen afholde efter Regeringens Ønske, uden at udtale noget om dens Paastands Overensstemmelse med Grundloven, var bleven forkastet med 60 Stemmer mod 40, blev Sagen efter Forslag af Sverdrup vedlagt Protokollen. I Slutningen af Maj afgav Protokolkommiteen sin Indstilling, som gik ud paa, at Regeringens Paastand maatte betegnes som stridende mod Forfatningen. Udtrykkene i Indstillingen forekom imidlertid Thinget for stærke, hvorfor det efter en længere Forhandling den 7de og 8de Juni i Steden derfor med 45 Stemmer mod 34 vedtog et Forslag af Sverdrup, hvorved man vægrede sig ved at erkjende, at der behøvedes kgl. Samtykke til Skattekommissionens Nedsættelse, og misbilligede Regeringens Færd, men i øvrigt vilde undlade at foretage videre i Sagen. Derefter gjorde Budgetkommiteen Indstilling om Kommissionshonorarernes Størrelse og Fordeling og foreslog deres Udredelse, saaledes som Regeringen ønskede. Den 21de Juni vedtoges dette enstemmig; men Sverdrup o. a. deltoge ikke i Afstemningen, og senere

vægrede han sig, som tidligere Medlem af Skattekommissionen, ved at modtage Godtgjørelse for sit Arbejde, da han ikke vilde yde sin Godkjendelse til det Skaar i Thingets Ret, der efter hans Mening laa i den vedtagne Beslutning.

Nogle andre Spørgsmaal, som i egentligere Forstand kunne kaldes Grundlovsspørgsmaal, kom dels til Afgjørelse, dels til Forhandling paa dette Storthing. Fra forrige Samling henstod Spørgsmaalet om Kongens Ret til at stadfæste eller modsætte sig Grundlovsændringer, som 3 efter hinanden følgende Storthing havde vedtaget. Protokolkommiteen afgav en udførlig Betænkning i Sagen; men da Storthinget ikke har Midler til at tvinge Regeringen til at fortolke Grundlovens § 79 saaledes, at hvad der siges om Lovbeslutninger, ogsaa skal gjælde Grundlovsændringer, maa dette Spørgsmaal betragtes som fremdeles staaende uafgjort. Derimod gjennemførtes en tidligere flere Gange strandet Ændring i Grundlovens § 92, i Følge hvilken Statsembedsmænd skulde bekjende sig til den evangelisk-lutherske Religion. Med 88 Stemmer mod 22, altsaa et betydelig større Overtal end de til Grundlovsændringer nødvendige to Tredjedele, vedtog Storthinget den 12te Marts, at denne Indskrænkning kun skal gjælde Regeringens Medlemmer og Dommere, medens det nærmere skal bestemmes ved Lov, i hvilken Udstrækning Trosfriheden skal komme de øvrige Embedsmænd til gode.

Ligeledes vedtoges den 2den Maj en anden Grundlovsændring, hvoraf Følgen bliver, at Storthingets Medlemsantal forhøjes fra 111 til 114; Anledningen var Hensynet til Stæderne i Finmarken. Endelig blev der Spørgsmaal om, hvorledes man skulde forstaa Grundlovens § 50 b, hvorved Valgret er tilstaaet norske Borgere over 25 Aar, som »paa Landet eje eller paa længere Tid end 5 Aar have bygslet matrikuleret Jord«, men hvori intet er foreskrevet om Jordens mindste Størrelse. I Henhold til Grundlovens Ordlyd har man mer og mer begyndt at skaffe sig Valgret ved at

kjøbe og forpagte næsten forsvindende Jordstykker, og den 18de Juni godkjendte Storthinget ved en Afstemning med 64 Stemmer mod 43 den Opfattelse, at intet Minimum er foreskrevet. Da der nu kan være Fare for, at der vil skabes en i foruroligende Grad voxende Mængde stemmeberettigede af Folk, som for en Forms Skyld kjøbe eller forpagte, om det saa kun er et Muldvarpeskud, har Thingets demokratiske Flertal herved faaet et Middel til at virkeliggjøre længe nærede Ønsker om en Udvidelse af Valgretten.

Af Reformforslag maa nævnes et privat om Menighedernes Indflydelse paa Valget af deres Præster. Det gik ud paa, at et Udvalg af Menigheden skulde prøve alle Ansøgningerne og derefter indstille 3 af de søgende, blandt hvilke Regeringen saa skulde vælge. Med 48 Stemmer mod 32 vedtog Storthinget, efter Forslag af Kirkekomiteens Flertal, at opfordre Regeringen til at indhente de kirkelige Myndigheders og Menigheders Erklæringer over Forslaget, og derefter at bringe Sagen frem paa et følgende Storthing.

Ogsaa »Maalsagen« kom paa Bane i denne Samling. Et af Sverdrup og 35 Meningsfæller stillet Forslag om, at Undervisningen i Almueskolen skulde saa vidt muligt meddeles i det Maal, Børnene talte, fandt i alt væsentligt Støtte hos Kirkekomiteen, som i sin den 27de April afgivne Indstilling vel ikke fandt nye Lovbestemmelser nødvendige til Sagens Ordning, da denne formentlig kunde ske administrativt, men som dog anbefalede den til Regeringen med Anmodning om at tage Landalmue-Skolens Plan under fornyet Overvejelse i dette Punkt. Denne Indstilling vedtoges midt i Maj enstemmig af Odelsthinget, dog med en af Sverdrup foreslaaet Tilføjelse, at Regeringen skulde afgive Meddelelse til næste Storthing om, hvad den havde foretaget i Sagen, og at denne skulde betragtes som hvilende i Thinget.

De finansielle Forhandlinger havde dog spillet Hovedrollen. Som oven for omtalt, havde især Jærnvejs-

bygningerne næsten udtømt Statskassen. For at kunne fortsætte dem, foreslog Regeringen Optagelsen af et Statslaan paa 31 Mill. Kr. Storthinget besluttede den 18de Marts at give Regeringen Bemyndigelse hertil; men for at kunne komme Rigets trykkede Hovednæringer til Hjælp, vedtog man foruden det faste at optage et mindre midlertidigt Laan, som senere skulde afbetales af det første, og hvortil man forlangte Laanevilkaarene forelagte Storthinget først til Godkjendelse. Ikke mange Dage efter Storthingsbeslutningen var det faste Laan afsluttet med Hambro til 4½ pCt. med Afbetaling i 52 Aar.

Den i Trontalen anbefalede og ligeledes af den parlamentariske Skattekommission foreslaaede Indkomstskat skulde synes uundgaaelig nødvendig, da Statsgjælden nu var voxet til 107½ Mill. Kr., og Norge i over 40 Aar næsten udelukkende havde fyldt sin Statskasse gjennem middelbare Skatter, hvoraf Tolden udgjorde ¾. Der forelaa imidlertid Forslag om nye Toldforhøjelser, og de trykkede Pengeforhold i Forbindelse med flere Tidsomstændigheder opvakte hos flere og flere Betænkelighed med Hensyn til den ny Skat. Enden paa det blev, at man, til manges Overraskelse, vedtog betydelige Toldforhøjelser.

I Avgust Maaned afholdtes det tredje nordiske Juristmøde i Kristiania.

---

## Sverige.

Siden den ny Rigsdagsordnings Indførelse 1866 havde den svenske Regering atter og atter forelagt Planer til en ny Hærordning: de vare altid faldne for Oppositionens, det saa kaldte Landmandspartis, Modstand. I September 1877 samledes nu 20—30 Medlemmer af dette Parti i Stockholm for under Emil Keys Forsæde at behandle Hærordnings-Spørgsmaalet i Forening med Grundskatte-Spørgs-

maalet, med hvilket hint allerede tidligere var blevet sammenknyttet. Udbyttet af denne »overordentlige Rigsdag«, som man fra den modsatte Side, det saa kaldte »Intelligenspartis«, spottende kaldte Mødet, var Udkast til en hel Række Lovforslag — om Hærens Ordning, Værnepligten, Grundskatternes Afskrivning, Ændring i Bevillingsvedtægten, deraf følgende Ændring i Kommunalloven, Krigslovens Gjennemsyn m. m. —, som senere udarbejdedes i Enkeltheder og fik en fornyet sidste Behandling af Forslagsstillerne og deres Venner, inden Rigsdagen samledes. 3 Dage forinden, den 12te Januar 1878, indfandt de samme sig i Stockholm, holdt Sammenkomster i en Uges Tid og modtes til sidst med det øvrige Landmandsparti, der tiltraadte de 7 udarbejdede Forslag og underskrev dem, saa at de ved Indbringelsen i andet Kammer allerede havde 102 Stemmer, d. e. et knebent Flertal, for sig.

I den Trontale, hvormed Kongen højtidelig aabnede Rigsdagen den 17de Januar, to Dage efter dens Sammentræden, beklagedes det, at Regeringens tidligere Forslag om Forsvarets Ordning ikke havde vundet Rigsdagens Bifald; men der bebudedes denne Gang ikke noget nyt Forslag fra Regeringens Side. Derimod vilde denne forelægge et Forslag om en en ny Ordning af Skydsvæsenet (til rejsendes Befordring), hvorved ulige trykkende Byrder formentlig vilde blive jævnere fordelte, i det disse, som hidtil havde hvilet alene paa Jordejendomme, nu skulde bæres af alle Borgere ved Beskatning, som paalagdes af Landsthingene (svarende omtrent til Amtsraadene i Danmark) og ved Statsbidrag. Dette Spørgsmaal stod i en vis Forbindelse med de af Landmandspartiet indbragte Forslag, og det var derfor naturligt, at man i dets heldige Løsning ligesom vilde se et Forbud paa en lignende af det ulige vigtigere Forsvarsspørgsmaal, som kort efter Rigsdagens Aabning var blevet henvist til Udvalgsbehandling. Den 10de April var det sammensatte Udvalgs Betænkning om Skydsvæsenet til For-

handling i begge Kamre. Loven godkjendtes af andet Kammer, men blev af første víst tilbage til Udvalgets fornyede Behandling. Den 27de April foretoges den atter i første Kammer og vedtoges med 6 Stemmers Overtal, men kun derved, at de 7 Statsraader (Ministre), som ere Medlemmer af dette Kammer, afgave deres Stemmer for Forslaget; da dette samme Dag godkjendtes af andet Kammer, var saaledes denne Reform lykkelig gjennemført.

Imidlertid var der afgivet Betænkninger fra det Udvalg, som havde været nedsat til Prøvelse af Forsvars- og Grundskatte-Forslagene m. m. Indstillingerne kom efter en længere Forhandling til Afgjørelse samtidig i begge Kamre den 7de Maj. Hovedindstillingen fra Udvalgets Flertal gik ud paa, at — under den Betingelse, dels at Kamrene fattede samstemmende Beslutninger om Grundskatterne samt Rust- og Rodeholdsbyrdens Afskrivning, om Ændring i de Dele af den almindelige Bevilling samt Kommunalordningen, som Udvalget havde haft at behandle, saa vel som om Krigslovenes Gjennemsyn, dels at disse Beslutninger bleve fuldbyrdede samtidig med Indførelsen af en ny Hærordning — Rigsdagen for sit Vedkommende skulde beslutte, at Hærordningen blev bygget paa det Grundlag, som derefter meddeltes. Dette Grundlag besluttede første Kammer at behandle først, i det det opsatte at tage Bestemmelse om den indledende Betingelse. Af dette Kammers 134 Medlemmer kunde kun omtrent 35 henregnes til Landmandspartiet; men foruden disse ventede man, at saa mange andre, især militære Medlemmer vilde stemme for Forslaget, at dets Skæbne nærmest vilde afhænge af, hvorledes Regeringen stillede sig. Denne optraadte imidlertid aldeles nevtralt: de 7 Statsraader afholdt sig alle fra Deltagelse i Afstemningen, og saaledes forkastedes Forslaget med 64 Stemmer mod 56. En halv Time senere faldt Afstemningen i andet Kammer, som først vilde afgjøre den indledende Betingelse, det saa kaldte »Kompromis«. Her stode Partierne langt skarpere

mod hinanden, og Forslaget vedtoges med 104 Stemmer (kun 2 foruden det forslagsstillende Landmandsparti) imod 82; men ved Afstemningen i første Kammer var Sagen i sin Helhed falden.

Af Grundlovsændringer vare, som sædvanlig, adskillige under Forhandling. Dette finder til Dels sin Forklaring i, at i Sverige saa meget henhører under Grundlov, der andensteds ordnes ved almindelig Lov eller ved Rigsdagens Forretningsorden. Kun et eneste Forslag, om en Ændring i Trykkefrihedsloven (Bogtrykkeres Ansvar), blev fremmet til fortsat grundlovlig Behandling paa næste Rigsdag; men flere Forslag af almindeligere Interesse behandledes, saasom om Muligheden af at fortsætte en afbrudt Behandling af en Sag paa en senere Rigsdag i Steden for paa ny at begynde helt for fra, om Midler til at forebygge en Udvalgsformands Misbrug af sin Myndighed til at forhale en Sag, om Indførelse af Forholdstalsvalgmaaden omtrent som i Danmark, om en ændret Sammensætning af Kamrene, om Vederlag til første Kammers Medlemmer, og endelig et Forslag om at indskrænke Kongens Ret til alene, uden at høre sit Statsraad, at indlede Underhandlinger med fremmede Magter; for dette sidste havde især Hedin og Adlersparre virket med Iver, og det havde fundet betydelig Tilslutning hos Landmandspartiet. Den 10de Maj gav Rigsdagen sit Samtykke til de finansielle Vilkaar for den 1877 vedtagne Afstaaelse af Øen St. Barthélemy til Frankrig. Den 25de Maj sluttedes Rigsdagen.

I August Maaned aabnedes i Stockholm en international Fængselskongres (Penitentiär-kongress), hvortil Indbydelsen var udgaaet fra den svenske Regering. Alle de nordiske Riger foruden mange fremmede vare repræsenterede paa denne Kongres, af hvis Moder man sikkert tør love sig Udbytte i Fremtiden.

I Løbet af den følgende Maaned samledes Sveriges Kirkemøde, det tredje i Rækken af disse med mindst 5 Aars

Mellemrum tilbagevendende Kirkemøder, en nyere Indstiftelse. som i sin Oprindelse hænger sammen med den ny Rigsdagsordning af 1866, da Præsteskabet ophørte at være en særlig politisk Stand paa Rigsdagen, og tillige med den gjennemgribende Omdannelse af Sveriges Kommunalvæsen, som foregik i Aarene før og efter den politiske Repræsentationsreform. Det almindelige Kirkemøde behandler kirkelige Sager, som enten Kongen lader forelægge, eller som fremsættes af dets egne Medlemmer. Dets Samtykke kræves til kirkelige Loves Udstedelse, Ændring eller Ophævelse, saa vel som til Forandringer i eller Afskaffelse af Præsteskabets Privilegier, Rettigheder og Friheder. Det har saaledes et temmelig udstrakt Veto lige over for Regeringen og Rigsdagen. Mødet bestaar af de 12 Stifters Biskopper, Pastor primarius i Stockholm, 2 Lærere fra Upsalas og 2 fra Lunds theologiske Fakultet, 13 Præster, en fra hvert Stift og en fra Stockholm, og endelig 30 Lægmænd, som vælges af de forskjellige Stifter. Blandt Frugterne af dette Kirkemøde, som optraadte i afgjort højkirkelig Retning, skal nævnes en ny, mere orthodox Katekismus-Forklaring, som derefter ved kgl. Forordning af 11te Oktober er indført som Lærebog ved den almindelige Religionsundervisning ved Siden af Luthers lille Katekismus. Regeringen havde for Mødet fremsat et Lovforslag, i Følge hvilket Domkapitlerne i Steden for de verdslige Domstole skulde dømme Præster, som maatte forbryde sig med Hensyn til Lære og Levned; dette vedtog Kirkemødet for sit Vedkommende, medens det endnu ikke var behandlet af Rigsdagen. Derimod vægrede Mødet sig ved at godkjende en ny Bibeloversættelse.

Den 14de Oktober aabnedes en videnskabelig Højskole i Stockholm, og et Maal var saaledes naaet, som der ad privat Vej var virket for i mer end en halv Snes Aar.

Valgene til den svenske Rigsdags andet Kammer gjælde, ligesom til det danske Folkething, i Almindelighed for 3 Aar. Da Valgperioden for de sidst valgte vilde udløbe

med Aaret 1878, foretoges der om Efteraaret nye Valg. I Sverige vælges dog ikke alle paa én Dag; men i Begyndelsen af November var man saa vidt, at man kunde opgjøre Udfaldet. Landmandspartiet havde omtrent bevaret sin forrige Styrke; thi vel vare enkelte af dets Medlemmer faldne; men til Gjengjæld havde det faaet Tilvæxt fra Stæderne Goteborg og Helsingborg, som sendte Redaktørerne Hedlund og Borg. Stockholm hævdede derimod sin konservative Stilling. Samtidig foretoges der nogle Udfyldningsvalg til første Kammer; dettes Medlemmer vælges nemlig for 9 Aar, men saaledes at Valgperioden for hver enkelt begynder med den Dag, paa hvilken han er valgt. Heller ikke disse Valg ændrede Rigsdagens Partiforhold.

I Begyndelsen af November afløstes Chefen for Ekklesiastik-Departementet (Kultusministeren) Carlsson af den ligeledes som historisk Forfatter og Professor i Upsala bekjendte C. G. Malmström, af hvem man ventede en større Tilbøjelighed til at fremme tidssvarende Reformer i Skolevæsenet.

## Rusland og Tyrkiet.

For 200 Aar siden var Tyrkiet endnu et mægtigt Rige og en farlig Fjende af det kristne Evropa, medens Rusland var en svag, endnu kun lidet paaagtet Stat; men siden Vendepunktet i Kampen mellem Islam og den vestevropæiske Kristenhed — Wiens Befrielse 1683 — og siden Peter den store havde hævet Rusland til en Stormagt, har Forholdet fuldstændig vendt sig. Siden den Tid har der med Mellemrum paa 12—30 Aar været ført 9 Krige mellem Rusland og Tyrkiet, og den første Magt har mere og mere faaet Overhaanden. Naar den ikke fuldstændig har kunnet tilintetgjøre Osmanernes Herredømme i Evropa, da beror det ikke saa meget paa Tyrkernes egen Forsvarsevne som paa de

andre Stormagters Skinsyge; thi den gamle Korstogstanke har hos disse for længst maattet blegne lige over for den evropæiske Ligevægts Fordringer. Imidlertid have dog heller ikke de andre Magter kunnet lukke Øjnene for det forsmædelige i Tyrkernes Voldsherredømme over kristne Stammer, og dette Moment har faaet mere og mere Betydning i de sidste Krige, i ingen saa meget som i den nyeste, Krigen 1877—78.

Den første Spire til denne var Opstanden i Herzegovina i Sommeren 1875. I ingen af Tyrkiets Provinser havde de kristne Indbyggere saa megen Grund til Klage som i Bosnien og det 1875 derfra udskilte Herzegovina, hvor de ikke blot udsugedes af de tyrkiske Skatteforpagtere og Skatteindkrævere, men fuldt saa meget af deres Stammefæller, de mohammedanske Grundejere (Begerne); og rundt omkring sig saae de deres Tros- og Stammefæller i Østerrig, Serbien og Montenegro nyde Frihed og Velvære. Det var derfor heller ikke noget nyt, at Bønderne i Herzegovina i Juli 1875 grebe til Vaaben, og at der i den følgende Maaned udbrød en mindre Opstand i Bosnien; men Begernes Voldsomheder og den tyrkiske Regerings halve Forholdsregler — Løfter om Reformer, som ingen fæstede Lid til, og utilstrækkelige Troppesendelser — fremkaldte denne Gang en bestemtere Indblanding af Stormagterne. Disses Stemning lige over for Porten forværredes desuden paa denne Tid ved flere Forhold: Sultan Abdul Asis skiftede idelig Ministre og Embedsmænd og anvendte alle Statsindtægterne enten til sin vanvittig ødsle Hofholdning eller til Panserskibe, Geværer og Kruppske Kanoner; Renterne af den umaadelige Statsgjæld nedsattes i Oktober 1875 først til det halve og betaltes næste Aar slet ikke, hvorved især Misstemningen forøgedes i England, den Magt, der hidtil havde holdt mest paa Tyrkiets Helhed og Uafhængighed. Ogsaa fra den anden Stormagt, der hidtil nærede mest Sympathi for Tyrkiet, Østerrig-Ungarn, fremkom et stærkt Tegn paa

Misbilligelse af det tyrkiske Regeringssystem, i det Udenrigsministeren, Grev Andrassy, paa den næstsidste Dag i 1875 affattede en Note som fælles Udtryk fra de 3 østlige Kejserhoffers — det saa kaldte Trekejserforbunds — Synsmaade og deri bittert klagede over Tyrkiets tidligere Uordholdenhed med Hensyn til Reformløfter og forlangte flere og mere indgribende Reformer, end der alt var tilsagt.

Efter at ogsaa de vestlige Stormagter havde tiltraadt den Andrassy'ske Note, blev denne den 31te Januar 1876 meddelt Porten. Den tyrkiske Regering gjorde derefter store Indrømmelser til Insurgenterne i Bosnien og Herzegovina; men disse fæstede ingen Lid til dem, og Østerrigs Mæglingsforsøg førte heller ikke til noget. I Foraaret 1876 begyndte derfor Fjendtlighederne paa ny, og Insurgenterne i Herzegovina forsvarede sig tappert mod Muktar Pascha, der først efter heftige Kampe og store Tab i April trængte saa vidt frem, at kan kunde proviantere den paa Grænsen af Montenegro liggende Fæstning Niksich.

I de første Dage af Maj udbrød der ogsaa Opstand i Bulgarien; men Insurgenterne bleve her snart trængte tilbage til Bjærgene, medens den værgeløse Befolkning i det frugtbare Sletteland blev mishandlet paa den forfærdeligste Maade af Tyrkerne. Rundt omkring i Evropa hørte man med Gru Fortællingen om Myrderierne i Bulgarien; men Stormagterne opbragtes endnu mere ved det Mord, som den 7de Maj blev begaaet paa den tyske og den franske Konsul i Saloniki.

Under disse Forhold traadte de 3 Kejserrigers Kanslere, Gortshakov, Andrassy og Bismarck, sammen i Berlin og enedes om et Memorandum (den 13de Maj), som foreslog en Vaabenstilstand paa to Maaneder, under hvilken Porten selv skulde enes med Insurgenterne; Stormagternes Repræsentanter skulde vaage over Reformernes Gjennemførelse; men hvis Stilstandens Frist udløb uden noget Resultat, vilde Kejserhofferne enes om virksommere Forholdsregler.

Frankrig og Italien tiltraadte dette Memorandum; men England afslog sin Deltagelse i »et saa stærkt Indgreb i Portens Suverænetet«. Tillige sendte det sin Middelhavsflaade til Besika-Bugten ved Indløbet til Dardanellerne, som det hed sig, for at beskytte britiske Undersaatter i Konstantinopel, men i Virkeligheden for at gjøre sin Indflydelse gjældende lige over for Rusland. Den tyrkiske Regering opmuntredes herved til Modstand mod de andre Stormagters Fordringer, som i øvrigt ikke officielt bleve fremsatte for den; thi Memorandum'et blev nu holdt tilbage.

Imidlertid var der ogsaa foregaaet store Forandringer i Konstantinopel. Som Ordførere for den offentlige Mening, der krævede en bedre Styrelse, havde Studenterne (Softaerne) fordret et nyt Ministerium; Abdul Asis havde givet efter; men da man ikke stolede paa ham, blev han afsat (den 30te Maj), og hans Brodersøn Murad den 5te blev Sultan. Faa Dage efter (den 4de Juni) befriedes den ny Regering for Abdul Asis ved hans Mord eller, som den paastod, Selvmord; men allerede den 15de Juni bleve to af Ministrene i selve Ministerraadet myrdede af en Officer. Den ny Sultan viste sig snart sindssvag; en Tid lang holdt man det imidlertid hemmeligt, og først den 31te Avgust blev han afsat og afløst af sin Broder Abdul Hamid den 2den.

Sjælen i Regeringen var nu den hæderlige og dygtige Midhat Pascha, der først havde udmærket sig som Guvernør i Bulgarien og senere flere Gange havde været Minister, men under Abdul Asis ikke havde kunnet udrette noget lige over for havesyge og bestikkelige Embedsbrødre. Han var Hovedet for det tyrkiske Reform-Parti, der som sit Formaal opstillede Uafhængighed af Udlandet, energisk Kamp mod alle Opstande, Forbedringer i Styrelsen og Orden i Stathusholdningen. Kun England havde nu Indflydelse i Konstantinopel, og dets Sendemand, Sir Henry Elliot, indtog den Stilling, som den russiske

Sendemand, General Ignatjev, havde haft under den forrige Regering.

Englands Optræden virkede stærkt opmuntrende paa de tyrkisk-sindede Tyskere og Madjarer i Østerrig-Ungarn, som hadede og frygtede Rusland og Slaverne, ligesom den fuldstændig lammede Stormagternes forenede Skridt til bedste for de kristne i Tyrkiet. Desto stærkere maatte naturligvis Stemningen i Rusland blive for dets undertrykte og mishandlede Tros- og Stammefæller. Hidtil havde den russiske Regering understøttet den østerrigske i dens ivrige Bestræbelser for at holde Serbien og Montenegro tilbage fra at træde aabenlyst op mod Porten; men nu indtog den en anden Stilling, og saa snart de to sydslaviske Smaastater troede at kunne finde en Støtte hos deres mægtige Stammefrænde, brøde de aabenlyst med Tyrkiet.

Det lille Montenegros krigerske Bjærgfolk havde allerede længe været rede til Kamp, og dets Fyrste, Nikita, opbød nu hele dets vaabendygtige Mandskab, c. 20,000 i Tallet. I Slutningen af Juni blev han kaaret til Fyrste af Insurgenterne i Herzegovina. I Serbien havde Krigspartiet faaet Magten, dets Fører Ristic var bleven Minister, og den russiske General Tshernajev var traadt i serbisk Tjeneste. I Slutningen af Juni vare Serbiens Rustninger fuldendte: foruden et Slags Landeværn havde det lille Land stillet en Hær paa c. 80,000 Mand paa Benene, for største Delen rigtig nok lidet øvede Militstropper, og dertil kom snart nogle Tusende frivillige fra andre slaviske Lande, især fra Rusland. Den 28de Juni rettede Fyrst Milan et Ultimatum til Porten, hvori han fordrede at udnævnes til Vicekonge i Bosnien. Samme Dag kaarede ogsaa de bosniske Insurgenter ham til deres Fyrste. Endelig stillede — ligeledes paa samme Dag — Rumænien, hvor ligesom i Serbien det tidligere konservative Ministerium var blevet styrtet af Oppositionen, en Række Fordringer til Porten; men skjønt disse lige saa lidt bleve bevilgede som de to andre Vasal-

staters, brød det dog ikke som disse aabenlyst med sin Lensherre.

Krigen begyndte den 1ste Juli, da saa vel Montenegrinerne som Serberne overskrede den tyrkiske Grænse, de sidste paa flere Steder. Hovedstyrken under Tshernajev rykkede mod Sydøst ad Bulgarien til, og Generalen udstedte en Proklamation til Balkan-Folkene, som han opfordrede til at rejse sig for »Slavismens hellige Idé«. Han kom imidlertid ikke langt frem; thi Bulgarerne vovede ikke at røre sig, og Tyrkerne samlede snart en overlegen Styrke. Ved Felttogets Begyndelse havde de allerede henved 150,000 Mand fordelte i alle de Serbien omgivende Provinser, og der kom snart Forstærkninger fra alle Rigets Dele, endog fra Ægypten. Krigsministeren, Abdul Kerim, overtog selv Overanførselen.

I Løbet af Juli dreve Tyrkerne Serberne tilbage og trængte snart frem i Serbien, hvor der i Avgust og September blev kæmpet med vexlende Held. Imidlertid strømmede der bestandig mere aabenlyst hele Skarer af russiske frivillige til Serbien, og den offentlige Mening i Rusland udtalte sig stærkere og stærkere mod Tyrkiet. De andre Magter søgte derfor at bevæge Porten til Eftergivenhed for at hindre Ruslands Indblanding, og navnlig blev der gjort store Anstrængelser af den engelske Regering, som desuden paa denne Tid blev paavirket af Stemningen i England, hvor det liberale Parti med Gladstone i Spidsen traadte skarpt op imod den, fordi den havde støttet Porten. Underhandlingerne vare imidlertid frugtesløse, og den 19de Oktober begyndte Tyrkerne igjen at gaa angrebsvis til Værks. Efter blodige Kampe gjennembrøde de den serbiske Forsvarslinje ved Djunis og bombarderede Alexinats, som blev rømmet af Serberne. Det var ude med Serbiens Modstandskraft, da den russiske Generalkonsul i Belgrad den 30te Oktober sendte et Telegram til Kejser Alexander i Livadia paa

Krim, hvori han i Fyrst Milans Navn paakaldte Ruslands Hjælp.

Medens det var gaaet Serberne saa ilde, havde Montenegrinerne derimod kæmpet heldig mod Tyrkerne. Saaledes stod det til paa Krigsskuepladsen, da Porten den 30te Oktober gav efter for Stormagternes Forestillinger og bevilgede en Vaabenstilstand. Samme Dag havde Ignatjev faaet et Telegram fra Livadia, der truende fordrede en saadan. Den tyrkiske Regering svarede, at den allerede havde givet sit Samtykke. Den 1ste November traadte Stilstanden i Kraft, og Hærene beholdt de Stillinger, de paa den Dag havde inde.

Den 2den November havde Kejser Alexander en Samtale med den engelske Sendemand i Rusland, Lord Loftus, hvori han erklærede, at den nuværende Tilstand i Tyrkiet var utaalelig; vilde Evropa ikke træde kraftig op imod den, saa maatte han gjøre det alene. England gjorde sig derefter Umage for at fremkalde det evropæiske Tryk paa Tyrkiet og foreslog en Konference af Stormagterne i Konstantinopel paa Grundlag af det tyrkiske Riges Uafhængighed og Integritet og med det Formaal at oprette en selvstændig Styrelse i Bosnien og Herzegovina og at sikre Bulgarien for Undertrykkelse.

Den 9de November antog den russiske Regering disse Forslag; men samme Dag holdt den engelske Premierminister Lord Beaconsfield (Disraeli) en Bordtale ved Lordmajorens Banket i London, hvori han truede med Krig. Dagen efter ytrede Kejser Alexander i en Tale i Moskov den faste Hensigt at træde selvstændig op mod Tyrkiet, hvis det ikke vilde give efter. Begge Stormagter havde saaledes slaaet paa Klingen; men der var stor Forskjel mellem en engelsk Ministers og en russisk Selvherskers Udtalelse. I England rustede man vel flere Panserskibe; men Nationen blev dragen i to modsatte Retninger imellem Tory-Ministeriet og den liberale Opposition, imellem den gamle

engelske Mistro mod den russiske Politik og den ny Afsky for det tyrkiske Barbari. Englands Politik var derfor afmægtig. I Rusland derimod havde Kejseren udtalt, hvad hele Nationen tænkte, og Gjerninger fulgte hurtig paa hans Ord. Allerede den 13de November paabødes Mobiliseringen af 6 Hærafdelinger i Sydrusland, og Kejserens Broder, Storfyrst Nikolaus, udnævntes snart efter til deres Overanfører.

England foreholdt imidlertid Porten Konferencens Nødvendighed, hvis den vilde undgaa en Krig med Rusland, og den 18de November gik den tyrkiske Regering ind paa dens Afholdelse. Den 12te December aabnedes dernæst først en indledende Konference imellem Stormagternes Repræsentanter uden Tyrkiets Deltagelse. Rusland slog noget af paa sine oprindelige Fordringer, og England, der i Foraaret havde afvist Berliner-Memorandum'et som et alt for stærkt Indgreb i Sultanens Suverænetet, gik nu ind paa langt stærkere Indgreb. Saaledes blev man enig om en Række Fordringer, i Følge hvilke bl. a. Bosnien, Herzegovina og Bulgarien skulde have selvstændig Styrelse under kristne Statholdere.

Den indledende Konference sluttedes den 20de December. I de samme Dage havde Midhat Pascha faaet Bugt med den Modstand, der hidtil havde hindret Gjennemførelsen af hans Planer, og var bleven Storvesir. Den 23de December, samme Dag som Konferencen med Tyrkiet aabnedes, blev dernæst en ny Forfatning højtidelig bekjendtgjort. Det var en fuldstændig Grundlov efter evropæisk Mønster med to Kamre, ansvarlige Ministre, Ligestilling for alle Trosbekjendelser, Pressefrihed o. s. v. Til denne Forfatning henviste den tyrkiske Udenrigsminister, Savfet Pascha, som indtog Forsædet i Konferencen, Stormagternes Repræsentanter og gjorde dem opmærksomme paa, at flere af deres Fordringer allerede vare optagne i den, og det for hele Riget; men Hovedforslagene til de 3 Pro-

vinsers Styrelse og de fordrede Afstaaelser til de to oprørske Vasalstater afviste han bestemt. Englands Repræsentant, Lord Salisbury, søgte forgjæves at bevæge Sultanen til at give efter og gav derpaa den engelske Flaade Ordre til at forlade Besika-Bugten og sejle til Grækenland for at vise, at Porten ikke turde regne paa Englands Hjælp.

Den 15de Januar 1877 fremsatte Stormagterne deres Ultimatum, i hvilket Afstaaelsen til Serbien var falden bort. Inden den tyrkiske Regering gav sit Svar, sammenkaldte den et stort Raad paa henved 200 ansete Mænd og forelagde det Magternes Fordringer. De forkastedes enstemmig, og da dette meddeltes i Konferencens sidste Møde (den 20de Januar), oplostes denne, og Stormagternes Repræsentanter forlode Konstantinopel.

Naar Stormagterne ikke havde víst megen Tillid til den ny tyrkiske Forfatning med alle dens Løfter om Frihed og Sikkerhed, viste det sig snart, at de ikke havde haft Uret; thi allerede den 5te Februar blev dens Ophavsmand, Midhat Pascha, styrtet og landsforvist. Hans Efterfølger som Storvesir blev Edhem Pascha, tidligere tyrkisk Sendemand i Berlin, der i øvrigt ikke havde hørt til hans Modstandere; men Hovedlederen af Intriguen mod Midhat, Sultanens Svoger Mahmud Damad Pascha fik den største Indflydelse.

Imidlertid havde Porten aabnet direkte Fredsunderhandlinger med Serbien og Montenegro. Serbien var i høj Grad udmattet efter Krigen: ved de nye Valg til Skuptshinaen (den serbiske Rigsdag) fik det konservative og fredeligsindede Parti Overhaanden, og den 28de Februar kom det til en Fred, i Følge hvilken alt vendte tilbage til det gamle. Montenegrinerne gjorde derimod større Fordringer; men disse forkastedes af Porten (den 14de Marts).

Kort efter (den 19de Marts) aabnedes det ny tyrkiske Parlament. Deputeret-Kamret skulde vælges af Folket; men paa mange Steder havde Embedsmændene afgjort Sagen,

paa andre var der ingen Valg foretaget. I alt var der af det fastsatte Tal (125) endnu kun mødt 84, af hvilke 45 vare Mohammedanere, 37 kristne, 2 Jøder. Til Senatet havde Sultanen efter Mahmud Damads Forslag valgt 33 Medlemmer, deraf kun 6 kristne og 2 Jøder. Trontalen forkyndte bl. a., at der ikke vilde blive sluttet Fred med Montenegro, forend Vilkaarene vare forelagte Parlamentet.

Dog Hovedspørgsmaalet var nu, hvorledes Stormagterne vilde stille sig. Allerede den 1ste Februar havde Fyrst Gortshakov udsendt en Rundskrivelse, hvori han opfordrede de 5 andre Magter til at udtale, hvad de nu agtede at gjøre. Da han ikke fik noget afgjørende Svar, blev Ignatjev sendt ud paa en politisk Rundrejse for at tilvejebringe en fælles Udtalelse. Det holdt haardt at faa England til at gaa ind paa en saadan; men til sidst blev man dog enig om en Protokol, som den 31te Marts blev undertegnet i London af alle Stormagterne. Porten opfordredes deri til at sætte sin Hær paa Fredsfod og snarest muligt gjennemføre de lovede Reformer i Bosnien, Herzegovina og Bulgarien; men Rusland og England tilføjede saa afvigende Erklæringer til Protokollen, at den dybe Kloft imellem deres Politik traadte stærkt frem, og netop paa samme Tid sendte England først blandt Stormagterne igjen en Repræsentant til Konstantinopel, og det den tyrkisksindede Layard.

Den 4de April overraktes Protokollen til den tyrkiske Udenrigsminister, og den 10de April svarede Porten, at den ikke kunde finde sig i den idelige Indblanding i dens indre Anliggender. Paa samme Tid forkastede Parlamentet Montenegros Fordringer, og Vaabenstilstanden blev ikke mere fornyet. Rusland kunde nu ikke længer nøle, og den 19de April forkyndte Fyrst Gortshakov i en Rundskrivelse til Stormagterne, at Kejseren havde givet sine Hære Ordre til at overskride Tyrkiets Grænser.

Den 21de April rejste Kejser Alexander til Hovedkvarteret i Kishenev, og den 24de April udstedte han der fra

sit Krigsmanifest til det russiske Folk. Samme Dag overskrede Russerne saa vel Rumæniens Grænseflod Pruth som det asiatiske Tyrkis Grænse. Paa det første Sted var der naturligvis ikke Tale om Modstand, Rumænien havde allerede i Forvejen nærmet sig stærkt til Rusland, og den 16de April var der sluttet en Overenskomst om den russiske Hærs Gjennemmarche. Imidlertid tog det dog lang Tid, inden de russiske Tropper kunde indtage deres Stillinger ved Donau. I Asien kom det derimod strax til mindre Træfninger, der dog ikke hindrede Russerne i at rykke frem i 4 Afdelinger: mod Batum paa Lille-Asiens Kyst og de 3 armeniske Fæstninger: Ardahan, Kars og Bajesid. Den sidste blev allerede den 30te April rømmet af Tyrkerne og besat af den russiske venstre Fløj under General Tergukasov.

Efter at Krigen saaledes var udbrudt, udtalte den engelske Udenrigsminister, Lord Derby (den 1ste Maj) i et skarpt Svar paa Gortshakovs Rundskrivelse Englands dybe Beklagelse over Ruslands Fremgangsmaade; men derefter erklærede han dog, at England vilde holde sig nevtralt, med mindre dets egne Interesser truedes, og disse drejede sig væsentlig om Sues-Kanalen og Konstantinopel. Frygten for en evropæisk Krig var altsaa falden bort, og Rusland kunde uhindret forfølge sine Angrebsplaner.

Russerne indesluttede Kars og indtoge (den 17de Maj) Ardahan, men bleve slaaede tilbage ved Batum. Paa samme Tid erklærede Rumænien sig for uafhængigt og forkyndte Sultanen Krig; dets Fyrste, Karl, overtog selv Overanførselen over Hæren. I Konstantinopel herskede der imidlertid stor Misfornøjelse over Sagernes Gang, og der forefaldt flere Demonstrationer af Softaerne, som fordrede Midhats Tilbagekaldelse og Mahmud Damads med fleres Afsættelse. Ogsaa i Parlamentet hævede der sig Stemmer i samme Retning; men Regeringen afvæbnede Befolkningen og sluttede Parlamentet (den 28de Juni).

Imidlertid havde Krigen i Asien taget en overraskende Vending. Efter at Tergukasov var rykket frem fra Bajesid, besatte Tyrkerne denne Stad og indesluttede den efterladte svage Besætning i Citadellet. Muktar Pascha slog dernæst saa vel Tergukasov som General Loris Melikov, der ilede ham til Hjælp fra Kars, og med Undtagelse af Ardahan maatte Russerne opgive deres Erobringer og gaa tilbage over Grænsen; dog gjorde Tergukasov efter et Par Dages Hvile igjen et dristigt Tog til Bajesid, slog Tyrkerne og befriede den i Citadellet indesluttede Besætning (den 10de Juli). Derefter vendte han igjen tilbage over Grænsen.

Imidlertid var endelig den store Kamp i Donau-Landet begyndt. Den 21de Juni begyndte Russernes Overgang over Donau. General Zimmermanns Afdeling gik over til Dobrudsha og besatte dette Landskab indtil Jærnbanen fra Donau-Knæet til Kustendshe, syd for hvilken Tyrkerne toge Stilling. I de sidste Dage af Juni gik dernæst Hovedstyrken over ved Shistova uden at møde store Hindringer fra den tyrkiske Overanfører Abdul Kerim, hvis Hovedhær var samlet øst for Shistova og især støttede sig til Fæstningerne Rustshuk og Shumla.

Den 7de Juli erobrede en af General Gurko kommanderet Rytterafdeling Bulgariens gamle Hovedstad Tirnova, hvor Russerne bleve modtagne med stor Begejstring, og den 12te Juli forlagde Storfyrst Nikolaus sit Hovedkvarter der hen. Gurko gik der fra over Balkan og bemægtigede sig Shipka-Passet (19de Juli). Under den derved opvakte Forfærdelse og Forbitrelse i Konstantinopel blev Abdul Kerim afsat og Overanførselen overdraget til Mehemed Ali, en Renegat fra Preussen.

Det var dog snart forbi med Russernes Held syd for Balkan. Suleiman Pascha, som i Juni havde ført en haardnakket, men frugtesløs Krig mod Montenegrinerne, var ankommen til Adrianopel og angreb den 31te Juli med stor Overmagt Gurko ved Eski Sagra. Efter en rasende

Gadekamp trak Russerne sig tilbage til Balkan, og Eski Sagra blev ødelagt med forfærdelig Grusomhed.

Imidlertid havde det ogsaa nord for Balkan begyndt at se farligt ud for Russerne. Paa den vestlige Fløj havde vel General Krüdener erobret Nikopolis (den 16de Juli); men Osman Pascha besatte to Dage efter det to Dagsmarcher der fra liggende Plevna med en Hær paa 30.000 Mand og omgav sig med stærke Forskansninger. Russerne gjorde flere Forsøg paa at fordrive ham der fra, men bleve slaaede tilbage med store Tab, navnlig den 30te Juli.

Disse Uheld bragte Russerne til at indse, at den Troppestyrke, hvormed de havde aabnet Krigen, ingenlunde var tilstrækkelig; Kejseren gav derfor Befaling til at mobilisere flere Tropper, og med Rumænien blev der sluttet en Overenskomst om, at dets Tropper nu skulde deltage i de egentlige Operationer. Indtil videre indskrænkede man sig til Forsvar mod Tyrkernes Angreb. Det første af disse rettedes mod Shipka-Passet, hvor der blev kæmpet med stor Haardnakkethed den 21de Avgust og følgende Dage, og Russerne holdt deres Stilling mod Suleiman Paschas store Overmagt.

I Slutningen af Avgust gik ogsaa Mehemed Ali over til Angreb paa den østlige Afdeling af den russiske Hær, der stod under Storfyrst-Tronfølgerens Kommando; men da han ikke udrettede stort, kaldte Krigsraadet i Konstantinopel ham tilbage og gav hans Kommando til Suleiman Pascha.

Ved Plevna var der imidlertid foruden andre Forstærkninger ankommet en rumænsk Hær, og Fyrst Karl fik Overkommandoen over den forenede Styrke. Denne aabnede igjen Angrebet og kæmpede fra den 7de til den 12te September med stor Tapperhed, men med saa forfærdelige Tab, at Russerne opgave Tanken om at indtage Plevna med Storm. Derimod gik de nu over til en Indeslutning, som ledes af den navnkundige Ingeniørgeneral Todleben. Osman Pascha havde hidtil stadig haft aaben Forbindelse med

Vidin og Sofia mod Vest og Syd; men i Oktober og November afbrødes denne fuldstændig, især af den russiske Garde.

Efterhaanden slap Proviantforraadet op i Plevna; men førend Osman Pascha overgav sig, vilde han dog gjøre et fortvivlet Forsøg paa at bryde igjennem. Det blev foretaget den 10de December, men endte med, at han maatte overgive sig paa Naade og Unaade med en Hær paa 40,000 Mand. Suleiman Pascha havde kort i Forvejen gjort flere Angreb paa Russernes østlige Afdeling, men ikke udrettet noget af Betydenhed.

En ny Fjende fik Tyrkiet nu i Serbien. I dette Land, der var blevet saa haardt medtaget i den forrige Krig, var Stemningen ved Udbruddet af den russisk-tyrkiske Krig delt. Fyrst Milan, Ministeriet Ristic og Generalerne ønskede at deltage i Krigen; men et stort Fredsparti var imod det. En Tid lang tilbageviste Kejser Alexander af Hensyn til Østerrig Serbiens Tilnærmelser; men senere gjorde Begivenhederne ved Plevna dets Hjælp ønskelig for Russerne. Forhandlingerne bleve gjenoptagne, og den 14de December udstedte Serbien sin Krigserklæring. Den serbiske Milits, c. 70,000 Mand stærk, overskred Grænsen og begyndte den 4de Januar 1878 at belejre Fæstningen Nish, som overgav sig den 11te; derefter trængte Serberne videre frem mod Syd.

Efter Plevnas Indtagelse kunde Russerne gjenoptage deres Planer om en Fremrykning mod Adrianopel; men da de, hvis de blot rykkede frem fra Shipka-Passet, kunde være udsatte for et Flankeangreb fra Sofia, blev det overdraget General Gurko at foretage en Overgang over Balkan længere mod Vest og gaa mod Sofia. Den 25de December 1877 begyndte Hovedkolonnen sin Fremrykning, som den stærke Kulde, de spejlglatte Veje og en frygtelig Snestorm besværliggjorde i den Grad, at den var 6 Dage om at tilbagelægge de to Mil over Bjærgene. Endnu større Be-

sværligheder havde de to Afdelinger at overvinde, som foretoge Overgangen øst og vest for Hovedkolonnen. Hovedstyrken af de tyrkiske Tropper, som befandt sig i denne Egn af Balkan, trak sig tilbage, og den tyrkiske Besætning rømmede ligeledes Sofia, som Gurko naaede den 4de Januar 1878.

Ved Shipka-Passet havde de russiske Tropper stadig holdt deres Stilling imod den tyrkiske Hær, som laa ved Passets Udgang og idelig beskød dem; men i December havde de lidt meget af den strænge Kulde og de frygtelige Snestorme. Da det nu blev meldt, at Gurkos Balkan-Overgang lykkelig var udført, droge de ud i to Afdelinger for at omgaa Passet og komme i Ryggen paa Tyrkerne. Kommandoen over de to Afdelinger var overdraget de prøvede Generaler Skobelev og Sviatopolk Mirski, den øverste Ledelse af det hele Foretagende havde General Radetzki. Om Morgenen den 5te Januar 1878 brød den østlige Afdeling under Fyrst Mirski op; i Spidsen gik 2000 Bulgarer for at bane en Vej gjennem Sneen; men det viste sig snart umuligt at føre Artilleriet med. Efter den besværligste Marche ad stejle Bjærgstier naaede de den 7de Januar Tundsha-Dalen syd for Balkan, og paa Budskabet om, at Skobelevs Afdeling ogsaa var kommen over Balkan, rykkede de den næste Dag mod Vest frem mod Shipka. Tyrkerne bleve fordrevne fra den ene Stilling efter den anden og kastede tilbage til deres sidste Forskansningslinje, en Række stærke Reduter med Landsbyen Shipka paa venstre Fløj. Natten gjorde en Ende paa Kampen; men saa snart Dagen brød frem, begyndte den paa ny, og Landsbyen Shipka blev stormet af Russerne. Samme Dag som Mirski var Skobelev rykket ud for at omgaa Passet fra Vestsiden; men først den 9de Januar blev Forbindelsen mellem dem bragt i Stand, og Angrebet begyndte for Alvor. Med flyvende Faner og klingende Spil gik nu Skobelevs Tropper løs paa Tyrkernes Stilling ved Shenovo sydvest for Shipka og

toge den med Bajonetten. Samtidig aabnede Radetzki nord fra et Angreb fra Passet mod Tyrkerne. Da den tyrkiske General Vessali Pascha saaledes saae sig omringet, overgav han sig med hele sin Hær, c. 30,000 Mand med henved 100 Kanoner, til en Hær, som ikke var hans egen meget overlegen, og hvis Artilleri paa nogle enkelte Bjærgkanoner nær sad fast i Sneen langt fra Kamppladsen. Denne glimrende Sejr var dog kjøbt med store Tab. Kun 17,000 Mand russiske og bulgariske Tropper havde været i Ilden af den Hær, som omgav de tyrkiske Stillinger, og af dem vare 5500 gjorte ukampdygtige.

Et Par Dage efter dette Slag begyndte fra forskjellige Sider en almindelig Fremrykning mod Adrianopel; alvorlig Modstand fandt kun Gurkos fra Sofia kommende Afdeling. Kampen stod ved Filippopel (15de—17de Januar), hvor den tyrkiske Hær blev splittet i to Dele: den ene under Fuad Pascha blev kastet i sydvestlig Retning op i Rhodope-Bjærgene; den anden under Suleiman maatte flygte mod Sydøst. Skarpt forfulgt af det russiske Rytteri mistede han hele sit Artilleri og maatte frelse sig op i Bjærgene. Den strænge Kulde og Strabadserne paa Tilbagetoget, paa hvilket Soldaterne lede Mangel paa alt, fuldendte Opløsningen af Fuads og Suleimans Hære; Levningerne naaede Kysten og førtes til Søs til Konstantinopel. Den 20de Januar besatte Russerne Adrianopel og sendte der fra flere Afdelinger mod Øst og Syd. Disse besatte de vigtigste Stæder paa Vejen til Konstantinopel, hvorhen mange Tusender af Landets mohammedanske Indbyggere flygtede.

I de samme Dage rykkede General Zimmermann, som hidtil blot havde holdt Stillingen i Dobrudsha, frem mod Basardshik, som han besatte den 27de Januar. Hans Rytteri drog videre frem og afbrød Jærnbaneforbindelsen mellem Varna og Rustshuk. I Mellem-Bulgarien trak de tyrkiske Tropper sig tilbage til Rustshuk og Shumla, og

Storfyrst-Tronfølgerens Tropper gik derpaa over Lom-Floden og besatte den 27de og 28de Januar Osmanbasar og Rasgrad.

Efter at Tyrkerne i Slutningen af Juni 1877 havde trukket deres regulære Tropper bort fra Montenegro, havde Montenegrinerne fortsat Kampen med stort Held. Den 8de September havde de indtaget Fæstningen Niksich, og til sidst trængte de ind i Nord-Albanien, hvor de i Januar 1878 indtoge Søstæderne Antivari og Dulcigno. I Syd-Albanien (Epirus) og Thessalien udbrød der Opstande, og paa Kreta fordrede de kristne Indbyggere Øens Indlemmelse i Grækenland.

Paa den asiatiske Krigsskueplads var der i Avgust og September 1877 ikke forefaldet noget af større Betydning; men efter at Russerne havde modtaget Forstærkninger, vare de i Oktober igjen gaaede over til Angreb. Overkommandoen, Storfyrst Michael og under ham Loris Melikov, udsendte Natten imellem den 9de og 10de Oktober en Afdeling under General Lasarev, som omgik Tyrkernes højre Fløj, uden at Muktar Pascha lagde den nogen Hindring i Vejen; den 14de Oktober besatte Lasarev Orlok-Højene bag ved den tyrkiske Stilling. Næste Morgen lod Storfyrst Michael Angrebet begynde. General Heiman indtog det ved Skyttegrave befæstede Bjærg Avliar, som dannede den tyrkiske Stillings Centrum, og iværksatte Forbindelsen med Lasarev, som samtidig havde angrebet Tyrkerne i Ryggen. En Del af disses venstre Fløj kastede sig nu paa Flugt, og den højre Fløj blev fuldstændig omringet. Muktar havde imidlertid overgivet Kommandoen til Omer Pascha og reddet sig til Kars, hvorfra han ilede videre i Retning af Erzerum. Omer overgav sig derefter med hele sin Styrke, c. 10,000 Mand. Denne afgjørende Sejr satte Russerne i Stand til paa én Gang at forfølge Muktar og indeslutte Kars. Det første Hverv blev overdraget Heiman, medens Lasarev fik Anførselen over Belejringshæren ved Kars.

Den russiske Overkommando kom snart til den Over-

bevisning, at en regelmæssig Belejring af den stærke Fæstning Kars, der er omgiven af 12 fremskudte Forter, og som var forsynet med en talrig Besætning og store Forraad, vilde være en højst vanskelig Opgave og trække alt for langt ud i den strænge Vinter; den besluttede derfor at forsøge en Storm. Den 17de November Kl. 8½ om Aftenen, efter at Fuldmaanen var staaet op, rykkede Tropperne frem til Angreb. Efter at have indtaget en Række Forter, trængte de ind i Kars, Citadellet overgav sig, og ved Daggry vare Russerne Herrer over Staden. En stor Del af den tyrkiske Hær befandt sig vel endnu i de ikke erobrede Forter nordvest for Kars; men de tænkte ikke paa Modstand og flygtede i Retning af Erzerum. De kom dog ikke langt; thi afskaarne af mindre russiske Afdelinger gjorde de demoraliserede Tropper intet Forsøg paa at bryde igjennem, men nedlagde Vaabnene og overgave sig til en i Tal langt svagere Fjende. Foruden de syge og saarede bleve 17,000 Mand gjorte til Fanger og 300 Kanoner erobrede. To Gange tidligere er Kars bleven erobret af Russerne, men givet tilbage ved Fredsslutningerne; nu havde de for tredje Gang indtaget den stærke Fæstning ved en glimrende Vaabendaad for ikke mere at give den tilbage.

Heiman havde imidlertid den 4de November angrebet Muktar Pascha, som havde forenet sig med andre tyrkiske Tropper og indtaget en stærk Stilling paa Devebojun, en Bjærgkjæde, som strækker sig fra Nord til Syd 2—3 Mil fra Erzerum. Russerne stormede de stejle Højder og toge 43 Kanoner; Tyrkerne flygtede til Erzerum. Omkring denne Stad samlede sig derefter flere og flere russiske Tropper, uden dog at foretage en egentlig Belejring. Derimod gjorde Russerne den 30te Januar 1878 et Angreb paa Tyrkernes meget stærke Stilling ved Batum, men bleve slaaede tilbage med ikke ringe Tab.

I Slutningen af Januar 1878 var Tyrkiet i en fortvivlet Stilling: Vejen til Konstantinopel laa aaben for

Russerne, der herskede en forfærdelig Nød imellem de talrige Flygtninge, der vare sammentrængte i Staden, og den Forsvarslinje, som Mehemed Ali skulde forsvare tværs over Halvøen, nogle Mil vest for Konstantinopel, vilde ikke længe kunne holdes af hans svage Troppestyrke. Allerede den 12te December 1877 havde Porten i en Rundskrivelse anmodet de 5 nevtrale Stormagter om deres Mægling; men kun England var tilbøjeligt til at gaa ind derpaa. Efter at Lord Derby den 13de December paa en truende Maade havde advaret den russiske Regering mod at besætte Konstantinopel og Dardanellerne, lod han den 27de December ved et Telegram foresporge, om Kejseren vilde aabne Fredsunderhandlinger. Paa den første Skrivelse gav Fyrst Gortshakov et undvigende Svar; paa den sidste Foresporgsel, svarede han, at Rusland intet ønskede heller end Fred, men at Sultanen maatte henvende sig til de russiske Hovedkvarterer i Evropa og Asien for at opnaa en Vaabenstilstand.

England raadede Porten til at opfylde denne Fordring, og den 8de Januar 1878 meddelte den tyrkiske Udenrigsminister Server Pascha Parlamentet, som den 13de December var traadt sammen til sin anden Samling i Konstantinopel, at der ikke var noget Haab om evropæisk Understøttelse, og at det derfor var nødvendigt at forhandle om en Vaabenstilstand, der kunde føre til Fred. Den hidtil værende Storvesir, Edhem Pascha, som indtil det sidste Øjeblik havde haabet paa engelsk Hjælp og var en bestemt Modstander af Rusland, traadte derfor den 11te Januar tilbage for Hamdi Pascha, der ikke var bunden ved sin Fortid. Den 14de Januar afrejste Server og Namik Pascha fra Konstantinopel for at aabne Underhandlingerne, men bleve opholdte undervejs og ankom forst den 19de Januar til Kasanlik, hvorhen Storfyrst Nikolaus havde forlagt sit Hovedkvarter. Imidlertid rykkede de russiske Tropper uafbrudt frem, og efter Adrianopels Indtagelse tog Storfyrsten sit Hovedkvarter i denne Stad. De tyrkiske Underhandlere

fulgte med ham, og den 31te Januar undertegnedes saa vel det af Storfyrsten forelagte Fredsgrundlag som Vaabenstilstands-Betingelserne af begge Parter. De vigtigste Bestemmelser vare følgende: 1) Bulgarien efter dets nationale Grænser skal oprettes til et selvstændigt skatskyldigt Fyrstendømme med en national kristen Styrelse. 2) Montenegro, Rumænien og Serbien skulle være uafhængige. Det første skal have en Udvidelse, der svarer til dets Erobringer, det andet en tilstrækkelig Skadesløsholdelse i Land, det tredje en Grænse-Rektifikation. 3) Bosnien og Herzegovina skulle have en selvstændig Styrelse, og lignende Reformer skulle indføres i de andre kristne Provinser. 4) Rusland skal have Erstatning for sine Krigsomkostninger, enten i Penge eller Land eller paa anden Maade. 5) Sultanen skal enes med Kejseren om at sikre Ruslands Rettigheder og Interesser i Bosporus og Dardanellerne. 6) Der skal strax aabnes Freds-Underhandlinger, og under disse skulle Fjendtlighederne mellem de krigsførende Hære, deri indbefattet Rumæniens, Serbiens og Montenegros, høre op. Den tyrkiske Regering skal give sine Tropper Ordre til at rømme Fæstningerne Vidin, Rustshuk, Silistria og Erzerum. De russiske Tropper skulle besætte Havnene Burgas og Midia ved det sorte Hav og en Linje der fra til Marmara-Havet og videre til det ægæiske Hav.

Stemningen i England blev mere og mere ophidset over en Fremgang, der syntes truende for de britiske Interesser. Den 17de Januar, tidligere end sædvanlig, havde Dronningen aabnet Parlamentet med en Trontale, hvori det stilledes i Udsigt, at der vilde blive krævet en Pengebevilling for at kunne træffe Forsigtighedsforanstaltninger; men den engelske Regerings Politik var endnu meget uklar og vaklende; thi dens Medlemmer vare indbyrdes uenige. Da der saaledes den 23de Januar blev givet Befaling til, at Middelhavsflaaden skulde løbe ind i Dardanellerne, indgave Lord Derby og Kolonialministeren Lord Carnarvon deres Dimission. For

den sidstes Vedkommende blev den modtagen; men derimod tog Lord Derby sin Dimission tilbage, efter at den engelske Flaade havde faaet Kontraordre og var sejlet tilbage til Besika-Bugten. Imidlertid havde Regeringen fordret en overordentlig Bevilling af 6 Mill. L. Sterl.. Folkestemningen udtalte sig stærkt for den, hilsede Lord Beaconsfield med Jubel, sang Nationalhymnen uden for Parlamentet og slog Ruderne ind hos Gladstone, som talte imod Bevillingen. Den 8de Februar blev denne vedtagen med stort Flertal (328 mod 124 Stemmer).

Samme Dag meddelte Regeringen Parlamentet, at en Afdeling af Flaaden havde faaet Befaling til at gaa til Konstantinopel — for at beskytte engelske Undersaatter og andre kristne mod mulige Farer, der kunde true dem fra den mohammedanske Befolkning; nu da Vaabenstilstanden var undertegnet, kunde Rusland ikke deri se noget fjendtligt Skridt og Tyrkiet ikke nogen Opmuntring til Modstand. Saa snart Fyrst Gortschakov fik Efterretning herom, lod han ved Telegram af 10de Februar til de russiske Sendemænd Stormagterne vide, at Rusland, der lige saa vel maatte beskytte de kristne, saa blev nødt til at lade en Del af sine Tropper rykke ind i Konstantinopel. Porten, som frygtede dette, nægtede de engelske Skibe Tilladelse til at sejle gjennem Dardanellerne; men ikke desto mindre løb den engelske Admiral Hornby den 13de Februar med 6 Krigsskibe gjennem Strædet ind i Marmara-Havet. England overtraadte saaledes selv en Bestemmelse i Pariserfreden, hvis Overholdelse det stadig havde krævet af Rusland. Imidlertid lagde den engelske Flaade sig dog ikke umiddelbart ved Konstantinopel, men kastede Anker ved Prinse-Øerne et Par Mile der fra. De russiske Tropper rykkede heller ikke ind i Hovedstaden, men besatte kun nogle Punkter i dens nærmeste Omegn. Efter Sultanens Ønske trak derpaa ogsaa England sine Skibe længere tilbage til Mudania-Bugten paa Kysten af Lille-Asien (den 17de Februar).

Foruden England var ogsaa Østerrig-Ungarn blevet opskræmmet ved Efterretningerne om Fredsgrundlaget, og allerede den 28de Januar havde Grev Andrassy i en Note gjort dets Ret til at tale med i det orientalske Spørgsmaal gjældende. Heri laa den første Spire til Tanken om en Kongres, som nu kom paa Dagsordenen. Rusland nægtede ikke sit Samtykke, men forkastede det først foreslaaede Samlingssted, Wien. For at kunne møde med et fait accompli søgte det dernæst at fremskynde Fredsunderhandlingerne, som Tyrkiet trak i Langdrag, og truede med at afbryde dem og besætte Konstantinopel, naar Freden ikke snart kom i Stand. For at lette Forbindelsen forlagde Storfyrst Nikolaus den 24de Februar sit Hovedkvarter til San Stefano i Konstantinopels umiddelbare Nærhed, og her fortsattes Underhandlingerne, som vare begyndte i Adrianopel. Savfet Pascha var imidlertid igjen bleven tyrkisk Udenrigsminister i Steden for Server; noget tidligere (den 14de Februar) var Parlamentet i Konstantinopel blevet opløst og mange af dets Medlemmer udviste af Staden, fordi man frygtede deres ophidsende Indflydelse paa Befolkningen.

Fyrst Bismarck havde den 19de Februar besvaret en Interpellation i den tyske Rigsdag med en Tale, hvori han gjorde gjældende, at der ikke var nogen overhængende Fare for en evropæisk Krig, og i alle Tilfælde hævdede Tysklands fuldstændige Nevtralitet; men samme Dag havde Fyrst Auersperg i det østerrigske Rigsraad udtalt sig bestemt imod nogle Punkter i Fredsgrundlaget, og den 24de Februar vedtog den østerrig-ungarske Regering i et saa kaldet Kronraad at forlange en overordentlig Bevilling paa 60 Mill. Gylden til Rustninger. England rustede sig af alle Kræfter, og den 27de Februar udnævntes Lord Napier og Sir Garnet Wolseley til Chef og Stabschef for et eventuelt engelsk Expeditionskorps; men i Konstantinopel turde man dog ikke bygge nogen fast Forhaabning paa disse tilsyneladende krigerske Skridt, og den 3dje Marts under-

tegnedes Freden i San Stefano af Ignatjev og Savfet Pascha. Det var Aarsdagen for det russiske Livegenskabs Ophævelse: de slaviske kristnes Befrielse blev stillet sammen med denne.

De vigtigste Bestemmelser i Fredstraktaten, der erklæredes for bindende mellem Tyrkiet og Rusland, men af Hensyn til de andre Magter kun kaldte sig Fredspræliminærer, vare følgende: 1) Montenegro, Serbien og Rumænien blive uafhængige. Montenegro faar Udvidelser paa alle Kanter og et omtrent fordoblet Omfang, nemlig Niksich og et Stykke Land nord derfor med Gatzko og Pivas Floddal, hele Landet indtil Limfloden mod Øst, hvorved Bosnien kun kom til at hænge sammen med det øvrige Tyrki ved en smal Strimmel, fremdeles en Landstrækning langs Sydgrænsen med Spuz og Podgoriza og endelig Kysten lige ned til Bojana-Floden med Havnestaden Antivari. Serbien faar den længe omtvistede Fæstning Lille Zvornik paa Bosniens Grænse og Udvidelser baade mod Sydvest (Distriktet Sieniza) og mod Sydøst (Nish). 2) Bulgarien bliver et selvstændigt, skatskyldigt Fyrstendømme med kristen Regering og en national Milits. Foruden det gamle Bulgarien (med Undtagelse af Dobrudsha) skal det omfatte store Stykker af Thracien og Macedonien og naa lige ned til det ægæiske Hav. Fyrsten skal vælges af Folket og stadfæstes af Porten og Stormagterne. En Notabel-Forsamling under russisk Kontrol skal udkaste en Forfatning, hvis Indførelse i to Aar overdrages en russisk Kommissær. Indtil Dannelsen af en Nationalmilits i omtrent to Aar forblive c. 50,000 Mand russiske Tropper i Landet. Alle Fæstningerne i Bulgarien sløjfes. 3) I Bosnien og Herzegovina indføres Reformer i det Omfang, som vedtoges paa Konferencen i Konstantinopel, dog med saadanne Modifikationer, som Østerrig, Rusland og Tyrkiet i Forening bestemme. 4) Kreta faar Organisationen af 1868, Thessalien og Epirus en lignende Styrelse. 5) Krigs-

omkostningerne fastsættes til 1410 Mill. Rubler. Deraf gaa 1100 Mill. for det Land, som Tyrkiet afstaar til Rusland, nemlig: a) i Asien: Batum og det østlige Armenien med Ardahan, Kars og Bajesid. b) Dobrudsha, som Rusland forbeholder sig Ret til at udvexle til Rumænien mod det 1856 afstaaede Stykke af Bessarabien. 6) Bosporus og Dardanellerne skulle saa vel i Fredstid som i Krigstid staa aabne for nevtrale Handelsskibe. 7) De russiske Tropper rømme det evropæiske Tyrki med Undtagelse af Bulgarien i Løbet af 3 Maaneder, det asiatiske Tyrki i Løbet af 6 Maaneder efter den endelige Fred.

Mange af disse Bestemmelser vakte stort Anstød i Østerrig og England, fremfor alle Oprettelsen af en stor bulgarisk Stat, der som en Kile vilde gaa ind i Tyrkiet og dele det i to adskilte Stykker; man frygtede for, at den ikke vilde blive stort andet end en russisk Provins. Dernæst protesterede Rumænien mod Tilbagegivelsen af Bessarabien og klagede ikke uden Grund over Ruslands Utaknemlighed. Grækenland, som i Begyndelsen af Februar havde ladet en lille Hær rykke ind i Thessalien, men efter Stormagternes Opfordring igjen havde trukket den tilbage, ytrede sin Misfornøjelse med den helleniske Befolknings Tilsidesættelse og den Mishandling, for hvilken den var udsat. Den engelske Regering fordrede nu, at alle Fredstraktatens Bestemmelser skulde forelægges Kongressen, til hvis Samlingssted imidlertid Berlin var bleven valgt, og underkastes dens Afgjørelse. Rusland holdt derimod fast ved, at det kun vilde forelægge de Artikler, der havde evropæisk Interesse.

Medens Modsætningen mellem England og Rusland syntes uløselig, søgte den russiske Regering at vinde saa vel Tyrkiet som Østerrig for sig. Storfyrst Nikolaus besøgte Sultanen; denne gjengjældte Besøget og uddelte Ordener til russiske Generaler. Ignatjev rejste til Wien for at skille Østerrig fra England ved at tilbyde det nogle Indrømmelser; men i Konstantinopel vedblev dog det engelske

Parti at holde det russiske Stangen, og Ignatjev maatte forlade Wien uden at have udrettet noget. Tvært imod afgav en østerrig-ungarsk Militærkommission den Dom, at den russisk-tyrkiske Fred truede de forenede Rigers Interesser: for at tage Vare paa disse maatte Østerrig-Ungarn udvide sit militære Magt-Omraade over hele den vestlige Del af Tyrkiet. Lignende Anskuelser fremsatte Grev Andrassy for de østerrig-ungarske Delegationer, som den 7de Marts vare indkaldte til Buda-Pest, og disse billigede den overordentlige Bevilling paa 60 Mill. Gylden (den 19de og 22de Marts).

Den 28de Marts indgav Lord Derby sin Dimission, fordi det engelske Ministerraad vedtog at indkalde Reserverne. I hans Sted som Udenrigsminister traadte Lord Salisbury, og denne udstedte den 1ste April en Rundskrivelse til Englands Sendemænd i Udlandet, hvis Hovedindhold var, at England under ingen Betingelse kunde tage imod den ved de russiske Sejre skabte Stilling i Orienten. Adressedebatten i Underhuset i Anledning af Reservernes Indkaldelse viste, at det engelske Folks Stemning gik i samme Retning, og endte den 9de April med enstemmig Vedtagelse af en Adresse, som billigede Indkaldelsen. Det russiske Svar af 7de April paa Salisburys Skrivelse lød i det hele maadeholdent: Fyrst Gortschakov kaldte Freden i San Stefano en Præliminærfred, som kunde modtage Modifikationer, og erklærede, at Bulgarien ikke vilde komme til at staa under russisk Kontrol; men i Hovedsagen blev Rusland dog ved sit fait accompli.

Under disse diplomatiske Forhandlinger indtraadte der tillige forskjellige store Vanskeligheder i selve Tyrkiet og de hidtil af det afhængige Lande. Rumænien, hvor der herskede stor Forbitrelse mod Rusland, blev oversvømmet af russiske Tropper, medens den rumænske Hær trak sig tilbage til Vestgrænsen for at undgaa Sammenstød. I de græske Landskaber optraadte Tyrkerne med stor Grusomhed mod de ulykkelige Indbyggere for at kue og straffe de

Opstande, som dér vare udbrudte. Ved Konstantinopel stode Russerne stadig i den truende Stilling, de havde indtaget, uden at trække sig tilbage til den ved Freden i San Stefano fastsatte Demarkationslinje, og henviste, naar de bleve opfordrede dertil, til den engelske Flaade i Marmara-Havet. Paa den anden Side havde Tyrkiet igjen samlet en ikke ubetydelig Styrke i Konstantinopel under den fra det russiske Fangenskab hjemvendte Osman Pascha, opførte Fæstningsværker, som Storfyrst Nikolaus søgte at forbyde, og overgav ikke de Fæstninger, som det i Følge Fredstraktaten skulde rømme. I selve Konstantinopel herskede der en voldsom Gjæring: en Ildspaasættelse i Regeringsbygningerne og et dertil knyttet Oprørsforsøg (den 13de Maj) satte Sultanen i en heftig Skræk, og han levede i en stadig Angest for blive afsat og myrdet. Han forlod aldrig mere sit Palads, nærede Mistillid til alle og foretog idelige Forandringer i sit Ministerium og sine Omgivelser. Imidlertid beholdt det engelske Parti dog Overhaanden. Endelig udbrød der en temmelig alvorlig Opstand mod Russerne i Rhodope-Bjærgene og de der omkring liggende Egne af Rumelien. Den fik især Tilgang fra de Levninger af Suleiman Paschas Tropper, som havde spredt sig omkring i Bjærglandskaberne paa deres Tilbagetog i Slutningen af Krigen.

Kejser Alexander længtes efter en Afgjørelse, som ogsaa af finansielle Grunde blev mere og mere nødvendig for Rusland. Den 28de April afholdt han et Ministerraad, hvor man fattede vigtige Beslutninger i forsonlig Aand, og umiddelbart derefter sendtes der Depecher til Wien og London. Den russiske Sendemand i London, Grev Schuvalov, havde derpaa en Samtale med Lord Beaconsfield, som bestemt fremsatte Englands Fordringer, og afrejste saa over Tyskland, hvor han besøgte Fyrst Bismarck, til St. Petersborg. Imidlertid fortsattes Krigsrustningerne paa begge Sider, der kom indiske Tropper til Malta, og General Todleben, der i Slutningen af April havde afløst Storfyrst

Nikolaus som russisk Overanfører, fordrede truende Overgivelsen af Fæstningerne; men Kejser Alexander lyttede til Shuvalovs Forestillinger, og denne rejste tilbage til London med store Indrømmelser. Den 30te Maj blev der sluttet en hemmelig Overenskomst i London mellem Shuvalov og Salisbury, og den engelske Regering gav derpaa sit Samtykke til Kongressen, efter at man var bleven enig om en Formel for Indkaldelsen, der tilfredsstillede Englands Fordring uden alt for meget at krænke Ruslands Stolthed.

Den 13de Juni traadte Kongressen sammen i Berlin under Fyrst Bismarcks Forsæde. Om ham samlede sig Stormagternes ledende Ministre og Diplomater, bl. a. Grev Andrassy, Fyrst Gortshakov og Grev Shuvalov, Lord Beaconsfield og Lord Salisbury, Frankrigs og Englands Udenrigsministre, Waddington og Grev Corti. Fra Tyrkiet mødte Mehemed Ali og Grækeren Karatheodory. Om de vigtigste Punkter var der forud truffet Aftale mellem Rusland og England, og der blev nu ogsaa taget meget Hensyn til Østerrig. Den gamle Gortshakov unddrog sig fra Deltagelse i de mest ydmygende Tilbageskridt ved at holde sig borte fra nogle af Møderne. I øvrigt havde England allerede før Kongressen hemmelig sikret sig en Stilling i det asiatiske Tyrki, der vel kunde opveje de Erobringer, som Rusland dér fik Lov til at beholde. Den 4de Juni var der nemlig blevet afsluttet et Forsvarsforbund mellem England og Tyrkiet »med det Formaal at sikre Sultanens asiatiske Besiddelser«.

I denne Traktat, som blev afsluttet i Konstantinopel mellem Layard og Savfet Pascha, hedder det: »Hvis Batum, Ardahan, Kars eller nogen af disse Pladser bliver i Ruslands Besiddelse, og Rusland i Fremtiden skulde gjøre noget Forsøg paa at bemægtige sig nogen anden Del af Hs. kejserlige Maj. Sultanens Territorium i Asien, saaledes som det fastsættes i den endelige Fredstraktat, forpligter England sig til at forene sig med Hs. kejs. Maj. for at forsvare det

ommeldte Territorium med Vaabenmagt. Til Gjengjæld lover Sultanen England at indføre de nødvendige Reformer, som de to Magter senere maatte beslutte, til bedste for de derværende kristnes og andre Undersaatters Styrelse og Beskyttelse, og for at sætte England i Stand til at holde sine Forpligtelser, samtykker Sultanen i, at England besætter og styrer Øen Cypern«. Den 1ste Juli undertegnedes et Tillæg til denne Overenskomst, hvori det bl. a. blev bestemt, at England skulde udbetale Overskuddet af Cyperns Indtægter over Udgifterne til Porten, og at Øen skulde tilbagegives til Tyrkiet, saafremt Rusland tilbagegav Kars og sine andre Erobringer i Armenien. Den 8de Juli blev Traktaten bekjendtgjort, og den 13de Juli tog England Cypern i Besiddelse.

Samme Dag sluttedes Kongressen, og Freden i Berlin offentliggjordes. Ved denne blev 1) det selvstændige skatskyldige Fyrstendømme Bulgarien indskrænket til Landet nord for Balkan, dog med Tilføjelse af Sofia med Distrikt. Det blev næppe halvt saa stort som efter Bestemmelsen i San Stefano. En russisk Kommissær skulde vel styre Landet, indtil der blev valgt en Fyrste; men hans Styrelse maatte ikke vare mere end 9 Maaneder og skulde kontrolleres af en tyrkisk-evropæisk Kommission. Fyrsten maatte ikke være Medlem af noget evropæisk Dynasti. 2) Syd for Balkan skulde der dannes en tyrkisk Provins med Navnet Østrumelien, som dog langt fra kom til at omfatte alt det Land, der i San Stefano var lagt til Bulgarien, men kun den nordlige Del af Thracien. Denne Provins fik stedlig Selvstændighed og skulde staa under en kristen Generalguvernør, der udnævntes af Sultanen for 5 Aar med Magternes Samtykke. Sultanen fik Ret til at sørge for Østrumeliens Grænseforsvar ved at anlægge Fæstningsværker paa Grænsen og lægge Tropper i disse. Derimod skulde den indre Orden i Provinsen opretholdes af et indfødt Gensdarmeri og en stedlig Milits; dog skulde Porten under

større Uroligheder dersteds have Ret til at anvende tyrkiske Tropper. En evropæisk Kommission skulde fastsætte Østrumeliens Organisation. Den russiske Garnison i Provinsen maatte kun tælle 50,000 Mand og ikke forblive der over et Aar. 3) Kongressen anbefalede i en af sine Protokoller en Grænseregulering, i Følge hvilken Tyrkiet skulde afstaa de sydlige Dele af Thessalien og Epirus til Grækenland. Hvis Porten og Grækenland ikke kunde blive enige derom, lovede Magterne deres Mægling. 4) Bosnien og Herzegovina skulde besættes og styres af Østerrig; kun i Distriktet Novibazar skulde den tyrkiske Styrelse vedblive; dog fik Østerrig Ret til ogsaa der at holde Garnison. 5) Montenegro, Serbien og Rumænien blive uafhængige. Saa vel i disse Stater som i Bulgarien skal der være Religionsfrihed. Montenegro faar kun en mindre Del af det Land, der var tilstaaet det i San Stefano. Af Havnestæder faar det kun Antivari, medens Spuz tilfalder Østerrig. Antivaris Havn lukkes for Krigsskibe. Serbien faar en Udvidelse mod Sydøst paa Bulgariens Bekostning, men maa give Afkald paa Sieniza-Distriktet. Herved og ved Montenegros Formindskelser bliver den Landstrækning, som forbinder Bosnien med det øvrige Tyrki, bragt tilbage til sin gamle Størrelse. Rumænien skal afstaa Bessarabien til Rusland, men faar Donau-Deltaet og Dobrudsha. 6) Donau skal være fri under Tilsyn af den evropæiske Donau-Kommission. Neden for den saa kaldte Jærnport maa der ikke findes Krigsskibe. 7) Tyrkiet afstaar Kars, Ardahan og Batum til Rusland, men faar Bajesid og Alashgerd-Dalen tilbage. Derimod afstaar Porten det omtvistede Kotur til Persien. Kejseren af Rusland erklærer, at han agter at omdanne Batum til en Frihavn. 8) Alle Religionsbekjendere skulle have Frihed, Lighed og Adgang til alle Embeder og politiske Rettigheder i Tyrkiet.

Freden i Berlin gjengav ganske vist Tyrkiet en Del af det Land, der i San Stefano var lagt til Bulgarien, og lod

det beholde hele Macedonien og det ægæiske Havs Kyster, saa at det ikke længer blev skaaret over i to Stykker; det blev ikke bragt i en saa fuldstændig Afhængighed af Rusland som ved San Stefano-Traktaten; men paa den anden Side havde man givet Østerrig og Grækenland mere eller mindre bestemte Anvisninger paa andre Dele af det osmanniske Rige, og dettes Opløsning i Evropa var begyndt. Portens Udsendinge vare i Berlin blevne behandlede meget hensynsløst som Repræsentanter for en Magt, der herefter maatte staa under Stormagternes Formynderskab. Modsætningerne mellem disse havde man søgt at udjævne; men man havde kun lidet overvejet de store Vanskeligheder, der vilde opstaa, naar Fredsbestemmelserne skulde gjennemføres.

En Rundskrivelse af 13de Juli fra Lord Salisbury og en Tale i Overhuset af Lord Beaconsfield (18de Juli) fremstillede rigtig nok Berliner-Kongressens Udbytte som meget betydeligt, og begge Ministrene bleve ogsaa ved deres Tilbagekomst til England (16de Juli) modtagne med umaadelig Jubel. I Rusland ytrede der sig derimod en stærk Misstemning mod Berliner-Freden, som forekom det nationalrussiske Parti ydmygende og ingenlunde tilfredsstillede Panslavismens Fordringer. Under Krigen havde Regeringen virket i Forening med det panslavistiske Parti; men nu udviste den dets Fører, den gamle Aksakov, fra Moskov og opløste det slaviske Velgjørenheds-Udvalg, der under hans Ledelse havde stor Indflydelse i den gamle Hovedstad og derfra over hele Landet. Imidlertid optraadte Russerne paa Balkan-Halvøen dog paa en saadan Maade, at der vaktes Tvivl om Redeligheden af deres Hensigter med Hensyn til Fredsbestemmelsernes Udførelse; deres Tropper stode endnu uden for Konstantinopels Porte, og den russiske Sendemand, Fyrst Lobanov, afgav den Erklæring, at de ikke vilde trække sig tilbage, førend Porten havde opfyldt alle Fredsbetingelser. Dermed gik det imidlertid temmelig langsomt:

Shumla blev vel rømmet den 22de Juli, men Varna først nogle Uger efter og til sidst Batum (6te September). Derefter tilbagegave Russerne igjen det af dem i Februar besatte Erzerum, hvorfra en stor Del af den armeniske Befolkning fulgte med dem.

I Bulgarien besatte russiske Tropper de af Tyrkerne rømmede Fæstninger, og russiske Embedsmænd overtoge Styrelsen. I Østrumelien agiterede den panbulgariske Kommité stærkt imod Provinsens Adskillelse fra Bulgarien og afsendte Adresser og Deputationer til Stormagternes Repræsentanter for at protestere mod denne »unaturlige Tvedeling«. Den russiske Generalkommissær i Bulgarien, Fyrst Dondukov-Korsakov, svarede den 3dje Avgust i Østrumeliens Hovedstad Filippopel Deputationerne, at Landet nu havde faaet en kristen Styrelse og en egen Milits; Foreningen med Fyrstendømmet Bulgarien maatte overlades til Tiden; Rusland kunde ikke omstøde Berliner-Kongressens Beslutninger og styrte sig i en ny Krig.

Imidlertid viste det sig idelig, at Magterne gik ud fra meget forskjellige Synspunkter. Der var bleven sendt en international Kommission til Rhodope-Bjærgene i Anledning af den der udbrudte mohammedanske Opstand mod Russerne, og denne havde afhørt talrige Vidner, men kunde ikke blive enig om sin Beretning. Til sidst underskreve Englands, Frankrigs og Portens Repræsentanter alene en saadan, som gik ud paa, at Bulgarerne uden at hindres af de russiske Tropper havde udøvet store Grusomheder mod Mohammedanere. Ligeledes var Ruslands Repræsentant stadig i Strid med de engelske og tyrkiske Medlemmer af den evropæiske Kommission, som i Følge Berliner-Traktaten skulde fastsætte Østrumeliens Organisation og midlertidig overtage Styrelsen af dets Finanser. Fyrst Dondukov havde indført en Ordning, som tilfredsstillede Bulgarerne, og disse modsatte sig enhver Indretning, der udgik fra Kommissionen, ja tvang endog i December den af denne indsatte Finansdirektør Schmidt til

at opgive sin Virksomhed og forlade Landet. Russerne arbejdede imidlertid ivrig paa at udruste og indøve den bulgariske Milits for at sætte Befolkningen i Stand til at forsvare sig selv.

I September begyndte Russerne at trække sig tilbage fra Konstantinopels Omegn, Todleben opslog sit Hovedkvarter i Adrianopel, og de tyrkiske Tropper besatte San Stefano og andre Pladser; men i de Egne, som vare rømmede af Russerne uden endnu at være besatte af Tyrkerne, blev der udøvet flere Grusomheder mod de dér boende Bulgarer af de mohammedanske Indbyggere, som nu vendte tilbage efter tidligere at være flygtede til Konstantinopel. Følgen heraf var, at Russerne igjen rykkede frem og endog fordrede Tilbagegivelsen af nogle Byer, som allerede vare besatte af tyrkiske Tropper. End videre opstod der Stridigheder om Ordningen af de Punkter i San Stefano-Traktaten, som ikke vare berørte af Berliner-Freden. Rusland forelagde i September et Udkast til en Overenskomst, i hvilken der især var Tale om Krigsskadeserstatningerne og Terminen for de russiske Troppers Bortmarche; men Porten vægrede sig ved at gaa ind paa de heri stillede Fordringer. Derpaa erklærede Fyrst Lobanov (10de Oktober), at Russerne vilde blive i Adrianopel, indtil den endelige Fredstraktat mellem Rusland og Tyrkiet var undertegnet. Tyrkerne begyndte nu igjen at arbejde paa Konstantinopels Befæstning, medens Russerne landsatte nye Tropper i Varna og Burgas og indrettede sig paa et langt Ophold i Adrianopel. Paa samme Tid (midt i Oktober) udbrød der en bulgarisk Opstand i Macedonien og de Egne af Rumelien, som Berliner-Freden gav tilbage til Tyrkiet; men denne Opstand blev dog i November kuet af de tyrkiske Tropper og straffet med Mord og Brand.

Imidlertid havde Porten i en Rundskrivelse beskyldt Russerne for at understøtte Opstanden og klaget over en Tale af Fyrst Dondukov i Filippopel, hvori han syntes at opmuntre Sydbulgarerne (i Østrumelien) til at sætte sig ud

over Berliner-Fredens Bestemmelser og stræbe efter en Forening med Fyrstendømmet Bulgarien. Forholdet mellem Rusland og de Stormagter, der holdt paa den nøjagtige Gjennemførelse af Fredsbestemmelserne (England, Frankrig og Østerrig), blev herved igjen meget spændt, og Shuvalov maatte atter gjøre en Rejse til Livadia, hvor han ankom den 1ste November. Kejser Alexanders fredelige Stemning fik Overvægten over de national-russiske Lyster til at omgaa Fredsbestemmelserne, og den 9de November udgik der Telegrammer fra Livadia, som underrettede Magterne om, at »den strikte Udførelse af Berliner-Freden dannede Grundlaget for Ruslands Politik; Czaren havde paalagt alle sine Embedsmænd den nøjagtige Overholdelse af dens Bestemmelser«. Samme Dag holdt Lord Beaconsfield en Bordtale ved Lordmajorens Banket i London, hvori han udtalte sig meget bestemt om Englands faste Vilje til ved alle Midler at opretholde Berliner-Traktaten efter dens fulde Aand og Bogstav.

Porten kunde nu ikke vente at opnaa noget ved yderligere Forhalinger, og den 3dje December blev der truffet en foreløbig Aftale mellem Storvesiren Savfet Pascha og Fyrst Lobanov om de væsentligste Punkter i en endelig Fredstraktat mellem Tyrkiet og Rusland; men Dagen efter blev Savfet Pascha styrtet; Khereddin Pascha, som tidligere havde været Minister i Tunis, blev Storvesir, Karatheodory Udenrigsminister, Osman Pascha Krigsminister, Sultanens Yndling, Said Pascha, Justitsminister. Dermed udsattes atter Fredsunderhandlingerne, som først aabnedes 1879, efter at Sultanen den 31te December 1878 havde overdraget deres Ledelse til Karatheodory og Ali Pascha.

I Forbindelse med det ny Ministerskifte i Konstantinopel stod Forvisningen af flere indflydelsesrige Embedsmænd, blandt dem Sultanens Svoger, den en Gang almægtige Mahmud Damad, der beskyldtes for at staa i Spidsen for en Sammensværgelse med det Formaal at af-

sætte Sultanen og hindre de lovede Reformer. Ogsaa Suleiman Pascha, den i sin Tid saa højt priste Feltherre, der var bleven fængslet efter sine sidste uheldige Kampe og dømt af en Krigsret, blev paa denne Tid forvíst. Af de ny Ministre havde Khereddin víst sig som en dygtig Reformator i Tunis, og Karatheodory var kristen; man ventede derfor af dem en større Villighed til at opfylde Reformløfterne, end Porten hidtil havde víst. Layard havde forelagt et Udkast til en fuldstændig ny Ordning af Lille-Asiens Styrelse, og efter hans Tilskyndelse havde Sultanen først (i September) givet Midhat Pascha Tilladelse til at bosætte sig paa Kreta og derpaa udnævnt ham til Generalguvernør i Syrien. Dog vedblev Tilstanden i Tyrkiet at være saa godt som haabløs: Finansnøden var forfærdelig, og hvad der endnu kom ind i Skatter og andre Indtægter, slugtes af Sultanens ødsle Hofholdning og de graadige højere Embedsmænd, medens Soldaterne og de lavere Embedsmænd lønnedes med næsten værdiløse Papirspenge. Disses synkende Værdi fremkaldte en almindelig Misfornøjelse i Konstantinopel, og Regeringen svækkedes ved indre Splid; thi næppe var det ny Ministerium dannet, førend Osman og Said Pascha begyndte at intriguere mod Khereddin.

Medens Englands Forslag til Reformer i Lille-Asien ikke førte til noget Resultat, lykkedes det derimod virkelig at faa vedtaget en i det væsentlige dermed overensstemmende Ordning paa Kreta. Insurgenterne havde her nedlagt Vaabnene (i Juli), efter at England havde lovet at sørge for Øens bedste; Porten havde dernæst udnævnt Muktar Pascha til sin Kommissær, og imellem ham og udvalgte af den kretensiske Nationalforsamling kom det i Oktober til en Overenskomst, i Følge hvilken Øens Statholder skulde udnævnes af Porten paa 5 Aar og tilhøre samme Nationalitet og Trosbekjendelse som Indbyggernes Flertal; et indfødt Gensdarmeri skulde opretholde Ordenen, de tyrkiske Tropper indskrænkes til Kystfæstningerne.

Om Udførelsen af de Fredsbestemmelser, som vedkom Grækenland og Østerrig, vil der blive Tale under disse Lande; men derimod skulle vi her endnu betragte Forholdene i de nye, uafhængige Stater: Montenegro, Serbien og Rumænien, med hvad der dertil knytter sig. De vedtagne Afstaaelser til Montenegro fandt stærk Modstand hos Albaneserne, som dannede »en Liga« for at hindre enhver Aftrædelse af albanesisk Land, saa vel mod Nord til Montenegro som mod Syd til Grækenland. Porten gav sig vel Mine af at misbillige Albanesernes Optræden; men den havde hverken Magt eller Vilje til at bringe dem til Lydighed. Den eneste af de højere tyrkiske Embedsmænd, som viste nogen Iver for at gjennemføre Fredsbestemmelserne, var den fra Berlin hjemvendte Mehemed Ali; men da han i denne Anledning var kommen til Djakova i Albanien, blev han overfalden af en fanatisk Hob og myrdet tillige med sin Livvagt paa c. 20 Mand (den 6te September). Morderne bleve ustraffede, og man kunde i Konstantinopel høre Folk sige, at denne Giaur kun havde faaet sin fortjente Løn, fordi han havde forraadt Islam i Berlin. Den albanesiske Liga, som støttede sig paa over 50,000 væbnede Mænd, traadte derpaa aabenlyst op baade mod Stormagterne og Porten; men den 23de November kom det dog til en Overenskomst med den sidste: Ligaen gav sit Samtykke til Podgorizas Aftrædelse til Montenegro, mod at Porten lovede, ikke at aftræde Janina til Grækenland. Ved Aarets Ende var det imidlertid endnu ikke lykkedes Montenegro at komme i Besiddelse af Podgoriza og Spuz.

Serbiens Stilling var for saa vidt gunstigere, som det allerede var i Besiddelse af Nish og de andre Distrikter, som Freden havde tilkjendt det. Paa den i Juli afholdte Skuptshina gav Ristic Meddelelser om sin Virksomhed paa Kongressen, og Skuptshinaen billigede den Aftale, han der havde truffet med Østerrig-Ungarn om en Jærnvejslinje og en Handelstraktat; senere aabnedes der nærmere Under-

handlinger derom. I December traadte Skuptshinaen atter sammen, denne Gang i det nyerhvervede Nish.

I Rumænien var man meget misfornøjet med, at Anerkjendelsen af Landets Uafhængighed var bleven knyttet til alle Trosbekjendelsers Ligeberettigelse og Bessarabiens Aftrædelse. Den sidste blev imidlertid i Oktober vedtaget af Kamrene, og Dobrudsha blev derefter i dets Sted taget i Besiddelse. Da Kamrene igjen aabnedes den 27de November, opfordrede Regeringen dem i Trontalen til at ophæve den Artikel i Forfatningen, hvorefter Ikkekristne vare udelukkede fra rumænske Statsborgeres Rettigheder; men mod denne Forandring rejste der sig en stærk Modstand. Der hersker nemlig i Rumænien et voldsomt Had mod Jøderne, til hvilke næsten alle Grundejere ere i Gjæld, og man frygter for, at Grundejendommene efterhaanden ville falde i deres Hænder, naar de faa Ret til at erhverve sig saadanne. Den videre Udvikling af denne Sag falder først i det følgende Aar.

Ruslands indre Tilstand i Aaret 1878 var i flere Henseender meget lidet tilfredsstillende. Finansnøden var stor: gjentagne Forsøg paa at optage et Laan i Udlandet strandede, og de umaadelige Krigsomkostninger maatte tilvejebringes dels ved indenlandske Laan, dels ved Forøgelse af den allerede i Forvejen alt for store Masse af Papirspenge. Dernæst herskede der en almindelig Utilfredshed med Krigens Resultater, og denne blev benyttet af de hemmelige revolutionære Foreninger, af hvilke det russiske Samfund er gjennemrodet lige op til de højeste Kredse. Medens det »nihilistiske« Parti stræber efter at omstyrte hele den bestaaende Samfundstilstand, er der ogsaa mange, som mene, at Rusland dog i det mindste kan være lige saa modent til en friere Forfatning som Tyrkiet og det af Russerne nyskabte Fyrstendømme Bulgarien; men Forholdet imellem de forskjellige Partier og disses Formaal er meget uklart. Hvor undergravet Samfundstilstanden er, viste sig

bl. a. ved en ung Kvindes, Vera Sassulitshs Attentat paa Politichefen i Petersborg, General Trepov (5te Februar) og hendes Frikjendelse af Nævningerne (5te Marts), ved Studenter-Uroligheder i Kiev (20de April) og andre Steder, ved flere Mordforsøg paa Embedsmænd i Odessa og endelig ved Mordet paa General Mesenzov, Chefen for den tredje Afdeling af det hemmelige kejserlige Kancelli i Petersborg, og Morderens lykkelige Flugt (16de Avgust). Regeringen opskræmmedes ved alt dette og optraadte med en Strænghed, som mindede om Kejser Nikolaus's Tider: 41 Studenter fra Kiev bleve sendte til Sibirien, 100 andre relegeredes fra Universitetet; Dommen over Vera Sassulitsh blev kasseret, og Nævningernes dømmende Myndighed blev indskrænket; endelig henviste en kejserlig Ukas af 21de Avgust alle politiske Forbrydelser til Militærdomstole og indførte en Slags Belejringstilstand, hvorefter der foretoges talrige Fængslinger. Ikke desto mindre samlede der sig den 11te December over 200 væbnede Studenter uden for Storfyrst-Tronfølgerens Palais og krævede en Forfatning; Mængden stemmede i med og raabte: »Leve Friheden! ned med Despotismen! leve Tronfølgeren!« Det kom til Kamp med Politiet, og paa begge Sider saaredes flere Mennesker livsfarlig. Følgen blev naturligvis en endnu større Strænghed: nye Fængslinger og truende Forbud mod at besidde Vaaben.

---

## Grækenland.

Da der bor flere Grækere i det tyrkiske Rige end i selve Kongeriget Grækenland, har dette altid sat sit første Formaal i en Grænseudvidelse paa Tyrkiets Bekostning. Paa Kreta, i Epirus og især i Thessalien udgjøre Grækerne Flertallet, og Erhvervelsen af disse Landskaber er et rimeligt Maal; men da de tillige bebo det ægæiske Havs Nordkyster og især ere talrige i Egnen omkring Konstantinopel,

ere de tilbøjelige til at regne Landet lige til Balkan for græsk. Derved komme de i Opposition til Slaverne, og desuden ere de uvenlig stemte mod Bulgarerne, fordi disse have løsrevet sig fra det græske Patriarkat. Saaledes kan man forstaa, at Grækerne ikke brøde sig meget om Opstandene i Herzegovina og Bulgarien, men som sædvanlig tilfredsstillede deres Lyst til at drive Politik ved indre Partistridigheder.

Henimod Slutningen af 1876 ytrede der sig dog en stærkere Folkestemning mod Tyrkiet, især fordi Porten havde begyndt at bosætte Therkesser i Thessalien. Folkemøder opfordrede (i Oktober) Regeringen til at styrke Landets Krigsmagt, og der indsamledes frivillige Bidrag dertil. Regeringen rettede derefter gjentagne Klager til Porten og forelagde Nationalforsamlingen Lovforslag om almindelig Værnepligt og et Laan til Indkjøb af Krigsfornødenheder. Disse Forslag bleve modtagne med Bifald; men idelige Ministerskifter hindrede enhver Fasthed i Styrelsen. De to Partiførere: Kumunduros og Deligeorgis afløste gjentagne Gange hinanden som Ministerpræsidenter; men saa snart en af dem havde faaet Magten, forenede de ikke tilfredsstillede Partier sig imod ham. Til sidst udtalte dog den offentlige Mening sig paa et stort Folkemøde stærkt imod dette Partiuvæsen, og en Deputation opfordrede Partiførerne til at danne et Koalitionsministerium. Alle Førerne erklærede sig villige hertil, og Kumunduros foreslog Kong Georg at samle de 4 vigtigste Partiers Førere i et nationalt Ministerium under Forsæde af den 87-aarige Admiral Kanaris, hvis Navn allerede mindede om Frihedskampene mod Tyrkerne. Kongen, som allerede tidligere havde ønsket en saadan Sammensmeltning af Partierne, gav med Glæde sit Samtykke, og den 5te Juni 1877 dannedes det ny Ministerium, i hvilket Kumunduros blev Indenrigs-, Deligeorgis Finans-, Trikupis Udenrigs- og Zaimis Justitsminister. Dette Ministerium holdt sig til den 21de Januar 1878, skjønt den

gamle Kanaris allerede døde den 15de September 1877. Det arbejdede af alle Kræfter paa at styrke Hæren og optog i den frivillige, som strømmede til fra Tyrkiets græske Provinser. Porten klagede derover til England; men paa den anden Side rettede Grækenland Klager til Stormagterne over de Mishandlinger, som Hellenerne i Tyrkiet maatte udstaa.

Da disse gjorde Opstand i Januar 1878, kunde Koalitionsministeriet ikke længer magte Forholdene lige over for den voxende krigerske Stemning, og den 22de Januar dannedes et nyt Ministerium under Forsæde af Kumunduros, hvis Program var: »virksom Beskyttelse af Hellenismen og vore undertrykte Brødre«. Den 31te Januar gav Kamret næsten enstemmig Ministeriet et fuldt Tillidsvotum og Fuldmagt til at handle i Overensstemmelse med sit Program, og i Begyndelsen af Februar rykkede en Hær paa 12,000 Mand ind i Thessalien; men da Porten strax gav Hobart Pascha Ordre til at gaa mod Piræus med den tyrkiske Panserflaade, paakaldte den græske Regering Stormagternes Hjælp. Disse, især England, raadede til at trække Tropperne tilbage og lovede under denne Betingelse at støtte Grækenland ved Underhandlinger. I Følge denne Erklæring gik den lille græske Hær igjen tilbage over Grænsen, og den græsk-tyrkiske Krig var endt faa Dage efter, at den var begyndt.

Opstanden vedblev ikke desto mindre at gribe om sig saavel i Thessalien og Epirus som paa Kreta. I Thessalien var dens Hovedsæde Bjærget Pelion; men tyrkiske Tropper i Forening med Hobart Paschas Panserskibe kuede den her med stor Grusomhed, og i April var den sidste Modstand paa Fastlandet brudt. Derimod kæmpede Insurgenterne heldig paa Kreta. Den græske Regering havde imidlertid søgt at faa Adgang til Kongressen for at kunne tale Hellenernes Sag; men i Begyndelsen vilde Rusland ikke tilstede det, da det i de i Macedonien og Thracien boende Grækere saae farlige Medbejlere lige over for de talrigere,

men mindre begavede og civiliserede Bulgarer. Den 29de Juni blev dog den græske Udenrigsminister Delyannis indført i Stormagternes Raad i Berlin, hvor han fremsatte det Andragende, at Thessalien, Epirus og Kreta maatte blive forenede med Kongeriget Grækenland. Frankrig støttede ham ivrig; men ikke blot Rusland, men ogsaa England, der dog tidligere bestemt havde lovet at tage sig af Grækernes Sag, viste sig nu meget lunkne. Resultatet blev, at Kongressen anbefalede en saa kaldet Grænseregulering, i Følge hvilken Tyrkiet skulde afstaa de sydlige Dele af Thessalien og Epirus til Grækenland; Grænsen skulde dannes af Floderne Salambria og Kalamos, hvorved Stæderne Larissa og Janina vilde blive græske. Sagen skulde afgjøres ved nærmere Underhandlinger mellem Porten og Grækenland; hvis disse ikke førte til noget, lovede Magterne deres Mægling.

Da Tyrkiet aldeles ikke gjorde Mine til at bryde sig om Kongressens Anbefaling, og thessaliske Landsbyer uagtet den lovede Amnesti bleve nedbrændte af tyrkiske Bander, der myrdede Indbyggerne, henvendte den græske Regering sig ved en Rundskrivelse af 9de September til Stormagterne, og Frankrig foreslog derefter (21de Oktober) et fælles Skridt af disse for at bevæge Porten til at give efter. Imidlertid havde det græske Ministerium fordret en videre Bevilling til Rustninger og Indkaldelse af flere Tropper. Da Kamret ikke fuldstændig gik ind paa dets Fordringer, indgav det sin Dimission, og der dannedes et Ministerium Trikupis (1ste November); men dette holdt sig kun et Par Dage, hvorefter Kumunduros atter traadte i Spidsen for Regeringen. Kamret viste sig nu mere fojeligt og vedtog flere krigerske Bestemmelser; men endelig gav Porten saa vidt efter, at den udnævnte 3 Kommissærer til at underhandle, blandt dem Muktar Pascha. Den græske Regering valgte ligeledes 3 Kommissærer; men Underhandlingerne begyndte først 1879.

## Østerrig-Ungarn.

Da den for 10 Aar gjældende Overenskomst om et Told- og Handelsforbund og Fællesskab i Pengevæsenet mellem Østerrig og Ungarn udløb med Enden af Aaret 1877, var man uagtet 2 Aars Forhandlinger endnu ikke bleven enig om en ny Ordning, og man maatte derfor forlænge den gamle Tilstand til 31te Marts 1878. Ligeledes maatte man forlænge Handelstraktaten mellem Østerrig og Tyskland, som udløb paa samme Tid, og om hvis Fornyelse man heller ikke kunde blive enig. Da det østerrigske Ministerium (Auersperg) heller ikke i Januar 1878 kunde faa det østerrigske Underhus til at gaa ind paa den Toldtarif, som det lige over for det ungarske Ministerium (Tisza) havde forpligtet sig til at fastholde, indgav det sin Dimission (den 22de Januar); men da intet andet Ministerium kunde komme i Stand, maatte det igjen overtage Magten. Underhandlingerne begyndte paa ny, og den midlertidige Tilstand blev forlænget til den 31te Maj og senere til den 30te Juni. I Marts og April forhandlede en saa kaldet Kvota-Deputation i Wien om begge Rigers Bidrag til Fællesudgifterne, men uden at komme til noget Resultat. I Slutningen af April afrejste derpaa de ungarske Ministre til Wien for at søge at opnaa en ny Overenskomst med det østerrigske Ministerium, og i Kronraadets Møder den 28de April og 4de Maj bleve Regeringerne enige om de endnu svævende Stridspunkter. Den paa gjensidige Indrømmelser grundede Overenskomst, som skal gjælde til Udløbet af Aaret 1887, blev derpaa efter en heftig Kamp i begge Rigers Underhuse endelig i Juni vedtaget af begge Repræsentationer. Strax derpaa sluttedes saa vel det østerrigske Rigsraads som den ungarske Rigsdags Samling.

Derefter indkaldtes Landdagene i de enkelte Kronlande til September. I Bøhmen mødte denne Gang det gammel-czekiske Parti efter 6 Aars Udeblivelse, og saa vel der som i Mæhren foreslog det en Adresse til Kronen, der

krævede en Revision af Valgloven for at faa dennes Uretfærdighed mod Czekerne hævet. Disse Adresser bleve vel ikke vedtagne; men Stemningen i den bøhmiske Landdag var dog mere forsonlig end hidtil. I Galizien foreslog det polske Flertal en for Polakkerne gunstig Forandring i Valgloven, men drev derved det ruthenske Mindretal til dets sædvanlige Modstandsmiddel, at forlade Landdagen og derved gjøre den udygtig til at vedtage Forandringen. I flere Landdage optraadte det klerikale Flertal som sædvanlig stærkt imod det hele ny Regeringssystem, saaledes i Tyrol imod Dannelsen af protestantiske Menigheder, i Vorarlberg og Salzburg mod Skolelovene og andre Reformer. I Kroatien vedtoges en Adresse, som dels handlede om Fornyelsen af den 1868 sluttede Overenskomst med Ungarn, der havde sikret det forenede Kroatien-Slavonien en vis Selvstændighed, dels om Kroaternes Fordringer paa Militærgrænsens, Dalmatiens, Fiumes, ja endog Bosniens og Herzegovinas Forening med deres saa kaldte »treenige« Kongerige.

Lige over for Krigen i Tyrkiet havde den østerrigungarske Regering indtaget en noget uklar og vaklende Stilling, som var en naturlig Følge af de stærke Modsætninger imellem Rigernes forskjellige Nationaliteter. Den tog derefter Initiativet til Forslaget om en Kongres, men forlangte samtidig en overordentlig Bevilling paa 60 Mill. Gylden til Rustninger. Bevillingen blev givet af begge Rigers Repræsentationer; men det var noget uklart, hvortil Pengene skulde bruges. Det første aktive Skridt var Besættelsen af den lille tyrkiske Donau-Fæstning Adakaleh ved Jærnporten, som blev rømmet af den tyrkiske Garnison (25de Maj). Dette var dog kun en ringe Indledning til den paa Kongressen i Berlin vedtagne Besættelse af Bosnien og Herzegovina. Ogsaa Betydningen af dette Skridt blev af de to modsatte Partier i Rigerne opfattet meget forskjellig, i det Madjarerne og det »for-

fatningstro« Parti blandt Tyskerne kun vilde vide af en midlertidig Besættelse, som skulde ende med en Tilbagegivelse til Tyrkiet, medens Slaverne og Militærpartiet i Østerrig krævede en Indlemmelse. Regeringen aabnede Underhandlinger med Porten om Afslutningen af en Overenskomst om Besættelsen, men vilde ikke gaa ind paa den fra tyrkisk Side stillede Fordring, at der skulde fastsættes en bestemt Termin for dennes Varighed. Tvært imod lod Grev Andrassy Porten vide, at, hvis den vedblev at stille uantagelige Betingelser, vilde Østerrig-Ungarn ogsaa uden Overenskomst besætte Provinserne.

Den 29de Juli gik da ogsaa virkelig Indmarchen for sig. General Philippovic rykkede ind i Bosnien, General Ivanovic i Herzegovina; paa begge Steder forkyndte en Proklamation, at Tropperne kom som Venner for at gjøre Ende paa Provinsernes sørgelige Tilstand. I Herzegovina, hvor Mohammedanerne ikke ere talrige, voldte Besættelsen ikke store Vanskeligheder; men i Bosnien var Modstanden desto heftigere. En fanatisk Mohammedaner, Hadshi Loja, tilrev sig Magten i Hovedstaden Sarajevo, og de bosniske Beger, Hjælpetropper fra den albanesiske Liga og en Del af den regulære tyrkiske Hær forbandt sig med hans vilde Skarer. Philippovic trængte vel i Midten af Landet frem til Sarajevo og stormede Staden (19de Avgust); men saa vel General Szapary, der rykkede frem længere mod Øst ved Bosna-Floden, som General Zach, der kommanderede den vestlige Hærafdeling, lede betydelige Tab og maatte trække sig tilbage. Man indsaa nu i Wien, at man havde taget Sagen for let, og Hæren i Bosnien blev bragt op til den tredobbelte Størrelse (c. 150,000 Mand). Derefter blev Modstanden brudt, Hadshi Loja blev tagen til Fange (2den Oktober), og et Par Dage efter var hele Bosnien i den østerrig-ungarske Hærs Hænder; dog udstraktes Besættelsen indtil videre ikke til Distriktet Novibazar, hvor man kunde vente den yderste Modstand af tyrkiske Tropper og »Hs.

Maj. Sultanens tro Insurgenter«, der havde besat Passerne mellem Serbien og Montenegro.

Den tyrkiske Regering beskyldte i en Rundskrivelse af 7de Oktober Østerrigerne for at have ført Krigen i Bosnien paa en barbarisk Maade; men Andrassy afviste den 14de Oktober meget bestemt disse Beskyldninger, og fra selve Bosnien kom der Ytringer i en ganske anden Retning. En Deputation af Beger overrakte den 8de November General Philippovic i Sarajevo en Adresse, hvori de bade om Amnesti, om Bosniens og Herzegovinas Indlemmelse i Østerrig-Ungarn og om Indsættelse af en egen mohammedansk Kirkestyrelse uden nogen Forbindelse med Sheik ul Islam i Konstantinopel. Amnestien blev strax bevilget, og den 12te December modtog Kejseren selv i Buda-Pest en Deputation fra de forskjellige Samfundsklasser i begge Provinser, der hyldede ham som deres Hersker. Imidlertid havde Philippovic, der var født Kroat og syntes at virke for Bosniens Forbindelse med Kroatien, vakt Mistanke i Ungarn og maatte derfor fratræde sin Stilling som øverstkommanderende; den øverste Magt i »Ny-Østerrig«, som man begyndte at kalde Provinserne, blev overdraget til Hertug Vilhelm af Würtemberg, i Spidsen for en Landsregering, der skulde staa under det østerrig-ungarske Fællesministerium. Ved hans Side stilledes Ivanovic, der havde forstaaet at vinde stor Popularitet blandt sine stammebeslægtede i Herzegovina.

Besættelsen af Bosnien og Herzegovina havde fra først af været ilde set af Madjarerne og de fleste Tyskere, som frygtede for en Forøgelse af det allerede i Forvejen saa talrige slaviske Element i Rigernes Befolkning, og da den nu havde mødt saa stærk en Modstand og saaledes havde krævet langt større Omkostninger, end der fra først af var paaregnet, voldte den Regeringen store Vanskeligheder lige over for Parlamenterne, som vare lidet tilbøjelige til at bevilge de dertil nødvendige Midler. I Ungarn indgav først Finansministeren Szell og den 30te September hele Mini-

steriet Tisza sin Dimission, men kun Finansministeren fastholdt sin Afskedsbegjæring; de øvrige Ministre vedbleve at føre Forretningerne, og Tisza lovede at støtte Fællesregeringens og Andrassys Politik i den ungarske Rigsdag. I Østerrig fornyede Ministeriet Auersperg den 2den Oktober sin allerede tidligere indgivne Afskedsbegjæring, og Kejseren overdrog den 15de Oktober Finansministeren Depretis at danne et nyt Ministerium. Da det østerrigske Rigsraad kort efter traadte sammen (22de Oktober), forelagde Depretis sit Program for Lederne af det tyske »forfatningstro« Partis forskjellige Fraktioner, der dannede Flertallet i Rigsraadet. Han lovede at indskrænke Bosniens og Herzegovinas Besættelse saa meget som muligt; men da man forlangte et ligefremt Brud med Andrassys bosniske Politik, uden selv at kunne blive enig om nogen anden, indsaa han Umuligheden af at danne et parlamentarisk Ministerium og tilbagegav Kejseren det ham overdragne Hverv. Ministeriet Auersperg maatte saaledes stadig vedblive at føre Forretningerne, og Rigsraads-Flertallet maatte lade sig nøje med at vedtage en Adresse, som udtalte en stærk Misbilligelse af Regeringens Udenrigspolitik (5te November).

I den ungarske Rigsdag, som traadte sammen den 20de Oktober, havde de nye Valg til Underhuset (den 14de Avgust) givet det ministerielle (»liberale«) Parti en betydelig Overvægt over dets Modstandere baade til Højre og Venstre, og det lykkedes her Tisza at overvinde den stærke Modstand, der rejstes imod ham, fordi han i Modsætning til tidligere ytrede Anskuelser nu forsvarede Besættelsen af Bosnien og Herzegovina. Et Andragende af yderste Venstre om at sætte Ministeriet under Anklage paa Grund af dets Holdning i det bosniske Spørgsmaal blev forkastet med 170 Stemmer mod 95, og til sidst vedtoges med et lille Flertal en Adresse, som Tisza erklærede sig tilfreds med, uagtet den udtalte Bekymring over de Byrder, der paalagdes det finansielt trykkede Land og ikke uden videre

billigede Regeringens Politik. Derefter løstes Ministerspørgsmaalet i Ungarn, og Tisza fornyede den 5te December sit Ministerium uden store Forandringer.

Den 7de November samledes de østerrig-ungarske Delegationer, som behandle Rigernes Fællesanliggender, i Buda-Pest. Der forelagdes dem Forslag til en Efterbevilling for 1878 paa henved 42 Mill. Gylden og en overordentlig for 1879 paa 33½ Mill., begge Dele i Anledning af Bosniens Besættelse; men disse Fordringer mødte i den østerrigske Delegation en stærk Opposition, som ledetes af en af det »forfatningstro« Partis mest ansete Førere, Dr. Herbst, og Andrassy blev herved bevæget til foreløbig at tage det første Forslag tilbage og nedsætte Fordringen for 1879 til 20 Mill. Denne Sum blev derefter bevilget af begge Delegationer, men var aabenbart langt fra ikke tilstrækkelig.

---

## Tyskland.

Rigskansleren, Fyrst Bismarck, har i de senere Aar flere Gange fremkaldt Ministerkriser ved at kræve sin Afsked, naar han mødte en Modstand eller blot en Modsigelse, som han i sin Selvraadighed ikke vilde finde sig i. I April 1877 forlangte han saaledes Afsked fra alle sine Embeder »paa Grund af sin rystede Sundhed«; men Kejser Vilhelm, der betragtede ham som uundværlig, bevilgede ham kun Orlov paa ubestemt Tid og overdrog hans Forretninger, men ikke hans Magt, til Finansminister Camphausen som Vicepræsident i det preussiske Ministerium, Statssekretæren for de udenrigske Anliggender, Bülow, og Rigskancelliets Præsident Hofman. Fremskridtspartiet, til Dels støttet af det nationalliberale Parti, vilde benytte Lejligheden til at danne et virkelig ansvarligt Rigsministerium; men Bismarck vilde ikke opgive noget af sin eneraadende Magt. Han støttede

navnlig sin Indvending paa, at Forbundsraadet derved vilde blive indskrænket i sit hidtilværende Magtomraade, og at Enkeltstaterne derfor næppe vilde give deres Samtykke til en saadan Forandring. Derimod stræbte han efter at forøge Regeringens Magt paa en anden Maade: ved at gjøre Enkeltstaterne finansielt afhængige af Riget. Med dette Formaal for Øje havde han allerede tidligere søgt at faa alle tyske Statsjærnveje gjorte til Rigsejendom, og den preussiske Landdag havde 1876 vedtaget en Lov derom; men de andre Enkeltstaters Modstand havde nødt ham til at lade denne Plan hvile. Derimod kastede han sig nu med sin sædvanlige Energi over Planer til en gjennemgribende Skattereform, som ved Udvikling af det indirekte Skattesystem skulde skaffe Riget saa store Indtægter, at det kunde opgive de saa kaldte Matrikularbidrag fra de enkelte Stater, ja endog overlade disse betydelige Summer af sit Overskud. Nærmest tænkte han paa en Overdragelse af alle Stempelafgifter til Riget, Indførelse af en Børsskat og især af Tobaksmonopol. Det sidste, som i Frankrig indbringer Regeringen over 300 Mill. Francs, vilde i Tyskland, hvor der røges langt mere, alene kunne gjøre Riget finansielt uafhængigt af Enkeltstaterne; men den offentlige Mening udtalte sig stærkt mod et Monopol, som vilde ødelægge en blomstrende Erhvervsgren, der sysselsatte mange Tusende Mennesker. For at overvinde den Modstand, der derfor kunde ventes i Rigsdagen, underhandlede Rigskansleren i Julen 1877 med det nationalliberale Partis Fører, Bennigsen, om hans Optagelse i Regeringen; men det lykkedes ikke at tilvejebringe den fornødne Enighed, og Bismarck opgav snart igjen den Tanke, at støtte sig paa et Parti, som ikke ganske vilde underordne sig, men krævede en Slags parlamentarisk Styrelse.

Under saadanne Forhold aabnedes den tyske Rigsdags Samling den 6te Februar 1878. Trontalen, som oplæstes af Camphausen, anmeldte Lovforslag om Opkrævelse

af Rigs-Stempelafgifter og Forhøjelse af Skat og Told paa Tobak. Tobaksmonopol havde Bismarck hverken kunnet sætte igjennem i det preussiske Ministerium eller i Forbundsraadet; men ogsaa den højere Beskatning af Tobak blev afvist af Rigsdagens Flertal. Derimod vedtoges den 11te Marts en Lov om Oprettelse af en ny Ministerpost som Afløser (»Stellvertreter«) for Rigskansleren i mulige Forfald og om Ret for denne til at overdrage sin Myndighed til Lederne for de enkelte særlige Forvaltningsgrene (Udenrigsministeriet, Flaaden, Postvæsenet og Elsas's Styrelse), dog kun under hans eget Ansvar, altsaa som til en Slags Fuldmægtige. Den hele Ordning var udelukkende afpasset efter Bismarck for at lette ham Arbejdet uden at indskrænke hans Magt, og den vedtoges kun i det Haab, at den dog vilde danne Overgang til Oprettelsen af selvstændige Rigsministerier. Dens Modstandere klagede derimod over, at »det konstitutionelle System i Tyskland kun var en tom Formalisme for at skjule en suveræn Ministers Enevælde«.

Kort efter foregik der vigtige Ændringer i det preussiske Ministerium, i det Indenrigsministeren Grev Eulenburg, den sidste af Bismarcks Kolleger fra 1862, afløstes af en Fætter af samme Navn, og baade Camphausen og Handelsminister Achenbach gik af og efterfulgtes af Mænd, der regnedes for at være føjeligere over for Rigskanslerens Ønsker (Hobrecht og Maybach). Udnævnelsen af Grev Otto Stolberg, som den Gang var Sendemand i Wien, til Vicepræsident i Statsministeriet og Afløser for Rigskansleren var allerede besluttet, men kunde først offentliggjøres den 1ste Juni, efter at den ny Lov var traadt i Kraft. Alle de nye Ministre tilhørte den konservative Retning, og Bismarck kunde nu mere uhindret forfølge sine Planer til en Skattereform videre og søge sin Støtte hos det protektionistiske Parti, der klagede over den tyske Industris nødlidende Tilstand. For det første gik han dog langsomt til Værks og lod sig nøje med at faa nedsat en

Kommission til Undersøgelse af Jærnværkernes og Væveriernes Nød. Hermed var der gjort det første Skridt til Gjenindførelse af et omfattende Beskyttelsessystem for Industri og Agerdyrkning; men indtil videre fik dette vigtige Spørgsmaal Tid til at modnes, da hele Nationens Opmærksomhed blev dragen i en anden Retning.

Den 11te Maj blev der gjort et mislykket Mordforsøg paa Kejser Vilhelm af en Blikkenslagersvend Hödel, en raa og forfalden Person, der havde staaet i Forbindelse med den socialdemokratiske Agitation. Dette vakte hos Regeringen Ønske om at skride alvorlig ind imod det socialistiske Uvæsen, der var voxet saa frodig op, især som Følge af det overdrevne Spekulationsraseri med Aktieselskaber og omfattende Byggeforetagender i de første Aar efter den fransk-tyske Krig og det dermed sammenhængende Vellevned i højere og lavere Klasser, samt det Tilbageslag, der var kommet efter, med Slaphed i Forretningerne, synkende Arbejdspriser og Arbejdsnød. En Lov forelagdes for Rigsdagen, i Følge hvilken Forbundsraadet skulde have udstrakt Fuldmagt til at undertrykke socialdemokratiske Foreninger og Skrifter; men Lovforslaget var meget slet affattet, og man frygtede for, at dets Indskrænkninger kunde blive skadelige for den almindelige politiske Frihed. Det blev derfor forkastet af Rigsdagen med 251 Stemmer mod 57 (den 24de Maj). Strax derefter blev Rigsdagen hjemsendt; men 8 Dage efter, den 2den Juni, øvedes et nyt Mordforsøg, ved hvilket Kejseren blev alvorlig saaret af en Dr. Nobiling, der ogsaa nærede socialistiske Anskuelser; efter sin Misgjerning tilføjede han sig selv et Saar, hvoraf han senere døde i Fængslet. Hödel blev derimod henrettet den 16de Avgust, efter at der i de 10 sidste Aar ikke var bleven fuldbyrdet nogen Dødsdom i Preussen.

Under Kejserens Sygdom traadte Kronprinsen midlertidig i hans Sted, og den preussiske Regering foreslog nu Forbundsraadet at opløse Rigsdagen i det Haab, at nye

Valg under Indvirkning af den almindelige Forbitrelse over Mordforsøgene vilde give de konservative Partier Overvægten. Forbundsraadet vedtog enstemmig Preussens Forslag (den 11te Juni), og de nye Valg fastsattes til den 30te Juli. Imidlertid havde de regeringsvenlige Blade aabnet et sandt Stormløb imod de liberale Partier, fordi de havde vægret sig ved at understøtte Statsmagten i Kampen mod de samfundsopløsende Bestræbelser, og en stærk Valgagitation satte Tyskland i Bevægelse paa samme Tid, som den evropæiske Kongres var samlet i Berlin (13de Juni—13de Juli). Resultatet af Valgene svarede ikke til Rigskanslerens Forventninger. Vel lykkedes det at fortrænge en Del nationalliberale og Fremskridtsmænd samt enkelte Socialdemokrater, og de konservative Fraktioner samlede et betydelig større Stemmetal end hidtil; men paa den anden Side havde det klerikale »Centrum« og det med dette forbundne welfiske Parti i Hannover vundet flere Stemmer, og det nationalliberale Parti var dog endnu det talrigste, saa at Regeringen ikke kunde undvære dets Understøttelse, naar den vilde sætte en Lov mod Socialdemokratiet igjennem.

En saadan Lov var den eneste Gjenstand, der blev forelagt den ny Rigsdag til Behandling, da den aabnedes (9de September). Lovudkastet var denne Gang udarbejdet med større Omhu og var blevet vedtaget med enkelte Forandringer af Forbundsraadet. Det bestemte, at »Foreninger, som tjene socialdemokratiske, socialistiske eller kommunistiske Bestræbelser, skulde forbydes«. Trykte Skrifter af samme Retning skulde forbydes, Tidsskrifter standses. Personer, som gjorde sig socialdemokratiske Bestræbelser til en Forretning, skulde kunne udvises, næringsdrivende, som understøttede dem, tabe deres Næringsret. I Distrikter og Byer, hvor den offentlige Sikkerhed truedes af socialistiske Bestræbelser, kunde vedkommende Stat forordne den saa kaldte lille Belejringstilstand, i Følge hvilken Forsamlings-

friheden indskrænkes, arbejdsløse Personer kunne udvises, Besiddelse af Vaaben forbydes. Dette Lovudkast blev nu i Rigsdagen underkastet en gjennemgribende Prøvelse, og til sidst kom det til et Kompromis imellem Regeringen, de konservative Partier og de nationalliberale, i Følge hvilket der blev gjort de sidste nogle Indrømmelser, og navnlig den Bestemmelse blev tilføjet, at Loven kun skulde gjælde til den 31te Marts 1881. Derefter blev Loven vedtagen med 221 Stemmer mod 149 (den 19de Oktober), hvorpaa Rigsdagen sluttedes, og 2 Dage efter vedtog ogsaa Forbundsraadet Loven i dens ny Skikkelse. Strax derefter begyndte mange socialdemokratiske Foreninger og Blade at opgive deres Virksomhed, og en lang Række af Forbud bragte i den følgende Tid det socialistiske Partis Bestræbelser til at forsvinde fra Overfladen i hele Tyskland. Den 28de November blev den lille Belejringstilstand forordnet for et Aar i Berlin og Omegn, og 42 Agitatorer bleve udviste, deriblandt 2 Rigsdagsmænd. Derefter vendte Kejseren, der havde besøgt forskjellige Badesteder, den 5te December tilbage til Berlin, hvor han blev modtagen med stor Jubel og igjen overtog Regeringen.

Imidlertid havde Fyrst Bismarck gjort videre Skridt til Gjennemførelse af sine Finansplaner. Paa et Møde i Heidelberg (5te—8de Avgust) udtalte Enkeltstaternes Finansministre sig enstemmig for, at Rigets Indtægter burde forøges ved Forhøjelse af de indirekte Skatter. Dernæst traadte Rigskansleren i nærmere Forbindelse med den forhenværende würtembergske Minister, Friherre v. Varnbüler, under hvis Ledelse der allerede om Foraaret havde dannet sig en protektionistisk Forening af 60 Rigsdagsmænd. Denne (»der volkswirthschaftliche Verein des Reichtags«), som efterhaanden var voxet til et Tal af 204, udstedte den 17de Oktober en Erklæring, hvori den udtalte sig for en Toldreform, og 2 Dage efter spurgte Varnbüler i en Skrivelse Bismarck, om Rigsregeringen havde til Hen-

sigt at forelægge et Udkast til en ny Toldtarif for Rigsdagen i dens næste Samling. Bismarck svarede den 25de Oktober, at det var hans Hensigt at fremkalde en omfattende Revision af Toldtarifen, og efter hans Andragende besluttede Forbundsraadet den 12te December at nedsætte en Kommission med dette Øjemed. I en Skrivelse af 15de December fremsatte han dernæst Grundtrækkene af sin Plan, i Følge hvilken der skulde lægges Told paa alle udenlandske Produkters Indførsel. Herved brød Rigskansleren endnu mere end før med Rigsdagens hidtilværende Flertal, hvis Kjærne, det nationalliberale Parti, i sin store Flerhed bestod af Frihandelsmænd. Derimod var der nu Udsigt til at danne et nyt Flertal af de 204 Rigsdagsmænd, hvis Forening for største Delen bestod af konservative og Medlemmer af Centrum, men dog ogsaa talte nogle nationalliberale imellem sig. Det var en betydningsfuld Kjendsgjerning, at det klerikale Centrum, der hidtil var regnet for »rigsfjendtligt«, i et Hovedspørgsmaal stillede sig paa Regeringens Side, og Haabet om en Overenskomst med dette mægtige Parti støttede sig tillige paa det i Aarets Løb indtraadte Paveskifte, i det den ny Pave viste Tilbøjelighed til et Forlig, der kunde gjøre Ende paa »Kulturkampen« imellem Statsmagten og det katholske Præsteskab. Allerede om Sommeren aabnedes der fortrolige Underhandlinger imellem Bismarck og en pavelig Nuntius,. og de fortsattes ogsaa senere uden dog for det første at føre til noget Resultat.

I den preussiske Landdag, som havde været samlet fra den 21de Oktober 1877 til den 30te Marts 1878 og atter traadte sammen den 19de November, tilbageviste imidlertid Regeringen bestemt de Forsøg, der fra Centrums Side bleve gjorte paa at rokke de bestaaende Kirkelove. Da saaledes Centrums Fører, Windhorst, i Underhuset havde andraget paa en Forandring i Loven om Ophævelse af gejstlige Ordener, udtalte Kultusminister Falk sig den 11te December afgjort derimod, og Huset gik derpaa over til

Dagsordenen. I Marts gjennemførtes en vigtig Lov om Overgangen fra den ældre særlige til den ny fælles-tyske Retsordning (fra 1877), efter at Herrehuset havde foretaget nogle Forandringer, som Underhuset maatte gaa ind paa.

I Overensstemmelse med sin gamle Skik, at knytte de mindre tyske Fyrstehuse til sig ved Ægteskabsforbindelser, har det preussiske Kongehus i Aaret 1878 sluttet to saadanne Forbindelser, i det to preussiske Prinsesser, nemlig Kronprinsens ældste Datter og en Datter af Prins Frederik Carl, den 18de Februar ere blevne gifte med to tyske Arveprinser, henholdsvis i Sachsen-Meiningen og i Oldenburg.

Den 12te Juni 1878 døde den tidligere Konge af Hannover, Georg den 5te; men den Forventning, som næredes i flere Kredse, at Sønnen Ernst Avgust vilde give Afkald paa sine Krav til bedste for Kongen af Preussen, imod at faa den beslaglagte Privatformue (17 Mill. Thlr.) udleveret og maaske Arvefølgen i Hertugdømmet Braunschweig, gik ikke i Opfyldelse. Dog kalder han sig kun Hertug af Cumberland ligesom hans Farfader, før han 1837 blev Konge.

---

## England.

Da Tildragelserne i Tyrkiet i saa høj Grad optoge baade den engelske Regerings og Folkets Opmærksomhed, er det naturligt, at Parlamentets Samling (17de Januar—16de Avgust 1878) ligesom det foregaaende Aar blev forholdsvis ufrugtbar, især da det liberale Parti netop gjorde Regeringens Udenrigspolitik til Hovedgjenstand for sine Angreb. Ogsaa Ministeriets Sammensætning paavirkedes af det østerlandske Spørgsmaal, i det Kolonialministeren, Lord Carnarvon, i Slutningen af Januar 1878 og Udenrigsministeren, Lord Derby, to Maaneder senere opgave deres Pladser paa

Grund af Uenighed med deres Kolleger. Sir Hicks Beach blev derefter Kolonialminister, Lord Salisbury Udenrigsminister, medens Krigsministeren Hardy efter den sidst nævnte overtog Indiens Forvaltning og overlod Hæren til Oberst Stanley, Lord Derbys yngre Broder. Allerede i Avgust 1877 havde England i Følge et Dødsfald faaet en ny Marineminister, Smith, og endnu et Skifte indtraadte, i det Lord Sandon blev Handelsminister, saa at nu Halvdelen af Pladserne i »Kabinettet« ere i andre Hænder end ved dets Dannelse 1874.

Blandt de 1878 vedtagne Love bør nævnes: en fuldstændig Fabrik- og Værkstedslov, som sammenfatter alle ældre herhen hørende Love med enkelte Forandringer, navnlig med Hensyn til Arbejdstiden; en Lov om skærpet Tilsyn med Kvæghandelen for at hindre Kvægsygdommes Udbredelse, samt en Lov om Fremme af det højere Skolevæsen i Irland ved et Tilskud af en Million L. Sterl. fra det Fond, som er samlet ved den irske Statskirkes Ophævelse.

Den 28de Maj 1878 døde en af Englands politiske Veteraner, den gamle Whig-Fører Lord John Russell i sit 86de Aar. I sin Ungdom havde han kæmpet ivrig for Dissenternes og Katholikernes Ligestilling; derefter havde han været Whig-Ministeriets Talsmand i Underhuset for den store Valgreform 1832 og senere gjentagne Gange været Minister, en Tid lang Førsteminister.

Dronningen af England var den 1ste Januar 1877 i Delhi bleven udraabt til Kejserinde af Indien, og Ministeriet Beaconsfield gjorde ogsaa uden for Evropa en kraftig og krigersk Politik gjældende, som man har kaldet dets Kejserpolitik. Cyperns Besættelse (i Juli 1878) have vi omtalt under Tyrkiet. Kort efter (i Avgust) besattes i al Stilhed Øen Sokotra syd for Arabien, og middelbart har England faaet Magten over en Del af Borneo, i det Sultanerne af Sulu og Bruni have aftraadt den store Øs Nordkyst til et

»britisk Kompagni«. I Begyndelsen af 1877 havde Kanen af Kelat givet sig under Englands Beskyttelse, og der var lagt engelsk Besætning i Ketta paa Belutshistans Nordgrænse, hvorfra Vejen fører ind i Afganistan. Dette Lands Hersker, Shir Ali, havde tidligere modtaget Subsidier af den indiske Regering, og man havde betragtet det høje Bjærgland med dets snævre Passer som en Formur for Indien mod den russiske Magts Udbredelse. Under de diplomatiske Forhandlinger i Aarene 1873—76, hvor der var Tale om en Slags Demarkationslinje mellem Englands og Ruslands Magtomraade i Asien, havde den russiske Regering ogsaa gjentagne Gange erklæret, at den ikke vilde blande sig i Afganistans Forhold; men under de sidste Aars spændte Forhold, da en Krig med England flere Gange syntes nær forestaaende, lykkedes det Rusland at skaffe sig Indflydelse i Afganistan, og paavirket heraf afviste Shir Ali 1877 alle Englands Pengetilbud og Forslag til nøjere Forbund. Den 22de Juli 1878 blev dernæst en russisk Sendemand, som ledsagedes af nogle Officerer og Kosakker, modtagen med stor Ære i Kabul; Tropper, som udgjorde det videre Følge, bleve staaende paa Grænsen. Men den engelske Regering, som paa ingen Maade vilde taale, at Afganistan sluttede Forbund med Rusland, fordrede Tilbagekaldelsen af den russiske Sendefærd og besluttede at sende den højt ansete General Chamberlain med et talrigt Følge og et helt Rytterregiment til Kabul for at forhandle med Emiren. En Skrivelse af 14de Avgust fra den indiske Vicekonge, Lord Lytton, meldte Shir Ali denne Hensigt og anmodede ham om sikkert Lejde; men Emiren svarede ikke, og da Chamberlain kom til Grænsen, nægtede den afganiske Befalingsmand ham Adgang (21de September). En saadan Haan kunde England ikke finde sig i, naar det vilde hævde sin Anseelse i Indien og hele Asien, og der blev derfor sendt Emiren et Ultimatum, som krævede Afbigt og Sendefærdens Modtagelse. Da der intet Svar indtraf inden den

fastsatte Frist, rykkede de engelsk-ostindiske Tropper, i alt henved 35,000 Mand, i 3 Afdelinger frem mod Hovedindgangspasserne til Afganistan (21de November). Hovedafdelingen under Overanføreren, General Browne, gik fra Peshaur mod Kejber-Passet, omgik Fortet Ali-Mushid og besatte det, da det blev rømmet af Fjenden. Den 20de December besatte den Staden Djellalabad. Den anden Afdeling under General Roberts rykkede frem gjennem Kurum-Dalen, men mødte en stærk Modstand af de krigerske Bjærgstammer, som hindrede den i at trænge videre frem. Den tredje Afdeling under General Stewart trængte fra Ketta frem gjennem Bolan-Passet, slog Fjenderne og rykkede i Slutningen af December frem mod den vigtige Stad Kandahar. Imidlertid havde de ugunstige Krigsefterretninger fremkaldt Uroligheder i Kabul, og Shir Ali drog den 13de December nord paa for at paakalde Ruslands Mellemkomst, efter at han havde løsladt sin Søn Jakub Kan, som han havde holdt i Fængsel i 4 Aar, og overdraget ham Magten. Russerne afviste Emirens Bøn og kaldte nu deres Sendefærd tilbage fra Kabul; men Englænderne bleve dog skuffede i det Haab, at Jakub Kan strax vilde underkaste sig deres Fordringer. Ved Aarets Ende havde de saaledes vel besat de for Indiens Sikkerhed nødvendige Punkter; men Besiddelsen var endnu ikke sikret.

Da indiske Tropper ikke maa anvendes til Krig uden for Indien uden Parlamentets Samtykke, blev dette i December sammenkaldt til en overordentlig Samling paa c. 14 Dage. Oppositionen foreslog i begge Huse dadlende Udtalelser om Regeringens Politik lige over for Afganistan; men Ministeriet fik ved Afstemningen et betydeligt Flertal for sig.

I Sydafrika havde England i April 1877 indlemmet den hidtil selvstændige transvaalske Republik i sine Besiddelser og stræbte nu efter at tilegne sig den uden for samme liggende Kyst ved det indiske Hav. Først kjøbte

det for 600,000 L. Sterl. Delagoa-Bugten af Portugal og paabød strax Anlæggelsen af en Jærnbane fra denne til det transvaalske Laand; men derpaa fik det ogsaa Lyst til den syd derfor liggende Santa Lucia-Bugt, som tilhørte Sulu-Kafferne, og uagtet det fra September 1877 i et helt Aar havde maattet føre en Krig med de sydligere Kaffere (imellem Britisk Kaffraria og Natal), som havde voldet ikke ringe Ulejlighed, tog det dog nu ikke i Betænkning at opirre Suluerne ved sine Fordringer. Guvernøren i Kaplandet, Sir Bartle Frere, forlangte nemlig i December 1878 af Sulukongen Cetevayo, at han skulde afvæbne sin Hær, aftræde Santa Lucia-Bugten til England og modtage en engelsk Resident i sit Land. Da Cetevayo afslog alle disse Fordringer og samlede sine Tropper paa Grænsen af Natal, fik Overanføreren over Tropperne i Kaplandet, Lord Chelmsford, Befaling til at trænge ind i Sulu-Landet og gjøre de engelske Fordringer gjældende med Magt. Fjendtlighedernes Begyndelse falder dog først i det følgende Aar.

I det næst efter Indien betydeligste engelske Koloniland, de forenede canadiske Provinser, blev Dronning Victorias Svigersøn, Marquis'en af Lorne, den 31te Juli 1878 udnævnt til Generalguvernør, hvorved man vilde lønne Canadierne for deres Troskab mod Moderlandet og knytte dem nøjere til samme. Det var atter et Træk af Beaconsfields »Kejserpolitik«, som søger at forbinde de over alle 5 Verdensdele spredte britiske Lande til ét Rige.

---

## Nederlandene.

Det konservative Ministerium Heemskerk havde holdt sig siden 1874, skjønt Modpartiet havde Flertal i Kamrene, men havde ved de faa Love, der kom i Stand, maattet føje sig efter de liberales Fordringer. I Sommeren 1877 holdtes der Valg paa den ene Halvdel af andet Kammer, og nu fik

de liberale et Flertal af tre Femtedele. Da Kamrene derefter samledes i September, gave de strax Ministeriet en Mistillidserklæring, og Kong Vilhelm blev nu nødt til at kalde de liberale til Roret med Kappeyen v. der Copello til Førsteminister.

1878 blev der vedtaget en ny Folkeskolelov, hvorved Statens Tilsyn skærpes, og dens Tilskud til Skolerne forøges, medens Religionsundervisning kun gives til de Børn, hvis Forældre ønske det; fremdeles blev der vedtaget et Statslaan for at fuldføre de paabegyndte offentlige Arbejder, især Kanalanlæg, og muliggjøre en paatænkt Omdannelse af Skatterne.

Den 16de September aabnedes Generalstaternes ny Samling. Trontalen gjorde opmærksom paa den lidet tilfredsstillende Finanstilstand, som især var en Følge af den næsten otteaarige Krig, som Holland havde maattet føre mod Sultanen af Atshin paa Sumatra. Denne Krig var endnu ikke fuldstændig tilendebragt, og den konservative Opposition greb Lejligheden til at angribe Ministeriets Kolonialpolitik, men dettes Forslag til at dække det indiske Budgets Underskud ved et nyt Laan blev dog vedtaget.

Den 24de Avgust blev Kongens Broder, Prins Henrik, Statholder i Luxemburg, som var Enkemand efter et barnløst Ægteskab, i Potsdam formælet med Prinsesse Marie af Preussen, en Datter af Prins Frederik Carl. Den henved 62 Aar gamle Konge fulgte snart efter sin Broders Exempel. Af sit Ægteskab med Sofia af Würtemberg, som var død den 3dje Juni 1877, havde han vel to Sønner; men den ældste levede stadig i Paris uden at bryde sig om sit Fædreland, og den anden, der ligeledes sædvanlig opholdt sig i Udlandet, var meget svag. Kongen forlovede sig nu (29de September) med den tyveaarige Prinsesse Emma af Waldeck, og Formælingen fandt Sted i Begyndelsen af det følgende Aar.

## Belgien.

Siden 1870 havde Belgien haft et klerikalt Ministerium, og det klerikale Parti havde haft et lille Flertal i begge Kamre, men dog følt sig for svagt til at turde paatvinge de liberale saadanne Forholdsregler, som stemmede med dets egne Hensigter. I Samlingen 1877 blev Ministeriet endog nødt til at indbringe et Lovforslag om at hindre Valgsvig og utilbørligt Tryk paa Vælgerne, der især var blevet udøvet af Præsterne, og i Maj 1878 vedtoges en Lov, som i dette Øjemed indførte hemmelig Afstemning. I samme Maaned vedtoges en Lov om Brugen af det flamske Sprog, der blev stillet lige med det hidtil i mange Forhold eneberettigede franske.

Efter den belgiske Forfatning skal Halvdelen af begge Kamres Medlemmer hvert 4de Aar fornyes, og disse Valg foretoges den 11te Juni 1878. Resultatet var det liberale Partis fuldstændige Sejr: i Steden for et klerikalt Overtal i Senatet af 4 Stemmer og i Repræsentantkamret af 12, blev der et liberalt Overtal af henholdsvis 6 og 10 (36 imod 30 og 71 mod 61). Efter dette Nederlag veg Ministeriet Malou strax Pladsen, og den 19de Juni gik Magten over til Frère Orban og Bara, de tvende Ledere for det liberale Parti, den første for dets mere maadeholdne, den anden for dets mere radikale Fløj. Oprettelsen af et særskilt Undervisningsministerium var den ny Regerings og Kamrenes første Gjerning og giver til Kjende, at det er det liberale Partis Hensigt at modarbejde Præsteskabets Indflydelse ved et forbedret Skolevæsen. Et saadant er en Vederstyggelighed for den katholske Gejstlighed, og den 30te December udstedte de belgiske Biskopper et fælles Hyrdebrev, hvori de advarede Folket mod de nye Skoleplaner.

## Schweiz.

Hovedinteressen i de sidste Aar i Schweiz har været optaget af Spørgsmaalet om St. Gotthard-Tunnelens Fuldendelse. Dette store Arbejde har nu varet i over 6 Aar, men er langt fra ikke færdigt, og det viste sig, at der til dets Tilendebringelse behøvedes langt større Pengemidler, end der fra først af var beregnet. En Konferens i Luzern bestemte, at Tyskland og Italien deraf skulde tilskyde hvert 10 Mill. Francs, Schweiz 8 Mill., og de to Stormagter erklærede sig villige til at yde deres Bidrag; men flere af de schweizerske Kantoner, der formentlig vilde faa mest Fordel af den ny Vej, nægtede de forholdsvis ubetydelige Summer, der paalagdes dem, og først efter mange Forhandlinger lykkedes det i Avgust 1878 Forbundsforsamlingen at blive enig om en Form for Tilskuddets Tilvejebringelse, som derefter blev modtaget af de enkelte Kantoner. Gjennemførelsen af det store Foretagende synes saaledes nu sikret, og i det franske Schweiz begynder man allerede at tænke paa et nyt Værk af samme Art, nemlig en Vej gjennem Simplon, hvortil man kan regne paa Frankrigs Understøttelse.

Den 8de Oktober 1878 traadte en Lov i Kraft, i Følge hvilken enhver militærpligtig Schweizer i Ind- eller Udlandet, som ikke gjør Militærtjeneste i Schweiz, har at betale en Afgift af 6 Francs med et Tillæg i Forhold til Formue og Indtægt.

---

## Frankrig.

Efter at Thiers, som 1871 var valgt til Republikens Præsident, 1873 var bleven styrtet ved en Koalition af de 3 monarkiske Partier, var Marechal Mac Mahon bleven valgt til Præsident paa 7 Aar. 1875 vedtoges den republikanske Forfatning, i Følge hvilken Nationalforsamlingen

1876 afløstes af to Kamre: det umiddelbart valgte Deputeretkammer og Senatet, af hvilket en Fjerdedel valgtes paa Livstid, Resten paa 9 Aar med delvis Afgang hvert tredje Aar. I Senatet, hvortil de 75 livsvarige Medlemmer valgtes af Nationalforsamlingen, de 225 andre af Valgmænd i Forbindelse med Departements- og Arrondissementsraadene, fik de monarkiske Partier et lille Flertal; men i Deputeretkammeret udgjorde Republikanerne omtrent to Tredjedele. Den gamle Dufaure, der var traadt i Spidsen for Ministeriet, kunde ikke ret magte den stærke Modsætning mellem Kamrene og afløstes i December 1876 af den mere afgjorte Republikaner Jules Simon; men den 16de Maj 1877 bukkede denne under for det klerikale Partis Indflydelse paa Præsidenten, og der dannedes et reaktionært Ministerium under Hertugen af Broglie. Kamrenes Samling udsattes i en Maaned, og imidlertid omskiftede Ministeriet hele det højere Forvaltningspersonale, forfulgte republikanske Blade, opløste Foreninger o. s. v. Men da Kamrene igjen traadte sammen den 16de Juni, vedtog Deputeretkammeret med 363 Stemmer mod 158 en Mistillidserklæring og nægtede at bevilge denne Regering de direkte Skatter for næste Aar, hvorefter Senatet den 22de Juni med 149 Stemmer mod 130 gav sit Samtykke til Præsidentens Forslag om det andet Kammers Opløsning.

Den 3dje September døde den 80aarige Thiers, som havde været erkjendt for fælles Fører af alle det republikanske Partis Grupper; men disse vedbleve ikke desto mindre at holde sammen mod Ministeriet og kaarede Deputeretkammerets Formand Grevy til Thiers's Efterfølger som Partiets formelle Fører; thi Oppositionens mest indflydelsesrige Leder, Gambetta, vilde ikke træde i Forgrunden af Frygt for, at hans radikale Retning skulde skræmme de maadeholdne Republikanere, det saa kaldte »venstre Centrum«. Kort efter udsendte Mac Mahon et Manifest til det franske Folk i Anledning af de nye Valg, hvori han er-

klærede, at Kampen vilde blive fortsat, hvis Valgene faldt ud imod hans Ønske; thi han vilde alligevel forblive i sin Stilling for at værge de konservative Interesser og sikre de Embedsmænd, som trofast havde tjent ham, mod Modstandernes politiske Hævn.

I Modsætning hertil ytrede Gambetta, at naar Folket havde valgt, maatte alle bøje sig for dets Vilje, saa at Præsidenten vilde faa Valget imellem »at gaa af eller underkaste sig« (»demettre« eller »soumettre«). De ivrigste reaktionære Blade opfordrede ligefrem Regeringen til et Statskoup, hvis Valgene gik den imod; men derpaa vilde Mac Mahon dog ikke indlade sig, og der herskede desuden Uenighed imellem de monarkiske Partier. Legitimister og Orleanister klagede over, at Indenrigsministeren Fourtou tog alt for meget Hensyn til sit Parti, Bonapartisterne, og valgte over Halvdelen af de officielle Valgkandidater ud af deres Rækker, medens disse alligevel vare misfornøjede med, at Regeringen ikke helt kastede sig i deres Arme. Modstanderne kunde saaledes med Grund gjøre gjældende, at et for Ministeriet gunstigt Udfald af Valgene dog kun vilde give en Vaabenstilstand, men ingen varig Fred, fordi Kampen mellem de monarkiske Partier indbyrdes vilde udbryde om ikke før, saa naar Forfatningens Gjennemsyn forestaar 1880.

Valgene foretoges den 14de Oktober. De gave vel Monarkisterne en Forstærkning af 40 Pladser; men Republikanerne udgjorde dog tre Femtedele af Kammerets Medlemmer, og ved de senere Omvalg, som ere blevne foretagne, efterhaanden som Valgbrevene prøvedes og vragedes, mistede de monarkiske Partier 55 Pladser, som antoges for at være vundne med utilbørligt Tryk eller Valgsvig, saa at de nu kun udgjøre to Syvendedele af Kammeret. Hvor afgjort Nederlaget end var, vilde Ministeriet dog ikke trække sig tilbage, men vilde endnu have Lov til at lede Valgene paa den ene Halvdel af Departements- og Arrondissements-

Raadene, og først da ogsaa disse den 11te November gave Republikanerne Sejren, indgav Broglie sin Afskedsbegjæring.

Mac Mahon vilde derimod endnu ikke give tabt og dannede et Overgangsministerium under General Rochebouet, i hvilket ingen Politiker fik Sæde; men Deputeretkammeret nægtede at forhandle med dette Ministerium, fordi dets Dannelse stred imod det af Forfatningen hjemlede parlamentariske System. Præsidenten tænkte paa en ny Opløsning af Deputeretkammeret; men de »konstitutionelle« Orleanister, hvis Modstand mod den hvide Fane i Efteraaret 1873 havde hindret Greven af Chambords Tilbagekaldelse, nægtede at give deres Understøttelse dertil. Mac Mahon stod nu over for de to Alternativer, Gambetta havde fremsat, og da hans Tilhængere bade ham om ikke at opgive Præsidentværdigheden, underkastede han sig den 14de December Republikanernes strænge Vilkaar, udnævnte et Ministerium med Dufaure i Spidsen, i hvilket tre af Ministrene før den 16de Maj fik Sæde tillige med to endnu mere udprægede Republikanere, sendte et Budskab til Kamrene, der aldeles fornægtede Broglies Politik, og lovede at rette sig efter Flertallets Stemmer.

Først derefter vedtog Deputeretkammeret en midlertidig Finanslov paa to Maaneder, og Mac Mahon maatte finde sig i, at hans ny Ministerium afskedigede næsten alle Præfekterne og største Delen af Underpræfekterne og i deres Sted gjenindsatte de Embedsmænd, Fourtou havde fjærnet efter den 16de Maj, eller valgte endnu mere udprægede Republikanere. Senere blev den reaktionære General Ducrot fjærnet fra sin Kommando, fordi han vitterlig havde hyldet Planen om et Statskoup, og flere andre Generaler, Diplomater og andre Embedsmænd bleve afløste af republikansksindede Mænd. Da Kamrene traadte sammen efter Juleferien (8de Januar 1878), forelagde Regeringen nogle Lovudkast, som vare fremkaldte ved den nylig overstaaede Krise: om Amnesti for alle Presseforseelser fra den 16de

Maj til 14de December, om nye Regler for Indførelse af Belejringstilstand, hvorved skulde hindres Misbrug af denne overordentlige Foranstaltning, om fuld Frihed for Bladenes offentlige Salg og om Forbud mod at gjøre ubevilgede Udgifter, naar Deputeretkammeret er opløst. Ved de konstitutionelle Senatorers Hjælp lykkedes det at føre disse Love igjennem, Presseamnestien dog med den Ændring, at den udstraktes til alle slige Forseelser fra hele Aaret, hvorved den aabenlyse Dadel mod Ministeriet af 16de Maj faldt bort. Inden disse Loves Skæbne var sikret, vilde Deputeretkammeret ikke vedtage Finansloven, og der maatte derfor udstedes en midlertidig Bevilling ogsaa for Marts. Ved den endelige Finanslovs Behandling opkom der nogle mindre Stridsspørgsmaal imellem Kamrene, især fordi Senatet rettede sig efter klerikale Ønsker; men der bragtes dog Enighed til Veje, i det Deputeretkammeret optog en af Senatets Ændringer, altsaa erkjendte dets Ret til ogsaa at have en Stemme, men Senatet for Resten føjede sig efter det andet Kammer, altsaa indrømmede dets Forrang i Bevillingssager. Fremdeles vedtoges Nedsættelse af Brev- og Telegramtaxt, Kjøb af nogle Jærnveje, som ikke kunde udholde Konkurrencen med de store Jærnbaneselskaber, og Bevillinger til nogle Kanalanlæg (det første Led i en storartet Plan, som Ministeren for de offentlige Arbejder, Freycinet, havde forelagt til Fuldstændiggjørelse af det franske Jærnvejs- og Kanalsystem), Tilskud til Kommunerne til Opførelse af nye Skoler og Love om Forhøjelse af Officerernes Pensioner og Forbedringer i Underofficerernes Kaar.

Efter at Kamrene saaledes havde fremmet flere praktiske Reformer og forberedt store offentlige Arbejder, gik de fra hinanden den 11te Juni og udsatte deres Møder til den 28de Oktober. Republikanernes Enighed var hidtil forbleven urokket; selv yderste Venstre havde bøjet sig for Gambettas Ledelse og fundet sig i hans saa kaldte »Opportunitetspolitik«, hvorefter Sammenstød med Senatet og Præsidenten

skulde undgaas, og alle indgribende Reformer udsættes, indtil Republiken var bleven rodfæstet og havde vundet Flertal ogsaa i Senatet. Dertil aabnedes der allerede Udsigt ved den Fremgang, Republikanerne vandt ved Kommunalraadsvalgene den 6te Januar, selv paa Korsika og i de vestfranske Vinegne, der tidligere fortrinsvis havde været bonapartistiske, og Sejren sikredes ved de Valg, som den 27de Oktober bleve foretagne paa Valgmænd til de Senatorvalg, der skulde afholdes den 5te Januar 1879. Efter at Kamrene Dagen efter igjen vare traadte sammen, bleve de inden Juleferien enige om Finansloven for 1879. Ikke længe før var Deputeretkammeret endelig blevet færdigt med Valgbrevenes Prøvelse, som havde varet et helt Aar, og endnu i November bleve bl. a. to af de mest fremragende Bonapartisters, Cassagnacs og Fourtous, Valg erklærede for ugyldige. Ved denne og andre Lejligheder kom det til meget voldsomme Scener i Kammeret.

Fra den 1ste Maj til den 10de November samlede den storartede Verdensudstilling, som overgik alle tidligere i Omfang og Glans, en Mængde fremmede i Paris. Det republikanske Parti betragtede det store Foretagende som sit Værk og styrkedes ved dets heldige Udfald. Den glimrende Udvikling af den franske Industri og Handel, den blomstrende Velstand, der saa hurtig havde raadet Bod paa Krigens Ulykker, og de store Fremskridt i Hærens Reorganisation og Befæstningssystemets Udvikling have ogsaa allerede for en stor Del gjengivet Frankrig den Anseelse, det havde mistet 1870—71. Men Spørgsmaalet var nu, om den Enighed mellem de forskjellige republikanske Fraktioner, som Frygten for Præsidenten og Senatets Flertal hidtil havde vedligeholdt, vilde kunne bevares, efter at Modstanden syntes knækket.

## Spanien.

Efter at Borgerkrigen var endt 1876, havde Spanien faaet en ny Forfatning med to Kamre; men Ministerpræsidenten Canovas del Castillo beherskede Valgene og Kamrene og sluttede sig mere og mere til den reaktionære og klerikale Retning; i December 1878 fik han saaledes en meget stræng Presselov vedtagen af Cortes. I Modsætning hertil har Socialismen udspændt sit Net over hele Landet, medens man savner et fornuftigt Mellemparti. Imidlertid er det lykkedes Regeringen at faa Ende paa Baskernes gamle Særrettigheder (fueros), saa at de have maattet underkaste sig baade Rekrutudskrivning og Udredelse af direkte Skatter, og 1878 er endelig Opstanden paa Kuba bleven dæmpet, efter at have varet i henved 10 Aar. Insurgenterne have faaet fuld Amnesti og Løfte om Understøttelse, naar de ville udvandre, og Kuba skal nu have en fri Kommunal- og Provinsordning og Repræsentanter i de spanske Kamre, ligesom Portorico fik for nogle Aar siden. De Slaver og Kulier, som fandtes blandt Insurgenterne, fik strax deres Frihed, og i øvrigt skal Slaveriet gradvis afskaffes imod Vederlag til de Slaveejere, som ikke have taget Del i Opstanden. Negerslaveriet vil saaledes nu ogsaa forsvinde paa det sidste Sted, hvor det endnu findes i Amerika.

Den 23de Januar 1878 ægtede den 21aarige Kong Alfonso den 12te sit Søskendebarn, Hertugen af Montpensiers Datter Mercedes; hele Landet ytrede stor Glæde over denne Forbindelse, kun Kongens Moder Isabella, som levede i Paris, var meget misfornøjet; men allerede den 26de Juni døde den unge Dronning efter en kort Sygdom. Senere er Kongens Mormoder, Enkedronning Christine, død. Den 25de Oktober blev der gjort et Mordforsøg paa Kongen, der heldigvis mislykkedes; Gjerningsmanden, en ung Bødker fra Katalonien ved Moncasi, tilstod, at han hørte til Internationale, og blev henrettet den 4de Januar 1879.

## Portugal.

Det i Marts 1877 dannede Ministerium Avila maatte allerede i Januar 1878 vige for de saa kaldte »Regeneradorers« Parti, hvis Fører, Fontes Pereira de Mello, allerede tidligere havde været Minister. Det ny Ministerium har gjennemført en ny Valglov med Udvidelse af Valgretten samt en Folkeskolelov, i Følge hvilken Forældre ikke kunne modsætte sig, at deres Børn faa Undervisning i Folkeskolerne, hvor saadanne haves; her er altsaa Skoletvangens Princip slaaet fast, ligesom i England 1876 og i Italien 1877. I Portugal hylde saaledes saa vel Regeringen som Cortes en liberalere Retning end i Spanien.

---

## Italien.

Aaret 1878 begyndte med tre Mænds Død, der hver paa sin Vis havde spillet en stor Rolle i Italiens Historie i den sidste Menneskealder. Først (den 5te Januar) døde General Lamarmora, der som Krigsminister fra 1849 til 1859 havde reorganiseret den sardinske Hær, 1855 havde anført den paa Krim, 1859 været Victor Emanuels Stabschef, fra 1864 Førsteminister, 1866 atter Stabschef, men som derefter havde nedlagt sine Embeder og var optraadt som ivrig Tilhænger af Frankrig og bitter Modstander af Bismarck.

Samme Dag, som Lamarmora døde, blev Kong Victor Emanuel selv syg og døde den 9de Januar i sit 58de Aar efter 29 Aars Regering, netop Femaarsdagen efter Napoleon den 3dje, ved hvis Hjælp det 1859 var lykkedes ham at tage Hævn for Nederlaget ved Novara ti Aar før og at lægge Grunden til Italiens Enhed, og ved hvis Fald det 1870 var blevet ham muligt at afslutte Enheden med Roms Indlemmelse. Hans Bortgang vakte almindelig Landesorg, og den storartede Hyldest, Folket bragte ham i Døden, først ved hans Jordefærd til Pantheon den 17de Januar, senere

ved Mindestøtter rundt om i Landet, viste, hvor højt det skattede den Lykke at have haft en Konge (il rè galantuomo), paa hvem det trygt kunde lide, baade til at overholde Landets lovlige Forfatning og til at værge dets Magt og Ære over for Udlandet.

Hans Efterfølger, »Umberto den 1ste, ved Guds Naade og Folkets Vilje Konge af Italien«, født 1844, havde allerede 1859 kæmpet tappert ved sin Faders Side og 1866 udmærket sig som General ved Custozza; han var gift med sit Søskendebarn Prinsesse Margerita, som i høj Grad havde vundet Folkets Kjærlighed. Et Par Dage efter Tronskiftet forkyndtes der fuldstændig Amnesti for alle politiske Forbrydelser og Presseforseelser, for andre Forbrydelser Eftergivelse af Straffe indtil 6 Maaneders Fængsel og Formindskelse af andre Straffe.

En Maanedstid efter de to omtalte Dødsfald, den 7de Februar, døde dernæst »Fangen i Vatikanet«, Pave Pius den 9de, i sit 86de Aar efter at have siddet paa Pavestolen i henved 32 Aar, langt længere end nogen Pave før ham. I sit første Regeringsaar havde han givet Stødet til den italienske Frihedsbevægelses Begyndelse; men senere vare han og hans Omgivelser blevne et Midtpunkt for den yderligste Reaktion saa vel i religiøs som politisk Henseende. Konklavet, hvortil Kardinalerne, takket være Telegrafer og Jærnbaner, vare mødte fra de fjærneste Lande, aabnedes den 19de Februar, og allerede Dagen efter var Valget afgjort. Det maadeholdne Partis Kandidat, Kardinal Pecci, født 1810, en meget klog og dygtig Mand, havde sejret med 44 Stemmer mod 18 og overtog den tredobbelte Krone som Leo den 13de. Kort efter blev Pius den 9des Statssekretær Simeoni, der hørte til det yderligst gaaende Parti blandt Kardinalerne, afløst af den maadeholdne Kardinal Franchi; da denne allerede døde den 1ste Avgust, blev Kardinal Nina hans Efterfølger.

Pave Leo tillod de italienske Biskopper at opfylde de

af Loven foreskrevne Fordringer, for at de kunde komme i Besiddelse af deres Bispedømmers verdslige Indtægter, hvilket blev saa meget mere nødvendigt, som Peterspengene, der vare strømmede stærkt ind til Pius den 9de, strax begyndte at tage af, saa snart den ny Pave ikke mere idelig ophidsede Lidenskaberne mod Kirkens Modstandere. Imidlertid vilde dog heller ikke han modtage den af den italienske Regering for Paven udsatte Dotation af 2 Mill. Francs, og det italienske Hof var det eneste, til hvilket han ikke meldte sin Tronbestigelse. Derimod benyttede han denne Lejlighed til igjen at knytte Forbindelser med de tre Stater, med hvilke hans Forgænger fuldstændig havde brudt, Preussen, Rusland og Schweiz; men i Virkeligheden gjorde han ingen Indrømmelser, saa at Forhandlingerne ikke førte til nogen Overenskomst.

I Marts 1876 havde Italien for første Gang faaet et Venstreministerium, efter at der var kommet Opløsning i det hidtil herskende gamle liberale Partis Rækker. Piemonteseren Depretis, Fører for venstre Centrum, var bleven Første- og Finansminister, Neapolitaneren Nicotera, tidligere Republikaner af Garibaldis Parti, Indenrigsminister. Den sidste maatte imidlertid træde tilbage i December 1877, da han havde gjort sig ilde lidt ved sin Vilkaarlighed og Fremfusenhed, og blev afløst af Venstres mangeaarige Fører Crispi; men ogsaa denne maatte den 6te Marts 1878 indgive sin Dimission, da det blev bekjendt, at han levede i Bigami. Ministeriet blev dels svækket ved disse Begivenheder, dels havde det ikke kunnet holde de Løfter, det havde givet, medens det var i Opposition, navnlig med Hensyn til Skattereformer; thi som Minister maatte Depretis sørge for ikke at forstyrre Udsigten til at tilvejebringe Ligevægt mellem Indtægt og Udgift — en Udsigt, som langt om længe havde begyndt at aabne sig. Det store Flertal, som Ministeriet i Efteraaret 1876 havde vundet ved en Opløsning af Deputeretkammeret, havde derfor allerede opløst

sig, og da Parlamentet aabnedes den 7de Marts 1878, vragede Kammeret den ministerielle Kandidat til Formandspladsen og valgte dertil med stort Flertal den fordums Garibaldist Cairoli, Fører for en Fraktion af Venstre, der havde en radikalere Farve end Ministeriet, en Mand, som nod almindelig Hojagtelse for sin Redelighed og sit Fædrelandssind: han var den sidste af 5 Brødre, alle de andre vare faldne paa forskjellige Valpladser for Italiens Frigjørelse. Paa Grund af dette Valg indgav Ministeriet Depretis sin Dimission, og efter Kongens Opfordring dannede Cairoli den 21de Marts et nyt Venstreministerium.

I April vedtog Deputeretkammeret den 1877 mellem Frankrig og Italien afsluttede Handelspagt; men da det protektionistiske Parti i det franske Deputeretkammer fik den forkastet med et lille Flertal, blev den i Maj vedtagne ny italienske Toldtarif fra 1ste Juli sat i Kraft for Frankrigs Vedkommende, medens de gamle Handelspagter med andre Lande bleve forlængede til Aarets Udgang. Gambetta havde forgjæves søgt at hindre den ny Handelspagts Forkastelse og gjort gjældende, at man selv med Opofrelse af nogle industrielle Interesser maatte stræbe at gjenoprette den gamle »entente cordiale« mellem Frankrig og Italien, som Italienernes Mistanke mod det klerikale Partis Indflydelse i Frankrig havde rystet, medens Italien havde nærmet sig mere og mere til Tyskland. I Løbet af Sommeren truede ogsaa Forholdet til Østerrig med at blive mindre godt, da de italienske Folkeførere klagede over, at Italien ikke havde faaet noget Udbytte af Berliner-Kongressen og i Blade og Folkeforsamlinger raabte paa »Trient og Triest« og »Italia irredenta« (det endnu uforløste Italien). Ministeriet Cairoli, der holdt paa Forsamlingsfriheden, greb ikke ind imod disse Demonstrationer, der i øvrigt ikke fik nogen videre Betydning.

Men heller ikke i de indre Forhold traadte Ministeriet op med Kraft. Det radikale Parti klagede over, at det ikke

fik gjennemført den almindelige Valgret eller Afskaffelsen af den trykkende Maleskat, hvorom det havde indbragt et Lovforslag. De republikanske Foreninger traadte stærkere og stærkere frem; nogle af dem antoge endog Navnet »Barsanti-Foreninger« efter en Korporal, der havde myrdet sin Løjtnant og derfor var bleven skudt efter Krigsrettens Dom. Udenrigs-, Krigs- og Marineministeren forlangte en energisk Indskriden mod disse Foreninger, og da en Soldat atter myrdede sin Foresatte, fordrede de, at Dødsstraffen ogsaa skulde fuldbyrdes over ham; men Cairoli og Indenrigsministeren Zanardelli vilde ikke gaa ind herpaa, og de tre Ministre indgave derfor deres Dimission. Cairoli fornyede derefter sit Ministerium den 24de Oktober; men det viste sig snart, at den store Mildhed lige over for det samfundsopløsende Parti ikke var uden Fare.

Da Kong Umberto i November gjorde en Rejse gjennem sit Rige, var der allerede i Bologna, Florens og Pisa opslaaet Plakater med Ordene: »Død over Kongen! ned med Monarkiet!« og da han holdt sit Indtog i Neapel (den 17de November), forsøgte en kalabresisk Kok ved Navn Passanante at myrde ham, men blev hindret deri af Cairoli, der sad lige over for Kongen og modtog det mod denne rettede Knivstik i sit Laar; derefter holdt han fast paa Morderen, indtil han blev fængslet. Mordforsøget fremkaldte overalt i Italien de mest levende Ytringer af Sympathi for Kongen, endog Paven sendte en egenhændig Lykønskningsskrivelse; men da der næste Aften i Florens blev foranstaltet en Demonstration i denne Retning, blev der kastet en Orsini-Bombe imellem Mængden, som dræbte to og saarede flere Mennesker, og da Studenterne i Pisa et Par Dage efter paa Dronningens Fødselsdag (den 20de November) droge op foran Præfektens Bolig og raabte: »Leve Kongen! Leve Dronningen! Død over Snigmorderne! Død over Internationalisterne!«, sprang igjen en Bombe i Trængselen. Gjerningsmanden og en anden, som søgte at befri ham,

bleve begge strax grebne; det var Arbejdere, der hørte til Internationale.

Da Kamrene kort efter igjen traadte sammen, blev Ministeriet baade fra højre og venstre Side stærkt angrebet, fordi det ikke sørgede tilstrækkelig for den almindelige Sikkerhed, og da en Dagsorden, som udtalte Tillid til, at det vilde forstaa at overholde Ordenen uden at krænke Friheden, blev forkastet af et Flertal, der dannedes af Højre, Centrum og Venstre-Fraktionerne Crispi, Nicotera og Depretis, indgav Ministeriet sin Dimission (11te December). Kongen, som var Cairoli meget hengiven og i den sidste Tid havde tilbragt mange Timer ved hans Sygeleje, ønskede, at han skulde danne et nyt Ministerium; men da dette ikke lykkedes ham, indtraadte igjen et Ministerium Depretis (19de December). Efter at have antaget en foreløbig Finanslov for Januar og Februar 1879, udsatte derpaa Kamrene deres Møder til den 14de Januar.

---

## Ægypten.

Den ægyptiske Vicekonge (Kediv) Ismail Pascha havde i en Række af Aar med feberagtig Iver arbejdet paa at hæve sit Rige til evropæisk Civilisation og dels hertil, dels til østerlandsk Overdaadighed anvendt umaadelige Summer. Dertil kom i Aarene 1875—77 en uheldig Krig mod Abessinien. Ved alt dette var Finansvæsenet kommet i den forfærdeligste Uorden, og Kediven var fuldstændig ude af Stand til at betale Renterne af den store Statsgjæld. En engelsk-fransk Kommission blev derfor nedsat til Undersøgelse af Landets Finanstilstand, og denne erklærede, at Redning kun var mulig, naar Kediven tilbagegav de umaadelige Grundejendomme, han selv var i Besiddelse af, til

Staten. Desuden foreslog den, at ingen Skatter skulde opkræves uden Lov, at Skatteindkræverne kun skulde lyde Finansministeren, at Grundskatterne skulde revideres og Hoveriet afskaffes undtagen ved Arbejder paa de offentlige Bygninger. Ismail Pascha gik den 22de Avgust 1878 ind paa alle Kommissionens Forslag, endog paa det, som krævede Tilbagegivelsen af hans Grundejendomme til Staten, og overdrog sin dygtigste Statsmand, Nubar Pascha, at danne et nyt Ministerium, som skulde gjennemføre den store Reform. Finansminister blev Englænderen Wilson, som havde staaet i Spidsen for Kommissionen, medens Franskmanden de Blignières blev Minister for de offentlige Arbejder. Derefter aftraadte ikke blot Kediven, men ogsaa alle Prinser og Prinsesser af hans Familie deres Godser til Staten, og Wilson blev bemyndiget til at optage et stort Laan mod Sikkerhed i disse. Ægyptens Styrelse var saaledes kommen under engelsk-fransk Formynderskab; men Spørgsmaalet var nu, om Kediven i Længden vilde finde sig deri.

Nye finansielle Vanskeligheder voldte i Oktober Nilens Højvande, som gjennembrød Dæmningerne, ødelagde mange Marker og Landsbyer og ved de store Tab paa Bomulds- og Majshøstens Udbytte paa en meget følelig Maade forringede Statsindtægterne.

---

## Nordamerika.

I de forenede Stater havde de i Efteraaret 1874 afholdte Valg til Repræsentanthuset i den 44de Kongres, som skulde træde sammen i December 1875, tilføjet »Republikanerne« et afgjort Nederlag og derved fortrængt dem fra den Enevælde, de havde øvet lige siden Borgerkrigens Udbrud. Medens de før havde haft et Overtal af 100

Stemmer, fik deres Modstandere, »Demokraterne«, nu næsten 70 Stemmers Overtal og udelukkede dem fra de fleste Kredse i Sydstaterne, og samtidig sank deres Overtal i Senatet, af hvilket kun en Tredjedel fornyes hvert andet Aar, fra 25 til 13. Imidlertid havde Republikanerne endnu Magten i Vintersamlingen 1874—75 og brugte denne bl. a. til at gjennemføre en Lov om Negrenes borgerlige Rettigheder, hvorved den Reform afsluttedes, som var indledet med Slaveriets Afskaffelse, og Ligestilling tilstodes dem i det sociale Samkvem lige saa vel som i de politiske Forhold.

I den 44de Kongres's to Samlinger 1875—76 og 1876—77 kunde ingen Lov af Betydning vedtages paa Grund af den stærke Modsætning mellem de to Huse, og Interessen var desuden næsten ganske optagen af Præsidentvalget. General Grant havde opgivet Tanken om at blive valgt for tredje Gang, og de to store Partier samlede sig om Hayes fra Ohio og Tilden fra New York; den første var Republikanernes, den anden Demokraternes Kandidat. Den 6te November 1876 holdtes Valgmandsvalgene, og ved disse fik Tilden 184 Stemmer fra 17 Stater, deriblandt sin Hjemstats 35, medens Hayes fik 166 Stemmer fra 18 Stater, og 3 Stater, Florida, Louisiana og Syd-Carolina med 19 Stemmer vare tvivlsomme. Ved nærmere Undersøgelse viste det sig dog, at Republikanerne havde sejret i disse Stater, og Hayes havde saaledes én Stemmes Overtal. Trods Demokraternes ivrige Modstand blev han ogsaa efter megen Strid erkjendt som Præsident og tiltraadte sin Værdighed den 4de Marts 1877. Han valgte sit Ministerium af maadeholdne Republikanere, blandt dem Tyskeren Karl Schurz, der er særlig ivrig for en Forbedring af den indre Forvaltning og Afskaffelse af den 50aarige Uskik at gjøre alle Embeder til Bytte for det sejrende politiske Parti. Hayes søgte i det hele at hæve sig over Partierne og gjøre

sig til en »national« Præsident, og dette fandt Gjenklang hos alle maadeholdne Mænd baade i Nord- og Sydstaterne, men vakte Misnøje hos de republikanske Politikere, der ikke fik Lov til at udøve den Indstillingsret (patronage) til Embederne, der hidtil havde været tilstaaet Kongresmedlemmerne. Republikanerne vare dernæst utilfredse med, at Præsidenten agtede Sydstaternes indre Frihed og Selvstyrelse, saa at Demokraterne fik Magten i dem, medens paa den anden Side Demokraterne ikke kunde glemme, at han havde sejret med én Stemmes Overtal og endda med en Del tvivlsomme Stemmer. Paa sine Rejser i »Grænsestaterne« (de nordligste af de tidligere Slavestater) blev han imidlertid meget vel modtagen som »Sydens Pacifikator«, skjønt han bestemt fastholdt, at de skulde agte Negrenes Ligestilling og bøje sig for Unionsforfatningen, d. v. s. opgive enhver Tanke om en ny »Udtrædelse«.

I den 45de Kongres, som traadte sammen 1877, havde Demokraterne vel et Flertal i Repræsentanthuset, men ikke saa talrigt som i den forrige Kongres, og Republikanerne havde kun et Par Stemmers Overtal i Senatet. Begge Huse vedtoge en Lov om Gjenoptagelse af Sølvmøntfoden ved Siden af Guldmøntfoden, og skjønt Præsidenten nedlagde sit Veto derimod, »fordi man derved vilde krænke hellige Forpligtelser og ikke blot bedrage Statens Kreditorer, men alle ærlige Forretningsmænd og allermest dem, hvis daglige Brød afhænger af Daglønnen«, blev den dog erklæret for gyldig, i det mere end to Tredjedele i begge Huse atter stemte for den (Februar 1878). En tilsvarende Lov forbød at indkalde flere Sedler (»Greenbacks«); men i øvrigt vedtoges kun faa Love af nogen Betydning, fordi de to Partier vare omtrent lige stærke, og det holdt endog haardt at faa Bevillingslovene færdige, inden Kongressen endte sin Samling kort før Finansaarets Slutning (30te Juni). Dens sidste Samling aabnedes den 2den December; men imidlertid var der fore-

taget Valg til den 46de Kongres, ved hvilke Demokraterne endelig ogsaa fik Flertal i Senatet.

I øvrigt havde der i Aarets Løb i Modsætning til de to gamle Partier dannet sig to nye af en yderlig gaaende Retning, et »Arbejder-Parti« og et saa kaldet »Greenback-Parti«. Det første hyldede socialdemokratiske Anskuelser, som vare i stærk Fremgang under den almindelige Forretningsløshed og allerede vare komme til et voldsomt Udbrud i det store Oprør af Jærnbane-Arbejdere i Juli 1877; det havde især vundet Udbredelse i Vesten og sejrede allerede ved flere Valg i Kalifornien, hvor Arbejderne navnlig vare misfornøjede paa Grund af den stærke Indvandring af Kinesere, som trykkede Arbejdslønnen. Mindre heldigt med sine Valgagitationer var derimod »Greenback-Partiet« i de østlige Stater, som havde sit Navn af, at det vilde have Statsgjælden betalt i Papirspenge, og lededes af den bekjendte radikale Demagog, General Benjamin Butler.

Imellem de forenede Stater og Nabolandet Mejico fornyedes de gamle Stridigheder, fordi Unionstropper gik over Grænsen for at øve Politi mod de Røvere, der bortførte hele Kvæghjorde fra Tejas. Præsident i Mejico var siden 1877 Porfirio Diaz, der 1876 havde gjort Opstand og forjaget den forrige Præsident fra Landet. Han optraadte som Beskytter af Religionsfriheden, og Protestantismen talte allerede 16 Menigheder med 12,000 Medlemmer i Mejico; men hos mange Mejicanere vakte denne Fremgang stor Forbitrelse, og i November anrettede endog nogle Hundrede Fanatikere et Blodbad paa Protestanterne i Azatla (i Staten Puebla), fordi en Protestant var bleven valgt til Kommunens Alkade.

## Sydamerika.

I de fleste sydamerikanske Stater har der i de sidste Aar været Strid imellem Regeringerne og det klerikale Parti, og Statsmagten har i det hele vundet Sejr. I Venezuela havde saaledes Præsidenten Guzman Blanco 1876 ved sin energiske Optræden nødt Paven og Ærkebiskoppen til at give efter; hans Efterfølger Alcantara (fra Februar 1877) døde allerede i December 1878. I Kolumbia havde de klerikale 1876 ved Vaabenmagt faaet Overhaanden i nogle Stater, men bukkede 1877 under for de liberale, og disses sejrrige Anfører Trujillo blev 1878 Præsident. I Ecuador fik General Veintimilla i Slutningen af 1876 Magten i Spidsen for det liberale Parti, efter at have slaaet de klerikale. I November 1877 gjorde disse igjen Opstand under Ledelse af flere Biskopper og trængte ind i Qvito, men bleve drevne tilbage efter en heftig Gadekamp. Derpaa blev Veintimilla Præsident, ændrede Forfatningen i liberal Retning og ophævede i Juni 1878 det 1863 med Paven sluttede Konkordat.

I Peru var den dygtige liberale Præsident Pardo 1876 bleven afløst af Prado. Denne nærmede sig af Had til sin Forgænger til det klerikale Parti og søgte ved Valgene paa en Tredjedel af de deputerede til Kongressen i Oktober 1877 ved alle Midler at fortrænge de liberale; men det lykkedes ham ikke; Senatet valgte Pardo, som var bleven fordreven til Chile, til sin Præsident, og Prado blev nødt til at tage et liberalt Ministerium; men den 16de November 1878 blev Pardo ved sin Indtrædelse i Senatet skudt af en Sergent i Æresvagten.

I Bolivia tilrev General Daza sig Herredømmet 1876 og har siden regeret uindskrænket under et parlamentarisk Skin. I Chile blev derimod Anibal Pinto 1876 paa lovlig Maade Præsident, og dette Land har i det hele udviklet sig paa fredelig Vis. Gejstlighedens Magt er bleven indskrænket

ved flere Love, og det liberale Flertal i Kongressen har endog givet Kvinderne Stemmeret.

I det argentinske Forbund har Præsidenten Avellaneda, som 1874 fulgte efter den dygtige Sarmiento, fortsat Styrelsen i hans Aand: Indvandringen er tagen til, Handelen har hævet sig, og Finanserne ere blevne forbedrede ved Sparsomhed.

Ogsaa i Sydamerikas eneste monarkiske Stat, Brasilien, har Regeringen i de senere Aar indskrænket Gejstlighedens Magt. 1878 har Kejseren taget et liberalt Ministerium, som har opløst Deputeretkammeret, hvis Flertal var konservativt, og indkaldt det ny Kammer til den 15de December. Negerslaveriet, hvis gradvise Afskaffelse i Løbet af 7 Aar blev vedtaget 1871, er nu ophørt i Brasilien.